

6. ULUSLARARASI
MARDİN ARTUKLU
BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR
KONGRESİ

25 - 27 Haziran 2021, Mardin, TÜRKİYE

Sosyal ve Beşeri Bilimler
Kitabı

Editör:
Prof. Dr. Mine KAYA KEHA

ISBN: 978-625-7898-45-4

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KİTABI

Kongre Künyesi

6. ULUSLARARASI MARDİN ARTUKLU BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR
KONGRESİ

Tarihi ve Yeri

25-27 Haziran 2021, Mardin, Türkiye
(ZOOM APPLICATION)

Düzenleyen Kurum

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

Kongre Başkanı

Prof. Dr. Necati DEMİR

Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Veysi ÜNVERDİ- Mardin Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. Adnan OKTAY- Mardin Artuklu Üniversitesi
Doç. Dr. Ufuk AYDIN- Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Aparna SRIVASTAVA- Noidan Üniveritesi
Doç. Dr. Yener Lütfü MERT- Üsküdar Üniversitesi
Hüseyin MUNGAN- Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Elvan CAFEROV- Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Kongre Koordinatörü

Gulnaz GAFUROVA

Sunum Şekli

Online sözlü sunum

Kabul edilen bildiri sayısı

156

Reddedilen bildiri sayısı

37

Bu kitabın tüm hakları **FARABİ Yayınevi**'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.
www.artuklukongresi.org

Yayın Tarihi: 18.07.2021

ISBN: 978-625-7898-45-4

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KİTABI

ULUSLARARASI ARTUKLU KONGRESİ BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Mustafa GÜLEÇ
Ankara Üniversitesi

Dr. Necati DEMİR
Gazi Üniversitesi

Dr. Amanbay MOLDİBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Günseli GÜMÜŞEL
Atılım Üniversitesi

Dr. Sadiye KAYAARSLAN
Kırıkkale Üniversitesi

Dr. ELNUR KELBİZADE
Baku Avrasya Üniversitesi

Dr. İlkül KAYA ZENBİLCİ
Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Dr. Bayram BOLAT
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Bahtiyar MEHMETOĞLU
Tokat Üniversitesi

Dr. Barış AYTEKİN
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Berrin GÜZEL
Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Caner KARAVİT
Mimar Sinan Üniversitesi

Dr. Cihangir HASANHANOĞLU
Başkent Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. D.K. TÖLEGENOVA
Makhambet U. Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi

Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KİTABI

Dr. Guzel SADYKOVA
Kastamonu Üniversitesi

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. İskender ASKEROV
Giresun Üniversitesi

Dr. Kemal EROL
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Mahabbat OSPANBAEVA
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Malik YILMAZ
Atatürk Üniversitesi

Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR
Kırgızistan Elaralık Üniversitesi

Dr. Maira ESİMBOLOVA
Kazakistan Narkhoz Üniversitesi

Dr. Nuran AKŞİT AŞIK
Balıkesir Üniversitesi

Dr. N.N. KERMANOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Orhan ELMACI
Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Osman Kubilay GÜL
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Özlem GÜZEL
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Sarash KONYRBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Seden DOĞAN
Samsun 19 Mayıs Üniversitesi

Dr. Sibel BAYRAM
Düzce Üniversitesi

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER KİTABI

Dr. Sibel Mehter AYKIN
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Sevcan YILDIZ
Akdeniz Üniversitesi

Dr. ÜMRAN TÜRKYILMAZ
Gazi Üniversitesi

Dr. Wakako SADAHIRO
Sapparo City Üniversitesi

Dr. Zeynep KARAÇOR
Selçuk Üniversitesi

Dr. Haydar BALCI
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Murat KARA
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Gamze ÇAKMAK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Dr. Gülin Feryal CAN
Başkent Üniversitesi

Dr. Rıza POLAT
Atatürk Üniversitesi

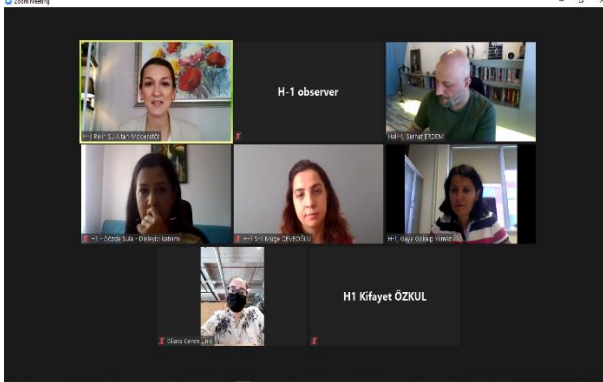
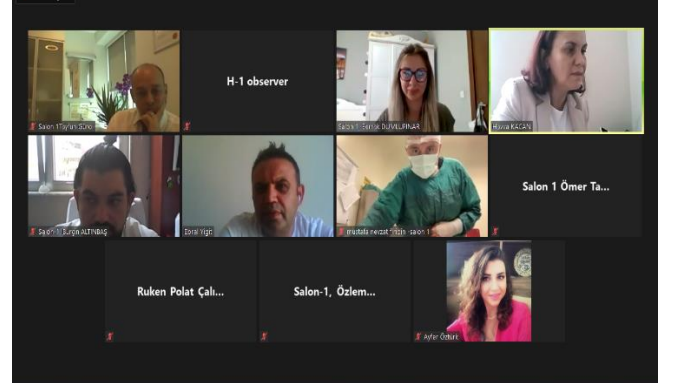
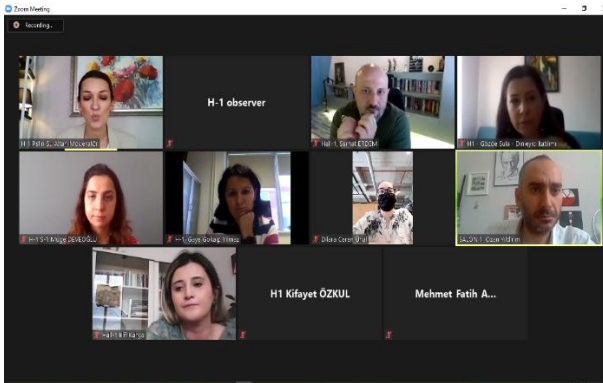
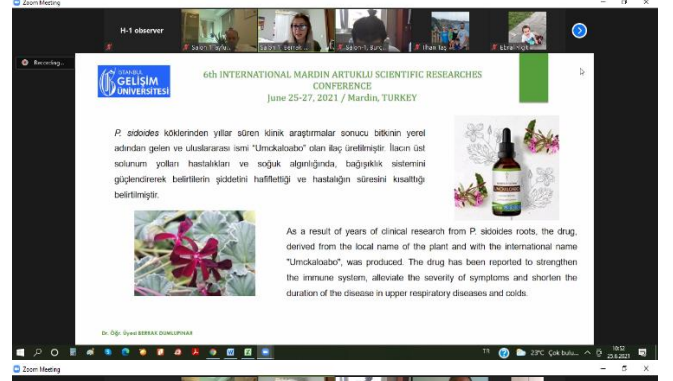
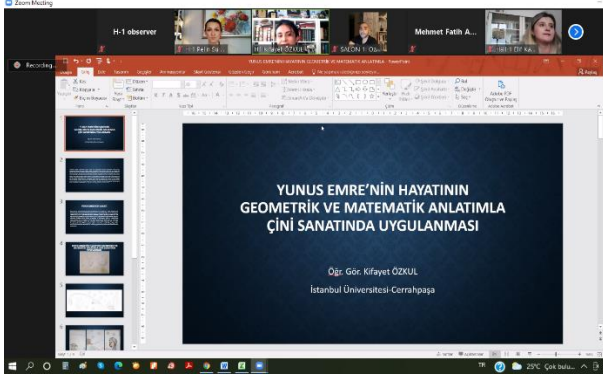
Dr. Berna KAVAZ KINDIĞILI
Atatürk Üniversitesi

Dr. Ceren YEGEN
Mersin Üniversitesi

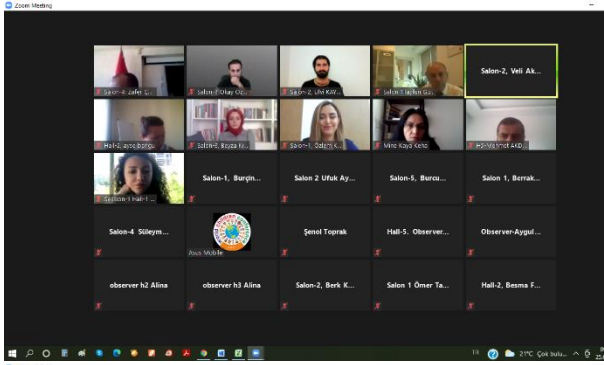
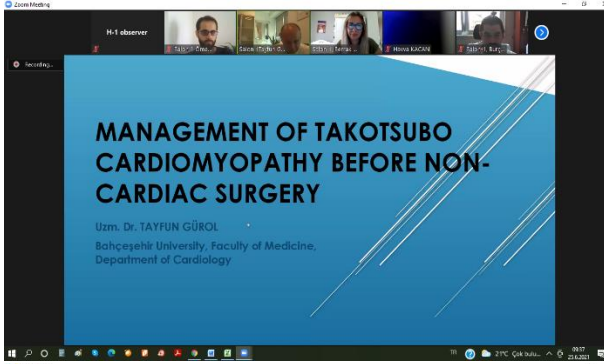
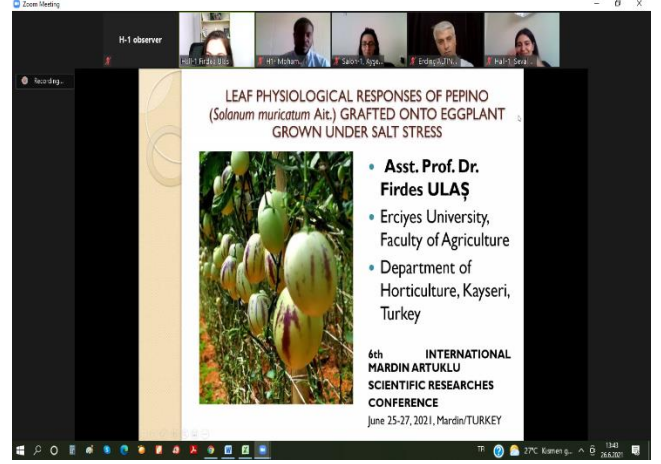
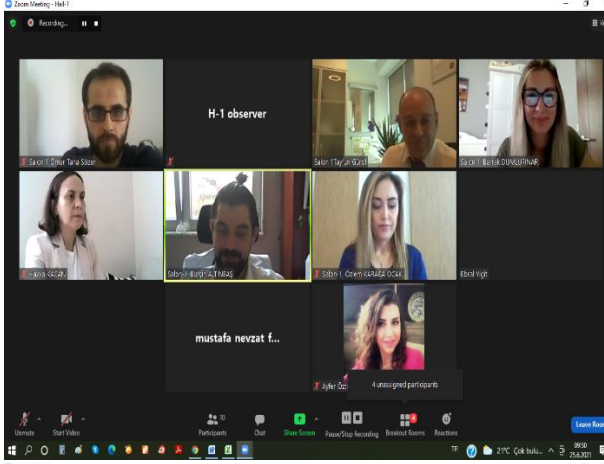
Dr. Muhsin SARIKAYA
Atatürk Üniversitesi

Dr. Volkan KILIÇ
Mustafa Kemal Üniversitesi

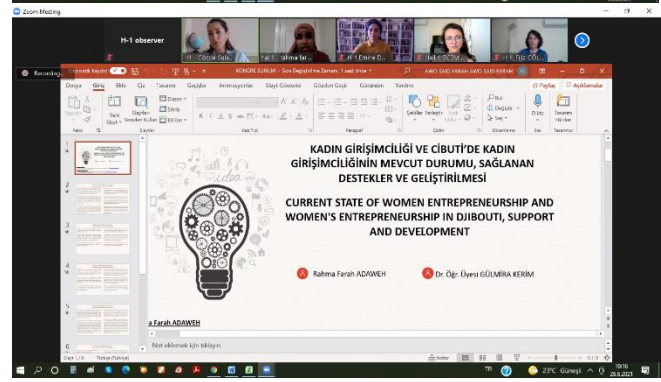
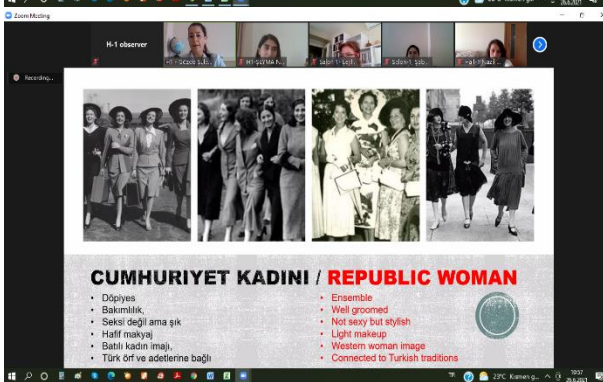
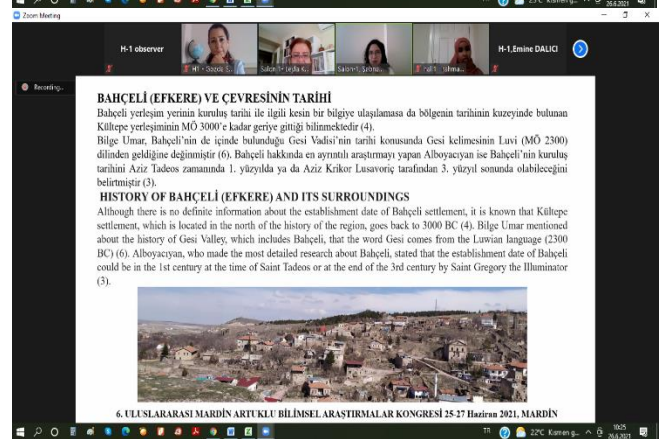
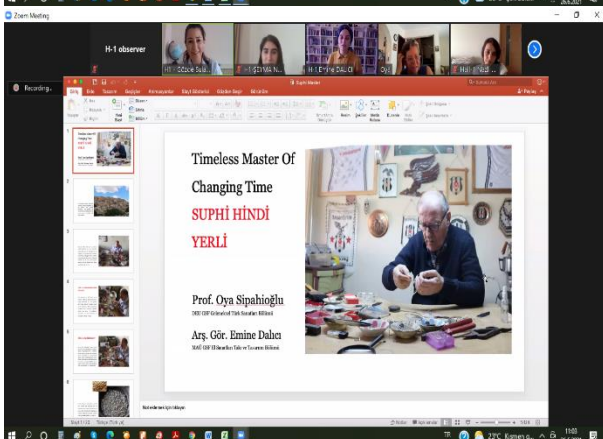
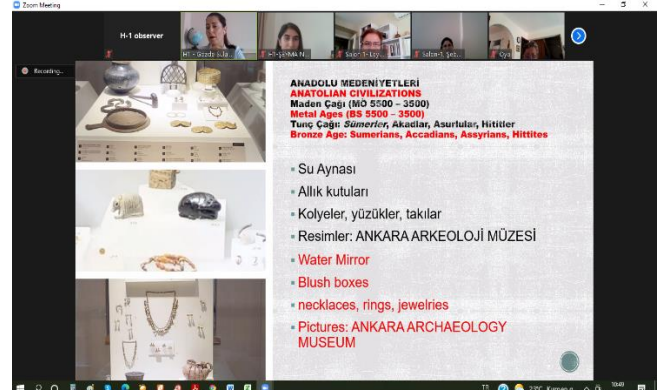
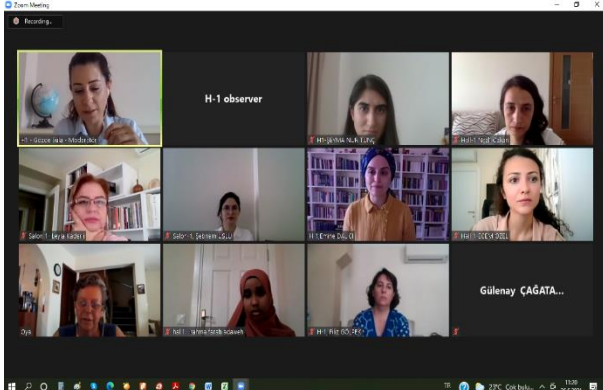
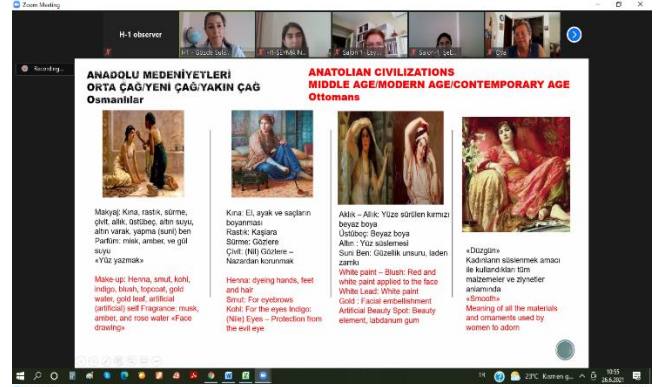
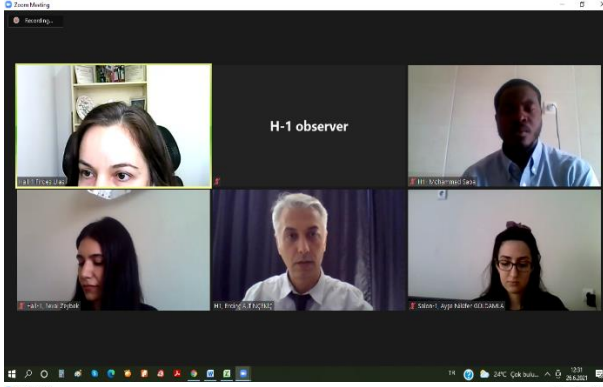
FOTOĞRAF GALERİSİ

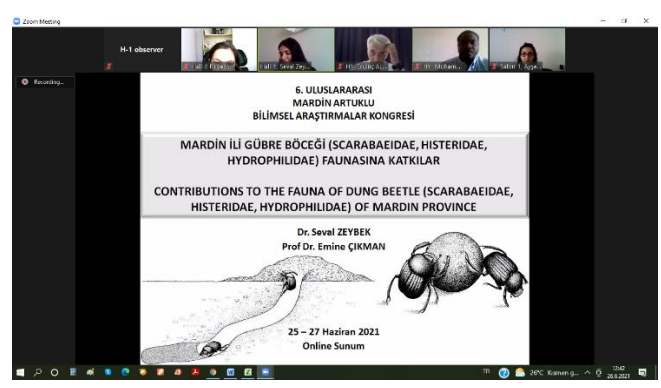
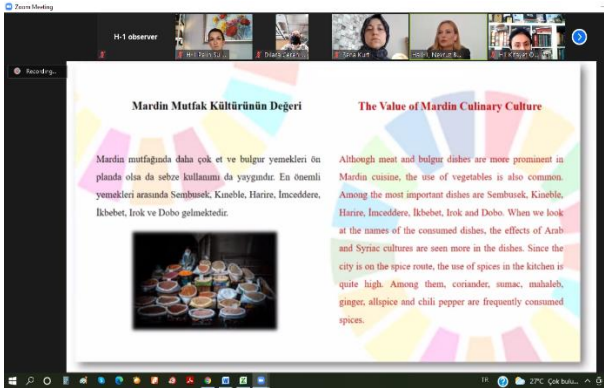
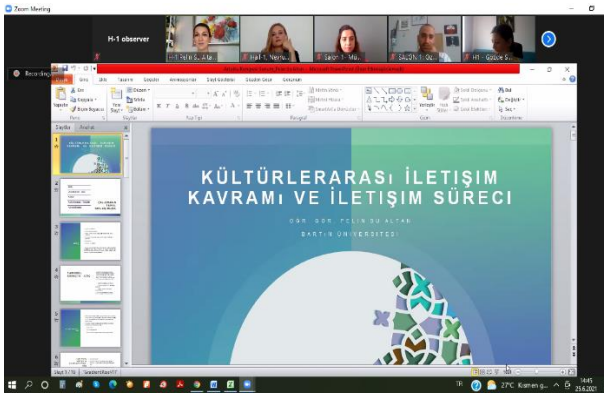
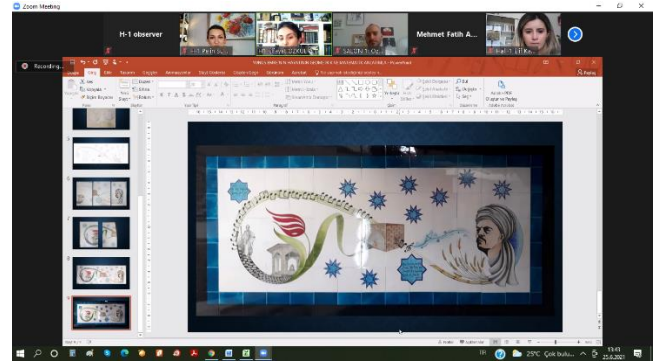
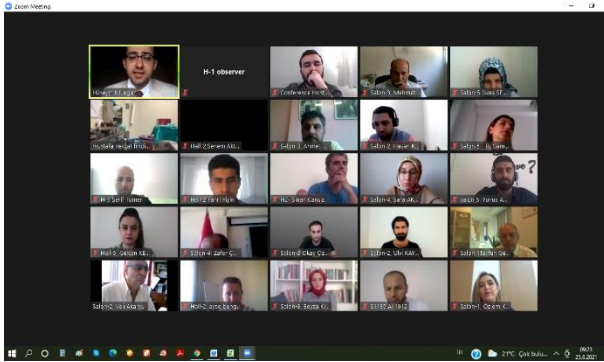
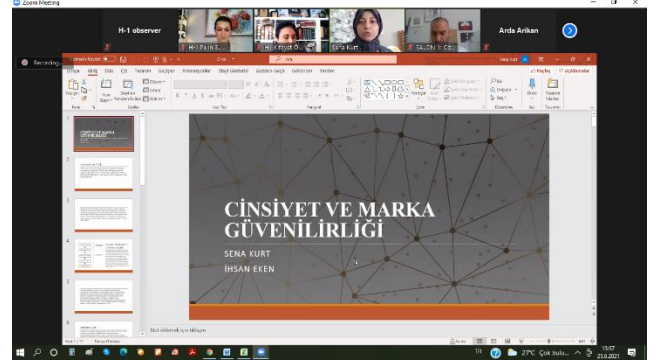
FOTOĞRAF GALERİSİ

FOTOĞRAF GALERİSİ

FOTOĞRAF GALERİSİ

**6th INTERNATIONAL
MARDIN ARTUKLU
SCIENTIFIC RESEARCHES
CONFERENCE**

**CONFERENCE
PROGRAM**

Online (with Video Conference) Presentation

June 25-27, 2021, Mardin/TURKEY

Zoom Meeting ID: 893 6701 3364
Zoom Meeting Passcode: 060606

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ✓ To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ✓ The presentation will have **15 minutes** (including questions and answers).
- ✓ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ✓ The Zoom application can be used without registration.
- ✓ The application works on tablets, phones and PCs.
- ✓ Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- ✓ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ✓ During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- ✓ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ✓ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ✓ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

**Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,
exp. Hall-1, Ahmet ÖZBAY**

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildirimler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Sunumlar için **15 dakika** (soru ve cevaplar dahil) süre ayrılmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden **10 dk öncesinde** oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

**Zoom'a giriş yaparken önce lütfen adınızı, soyadınızı ve SALON numaranızı yazınız
Örnek: Salon-1, Ahmet ÖZBAY**

PARTICIPANT COUNTRIES:

**TURKEY, ALGERIA, ETHIOPIA, AZERBAIJAN, NIGERIA, PAKISTAN,
INDIA, MOROCCO, TUNISIA, FRANCE, IRAQ, NORTH CYPRUS, SAUDI
ARABIA**

Turkey, Mardin Time	Session-1 09.30-12.00	Session-2 12.30-15.00
ALGERIA	07.30-10.00	10.30-13.00
ETHIOPIA	09.30-12.00	12.30-15.00
AZERBAIJAN	10.30-13.00	13.30-16.00
NIGERIA	07.30-10.00	10.30-13.00
PAKISTAN	11.30-14.00	14.30-17.00
INDIA	12.00-14.30	15.00-17.30
MOROCCO	07.30-10.00	10.30-13.00
TUNISIA	07.30-10.00	10.30-13.00
FRANCE	08.30-11.00	11.30-14.00
IRAQ	09.30-12.00	12.30-15.00
NORTH CYPRUS	09.30-12.00	12.30-15.00
SAUDI ARABIA	09.30-12.00	12.30-15.00

Zoom Meeting ID: 893 6701 3364
Zoom Meeting Passcode: 060606

Opening Ceremony

Hüseyin MUNGAN
Zonguldak Bulent Ecevit University
Member of Organizing Board
Time 09.20-09.30

25.06.2021
Session-1 Hall-1

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Berrak DUMLUPINAR

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Dr. Lecturer Tayfun GÜROL	<i>Bahçeşehir University, Faculty of Medicine</i>	MANAGEMENT OF TAKOTSUBO CARDIOMYOPATHY BEFORE NON-CARDIAC SURGERY
Assist. Prof. Dr. Burçin ALTINBAŞ	<i>SANKO Üniversitesi Tıp Fakültesi</i>	CENTRAL LIPOXYGENASE ENZYME INTERMEDIATION IN CARDIOVASCULAR EFFECTS CAUSED BY NESFATIN-1
Dr. Özlem Karaca Ocak	<i>Medicana International Samsun Hastanesi, Genel Cerrahi Kliniği</i>	EVALUATION OF METABOLIC PARAMETERS IN NONALCOLIC FATTY LIVER
Ömer Taha Sözer Mehmet Eskin	<i>Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Koç Üniversitesi</i>	WHAT KIND OF RELIGIOUS EXPERIENCES DO CONTRIBUTE TO THE PSYCHOLOGICAL WELL- BEING?
Havva Kaçan Ayfer Öztürk	<i>Kastamonu University, Fazıl Boyner Faculty of Health Sciences Bartın University, Faculty of Health Sciences</i>	HEALTHY LIFESTYLE BEHAVIORS OF ELDERLY INDIVIDUALS
Dr. Ebral YİĞİT Dr. İlhan TAŞ	<i>Gazi Yaşargil Eğitim Araştırma Hastanesi Genel Cerrahi A.B.D, Diyarbakır.Türkiye</i>	PROFILE OF EMERGENCY GENERAL SURGERY PATIENTS OPERATED IN DİYARBAKIR
Berrak DUMLUPINAR	<i>Istanbul Gelisim University, Faculty of Health Sciences</i>	SYNERGIC ANTIMICROBIAL ACTIVITY OF PELARGONIUM ENDLICHERIANUM FENZL. ESSENTIAL OIL AND CEFEPIME COMBINATION AGAINST <i>Streptococcus pneumoniae</i>
Mustafa Nevzat Firidin	<i>Department of Neurosurgery, Siirt University, Faculty of Medicine, Siirt, Turkey</i>	SCORING OF DEGENERATED LUMBAR DISC PAIN ACCORDING TO THE SCALES WE WIDELY USED IN ROUTINE FOLLOW-UP

25.06.2021
Session-1 Hall-2

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Lect. Hüseyin MUNGAN

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Res. Assist. Hasan Kaan BERENT Assoc. Prof. Dr. Ertuğrul CİHAN	<i>Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü 80000, Osmaniye</i>	KANATÇIK BORULU ISI EŞANJÖRLERİNDE KİRLENME FAKTÖRÜNÜN EŞANJÖR KAPASİTESİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ
Assoc. Prof. Dr. Ufuk AYDIN	<i>Department of Civil Engineering, Engineering Faculty, Atatürk University, Erzurum 25240, Turkey</i>	FREQUENCY DEPENDENT CODA ATTENUATION FOR MIDDLE BLACK SEA
Dr. Sinan CANSIZ	<i>İstanbul Aydın University, Construction Technology</i>	THE EFFECT OF DIFFERENT SOIL CLASSES ON EQUIVALENT EARTHQUAKE LOAD BASE SHEAR FORCE ACCORDING TO TBDY-2018 AND DBYBHY- 2007 PRINCIPLES
Dr. Elif GÖREN	<i>Çukurova Üniversitesi</i>	ADSORPTION OF CESIUM-137 ON KAOLINITE
Fahri YİYİN Assist. Prof. Dr. Ayşe Bengü SÜNBÜL GÜNER Lect. Hüseyin MUNGAN	<i>Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, Türkiye</i>	DEEP FOUNDATION FABRICATION AND NUMERICAL MODEL ANALYSIS
Ulvi KAYAKESER Assist. Prof. Dr. Ayşe Bengü SÜNBÜL GÜNER Lect. Hüseyin MUNGAN	<i>Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, Türkiye</i>	SİTE CHARACTERIZATION AND ENGINEERING PROPERTIES; CASE STUDY
Berk KAYNAK Asst. Prof. Ahmet Yiğit ARABUL	<i>Yıldız Technical University Yıldız Technical University, Electrical- Electronic Faculty</i>	SIZING, DESIGN AND ANALYSIS OF FIXED WING UNMANNED AERIAL VEHICLE'S WING
Mohamed Bechir BEN HAMIDA	<i>Ha'il University, Ha'il City, Saudi Arabia</i>	NUMERICAL STUDY OF ENHANCING THE FALLING FILM ABSORPTION PROCESS IN VERTICAL PLATE ABSORBER USING HYBRID NANOFLUIDS
Senem AKTAŞ Asst. Prof. Şafak KAYIKÇI	<i>Bolu Abant İzzet Baysal University, Turkey</i>	COMPUTING TURKISH MOVIE STARS SCREEN TIME USING DEEP CONVOLUTIONAL NETWORKS
Lect. Necip Altay EREN	<i>Gaziantep Üniversitesi, TBYO, İnşaat Böl., Gaziantep, Türkiye</i>	EFFECTS OF CARBON FIBERS ON THE MECHANIC PERFORMANS OF ASPHALT CONCRETE

25.06.2021
Session-1 Hall-3

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Assist. Prof. Dr. Mehmet Halit ATLI

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Asst. Prof. Okay Özdağ	<i>Iskenderun Technical University, Mustafa Yazıcı State Conservatory</i>	SOME DETERMINATIONS REGARDING MUSIC NOTATION PROGRAMS IN THE ONLINE EDUCATION
Dr. Ahmet ÖZBAY	<i>MEB</i>	THE VALIDITY AND RELIABILITY OF THE TURKISH VERSION OF THE SOCIAL-NORM ESPOUSAL SCALE
Assist. Prof. Dr. Mehmet Halit ATLI	<i>Fırat Üniversitesi</i>	SUGGESTED DICTIONARY PORTAL TYPOLOGY IN LINE WITH CURRENT DEVELOPMENTS
Beyza KILIÇ Assist. Prof. Dr. Menekşe SEDEN TAPAN BROUTIN Assoc. Prof. Dr. Gül KALELİ YILMAZ	<i>Bursa Uludağ Üniversitesi</i>	EXAMINATION OF CHALLENGES EXPERIENCED BY 8th GRADE STUDENTS IN THE PROCESS OF CREATING GRAPHS OF LINEAR RELATIONS
Dr. Murat TURAN	<i>Gençlik ve Spor Bakanlığı Ankara</i>	EXAMINATION OF SPORTS TEAM EVANGELISM PERCEPTIONS ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES OF STUDENTS FACULTY OF SPORTS SCIENCES
Deniz ÇAKAROĞLU İbrahim Halil ÇELİK Veysel DİREKÇİ Yaren EZER	<i>Siirt Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu</i>	THE EFFECT OF ERGOGENIC AIDS ON PERFORMANCE IN SWIMMING
Dr. Ali ERDOĞAN Prof. Dr. Erkan Faruk ŞİRİN	<i>Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi</i>	ADAPTATION OF STUDENT SATISFACTION SCALE TO TURKISH CULTURE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS PROVIDING SPORTS EDUCATION

25.06.2021
Session-1 Hall-4

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Prof. Dr. Mine KAYA KEHA

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Res. Assist. Sara AKDAĞ	<i>Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi</i>	THE EVALUATION OF THE WORDS OF HIDAYET AND DALALET IN THE CONTEXT OF HUMAN'S FREEDOM BY THE FICTIONAL SCHOOLS (EXAMPLE OF MU'TAZİLÂH AND AHL AS-SUNNAH)
Zafer ÇAYLI	<i>Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü</i>	SAYYID BEY'S UNDERSTANDING OF GOODNESS AND EVIL
Assist. Prof. Dr. Süleyman ÇAM	<i>Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi</i>	SHIITE MOTIFS IN AHMED SARBAN'S DIVAN
Dr. Mustafa SOYCAN	<i>Milli Eğitim Bakanlığı</i>	THE FACT THAT THE BATTLE OF BADR WAS THE SUBJECT OF VERSES THAT WERE DESCENDED DURING THE MECCA PERIOD AND THE REFLECTION OF IT IN TAFSİR, HADİTH AND PROPHETIC BIOGRAPHY SOURCES
Prof. Dr. Mine KAYA KEHA	<i>Ataturk University, Faculty of Letters</i>	ALL SCIENTIFIC THEORIES ARE ASSUMPTION
Assist. Prof. Dr. Şükrü AYRAN	<i>Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi</i>	AN ISHRAKI PHILOSOPHER MOLLA SADRA'S IMAGINATION OF PRAYER AND ZAKAT
Assist. Prof. Dr. Semira KARUKO	<i>K.K.T.C. Near East University Faculty Of Theology</i>	COMMONLY USED PROVERB OF HATAY ARABIC, THE REASONS FOR SPEAKING AND THE EQUIVALENT OF FAŞİH ARABIC

25.06.2021
Session-1 Hall-5

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Assist. Prof. Dr. Gülcan KENDİRKIRAN

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Lect. Yunus AZBOY	<i>Iğdır Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu</i>	EVALUATION OF A CASE WITH HEREDITARY SPASTIC PARAPAREZI WITH PHYSICAL THERAPY AND REHABILITATION METHODS
Suna SERDER Doç. Dr. Murat ŞAHİN	<i>Amasya University, Institute of Health Sciences</i>	INVESTIGATION OF THE IMPORTANCE OF TRIPROPHANE AND THYROZINE LEVELS IN MONITORING THE EFFECTIVENESS OF THE TREATMENT, DIET HABITS AND THE RELATIONSHIP WITH GASTROINTESTINAL DISEASES
Assist. Prof. Dr. Gülcan KENDİRKIRAN Burcu BATUR	<i>Haliç Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu, İstanbul</i>	THE RELATIONSHIP BETWEEN EATING BEHAVIOR AND JOB SATISFACTION OF ACADEMIC STAFF
Res. Assist. Dr. Şerif TÜMER	<i>Mardin Artuklu Üniversitesi</i>	CURRENT USE OF TRADITIONAL ARCHITECTURE: MARDIN MAHMUT FEYZİ YEDİKARDEŞ MOSQUE
Res. Assist. Dr. Şerif TÜMER	<i>Mardin Artuklu Üniversitesi</i>	AN EXAMPLE OF ARCHITECTURAL SYNCRETISM: MARDIN DR. ZEYNEL ABIDİN ERDEM MOSQUE
R. Gamze Taşkın Şenol İbrahim KÜRTÜL Seda SERTEL MEYVACI Murat DIRAMALI	<i>Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Temel Tıp Bilimleri</i>	ANALYSIS OF THE ANGULAR PARAMETERS IN MANDIBLE AND CLINICAL SIGNIFICANCE
Dr. Mehmet AKDENİZ	<i>The Council of Forensic Medicine, Diyarbakir Group Chairmanship, Diyarbakir, Turkey</i>	DETERMINATION OF TRITERPEN CONTENT AND ENZYME ACTIVITIES OF THE SEDUM SEDIFORME (JACQ.) PAU SPECIES
Humzah Jamshaid Fakhar ud Din Gul Majid Khan	<i>Department of Pharmacy Quaid-i-Azam University, Nanomedicine Research Group 45320 Islamabad, Pakistan</i>	NANOTECHNOLOGY BASED SOLUTIONS FOR ANTI-LEISHMANIALS ASSOCIATED LIMITATIONS

25.06.2021
Session-2 Hall-1

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Lect. Pelin Su ALTAN

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assist. Prof. Dr. Ozan YILDIRIM Res. Assist. Elif KAHYA	<i>Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi</i>	THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND SOCIAL MEDIA USAGE: AN EMPIRICAL STUDY ON DIGITAL NATIVES
Assist. Prof. Dr. Serhat ERDEM	<i>Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi</i>	THE POWER OF COLOR: THE COLOR PALETTE USED IN THE MOVIES
Assist. Prof. Gaye Gokalp Yılmaz	<i>Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Turkey</i>	NEW ASPECT OF SOCIAL CHANGE DEFINED BY DIGITAL TRANSFORMATION AND SPACE - TIME EROSION
Mehmet Fatih ARGİN	<i>Düzce Üniversitesi</i>	THE EAST MEDITERRANEAN IN TURKISH FOREIGN POLICY WITH CHANGING NATURE IN THE 2000's
Lect. Kifayet ÖZKUL	<i>İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa</i>	GEOMETRIC AND MATHEMATICAL EXPRESSION OF YUNUS EMRE'S LIFE APPLICATION IN TILE ART
Lect. Pelin Su ALTAN	<i>Bartın Üniversitesi</i>	CONCEPT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AND COMMUNICATION PROCESS
Sena Kurt Assist. Prof. Dr. İhsan Eken	<i>Giresun Üniversitesi İstanbul Medipol Üniversitesi</i>	GENDER AND BRAND RELIABILITY
Research Assistant Dilara Ceren Ünal Asst. Prof. Nevruz Berna Tatlısu	<i>School of Applied Science, Istanbul Gelisim University, Istanbul Faculty of Fine Arts, Halic University, Istanbul</i>	MARDIN CULINARY CULTURE: THE IMPORTANCE AND SUSTAINABILITY OF SHERBETS
Res. Assist. Müge DEVEOĞLU	<i>İzmir Bakırçay Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi</i>	A NEW PANDEMIC AFTER COVID-19: INFODEMIC

25.06.2021
Session-2 Hall-2

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Assoc. Prof. Dr. Cüneyd GÜNAY

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Dr. Mehmet ERTEN	<i>Malatya Halk Sağlığı Laboratuvarı</i>	COVID-19 and HDL
Assist. Prof. Dr. Sevil CENGİZ	<i>Gümüşhane Üniversitesi SBF</i>	EXAMPLE OF "HUMAN" CAUSED DISASTER: BHOPAL "ACCIDENT"
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin CİHAN Assist. Prof. Dr. Fatma ATEŞ ALKAN Assist. Prof. Dr. Denizhan KARIŞ Dr. Merve TUNCA Nihat Can BOZKURT Çağla Parkan YARAMIŞ Mehmet Erman OR	<i>Veteriner Fakültesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Beykent Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, İstinye Üniversitesi Veterinerlik Meslek Yüksekokulu, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Veteriner Fakültesi, İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa</i>	ANALYSIS OF SERUM MANGANESE AND SILICIUM IN OBESE DOGS
Assoc. Prof. Dr. Cüneyd GÜNAY	<i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi</i>	INVESTIGATION OF ACCURACY OF TWO SPECIAL TESTS IN DIAGNOSIS OF LONG HEAD OF BICEPS TENDON PATHOLOGIES
Ece Akçay Gkionoul Nteli Chatzioglou Özcan Gayretli İlke Ali Gürses Adnan Öztürk	<i>İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi, Anatomi Anabilim Dalı</i>	MORPHOMETRIC MEASUREMENTS AND MORPHOLOGY OF FORAMEN OVALE IN DRY HUMAN SKULLS AND ITS RELATIONS WITH NEIGHBORING OSSEUS STRUCTURES
Dr. Halil BOZ	<i>Kızıltepe Devlet Hastanesi</i>	A RARE CAUSE OF NECK PAIN: EAGLE SYNDROME
Melisa Uzun Dr. Öğr. Üyesi Hülya Yılmaz ÖNAL	<i>Psikomarin (Atakum/ Samsun)</i>	OBESITY AND MICROBIOTA
Asist. Prof. Dr. Meltem Kökdener	<i>Ondokuz Mayıs University, Samsun, Turkey</i>	EFFICACY OF SOME BIOCONTROL AGENTS IN CONTROLLING MUSCA DOMESTICA L. (DIPTERA: MUSCIDAE)
Neslinur Merve Büyükçelik Assist. Prof. Dr. Begümhan Turhan Res. Assist. Sedat Yiğit	<i>Kahramanmaraş Özel İlgi Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Kahramanmaraş Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi</i>	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF DUAL-TASK BALANCE EXERCISES ON BALANCE AND FUNCTIONALITY IN CHILDREN WITH DOWN SYNDROME

25.06.2021
Session-2 Hall-3

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Prof. Dr. Oya Orun

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assist. Prof. Dr. Dönüş GENÇER Assist. Prof. Dr. Zeynep BAYRAMOĞLU Prof. Dr. İsmail DEMİR	<i>Trabzon Üniversitesi Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Karadeniz Teknik Üniversitesi</i>	EFFECTIVENESS OF SOME BACULOVIRUS ISOLATES AGAINST THE GREATER WAX MOTH, GALLERIA MELLONELLA L. (LEPIDOPTERA: PYRALIDAE)
Bayram YAVUZ Asst. Prof. Gökhan YÜRÜMEZ	<i>Batman University, Institute of Natural And Applied Sciences Batman University, Science and Art Faculty</i>	NEW DISTRIBUTION LOCALITIES OF EURASIAN OTTERS, (<i>Lutra lutra</i> LINNAEUS, 1758), IN BATMAN PROVINCE
Res. Assist. Dr Hatice TUNCA Dr. Tolga ÇETİN Assoc. Prof. Dr. Tuğba ONGUN SEVİNDİK	<i>Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü</i>	BATI AKDENİZ HAVZASI GÖLLERİNİN DİYATOME KOMMÜNİTE YAPISI VE TDIL İNDEKSİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ
Fakhar ud Din Muneeba Rafique Sidra Bashir Sara Imtiaz Muhammad Moneeb Kainat Nosheen	<i>Nanomedicine Research Group, Department of Pharmacy, Faculty of Biological Sciences, Quaid-i-Azam University, Islamabad, Pakistan</i>	NANOMATERIAL OF THE FUTURE: RECENT CONTRIBUTIONS & CHALLENGES
Berker BAYDAN Halil Murat ÜNVER Ali KUMANDAŞ	<i>Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi Kırıkkale Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Klinik Bilimleri Bölümü</i>	EVALUATION OF COMPUTER-AIDED TECHNOLOGIES USED IN THE DETECTION OF BONE FRACTURES
Berru Çelikkol Prof. Dr. Oya Orun Prof. Dr. Bala Başak Öven	<i>Marmara University Institute of Health Sciences, Istanbul Marmara University, Faculty of Medicine Bahçeşehir University, Faculty of Medicine</i>	DETERMINATION OF QUALITY OF LIFE CHANGES AND RELATED FACTORS RELATED TO THE USE OF CDK 4/6 INHIBITORS IN BREAST CANCER PATIENTS UNDER 50 YEARS OF AGE AND OVER
Aslıhan Kurt Assist. Prof. Dr. Begümhan Turhan	<i>Özel Birecik Hizmet Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi</i>	STUDY OF PROPRIOSEPTIVE NEUROMUSCULAR FACILITATION TECHNIQUES AND THE EFFECTS OF CONNECTIVE TISSUE MASSAGE ON PAIN, QUALITY OF SLEEP AND OF LIFE IN MIGRAINE PATIENTS

25.06.2021
Session-2 Hall-4

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Assist. Prof. Dr. Üyesi Tamer KAŞIKCI

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Dr. Uğur DEMİRCİ Recep ÇENGEL Esen AŞKAR Semih AKTAŞOĞLU	Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı	DIGITALIZATION IN PUBLIC SERVICES AND IMPACT ON REMOVING ADMINISTRATIVE BURDEN: THE PRIVATE SECURITY INFORMATION SYSTEM (ÖGNET) SAMPLE
Assist. Prof. Dr. Tamer Kaşıkçı	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	ISLAMIC RESISTANCE MOVEMENT DURING THE ARAB SPRING PROCESS
Assist. Prof. Dr. Tamer Kaşıkçı	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	"STRATEGIC PATIENCE" OR CONSTRAINED ENGAGEMENT: THE OBAMA'S MIDDLE EASTERN POLICY
Koray KADAM	Milli Savunma Üniversitesi	EXAMINING RELATIONSHIP BETWEEN ART AND PROPAGANDA
Tuğba Gözde YILMAZ	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	BEING DISABLED IN WORKING LIFE
Muhammed Hasan Fatih ÇAL	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	UNDERSTANDING FOREIGN POLICY STRATEGIES ON THE SYRIAN CIVIL WAR IN THE PERSPECTIVE OF NEO-CLASSIC REALISM; "BALANCING AND BANDWAGONING STRATEGY"
Melih MUTLU Assoc. Prof. Dr. Cenker BİÇER	Türk Silahlı Kuvvetleri Kırıkkale Üniversitesi	A NEW CLASS OF THE PARETO DISTRIBUTIONS: STATISTICAL INFERENCE
Uğur Can Yıldızdal	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	ESCAPES AND PREVENTION IN ISTANBUL PRISONS
Sevinç SAY Assist. Prof. Dr. Mehmet Kasım KOYUNCU	Eğitim Yönetimi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	THE IMPACT OF CORPORATE TRAINING PROGRAMS ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND MOTIVATION IN HOSPITAL EMPLOYEES
Serkan YİĞİTKAN	Department of Pharmaceutical Botany, Faculty of Pharmacy, Dicle University	ANTIOXIDANT AND BIOLOGICAL ACTIVITIES OF SIDERITIS LIBONATICA LABILL. subsp. LINEARIS (BENTHAM) BORNM
Dr. Halil BOZ	Kızıltepe Devlet Hastanesi	ACUTE SCHMORL NODULE MIMICKING SPONDYLODYSCHITIS IN NON-CONTRAST MR, LUMBAR FRACTURE IN CT

26.06.2021
Session-1 Hall-1

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Lect. Gözde SULA

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Lect. Gözde SULA Gülenay Çağatay IRISLI	<i>İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Altınbaş Üniversitesi (YL Öğrenci), Lisansüstü Eğitim Enstitüsü</i>	WOMEN AND BEAUTY FROM ANCIENT CIVILIZATIONS TO MODERN TIMES
Assist. Prof. Dr. Nazlı Özkan	<i>Medya ve Görsel Sanatlar Bölümü, Koç Üniversitesi</i>	A COMPARATIVE HISTORICAL APPROACH TO NEW MEDIA: RADIO, TELEVISION, AND MOBILE DEVICES IN TURKEY
Ecem ÖZEL Assist. Prof. Dr. Mehmet Uğur KAHRAMAN	<i>Antalya Bilim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Antalya Bilim Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi</i>	COMPARATIVE EXAMINATION OF THE BUILDING MATERIALS COURSE CONTENTS AND TOTAL COURSE HOURS IN ARCHITECTURE DEPARTMENTS IN TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Filiz GÖLPEK	<i>Hasan Kalyoncu University, Gaziantep/Turkey</i>	HEALTH EXPENDITURES IN OECD COUNTRIES AND TURKEY: A COMPARATIVE ANALYSIS
Rahma Farah ADAWEH Dr. Öğr. Üyesi GÜLMİRA KERİM	<i>T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>	CURRENT STATE OF WOMEN ENTREPRENEURSHIP AND WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN DJIBOUTI, SUPPORT AND DEVELOPMENT
Dr. Lec. Leyla KADERLİ Şebnem USLU	<i>Erciyes University, Faculty of Architecture</i>	BAHÇELİ (EFKERE) WITH ITS ARCHITECTURAL VALUES FROM PAST TO PRESENT
Prof. Oya Sipahioğlu Res. Assist. Emine DALICI	<i>Dokuz Eylül Üniversitesi Mardin Artuklu Üniversitesi</i>	DEĞİŞEN ZAMANIN ESKİMEYEN USTASI SUPHİ HİNDİ YERLİ
ŞEYMA NUR TUNÇ	<i>Ankara Yıldırım Beyazıt University</i>	GDPR ASSESSMENT OF SMART CITY APPLICATIONS

26.06.2021
Session-1 Hall-2

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Lecturer Dr. Yesim AYDOĞAN

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Özkan KÖSE	<i>Munzur Üniversitesi</i>	WOMAN ARTIST FROM OBJECT TO SUBJECT: ROSA BONHEUR
Res. Assist. Hatice Sevde TATIR Res. Assist. Yelda KORKMAZ Assoc. Prof. Dr. Fatih CANAN	<i>Konya Teknik Üniversitesi</i>	COMPARISON OF AKSEKI AND TASKENT REGIONS IN THE CONTEXT OF VERNACULAR ARCHITECTURE
Lecturer Dr. Yesim AYDOĞAN	<i>İnönü University Faculty of Fine Arts and Design Painting Department</i>	POPULARITY BASE- MUSEUMS
Assist. Prof. Dr. Aslı Erciyeş Tosun Fatma Yaşın	<i>Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi</i>	A READING OF GERTRUDE KASABIER'S PHOTOGRAPHS WITH IN THE FRAMEWORK OF PHOTO PICTURE İNTERACTİON
Assist. Prof. Dr. Çetin İlhan AKBULUT Lect. İlker İNAN Lect. Nazlı Ece GEYİK	<i>Doğuş Üniversitesi Gelişim Üniversitesi İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu</i>	CARAVANSERAIS AND OLD HOUSES OF DİYARBAKIR
Lect. Hatice Tetik Metin	<i>Bitlis Eren Üniversitesi</i>	NEGLIGENCE OF SEXUAL HEALTH IN THE COVID-19 PANDEMIC
Assist. Prof. Dr. Çetin İlhan AKBULUT Lect. İlker İNAN Lect. Nazlı Ece GEYİK	<i>Doğuş Üniversitesi Gelişim Üniversitesi İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu</i>	DİYARBAKIR WALLS
Res. Assist. Şerife DOĞAN	<i>Selçuk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi</i>	EMBROIDERED FELT PRAYING RUGS
Res. Assist. Şerife DOĞAN	<i>Selçuk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi</i>	NATURALISTIC DECORATION STYLES OF EMBROIDERED BAIZE PUŞİDE

26.06.2021
Session-1 Hall-3

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Dr. FETTOUCH Houari

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Besma FERJANI Mohamed Bechir BEN HAMIDA	<i>Preparatory Institute for Engineering Studies of Monastir (IPEIM),5019 Kairouan street, University of Monastir, Tunisia Ha'il University, Ha'il City, Saudi Arabia</i>	NUMERICAL STUDY OF HEAT AND MASS TRANSFER OF AN ELLIPSOIDAL HGTLI DISCHARGE LAMP
Maryame Sabiri Jamila Fliou Ouassima Riffi Mohammed Elhourri Ali Amechrouq	<i>Moulay Ismail University, Faculty of Sciences, B.P. 11201, Zitoune, Meknes, Morocco</i>	CHEMICAL COMPOSITION AND ANTIOXIDANT ACTIVITIES OF THE ESSENTIAL OIL FROM AERIAL PART OF MOROCCAN PULICARIA MAURITANICA
Kübra SARICA Assoc. Prof. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Prof. Dr. Muhammet Emin ÖZDEMİR	<i>Bursa Uludağ Üniversitesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı</i>	EXAMINATION OF SECONDARY SCHOOL MATHEMATICS TEACHERS' EXPERIENCES REGARDING DISTANCE EDUCATION COURSES
Asst. Prof. Şenol TOPRAK	<i>Amasya University, Technical Sciences Vocational School, Amasya, Turkey</i>	CALCULATION OF SOME PROPERTIES OF CAFFEINE BY QUANTUM CHEMICAL
Asst. Prof. Şenol TOPRAK	<i>Amasya University, Technical Sciences Vocational School, Amasya, Turkey</i>	OZONE GENERATOR AND OZONE GENERATION
Rania Kara	<i>Faculty of Sciences and Technology, Abbes Laghrour University, 40000 Khanchela, Algeria</i>	PERFORMANCE OF P-CU 2 O:NA/N-ZNO/FTO SOLAR CELLS PREPARED BY TWO STEP ELECTROCHEMICAL DEPOSITION
Dr. Habib Djourdem	<i>Laboratory of fundamental and applied Mathematics of Oran (LFMO),University of Oran1, Ahmed Benbella, Oran Algeria</i>	EXISTENCE RESULTS OF A NONLINEAR FRACTIONAL DIFFERENTIAL EQUATIONS WITH NONLOCAL HYBRID HADAMARD INTEGRAL BOUNDARY CONDITIONS
Dr. FETTOUCH Houari	<i>Laboratory of Pure and Applied Mathematics, University of Mostaganem, UMAB, Algeria</i>	EXPONENT OF CONVERGENCE OF SOLUTIONS OF LINEAR DIFFERENTIAL IN THE UNIT DISC
Dr. Binyam Zigta	<i>Wolaita Sodo University, College of Natural and Computational Science</i>	THE EFFECT OF NANOPARTICLES ON MHD BLOOD FLOW IN STRETCHING ARTERIAL POROUS VESSEL WITH THE INFLUENCE OF THERMAL RADIATION, CHEMICAL REACTION AND HEAT GENERATION /ABSORPTION

26.06.2021
Session-1 Hall-4

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Prof. Dr. Kenan YILDIRIM

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK Res. Assist. Hasan Kaan KÜÇÜKERDEM Ümran ATAY	<i>Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi İğdır Üniversitesi Ziraat Fakültesi GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Recep Tayyip Erdoğan Bulvarı No:106 PK:75 63040 Haliliye/Şanlıurfa</i>	INVESTMENT AND GENERATION COSTS FOR ELECTRICITY PRODUCTION FROM SOLAR AND WIND ENERGY
Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK Ümran ATAY Res. Assist. Hasan Kaan KÜÇÜKERDEM	<i>Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Recep Tayyip Erdoğan Bulvarı No:106 PK:75 63040 Haliliye/Şanlıurfa İğdır Üniversitesi Ziraat Fakültesi</i>	ENERGY EFFICIENCY IN TURKEY AND OECD COUNTRIES
Prof. Dr. Kenan YILDIRIM	<i>Bursa Teknik Üniversitesi MDBF Polimer Malzeme Mühendisliği</i>	YERYÜZÜ GERÇEKTEN KÜRE VE UZAYDA MI?
İlkay Özsev YÜKSEK Pelin ALTAY Nuray UÇAR	<i>İstanbul Technical University, Faculty of Textile Technologies and Design</i>	THE MECHANICAL AND SOUND ABSORPTION PROPERTIES OF EPOXY COMPOSITE WITH SILICA AEROGEL AND EPOXY COMPOSITE WITH POLYSTYRENE
Alican KAYIKCI Ali Osman KÖKSAL Mehmet AYTEMİZ Prof. Dr. Ahmet Serdar YILMAZ	<i>Mühendis, AKEDAŞ Elektrik Dağıtım A.Ş. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi</i>	INVESTIGATION OF PROTECTION AND SELECTIVITY IN MICROGRIDS
Ali Osman KÖKSAL Mehmet AYTEMİZ Alican KAYIKCI Prof. Dr. Ahmet Serdar YILMAZ	<i>Mühendis, AKEDAŞ Elektrik Dağıtım A.Ş. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi</i>	INVESTIGATION OF ACTIVE POWER FREQUENCY CONTROL IN MICROGRIDS
Mehmet AYTEMİZ Ali Osman KÖKSAL Alican KAYIKCI Prof. Dr. Ahmet Serdar YILMAZ	<i>Mühendis, AKEDAŞ Elektrik Dağıtım A.Ş. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi</i>	INVESTIGATION OF VOLTAGE CONTROL IN MICRO GRIDS

26.06.2021
Session-1 Hall-5

Time (Mardin)
09:30-12:00

Moderator: Prof. Dr. Arda ARIKAN

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Fəridə Tağıyeva	<i>Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun tədqiqatçısı</i>	QARABAĞ TARİXİ HAQQINDA YAZILAN QARABAĞNAMƏLƏRDƏ MİLLİ VƏ DİNİ BAYRAMLAR
Prof. Dr. Arda ARIKAN	<i>Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi</i>	UMBERTO ECO'NUN BAUDOLİNO ROMANINDA TÜRKLER VE MÜSLÜMANLARIN TARİH VE ROMAN YAZIMI AÇISINDAN OLASI ANLAMLARI
Prof. Dr. Arda ARIKAN	<i>Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi</i>	TARİH DERS KİTAPLARINDA ORTAÇAĞ AVRUPA KÜLTÜRLERİNİN GÖRSEL MATERYALLER ARACILIĞIYLA SUNUMU
Oğuz Kağan BAYRAKDAR Fatma Betül AYDEMİR	<i>Baku State University, Faculty of History</i>	TAŞKENT KENT KİMLİĞİ OLUŞUMUNDA EMİR TİMUR KÜLTÜ
Raghad Abdulsada Mezaal Assoc. Prof. Dr. Emrah Görgülü	<i>M.A., Department of English Language Teaching</i>	AN INVESTIGATION INTO THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF IRAQI ARABIC AND TURKISH SPEAKING LEARNERS OF ENGLISH AT THE UNIVERSITY LEVEL
Feyzanur BAYRACI	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi</i>	BETWEEN INDIA AND PAKISTAN DEEPINING SECURITY DILEMMA: THE KASHMIR ISSUE
Eylem ÖZTÜRKÇİ	<i>Yüzüncü Yıl Üniversitesi</i>	CHOLERA EPIDEMICS IN MARDIN (XIX CENTURY)
Assist. Prof. Dr. Sedef BULUT	<i>Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü</i>	A SYMBOLIC CITY OF THE MOURNING: BURSA STARTING FROM OCCUPATION TO FREEDOM (1920-1922)
Assist. Prof. Dr. Mahir KARACAR	<i>Bitlis Eren University, Faculty of Arts and Sciences</i>	FORBIDDEN LOVE IN TURGUT OZAKMAN'S ROMANTIKA
Heba SAYID MOSHWEH Assoc. Prof. Dr. Emrah GÖRGÜLÜ	<i>Eğitim Yönetimi ve Denetimi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi</i>	THE EFFECTS OF TEXT-BASED INSTRUCTION ON SECONDARY STUDENTS' LISTENING, WRITING, AND SPEAKING SKILLS THROUGH DISTANCE LEARNING

26.06.2021
Session-2 Hall-1

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Assist. Prof. Dr. Firdes Ulas

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assist. Prof. Dr. Şeniz ÖZİŞ ALTINÇEKİÇ Erdoğan ALTINÇEKİÇ	<i>Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bursa Gıda ve Yem Kontrol Merkez Araştırma Enstitü Müdürlüğü</i>	COLOSTRUM AND FAILURE OF PASSIVE TRANSFER IN LAMBS
Dr. Seval ZEYBEK Prof. Dr. Emine ÇIKMAN	<i>Denizbank Güneydoğu Anadolu Bölge Müdürlüğü Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitki Koruma</i>	CONTRIBUTIONS TO THE FAUNA OF DUNG BEETLE (SCARABAEIDAE, HISTERIDAE, HYDROPHILIDAE) OF MARDIN PROVINCE
Ayşe Nilüfer GÜLDAMLA Assist. Prof. Dr. Seda OĞUR	<i>Bitlis Eren Üniv., Lisansüstü Eğitim Enst., Gıda Güv. A.B.D. Bitlis Eren Üniv., Sağlık Yüksekokulu, Beslenme ve Diyetetik Böl.</i>	EVALUATION OF PUBLIC PERCEPTION ABOUT CONSUMPTION OF GRASSHOPPERS AS FOOD
Ayşe Nilüfer GÜLDAMLA Assist. Prof. Dr. Seda OĞUR	<i>Bitlis Eren Üniv., Lisansüstü Eğitim Enst., Gıda Güv. A.B.D. Bitlis Eren Üniv., Sağlık Yüksekokulu, Beslenme ve Diyetetik Böl.</i>	NUTRIENT COMPOSITION OF GRASSHOPPERS AS AN ALTERNATIVE PROTEIN SOURCE
Mohammed SABA Prof. Dr. Mustafa HARMANKAYA Prof. Dr. Sait GEZGİN	<i>Selcuk University, Faculty of Agriculture</i>	EFFECTS OF DIFFERENT ZINC SOURCES, K- HUMATE AND ELEMENTAL SULFUR ON ZINC UPTAKE AND DEVELOPMENT OF DURUM WHEAT
Assist. Prof. Dr. Firdes Ulas	<i>Erciyes University, Faculty of Agriculture</i>	LEAF PHYSIOLOGICAL RESPONSES OF PEPINO (SOLANUM MURICATUM AIT.) GRAFTED ONTO EGGPLANT GROWN UNDER SALT STRESS

26.06.2021
Session-2 Hall-2

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Assist. Prof. Dr. Mehmet Ali GÜNDOĞDU

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Murat ASLANYÜREK Altan MESUT	<i>Kırklareli Üniversitesi Trakya Üniversitesi</i>	KISA METİNLER ÜZERİNDE DİL TANIMA YÖNTEMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
Lect. Gözde Han Assoc. Prof. Dr. Nalan Turna	<i>Boğaziçi Üniversitesi Yıldız Teknik Üniversitesi</i>	ANALYSIS OF EVERYDAY LIFE IN THE CONTEMPORARY NOVELS: ARLINGTON PARK (2006), THE SECRET INTENSITY OF EVERYDAY LIFE (2009) AND RECIPE FOR A PERFECT WIFE (2019)
Assist. Prof. Dr. Mehmet Ali GÜNDOĞDU	<i>İstinye Üniversitesi</i>	CENGİZ AYTAMATOV'UN ROMANLARINDA KARIN HOYRAT YÜZÜ THE WILD FACE OF SNOW IN CENGİZ AYTAMATOV'S NOVELS
Prof. Dr. Murat AYDIN Zehra ÖNCEL	<i>Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Adıyaman, Türkiye Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Adıyaman, Türkiye</i>	INVESTIGATION OF ATTITUDES TO PHYSICS OF STUDENTS WHO PREPARED FOR THE UNIVERSITY ENTRANCE EXAM
Assoc. Prof. Dr. M. Yüksel ERDOĞDU İlknur Ecem BAYKUT	<i>İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi</i>	PRO-SOCIAL BEHAVIOR SCALE (PSSO) DEVELOPMENT STUDY
Assist. Prof. Dr. Sümeyye DERİN Assist. Prof. Dr. Ekrem Sedat ŞAHİN	<i>Sakarya Üniversitesi Aksaray Üniversitesi</i>	ADAPTATION OF THE ADLERIAN INFERIORITY AND SUPERIORITY COMPLEX SCALE- SHORT FORM TO TURKISH CULTURE: STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY
Assist. Prof. Dr. Gülşah TURA Ruken POLAT ÇALIŞKAN	<i>Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Gebze Rehberlik ve Araştırma Merkezi</i>	EXAMINATION OF TEACHERS PERCEPTIONS OF SELF-EFFICIENCY TOWARDS THE EDUCATION OF GIFTED STUDENTS (SAMPLE OF GEBZE DISTRICT OF KOCAELİ PROVINCE)
Lect. Semra BERKTAŞ	<i>Demiroğlu Bilim Üniversitesi</i>	MULTI- DIMENSIONAL CONTENT ANALYSIS OF ZEKI MÜREN'S SONGS

26.06.2021
Session-2 Hall-3

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Dr. Mustafa Latif EMEK

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Odumade, Adegboyega Oduniyi Jegade, Emmanuel Ayodele	<i>Alex Ekwueme Federal University, Ndufu-Alike, Ebonyi state, Nigeria</i>	PREDICTION OF IN-SITU CBR VALUE USING DYNAMIC CONE PENETROMETER TEST FOR LOCAL SUBGRADE MATERIALS
Youssef Ben-Ali Ilyass El kadmiri Zakarea Rahou Abdelouahed Essahlaoui Driss Bria	<i>Laboratoire des Matériaux, Ondes, Energie et Environnement, Equipe des Ondes, Acoustique, Photonique et Matériaux, Faculté des Sciences, Université Mohamed Premier, Oujda, Morocco Engineering Sciences Laboratory (LSI), Multidisciplinary Faculty of Taza, Sidi Mohamed Ben Abdellah University, B.P. 1223, Taza, Gare, Morocco.</i>	COMPARATIVE STUDY BETWEEN PHOTONIC CRYSTAL AND STAR WAVEGUIDES SYSTEMS CONTAINING A DEFECT
Dr. Hasan BOZKAYA	<i>Hatay Provincial Directorate of National Education, Hatay, Turkey</i>	ELEMENTARY SCHOOL 4. PROCESSING OF THE CONTENT OF CHILDREN'S RIGHTS IN THE TEXTBOOK OF HUMAN RIGHTS, CITIZENSHIP AND DEMOCRACY IN THE CLASSROOM
Chaima Ouled Amor Kais Elghniji Clarence Charnay Elimame Elaloui	<i>University of Gafsa, Tunisia Institut Charles Gerhardt de Montpellier Equipe IMNO, France</i>	ER DOPED TITANIA NANOPARTICLES: PROCESSING, THERMAL BEHAVIOUR AND OPTICAL PROPERTIES
Emre SOYTÜRK Assist. Prof. Dr. Hatice KARAER	<i>Ondokuz Mayıs Üniversitesi</i>	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PROJECT PREPARATION AND REQUESTS RECEIVE EDUCATION WITH THE DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF BOARDING REGIONAL SECONDARY SCHOOL STUDENTS
Melike BATIER Assoc. Prof. Dr. Cenker BİÇER	<i>Kırıkkale Üniversitesi</i>	BIVARIATE MUTH DISTRIBUTION
Nasir Rasool	<i>Department of Chemistry, Government College University Faisalabad, Faisalabad 38000, Pakistan</i>	PALLADIUM CATALYZED SUZUKI MIYAUURA CROSS COUPLING REACTION FOR SYNTHESIS OF VARIOUS ORGANIC MOLECULES

26.06.2021
Session-2 Hall-4

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Dr. Emin GİTMEZ

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Lect. Dr. Feden KOÇ Lect. Durmuş KOÇ	<i>Uşak Üniversitesi</i>	BLOKCHAIN TECHNOLOGY AND BLOKCHAIN BASED ACCOUNTING THE EFFECT OF THE SYSTEM ON THE AUDIT PROCESS
Kerime Şeyma Oruç Assist. Prof. Dr. Abdullah Yıldızbaşı	<i>Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</i>	SIFIR ATIK UYGULAMASI, UYGULAMADA KARŞILAŞILAN ENGELLERİN PİSAGOR BULANIK ÇKKV YÖNTEMLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ
Lect. Dr. Feden KOÇ Lect. Halit IRMAK	<i>Uşak Üniversitesi Mardin Artuklu Üniversitesi</i>	THE ROLE OF AUDIT IN PROTECTING THE SECURITY RISK GENERATED BY CYBER ATTACKS
Mehmet Gürcan GÜR Yılmaz UYAROĞLU	<i>Enerji Yöneticisi, Neutec İlaç San.Tic. A.Ş., Sakarya Üniversitesi</i>	AUTOMATION IN LIGHTING DESIGN CONTRIBUTE TO INDUSTRY QUALITY, ENVIRONMENT AND BUSINESS SAFETY
Dr. Emin GİTMEZ	<i>Karacadağ Kalkınma Ajansı</i>	ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION ECOSYSTEM IN SOUTHEASTERN ANATOLIA PROJECT PROVINCES
Dr. Ekrem KUM Assist. Prof. Dr. Oya Betül SARI	<i>Satış Temsilcisi, Biltek Medikal Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi</i>	INVESTIGATING THE POLYGENIC CHARACTERS AS FECUNDITY, LONGEVITY, MORTALITY AND FITNESS OF THE WILD TYPE OF <i>Drosophila melanogaster</i> Meig
Dr. Emin GİTMEZ	<i>Karacadağ Kalkınma Ajansı</i>	URBAN AND RURAL SETTLEMENT SYSTEMS RESEARCH IN TURKEY-2020 (YER-SİS)
Funda IRMAK KARAKAYA Assist. Prof. Dr. Ebru ARIKAN ÖZTÜRK	<i>Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gazi Üniversitesi Trafik Planlaması ve Uygulaması A.B.D</i>	HIGH-SPEED RAILWAY (YHD) DEVELOPMENT, INCOME-EXPENSE STATUS AND COST COVERAGE CAPACITY IN TURKEY
Nur H. Orak	<i>Department of Environmental Engineering, Marmara University, Istanbul, Turkey</i>	EFFECTS OF AIR POLLUTION ON THE POTENTIAL TRANSMISSION OF COVID-19: A PRELIMINARY CASE-STUDY IN ISTANBUL, TURKEY

26.06.2021
Session-2 Hall-5

Time (Mardin)
12:30-15:00

Moderator: Assist. Prof. Dr. F. Begüm YILDIZELI

AUTHOR	AFFILIATION	TITLE
Assist. Prof. Dr. F. Begüm YILDIZELI	<i>Bilecik Seyh Edebali University</i>	THE MIDLOTHIAN ELECTION CAMPAIGNS OF 1879-80 AND THE OTTOMAN EMPIRE
Burcu ÜZER Asst. Prof. Abdullah TİRGİL	<i>Ankara Yildirim Beyazit University, Institute of Social Sciences Ankara Yildirim Beyazit University, Faculty of Political Sciences</i>	SOCIOECONOMIC DETERMINANTS OF THE HOUSEHOLD OUT-OF-PACKET HEALTH CARE EXPENDITURES
Nasiye Şahin Assist. Prof. Dr. Zafer Öztürk	<i>Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, SBE, İktisat YL Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü</i>	EVALUATION OF THE ECONOMIC POLICIES OF THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD IN TERMS OF ECONOMIC POPULISM
Dr. Salim KAYA	<i>Aydın Adnan Menderes Üniversitesi</i>	ANIMISM: IS IT A SIGN OF COGNITIVE DEVELOPMENT OR LIVING IN HARMONY WITH ALL BEINGS?
Dr. Ünal ERYILMAZ	<i>Hazine ve Maliye Bakanlığı</i>	THE ROLE OF GALATA BANKERS IN THE 19TH CENTURY OTTOMAN ECONOMY: THE CASE OF THE BALTAZZI FAMILY
Dr. Serdar ŞAHİN	<i>Sosyal Güvenlik Kurumu</i>	UNIVERSAL HEALTH INSURANCE FROM THE WELFARE STATE PRINCIPLE PERSPECTIVE IN TURKEY
Assist. Prof. Dr. SİBEL GÖK	<i>Şırnak Üniversitesi, Silopi Meslek Yüksekokulu</i>	THE MEANING AND IMPORTANCE OF MEETING MANAGEMENT IN FULFILLING THE BASIC FUNCTIONS OF MANAGEMENT

VI. ULUSLARARASI MARDİN ARTUKLU BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

25-27 HAZİRAN 2021, MARDİN, TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	I
FOTOĞRAF GALERİSİ	II
KONGRE PROGRAMI	III
İÇİNDEKİLER	IV

ÖZET VE TAM METİN BİLDİRİLER

YAZAR	KONU	No
Okay Özdağ	SOME DETERMINATIONS REGARDING MUSIC NOTATION PROGRAMS IN THE ONLINE EDUCATION	1
Ahmet ÖZBAY	THE VALIDITY AND RELIABILITY OF THE TURKISH VERSION OF THE SOCIAL-NORM ESPOUSAL SCALE	3
Mehmet Halit ATLI	SUGGESTED DICTIONARY PORTAL TYPOLOGY IN LINE WITH CURRENT DEVELOPMENTS	10
Beyza KILIÇ Menekşe SEDEN TAPAN BROUTIN Gül KALELİ YILMAZ	EXAMINATION OF CHALLENGES EXPERIENCED BY 8th GRADE STUDENTS IN THE PROCESS OF CREATING GRAPHS OF LINEAR RELATIONS	28
Murat TURAN	EXAMINATION OF SPORTS TEAM EVANGELISM PERCEPTIONS ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES OF STUDENTS FACULTY OF SPORTS SCIENCES	30
Deniz ÇAKAROĞLU İbrahim Halil ÇELİK Veysel DİREKÇİ Yaren EZER	THE EFFECT OF ERGOGENIC AIDS ON PERFORMANCE IN SWIMMING	31
Ali ERDOĞAN Erkan Faruk ŞİRİN	ADAPTATION OF STUDENT SATISFACTION SCALE TO TURKISH CULTURE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS PROVIDING SPORTS EDUCATION	33
Sara AKDAĞ	THE EVALUATION OF THE WORDS OF HIDAYET AND DALALET IN THE CONTEXT OF HUMAN'S FREEDOM BY THE FICTIONAL SCHOOLS (EXAMPLE OF MU'TAZİLİH AND AHL AS-SUNNAH)	34
Zafer ÇAYLI	SAYYID BEY'S UNDERSTANDING OF GOODNESS AND EVIL	46
Süleyman ÇAM	SHIITE MOTIFS IN AHMED SARBAN'S DIVAN	64
Mustafa SOYCAN	THE FACT THAT THE BATTLE OF BADR WAS THE SUBJECT OF VERSES THAT WERE DESCENDED DURING THE MECCA PERIOD AND THE REFLECTION OF IT IN TAFSİR, HADİTH AND PROPHETIC BIOGRAPHY SOURCES	83
Mine KAYA KEHA	ALL SCIENTIFIC THEORIES ARE ASSUMPTION	104
Şükrü AYRAN	AN ISHRAKI PHILOSOPHER MOLLA SADRA'S IMAGINATION OF PRAYER AND ZAKAT	107
Semira KARUKO	COMMONLY USED PROVERB OF HATAY ARABIC, THE REASONS FOR SPEAKING AND THE EQUIVALENT OF FASİH ARABIC	119
Şerif TÜMER	CURRENT USE OF TRADITIONAL ARCHITECTURE: MARDİN MAHMUT FEYZİ YEDİKARDEŞ MOSQUE	121
Şerif TÜMER	AN EXAMPLE OF ARCHITECTURAL SYNCRETISM: MARDİN	133

VI. ULUSLARARASI MARDİN ARTUKLU BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

25-27 HAZİRAN 2021, MARDİN, TÜRKİYE

DR. ZEYNEL ABİDİN ERDEM MOSQUE		
Ozan YILDIRIM Elif KAHYA	THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND SOCIAL MEDIA USAGE: AN EMPIRICAL STUDY ON DIGITAL NATIVES	145
Serhat ERDEM	THE POWER OF COLOR: THE COLOR PALETTE USED IN THE MOVIES	154
Gaye Gokalp Yılmaz	NEW ASPECT OF SOCIAL CHANGE DEFINED BY DIGITAL TRANSFORMATION AND SPACE - TIME EROSION	166
Mehmet Fatih ARGİN	THE EAST MEDITERRANEAN IN TURKISH FOREIGN POLICY WITH CHANGING NATURE IN THE 2000's	168
Pelin Su ALTAN	CONCEPT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AND COMMUNICATION PROCESS	178
Sena Kurt İhsan Eken	GENDER AND BRAND RELIABILITY	187
Müge DEVEOĞLU	A NEW PANDEMIC AFTER COVID-19: INFODEMIC	198
Uğur DEMİRCİ Recep ÇENGEL Esen AŞKAR Semih AKTAŞOĞLU	DIGITALIZATION IN PUBLIC SERVICES AND IMPACT ON REMOVING ADMINISTRATIVE BURDEN: THE PRIVATE SECURITY INFORMATION SYSTEM (ÖGNET) SAMPLE	200
Tamer Kaşıkçı	ISLAMİC RESISTANCE MOVEMENT DURING THE ARAB SPRING PROCESS	222
Tamer Kaşıkçı	"STRATEGIC PATIENCE" OR CONSTRAINED ENGAGEMENT: THE OBAMA'S MIDDLE EASTERN POLICY	224
Tuğba Gözde YILMAZ	BEING DISABLED IN WORKING LIFE	226
Muhammed Hasan Fatih ÇAL	UNDERSTANDING FOREIGN POLICY STRATEGIES ON THE SYRIAN CIVIL WAR IN THE PERSPECTIVE OF NEO-CLASSIC REALISM; "BALANCING AND BANDWAGONING STRATEGY"	235
Uğur Can Yıldızdal	ESCAPES AND PREVENTION IN ISTANBUL PRISONS	251
Feride Tağiyeva	QARABAĞ TARİXİ HAQQINDA YAZILAN QARABAĞNAMƏLƏRDƏ MİLLİ VƏ DİNİ BAYRAMLAR	252
Arda ARIKAN	UMBERTO ECO'NUN BAUDOLİNO ROMANINDA TÜRKLER VE MÜSLÜMANLARIN TARİH VE ROMAN YAZIMI AÇISINDAN OLASI ANLAMLARI	258
Arda ARIKAN	TARİH DERS KİTAPLARINDA ORTAÇAĞ AVRUPA KÜLTÜRLERİNİN GÖRSEL MATERYALLER ARACILIĞIYLA SUNUMU	266
Oğuz Kağan BAYRAKDAR Fatma Betül AYDEMİR	TAŞKENT KENT KİMLİĞİ OLUŞUMUNDA EMİR TİMUR KÜLTÜ	275
Raghad Abdulsada Mezaal Emrah Görgülü	AN INVESTIGATION INTO THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF IRAQI ARABIC AND TURKISH SPEAKING LEARNERS OF ENGLISH AT THE UNIVERSITY LEVEL	277
Feyzanur BAYRACI	BETWEEN INDIA AND PAKISTAN DEEPENING SECURITY DILEMMA: THE KASHMIR ISSUE	278
Eylem ÖZTÜRKÇİ	CHOLERA EPIDEMICS IN MARDİN (XIX CENTURY)	289
Sedef BULUT	A SYMBOLIC CITY OF THE MOURNING: BURSA STARTING	291

VI. ULUSLARARASI MARDİN ARTUKLU BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

25-27 HAZİRAN 2021, MARDİN, TÜRKİYE

FROM OCCUPATION TO FREEDOM (1920-1922)		
Mahir KARACAR	FORBIDDEN LOVE IN TURGUT OZAKMAN'S ROMANTIKA	293
Heba SAYID MOSHWEH Emrah GÖRGÜLÜ	THE EFFECTS OF TEXT-BASED INSTRUCTION ON SECONDARY STUDENTS' LISTENING, WRITING, AND SPEAKING SKILLS THROUGH DISTANCE LEARNING	302
Gözde Han Nalan Turna	ANALYSIS OF EVERYDAY LIFE IN THE CONTEMPORARY NOVELS: ARLINGTON PARK (2006), THE SECRET INTENSITY OF EVERYDAY LIFE (2009) AND RECIPE FOR A PERFECT WIFE (2019)	303
Mehmet Ali GÜNDOĞDU	CENGİZ AYTAMATOV'UN ROMANLARINDA KARIN HOYRAT YÜZÜ THE WILD FACE OF SNOW IN CENGİZ AYTAMATOV'S NOVELS	304
M. Yüksel ERDOĞDU İlknur Ecem BAYKUT	PRO-SOCIAL BEHAVIOR SCALE (PSSO) DEVELOPMENT STUDY	306
Sümeyye DERİN Ekrem Sedat ŞAHİN	ADAPTATION OF THE ADLERIAN INFERIORITY AND SUPERIORITY COMPLEX SCALE- SHORT FORM TO TURKISH CULTURE: STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY	307
Gülşah TURA Ruken POLAT ÇALIŞKAN	EXAMINATION OF TEACHERS PERCEPTIONS OF SELF-EFFICIENCY TOWARDS THE EDUCATION OF GIFTED STUDENTS (SAMPLE OF GEBZE DISTRICT OF KOCAELİ PROVINCE)	309
Hasan BOZKAYA	ELEMENTARY SCHOOL 4. PROCESSING OF THE CONTENT OF CHILDREN'S RIGHTS IN THE TEXTBOOK OF HUMAN RIGHTS, CITIZENSHIP AND DEMOCRACY IN THE CLASSROOM	311
Emre SOYTÜRK Hatice KARAER	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PROJECT PREPARATION AND REQUESTS RECEIVE EDUCATION WITH THE DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF BOARDING REGIONAL SECONDARY SCHOOL STUDENTS	313
F. Begüm YILDIZELI	THE MIDLOTHIAN ELECTION CAMPAIGNS OF 1879-80 AND THE OTTOMAN EMPIRE	328
Burcu ÜZER Abdullah TİRGİL	SOCIOECONOMIC DETERMINANTS OF THE HOUSEHOLD OUT-OF-PACKET HEALTH CARE EXPENDITURES	335
Nasiye Şahin Zafer Öztürk	EVALUATION OF THE ECONOMIC POLICIES OF THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD IN TERMS OF ECONOMIC POPULISM	336
Salim KAYA	ANIMISM: IS IT A SIGN OF COGNITIVE DEVELOPMENT OR LIVING IN HARMONY WITH ALL BEINGS?	347
Ünal ERYILMAZ	THE ROLE OF GALATA BANKERS IN THE 19TH CENTURY OTTOMAN ECONOMY: THE CASE OF THE BALTAZZI FAMILY	349
Serdar ŞAHİN	UNIVERSAL HEALTH INSURANCE FROM THE WELFARE STATE PRINCIPLE PERSPECTIVE IN TURKEY	352
SİBEL GÖK	THE MEANING AND IMPORTANCE OF MEETING MANAGEMENT IN FULFILLING THE BASIC FUNCTIONS OF MANAGEMENT	360
Mehmet Kasım KOYUNCU Sevinç SAY	THE IMPACT OF CORPORATE TRAINING PROGRAMS ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND MOTIVATION IN HOSPITAL EMPLOYEES	378

UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE NOTA YAZIM PROGRAMLARINA YÖNELİK BAZI TESPİTLER

Dr. Öğr. Üyesi Okay Özdağ

İskenderun Teknik Üniversitesi, Mustafa Yazıcı Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü
Hatay / TÜRKİYE

ORCID: 0000-0002-7614-6562

ÖZET

Bilginin insandan insana aktarımı konusunda karşılaşılan bazı problemler, uzaktan eğitim sürecinin başlamasıyla daha da artmıştır. Bu problemlerin, çoğunlukla iletişim teknolojisinin sunduğu imkanları tanımamaktan ve dolayısıyla kullanamamaktan kaynaklandığı söylenebilir. Teknolojinin iletişim konusunda sunduğu imkanlara bakılırsa, dünyanın her yerine saniyeler içerisinde herhangi işitsel ve görsel bir bilgiyi dijital olarak iletmek mümkündür.

Uzaktan eğitim sürecinde öğrenenin ve öğretenin, istekli olduğu varsayılırsa, müzik teknolojisinin bu eğitime katkısı azımsanmayacak derecede fazladır. Yüz yüze eğitim şartlarına kıyasla bazı konularda daha efektif ve hızlı olduğu bile söylenebilir. Bu durum isteksizlik durumunda ise rahatlıkla suistimale uğrayabilir. İletişim teknolojisinin, sunduğu imkanlar arasında uzaktan eğitim portallarında etkin bir şekilde kullanılan ekran yansıtma özelliği ile nota yazım programlarında yazılan notalar el yazısına nazaran daha anlaşılır bir şekilde görülebilmekte ve ayırt edilebilmektedir. Bu durum öğrencilerden istenen ödevler konusunda da geçerlidir. Her insanın el yazısının farklı olması sebebiyle, müzik notalarının okunmasında problemler yaşanmaktadır. Nota yazım programları bu problemleri ve el yazım farklılıklarını ortadan kaldırıp notaların net bir şekilde yazılmasına ve iletilmesine olanak sağlamaktadır. Nota yazım programlarını etkin bir şekilde kullanabilen öğretmen ve öğrenci, uzaktan eğitim platformlarında daha verimli ve hızlı bir öğrenme-öğretme etkinliği gerçekleştirebileceklerdir. Ayrıca nota yazım programlarının yazılan notaları seslendirme özelliği kullanıcıya duyuşsal bir gelişme sağlayacaktır.

Günümüzde yazınsal alanda el yazısının yerini neredeyse tamamen yazım programları almıştır. Müzik alanında müzik yazısının notalar olduğunu düşünürsek; anlaşılabilirliği ve hızlılığı artırması sebebiyle el yazısıyla nota yazımının yerini nota yazım programlarının alması büyük bir gerekliliktir.

Anahtar Sözcükler: Uzaktan eğitim, müzik eğitimi, nota yazım programları.

SOME DETERMINATIONS REGARDING MUSIC NOTATION PROGRAMS IN THE ONLINE EDUCATION

ABSTRACT

Starting of the online education, some problems encountered in the transfer of knowledge from person to person have increased. These problems can mostly arise from not recognizing and therefore not being able to use the opportunities offered by communication technology. Considering the possibilities offered by technology in communication, it is possible to digitally transmit any audio and video information to anywhere within seconds.

Assuming the willingness of the learner and the teacher in the distance education, the contribution of music technology to this education is substantial. We can say it is more effective and faster in some subjects compared to face-to-face education conditions. This situation can easily be abused in case of reluctance. With the screen mirroring feature, which is used effectively in distance education portals, among the possibilities offered by communication technology, notes written in notation programs can be seen and distinguished more clearly than handwriting. This also applies to the assignments requested from the students. Each person's handwriting is different, so there are problems in reading musical notes. Music notation programs eliminate these problems and handwriting differences so they allow notes to be written and sent clearly. Teachers and students who can use notation programs effectively may perform a more efficient and faster learning-teaching activity on online education platforms.

Today, writing programs have almost replaced handwriting in the literary. Considering that music writing is notes in the music, it is a great necessity that notation programs replace handwritten notation because it increases intelligibility and speed.

Key words: Online education, music education, music notation softwares.

THE VALIDITY AND RELIABILITY OF THE TURKISH VERSION OF THE SOCIAL-NORM ESPOUSAL SCALE

Dr. Ahmet ÖZBAY
MEB

ORCID: 0000-0002-1269-4279

ABSTRACT

The aim of this study is to examine of validity and reliability of the Turkish version of the Social-Norm Espousal Scale (SNES; Bizer, Magin, & Levine, 2014). The sample of this study consisted of 288 university students. The result of confirmatory factor analysis indicated that the fourteen items loaded on one factor ($\chi^2 = 204.75$, $df = 76$, $RMSEA = .077$, $CFI = .94$, $GFI = .91$, $IFI = .94$, $NNFI = .93$, $SRMR = .063$). The internal consistency coefficient of the total scale was .81. The corrected item-total correlations ranged from .31 to .67. Overall findings show that this scale had high validity and reliability scores.

Keywords: Social Norm, Confirmatory Factor Analysis, Validity, Reliability

SOSYAL NORM BENİMSEME ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇE FORMU'NUN GEÇERLİĞİ VE GÜVENİRLİĞİ

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Sosyal Norm Benimseme Ölçeği'nin (SNBÖ; Bizer, Magin, & Levine, 2014) Türkçe formunun geçerlik ve güvenirliliğini incelemektir. Araştırma 288 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tek boyutlu modelin iyi uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2 = 204.75$, $sd = 76$, $RMSEA = .077$, $CFI = .94$, $GFI = .91$, $IFI = .94$, $NNFI = .93$, $SRMR = .063$). Sosyal Norm Benimseme Ölçeği'nin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlilik kat sayısı .81 olarak bulunmuştur. Sosyal Norm Benimseme Ölçeği'nin düzeltilmiş madde-test korelasyonları .31 ile .67 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlara göre Sosyal Norm Benimseme Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Norm, Doğrulayıcı Faktör Analizi, Geçerlik, Güvenirlilik

INTRODUCTION

According to the Dictionary of Psychology (2000), the concept of adaptation is generally harmony or adaptation through interaction with the environment on an individual level with non-hereditary adaptations and versions. Adaptation is an important part of personality. According to Demirel and Ün (1987), personality is the physical, mental, social, and emotional possessions that distinguish an individual from others and the way they integrate them in a unique way. On the other hand, adaptation is mostly related to the development of effective personality patterns that will enable the individual to live in constructive interaction with his environment.

According to Qin and Shogren (2015), it is necessary for the members to cooperate among themselves in a determined order. In order to maintain the existence of society, social norms are of great importance in ensuring this requirement. According to Fehr and Fischbacher (2004), it is not possible to understand the reasons behind cooperation between people without being noticed by social norms. According to Cevizci (2000), the phenomenon of the norm is a set of codes of conduct that a social group adopts as a principle and directs the behavior of group members, the rule that determines the right action in the field of morality,

the standard for appropriate behavior, the principle of behavior based on actions, the judgment of value or value. That is is a way of measure used for an estimate the value.

According to Moizeau (2015), norms are principles and rules that shape and limit behavior in interpersonal relationships and interactions. According to Pedersen, Gronhoj, and Thogersen (2015), these rules form the basis of society and are very important for the existence of social order. According to Reynolds, Subasic, and Tindall (2015), norms, which are defined as common behavioral rules accepted by society, direct human behavior as well as specify accepted rules consisting of human behavior. In addition, according to Weber (2004), norms are informal rules that people are expected to obey in the socialization process, and non-compliance with the rules leads to results that will cause a reaction in society.

According to Kormos, Gifford, and Brown (2015), norms are learned in the process of socialization and become lifelong habits. Özyürek and Şahin (2015) state that individuals internalize a norm unconsciously. According to Moran, Murphy, Frank, and Garbanati (2013), community members learn and teach what is right in line with the norms of the society they live in and ensure that it is obeyed by people living in that society. In such a manner, it may be assumed that taking control of society is provided to some extent through norms.

In addition, Aktan (2006) argues that norms provide predictability and stability within inter-individual relations by minimizing uncertainty, control, and limit human behaviors, and at the same time, norms liberate the individual and provide them with the power and opportunity to do. Individuals could create new attitudes by social norms. Kalyencioğlu and Kutlu (2010) specify that many things, such as the histories and temperaments, mental capacities, and other characteristics of the individuals are also effective along with social norms in the process of creating an attitude. However, according to Şerif and Şerif (1996), the extends of the individual's attitude are within a range determined by social norms. Consequently, social norms determine a person's range of behavior and limit the behaviors that can be tolerated within this range.

According to Petzold and Peter (2015), social norms affect and shape human behaviors due to they represent the code of conduct formed in society. Sargut (2001) argues that the values and attitudes determined by the culture determine the behavior, and that small differences in cultural values have a big impact on the behaviors. The social influence which is expressed in this situation is discussed in terms of social psychology. According to Colombo (2014), society develops norms to create behavioral patterns and imposes them on all individuals from early childhood eras. As a result, it can be defined as that most of the common behaviors of society are the result of common knowledge which starts to be taught at early childhood and continues throughout their lives. In the current process, it can also be defined that a person's attitudes or behaviors are affected by the presence of someone else. However, according to Kağıtçıbaşı (2008), behavior does not occur on its own, it occurs as a result of the individual being influenced by others, and there is social interaction.

In the researches, it has been observed that a person's behavior affected by the influence of social factors, the intimacy of the social factors to the person in terms of time and place in his life, and the number of people affected (Cüceloğlu, 2006). According to Petzold and Peter (2015), there are four pillars which consist of behaviors that conform to the social norms. These four pillars are the dimensions of compliance-non-conformity and being dependent-independent on the norm. Based on this, people willingly or unwillingly and consciously or unconsciously behave by the framework of the social norms of their environment. There are different reasons why people behave by social norms. According to Eren (2000), some reasons why people behave in accordance are the norm is believed to be right, to get rewards/to avoid punishment, because it is a habit from the past, the values that people

believes, and sometimes to avoid the consequences of creating a new habit. The current study aims to adapt the Social Norm Espousal Scale developed by Bizer, Magin, & Levine (2014) into Turkish and to examine the validity and reliability of the scale.

METHODS

Study group

The research was carried out on 288 university students studying at Zonguldak Bülent Ecevit University Ereğli Faculty of Education. The ages of the participants in between 18-29.

Process

Before starting the adaptation of the scale, similar researches investigated whether the scale was previously adapted. The scales related to social norms in the Turkish literature were analyzed and when it has been found that the scale was not adapted to Turkish, the authors of the original scale were contacted via e-mail. The necessary permission was obtained for the scale to be adapted. The adaptation process of translating the scale into Turkish consists of certain stages. Primarily, the scale was translated into Turkish by two lecturers. The same faculty members discussed the Turkish forms they made the necessary corrections in terms of meaning and grammar, and a pilot Turkish form was created. At the final stage, the form was reviewed by three faculty members in the field of psychological counseling and guidance and measurement and evaluation, and essential requirements were made in line with their opinions. The prepared Turkish form was duplicated and applied to university students after the required explanations were made. The forms were collected and the data was transferred to the computing environment. Confirmatory factor analysis (CFA) was applied for the structural validity of the scale. The reliability of the scale was examined by using the internal consistency method. Item analysis was performed with corrected item-total score correlations. LISREL 8.54 and SPSS 16.0 programs have been used for validity and reliability analysis.

Data collection tools

Social-Norm Espousal Scale: The original form of the scale was developed by Bizer, Magin, & Levine (2014). The scale is scored on a five-level Likert scale. The format of the five-level Likert item is from 1 Strongly Disagree to 5 Strongly Agree. Higher scores indicate higher levels of social norm acceptance. Elevated scores express higher levels of social norm acceptance. The Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient of the original form of the Social Norm Espousal Scale was found to be .84 for the whole scale. Item factor loads range from .41 to .79. Based on these results, which allowed say that the scale is a valid and reliable measurement tool.

RESULTS

Item Analysis and Reliability

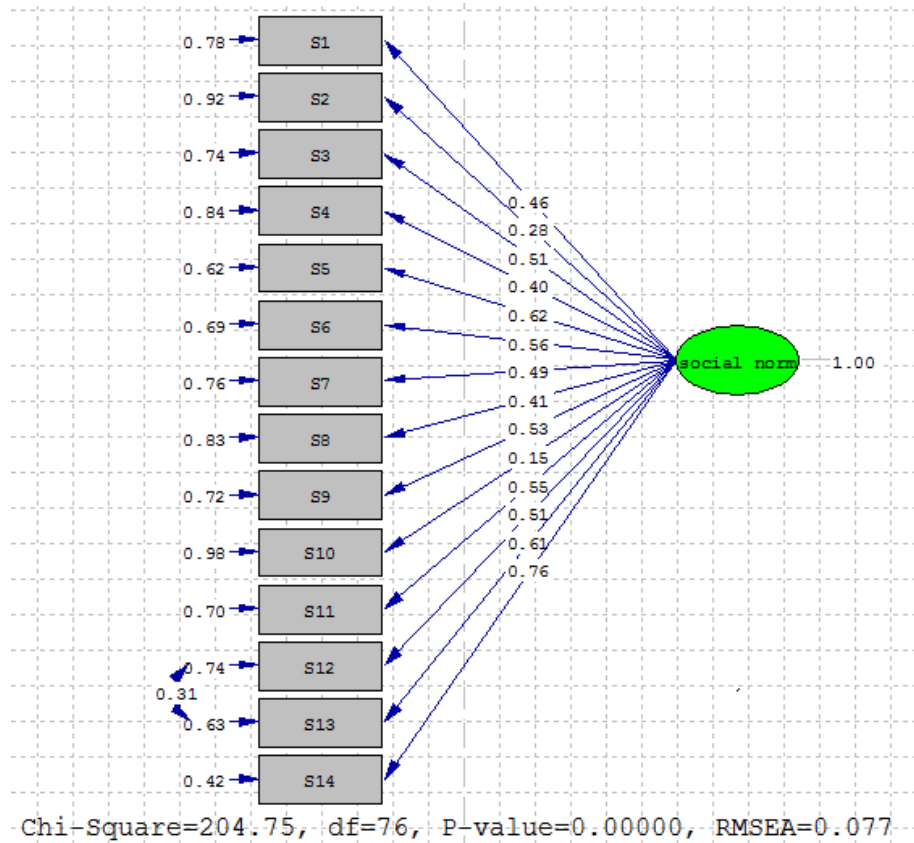
The analysis of items was made to determine the discriminating power of the items of the SNES. As a result of the analysis, it was seen that the corrected item-total correlation coefficients of the scale ranged between .31 and .67. The internal consistency measured with Cronbach's alpha reliability coefficient of the Social Norm Espousal Scale was found to be .81. Results are shown in Table 1.

Table 1: Adjusted Item Total Correlation Coefficients of Social Norm Adoption Scale

Item No	r _{jt}	Item No	r _{jt}
1	.40	8	.39
2	.36	9	.48
3	.46	10	.31
4	.35	11	.48
5	.55	12	.50
6	.49	13	.61
7	.41	14	.67

Construct Validity

Confirmatory Factor analysis; Confirmatory factor analysis was applied to determine how well the measured validity represents the number of constructs. As a result of the confirmatory factor analysis applied, they obtained that the scale was compatible in one dimension, as in the original form ($\chi^2 = 204.75$, $sd = 76$, $RMSEA = .077$, $CFI = .94$, $GFI = .91$, $IFI = .94$, $NNFI = .93$, $SRMR = .063$). However, a double error covariance was defined between the 12th and 13th items. Confirmatory factor analysis results are shown in Figure 1.

Figure 1. Path Diagram and Factor Loads of SNES

DISCUSSION AND COMMENT

The current study, it was aimed to adapt the Social Norm Espousal Scale to Turkish and to examine the validity and reliability of the Turkish form. CFA was applied to confirm that the Turkish version of the scale has a one-dimensional structure as in its original form. In evaluating to determine the fit adequacy of the model tested in confirmatory factor analysis, various fit indices are used. The most frequently used fit indices are Chi-Square Goodness, Goodness of Fit Index (GFI), Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI), Comparative Fit Index (CFI), Normed Fit Index (NFI), Root Mean Square Residuals (RMR or RMS), Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA). The acceptable fit value is .90 and the perfect fit value is .95 for GFI, CFI, NFI, RFI, IFI, and AGFI indices (Bentler & Bonett, 1980; Bentler, 1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert, & Peschar, 2006) and also for RMSEA, .08 was accepted as an acceptable fit and .05 as a perfect fit value (Byrne & Campbell, 1999; Brown & Cudeck, 1993). The value of χ^2 /sd is considered to be between 2-3 as acceptable and between 0-2 as a perfect fit value (Schermelleh-Engel & Moosbrugger, 2003). According to the results of the confirmatory factor analysis, when the acceptable and perfect fit values of the fit indices were taken into account, it was seen that the one-dimensional structure of the SNES gave an acceptable fit.

A high degree of internal consistency indicates that items meant to the internal consistency are acceptable. Considering that the predicted reliability level for the measurement tools that acceptable in research is .70 (Sipahi, Yurtkoru, & Çinko, 2008), and the reliability of the SNQ ensured that. The corrected item-total correlations measure the relationship between an individual item and the total score without that item, and the fact that these values are positive and high indicates that each item in a measurement tool represents similar behaviors. Corrected item-total correlations of .30 and above are considered as an acceptable value (Büyüköztürk, 2010). As a result of the item analysis, it has been found that the item-total correlation coefficients of the scale met the .30 criterion.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

When the findings obtained from the validity and reliability studies are examined, it can be said that the SNES, which aims to measure the social norm adoption level of individuals, is a valid and reliable measurement tool. The current research assessed the reliability and validity of the SNES. The SNES thus appears to be a reliable and valid tool to assess the social norm adoption level of individuals. Additionally, the relationships between SNES and concepts such as loneliness, self-esteem, self-confidence, depression, social relations, family relations, antisocial tendencies, and anxiety can be examined to determine the convergent validity of the scale. Also, the benefits of conducting researches on which the scale used will make significant contributions to scales strong.

REFERENCES

- AKTAN, C. C. (2007). *Yüksek öğretimde değişim: Global trendler ve yeni paradigmlar. Değişim çağında yüksek öğretim*. İstanbul: Yaşar Üniversitesi Yayını.
- BENTLER, P. M. (1980). "Multivariate analysis with latent variables: Causal modeling". *Annual Review of Psychology*, 31, 419-456.
- BENTLER, P. M. & Bonet, D. G. (1980). "Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures". *Psychological Bulletin*, 88(3), 588-606.
- BIZER, G. Y., Magin, R. A., & Levine, M. R. (2014). "The social-norm espousal scale". *Personality and Individual Differences*, 58, 106-111.

BROWN, M. & Cudeck, R. (1993). *Alternative ways of assessing model fit*. In: K. A. Bollen & J. S. Long (Ed.). *Testing structural equation models* (s. 136-162). Beverly Hills, CA: Sage.

BUDAK, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. (11. Baskı), Ankara: Pegem Akademi yayınları.

BYRNE, B. M., & Campbell, T. L. (1999). "Cross-cultural comparisons and the presumption of equivalent measurement and theoretical structure: a look beneath the surface". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30, 557-576.

CEVİZCİ, A. (2000). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

COLOMBO, M. (2014). "Caring, the Emotions, and Social Norm Compliance. *Journal of Neuroscience*". *Psychology, and Economics*, 7(1), 33-47.

CÜCELOĞLU, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

COHN, D. A., Silver, D. H., Cowan, C. P., Cowan, P. A., & Pearson, J. (1992). "Working models of childhood attachment and couple relationships". *Journal of Family Issues*, 13, 432-449.

DEMİREL, Ö. & Ün, K. (1987). *Eğitim Terimleri: Açıklamalar, Türkçe-İngilizce, İngilizce Türkçe Sözlük*. Ankara: Şafak Matbaası.

EREN, E. (2000). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

FEHR, E. & Fischbacher, U. (2004). "Third-party punishment and social norms". *Evolution and human behavior*, 25(2), 63-87.

KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2008). *İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Basım Yayın Dağıtım.

KALYENCİOĞLU, D. & Kutlu, Y. (2010). "Ergenlerin aile işlevi algılarına göre uyum düzeyleri". *İ.Ü. F.N. Hem. Dergisi*, 18(2), 56-62.

KORMOS, C., Gifford, R. & Brown, E. (2015). "The Influence of Descriptive Social Norm Information on Sustainable Transportation Behavior: A Field Experiment". *Environment and Behavior*, 47(5), 479-501.

MARSH, H. W., Hau, K. T., Artelt, C., Baumert, J., & Peschar, J. L. (2006)." OECD's brief self-report measure of educational psychology's most useful affective constructs: Cross-cultural, psychometric comparisons across 25 countries". *International Journal of Testing*, 6(4), 311-360.

MOIZEAU, F. (2015). "Dynamics of social norms in the city". *Regional Science and Urban Economics*, 51, 70-87.

MORAN, M. B., Murphy, S. T., Frank, L. B., & Garbanati, L. (2013). "The Ability of Narrative Communication to Address Health-related Social Norms". *International review of social research*, 3(2), 131-149.

ÖZYÜREK, A. & Şahin, F. T. (2015). "The Effect of Mother-Child Relation and Father Attitudes on Children's Perceptions of Moral and Social Rules." *Education and Science*, 40(177), 161-174.

PEDERSEN, S., Grønhøj, A., & Thøgersen, J. (2015). “Following family or friends. Social norms in adolescent healthy eating”. *Appetite*, 86, 54-60.

PETZOLD, K. & Peter, K. (2015). “The social norm to study abroad: determinants and effects”. *High Educ.*, 69, 885-900.

REYNOLDS, K. J., Subařić, E., & Tindall, K. (2015). “The Problem of Behaviour Change: From Social Norms to an Ingroup Focus”. *Social and Personality Psychology Compass*, 9(1), 45-56.

SARGUT, S. (2001). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*. Ankara: İmge Kitabevi.

SCHERMELLEH-ENGEL, K. & Moosbrugger, H. (2003). “Evaluating the fit of Structural Equation Models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures”. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.

SİPAHİ, B. Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2008). *Sosyal bilimlerde SPSS’le veri analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

ŞERİF, M. & Şerif, C. W. (1996). *Sosyal psikolojiye giriş*. (Çev: M. Atakay & A. Yavuz). İstanbul: Sosyal Yayınları.

QIN, B. & Shogren, J. F. (2015). “Social norms, regulation, and environmental risk”. *Economics Letters*, 129, 22-24.

WEBER, S. (2004). *The success of open source*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

ÇAĞDAŞ GELİŞMELER EŐLİĐİNDE SÖZLÜK PORTALI TİPOLOJİSİ ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit ATLI

Fırat Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0002-3559-0763

ÖZET

Sözlükbilim, son yıllarda sergilediği takdire Şayan yüksek performans ile bağımsız bir disiplin olmayı başarmıştır. Aynı zamanda içinde barındırdığı kelime bilgisi ve hacmiyle dilbiliminden bağımsızlığını kazanan en gelişmiş alandır. Basılı sözlükler, bir başka deyişle uygulamalı sözlükbilim, güncel ihtiyacın giderilmesinde ilk başvurulan kaynak eser olması, bu disiplinin toplumsal hayatta sürekli canlı kalmasına neden olmuştur. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen hiçbir basılı sözlük bir dilin tüm yönlerini tek başına açıklamada yeterli olamaz. Basılı sözlüklerin yeterli ol(a)mamasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında ise, neredeyse tüm uygulamalı eserlerin klasik yöntemlerle sunulmuş olması ve bunun sonucunda sözlük yapısının değişime kapalı bir duruma gelmesidir. Basılı sözlüklerin yapısının değişime kapalı olması, yazının icadından günümüze kadar süregelen sözlükçülük faaliyetlerinin sunumunda bir kültürün oluşmuş olmasındandır.

Günümüzde uygulamalı sözlükçülüğün sunumunda kronikleşen bu kültürel sorunu kökten çözmeye ilişkin ilk kez bir fırsat doğdu. Bu fırsat, bilgisayarlı teknolojinin, bir başka ifadeyle geniş ağ tabanlı elektronik sözlükçülüğün (e-sözlükçülük) gelişmesi ile ortaya çıktı. Var olan sorunun kesin çözümlü uzun zaman alabilir; ancak teknolojik gelişmenin, kronikleşen kültürel sorunu çözmeye katkı sağlayacağı kesindir. Çünkü mevcut uygulamalı kaynaklardan e-sözlükçülük, dillerin doğasını en uygun Şekilde yansıtır. Ne var ki, bu alana ilişkin bilimsel çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. Sözlükbilimciler, işin henüz başında olduğundan disiplin emekleme aşamasındadır.

Bu çalışmada Engelberg/Müller-Spitzer (2013) tarafından sunulan sözlük portallarının tipolojisi göz önünde bulundurularak yeni bir tipoloji önerisinde bulunulacaktır. Zira bu Şekilde yapılacak olan çalışma, tüm bilimsel disiplinlerde olduğu gibi bu disipline ilişkin bilgilerin derinleştirilerek zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sözlükbilim, Sözlük Portalı, Sözlük Portalı Tipolojisi

SUGGESTED DICTIONARY PORTAL TYPOLOGY IN LINE WITH CURRENT DEVELOPMENTS

ABSTRACT

In recent years the lexicography has developed into an independent discipline with its highly regarded performance. This discipline is also the most developed field, which, with its vocabulary and efficiency, has gained independence from linguistics. Above all, applied lexicography, i.e. the printed dictionaries, are the first reference works to keep this discipline alive in the social life of mankind. Despite all these developments, no single printed dictionary can satisfactorily explain all aspects of a language. There are many reasons why printed dictionaries cannot adequately explain a language. Because from the beginning almost all works of applied lexicography are presented with classical methods and therefore the dictionary structure is closed to changes. The fact that the structure of printed dictionaries is

closed to change is the result of a culture formation in the representation of lexicographical activities from the invention of writing to the present day.

First of all, the presentation of applied lexicography offers the opportunity to radically solve this chronic cultural problem. This possibility arose with the development of computer-aided technology, i.e. the widespread web-based electronic lexicography (e-lexicography). The exact solution of the existing problem can still take a long time; What is certain, however, is that this technological development can help solve this chronic cultural problem. Indeed, of the applied sources available, e-lexicography is the one that best reflects the essence of a language. However, scientific studies in this area are still ongoing. The discipline is still in its infancy and lexicographers are just beginning to explore.

In this study, a new typology is proposed that takes into account the typology of the dictionary portals by Engelberg/Müller-Spitzer (2013). Because the study to be carried out in this way will, as in all scientific disciplines, contribute to the enrichment of the knowledge of this discipline.

Keywords: lexicography, dictionary portals, dictionary portals typology

Giriş

Günümüzde *elektronik sözlükçülük* (e-sözlükçülük), bağımsız disiplin olarak tanınan leksikografinin/lügatçiliğın bir alt dalıdır. Bu dalın tarihi geçmişı 1950'li yılların sonu, 1960'ların başı *makine tarafından okunabilir sözlük* (machine-readable dictionary) adı altında yapılan çalışmalara kadar geri gider. Bu dönemde yapılan sözlükbilimsel çalışmalara, mevcut sözlüklerin verilerinin bir makineye aktarılması şeklindeydi. Bu makine, yalnızca okuma yetisine sahipti ve okuduğu verileri ekrana yansıtırdı. Logan (1991), dönemin makinelerinin sözlükbilimsel faaliyet kapsamının son derece sınırlı olduğunu belirtir (Logan, 1991:353). Urdang (1966), ilk makine destekli İngilizce *Random House Dictionary of the English Language* isimli sözlük için hazırladığı raporda makinelerin sınırlı etkisi için şöyle der:

Sözlük yapımında makine destekli okunabilir sözlük teknolojisinin geliştirilerek kullanılması hususunda yıllarca uyarıldık. İlk başta böyle bir şeyin mümkün olmadığına inanıyorduk. Ancak biz, eldeki mevcut sözlüklerin kelime listesi yanı sıra yazılı metinlerin verilerini sıralamak, kodlamak, yeniden düzenlemek ve kontrol etmek için bilgisayar teknolojisinden yararlanacağımıza sonunda ikna olduk (Urdang, 1966:31).

Urdang (1966), dönemin teknolojisinin günümüzde kullanılan internet tabanlı sözlüklerin uygulamalı üretimi kadar gelişmiş olmasa da kendi beklentilerini fazlasıyla karşılandığını belirtir. Kendisi, teknolojinin başarısının sınırlı olmasının gerekçesini şu şekilde açıklar: *İlk başta, otomatik dizgi cihazlarına veri aktarımının bazı bantlar üzerinden yapılması için hazırlık yapmaya başladık. Lakin bu süreçte çalışma arkadaşlarımız, bantlarla makinelere/bilgisayarlara veri aktarımının gerçekleştirilebilir olduğu hususunda zamanın hiçbir yetkin teknolojik firmasını ikna edemediler* (Urdang, 1966:33). Atkins ve Rundell (2008) da bundan 50-60 yıl öncesine kadar ne sözlükbilimcilerin ne de sözlük kullanıcıların bilgisayarla işi olmadığını; sözlük maddelerinin eski geleneksel fişleme yöntemiyle yazıldığını ifade eder. Yazılan sözlüksel veriler, bilgisayar uzmanları tarafından elektronik ortama/makinelere sonradan elle aktarılırdı (Atkins & Rundell, 2008:112).

Makine tarafından okunabilir sözlükten bilgisayar veri tabanına aktarılarak oluşturulan ilk çağdaş e-sözlük *Longman Dictionary of Contemporary English* (1978) sözlüğüdür. Çağdaş sözlüğün makro ve mikro yapısının tasarlanmasına büyük ölçüde yardımcı olan bu

teknolojik gelişme, CD-ROM sözlüklerinden yalnızca birkaç yıl önce gerçekleşir. Yeni gelişme ile birlikte sözlük kullanıcıları, e-sözlüğün basılı sözlüğe olan üstünlüğünü ilk kez deneyimlemiş olur. Bu teknolojik ilerlemeden yalnızca birkaç yıl sonra, yani 1990'lı yılların başında bir dizi e-sözlük tipi üretilir. Yeni tip sözlükler içerisinde özellikle çantada taşınan e-cep sözlükleri, ardından çevrimiçi sözlükler hızla gelişmeye başlar. Bu gelişmelerin sonucunda birçok uzman, yakın gelecekte basılı sözlüklerin ortadan kalkacağını düşünmeye başlar. Bu düşünce, öncelikle Oxford Üniversite yayınevinin 2010 yılında tarihî *Oxford English Dictionary* sözlüğünün bir sonraki sürümünün büyük olasılıkla basılı olmayacağını duyurmasıyla başlar.¹ Çünkü bu yayınevine göre sözlükbilgisi terimi yeni kuşak tarafından e-sözlükbilgisi ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Ayrıca yakın gelecekte çevrimiçi sözlüklere talep aşırı artacağından basılı sözlükler işlevini tamamlamış olacaktır. Onların bu öngörüsü, diğer tüm sözlüklerin basılı sürümüne talebin hızla düşmesine neden olur. Oxford üniversitesi yayınevinin almış olduğu bu karar, birçok sözlük yayınevi tarafından hoş karşılanmaz. Çünkü basılı sözlükler, yayınevleri için sabit gelir akışı olan ürün demektir ve birçoğunun elinde bu gelir akışının devamını sağlayacak muadil ürünler yoktur.

Uygulamalı sözlükbilimdeki bu gelişmeler, birçok olumlu olguyu beraberinde getirir. Bu olumlu olguları üç madde altında toplamak mümkündür: *Birincisi*; sözlüklerin çevrimiçi ortam ile ideal alana kavuşmasıdır. Bilindiği üzere basılı sözlüklerin en büyük geleneksel sorunu, hacimlerinin aşırı büyümemesi için yayınevleri tarafından sözlük hazırlayıcılarına getirilen bazı sınırlamalardır. Sözlükbilimciler, uzun süredir basılı sözlükler üzerindeki bu sınırlama baskısının kaldırılması ve/veya hafifletilmesi yönünde çalışmalar yapıyordu. Basılı sözlüklere zorunluluktan getirilen sınırlamaların hiçbirinin internet tabanlı sözlükler için bir anlamı artık kalmamıştı. *İkincisi*; yeni teknolojik gelişme ile milyar kelime kulliyata sorgulama yazılımı sayesinde kolayca erişilebilir olmasıdır. Bu yenilikle bir dilin sistematığının nasıl işlendiğinin belirlenmesine ilişkin geniş ölçekli verilere ulaşma olanağına erişilmiş oldu. Zira hiçbir basılı sözlük, yazarının iletmek istediği verilerin tamamını içer(e)mediğinden, internet tabanlı sözlük kadar geniş kapsamlı ol(a)maz. Bunun dışında sözlük kullanıcılarının ihtiyaçlarının bazı öğelerinin tespiti önceden mümkün değildi. Dilin ayrıntılı çözümlemesi ile bu öğelerin tespitinin yapılması ve sözlük kullanıcısının hizmetine sunulması bu teknoloji ile mümkün hale geldi. *Üçüncüsü* ise, insan gücü kullanılmaksızın *arka plandaki* sınırsız dilsel veriden (örneğin; bütünceler²), *ön plandaki* (örneğin; bilginin yayınlandığı yer) sınırsız alana sözlükbilimsel verinin aktarılmasını sağlayan gelişmiş otomatik bir tekniğin varlığıdır. Başka bir deyişle, ham dilsel verilerin tamamen bilgisayar tarafından e-sözlüğe işlenebilir olmasıdır (Rundell & Kilgariff, 2011). Tüm olguların, yayınevlerinin maliyetini (örneğin, editöryal giderler) düşüreceği, ürün kalitesine olumlu yönde etki edeceği kesindir. Çünkü bir bilgisayarın gideri insan gücü maliyetinden daha düşük, kapsamı ve sistematığı insan yeteneğinden daha geniş, esnek, hızlı ve dizgeseldir.

¹ *Oxford English Dictionary*'nin bir sonraki sürümünün basılı olmayacağına ilişkin dönemin haber ve yorumları için bkz. <https://www.telegraph.co.uk/culture/books/booknews/7970391/Oxford-English-Dictionary-will-not-be-printed-again.html> (Erişim Tarihi: 31.02.2021).

² Bu terime alan yazında *bütünce*, *korpus* veya *veri kümesi* de denir. Bu çalışmada her üçü de eş anlamlı kullanılmıştır. Vardar(2002) göre *bütünce*; (*Alm. Korpus, Fr. corpus, İng. corpus*) bir dili betimlemek ve çözümlemek amacıyla derlenmiş sözlü ya da yazılı örnekler, sözcük bütünü. Her bütünce bir seçme ürünüdür. Betimlemeye yönelik bir dilbilimci inceleyeceği alanı en iyi biçimde yansıtabilecek ve kendisine elverişli bir gözlem temeli sunabilecek bir bütünce saptamak zorundadır (Vardar, 2002:53).

Sözlükçülük faaliyetinde bilgisayar ve bilgi teknolojisi gelişmeden önce en önemli ilerleme matbaanın icadıyla başlar. Bu önemli gelişme, Hanks (2010, 2013)'ın belirttiği gibi, sözlük maddesinin sunumu ve biçimi için köklü değişimle uygulamalı sözlükçülüğe hızla girer. Bu gelişmeye bir başka açıdan bakılması durumunda sözlükler, matbaayla birlikte daha geniş kitlelere ulaşır. Avrupa tarihinde Aydınlanma Çağı olarak bilinen çağın, bu dönemden hemen sonra gelmiş olması, uygulamalı sözlükbilim ürünlerinin geniş kitleler arasında hızla yayılmasıyla ilintili olduğunun bir kanıtıdır. Sözlüklerin halk arasında hızla yayılması, yeni tür sözlüklere ihtiyacın olduğu farkına varılır (bkz. Tarp & Bothma, 2013). Bu dönemin sözlükbilimcileri, sözlükbilgisinde meydana gelen gelişmeleri yalnızca not etmekle kalmadı. Gelişmelere karşın ne kadar derin ve ansiklopedik bir sözlük anlayışına sahip olduğunu gösterdiler. Bu anlayışın öncülerinden Jean le Rond d'Alembert (1717-1783), 1754 yılında büyük Fransızca *Encyclopédie*'nin dördüncü cildinde *Dictionnaire* adlı uzun bir sözlük maddesini kaleme alır. Bu sözlük maddesinde çağdaş sözlüklerin sınıflandırılmasına ilişkin aşağıdaki öneride bulunur:

Sözlükleri üçe ayırmak gerekir. (Bunlar); *Dil Sözlükleri*, *Tarihî Sözlükler* ile *Bilim ve Sanat Sözlükleri*'dir. Son sözlük türü olan *Bilim ve Sanat Sözlüğü*'nü daha genel bir bakış açısıyla *Sözcükler Sözlüğü* (dictionaries of words), *Vak'alar Sözlüğü* (dictionaries of facts) ve *Şeyler Sözlüğü/Tematik Sözlük* (dictionaries of things) olmak üzere üç alt kategoriye ayırarak sunulabilir. Ancak biz burada *Bilim ve Sanat Sözlüğü*'nü birinci alt bölüm ile sınırlı tutacağız, çünkü bunun daha uygun ve esaslı olduğuna inanıyoruz. Bunun yanı sıra *Sözcükler Sözlüğü*nden başka bir şey olmayan *Dil Sözlüğü*, iyi hazırlanması durumunda aslında çoğu kez *Şeyler Sözlüğü* de olabilir. [. . .] Aynı şekilde bir *Bilim ve Sanat Sözlüğü*, *Vak'alar Sözlüğü* olabilir ve aslında olmalıdır da; çünkü bir sözlüğü meydana getiren kelime listesinin anlamları -nedeni ne olursa olsun- tarafımızca tam anlamıyla bilinmez. [. . .] Son olarak, kelime listesi felsefi hazırlanan *Tarihî Sözlükler*dir ki, bunlara çoğu zaman *Şeyler Sözlüğü* de denir. Sıradan bir yazar ve/veya kelime derleyicisi tarafından değişik türden verilerin derlemesi sonucu üretilen sözlükler *Sözcükler Sözlüğü*'dür. [. . .] Bir dildeki en yaygın kullanılan sıradan sözcükleri açıklamaya yönelik hazırlanan sözlüklere *Dil Sözlüğü* adı verilir. *Dil Sözlükleri*, gerçek olayları, olayların geçtiği yerler ile olayı gerçekleştiren isimleri dışarıda tutmakla *Tarihî Sözlüklerden*; (yaygın kullanılmayan) ve/veya az bilinen bilimsel terimleri sözlüğe dâhil etmemekle de *Bilim ve Sanat Sözlüğü*nden ayrılır (d'Alembert, 1754: 958; akt. Tarp, 2018:238).

Sözlük tipolojisine ilişkin bundan tam iki buçuk asır önce (1754) d'Alembert tarafından yapılmış olan bu sınıflandırma, bazı yönleriyle çağdaş terminolojiden farklı olsa da özünde olağanüstü zengin düşünceleri barındırır. Çünkü bu tanım ile bundan iki yüz elli yıl önce bilim insanlarının sözlükleri yalnızca birer kelime yığını olarak algılamadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. d'Alembert (1754)'tin bu tanımından önce Harris (1704), *Universal English Dictionary of Arts and Sciences* isimli sözlüğünün önsözünde şöyle der: “Bu sözlük, sözcüklerin yalnızca *yalın anlamlarını* değil, *diğer anlamlarını* da içerir. [...] Bundan dolayı okuyucu, bu sözlükte bir teknik sözcüğün birinci anlamı ile birlikte onun diğer bilimlerde kullanılan yan anlamlarını da bulacaktır.”

E-sözlüklerin bilimsel bilgiye dayalı kullanımı, sözlükbilimin özellikle 1980 sonrası gelişmesine denk gelir. Sözlükbilimciler, sözlük kullanıcılarının e-sözlükten azami ölçüde faydalanması için çeşitli makale ve yazılarla katkıda bulunmaya çalışır (bkz. Hausmann ve diğ., 1989; Ripfel / Wiegand, 1988; Welker, 2010; Wiegand 1987/1998/2008/2013). Wiegand (1987), yapılan tüm bilimsel katkılara rağmen sözlük kullanımı ile e-sözlükçülüğün lügatçiliğin en az araştırılan alt alanı olduğunu belirtir. Ayrıca yüksek kaliteli kullanıcı dostu

sözlüklerin üretimi için yeni bilimsel çalışmaların yapılması gerektiği önerisinde bulunur (Wiegand 1987:179).

1. E-Sözlükçülükte Yeni Gelişmeler

Son zamanlarda sözlüklerin genel kullanımının verimliliğinin artırılmasına ilişkin çeşitli çalışmalar yayımlanmıştır. Bu çalışmalar ile sözlük kullanımında verimliliğinin nasıl artırılacağına ilişkin belirli bazı sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır. Aşağıda, bu çalışmaların özellikle kimler tarafından ve ne tür sorulara cevap arandığına ilişkin özet bilgi verilmiştir:

- Sözlüklerin kullanım sorunlarını belirlemek; güncel sözlük çalışmalarının bağımsız disiplin olması için bilimsel anlamda araştırma yapmak (bkz. Engelberg / Lemnitzer 2009; Tarp 2008),
- Sözlüklerin kullanımına ilişkin olası kullanıcı sorununu belirleyip çözmek; hangi sözlük yapısının daha çok kullanıcı dostu olduğunu belirlemek; sözlük yapısını optimal hale getirmek (bkz. Wiegand 1995; Ripfel 1989a),
- Kullanıcı kitlesine göre sözlük tipolojisini belirlemektir (bkz. Engelberg / Lemnitzer 2009; Kühn 1989).

E-sözlükçülüğünde ilk çalışmalar 1980'li yıllara kadar basılı sözlüklerin elektronik veri taşıyıcılarına -potansiyel veri depolama alanı dikkate alınmadan- aktarılmasını içerirdi. Ancak elektronik veri taşıyıcılarının devasa veri depolama alanının keşfedilmesiyle durum hızla değişir. Bilgisayarlar, sözlükbilimsel sürecin veri taraması ve sunumuna ek olarak uygulamalı sözlükbilgisi çalışmalarının çeşitli aşamalarında daha fazla bütünleşik edilmeye başlanır. Müller-Spitzer (2007), bilgisayar destekli süreçle birlikte elektronik büyük veri setinden dilsel veri elde edildiğini, elde edilen dilsel verinin çözümlenmesinde dizgesel olanakların geliştiğini böylece sözlükçülükte yeni fikirlerin doğmasına neden olduğunu belirtir (bkz. Müller-Spitzer, 2007:21).

Günümüzde büyük metin kümelerindeki kelime öbekleri analizleri (*Alm. Kookkurrenzanalysen*), n-gram analizleri (*Alm. n-Gramm-Analysen*), sıklık analizleri (*Alm. Frequenzanalysen*) benzeri birçok sözlükbilgisel çözümlenme artık sözlükçülük çalışmalarının sıradan bir araştırma alanı olmuştur. Kelime öbeği/birlikte oluş analizleri, matematiksel analiz yöntemlerini kullanarak sözcük bileşimi oluşumundaki önemli düzenlilikleri belirler. Bu tür analizlerin yardımıyla deyim ve sözcük öbekleri otomatik belirlenir. N-gram analizi, bir dizilimdeki kelimelerin tekrar kullanma oranını bulmaya yarayan bir yöntemdir. Buradaki N, tekrarın kontrol edildiği değeri, gram ise bu tekrarın dizilim içerisindeki ağırlığı ifade eder. Bu yöntemle metin parçalara ayrılır ve parçalara ayrılan metinde N kelimenin kökünü; ardışık parça ise -gram olarak isimlendirilir. Parça, bir harf, sesbirim ve/veya kelime olabilir. N-gramlar, metin dilbiliminde, özellikle istatistikî bilgisayar dilbiliminde kullanılır. Kelimeler teker teker, cümle ve metinlerin tamamı analiz ve istatistiksel değerlendirme için n-gramlara bölünür. Bu bölünmede kelime bileşimlerinin sıklığı hesaplanarak *çok kelimeli ifadelerin/kelime öbeklerinin* kullanım sıklığı belirlenir (bkz. Müller-Spitzer/Engelberg, 2011:559; Atli, 2021:134).

E-sözlük kullanımına ilişkin deneysel çalışmaların eksikliği bazı bilimsel çalışmalarda vurgulanır (bkz. Hartmann: 2001; Wiegand 2008). De Schryver (2000)'e göre deneysel çalışma eksikliğinin giderilmesi için 2012/2013'te son derece ilginç ve bir o kadar da verimli bilimsel çalışmalar yapılır. Örneğin Almanya'da *Institut für Deutsche Sprache*³ (IDS)/Alman

³ Bkz. <https://www1.ids-mannheim.de/lexik/online.html> (Erişim Tarihi: 28.02.2021).

Dili Enstitüsü tarafından yapılan çalışma en bilindik çalışmalardan biridir. Bu çalışmada gözlem, sorgulama, protokol, test, deney ve en önemlisi *eşzamanlı geribildirim* ile yorumlama izleği gibi farklı deneysel yöntemlerden yararlanır. Bir çalışmada deneysel yöntemlerden birkaçının birleştirilerek uygulanması, çalışmanın verimliliğini olumlu anlamda etkilemesi anlamına gelir. Bu çalışmada bilinen neredeyse tüm deneysel yöntemler uygulanır. Bununla birlikte sözlük üretiminde anket yöntemi, hem yabancı (de Schryver / Prinsloo 2011) hem de anadilde (Retti 2004; Ekwa Ebanéga / Tomba Moussavou 2008) uygulanır olması yanı sıra genel, özel (bkz. Wang 2001; Prinsloo 2011) ile çevrimiçi sözlüklerde (elexiko gibi⁴) de kullanılır. Anket yönteminin bu kadar geniş yelpazede kullanılabilir olması, onu araştırma yöntemleri arasında en çok tercih edileni yapar.

Zaman içerisinde değişik sebeplerden ötürü bir dildeki *ses, hece, yapı ve anlam* değişikliğine uğrayan farklılıkların neler olduğu büyük bütünceler incelenerek analiz edilir. Bu analizin en önemli dayanak noktası, belirlenen bütünceler ses, hece, yapı, anlam vs. farklılığındaki sıklığın ortaya çıkarılmasıdır. Bu sıklıkları belirlemek, bir araştırmacının kısa zamanda tek başına altından kalkabileceği bir yük değildir. Günümüzde temel metinlerin birçoğu bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Yeni üretilen metinler ise ya doğrudan bilgisayar ortamında oluşturulmakta ya da kısa zaman içinde internet ortamına geçirilmektedir. Temel metinler üzerinde bilgisayarla bir sıklık çalışması yapmak hem süreyi kısaltır hem de hatalar aza indirgenir. Ayrıca sonuçlar elektronik ortamda olacağından, elde edilen sonuçların/verilerin diğer araştırmacılar tarafından da doğrudan ulaşılabilir olması, sözdizimi ve anlam analizi benzeri çalışmalarda da kullanımı oldukça uygundur. Sözlükbilimdeki bu yeni gelişmelerle ilgili Atkins (1992) şöyle der:

Modern sözlükçülükte alfabenin geleneksel demir tutamağı kırılarak yerine yeni erişim yöntemleri kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra bir dilin neredeyse tüm dilsel verilerinin dijital ortamda depolanır olmasına ve bu verilere istenildiği zaman kolayca ulaşılır olmasına rağmen, (çalışmalarımız geleneksel) basılı sözlüklerdeki gelişmelerden ışık yılı uzakta olmadığı sürece mesleğimizin sorumluluğunu yerine getirmemiş demektir (Atkins, 1992:521).

Bu görüş, birçok sözlükbilimci tarafında şiddetle savunulur. Zira sıradan bir e-sözlük bile en başarılı basılı bir sözlükten çok daha iyidir. Bunun birincil nedeni e-sözlük hazırlayıcılarının, çok daha fazla dilsel ögeye sahip olmaları, yer kısıtlaması denen bir olguyla baskı altında olmamalarıdır. Bundan dolayı basılı sözlüklerin elektronik ortama olduğu gibi aktarılmasının modasının geçtiği, e-sözlük tipolojisine ilişkin yeni yaklaşımların benimsenmesinin zamanının geldiği birçok çalışmada belirtilir (bkz. Grefenstette, 1998; Herbst-Klotz, 2003; Tarp, 2009; Engelberg/Lemnitzer, 2009; Granger, 2012; Dziemanko, 2012; Klosa, 2013; Müller-Spitzer, 2013 ve Schryver, 2013; Atli, 2021).

Aşağıda, sözlük portallarına ilişkin bir tipoloji girişiminde bulunulmadan önce e-sözlüklerin basılı sözlüklere olan bazı üstünlüklerine değinilecektir.

2. E-Sözlüklerin Üstünlüğü

Bizim kuşak için *sözlük* dendiğinde büyük hacimli, birçok sayfadan meydana gelen ve raflarda hemen göze çarpan kalın kitaplar akla gelir. Ancak sözlükler hakkındaki bu tahayyül günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü sözlükler -toplumların giyim ve yaşam alışkanlıklarına benzer bir süreçle sürekli gelişim içerisinde olduğundan- yeni kuşak tarafından farklı algılanmaktadır. Yeni kuşak, sözlükleri eskiden olduğu gibi kalın, hacimleri

⁴ <https://www1.ids-mannheim.de/lexik/elexiko.html> (Erişim Tarihi: 289.02.2001) Bu bir güncel Almanca çevrimiçi sözlüktür.

büyük kitaplar olarak tahayyül etmemekte, modern teknik ve internet vasıtasıyla başka bir forma bürünmüş dijital bir ürün olarak hayal etmektedir. Sözlüğü dijital ürün olarak hayal eden yeni kuşak, yabancı dil dersi eğitimi, çeviri ve hatta diğer birçok alan dersinde basılı sözlükleri kullanmaz/kullanmak istemez. Bunun yerine iş ve güç tasarrufu yanı sıra istenilen bilgiye hızlı ulaşmayı sağlayan e-sözlükleri kullanmayı yeğler. Tarp (2009), sözlük kullanıcılarının sözlük kullanım alışkanlığındaki değişimi şöyle tanımlar:

Sözlük hazırlama faaliyeti, sürekli bir değişim içerisinde. Bu değişim, lügatçiliğin doğası gereği olmayıp toplum tarafından gerçekleştirilir. Yeni teknolojik gelişmeler, sözlük ürünlerini “eski” basılı sözlükler ile “yeni” elektronik sözlükler arasında yeri kesin belli olmayan bir konuma yerleştirdi. Lügatçilikteki bu değişim/başkalaşım (şimdilik) nihaî bir sonuçtan uzaktır. Oysa nihaî sonuç, limanına henüz hiçbir geminin demir atmadığı engin ve tehlikeli sulara yüzen tüm gemiler için güvenli bir sığınma noktasıdır. İyi bir kaptanı – gelişmiş bir kuramı- olmayan hiçbir bir geminin, bitmek bilmeyen, macera dolu bu çetin ve zorlu yolculukta hedefine güvenli bir şekilde ulaşarak demir atması beklenemez. (Tarp, 2009:43).

Sözlükçülük faaliyeti, Tarp (2009)'ın da ifade ettiği gibi yeni teknolojik gelişmelerle birlikte sürekli bir değişim geçirmektedir. Aşağıda, “yeni” tip sözlüklerin “eski” tip sözlüklere olan üstünlüğüne değinilmiştir. Burada değinilen üstünlüklerin eksiksiz ve/veya kusursuz olduğu savlanmamaktadır; zira böyle bir sav gerçekçi olamaz. Çünkü günümüzde, diğer tüm alanlarda olduğu gibi e-sözlükçülük alanında da teknolojik gelişmeler devam etmektedir.

2.1. Genel Üstünlük

E-sözlüğün ilk göze çarpan en ilgi çekici genel üstünlüğü, yapı ve kapasiteye ilişkin herhangi bir kısıtlamaya bağlı olmamasıdır. Bu durum, e-sözlüklerin sınırsız miktarda veriyi içerebileceği anlamına gelir. Zira sözlük hazırlamada neredeyse bir kültür haline gelen ve bu nedenle tüm basılı sözlüklerde görülen *metin sıkıştırma stratejileri*, bu sözlük tipinde dikkate alınmaz. Metin sıkıştırma stratejisinden vazgeçmek, sıradan bir sözlük maddesi hakkında istenildiği kadar açıklama/yorumun yapılabileceği anlamına gelir. Bu genişletme ile her bir sözlük maddesinin metninin daha kolay anlaşılması ve yorumlanması demektir (bkz. Granger, 2012:3; Sutter, 2017:74; Atli, 2021:137). E-sözlüklerin bir başka genel üstünlüğü, kullanıcılarının arama sorgusunu istediği ölçütlere göre yapabilmesidir. Zira kimi sözlük kullanıcıları, diğer kullanıcılarla birebir aynı bilgilere ihtiyaç duymayabilir. Bunun için e-sözlük kullanıcıları, aramayı belirleyerek kişiselleştirme ve belirli kategoride arama ihtiyacını karşılayan bilgileri filtreleme olanağına sahiptir. İşte bu olanak, e-sözlüklerde ileri düzeyde bilimsel formüle edilmiş ve yoğun bilgiler içeren sözlük maddelerinin verilerinin filtrelenerek sunulabileceği anlamına gelir (Sutter, 2017:74; Atli, 2021:138).

Bunun dışında e-sözlükteki kelime listesinin katı alfabetik düzene uyma zorunluğunun belirli ölçüde hafifletilmiş olması, verilere ulaşma süresini kısaltır. Şöyle ki, Google arama motorunda anlaşılmayan ve/veya yanlış yazılan anlamsız aramalar için “*Bunu mu demek istediniz?*” özelliğine benzer bir özellik e-sözlüklerde de bulunur ve bu özellik arama sürecini kısaltır. E- sözlüklerdeki bu özellik sayesinde sözlük kullanıcıları aradığı veriye fazla enerji harcamadan kolayca ulaşır. Sözlükbilimci Lew, e-sözlüklerin basılı sözlüklere olan üstünlüğüne ilişkin şöyle der: *Elektronik sözlüklerde verilere erişim, basılı öncüllere göre daha etkili (başarılı) ve verimli (hızlı)dir* (Lew, 2012:361). Lew (2012)'in bu çıkarımı, sözlük kullanıcılarının e-sözlükleri basılı sözlüklere göre daha çok tercih ettiği biçiminde de yorumlanır.

2.2. Erişim ve Gönderim Yapısı stnlğ

Sözlüklerin içerisindeki veriler, birer kaynak eser olması dolayısıyla kullanıcı tarafından seçilir. Bu seçim, onların –sıradan bir roman kitabı gibi- baştan sona kadar okunmamasını gerektirir. Zira birer kaynak eser olan e-sözlükler maddelerden oluşur. Maddeler ise birbirine sözlükbilimsel düzen içerisinde pek fazla mantıksal olmayan karmaşık bir ağla bağlıdır. Oysa okuyucu, -sıradan eserlerden beklediği gibi- bu eserlerde de maddelerin/konuların doğrusal, mantıklı bir düzen içerisinde birbirine bağlı olmasını bekler. Basılı sözlükler, sıradan eserlerde olması beklenen bu mantıksal düzeni belirli bir dereceye kadar koruyabilir. Ancak *gönderim-erişim* yapısının sınırlı olması, *alan* sorunu, *maddelerin* sözlükbilimsel biçime uygunluğu vb. nedenler bu düzenin baştan sona kadar katı şekilde sürdürülmesini güçleştirir (bkz. Sutter, 2017:75).

E-sözlüklerde ise maddelerin birbirine istenildiği gibi bağlanabilir olmasından dolayı ne mantıksal düzenin ne de katı sözlükbilimsel biçime uygunluğun korunması gerekmez. Mantıksal düzen ile katı sözlükbilimsel biçime uygunluğun korunmaması, erişim ve gönderim yapısının istenildiği şekilde optimize edilebileceği anlamına gelir. Böylece sözlük maddelerinin daha ayrıntılı incelenmesi mümkündür. İncelenmekte olan herhangi bir sözlük maddesi, diğer maddelerle bir şekilde ilişkili olabilir. Birbiriyle ilişkisi olan madde/metinler arasında bir bağlantının kurulması beklenir. İşte bu bağlantı için yalnızca e-sözlüklerde uygulanan arka planda bulunan tıklanabilir *köprülerle* irtibat sağlanır. Bu arada köprü yoluyla irtibatı sağlanan maddelerin tamamının eşzamanlı taranması mümkündür. Bir metin tamamının taranmasıyla aranan sözcüğün ve/veya sözcük öbeğinin diğer tüm biçimlerine ulaşılabilir. İstenilmesi durumunda sözcüğün yalın (*hanım* için yalnızca *hanım*) veya karakter dizisi (*hanım* için yapılan bir aramada *hanımeli*'nin bulunması gibi) hali şeklinde de araması yapılabilir. Bir arama esnasında taranan sözcüğün yalın halini engelleyen çok fazla isabetten kurtulmak için maddebaşı tabanlı bir arama ve/veya tam metin araması seçeneği kullanılarak filtreleme yapılabilir. Bir başka ifadeyle filtreleme ile aranan sözcük, sözcük öbeği ve/veya tümcenin, sözlük maddesi (bir başmadde veya imadde olabilir) içerisinde geçtiği yerde göründüğü biçimiyle aranabileceği anlamına gelir (bkz. Atli, 2021:139).

E-sözlüklerin bir diğer bir üstünlüğü de tanımı yapılan sözcüğün/söz öbeğinin açıklayıcı grafiklerle dolaysız bağlantı kurabilir olmasıdır. Örneğin, *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*⁵ (*DWSD*)/*Almanca'nın Dijital Sözlüğü*, maddebaşının biçimbilimsel analizini hem grafikler üzerinden gösterir, hem de köken bilgisi konusunda bilgiler sunar.

Herbst & Klotz (2003), yukarıdaki bilgilere ilaveten her dilsel ifadenin yöresel kullanımı, kullanıma ilişkin verilerin bölgesel dağılımı, varsa ifadenin ses ve/veya görüntüyle desteklenmesi yanı sıra kullanım sıklığını gösteren harita ve tabloların da e-sözlüğe eklenmesi gerektiğini belirtir (bkz. Herbst/Klotz, 2003:252). Bu neriler doğrultusunda hazırlanan sözlükte yer alan *sesletim* varyantı sayesinde uluslararası sesbilgisel eviri yazısını okuyamayan kullanıcılar bile hedefteki sözcüğü kolayca sesletebilirler. Bunun dışında e-sözlüklerde tematik arama yapılabilir. Sözlük kullanıcısı, sade bir tematik arama yaparak, yani belirgin bir maddebaşını aramadan konuya giriş yaparak alana ilişkin mantıklı ve öngörülü genel bir düşünceye sahip olabilir.

Klosa (2013), e-sözlüklerde *dış* ve *i gönderime* ek olarak *haricî gönderimler* de kullanıldığını belirtir (Klosa, 2013:521). *Haricî gönderimler* genellikle veri tabanı olarak kullanılan büyük metinlere yapılır. Veri tabanı olarak kullanılan büyük metinlere haricî gnderimlerle yeniden ulaşılır olması, e-sözlüğün kelime listesinin seçiminin ne kadar şeffaf

⁵ Bkz. <https://www.dwds.de/> (Erişim Tarih: 23.03.2021).

olduğunu gsterir. Bilindiği üzere kelime listesi seçimindeki şeffaflık, ölçünlü dil ile ağız/lehçeler arasındaki varyantların anlaşılması için son derece önemlidir. Ayrıca şeffaflık, dilin hangi varyantın ölçünlü, hangisinin ağız/lehçe olduğu; hangisinin ne sıklıkla hangi coğrafi bölgede kullanıldığına ilişkin genel bir düşünce edinilmesi için dilbilimcilerin her zaman merakını çekmiştir. Oysa geleneksel sözlükçülükte şeffaflık, yer kısıtlaması nedeniyle birkaç örnek cümle seçimiyle sınırlıydı. Sınırlı ölçüde kullanılan bu cümleler, sözlük hazırlayıcısının genellikle öznel örnekleriydi. Hâlbuki e-sözlükte kullanılan veri bütüncesinin hukukî ve/veya teknik nedenlerden dolayı erişime tamamen ve/veya kısmen kapalı olması durumunda bile maddebaşı tanımında/açıklamasında öznel örnek cümleler kullanılmaz. Bunun yerine maddebaşı, alıntılanan bütünceden başka metinlerdeki örnek cümlelerle desteklenir (Granger, 2012:3). Buna ilaveten maddebaşılaştırma, maddebaşı seçimi ve kullanım sıklığına ilişkin istatistikî bilgiler, basılı sözlüklerdeki verilerden çok daha şeffaftır. E-sözlüklerde, tanımı/açıklaması yapılan bir başmaddenin köprülerle başka metinlere bağlanması haricî gönderimin kullanıldığı anlamına gelir.

2.3. Güncellenme Üstünlüğü

Müller-Spitzer (2013), internet tabanlı e-sözlüklerin güncelleme ve yeniliklere açık olduğunu, bu potansiyelin gelecekte de artarak devam edeceğini belirtir (Müller-Spitzer, 2013:367). Çünkü internet tabanlı e-sözlüklerde kullanıcı, sözlük maddeleriyle alakalı yorum yapma, geri bildirimde bulunma, yeri geldiğinde yeni bir sözlük maddesi önerisinde bulunma olanağına sahiptir. Bir başka ifadeyle internet tabanlı e-sözlük kullanıcısı ile e-sözlük hazırlayıcısı arasında bir çeşit iletişim vardır. Bu iletişim kanalı ile sözlük güncellemesi için son derece gerekli ve önemli güncel bilgi, veri ve öneriler dolaysız toplanır. Sözlük kullanıcısı kitlenin istek ve ihtiyaçlarının karşılanması için bu tür dolaysız geri bildirimler son derece gerekli ve işlevseldir. Dolaysız geri bildirimler, sözlükbilimsel süreç sırasında, bir başka deyişle uygulamalı sözlükçülük çalışması esnasında çevrimiçi yöntemle elde edilir. E-sözlük kullanıcısı, çevrimiçi eşzamanlı geribildirimleriyle sözlük oluşturma sürecine doğrudan etki ettiğinden, sözlük yazarlarından biri kabul edilir (Schryver, 2013:548). Şöyle ki, e-sözlük editörleri, bu dolaysız geri bildirimler ile günlük dosyaları internet sözlüğünün madde tanımlarına ve/veya kelime listesine ekler. Günlük dosyalar, internet ortamında kendiliğinden oluşan dosyalardır. Bu dosyalar, internet sözlük kullanıcısının aramalarını kaydedip yeniden yapılandırılan protokollerdir. Bergenholtz/Johnsen (2013), günlük dosyalardan özetle şunların anlaşılması gerektiğini belirtir: *İnternet sözlük kullanıcısının ne zaman hangi sözcükleri ne sıklıkla aradığını, hangi sözlük maddelerini takip ettiğini, tanımı/açıklaması yapılmamış maddeleri boşuna aradığının dökümünü veren dosyalara günlük dosyalar adı verilir* (Bergenholtz/Johnsen, 2013:557).

Granger (2012), internet sözlük kullanıcısının, genel ağda *wikilerin* geliştirilmesinden bu yana sözlük oluşum sürecinde yalnızca geri bildirimde bulunan kişi olmadığını, sürece dışarıdan etkin müdahale eden sıkı bir işbirlikçi olduğunu belirtir. Sözlükçülükte işbirlikçilik, modern sözlükçülük anlayışında görülen en etkili değişim, en köklü yeniliktir. Bu köklü değişim ve yeniliğin geleneksel uygulamalı sözlükçülüğe karşı bazı üstünlükleri vardır. Bu üstünlüğün başında devâsa *insan gücü* yanı sıra dijital ortama aktarılan büyük bütüncelerin modern tekniklerle dildeki değişimin tamamına yakınının aynı anda taranarak belgelenebilir olması gelir. Ancak işbirlikçi sözlükçülük beraberinde bazı sorunları da getirdi. Bu sorunların başında ise, e-sözlüğün oluşumuna katkı veren yazarlar arasında sözlükbilimsel yeterliliğe sahip olmayanların varlığı gelir. Bu durum, sözlükbilimsel ölçütlerden uzak, düşük kaliteli sözlüklerin oluşmasına neden oldu. Granger (2012), işbirlikçi sözlükçülük çalışmalarının bilimsel normlara uygun yüksek kaliteli ürün olmasını denetleyecek sözlükbilimsel kontrol mekanizmasının geliştirilmesinin son derece önemli ve gerekli olduğunu belirtir (bkz. Granger, 2012:5).

Güncelleme esnasında e-sözlüklerin eksikleri eklenir; fazlalıkları çıkarılır; hataları düzeltilir. Tüm bu işlemlerin az güçle kısa zaman içerisinde gerçekleşmesi için e-sözlük portalının tasarımının iyi düşünülmesi gerekir. Portal tasarımı sorunu, teknolojik sözlüklerin güncellemeninde en büyük engeldir. E-sözlüklerin karşıtı olan basılı sözlükler durağan olduğundan, yayımlandığı andan itibaren -herhangi bir yenileme ve/veya yeni baskı yapılmadığı sürece- hep aynı şekilde varlığını sürdürür. Basılı sözlükler, durağan oldukları halde çok önemli bir işlevi yerine getirir. Bu işlev, sözlükte kullanılan kelime listesinin dilin belirli bir zaman aralığına ait olmasıdır. Bu aidiyet, kelime listesinin geçmişten gelen özgünlüğün kanıtı olduğundan tarihî dilbilim araştırmacıları için paha biçilemez bir değerdir. Bundan dolayı basılı sözlükler, gelecekte de önemini muhtemelen yitirmeyecektir; çünkü e-sözlükçülük ürünleriyle tarihî dilbilim çalışmaları şimdilik sınırlı ölçüde yapılabilmektedir.⁶

Basılı sözlükler durağan iken e-sözlükler değişkendir. E-sözlüğün bu değişken özelliği sayesinde madde sunumunda neredeyse sınırsız olanaklara sahiptir. Grefenstette (1998), bundan tam 23 sene önce e-sözlüğün yakın gelecekteki sınırsız sunumuna ilişkin şöyle bir tanımlama yapar:

[...] (Yakın gelecekte sözlükler) üç, dört ve hatta beş boyutlu olacaktır. Her bir sözlükbirim, bir diğer dilsel birimle nasıl kullanılır, bir kelime çiftinin üçüncü bir kelime ile nasıl yan yana gelir, üç kelimeli bir ifadenin dördüncü bir kelime ile ne tür bir ilişki içerisinde olabilirine dair bilgilerin depolandığı üç, dört ve hatta beş boyutlu olacaktır (Grefenstette, 1998: 39).

Tüm internet tabanlı sözlükler dinamiktir. Dinamiklik, e-sözlüklerin basılı sözlüklere karşın en büyük üstünlüğüdür; çünkü bu sayede son derece kolay, hızlı ve az güç harcanarak güncelleme yapılır. Ancak e-sözlüklerde yenileme ve güncellemenin sıfır enerjiyle yapıldığını söylemek doğru değildir; çünkü her bir yenileme ve güncelleme için eski sürümün silinmesi, yeni sürümün yüklenmesi için uygun program ve işletim sisteminin yüklü olması gerekir. Dijital sözlüklerin veri tabanı özellikle korunmalıdır; zira ileride yapılacak geri/hata/öneri bildirimlerinin sözlüğe eklenmesi/silinmesi/düzeltilmesi, mevcut veri tabanı üzerinden yapılacaktır. Ayrıca yeni maddelerin eklenmesi, maddelerin birleştirilmesi, dış kaynaklarla erişim bağlantısının kontrolü gerekebilir. Gelecekte tüm bu işlemlerin sorunsuz yapılması için e-sözlüklerin tüm veri tabanının korunması gerekir.

Özetle e-sözlükler, verilere erişim hızı açısından basılı sözlüklere göre büyük üstünlüğe sahiptir. Sözlük kullanıcısı, -zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın- akıllı telefon üzerinden istediği veriye istediği an erişebilir. Yukarıda değinilen ve birçok kişi tarafından kabul edilen üstünlük dışında e-sözlükler, diğer sözlük türlerine göre ucuz ve hatta bazılarının erişiminin tamamen ücretsiz olmasıdır. Bu maddî üstünlük, yeni neslin kendilerini tercih etmelerine neden olan en önemli gerekçelerden biridir (bkz. Dziemanko, 2012:329; Sutter, 2017:74).

3. Sözlük Portalı

Sözlük portalı, yeni teknolojik gelişmelerle birlikte hayatımıza giren önemli bir yeniliktir. Çünkü geleneksel sözlük kullanıcısı, ihtiyacı olan sözlükbirimlere ulaşmak için farklı sözlük türlerine ayrı ayrı bakmak zorundayken, gelişen yeni teknoloji ile sözlükçülüğe giren farklı gönderim ve erişim yapısıyla değişik tip ve türdeki sözlüklerin verilerine aynı anda hem de daha az enerji harcayarak erişir oldu. Engelberg & Lemnitzer (2009); *birden fazla sözlüğe, bir başka deyişle sözlükler ağına* -ki sözlük ağında yer alan her e-sözlük aslında bağımsız birer sözlüktür- eş zamanlı erişim olanağı sunan geniş ağ destekli networka **sözlük portalı** der

⁶ Dijital sözlükçülüğün avantaj ve dezavantajlarına ilişkin detaylı bilgi bkz. de Schryver (2003).

(bkz. Engelberg/Lemnitzer, 2009:73). Bazı sözlük portallarının kullandığı network o kadar gelişmiş ki, bireyin ihtiyacına göre kişileştirilerek biçimlendirilmesi dahi mümkündür.

Sözlük portalları, birçok dilsel araştırmanın anlaşılabilir olarak sonuçlandırılması için çok yararlı genel bilgiler içerir. Özellikle çevrimiçi sunumuyla geniş kapsamlı dilbilimsel çalışmaların yapılmasında olağanüstü kolaylık sağlar. Ancak e-sözlüklerin ve dolayısıyla sözlük portallarının verilerinin bilimsel araştırmalarda kullanımı henüz emekleme aşamasındadır. Bu nedenle sözlük portallarının, kullanıcısının ihtiyaçlarını hangi ölçüde karşıladığına ilişkin net bir yanıt verilememektedir (bkz. Müler-Spitzer/Koplenig/Töpel, 2012:425). Oysa bu sorun, yanıtlanması arzu edilen bir araştırma alanıdır. Tarp (2009), sözlük portallarının geleceğiyle ilgili şöyle der:

Gelecekte sözlüklerin (sözlük portalların) nasıl olacağını (şimdiden) hiç kimse öngöremez. Sözlükler, büyük olasılıkla kullanıcısına göre “kişiselleştirilecektir” ve kullanıcısının ihtiyaçlarına göre uyarlanacağı için içerdiği verilere çok daha hızlı ve kolay erişilecektir (Tarp, 2009:61).

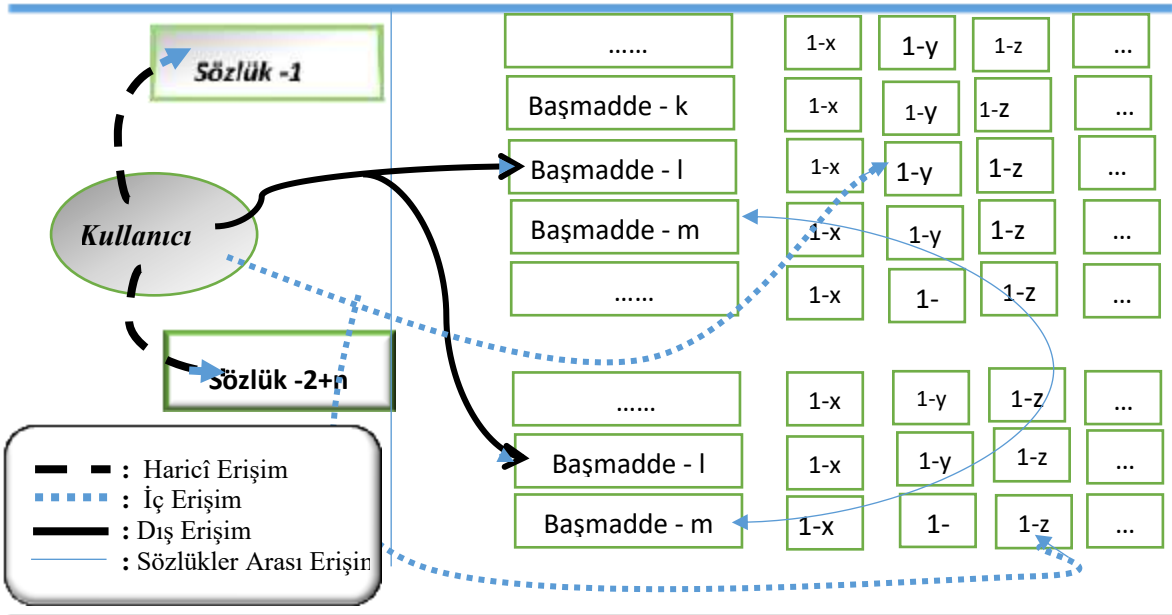
Engelberg/Müller-Spitzer (2013)'e göre sözlük portalları günümüzde diğer tüm sözlük türleri içerisinde en yaygın kullanılanıdır. Buna kanıt olarak tıklama sayısı/oranı verilir. Sözlük portallarında tıklama sayısının fazlalığı, onlara duyulan talebin yüksek olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilir (bkz. Engelberg/Müller-Spitzer, 2013:1033).

Her sözlüğün *giriş* kısmında mevcut sözlüğün tür ve tipine ilişkin genel bilgiler yer alır. Bu bilgilerin yer alması önemlidir; çünkü sözlük kullanıcısı, ilgili sözlükten hangi bilgilere ulaşacağına/ulaşamayacağına, sözlük içerisindeki verilere nasıl erişeceğine ilişkin genel bir tahayyüle ve önbilgiye sahip olması bu bilgilerle olur. Bir sözlüğe dair genel tahayyülün kurulması, yalnızca sözlük kullanıcısı için değil, sözlük eleştirmeni, yayınevi ve eserin bilimsel açıdan değerlendirilmesi için de son derece gereklidir. Tüm eserlerde olduğu gibi sözlüklerin de bilimsel, eleştirel ve de ekonomik açıdan sağlıklı değerlendirilmesi için önbilginin varlığı şarttır.

3.1. Sözlük Portalları Tipolojisi

Sözlük portalları biçimsel olarak birbirinden farklıdır. Engelberg/Müller-Spitzer (2013), tipolojide dört biçimsel belirtkenin belirleyici olduğunu belirtir. Sözlük portalı tipolojisi için bu belirtkelerin ölçüt kabul edilmesi gerektiği tezini savunur. Onların ölçüt kabul edilmesi gerektiği savunduğu belirtkeler şunlardır:

- I. E-sözlük portalları birbirinden ayıran en belirgin biçimsel belirtke *erişim yapısı*dır. Çünkü ilk göze çarpan biçimsel farklılık budur. Portallarda *haricî*, *dış* ve *iç erişim* olmak üzere üç farklı biçimsel erişim yapı vardır. Birincisi, yani sözlük portalını meydana getiren bütünleşik e-sözlüklerin içerisindeki sözlükbirimlere *haricî erişim* kullanılarak erişmektir. Böyle bir erişim ile sözlük portalı kullanıcısı, portalın içerisindeki tüm bütünleşik e-sözlüklerin listesine dolaysız, sözlük birimlerine ise dolaylı ulaşır. Listedeki e-sözlüklerden herhangi birinin içerisindeki başmaddelere erişmek istendiğinde, aranan sözlükbirim için ilk önce ilgili e-sözlüğün web sitesine, ardından sözlüğün başmaddesine ulaşılır. Portala *haricî erişim* ile erişilen bütünleşik e-sözlükler, link bağlantılı sözlükler listesi olduğundan sözlükbirimlere yalnızca dolaylı erişim vardır. İkincisi, bütünleşik e-sözlüklerin iç maddelerine ortak bir *iç erişim* yapıyla ulaşmaktır. Bu yapı ile portalda yer alan bütünleşik e-sözlüklerin içmaddelerine dolaysız erişim imkânı vardır. Son olarak da sözlük maddelerine *dış erişim* yapıyla ulaşılmasıdır ki, bu durumda e-sözlüklerin başmaddelerine aynı anda dolaysız erişilir.

Kaynak: Sözlük portalında bütünleşik e-sözlüklerin verilerine erişim yolları (Engelberg/Müller-Spitzer 2013:1025).

- II. Bazı portallar, örtük olmayan açık bir ağ sistemini kullanır. Bu *açık ağ* sistemi, portalın hem bütünleşik e-sözlükleri arasında, hem de bu sözlüklerin başmadde ile içmaddeleri arasında gönderimde bulunur. Bütünleşik e-sözlükler ile bu sözlüklerin başmaddeleri ile içmaddeleri arasında dolanmak için *köprüler* kullanılır. Bir başka deyişle, kullanıcı aradığı herhangi bir e-sözlük maddesini tek bir aramayla, portalın diğer tüm bütünleşik e-sözlüklerinde aynı anda ulaşır. Ulaştığı e-sözlük maddesine ilişkin farklı tanım/açıklamaları sözlükler arasında dolanarak görebilir. Sık kullanılan köprülerden dolayı açık ağ sistemini kullanan sözlük portalında yer alan bütünleşik e-sözlükler arasında yüksek oranda karşılıklı sözlükbilimsel uyum bulunur.
- III. Bir portalın *içerişim* ve/veya *açık ağ* sistemini kullanması, bütünleşik e-sözlüklerin baş ve içmaddelerine ayrıcalıklı erişim var demektir. Çünkü böyle bir durumda portal sahibi, bütünleşik e-sözlüklerin ya doğrudan yazarı/sahibi ya da bu sözlüklere ilişkin belirli bazı hukukî haklara sahiptir. Bu belirtke, *kaynak sahipliği* ölçütü olarak da bilinir (Engelberg/Lemnitzer, 2009:74). Bütünleşik e-sözlüklerin sahibi ile portal sahibi aynı kişi olan ile sahibi aynı kişi olmayan portalların ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Bu ayırım, bütünleşik e-sözlüklerin erişim yapısını değiştirme yetkisine sahip olan ile bu yetkiye sahip olmayan kişi arasındaki hukukî farklılıktan kaynaklanır.
- IV. Son belirtke ise kullanıcı *arayüzünün* değişik şekilde biçimlendirilmesidir. Zira bazı sözlük portalları, tüm bütünleşik e-sözlükler için tek tip arayüz kullanırken, bazıları bütünleşik her bir e-sözlük için farklı arayüz kullanır. Bir başka anlatımla, portaldaki bütünleşik e-sözlük sayısı kadar kullanıcı arayüzü bulunur (bkz. Engelberg/Müller-Spitzer, 2013:1026).

Sutter (2017), bu dört belirtke ışığında üç tip sözlük portalının olduğunu söyler. Sözlük portallarının tipolojisinin temelinde portal ile bütünleşik e-sözlükler arasında *uyum derecesi*, *erişim yolu*, *köprüler*, *kaynak sahipliği* ve *arayüzdeki* farklılıktan kaynaklanır. Yani her bütünleşik e-sözlüğün işlevsel, erişimsel, biçimsel ve anlamsal içerikle ilgili görülen farklılık temel alınır. Sözlük portalları için önerilen tipoloji, alan yazında henüz olgunluğa

erişmiş bir tipoloji önermesi değildir (bkz. Sutter, 2017:80; Engelberg/Lemnitzer, 2009:74). Ancak Sutter; a) *Sözlük Ağı*, B) *Sözlük Koleksiyonu* ve C) *Sözlük Arama Motoru* olmak üzere toplam üç tipoloji önerisinde bulunur.

- a) *Sözlük Ağı*: Bütünleşik e-sözlüklerin baş ve içmaddelerine yüksek düzeyde sözlükbilgisel uyum içerisinde erişim olanağı sağlayan bir network kullanılır. Bu network, tek tip bir arayüz ile çalışır. Bu tür portallarda ortak iç, dış ve haricî erişim yapısı oldukça gelişmiştir ve değişik e-sözlüklerin verilerine bazen köprülerle; çoğunlukla doğrudan erişilir. Bu tipoloji altında sınıflandırılan portalın sahibi, bütünleşik e-sözlüklerin ya doğrudan ya da dolaylı sahibidir Birden fazla e-sözlük türünü aynı anda sunan portalların, türler arasındaki sözlükbilgisel uyumu yüksek oranda koruması güçtür. Bunun için portalda bütünleşik e-sözlüklerin içerişim yapısı geliştirilirken, e-sözlüklerin genelini kapsayacak mikroyapı esas alınmalıdır. Çünkü baştan itibaren ne kadar genel kapsayıcı bir mikroyapı esas alınır, bütünleşik e-sözlüklerin birbirini tamamlayacak biçimde sözlük ağını meydana getiren networka dâhil edilmesi o kadar kolay olur (bkz. Engelberg / Müller-Spitzer, 2013:1030). Almanca için hazırlanmış *Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch* (OWID⁷), bu tip sözlük portallarının en çok bilinenidir. Yine Almanca için hazırlanmış olan *Wörterbuchnetz*⁸/*sözlük ağı* ile Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *TDK Sözlükleri*⁹ bu tip sözlük portalına örnek verilebilir.
- b) *Sözlük Arama Motoru*: Bütünleşik e-sözlüklerin isimlerini sıradan bir sözlüğün sözlük maddesi sıralaması gibi sözlükbilimsel normlara uygun bir düzen içerisinde sunar. Sözlük arama motorundaki tüm bütünleşik e-sözlüklerin verilerine dış ve içerişim vardır. Bütünleşik e-sözlüklerin verileri dışında başka verilere ulaşılmaz. Portal sahibi ile bütünleşik e-sözlüklerin sahibi farklı kişilerdir. Portal sahibi, tüm bütünleşik e-sözlükler için ortak kullanıcı arayüzünü kullan(a)madığından, sözlük maddelerinin sunumu büyük ölçüde sözlükbilgisel uyum içerirse değildir. Bazı sözlük arama motorları, bütünleşik e-sözlüklerdeki maddeleri liste şeklinde sunar. Diğer bir kısmı ise bir tık ile madde listesinin tamamını, yani maddebaşını sözlük maddesi olarak açar. Sözlük arama motorunda genellikle çok sayıda bütünleşik e-sözlük verileri bulunur. Günümüzde sözlük arama motorları arasında en bilindik olanı 1.061 bağımsız e-sözlüğe sahip İngilizce *OneLook*¹⁰ ile *Dictionaryportal.eu*¹¹ sözlükleridir (Engelberg/Müller-Spitzer, 2013:1029).
- c) *Sözlük Koleksiyonu*: Bütünleşik e-sözlüklere iç, dış ve haricî erişim vardır. Portal sahibi ile bütünleşik e-sözlüklerin sahibi genellikle farklı kişilerdir. *Your Dictionary*,¹² *Travlang*,¹³ ve *Slang Portal*¹⁴ sözlük koleksiyonunun tipik birer örneği olarak verilir (bkz. Engelberg/Müller-Spitzer, 2013:1028; Sutter, 2017:80).

⁷ Bkz. <http://www.owid.de> (Erişim Tarihi: 15. 03. 2021).

⁸ Bkz. <https://woerterbuchnetz.de/#0> (Erişim Tarihi: 16. 04. 2021).

⁹ Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 21.04.2021).

¹⁰ Bkz. <http://onelook.com> (Erişim Tarihi: 15.03.2021).

¹¹ Bkz. <http://www.dictionaryportal.eu/en/> (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

¹² Bkz. <http://www.yourdictionary.com> (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

¹³ Bkz. <http://www.travlang.com/> (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

¹⁴ Bkz. <http://www.spraakservice.net/slangportal/> (Erişim Tarihi: 15.04.2021).

Aşağıdaki tabloda, yukarıdaki belirtkelere göre sözlük portallarının tipolojisinin bir özeti verilmiştir.

SÖZLÜK PORTALLARI	ÖZELLİKLERİ
<i>Sözlük Ağı</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Tüm bütünleşik e-sözlüklere iç, dış ve haricî erişim vardır. - Sözlük portalını aşan köprüler kullanılır. - Erişim, yalnızca portal içerisinde yer alan bütünleşik e-sözlükler arasında vardır. - Portalın bütünleşik e-sözlükleri arasında sözlükbilimsel uyum çerçevesinde ortak bir kullanıcı arayüzü, metin tasarımı ve sayfa düzeni bulunur.
<i>Sözlük Arama Motoru</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Portalın bütünleşik e-sözlüklerine erişim yoktur. - Sözlük portalını aşan köprüler kullanılmaz. - Erişim, portalın bütünleşik e-sözlükleri arasında yer almayan yabancı sözlüklere de vardır. - Portalın bütünleşik e-sözlükleri arasında sözlükbilimsel uyum, ortak metin tasarımı ve sayfa düzeni bulunmaz.
<i>Sözlük Koleksiyonu</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Tüm bütünleşik e-sözlüklere iç, dış ve haricî erişim vardır. - Sözlük portalını aşan köprüler kullanılır. - Erişim, portalın bütünleşik e-sözlükleri dışındaki sözlüklere yoktur. - Portalın bütünleşik e-sözlükleri arasında sözlükbilimsel uyum, ortak metin tasarımı ve sayfa düzeni bulunmaz.

Tablo: Sözlük portalları tipolojisi (Engelberg/Lemnitzer, 2009:74).

Sözlük portalları tipolojisi için yukarıda değinilen dört ana belirtkeye ek olarak değinilmesi gereken başka ölçütler de vardır. Bunlar; aranan bir *sözlükbirimin sunumu*, açıklamasında kullanılan *dil*, bütünleşik *e-sözlük sayısı* ve kullanılan *medya* aracıdır.

Genel ağ tabanlı portallara göre daha az veri içeren ve yenileme-güncelleme potansiyeli düşük CD-ROM portalları da vardır. Bu tür portalların yenilenmesi-güncellenmesi düşük olasılıktır; çünkü modern bilgisayarın çoğunda bir CD sürücü yeri dahi yoktur. Bir zamanlar genel ağ destekli portalcılığın öncülü kabul edilen CD-ROM'lar artık eski kabul edilir. Günümüzde var olan sözlük portalları, sözlükbirim sunumunda değişik yöntem kullanır. Örneğin, *sözlük ağı* yöntemini kullanan bir portal, basılı sözlüklere en fazla uyum sağlayan stratejiyi izliyor demektir. Bu yöntem, portal kullanıcılarına aynı anda en fazla sayıda arama seçeneğini sunan yöntemdir. Ancak her yöntemin uygulanmasında olduğu gibi burada da bazı olumsuzluklar vardır. Bu olumsuzlukların başında portalın az sayıda fakat farklı bütünleşik e-sözlükten meydana gelmesidir. Bu olumsuz örnekte yola çıkarak portalların çoğunun belirli küçük bir kullanıcı grubun ihtiyacına yönelik olduğu sonucu çıkar. *Sözlük arama motorları* ise, oldukça fazla sayıda bütünleşik e-sözlüğe yer verir. Bu durum, portal kullanıcılarında kafa karışıklığına neden olur. Bundan dolayı sözlük arama motoru potalı *kullanıcı dostu* değildir. Bu tür portallar, fazla sayıda sonuca aynı anda ulaşmak isteyen, ulaştığı sonuçlar arasında seçim yapma yeteneği olan kullanıcılar içindir.

Sonuç

Basılı sözlüklerin kullanımı ve tipolojisine ilişkin bilimsel çalışmalar çok sayıda vardır, ancak e-sözlük ve sözlük portalı için ise bu çalışmalar henüz emekleme aşamasındadır. Özellikle geniş ağ tabanlı e-sözlük portallarının verimliliğinin artırılması için bilimsel araştırmaların ivedilikle yapılması gerekir. Bu araştırmalar, çevrimiçi e-sözlüğün kullanımı ve tipolojisi yanı

sıra sözlük kullanıcılarının ihtiyaçlarının belirlenmesi, portalın kullanıcı dostu olması için neler yapılabileceği konuları içermelidir.

Sözlük portalları, hem e-sözlüksel referans kaynağı hem de e-bilgi sistemi olarak iyi bir platform olduğunu kendini kanıtlamıştır. Portallar, kısa gelecekte şu anda basılı sözlükbilimle ilgili bildiklerimizden işlevsellik, makro/mikro yapı, erişilebilirlik, uyarlanabilirlik/güncelleme, sunum, sözlükbilimsel yöntem ile sözlükbirimsel kapasite açısından oldukça farklı olacaktır. Geleceğin e-sözlükleri, farklı amaçlar için tasarlanan, çeşitli dilbilimsel bilgi ve bu bilgileri edinmeye yönelik çok işlevli teknolojik bir araca dönüşecektir. Bu aracın içerisinde etimolojik bilgi, kelime listesi veri tabanı, öğrenme yazılımı, yazım yardımcısı ve denetleyicisi ile çeviri araçları bir arada yer alacaktır. Bu nedenle günümüzün sözlükbilimcileri şimdiden yeni roller üstlenmeli; geleneksel derlem-dilbilimsel yöntemler yerine teknolojik bilgi donanımlı araç-gereçlerle e-sözlükbilimsel çalışmalar yapmalıdır. Yeni yöntem ve araç-gerecin kullanılması, sözlük hazırlamanın sürecini, düzenleme ve yapı geleneğini değiştirerek, araştırmaların niteliği ve niceliğini artıracaktır.

Sözlükbilimciler, yeni teknolojik gelişmelere uyumu başarsalar bile dış etkenler, e-sözlüklerin ve dolayısıyla sözlük portalının gelişmesinde etkili olmaya devam edecektir. Çünkü e-sözlükçülük, halkın dilsel bilincini yükseltir. Onlara sözlüklerin yalnızca dilsel ve kültürel bir düşünceenin parçası olmadığı, dil yapılarının öğretilmesi ve dil bilgisinin aktarılmasında önemli işlevi yerine getirdiğini de salık verir. Bu, her seviyedeki dil öğrencisine e-sözlüğün işlevi, kültürel değeri ve kullanımını hususunda eğitilmesi gerektiği anlamına gelir.

Son olarak birer farklı tür olan basılı genel sözlük ile geniş bilgiler içeren ansiklopedik sözlükler, geleneksel sözlükbilim çalışmalarında ayrı ayrı incelenir. Geleneksel yaklaşımdan hareketle e-sözlük ile e-ansiklopedik sözlük portallarının da ayrı ayrı incelenmesi gerektiği tezi savunulabilir. Ancak böyle bir yaklaşım, her iki e-sözlük türü arasındaki yakın ilişkiden dolayı çoğu zaman mümkün değildir; çünkü genel kültüre giderek artan ilgiden dolayı her ikisi birbirine sık sık gönderimde bulunur. Gelişen teknoloji yeni bir melez e-sözlüğü ortaya çıkarmıştır. Bu melez sözlük, bağımsız tek tür kabul edilmeli, bilimsel çalışmalar ona göre yapılmalıdır. Şunu da belirtelim ki, yeni bilişim teknolojileri ortamındaki yenilik hızına ayak uyduran ve sözlükbilimsel camia çalışmalarında üzerinde uzlaşılacak bir e-sözlük portalı tipoloji henüz yoktur. Bu alana ilişkin yapılacak bilimsel çalışmalar, tüm bilimsel disiplinlerde olduğu gibi bu disiplinde de bilginin derinleşerek zenginleşmesine katkı sağlayacaktır

KAYNAKÇA

- Atkins, B. T. S., & Rundell, M. (2008): *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford University Press, Oxford, UK.
- Atkins, S. (1992): "Putting lexicography on the professional map", *Proceedings of EURALEX '90. Actas del IV Congreso internacional* içinde. Billograf, Barcelona: ss. 519–526.
- Atli, M. H. (2021): *Sözlükbilim Kuramı*, Manas Yayıncılık, Sistem Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Bergenholtz, H., Johnsen, M. (2013): "User research in the field of electronic dictionaries: Methods, first results, proposals", *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography* içinde. Editör(ler): Gouws, Rufus H. et al. Supplementary Volume: Recent Developments with Focus on Electronic and Computational Lexicography. Berlin, Boston: de Gruyter (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.4), ss. 556–568

- d'Alembert, J.L.R. (1754): "Dictionnaire", *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des metiers* içinde. Editör(ler): D. Diderot and J.L.R. d'Alembert. Paris: Briasson, ss. 958–969.
- De Schryver, G.-M., D. J. Prinsloo. (2011): "Do Dictionaries Define on the Level of Their Target Users? A Case Study for Three Dutch Dictionaries", *International Journal of Lexicography* içinde, sayı: 24(1), ss. 5–28.
- De Schryver, Gilles-Maurice (2013): "The concept of simultaneous feedback", *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography* içinde. Editör(ler): Gouws, Rufus H. et al.. Supplementary Volume: Recent Developments with Focus on Electronic and Computational Lexicography. Berlin, Boston: de Gruyter, ss. 548–555.
- Dziemanko, A. (2012): "On the use(fulness) of paper and electronic Dictionaries", *Electronic Lexicography* içinde. Editör(ler): Granger, Sylviane/Paquot, Magali. Oxford: Oxford University Press, ss. 319–342.
- Engelberg, J., C. Müller-Spitzer (2013): "Dictionary Portals", *Dictionaries: An International Encyclopedia of Lexicography* içinde. Editör(ler): R. H. Gouws, U. Heid, W. Schweickard and H. E. Wiegand. Berlin: de Gruyter Mouton, ss. 1023–1035.
- Engelberg, S., L. Lemnitzer (2009): *Lexikographie und Wörterbuchforschung*. Stauffenberg, Tübingen.
- Granger, S. (2012): "Introduction: Electronic lexicography – from challenge to opportunity". *Electronic Lexicography* içinde. Editör(ler): Granger, Sylviane/Paquot, Magali. Oxford: Oxford University Press, ss. 1–14.
- Grefenstette, G. (1998): "The Future of Linguistics and Lexicographers: Will there be Lexicographers in the year 3000?" *Fontenelle, Proceedings of the Eighth EURALEX International Congress. EURALEX 1998* içinde. Editör(ler): Thierry et. al. Liège: Université de Liège, ss. 25–41.
- Hanks, P. (2010): "Lexicography, Printing Technology, and the Spread of Renaissance Culture", *Proceedings of the XIV Euralex International Congress* içinde. Editör(ler): A. Dykstra and T. Schoonheim, Leeuwarden: Fryske Akademy, ss. 988–1016.
- Hanks, P. (2013): "Lexicography From Earliest Times to the Present", *The Oxford Handbook of the History of Linguistics* içinde. Editör: K. Allens, Oxford: Oxford University Press, ss. 503–536.
- Hausmann, F. J., & Wiegand, H. E. (1989): "Component parts and structures of general monolingual dictionaries: A survey", *Wörterbücher, dictionaries, dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie* içinde. Editör(ler): F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, & L. Zgusta, Berlin: Walter de Gruyter, ss. 328-360.
- Herbst, T., Klotz, M. (2003): *Lexikografie*. Schöningh, Paderborn.
- <https://www.telegraph.co.uk/culture/books/booknews/7970391/Oxford-English-Dictionary-will-not-be-printed-again.html> (Erişim Tarih: 31.02.2021).
- Klosa, A. (2013): "The lexicographical process (with special focus on online dictionaries)", *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography* içinde. Editör(ler): Gouws, Rufus H. et al. Supplementary Volume: Recent Developments with Focus on Electronic and Computational Lexicography. Berlin, Boston: de Gruyter (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.4), ss. 517–523.

- Kühn, P. (1989): “Typologie der Wörterbücher nach Benutzungsmöglichkeiten”, Editör(ler): F.J. Hausmann et al., *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie* içinde. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft (HSK) 5.1. Erster Teilband. Berlin, New York: de Gruyter, ss. 111-127.
- Lew, R. (2012): “How can we make electronic dictionaries more effective?”, Editör(ler): Granger, Sylviane/Paquot, Magali: *Electronic Lexicography* içinde. Oxford: Oxford University Press, ss. 343–361.
- Logan, H. (1991): Electronic lexicography. *Computers and the Humanities* içinde, sayı: 25: ss. 351–361.
- Müller-Spitzer, C., Koplenig, A., Töpel, A. (2012): “Online dictionary use: Key findings from an empirical research project”, Editör(ler): Granger, Sylviane/Paquot, Magali: *Electronic Lexicography* içinde. Oxford: Oxford University Press, ss. 425–458.
- Retti, G. (2004): Österreichisches Deutsch und Österreichisches Wörterbuch. Accessed at: <http://gregor.retti.info/oewb/> and <http://gregor.retti.info/docs/retti1991/4.pdf> [07/010/2020].
- Ripfel, M., Wiegand, H.E. (1988): “Empirische Wörterbuchbenutzungsforschung”, *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie* içinde. VI. 2. Teilbd. Hildesheim: Olms, ss. 91-520.
- Rundell, M., Kilgarriff, A. (2011): “Automating the creation of Dictionaries, A Taste for Corpora”, *In honour of Sylviane Granger* içinde. Editör(ler): Fanny Meunier, Sylvie De Cock, Gaëtanelle Gilquin and Magali Paquot ss. 257-282.
- Sutter, P. (2017): *Diatopische Variation im Wörterbuch: Theorie und Praxis*, Studia Linguistica Germanica, Band 127, German Edition, Walter de Gruyter Yayınevi, Berlin/Bosyon.
- Taljard, E., Prinsloo, D.J., Fricke, I. (2011): The use of LSP dictionaries in secondary schools? A South African case study. *South African Journal of African Languages* içinde, sayı: 31.1, ss. 87-109.
- Tarp, S. (2008): *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge. General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner’s Lexicography*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Tarp, S. (2009): “Reflections on data access in lexicographic Works”, Editör(ler): Nielsen, Sandro/Tarp, Sven: *Lexicography in the 21st Century. In honour of Henning Bergenholtz* içinde. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins
- Tarp, S. (2018): “The concept of dictionary”, *The Routledge Handbook of Lexicography* içinde Editör(ler): Pedro A. Fuertes-Olivera, 711 Third Avenue, New York, ss. 237-249.
- Tarp, S., T. J. Bothma. (2013): “An Alternative Approach to Enlightenment Age Lexicography: The Universal Dictionary of Trade and Commerce”, *Lexicographica* içinde, sayı: 29(1), ss. 222–284.
- Urdang, L. (1966): “The systems design and devices used to process”, *The Random House Dictionary of the English Language. Computers and the Humanities* içinde, sayı: 1(2), ss. 31–33.

- Vardar, B. (1998): *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, ISBN-10: 9756542128.
- Wang, W. (2001): *Zweisprachige Fachlexikographie. Benutzungsforschung, Typologie und mikrostrukturelle Konzeption*. Frankfurt a. M.: Lang.
- Welker, H.A. (2010): *Dictionary Use. A General Survey of Empirical Studies*. Brasilia: Author's Edition.
- Wiegand, H. E. (1987): “Zur handlungstheoretischen Grundlegung der Wörterbenutzungsforschung”, *Lexicographica* içinde. Sayı: 3, ss. 178–227.
- Wiegand, H. E. (1998): *Wörterbuchforschung. Untersuchungen zur Wörterbuchbenutzung, zur Theorie, Geschichte, Kritik und Automatisierung der Lexikographie*. 1. Teilband. Berlin, New York: Walter de Gruyter
- Wiegand, H. E. (2013): “Lexikographie und Angewandte Linguistik”, *Zeitschrift für Angewandte Linguistik* içinde, sayı: 58/1, ss.13–39.
- Wiegand, H.E. (1987): “Zur handlungstheoretischen Grundlegung der Wörterbuchbenutzungsforschung”, *Lexicographica* içinde, Sayı: 3, ss 178-227.
- Wiegand, H. E. (2008): “Zugriffsstrukturen in Printwörterbüchern. Ein zusammenfassender Beitrag zu einem zentralen Ausschnitt einer Theorie der Wörterbuchform”, *Lexicographica. International Annual for Lexicography* içinde. Sayı: 24, ss. 209–311.

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DOĞRUSAL İLİŞKİLERE AİT GRAFİKLERİ OLUŞTURMA SÜRECİNDE YAŞADIĞI ZORLUKLARIN İNCELENMESİ

Beyza KILIÇ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-8325-218X

Menekşe SEDEN TAPAN BROUTIN

Doktor Öğretim Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi

Gül KALELİ YILMAZ

Doçent Doktor Öğretim Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi

ÖZET

“Kavramları farklı temsil biçimleri ile ifade edebilecektir” ifadesi ilköğretim matematik öğretim programı özel amaçlarından biridir. Bu doğrultuda öğrencilerden doğrusal ilişki içeren durumlara ait denklem, tablo ve grafiği oluşturmaları ve yorumlamaları beklenmektedir. Yapılan çalışmalarda öğrencilerin tablo, grafik ve denklem oluşturma becerileri arasında farklılık olduğu, öğrencilerin denklem ve grafik oluşturma sorularında tablo oluşturma sorularına göre anlamlı düzeyde daha başarısız olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin denklem ve grafik oluşturma sorularında yaşadıkları zorlukların önüne geçilebilmesi için öğrencilerin yaşadıkları zorluklar ve bu zorlukların sebeplerinin bilinmesi büyük önem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı 8. sınıf öğrencilerinin doğrusal ilişkilere ait grafikleri oluşturma sürecinde yaşadığı zorlukların incelenmesidir. Yapılan çalışmada betimsel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup çalışma özel durum yöntemine göre düzenlenmiştir. Araştırma 2020- 2021 eğitim- öğretim yılı bahar yarıyılında yürütülmüş olup araştırmanın katılımcıları Bursa’da bir özel öğretim kurumunda 8. sınıfta öğrenim gören öğrenciler arasından amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Örneklem seçme sürecinde gönüllülük, öğrencinin doğrusal denklemler alt öğrenme alanına ait konuların tümünü işlemiş olması ve dersin öğretmeni tarafından, öğrencinin doğrusal denklem grafiği oluşturma sürecinde zorluk yaşıyor olduğuna dair yapılan gözlemler ölçüt olarak belirlenmiştir. Yapılan araştırmada veri toplama aracı olarak öğrencilerin doğrusal ilişkilere ait grafikleri oluşturma sürecinde yaşadığı zorlukların belirlenmesi için hazırlanmış olan ve 4 sorudan oluşan Doğrusal İlişki Zorluk Testi kullanılmıştır. Doğrusal İlişki Zorluk Testindeki birinci soruda değişkenler tablo gösterimi ile verildiğinde değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin belirlenmesi sürecinde yaşanan zorluklar incelenmiştir. İkinci soruda koordinat sisteminde verilen grafiğin bir doğrusal ilişkiye ait olup olmadığının belirlenmesi sürecinde yaşanan zorluklar incelenmiştir. Üçüncü soruda değişkenler tablo gösterimi ile verildiğinde bu değişkenlere ait doğrusal ilişki grafiğinin oluşturulması sürecinde yaşanan zorluklar incelenmiştir. Dördüncü soruda ise verilen denkleme ait grafiğin koordinat sisteminde çizilmesi sürecinde yaşanan zorluklar incelenmiştir. Doğrusal İlişki Zorluk Testi toplam 67 sekizinci sınıf öğrencisine uygulanmıştır. Bu öğrencilerden 4 tanesi boş kâğıt verdiği ve 30 öğrenci sadece işaretleme yapıp hiçbir akıl yürütme sürecini açıklamadığı için örnekleme dahil edilmemiştir. Toplanan nitel verilerin analizi, içerik analizi yöntemine göre yapılmıştır. Öğrencilerin Doğrusal İlişki Zorluk Testine verdiği cevaplar incelendiğinde öğrencilerin iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin değişkenlerin artış ve azalış miktarları ile ilişkili olduğunu bildiği fakat bu ilişkinin bağımsız değişkendeki değişime karşılık bağımlı değişkende meydana gelen değişim olduğunu bilmediği görülmüştür. Bazı öğrencilerin sıralı ikili kavramını bilmediği ve doğrusal denklem grafiklerinin her iki eksenini de kesmesi gerektiği, tüm doğrusal denklem grafiklerinin orijinden geçmesi gerektiği gibi hatalı öğrenmeleri olduğu araştırma bulguları arasındadır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre

öğrencilerin doğrusal denklem grafiği oluşturma sürecinde yaşadığı zorluklara yönelik üç tema belirlenmiştir. Bunlar: öğrencilerin önbilgi eksikliği, öğrencilerin eksik öğrenmeleri, öğrencilerin çoklu temsiller arasında ilişki kuramaması ve farklı temsil biçimlerini birbirine dönüştürememesi temalarıdır.

Anahtar Kelimeler: doğrusal denklem grafiği, çoklu temsiller, cebir öğretimi

EXAMINATION OF CHALLENGES EXPERIENCED BY 8th GRADE STUDENTS IN THE PROCESS OF CREATING GRAPHS OF LINEAR RELATIONS

ABSTRACT

The expression "will be able to express concepts with different representations" is one of the special aims of the primary school mathematics curriculum. In this direction, students are expected to create and interpret equations, tables and graphs for situations involving linear relationships. In the researches, it was determined that there was a difference between the students' ability to create tables, graphs and equations, and that students were significantly less successful in creating equations and graphs than in creating tables. It is of great importance to know the difficulties experienced by the students and the reasons for the difficulties in order to prevent the difficulties experienced by the students in creating equations and graphs. In this direction, the aim of this study is to examine the difficulties experienced by 8th grade students in the process of creating graphs of linear relationships. In the investigation, descriptive research approach was adopted and the study was organized according to the special case method. The research was carried out in the spring semester of the 2020-2021 academic year, and the participants of the research were determined through purposive sampling from 8th grade students in a private education institution in Bursa. In the sample selection process, voluntariness, the fact that the student learned all the subjects belonging to the linear equations sub-learning field, and the observations made by the teacher of the course that the student had difficulty in the process of creating the linear equation graph were determined as criteria. Data collection tool as students prepared for the determination of the difficulties in the process of creating graphs of linear relations and consists of 4 questions Linear Relationship Difficulties Test. In the first question in the Linear Relationship Difficulty Test, the difficulties experienced in the process of determining the linear relationship between the variables were examined when the variables were given in a table representation. In the second question, the difficulties experienced in the process of determining whether the graph given in the coordinate system belongs to a linear relationship were examined. In the third question, when the variables are given in tabular form, the difficulties experienced in the process of creating the linear relationship graph of these variables were examined. In the fourth question, the difficulties experienced in the process of creating the graph of the given equation in the coordinate system were examined. The Linear Relationship Difficulty Test was administered to a total of 67 eighth grade students. Since 4 students did not answer any questions and 30 students only marked and did not explain any reasoning process, they were not included in the sample. The analysis of the collected qualitative data was made according to the content analysis method. Among the findings of this research are the some students do not know the concept of ordered binary and have erroneous learning that linear equation graphs must intersect both axes and that all linear equation graphs must pass through the origin. Based on the results obtained from the research findings, three themes were determined for the difficulties experienced by the students in the process of creating linear equation graphs. These are: students' lack of foreknowledge, students' incomplete learning, students' inability to establish relationships between multiple representations and their inability to transform different representations into each other.

Keywords: linear equation graph, multiple representations, algebra teaching

**SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SPOR TAKIMI
EVANGELİZMİ ALGILARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ
(ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)**

Dr. Murat TURAN

Gençlik ve Spor Bakanlığı Ankara

ORCID: 0000-0002-3865-7134

ÖZET

Bu çalışmada; Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin, spor takımı evangelizmi algılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini Atatürk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise Spor Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin, tesadüfi yöntemle belirlenmiş 265'i erkek 162'si kadın olmak üzere toplam 427 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma da iki bölümden oluşan anket tekniği kullanılmıştır. Birinci bölümde katılımcılara demografik özelliklerinin olduğu sorular kullanıldı. İkinci bölümde, Dwyer, Greenhalgh ve LeCrom (2015) tarafından geliştirilen Spor Takımı Evangelizmi (Fangelizm) Ölçeği, toplam 14 maddeden 4 alt boyuttan ve 5'li Likert biçiminde oluşmaktadır. Türkçeye uyarlanması ise Yüksekbilgili (2017) tarafından yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, spor takımı evangelizmi algı durumu ($p=,014^*$) cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılığa sahip olduğu belirlenmiştir. Gelir düzeyi açısından ise, spor takımı evangelizm algı durumunda ($p=,170$) herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda ise, kışkırtma boyutu ile özümsemek boyutu arasında ($r = ,919$) yüksek düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Takımı Evangelizmi, Üniversite Öğrencileri.

**EXAMINATION OF SPORTS TEAM EVANGELISM PERCEPTIONS ACCORDING
TO VARIOUS VARIABLES OF STUDENTS FACULTY OF SPORTS SCIENCES**

ABSTRACT

In this study; It is aimed to examine the perceptions of sports team evangelism according to various variables of the students of the Faculty of Sports Sciences. The universe of the study consists of the students of Atatürk University Faculty of Sports Sciences. The sample group consists of a total of 427 participants, 265 males and 162 females, randomly selected from students studying at the Faculty of Sport Sciences. Questionnaire technique consisting of two parts was used in the research. In the first part, questions with demographic characteristics of the participants were used. In the second part, Sports Team Evangelism (Fangelizm) Scale developed by Dwyer, Greenhalgh and LeCrom (2015) consists of 14 items, 4 sub-dimensions and 5-point Likert format. It was adapted into Turkish by Yüksekbilgili (2017). As a result of the analysis, it was determined that the perception status of sports team evangelism ($p=,014^*$) had a statistically significant difference according to the gender variable. In terms of income level, no significant difference was found in the perception of sports team evangelism ($p=,170$). As a result of the correlation analysis, a high and positive correlation was found between the provocation dimension and the assimilation dimension ($r = ,919$).

Keywords: Faculty of Sports Sciences, Sports Team Evangelism, University Students.

YÜZME SPORUNDA ERGOJENİK MADDELERİN PERFORMANSA ETKİSİ

Deniz ÇAKAROĞLU

Siirt Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-7305-5625

İbrahim Halil ÇELİK

Siirt Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-8152-5383

Veysel DİREKÇİ

Siirt Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-6069-329X

Yaren EZER

Siirt Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-7377-198X

ÖZET

Bu çalışma, ergojenik yardımcıların yüzme performansına etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya uygun literatür taraması için; elektronik veri tabanları, Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik, kitap ve makaleler online incelenmiştir.

Yüzme; yüksek düzeyde aerobik ve anaerobik dayanıklılık gerektiren, psikomotor beceri, fiziksel uygunluk ve sportif performansı içinde bulunduran bir spor branşı olarak bilinmektedir. Sporcular bireysel performanslarını ve spordaki başarılarını yükseltmek için birçok yöntemle başvurabilmektedir. Kas kütlelerini artırmak, yağsız vücut kütleleri elde etmek, güç kazanmak, dayanıklılığı artırmak, yorgunluğu geciktirmek, vücudun antrenman sonrası çabuk toparlanmasını sağlamak besinsel yardımcıların etki alanına girmekte ve sporcuların beklentilerini bu yönlerde karşılaması beklenmektedir.

Lifanov ve ark., 2014 Kısa Süreli Kreatin Suplementasyonu (KSKS) yüzücülerde anaerobik performansları ve sprint yüzme zamanları üzerine etkilerini değerlendirmiş ve dikey sıçrama, bench press ve sprint kořu ve yüzme hızında anlamlı artışlar tespit etmiştir. 16 kadın ve erkek yüzücü üzerinde KSKS etkisinin incelendiği başka bir çalışmada maksimal yüzme zamanı ve toparlanma kabiliyetinde artış tespit edilmiştir (Mero ve ark., 2004). Genç elit paletli yüzme sporcularında KSKS uygulaması sonrası 100 metre maksimum paletli yüzme testinde, dinamik kuvvet ve alt ekstremitenin anaerobik güç test sonuçlarında artışlar bulunmuştur (Juhász ve ark., 2009). Mujika ve ark., 1996 elit yüzücülere belirli aralıklarla kreatin desteği verdiklerinde performans artışı tespit edememiştir. Kreatin desteği verilerek yapılan başka bir çalışmada da efor sprint testlerinde gruplar arasında bir farklılık olmadığı belirtilmiştir (Burke ve ark., 1996). Literatürde bazı çalışmalarda karnitin kas performansını artırdığı sonucuna varılırken (Heinonen ve ark., 1994; Karlic H, 2004), bazılarında karnitin egzersiz performansı üzerine faydalı bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir (Brass EP, 2000; Heinonen OJ, 1996; Wu CL ve ark., 2010). Sonuç olarak incelediğimiz çalışmalarda yüzme sporu ile ilgilenen sporcuların kullandığı bazı ergojenik yardımcıların performansı artırıcı etkiye sahip olduğu gözlemlenirken, bazı çalışmalarda da bu gözlemlerin aksine fark yaratan bir etkiye rastlanmadığı görülmüştür. Literatürde bu konuyla ilgili çalışmaların yetersiz olduğu saptanmıştır. Sağlıklı yaşamın ilkesi olan yeterli ve dengeli beslenme uygulandığı ve düzenli bir antrenman programı yapıldığı müddetçe gıda takviyelerine olan gereksinimin azalacağı düşünölmektedir.

Anahtar kelimeler: Yüzme, ergojenik yardım, spor

THE EFFECT OF ERGOGENIC AIDS ON PERFORMANCE IN SWIMMING**ABSTRACT**

This study was conducted to investigate the effect of ergogenic aids on swimming performance. For an appropriate literature review, electronic databases, National Thesis Centre, Google Scholar, books and articles were examined online.

Swimming is known as a sport branch that requires a high level of aerobic and anaerobic endurance and includes psychomotor skills, physical fitness, and sportive performance. Athletes can employ many methods to increase their individual performance and success in sports. Increasing muscle mass, gaining lean body mass, gaining strength, increasing endurance, delaying fatigue, and ensuring rapid recovery after training are within the domain of nutritional aids and are expected to meet the expectations of athletes in these aspects.

Lifanov et al. (2014) evaluated the effects of Short-Term Creatine Supplementation (STCS) on anaerobic performance and sprint swimming times in swimmers and found significant increases in vertical jump, bench press, and sprint running and swimming speed. In another study examining the effect of STCS on 16 female and male swimmers, an increase in maximal swimming time and recovery ability was found (Mero et al., 2004). In young elite finswimming athletes, increases were found in the dynamic strength and anaerobic power test results of the lower extremities in the 100-meter maximum finswimming test after CSKS application (Juhász et al., 2009). Mujika et al., 1996 did not find an increase in performance when they periodically gave creatine supplementation to elite swimmers. In another study conducted with creatine supplementation, it was reported that there was no difference between the groups in effort sprint tests (Burke et al., 1996). While some studies in the literature have concluded that carnitine increases muscle performance (Heinonen et al., 1994; Karlic H, 2004), some others have concluded that carnitine does not have a beneficial effect on exercise performance (Brass EP, 2000; Heinonen OJ, 1996; Wu CL et al., 2010). As a result of this study, it was observed that some ergogenic aids used by athletes interested in swimming sports had a performance-enhancing effect, while in some studies, contrary to these observations, no difference was found. It was determined that studies on this subject are insufficient in the literature. It is believed that the need for food supplements will decrease as long as adequate and balanced nutrition, which is the principle of healthy life, is followed and a regular training program is made.

Keywords: Swimming, ergogenic aids, sports

ADAPTATION OF STUDENT SATISFACTION SCALE TO TURKISH CULTURE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS PROVIDING SPORTS EDUCATION

Dr. Ali ERDOĞAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

ORCID: 0000-0001-8306-5683

Prof.Dr. Erkan Faruk ŞİRİN

Selçuk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

ORCID: 0000-0002-6837-7758

ABSTRACT

Student satisfaction is one of the basic indicators for organizational self-evaluation in higher education institutions providing sports education in Turkey. These institutions can measure students' satisfaction, determine their strengths and weaknesses, and obtain important data to improve the quality of education they offer. As a result of the review of the literature, the aim of this study was to adapt the study titled "Developing and adapting a student satisfaction scale for sports management in China" developed by Liu, Wang and Wu (2017) to Turkish culture. The adaptation stage of the scale was carried out by three linguists and two field experts. The sample of the study consisted of 211 sports sciences students, 140 male and 71 female. The data of the study were collected from students of Faculty of Sports Sciences of Selçuk University during the spring term of 2019-2020. Explanatory factor analysis and confirmatory factor analysis were performed for the validity of the student satisfaction scale. Cronbach Alpha internal consistency coefficient was used for the reliability of the scale. Exploratory factor analysis findings determined the 58-item and 6-factor structure as in the original version of the scale. The determined structure explains 65.22% of the total variance. Confirmatory factor analysis findings show that all fit indices and parameters of the model are above the expected level. From the reliability analyses, the internal consistency Cronbach Alpha coefficient was determined to be .97 for the total scale. These values show that the total and sub-dimensions of the scale are reliable. As a result, the scale adapted to Turkish culture is a valid and reliable measurement tool for sports science faculties to measure student satisfaction.

Keywords: Higher Education, Student Satisfaction, Scale Adaptation

İTİKADİ EKOLLERİN İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ BAĞLAMINDA HİDÂYET VE DALÂLET MEFHUMLARINA BAKIŞ AÇISI

Arş. Gör. Sara AKDAĞ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
ORCID: 0000-0001-5675-5144

ÖZET

İslam mezheplerinin insanın hürriyeti konusunda benimsedikleri düşünce yapısı, hidâyet ve dalâlet anlayışlarının temelini oluşturmaktadır. Bu temelden yola çıkan İslam âlimlerinin bu kavramlar hakkında birbirinden farklı tanımlamalar yapması, çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak bu farklılıkların gün yüzüne çıkmasının birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bunlar da kelimenin Arapça kökenli olması ile girdiği kalıba göre genel manadan kopmamak kaydıyla anlam değişikliğine uğramaya müsait olmasından, kişilerin içerisinde bulunduğu çevrenin görüş ve anlayışlarından, kendisine bağlı bulunduğu hoca etkisinden ve anlayış kabiliyetinden kaynaklanmaktadır.

Bu terimleri temel bir esas kabul eden ve “adalet ilkesi” çerçevesinde ele alan Mu'tezile'ye göre, Allah, iman ve küfrün yaratıcısı değildir. Dolayısıyla Allah tarafından gerçekleştirilecek bir “hidâyete erdirme veya saptırma”dan söz edilemez. Bu noktada Allah Teâla, sadece istikamette gidilmesi gereken yolu bütün insanlığa açıklamakla yetinir. Bunun ardından kul, ya bu çağrıyı kabul edip “mühtedi” ismini alarak veya Allah'ın lütfunu artırarak yol göstermesi ile hidâyete eder ya da beyan edilen doğru yolu kabul etmeyerek Allah'ın yardımsız bırakması (hızlan) ile sapık ismini alarak veya O'nun bu ismi kendisinde/kullarda yaratması ile dalâlete düşer.

İnsan irâdesi ve özgürlüğü tartışmalarını yaratma ve kesb kavramları ile temellendiren Ehl-i Sünnet, hidâyet ve dalâlet hakkındaki görüşlerini de bu kavramlar (yaratma-kesb) ekseninde açıklar. Onlara göre, “hidâyete erdirme” ve “dalâlete düşürme”, kulların kendi tercih ve kararlarına bağlı olarak vuku bulur. Şayet kul, gidilmesi gereken yolu kararlılıkla kesb/tercih ederse hidâyete ulaşır; ancak istikametten saparsa dalâlete düşer. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Bir işi yapma tercihi ve kararı insana ait olmasına karşın bu işi fiilliyata dökme yani yaratma kula değil, Allah'a aittir. Hidâyete ulaşma ve dalâlete düşme tercihi bizzat insan tarafından kesb edilirken, bu fiilleri kulları için yaratan Allah Teâla olur. Dolayısıyla kulların fiiller üzerindeki etkisi, bilkuvve; Allah'ın ise bilfiildir.

Bu tebliğimizde, hidâyet ve dalâlet terimlerinin kavram olarak ne gibi anlamlarda kullanıldığı ve insanın özgür irâdesi ekseninde itikâdî ekollerden olan Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in bu kavramları genel çerçevede nasıl değerlendirdikleri incelenerek konu ile ilgili kanaat ve görüşlerinin ortaya konmasını hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Mu'tezile, Ehl-i Sünnet, Adalet, Yaratma, Kesb, Hidâyet, Dalâlet.

THE PERSPECTIVES OF THE FICTIONAL SCHOOLS TO THE WORDS OF GUIDANCE AND DEVIATE IN THE CONTEXT OF HUMAN'S FREEDOM

ABSTRACT

The structure of thought adopted by the Islamic sects on human freedom forms the basis of their understanding of guidance and misguidance. The fact that Islamic scholars, who set off from this basis, made different definitions about these concepts, led to the emergence of various opinions. However, there are several reasons for these differences to emerge. These are due to the fact that the word is of Arabic origin and that it is suitable for meaning change, provided that it does not break with the general meaning, according to the pattern it enters, the views and understandings of the environment in which the people are located, the influence of the teacher he is attached to and his ability to understand.

According to Mu'tazilah, who accepts these terms as fundamental and deals with them within the framework of the "principle of justice", Allah is not the creator of belief and disbelief. Therefore, it is not possible to talk about a "guidance or deviate" that will be realized by Allah. At this point, Allah is content with only explaining the path to be taken in the direction to all humanity. After that, the servant either accepts this call and guides by taking the name "converted" or by increasing God's grace, or by not accepting the right path that has been declared, by taking the name perverted by God's help (speed) or by taking the name of "here" or "O". He goes astray when He creates this name in himself/in His servants.

Ahl al-Sunnah, who grounded his discussions of human will and freedom with the concepts of creation and kasb, explains his views on guidance and deviate on the axis of these concepts (creation-kesb). According to them, "guidance" and "deviate" occur depending on the preferences and decisions of the servants. If the servant resolutely cuts/prefers the path to be followed, he will reach guidance; but if he deviates from the direction he goes astray. The point to be noted at this point is the following: Although the choice and decision to do a job belongs to humans, putting this job into action, that is, creation, belongs to Allah, not the servant. That is, while the choice of attaining guidance and falling astray is determined by man himself, it is Allah Who creates these actions for His servants. Therefore, the effect of the servants on the actions is possible; God is actual.

In this paper, we aimed to reveal the opinions and views on the subject by examining the meanings of the terms guidance and deviate as concepts and how the Mu'tazilah and Ahl al-Sunnah, who are one of the creed schools, evaluated these concepts in a general framework.

Keywords: Mu'tazilah, Ahl as-Sunnah, Justice, Creating, Kasb, Guidance, Deviate.

GİRİŞ

Hidâyet ve dalâlet terimleri, özellikle imân meselesi ile bağlantılı olması hasebiyle Kelam'ın ele aldığı temel başlıklardan biri haline gelmiştir. Bilindiği üzere hüdâ (hidayet) ve idlâl (saptırma) meselesi doğrudan Allah'ın fiilleri ile bağlantılıdır. Ancak bu bağlantı, emir ve nehiylere muhatap tutulan insanın özgürlüğü ve sorumluluğu hakkında bazı tartışmaların doğmasına yol açar. Bu da Cebriyye gibi insanın irâdesini hiçe sayan aşırı uç gruba karşılık Mu'tezile gibi insanın tam bir irâdesi bulunduğunu ve kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu ileri süren diğer bir uç grubu ortaya çıkarır. Ehl-i Sünnet grubunu oluşturan Eş'arîlik ve Mâturidîlik ise her ne kadar belli başlı bazı farklılıklara sahip olsalar da bu iki grup arasında orta bir yol bularak yaratma-kesb teorisini geliştirir.

İnsanın özgürlüğü ve sorumluluğu noktasında İtikadi mezhepler tarafından benimsenen yaklaşımlar, hidâyet ve dalâlet gibi hem ilahî hem de insanî boyutu bulunan kavramların anlaşılmasını şekillendirir. Temelde din dışı anlamları olmasına karşın, bağlamından kopmadan yeni/dinî manada yorumlanan bu kavramlar, ciddi anlam ayrılığına sahip olmamasına rağmen ideolojik boyutta çeşitli manalar kazanmıştır. İtikadi mezheplerin değerlendirmesine geçmeden önce bu terimlerin anlam alanını incelememizde fayda vardır. Böylece Kur'ân ve zamanla ortaya çıkan mezheplerin bu kavramlara nasıl anlamlar kattığı daha net görülmüş olacaktır.

HİDÂYET VE DALÂLET TERİMLERİNİN KAVRAMSAL BOYUTU

Hidâyet kavramı, Arapça'da ‘‘h-d-y’’(ﻫ-ﺪ-ﻯ) kökünden türeyen bir mastar olup lügatta ‘‘lütuf ile yol göstermek, hak yoluna, doğru yola kılavuzlamak, istenilene ulaştıracak şeye işaret etmek’’¹ gibi din dışı manalarda kullanılmaktadır. Bu köken, çekim ve müstakları ile birlikte yaklaşık üç yüz elli kelimenin anlam alanına çıkmasını sağlamıştır.² Bu noktada hidâyet mefhumu ile ilişkilendirilen *ihtidâ* (hidâyete ermek) ve *hüdâ* (hidâyet etmek) kavramları da çokca kullanılmaktadır. Ancak bu fiillerden ilki, lazım/geçissiz; ikincisi, müteaddi/geçişli olarak sözlükte yer almaktadır.³ *İrşâd*, *dalâlet* ve *hâdî*⁴ kavramları da hidâyet anlamında kullanılan diğer kelimelerdendir. İrşâd eden şahsa, mürşîd denilirken; dalâlet eden şahsa, delil, yol gösteren ve kılavuz adı verilmiştir. Armağan, yâdigar anlamında kullanılan *hediye* de bu kökten türeyen kelimeler arasında yer alır.⁵

Hidâyet kavramının tam zıttı olarak kabul edilen dalâlet mefhumu da Arapça asıllı olup ‘‘d-l-l’’(ﺪ-ﻻ-ﻝ) kökünden türemiş bir mastardır. Lügatta, ‘‘sapmak; yoldan sapmak, haktan/doğru olan yoldan sapmak; azmak; yitmek, yol yitirmek; birşeyi yitirmek; kaybolmak, kaybetmek; hata etmek, unutmak; toprak olmak, helak olmak, ölmek; gizlenmek; yeri, yurdu, evi bulamamak, bilmemek; mahvolmak; yolsuzluk; bâtil olmak’’ gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu kökten geçişli olarak if’al vezninden türetilen ve dalâlet mefhumu ile çokca kullanılan *idlâl*’in de ‘‘başkasını saptırmak, gerçek yoldan alıkoymak, hakiki yolu kaybettirmek’’ gibi din dışı anlamlarda kullanıldığı görülür.⁶

Kasıtlı olup olmamasına yahut az mı çok mu olduğuna bakılmaksızın kişiyi, hedeften uzaklaştıracak olan her şey bir tür dalâlettir. Dalâl kökünden türeyen bu kelime, hatalı bir iş yapan herhangi birinin durumunu belirtmek için de kullanılabilir. Bu durumda yanlış bir iş

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, Daru'l-Maa'rif, Kahire 1707, V, 4638; Râgıb, ‘‘h-d-y’’, *el-Müfredât; Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, (çev. Abdulkaki Güneş ve Mehmet Yolcu), İstanbul 2015, s. 1026; Luvîs Ma'lûf el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-lugat*, Daru'l-Meşrik, Beyrut 1986, s. 859; Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 833-835.

² M. Fuad Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l- Müfrehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*, Daru'l-hadis, Kahire 1945, s. 731-736.

³ el-İsfahânî, ‘‘h-d-y’’, *el-Müfredat*, s. 1032-1033; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, V, 4639-4640; Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, s. 834-835.

⁴ H-d-y kökünden türeyen ve hidâyet terimi ile sıkı bir ilişkisi bulunan ‘‘hâdî’’, Kur'ân-ı Kerim'de kullanılmasından önce Arapça'da hali hazırda kullanılmaktaydı. Câhiliyye yıllarında yolları iyi bilen, insanı istediği yere ulaştıran, yolları ve izleri iyi takip eden, bilen kişiye *hâdî* ismi verilirdi. Fakat bu kişilerin birer iz sürücü olarak anılması, bu yolun yani hidâyetin hakiki yani maddî yönü üzere kullanıldığını bizlere gösterir. Oysaki Kur'ân, bu yolu mecazi bir şekilde ele alır. Oysaki çölü ‘‘insanı her daim yakalayıp yutmaya hazır bir canavar’’ şeklinde tasvir eden Câhiliyye Araçlarının, *hüdâ* ve *yol* kelimesini buradan yola çıkarak kullandıkları görülmektedir (Bkz. Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Allah-İnsan, (çev. Süleyman Ateş), İstanbul 2012, s. 168).

⁵ el-İsfahânî, ‘‘h-d-y’’, *el-Müfredât*, s. 1033-1034; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, VI, 355; el-Yesûî, *el-Müncid*, s. 859; Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, s. 834-835, 837.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, IV, 2601; el-İsfahânî, ‘‘d-l-l’’, *el-Müfredât*, s. 584, 587; Muhammed b. Ya'kub el-Firûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risale, Dimeşk 1998, s. 1025.

yapan ve istikametten sapan kişi anlamında kâfire atfedildiği gibi peygambere de nispet edilebilir. Bunun hakkında Kur'ân'da birçok örnek bulunmaktadır.⁷

Kur'ân ve hadîslerde hidayet lafzı, genellikle Allah Teâla'ya nispet edilir ve hakikî, gerçek manada kullanılır. İlahi vahye, peygamberlere, meleklerle, ümmetlere ve kişilere de atfedildiği görülmektedir. Ancak bu vasıf, onlara mecazî anlamda verilir. Allah, hidâyet kavramını Kur'ân'da “yol göstermek, sevk etmek, sebep olmak, fitrat kazandırmak, yol bulmak, doğruyu bulmak, kurban ve hediye” gibi anlamlarda lafzî bağlamından kopmadan kullanmasına karşın verilen bu manalar, İslam dinini temel alarak dinî bağlamda kullanılmaya başlanmıştır.⁸ Dalâlet de aynı şekilde nasslarda “sapmak, saptırmak, saptırılmak; kaybolmak, silmek; şaşırma, şaşkınlık” gibi anlamda dinî unsur temele alınarak kullanılmıştır.⁹

Kur'ân ve hadîsler ile birlikte dinî bir anlam kazanan hidâyet kavramı, “arzu edilene ulaştıracak şeye ince bir üslupla ve nezaketle işaret etmek” olarak tanımlanır. Ancak arzu edilen bu yol, sadece işaret etme ile değil, aynı zamanda yola iletme ya da yolun sonuna kadar sevk etme ile gerçekleşir. Bahsi geçen ilk iki yol, belirli bir sona ulaştırmadığı için *sadece göstermek*, sonuncusu ise *sona götüren* yahut *tevfik* adını alır. İşte tüm bu yollar içerisinde hidâyet, tevfik adını alan sonuncu yolu temsil eder. Dolayısıyla hidâyet etmek, amaca ulaştıracak güzel, iyi, hayırlı istek ve amaçlara nispet edilerek yolu/hedefi göstermek yahut yolun sonuna ulaştırmak anlamında kullanılmıştır. Bu da bize şunu göstermektedir: Hidâyet, sıradan, içi boş bir rehberlik değildir. Bilakis insanlara bilgi verme ve onları irşâd etme anlamında içinde iyilik, güzellik, incelik ve yumuşaklık bulunduran bir rehberliktir. Allah Teâla'nın *esmâ-i hüsnâsında* zikredilen “hâdi” isminde insanlar için aklın alamayacağı ve dilin anlatmaya yetemeyeceği kadar nahif bir dokunuş, ihsan ve lütuf bulunur.¹⁰

Istilahta dalâlet terimi, “istenilene ulaştıran şeyin bulunmaması, ona ulaştırmayan bir yola girme” olarak daha çok *saptırma* anlamında kullanılmaktadır.¹¹ Ancak bu saptırmadan kasıt iyi anlaşılmalı ve *saptırma* ile *yanlış yol* durumu açıkça ortaya konulmalıdır. Buna göre dalâlete düşüren/saptıran unsur, hiçbir sona ulaşılmayan bir çıkmaz; sonuna vardığın an uçuruma düşürecek yol olarak anlaşılmalıdır.¹²

Dalâlet ile aynı kökten türeyen ve onunla eş değer görülen *idlâl* kavramına gelecek olursak terim anlamıyla idlâl, “istenilene kavuşamamak; sapık yapmak, saptırmak, sapık bulmak; birşeyi yere gömmek, saklamak; birşeyi kaybetmek, yitirmek; helak etmek” anlamlarını taşımaktadır. İdlâl, kulları kendi tercihi ile saptırdığı için Allah'a isnat edildiği gibi sebepler ve davetler (figürler) bakımından da şeytana ve puta nispet edilir. Ancak bu isnat ediliş,

⁷ el-İsfahânî, “d-l-l”, *el-Müfredât*, s. 585; Bahsi geçen ayetler için bkz. Yûsuf, 12/8, 95; Şûrâ, 26/20; Duhâ, 93/7.

⁸ el-İsfahânî, “h-d-y”, *el-Müfredât*, s. 1031; İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmî Kelam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018, s. 435; Abdullatif el-Harputi, *Tenkîhu'l-Kelam fî Akâidi Ehli'l-İslâm (Kelam İlmine Giriş)*, (çev. Fikret Karaman), İstanbul 2016, s. 180; Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, s. 833-837; *Hadislerle İslam-I*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2014, s. 481-485.

⁹ el-İsfahânî, “d-l-l”, *el-Müfredât*, s. 584-587; Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, s. 519-523; *Hadislerle İslam-I*, s. 481, 483-485.

¹⁰ el-İsfahânî, “h-d-y”, *el-Müfredât*, s. 1026-1027; *Hadislerle İslam-I*, s. 486; İlgili ayetlere bkz. Bakarâ, 2/53, 120, 137, 150; Âl-i İmrân, 3/101.

¹¹ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, *Kitâbu't-Târifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, (çev. Arif Erkan), İstanbul 1997, s. 142.

¹² el-İsfahânî, “h-d-y”, *el-Müfredât*, s. 584-585; Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhit (Kâmûsu'l-Muhit Tercemesi)*, (çev. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2014, V, 4601.

hakikî anlamda Allah'a, mecazî anlamda ise şeytan ve putlara verilmektedir. Bu hususta şeytanın dalâleti, onun daveti anlamında kullanılır.¹³

Hidâyet ve dalâlet konusunda iki ucu temsil eden Cebriyye ve Mu'tezile olmasına karşın bu çalışmada Cebriyye hakkında ayrı bir bahis açılmamıştır. Çünkü Cebriyye, insan irâde ve özgürlüğü bağlamında hidâyet ve dalâleti tam anlamıyla ilahi yönlü ele alarak insanı etkisiz bırakmış ve konu hakkında başka açıklamaya yer vermemiştir. Bundan dolayı çalışmamızda konu hakkında geniş açıklamalar yapan Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in görüşlerine değinilmiştir. Şimdi Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet'in bu kavramlara yaklaşımını ele alalım.

MU'TEZİLE'NİN HİDÂYET VE DALÂLETE YAKLAŞIMI

Mu'tezile mezhebinin ana düşüncesi beş temel esastan oluşur. Bunlar sırasıyla tevhid, adâlet, va'd ve vaîd, el-menzile beyne'l-menzileteyn ve el-emri bi'l-ma'rûf ve'n-nehî ani'l-münker'dir. Son üç esas, birbirlerinden bağımsız görünse de aslında tevhid ve adalet ilkesi etrafında birleşir. Hidâyet ve dalâlet meselesi de adalet ilkesi içerisinde yer alır. Dolayısıyla Mu'tezile'nin hidâyet ve dalâlet anlayışını ortaya koyabilmek için öncelikle adalet anlayışının ele alınması gerekir.

Onlara göre, Allah, adalet vasfı gereği kulun herhangi bir hareketine karışmaz, kul yaptığı bütün hareketlerde özgürdür ve kendi davranışlarının hâlıkı yani yaratıcısıdır. Eğer insanların yaptıklarını Allah yaratmış olsaydı, bu onların irâdesinin dışında gelişen bir durum olurdu ki, o zaman sorumlu tutulamazlardı. Dolayısıyla kişinin sorumlu tutulması gerekiyorsa hür olması gerekir. Ancak bu özgürlük ona sorumluluk getirecektir. Bu da bize Allah'ın, bu yolu insanlara gösterdikten sonra onları serbest bırakıp davranışlarını özgür kıldığı sonucuna götürmektedir. Tüm bunlar Allah'ın adaletinin bir gereğidir.¹⁴

Bu düşünceden yola çıkan Mu'tezile, imân ve küfür fiillerinin hem muhtarı hem de yaratıcısının insan olduğunu söyler. Aksi takdirde bu fiillerin yaratıcısı Allah Teâla olmuş olsaydı, Allah'a "küfrü yaratma" gibi bir kötülüğün nispet edilmesi gerekirdi ki bu da Allah hakkında imkansızdır.¹⁵ Dolayısıyla buradaki hidâyet ve dalâlet mefhumu "yaratma" olarak düşünülemez. Allah'ın hüdâsı (hidâyeti) ve idlâli (dalâleti) mecaza hamledilmelidir.¹⁶

Özgürlük ve sorumluluk yükleme açısından kullara ait fiilleri yaratma yetkisini yine onlara veren Mu'tezile, bunun yansıması olarak hidâyet ve dalâlet terimlerini üç genel anlamda kullanır.¹⁷ Bunlar sırasıyla;

- *İzah etme,*
- *İsim verme,*
- *İhtidâ hükmü vermedir.*

¹³ Nüreddin es-Sâbüni, *Kitâbu'l-Bidâye mine'l-Kifâye fi'l-Hidâye fi Usuli'd-Din*, (thk. Fethullah Halif), İskenderiyye 1969, s. 138-139; İzmirli, *Yeni İlmî Kelam*, s. 435; Abdüllatif el-Harputi, *Tenkîhu'l-Kelam*, s. 180.

¹⁴ Kâdı Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, (çev. İlyas Çelebi), İstanbul 2013, II, 112; Sadeddin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire 1987, s. 65; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı ve Osman Eskicioğlu), İstanbul 1970, s. 176; el-Harputi, *Tenkîhu'l-Kelam*, s. 180; Bkz. Bakarâ, 2/281; Nisâ, 4/44; Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/44.

¹⁵ Kâdı Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, II, 34, 69.

¹⁶ Ebû'l-Kâsım Zemahşerî, *el-Keşşâf (Keşşâf Tefsiri)*, (çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl ve Adil Bebek), İstanbul 2020, I, 214-216.

¹⁷ Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve'htilâfu'l-Musallîn*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut 1990, I, 324-325; Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Medaru'l-Müslim, Riyad 2011, s. 549-550, 555; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 132-134; Sadeddin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 65

Mu'tezile'ye göre hidâyet, Allah'ın doğru olan, gidilmesi gereken yolu sadece göstermesi ve beyan etmesidir. İdlâl ve dalâlet ise sapık diye adlandırma; sapıklığına hükmetme; sapık bulma; Allah'ın, kâfirlerin dalâlette olduğunu bildirmesi; kâfirleri cezalandırması, helak etmesi; yardımını kesmesidir.¹⁸

Mu'tezile'de hidâyetin kimlere ne şekilde verileceği konusunda muhtelif görüşler bulunmaktadır. Ancak bu görüşler kısaca iki alt başlıkta zikredilebilir:

Allah'ın Kâfirlere Hidâyeti: Allah'ın kâfirlere hidâyette bulunup bulunmayacağı yahut nasıl bir şekilde bulunacağı noktasında Mu'tezile'de üç farklı görüş ortaya çıkmıştır:¹⁹

-Mu'tezile'nin genel kabulüne göre, Allah, hidâyetini istisnasız herkese vermiştir. Hidâyetin umumiliğinden kastedilen de budur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Allah Teâla, hidâyetini herkese karşı vermiş olsa da bazı kişiler bunu üzerine almayarak ya cevapsız bırakmış ya da geri çevirmiştir. Allah onlara bu özgür irâdeyi sağlamasına rağmen onlar akıllarını kullanarak doğru olan yolu seçmemiş ve sapmışlardır. Allah onları ıslah ettiği halde onlar ıslah olmamışlardır.

-Diğer bir gruba göre, Allah kâfirlere hidâyet vermemiştir. Onlara sadece beyanda bulunmuş ve yol göstermiştir. Bu beyanı kabul etmeyen insanlar da hidâyetten yüz çevirmiştir. Çünkü Allah'ın beyan ve çağırısı, onu kabul etmeyen için değil ancak kabul edip benimseyen kimseler için bir hidâyettir. Aynı şekilde iblisin daveti, kabul etmeyen için değil, ikrar eden kimse için bir dalâlettir. Buradan anlaşılıyor ki hidâyete erme konusu Allah'ın emretmesi ile değil, insanın istemesi ile alakalıdır. Allah insanlara hür irâde vermesine karşın onlar, kendi seçim ve ihtiyarları ile doğru yolu seçmeyerek yoldan çıkmışlardır. Hatta Allah Teâla onları düzelttiyse de onlar kendilerini düzeltmemiştir.

-Onlardan başka bir grup ise Allah'ın kâfirlere herhangi bir şekilde hidâyeti olmayacağını; fakat onlara sadece uyarıda bulunarak yolu göstereceğini ileri sürer. Buna göre, Allah uyarısını yaptıktan sonra kişi, ya bunu kabul ederek hidâyete eder ya da reddederek hidâyetten uzaklaşır. O zaman hidâyete erecek olan kişiler, Allah'ın davetine, çağırısına olumlu cevap verenler olacaktır. Ancak şeytanın daveti, durumu tam tersine çevirecektir. Çünkü onun davetini kabul etmeyenler değil, edenler yanlışa düşecektir. Bu grup da hidâyete erme durumunu, Allah'ın emri ile değil, kişinin kendi irâdesinden kaynaklandığını kabul etmiştir.

Allah'ın Mü'minlere Hidâyeti: Mu'tezile içerisinde bu başlık hakkında da pekçok görüş ortaya çıkmıştır. Ancak konu, genel olarak üç görüş etrafında birleşmiştir:²⁰

-Mu'tezile'nin genel kabulüne göre, Allah Teâla, inananlara "mühtedi" adını vererek hidâyete ulaştırmıştır. Hatta onlara göre, Allah, mü'minlere nimetlerini ve kalplerinde imanlarını çoğaltmak suretiyle²¹ hidayet etmiştir.

-Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden biri olan Ali el-Cübbâi ise bu konuya daha farklı yaklaşarak ileri sürdüğü görüşün merkezine "lütûf" kavramını yerleştirir. Ona göre Allah Teâla, isim vererek veya hükümde bulunarak hidâyete erdirmez. Allah, yaratılmışların tümüne beyanda bulunarak yol gösterir yani hidâyette bulunur. Hatta Allah, inananlara nimeti ve lütûfunu fazlaştırmakla hidâyet vermektedir. Bu nimet ve lütûf, Allah'ın mü'minleri ahirette cennete hidâyet etmesidir ki bu da onlara verilen mükafat olarak görülmelidir.

¹⁸ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*, I, 324-325; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Usûli'd-Din*, Matbaatu'd-Devle, İstanbul 1928, s. 141; Sadeddin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, Alemu'l-Kütüp, Beyrut 1998, IV, 309.

¹⁹ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*, I, 324-325; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 132-136, 214.

²⁰ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*, I, 324-326; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 132-136, 214.

²¹ Bkz. Muhammed, 47/17; Yûnus, 10/9.

-Bu konuda üçüncü görüşü temsil eden İbrâhim en-Nazzâm'a göre, mü'minlerin taat ve imânlarının "hidâyet" olarak adlandırılması mümkündür. Dahası "Allah'ın hidâyeti" olgusuna vurgu yapan en-Nazzam, hidâyet kavramını "Allah'ın dini" olarak algılamaktadır.

Dalâlet mefhumuna gelinecek olursa Mu'tezilî âlimler, bu kavram hakkında da ittifak ettiği bir görüş bulunmamaktadır. Ancak çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre, dalâlet, insanların "sapık" ismini vererek hüküm giymelerinden ibarettir. Buna göre dalâlet, lütfu terketmektir. Allah'ın dalâleti ise kafirleri helak etmesidir. Mu'tezilî âlimler bu görüşü kanıtlayabilmek için şu ayetleri kendilerine delil olarak getirmişlerdir: "Şüphesiz suçlular bir sapıklık ve çilgin ateşler içindedirler."²² ve "Toprağın içinde kaybolduğumuz (dalalna) zaman, gerçekten(o vakit) biz mi yeniden yaratılacağız, derler."²³

Mu'tezile'den diğer bir görüşü temsil eden Ehl-i İsbat'a göre, dalâlet, bazen dinden saptırmak, küfürde güçlü olmak; bazen dini terketmek; bazen de kulların sapıklıklarını yaratmak anlamında yer almaktadır.²⁴

Mu'tezile'de adalet ilkesinin bir yansıması olan "kulun hür olabilmesi için kendi eylemlerinin yaratıcısı olması gerekir" prensibi, birçok konuda olduğu gibi hidâyet ve dalâlet anlayışlarının da temelini oluşturur. Mu'tezile, prensiplerinden ödün vermeden yaratıcı insan fikrine dayanarak hidâyet ve dalâleti, hakikî manasında değil de doğru yolu göstermek, açıklamak ve irşâd gibi mecazî anlamlarda kullanmış ve Allah'a bu anlamlarda nispet etmiştir. Dolayısıyla gerçek anlamda Allah'ın hidâyette bulunması veya dalâlete düşürmesi gibi bir şey söz konusu değildir. Hidâyeti veya dalâleti tercih ederek ve bunları yaratarak "hidayete eren" yahut "dalalete düşen" insanın bizzat kendisidir.

EHL-İ SÜNNET'İN HİDÂYET VE DALÂLETE YAKLAŞIMI

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre hidâyet ve dalâlet fiilleri, Allah Teâla'nın yaratması ile ilgilidir. "Allah kime hidâyet verirse doğru yolu bulan işte odur; kimi de hidayetten uzaklaştırırsa artık böylelerine Allah'tan başka destekçiler bulamazsın"²⁵, "Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, göğe çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir"²⁶ ve "Mü'minler bilmezler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidayete erdirirdi"²⁷ ayetlerinden anlaşılması gereken sonuç budur.²⁸ Ancak bu fiillerin ilahî bir yönü olmasına karşın insanî bir yönü de bulunmaktadır. Çünkü hidâyet ve dalâlet, insanın özgürlüğü ve sorumluluğu ile de doğrudan bağlantılıdır.²⁹

Onlara göre, hidâyet ve dalâlet, "yaratma" mevzu bahis olduğu zaman yalnız Allah'a izâfe edilir. Fakat "doğru yolu bulma, doğru yola girme" veya "doğru yoldan sapma, yanlış yol üzere olma" anlamı ile kullara da nispet edilebilir. Çünkü kul doğru olanı bulmayı gerçekten isteyerek bu yola başvurursa Allah, ona kolaylık kapılarını açarak hidâyetine vesile olur. Burada insanın irâdesiyle bu sonuç ortaya çıktığı için kul kavramına önem verilir. Ancak "hidâyete sebep olma ve hidâyete çağırma" anlamına gelindiğinde bu konum yalnızca Allah'a³⁰ mahsus kılınır. Binaenaleyh Allah, ayetlerini bize tebliğ etmek için gönderdiği peygamberlerin ve Kur'an'ın³¹ da bir hidâyet vesilesi olduğunu söyler. Mananın aslına

²² Bkz. Kamer, 54/47.

²³ Bkz. Secde, 32/10.

²⁴ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 325; el-Bağdâdî, *Usûli'd-Din*, s. 141.

²⁵ İsrâ, 17/97.

²⁶ En'am, 6/125.

²⁷ Ra'd, 13/31.

²⁸ et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 65; el-Harputî, *Tenkîhu'l-Kelam*, s. 180.

²⁹ el-Eş'arî, *el-İbâne*, s. 556-557.

³⁰ Bkz. Şûrâ, 42/52; Âl-i İmrân, 3/20, 73, 96; Nisâ, 4/115; Mâide, 5/44, 67; En'am, 6/35, 56.

³¹ Bkz. Nisâ, 4/69; Ahzab, 33/71; Şûrâ, 42/52; İsrâ, 17/9.

bakıldığında bu fiil ancak Allah'a atfedilebilir ve bu noktada herhangi bir bölünme kabul edilemez. Çünkü Allah, yanında bir parçasını oluşturacak varlık, bölüm, cüz kabul etmez. Bu durumda konuya tek yönden değil, farklı yönlerden yaklaşılarak peygambere ve Kur'an'a izâfe edilebilir.³²

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, peygamberlerin Allah tarafından insanlığa getirmiş olduğu davetin kişiler için hidâyet olduğunu söyler.³³ Dahası Eş'arîler, 'Allah kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi saptırmak isterse, onun da göğsünü çıkıyormuşçasına daraltır, sıkır'³⁴ ayetini delil getirerek buradaki hidâyeti, "Allah'ın, imânı mü'minlerin kalbinde yaratması" şeklinde kullanır.³⁵

Bu kullanımdan yola çıkan İmam Eş'arî ve takipçileri, Allah'ın yaratmasının kulun bir işi yapmayı tercih etmesi yahut etmemesine bağlı olduğunu söyler. Eğer ki kul, doğru yolda yürümeye karar kılsa hidâyeti bulur; ancak tam aksi şekilde bu yolu terk ederse bu sefer de dalâlete kapılır. Bu durum, kişinin özgür irâdesi ile bağlantılıdır. Dolayısıyla herhangi bir zorlama ve cebirden söz edilemez.³⁶

Konu hakkında genel kanılara değinen Eş'arî, bu görüşünün ardından daha çok Allah'ın kudreti ve yaratmasına vurgu yaparak insanın, fiilleri üzerindeki etkisini tam olarak açıklayamamıştır. İnsana her ne kadar irâde etme konusunda güç verilmişse de bu çok sınırlı bir güç olmuş ve mesele çoğunlukla "Allah'ın yaratması" çerçevesinden çıkamamıştır. Bu da Eş'arîliğin "cebr-i mutavassıt" olarak anılmasına sebep olmuştur.³⁷

Yine Eş'arîlere göre, "İmân ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkar eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir?"³⁸ ve "Allah, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir"³⁹ ayetleri bizlere davet ve hidâyet ayrımı yapılması gerektiğini gösterir. Buna göre, Allah'ın insanlığa yaptığı daveti, umûmi; hidâyeti ise husûsidir.⁴⁰ Dolayısıyla Allah, kâfirlere hidâyette bulunmaz. Şayet bulunsaydı çoktan hidâyete ermiş olurlardı. Ancak şu da vardır ki hidâyet, hem mü'min hem de kâfir için birer lütuftur. Lakin kâfir, hidâyeti reddederek yoldan sapmıştır. Allah Teâla'nın kâfire hidâyet etmemesinden kasıt işte budur.⁴¹

İmam Eş'arî, aynı zamanda Mu'tezile'nin hidâyet ve dalâlet terimleri için yapmış olduğu tanımları da eleştirir. Semûd kavmi hakkında Kur'an'da bahsi geçen ayetleri misal veren Eş'arî, bu kavmin kâfir ve mü'min olmak üzere ikiye ayrıldığını ve Allah'ın Hz. Sâlih'i peygamber olarak göndererek bu kavimden kendisine inananları helaktan kurtaracağını söyler: "(Helak) emrimiz geldiğinde Sâlih'i ve beraberindeki imân etmiş olanları

³² Sadeddin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, IV, 310; Ebu Bekir Muhammed b. et-Tayyib b. el-Bâkîllânî, *Kitâbu't-Temhîd*, Mektebetü's-Şarkiyye, Beyrut 1957, s. 337; Nüreddin es-Sâbûnî, *Kitâbu'l-Bidâye*, s. 137-139; *Hadislerle İslam-I*, 486.

³³ el-Eş'arî, *age.*, s. 550.

³⁴ el-En'am, 6/125.

³⁵ el-Bâkîllânî, *Kitâbu't-Temhîd*, s. 335; et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 65.

³⁶ Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *el-Lüma' fi'r-red'ala Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, el-Matbaatu'l-Kasulikiyye, Beyrut 1952, s. 43-44; İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd ila Kavâdu'l-Edilleti fi Usûli'l-İ'tikadi*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire 2009, s. 175-176; Bkz. Hûd, 11/12; Ra'd, 13/40; Zümer, 39/41.

³⁷ Bkz. el-Eş'arî, *el-Lüma'*, s. 43-45; İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, *Lüma'u'l-Edille: Ehl-i Sünnet İnancının Delilleri*, (thk. Fevkiyye Hüseyin Mahmud), Kayseri 2012, s. 67; Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, s. 220-221.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/86.

³⁹ Yûsuf, 10/25.

⁴⁰ el-Eş'arî, *el-İbâne*, s. 556-557; Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Firâk*, (çev. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 2011, s. 267; el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, s. 179.

⁴¹ el-Eş'arî, *age.*, s. 504-505, 510-511, 550-551; el-Bâkîllânî, *Kitâbu't-Temhîd*, s. 335.

tarafımızdan bir rahmetle helaktan ve o günün rezilliğinden kurtardık'⁴². Burada “imân etmiş olanlar” ile kastedilen kişiler, mü'minlerdir. Bu ayetten yola çıkarak hidâyet üzere olacak kimselerin, yalnızca mü'minler olduğu söylenilebilir. Kur'ân-ı Kerim'de kâfirlerin hidâyet değil, dalâlet yolunda olduğunu söyleyen birçok ayet de buna örnek olarak gösterilebilir.⁴³

Mâturidî anlayışa göre hidâyet ve dalâlet konusu, temel itibari ile Ebû Hanîfe'ye kadar dayanmaktadır. Ebû Hanîfe'nin görüş ve düşüncelerinin önemli temsilcilerinden olan Mâturidîlikte hidâyet ve dalâletin kapsamını oluşturan iki temel unsur bulunur. Bunlar sırasıyla Allah'ın meşîeti/dilemesi ve insanın ihtiyarı/seçimidir.

Ebû Hanîfe'ye göre, insan, imân ve küfürden arınmış olarak yaratılmıştır. Allah, kitap ve suhuf sahibi olan peygamberler aracılığıyla insanları iman ve ibadette mükellef tutarak onlara hitap etmiş, imanı emrederek küfrü nehyetmiştir. Ona göre, kâfir, bu vasfı almasını sağlayan fiili/fiilleri bizzat kendisi seçer. Bilgisizliği ve ısrarı sebebiyle haktan yüz çevirir, kibri ve inadı yüzünden de doğruyu kabullenmez. Bundan ötürü de küfrü tercih ederek kâfir nisbesini alır.⁴⁴

Ebû Mansûr el-Mâturidî ve takipçilerine göre, insanın yapmış olduğu fiillerin yaratıcısı Allah Teâla'dır. Lakin bu fiiller, ihtiyar ve kararlılık bakımından insana nispet edilmektedir. Çünkü Allah, insanoğlunu akıl sahibi bir varlık olarak yaratmış ve yeryüzüne halife kılmıştır. Bundan dolayıdır ki insan, dünya üzerinde yapıp ettiklerinden sorumlu tutulur. Kul, kendi istek ve arzusu ile bir işi yaparak ortaya çıkan fiilin temelde kendisine ait olduğunu bizlere gösterir.⁴⁵

Mâturidî'ye göre hidâyet, Allah'ın insanda doğru yolu bulma fiilini meydana getirmesidir. Dalâlet ise (yine Allah'ın kulda) sapıklığı yaratmasıdır. Çünkü hidâyet ve dalâlet, fiil olması açısından Allah'a atfedilmiş durumdadır. İnsan da kendisi için hidâyetin veya dalâletin yaratılmasını isteyen/kesbeden bir konuma sahiptir. Bu noktada ihtidâ, kulun hidâyeti bulması anlamına gelirken; idlâl, dalâlete düşme/sapma manasında kullanılmaktadır.⁴⁶

Mâturidîlere göre Allah, insanları hidâyete erme ve dalâlete düşme yönünden eşit bir şekilde yaratmıştır. Kul, hak olan yolu tercih ettiği sürece hidâyet yolunda, bu yoldan yüz çevirdiği sürece de dalâlet yolunda olacaktır. Bu ise kulun irâdesine bağlıdır. Çünkü kişi, hür irâdesi ile bir işi/fiili yapmayı ister, Allah da onları yaratır.⁴⁷

Eş'arî'nin “insan fiillerinin meydana gelişi” noktasında kesin bir yargıya varamaması Mâturidî'de görülmez. Mâturidî ve takipçileri, insanın irâde ve özgürlüğü ile ilişkilendirilen bütün meselelerde fiili, tercih etme ve yaratma şeklinde iki yönlü olarak ele alarak tercihi insana bırakırken yaratmayı Allah'a izâfe eder. Bu da Mâturidîlerde, insan fiillerinde ilahî ve insanî olmak üzere kesin/net iki ayırımın bulunduğunu bizlere göstermektedir.

Ehl-i Sünnet mensupları, “*Allah Teâla, bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar onları saptıracak değildir*”⁴⁸ ayetine

⁴² el-Hud, 11/66.

⁴³ el-Eş'arî, *el-İbâne*, s. 560-561; Ayetlere bkz. Mâide, 5/67; En'am, 6/125; Nahl, 16/37, 104, 107; Mü'min, 40/28; Saff, 61/5.

⁴⁴ Ali b. Sultân Muhammed el-Kâri el-Hanefî, *Minehu'r-ravzi'l-ezher fi şerhi'l-Fıkhi'l-ekber*, Mektebetü'l-Medine, Pakistan 2014, s. 80.

⁴⁵ Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Kitâbü't-Tevhid*, (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara 2016, s. 345-346; es-Sâbüni, *Kitâbu'l-Bidâye*, s. 1114-1115; Kemâleddin Ahmed b. Hasan el-Beyâzizâde el-Bosnevî, *İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezidî), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, s. 253-254.

⁴⁶ Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, (çev. Bekir Topaloğlu), İstanbul 2017, I, 48.

⁴⁷ el-Mâturidî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 349-350, 370-371, 384; es-Sâbüni, *Kitâbu'l-Bidâye*, s. 137-139; Ebû Zehra, *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, s. 246.

⁴⁸ Tevbe, 9/115.

dayanarak Allah'ın bir kavme sakınacakları ve sorumlu tutulacakları hükümleri açıklamadan onları saptırmayacağını söyler. Çünkü insana herhangi bir peygamberin tebliği ulaşmadan “sapık” nisbesi verilemez. Lakin ilahi beyanın kula ulaşması ve insanın bu noktadaki ihtiyarı, Allah'ın onda yarattığı fiile “saptırma” vasfını verebilir.⁴⁹

Sonuç olarak Ehl-i Sünnet âlimlerinin kâhir ekserisi, insanın özgürlüğü noktasında yaratma ve kesb teorisini ortaya atmaktadır. Bu başlık ile yakından ilişkili olan hidâyet ve dalâlet kavramları için de aynı teorinin temel alındığı görülür. Onlar, kulun işlediği fiilleri tam anlamıyla insana atfetmesi noktasında Mu'tezile'yi eleştirerek bu fiillerin tek yönlü değil, ilahî ve insanî olmak üzeri iki yönünün olduğunu ileri sürer. Kesb teorisinde açıklandığı gibi fiillerin seçimi insanlara ait olmakla birlikte yaratmanın Allah'a ait olması gerekliliği de vurgulanması gereken önemli bir husustur.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allah, hidâyet ve dalâletin mutlak sahibidir. Bu anlamda peygamberlere, gönderilen vahiylerle, şeytana ve putlara yapılan atıflar ise hakikî değil, mecazî anlamdadır. Kur'ân'ın inzalından bugüne kadar ki gelen süreçte hidâyet ve dalâlet terimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına dilbilimci ve müfessirlerin yanı sıra kelamcılarının da büyük uğraşlar verdiği görülmektedir. Dahası bu terimler hakkında dile getirilen yorumlar daha çok itikadî ekoller tarafından yapılmıştır.

İnsanın fiilleri meselesi ile doğrudan ilişkilendirilen hidâyet ve dalâlet terimleri, İslam mezhepleri tarafından birbirinden farklı şekilde yorumlanmaktadır. Kelam ilminin doğuşunda aktif rol oynayan Mu'tezile, insanın tam anlamıyla hür irâde ve güce sahip olduğunu, ancak bu şekilde fiillerinden sorumlu tutulabileceğini iddia eder. Ehl-i Sünnet kelamının kurucularından biri olan Eş'arî, her ne kadar yaratma ve kesb/tercih teorisinden yola çıkarak yaratmanın Allah'a, kesb/tercihin ise kula ait olduğunu ifade etse de “insan irâdesi” meselesinde Allah'ın yaratma vasfına ağırlık vermesi ve insanın, kendi fiilleri üzerindeki içboş etkisi bu teoriyi arka planda bırakır. Ehl-i Sünnet kelamının diğer bir kurucusu olan Mâturidî'nin ise bu belirsizliği ortadan kaldıracak net açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Çünkü o, insanın irâde ve özgürlüğü konusuna doğrudan veya dolaylı olarak bağlı olan tüm meselelerde yaratma ve kesb teorisine eşit bir şekilde yaklaşır. Ne Mu'tezile'deki gibi kul öncelenmiş ne de Eş'arî'deki gibi kulun fiili Allah'ın kudret sıfatının gölgesinde kalmış durumdadır.

Mu'tezile'nin hidâyet ve dalâlet mefhumunu bir açıklama, isim verme veya lütfunu kabul etme şeklinde ele alması ve hakikî anlamda kendi fiillerinin yaratıcısı olarak insanı görmesi, onların bu kavramları mecazî anlamda ele aldığını göstermektedir. İnsanların sorumlu tutulabilmesi adına Allah'ın, onların fiilleri üzerinde gerçek anlamda bir etkisinin/yaratıcılığının olmaması gerekir ki bu da hidâyet ve dalâlet mefhumlarının mecazen Allah'a verilmesine sebep olur. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki Allah, bütün insanlara iyiyi/doğruyu ve kötüyü/yanlışçı açıklar. Ardından kişi, bu açıklamalardan birinin ardından giderek ya hidâyete erer ya da dalâlete düşer. Bu fiilleri, tercih etme ve gerçekleştirme (yaratma) tamamen insana aittir. Allah, ancak bu tercihlerinin ardından onlara “hidâyete ermiş” yahut “sapık” ismini, hükmünü vermekle yetinir.

Ehl-i Sünnet ekolünü oluşturan Eş'arî ve Mâturidîler arasında “kulun, fiillerini özgürce yapabilmesi” adına bazı farklılıklar bulunsa da (onların) genel anlamda ortak bir paydada buluştukları görülmektedir. Buna göre, kul, kendi ihtiyarı ve kararlılığı ile hayrı yahut şerri diler, Allah da bunu (hidâyeti ya da dalâleti) onun için yaratır. Ehl-i Sünnet âlimleri, ne Cebriyye gibi hidâyet ve dalâleti insan için tercih eden ve yaratmanın Allah olduğunu söylemiş

⁴⁹ el-Harputi, *Tenkîhu 'l-Kelam*, s. 180-181.

ne de Mu'tezile gibi fiiller noktasında yaratıcı olma vasfını insana vererek hidâyet ve dalâletin yaratıcısını insan olarak görmüştür. Bu noktada yaratma ve kesb teorisi ortaya atan Ehl-i Sünnet âlimleri, bu konudaki çözümünü hidâyet veya dâlalet üzere olma tercihini insana, bunları yaratma yetkisini ise Allah'a bırakmakta görmüştür.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Allah, insana hidâyet ve dalâlet olmak üzere iki yoldan birini seçebilme özgürlüğü tanımıştır. İşte bu noktada kul hangi yolu seçerse Allah da insanı o yola iletmektedir. Hidâyete erdirmeye ve dalâlete düşürme fiileri, Allah'ın ilmi ve kudreti ile meydana gelse de işin temelinde insan irâdesi ile gerçekleşen bir seçim bulunmaktadır. O yüzden bu konuda herhangi bir zorlama söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Abdullatif el-Harputi, *Tenkîhu'l-Kelam fî Akâidi Ehli'l-İslâm (Kelam İlmine Giriş)*, (çev. Fikret Karaman), İstanbul 2016.

Abdülkâhir el-Bağdâdî, *Usûli'd-Din*, Matbaatu'd-Devle, İstanbul 1928.

Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, *Kitâbu't-Târifât (Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü)*, (çev. Arif Erkan), İstanbul 1997.

Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Hanefî, *Minehu'r-ravzi'l-ezher fî şerhi'l-Fıkhi'l-ekber*, Mektebetü'l-Medine, Pakistan 2014.

Ebu Bekir Muhammed b. et-Tayyib b. el-Bâkılânî, *Kitâbu't-Temhîd*, Mektebetü'ş-Şarkiyye, Beyrut 1957.

Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Kitâbü't-Tevhid*, (trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 2016.

Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, (çev. Bekir Topaloğlu), İstanbul 2017, I.

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Medaru'l-Müslim, Riyad 2011.

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfu'l-Musallîn*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut 1990, I.

Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensarî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, Daru'l-Maa'rif, Kahire 1707, V.

Ebü'l-Kâsım Zemahşerî, *el-Keşşâf (Keşşâf Tefsiri)*, (çev. Muhammed Coşkun, Ömer Çelik, Necdet Çağıl ve Adil Bebek), İstanbul 2020, I.

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *el-Lüma' fî'r-red 'ala Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, el-Matbaatu'l-Kasulikiyye, Beyrut 1952.

Hadislerle İslam-I, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2014.

İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd ila Kavâdu'l-Edilleti fî Usûli'l-İ'tikadi*, Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire 2009.

İmâmu'l-Harameyn el-Cüveynî, *Lüma'u'l-Edille: Ehl-i Sünnet İnancının Delilleri*, (thk. Fevkiyye Hüseyin Mahmud), Kayseri 2012.

İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmi Kelam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2018.

Kâdı Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, (çev. İlyas Çelebi), İstanbul 2013, II.

Kemâleddin Ahmed b. Hasan el-Beyâzizâde el-Bosnevî, *İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm*, (thk. Ahmed Ferid el-Mezidî), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.

Kur'ân-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

Luvîs Ma'lûf el-Yesûî, *el-Müncid fî'l-lugat*, Daru'l-Meşrik, Beyrut 1986.

- M. Fuad Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l- Müfehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*, Daru'l-hadis, Kahire 1945.
- Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Muhammed b. Ya'kub el-Firûzâbâdi, *Kâmûsu'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risale, Dimeşk 1998.
- Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı ve Osman Eskicioğlu), İstanbul 1970.
- Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhit (Kâmûsu'l-Muhit Tercemesi)*, (çev. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2014, V.
- Nüreddin es-Sâbûnî, *Kitâbu'l-Bidâye mine'l-Kifaye fi'l-Hidaye fi Usuli'd-Din*, (thk. Fethullah Halif), İskenderiyye 1969.
- Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât; Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, (çev. Abdalbaki Güneş ve Mehmet Yolcu), İstanbul 2015.
- Sadeddin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kahire 1987.
- Sadeddin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, Alemu'l-Kütüp, Beyrut 1998, IV, 309.
- Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah-İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), İstanbul 2012.

SEYYİD BEY'İN HÜSÜN KUBUH ANLAYIŞI**Zafer ÇAYLI**

Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0002-6137-4626

ÖZET

Hüsün-kubuh meselesi kelim, İslam hukuku ve din felsefesinin önemli problemlerindedir. Kelamda insanın irade ve fiillerinin kendisi tarafından mı Allah tarafından mı yaratıldığı tartışmasıyla ilgilidir. İslam hukukunda hür bir insanın fiillerinde yaptığı eylemlerin sonuçlarından kendisinin sorumlu olması, mükâfat ve cezayla muamele görüp görmemesi ile ilgili bir tartışmadır. Din felsefesindeyse âlim, mutlak güç sahibi, adil ve irade sahibi bir ilah ile âlemde var olan kötülükler arasında tutarsızlığın olup olmadığı merkezli bir tartışmasıdır. Din felsefesinde hüsün kubuh tartışması kötülük problemi çerçevesinde doğal, ahlaki ve metafiziksel kötülük olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Seyyid Bey'in de hüsün kubuh anlayışında doğal, ahlaki ve metafiziksel kötülüklerden bahsetmektedir. Ayrıca hüsün kubuh tartışmalarında insan hürriyeti, ilim, kudret, irade, ilahî hikmet, ilahî adalet gibi konulardan da bahsetmektedir.

Seyyid Bey'in düşüncelerinden hareketle hüsün ve kubuh tartışmasında temel problemleri şu şekilde ifade edebiliriz: Hüsün ve kubuh aklı mi şer'i midir? Yani bir şeyin hüsün ve kubuh olarak belirlenmesi bir şeyin kendisinden/mahiyetinden mi yoksa harici bir nedenden midir? Bir fiilin iyi veya kötü olması akıl tarafından kendi başına idrak edebilir mi yoksa başka bir vasıtaya mı ihtiyaç duyar? Bir şeyin iyi veya kötü olarak nitelenmesi din emrettiği/yasakladığı için midir yoksa bu şey kendisi iyi veya kötü olduğundan dolayı mı Allah tarafından emredilmiş/yasaklanmıştır? Aynı zamanda insanın fiillerinden sorumlu kılınıp kılınmaması bağlamında hüsün ve kubuh tartışmasında hüsün ve kubuh meselesi irade meselesiyle de ilgilidir. İnsan iradesi, kaza ve kader meselelerinde olduğu gibi düşünürler hüsün ve kubuh meselesinde de görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Bundan dolayı insan iradesini zorunlu kabul edenler veya insan iradesini tamamen reddedenler bir şeyin iyilik ve kötülüğünün varlığının o şeyin kendisinden olduğunu reddetmektedirler. Aksine insan iradesinin zorunlu olmadığını ve var olduğunu kabul ve iddia edenlerse hüsün ve kubuhun bir şeyin kendisinde var olduğunu kabul ederler. İşte bu gibi tartışmalar kelim ve din felsefesinde önemli tartışma konularındandır. Hüsün ve kubuh aynı zamanda ahlak felsefesinin ve hukuk felsefesinin de temel tartışma konuları arasında yer almaktadır. Seyyid Bey, hüsün kubuh ve irade meselelerinde temelde Eş'arîlik ile Cebriyeyi ortak bir zeminde Mâtürîdîlik ile Mûtezile'yi ortak bir zeminde kabul etmektedir. İnsanın fiillerinden sorumlu olmasının özgür bir iradeyle temellendirmeye çalışan Seyyid Bey, Eş'arîliğin insanın hürriyetini tam olarak ifade edemediğinden dolayı bu tartışmada Mâtürîdî ve Mu'tezile anlayışını tercih etmektedir. Tartışmaları bu temel üzerine bina eden Seyyid Bey, genel anlamda Mâtürîdîlik ve Mutezilenin görüşlerini tutarlı görmektedir.

Anahtar Kelimeler: İrade, Hüsün, Kubuh, Eş'arîlik, Mu'tezile, Mâtürîdîlik.

SAYYID BEY'S UNDERSTANDING OF GOODNESS AND EVIL

ABSTRACT

The problem of goodness and evil is one of the most important problems of Kalam, Islamic law, and philosophy of religion. It is related to whether the human will and his action are from Allah or him/herself in Kalam. In Islamic Law, it is related to whether a free human is responsible for the results of their action and will be punished or rewarded for his action or not. In the philosophy of religion, it is about a discussion of whether there is an incoherence between the All-Knowing, the Utterly Just, Omnipotent God, and evil in this universe or not. This problem in the philosophy of religion is divided into natural evil, moral evil, and metaphysical evil in accordance with the discussion of goodness and evil. In Sayyid Bey's understanding of goodness and evil, it is indirectly mentioned about this division. Moreover, in these discussions, it is mentioned about the free will of human, omnipotence, divine wisdom, and divine justice.

Based on Sayyid Bey's thoughts, the basic problem of goodness and evil discussion is that goodness and evil are rational or religious? That is, is determining something whether it is good or evil due to itself or an external reason? Can it be comprehended by reason itself that something is good or evil or it needs something else to comprehend? Is characterizing something as good or evil because religion orders/forbids it or it is ordered/forbidden by Allah because it is itself good or bad? At the same time, in accordance with discussions of whether the human is made responsible for his actions or not, in the discussions of goodness and evil, goodness and evil is related to will. As they differed in the issue of human will, qada, and fate, Islamic thinkers differed in the issue of goodness and evil. Those who accept human will compulsorily or refuse human will completely refuse that something's being good or bad is because of itself. On the contrary, those who think that human will is not obligatory and accept its entity accept that goodness and evil are because of the thing itself. Those discussions are important in Kalam and the philosophy of religion. Goodness and evil are, at the same time, basic controversial topic of philosophy of ethic and philosophy of law. Sayyid Bay thinks that basically Ash'arism and Jabriyya have a common basis and Mâturîdîsm and Mutazila have a common basis in terms of the issue of goodness and evil and will. Sayyid Bey basing his thought of human's responsibility for his/her action on free will prefers ideas of Mâturîdîsm and Mutalıza in discussions of goodness and evil because Ash'aria can't explain human freedom. Sayyid Bay who bases the discussions on this basis, sees generally concept of Mâturîdîsm and Mutazila as coherent.

Key Words: Will, Goodness, Evil, Ash'aria, Mutazila, Mâturîdîsm.

GİRİŞ

Âlemde hüsün kubuh-kötülük/şer¹ olarak kabul edilen birçok durum söz konusu olup neyin/niçin iyi veya kötü olduğu ise izafidir. Kadim zamandan beri varlığını devam ettiren bu problem, fiziksel âlemde meydana gelen bir takım olumsuz olay ve durumların sebebini ve mahiyetini anlamak, bu olay ve durumlardan hareketle Tanrı-insan ilişkisini anlamlandırmak adına mantıksal ve rasyonel birtakım verilerden hareketle metafiziksel alanın araştırılmasıyla

¹ İslam Literatüründe şer kavramı için bakınız; Yavuz, Yunus Şevki. "Şer". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 539-542; Ahlâk ve felsefede şer kavramı için bakınız; Çağrıncı, Mustafa. "Şer". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 545-547; Diğer dinlerde Şer kavramı için bakınız; Gürkan, Salime Leyla. "Şer" . Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 545-547.

ortaya çıkmıştır. Hüsün-kubuh problemine verilen cevaplarda ortak bir perspektif ve kanaat oluşturulmadığı için ortaya konulan görüşler zihinlerimizi hala tatmin edememektedir. Bu problemle ilgili farklı görüş ve değerlendirmeler ortak bir zeminde buluşmasa da orijinal bakış açılarının meseleyi değerlendirme ve yorumlama biçimlerini belirlemek, problemin anlaşılmasına katkı sağlamak, farklı düşüncelerle zenginleştirmek suretiyle çeşitli analizlerin yapılmasına zemin hazırlamaktadır.

Kötülük/şer problemi XX. yüzyıldan itibaren ateizmin en temel argümanlarından biri olarak kabul edilmektedir. İnancı da etkileyen bir yönünün olması dolayısıyla kelamda hüsün-kubuh, din felsefesinde “kötülük problemi ve teodise”² başlığıyla geniş tartışmalarla karşılaşmaktayız. Din felsefesinde kötülük/şer³; doğal/tabii, ahlâkî/moral ve metafiziksel kötülük/şer olmak üzere üç temel kategoride ele alınmaktadır. Doğal/tabii kötülük; fizikî kötülük olarak da isimlendirilmiş olup bu kötülük, insan eylemlerinden bağımsız olarak meydana gelen durumlardır. Bu anlamda doğal afetler, ölüm, hastalıklar, bazı insanların fiziksel veya aklî özürlerinin olması doğal kötülük olarak kabul edilebilir.⁴ Ahlâkî/Moral kötülük; insan fiillerinin neticesinde ortaya çıkan, yani insanın özgür iradesiyle gerçekleştirdiği fiillerinden kaynaklanan kötülüklerdir. Cinayet, hırsızlık, yalan, aldatma gibi insanların olumsuz davranışları ve bencillik, aç gözlülük, kıskançlık gibi karakterleri birer ahlâkî/moral kötülük olarak kabul edilebilir.⁵ Metafiziksel kötülük; eşyanın noksanlıklardan bütünüyle arındırılmamış olmasını ifade eder ve yaratılmış evrenin sonluluğu ve sınırlılığı temeline dayanır. Bu tür kötülük, varlıktaki aslî noksanlık veya yetkinsizlik olarak nitelendirilir.⁶ Kötü/kötülük (*evil*) kavramının tarih boyunca çeşitli tanımları yapılmış, bu problem kelam ve felsefede önemli tartışmalar arasında yer almıştır.⁷

Hüsün ve kubuh, İslamî literatürde estetik anlamdan çok eylemlerin ahlâkî ve dinî değerini belirtir. Bu tabirler zaman zaman Türkçeye güzel ve çirkin olarak tercüme edilmekle birlikte Türkçede güzel ve çirkin kelimeleri daha ziyade estetik değerleri ifade etmektedir. Dolayısıyla kelam, ahlak ve fıkıh usulü terimi olarak hüsün ve kubuh kavramlarının güzel ve çirkin şeklinde anlamlandırılması bu kavramlarını tam olarak birbirini karşılamaması gibi bir probleme sebep olmaktadır. Kelamdaki hüsün-kubuhtan maksat manevi güzellik veya çirkinlik olup kelamcılar bu terimleri insan açısından ahirette mükâfat veya cezayı gerektiren fiiller, Allah açısından ise O’nun fiillerinin hasen ve kabîh olarak nitelendirilip

² Kötülük problemini; evrende meydana gelen kötülüğün, tüm eksik sıfatlardan münezzeh, mutlak anlamda iyi ve adaletli bir Tanrı anlayışı ile bağdaşmadığı düşüncesi söz konusudur. Bu anlamda Tanrı’nın sonsuz merhameti ve adaletine rağmen evrende meydana gelen kötülüklerin nedenleri theodise dediğimiz ilahi adalet teziyle izah edilmeye çalışılmıştır. “Theodicy” kavramı, Leibniz tarafından kaleme alınan *Essais de Theodicie* (1710) isimli eserde “Allah” ve “adalet” kelimelerinin Yunancasından esinlenerek ortaya atılmıştır. Bu kavram genelde iki anlamda kullanılır. Birincisi, esas ve tam anlamında, theodicy, ilahi adaletin varlığın çok çeşitli kötülükleriyle uyumadığını ortaya koyma gayretidir. İkinciye; Kant’ın aklın dünyada ilahi amaca ters şeylerin bulunduğu şeklindeki suçlamasına karşı Yaratıcının sonsuz hikmetini savunması temeline dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Ormsby Eric L., *Theodicy in Islamic Thought: The Dispute Over al Ghazali’s “Best of all Possible Worlds”*, Princeton 1984, s. 3; Cross Frank Leslie, “Theodicy” *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford 1985, s. 1358

³ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*. (İstanbul: Selçuk Yayınları, 4. baskı. 1994), 157; Metin Yasa, *Tanrı ve Kötülük*. (Ankara: Elis Yayınları, 2003), 17

⁴ Tuncay, İmamoğlu – Ruhattin, Yazoğlu – Vahdettin, Başçı, *Din Felsefesi*, (Erzurum: Eser Yayınları, 2017), 94; Yasa, Tanrı ve Kötülük, 18-19.

⁵ Metin, Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, (İstanbul: Furkan Yayınları, 2014), 27- 30; Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, (Ankara: Adres Yayınları, 2007), 47

⁶ Cafer Sadık Yaran, *Kötülük Ve Theodise*, (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016), 31; Kazanç, Fethi Kerim, “ Kelâmî Düşünce de Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 6/1. (2018): 81.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Reese, William L., “Evil” *Dictionary of Philosophy and Religion*, New Jersey 1995, s. 161

nitelendirilemeyeceği, kabih olan şeylerin Allah'ın iradesi ile olup olmadığı, kısacası hüsün ve kubuhun Allah ile ilişkisini ortaya koymak için kullanılmaktadırlar. Ahlakta hüsün kubuh, insan fiillerindeki iyi ve kötü davranışları ortaya koyarken bunların mahiyet ve kaynağını izah etme çabasıdır. Fıkıh usulünde ise şer'i hükümlerin kaynağının ne olduğu, aklın dini hüküm koymada ve bu hükümleri idrak ve ispatta rolünün bulunup bulunmadığı tartışmaları bağlamında ele alınmış; dini bakımdan yapılması gerekli olan işlere hüsün, yasak olanlara da kubuh denilmiştir.⁸

Kötülük/şer problemi⁹ yukarıda da ifade ettiğimiz üzere ateizmin en güçlü argümanlarından biri kabul edilmiş olup kelâmcılar ve filozoflar bu argümanlara cevap vermek amacıyla karşı argümanlar getirmeye çalışmış, doğal olarak da bu problem İslam düşünce tarihinde de önemli bir yere sahip olmuştur. Kur'ân'da kötülük problemini ifade eden kavramlar yer almakta olup Kur'an'ın bu problemi nasıl ele aldığı Müslümanların bu probleme bakış açısının temelini oluşturmaktadır. Problem, kelâm geleneğinde “kötülük/şer problemi” olarak ana konular arasında yer almamış olsa “ef'âl-i ibâd”¹⁰ bölümünde alt başlık olarak “kötülük/şer meselesi” şeklinde tartışılmıştır. Kelâm disiplindeki kötülük/şer problemiyle ilgili salah-aslah¹¹, hüsün-kubuh¹², lütf¹³, teklif-i mâ lâ yûtak¹⁴, ilim, irade ve ilahî hikmet gibi konular Mâtürîdî, Eş'arî ve Mu'tezile ekollerinin perspektiflerinde önemli bir yere sahiptir.

İslam keliminde tartışılan hüsün-kubuh konusu, temelde davranışların ahlaki nitelik kazanmasında vahyin rolünü tespit etmek amacına yöneliktir. Ahlakın dini temelini ortaya koyma bağlamında tarih boyunca yapılan bu tartışmalar, sonuçta çeşitli ahlak teorilerini doğurmuştur. Bu ahlak teorilerinin kimisi aklın iyi ve kötüyü belirlemede vahye ihtiyaç duymadığını zira aklın iyi ve kötüyü belirleme potansiyeline zaten fitraten sahip olduğunu; kimisi de vahiy olmadan aklın iyi ve kötüyü belirleme gücünün olmadığını ileri sürmüştür. İnsan iradesi, hürriyeti ve fiilleri konusu kelâm ilminin en karmaşık konularından bir tanesidir. Bu konuda çok çeşitli görüşler İslam tarihi boyunca olagelmiş ve olacaktır. İnsanın sorumluluğu onun davranış özgürlüğüne sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü davranış özgürlüğü bulunmayan bir kimsenin fiillerinden sorumlu tutulması ve buna göre yargılanması adalet sahibi bir ilah anlayışı ile bağdaşmaz. Ayrıca insanın ahlakî davranışlarının oluşmasında toplumsal ve kültürel çevrenin önemli bir yere sahip olduğunu da belirtmeliyiz. Yine bu davranışları belirlemede nefis/şeytanın da olumsuz etkisinin bulunduğunu unutmamalıyız. Dolayısıyla insanın fitrî kabiliyetlerinden ve çevresel etkenlerden soyutlamak mümkün değildir. Akıl iyi ve kötüyü vahyin yardımı olmadan da ayırt

⁸ Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh*, II, s. 211

⁹ Aydın, *Din Felsefesi*, 147-169; Metin Yasa. “Kötülük Sorunu”. *Din Felsefesi*. (Ed: Recep Kılıç-M. Sait Rençber). (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 193-216; İsmail Şimşek. *Kötülük Sorunu*. Ed: Rıfat Atay. (İstanbul Lisans Yayınları, 2019), 141-167.

¹⁰ İnsanın irade hürriyetini ve sorumluluğunu belirlemek amacıyla üzerinde durulan ve “kulların fiilleri” anlamına gelen kelâmî bir terim olup bu konu fiiller başlığı altında ele alınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; Yazıcıoğlu M. Said, “Fiil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 59-64

¹¹ Aslah, “kullar hakkında en uygun, en faydalı, en iyi olan şey” demektir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; İlhan, Avni. “Aslah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 495-496.

¹² İyilikle kötülüğün mahiyetine ve ölçüsüne ilişkin tartışmalara konu olan kelâm, ahlâk ve fıkıh usulü terimi, olup ayrıntılı bilgi için bakınız; Çelebi, İlyas. “Hüsün Kubuh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 59-63.

¹³ İnsanın kendi iradesiyle Allah'a iman edip buyruklarına uymasını kolaylaştıran ilahî fiil anlamında kelâm terim olup ayrıntılı bilgi için bakınız; Çelebi, İlyas. “Lütf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 239-241

¹⁴ Teklif, Allah'ın kulumu bir işi yapma veya yapmama hususunda yükümlü tutması anlamında bir terim olup ayrıntılı bilgi için bakınız; Sinanoğlu, Mustafa. “Teklif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 385-387.

edebilme potansiyeline sahiptir. Nitekim vahyin kendilerine ulaşmadığı ilkel kabileler üzerinde yapılan araştırmalar da bu durumu kanıtlamıştır. İlkel veya medenî toplumlar şöyle ya da böyle bir Tanrı inancına sahiptir. Bu da gösterir ki akıl fitrî olarak Tanrı'ya ulaşma melekesine sahiptir. İnanılan bu Tanrı güçlü, gören, yardıma koşan, bilen, duyan vs. özellikleri vardır. Bu çaba hayatın zor şartları içerisinde insanın kendi üstünde bir güçlü varlık arama ve O'nun himayesinde olma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Ancak vahyin insanın Tanrı vizyonuna bir berraklık ve açıklık getirdiği gerçeğini de kabul etmek gerekir. Nitekim tarihte ne zaman insanlar Allah'ın yanında başka tanrılar edinmişlerse veya O'nu inkâr etmişler ve buna bağlı olarak çeşitli sapıklıklar içerisinde düşmüşlerse vahiy o anda müdahale etmiştir. Burada hemen ifade etmeliyiz ki, insan aklına iyi ve kötüyü ayırt etme melekesini fitraten vermiş olan Allah, insana iyilik ve kötülük yapma kabiliyetini de fitraten vermiştir.¹⁵ Aynı şekilde, Mâtürîdîlikte de Allah'ın akıllıları ezelde mükellef tuttuğunu dolayısıyla akıl sahiplerinin aklın kendilerine güzel gösterdiği şeylere tabi olmalarını, aklın çirkin gördüğü şeylerden de kaçınmalarını emrettiğini, zira aklın bir şeyin hakikatini ve gerçeğini sahibine gösterdiği kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak akıl, yalan söylemenin kötü, doğru sözlü olmanın iyi olduğunu; adam öldürmenin kötü, bir insana yardım etmenin iyi olduğunu; hırsızlık yapmanın kötü, yakalanan bir hırsızın cezalandırılmasının iyi olduğunu vahye ihtiyaç duymadan bilebilir. Toplumsal bağlam ifade eden bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Mekkeli müşrikler kendileri yapmasalar da Hz. Peygamber'in davranışlarının güzelliğini ve doğruluğunu tasdik etmişlerdir. Bu da göstermektedir ki vahyi almayan veya inkâr eden insanlar da her ne kadar fiilen uygulamasalar da ortak bir iyi/kötü değer anlayışına sahiptirler. Ancak aklın da bir sınırının olduğunu kabul etmeliyiz. Aklın kendi başına namazı, orucu, haccı vsyi, bunların teferruatını ve diğer birçok hususu bilebilmesi mümkün değildir. Bunların şekil ve şemalini bize bildiren vahiydir. Vahiy gelmeden insan fiillerinin vücut ve hurum gibi bir hükümle değerlendirilmesi de söz konusu değildir. Çünkü akıl tek başına bir şeyi vacib veya haram kılamaz. Bir şeyin nassla sabit olması Allah'ın emir ve nehiyleriyle gerçekleşebilir. Burada aklın iyi ve kötüyü ayırt edebilme potansiyeli olup bu potansiyelle iyi ve kötüyü birbirinden ayırabilme işlevi vardır. Böyle bir potansiyel olmadığında Allah'ın insanlara düşünme ve tefekkürü tavsiye etmesinde bir anlam kalmamaktadır. Yani insan iradesini kullanarak küfür ve isyan içerisinde kalmayı tercih ederek ve aklını kullanarak kendi kurtuluşuna veya ceza görmesine sebep olabilir. Allah insanın küfrü seçme ve kafir olma özgürlüklerini ellerinden almamıştır. Ancak böyle bir yolu tercih edenlerin de aşağıların aşağısına¹⁶ yani adî bir varlık konumuna incekleri uyarısında da bulunmuştur.

SEYYİD BEY'İN HÜSÜN KUBUH ANLAYIŞI

Seyyid Bey, hüsün kubuh¹⁷ konusunu sistemli bir metotla ele almaktadır. Öncelikle hüsün-kubuh tabirlerine yüklenen anlamlar üzerinde durmuş, sonra bu kavramlarla ilgili problemleri belirtmiş ve daha sonra da mezheplerin bu problemlere getirdikleri çözümleri ortaya koymuştur. Konuyla ilgili özgün bir görüş ortaya koymayıp daha ziyade Mu'tezile, Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik mezheplerinin belli başlı âlimlerinin eserlerinden özetlemeler yapmıştır. Hüsün kubuh konusunda yararlandığı yazar ve eserlerini Kemâlüddin b. el-Hümâm es-Sivasî, *et-*

¹⁵ Şems Suresi 8. ayet

¹⁶ Tin Suresi 5. ayet

¹⁷ Bu konuyla ilgili Baloğlu, Adnan Bülent (1999). "Seyyid Bey'e Göre Hüsün-Kubuh (İyilik-Kötülük) Meselesi". Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyyit Bey Sempozyumu, İzmir 16 Mayıs 1997, ss. 132-163 adlı 16 Mayıs 1997 tarihinde İzmir 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi "Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyyit Bey Sempozyumu" düzenlenmiş olup bu sempozyumda Adnan Bülent Baloğlu "Seyyid Bey'e Göre Hüsün-kubuh (İyilik-Kötülük) Meselesi" bir tebliği olup daha sonra bu tebliği makale şeklinde Bizim çalışmamız bu tebliğden gerek kaynakların tekrar gözden geçirilmesi gerek kelam felsefe ve fıkıh usulünde yeniden ele alınması gerekse Seyyid Bey'in konuyla ilgili metinlerinin günümüz Türkçesi ile ifade edilmesi bağlamında farklılıklar arz etmektedir.

Tahîr fî Usulî'd-Din; Muhibbullah b. Abdîşşekür el-Hindi, *Miisellemü's-Sübar*; Abdullah Muhammed b. Nizamüddin el-Ensârî, *Fevatihu'r-Rahamût Şerhu Müsellemi's-Sübût*; İbn Teymiyye, *Minhacü's-Sünne*; Tacüdd'in es-Sübki, *Cem'u'l-Cevômi*; Muhammed b. Ahmed el-Mahalli eş-Şâfiî, *Şerhun 'âlâ Cem'i'I-Cevâmi'* şeklinde sıralayabiliriz.

Seyyid Bey, hüsün ve kubuhun aklî veya şer'î olması tartışmasında Mutezile ve Mâtürîdîliğin anlayışının aklî olduğu; Cebriye ve Eşariliğin görüşlerinin ise naklî olduğu kanaatindedir. Eşariliğin delillerini Gazzâlî'nin (v.505/1111) Mustasfâ'sından ve Beyzâvî'nin Minhac'ından özetleyerek aktarmaktadır.¹⁸ Seyyid Bey, bu konuda Mu'tezile ve Mâtürîdî görüşünü benimsemekte iyilik ve kötülüğün akılla kavranabilir ve tespit edilebilir olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu konuda İmam-ı Âzam Ebû Hanife (v.150/767)'den iki söz nakletmektedir: “Allah insanlara peygamber göndermemiş olsaydı, yine onların Allah'ı kendi akılları ile bilmeleri gerekirdi.” “Yer ve göklerin varlığını ve meydana gelişini gören bir kişi için yaratıcısını ve âlemi meydana getireni bilmemenin bir mazeret olamaz.” Seyyid Bey, bu sözlerden hareketle, İmam-ı Âzam'ın da bu konuda İmam Maturidi'nin fikirlerine benzer görüşe sahip olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir.¹⁹

Seyyid Bey, hüsün kubuh konusunu ele alırken akılcı bir yaklaşım sergilemekte, bir mezhep taassubu içinde bulunmamaktadır. Bu konuyu mezheplerin temel eserlerinden özetlerken okuyucunun metin içerisinde kaybolmasını önlemek için konuları belli başlıklara ayırarak incelemektedir. Bu meseleyi kısa cümlelerle açık ve seçik bir dille ifade etmeye çalışmıştır. Hüsün kubuh konusunu diğer disiplinler ile birlikte kelamın ve fıkıh usulünün önemli konuları arasında kabul etmekle birlikte ahlak ve hukuk felsefesinin de temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Hüsün kubuh ile ilgili Eş'arilik ile Mâtürîdîlik görüşleri arasında başta cüzî irade olmak üzere birtakım farkların olduğunu ifade etmektedir. Cüz'î irade meselesini hüsün-kubuh konusuyla doğrudan ilgisinden dolayı konuya giriş bağlamında ele almaktadır. Bu konuda Eş'ariler'de cüz'î iradenin yaratılmış olduğunu, Mâtürîdîle'de ise yaratılmamış olduğu anlayışından bahsetmektedir. Bu meseleyle ilgili problemde sağlam bir temellendirme ve tutarlı bir söyleminden dolayı Mâtürîdîliği tercih ettiğini de ifade etmektedir.²⁰

Hüsün-kubuh tartışmalarında irade konusu önemli bir yere sahiptir. İnsan iradesiyle ilgili Maturîdîliğe göre kasd ve ihtiyar kavramları cüz'î irade olup zorunlu ve ezeli Allah tarafından yaratılmamış ve zorunlu olmayan bir iradedir. Eğer cüz'î iradenin yaratılmış olduğunu kabul edersek insanların fiillerinde insan iradesinin Allah'ın fiilleri olduğunu kabul etmemiz gerekir. Böyle bir durumda ise insanları dini emir/yasaklarla sorumlu kılmak, Allah'a mahsus olan fiillerin icrasını insanlardan istemek anlamına gelir ki bu da mantıken tutarlı değildir. İrade üzerinde etkisi olan içsel hisler, iradeyi tamamıyla yok edecek ve dolayısıyla direnmek mümkün olmayacak derecede etkili değildir. Çünkü kasd ve ihtiyarın varlığı açık ve seçik olarak aklen sabittir. Bir şeyin ihtiyarî olması onun zorunlu olmasına engeldir. Dolayısıyla insan iradesi zorunlu değil ihtiyarîdir.²¹

Seyyid Bey'e göre hüsün ve kubuh kavramları istilahî tabirler olup iyilik, kötülük, hayır, şer, hak ve batıl gibi insana ait faziletler ve reziletler; güzel ve kötü ahlakı ifade eden kavramlar bağlamında değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu meselede hüsün ve kubuhu güzellik ve çirkinlikten ziyade iyilik ve kötülük şeklinde anlamamız gerektiğini ifade eder. İnsan fiillerindeki güzellik, çirkinlik de aslında iyilik ve kötülük anlamında kullanılmaktadır. Sözlüklerde güzellik ve çirkinlik anlamına gelen hüsün ve kubuh kelimelerinin beş temel

¹⁸ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 16–20

¹⁹ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 43

²⁰ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri (II) s. 7-9

²¹ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 228

anlamını şu şekilde izah etmeye çalışır. Birincisi; amaca uygun olana güzel aykırı olana ise çirkin denir. Örneğin zulüm kötü bir şeydir. İkincisi; mizaca uygun olana güzel, mizaca uygun olmayana çirkin denir. Burada tatlı güzele, acı ise çirkine örnek verilebilir. Üçüncüsü; kemal veya noksanlık bakımından bir değerlendirme olup kemal olana güzel, eksik olana ise çirkin denir. Örneğin cahillik bir eksiklik olduğundan çirkindir. Dördüncüsü; insanlar arasında övgü veya yerme durumlarına göre bir değerlendirmedir. Övgüyü gerektirene güzel, yermeyi gerektirene ise çirkin denir. Bu duruma örnek olarak cömertlik övmeyi gerektirdiğinden güzel, cimrilik ise yermeyi gerektirdiğinden dolayı çirkindir. Beşincisi; Allah katında övgü ve sevaba, yerme ve cezaya göre bir değerlendirmedir. Dolayısıyla övgü ve sevabı hak eden Allah'a iman ve ibadet etme, adalet ve ihsan gibi fiiller güzel; yerilme ve cezayı gerektiren Allah'ı inkâr, zulüm ve düşmanlık gibi fiiller ise çirkindir. Düşünürümüz, hüsün ve kubuh tabirlerinden kastedilen anlamın beşincisi olduğunu belirtmektedir. Bu anlama göre hüsün ve kubuh lafızlarını güzellik ve çirkinlik değil, iyilik ve kötülük diye tercüme etmenin daha doğru olduğunu söylemektedir.²² Dolayısıyla bu çalışmamızda müellifimizin belirttiği anlamlar içerisinde Allah katında övgü ve sevabı veya yerme ve cezayı gerektiren anlam bizim çalışma konumuzu oluşturacaktır Aynı zamanda düşünürümüzün hüsün-kubuhta tercih ettiği anlamdan hareketle onun din felsefesindeki kötülük probleminde ahlakî fiziksel ve metafiziksel kötülükten bir takım örnekler verdiğini de aşağıda görebileceğiz. Ancak düşünürümüz bir din felsefecisi olmadığından bu ayrımları doğrudan bir başlık altında değil genel anlamda örnekler üzerinden yapmaktadır.

Seyyid Bey, hüsün-kubuh meselesinin mahiyeti itibariyle fıkıh usulünün konuları arasında yer aldığını düşünmektedir. Hüsün-kubuh probleminde eşyada ve fiillerde iyilik veya kötülük özelliğinin nassın o şekilde nitelendirmesiyle gerçekleşen bir durum mu yoksa gerçekte var olan bir durum mu olduğu tartışmasına odaklanmaktadır. Dolayısıyla nasslar bunun gereği olarak onu emretmekte/yasaklamakta mıdır ve bu durum akılla kavranabilir mi konusu çeşitli disiplinlerce tartışılmıştır. Seyyid Bey, bu konunun hem fıkıh usulünün hem de kelâmın önemli problemlerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Konuya başlamadan önce îtikadî mezhepler ve düşünce sistemleri hakkında genel bilgiler vermektedir.²³ Bu meselede ihtilafın İbnü'l-Hümmam(v.861/1457)dan referansla şu üç noktada olduğunu tespit edildiğini aktarmaktadır. Birincisi; hüsün-kubuh aklî midir, şer'î midir? İhtiyarî fiillerin bizâtîhi iyi veya kötü gibi özellikleri var mıdır? Yani şeriat yok farz edildiğinde akıl kendi başına iyi ve kötü denilen şeyleri idrak edebilir mi, yoksa insan bunları ancak şeri'at ile mi bilebilir? İkincisi; insan fiillerinde bizzat iyilik ve kötülük var mıdır, yok mudur? Bu iyilik veya kötülük, şeriat gelmeden önce ilahî hükümlerin o fiillere yönelmesini gerektirir mi, gerektirmez mi? Üçüncüsü; bu iyilik ve kötülüğün, inananları cezalandırmanın ve inananlara güç yetirilemeyecek şeylerin emredilmesinin caiz olup olmadığı problemidir.²⁴

Seyyid Bey, hüsün-kubuh meselesini irade meselesinin tamamlayıcısı olarak görmektedir. Bundan dolayı insan iradesinin inkâr veya zorunlu olduğunu iddia edenler, bir şeyin kendisinde/mahiyeti itibariyle kötülüğün varlığını inkâr ettiklerini düşünür. İnsan iradesinin varlığı kabul eden ve zorunlu olmadığını düşünenlerin ise hüsün ve kubuhun bir şeyin kendi zatında/mahiyetinden var olduğu kanaatindedirler. Dolayısıyla bu meselede Eş'ariler Cebriye ile Mâtürîdîler de Mu'tezileyle ortak kanaat belirtmiştir. Ancak Mâtürîdîlerle Mu'tezile arasında irade meselesinde olduğu gibi, hüsün kubuh meselesinde de hakikî olmaktan ziyade lafzî olmak kaydıyla fark olduğunu ifade etmektedir.²⁵ Kısacası Seyyid Bey, İslam kelamında bu konuda iki ana görüşün olduğunu ifade etmekte olup bu iki temel görüşü Cebriye ve

²² Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 7-9, 212

²³ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 2-7

²⁴ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 16

²⁵ Seyyid Bey, Usul-i. Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 212

Eş'ariye ile Mu'tezile ve Mâtürîdîye başlıkları altında değerlendirmektedir. Seyyid Bey'in düşüncelerinden hareketle bu iki temel anlayışı açıklamaya çalışalım.

Cebriye ve Eş'ariye'ye göre, hüsün-kubuh, yani iyilik ve kötülük aklî değil, şer'idir Bundan dolayı şeriatın olmadığı durumda insan fiillerinin ve hareketlerinin iyi veya kötü olarak değerlendirilmesi mümkün görülmemektedir. Diğer bir ifadeyle insan fiillerine iyilik ve kötülük özelliğini kazandıran nassın bizzat kendisidir. Bunun doğal bir sonucu olarak şeriat gelmeden önce insan aklıyla fiillerin iyiliğini ve kötülüğünü bilemez. Allah tarafından yapılması emredilen fiiller iyi/güzel (hüsün/hasen), yasaklanan fiiller de kötü/çirkin (kubuh/kabuh) olmuştur. İnsanın fiilleri mahiyetleri itibariyle iyi veya kötü değildir. Onların iyiliğini veya kötülüğünü belirleyen Allah'ın emretmesi veya yasaklamasıdır. Fiillerin iyiliğini veya kötülüğünü belirlemede aklın yetkinliği ve fonksiyonu yoktur. Akıl bu problem karşısında ancak nassın bildirdiği bağlamda bir şeyin iyi veya kötü olduğunu anlamada yetki ve işleve sahip bir vasıta. Eş'arilik, bu söylemleriyle bir anlamda teistik öznelcilik veya ahlakî iradecilik eğilimi göstermektedir. Yani iyiliği, kötülüğü, adaleti ve zulmü belirleyen kriter Allah'ın emir/yasaklarıdır. Meseleye bu perspektif ile yaklaşıldığında nesnelere veya insan fiillerinin bizatihi kendisinde bir değer olmayıp onlara iyi veya kötü niteliğini veren şeyler Allah'ın emir/nehileridir. Bir şey Allah emrettiği için iyi, yasakladığı için kötü olmaktadır. İnsan aklının burada belirleyici bir rolü olmayıp, tamamen nass merkezli yönünü tayin edebilmektedir. Mu'tezile ve Mâtürîdîlik ise fiillerin iyi veya kötü olması nassların bildirmesiyle değil akıl ile bilinebilir. Akıl yalnızca nassî hitapları anlama ve idrakte bir vasıta olmayıp Allah'ın varlığını/birliğini bilme, iman etme, O'nun adil/ihsan sahibi olduğunu anlama, verdiği nimetlere şükretme vb. fiillerin iyi olduğunu da bilebilir. Aynı zamanda akıl Allah'ı inkâr etme, yalan, zulüm, nankörlük gibi şeylerin kötü olduğunu nassa ihtiyaç duymaksızın bilebilir. Akıl iyiliğe kötülükle karşılık verme, cinayet, yaralama vb. fiillerin kötü olduğunu da bilir. Hakkı yüceltmek için cihadın, bir katilin elinden bir masumun hayatını kurtarmak için yalanın da iyi olduğunu akıl herhangi bir istidlal ve tefekküre ihtiyaç duymadan idrak edebilir. Dolayısıyla akıl, bu gibi fiillerin iyi veya kötü olduğunu anlamada nassa ihtiyaç duymaz. Ancak akıl iyiliği veya kötülüğü müphem olan ibadet türlerini ve şekillerini, insanlar arasında geçerli olan sözleşme ve muameleler gibi diğer birçok fiilin iyi veya kötü olduğunu bilmede nassa ihtiyaç duyar. Kısacası iyilik Allah'ın emrinin kötülük de Allah'ın nehyinin bir delaleti olup gerekliliği ve eseri değildir. Yani fiilin kendisinde/mahiyetinde güzel/iyilik olduğundan dolayı Allah tarafından emredilmiş fiilin kendisinde/mahiyetinde çirkin/kötülük olduğundan dolayı Allah tarafından yasaklanmıştır.²⁶

Seyyid Bey, Mu'tezilenin hüsün kubuh meselesinde aklın tecrübe vasıtasıyla doğru/ahlakî yargılara varabildiği, bu doğruları elde etmede nassa ihtiyaç duymadığı düşüncelerinden hareketle akli bağımsız bir konumda ve hüküm verme yetkisine sahip bir özellikte görmediği düşüncesindedir. Bu görüşünden dolayı Mu'tezile'nin akla sınırsız bir yetki tanıdığı anlamının çıkarılmaması gerektiğini belirtmektedir. Nitekim akıl ayrıntıları bilmek için nakle ihtiyaç duyduğundan dolayı Mu'tezile ile ilgili bir yanlış anlamayı düzeltmektedir. Bunu da şöyle izah etmektedir: İcab (vacib kılmak) ve tahrim (haram kılmak) hükmünü Allah nassla bildirir. Bu hususta Allah'tan başka hâkim yoktur; akıl bu anlamda mutlak hâkim değildir. Bu şekilde bir anlayışın aslında yalnızca Mu'tezile'nin değil diğer İslam mezheplerinin de bir görüşü olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu fiil güzeldir veya şu fiil çirkindir, şeklinde bir hüküm varsa bu durumda Mu'tezile'ye göre akıl, hüsün ve kubuhu anlamakta hâkimdir. Buradaki

²⁶ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 214, Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 213

hâkim lafzının anlamı, vacib kılan, haram kılan değil; hüsün ve kubuhu idrak edebildir. Bu bağlamda Mu'tezile ve Maturîdîliğin benzer görüşlerinin olduğunu belirtmektedir.²⁷

İbn-i Hümmam'ın *Tahrir* isimli eserinde açıkladığı üzere bu konuda üç temel mesele vardır: Birincisi; ihtiyarî fiillerin kendi özünde hüsün ve kubuh özelliğini taşıyıp taşımadığı, diğer bir deyişle hüsün ve kubuhun aklî veya şer'i olup olmaması, ikincisi; hüsün ve kubuhun dinin emretmesinden önce Allah'ın hükümlerinin bu fiilleri etkileyip etkilemediği yani bu fiillerin dinden önce dinî hüküm bağlamında değerlendirilip değerlendirilmeyeceği üçüncüsü de hüsün ve kubuhun itaatkarı cezalandırmak ve güç yetirilemeyecek bir teklifin caizliği. her üç meselede de Eş'arîler ile Mûtezile birbirinden farklı düşünmüşlerdir. Maturîdîlik birinci mesele ile üçüncü mesele de Mûtezile ile hem fikir, ikinci meselede yalnız esas itibariyle marifetullahın vücubunda Mûtezile ile ortak düşünmekte olup diğer fiiller hakkında Eş'arîler ile aynı düşünmektedir. Cebriye ise bu üç meselede Eş'arîlerle ortak görüşlere sahiptirler. İtaatkarı cezalandırmak ve güç yetirilemeyecek bir teklifin caizliği konusunda, Eş'arîler caiz olduğu, Mutezilî ve Maturidîler ise caiz olmadığı kanaatindedirler. Seyyid Bey bu konuda Maturidîliğin görüşünü benimsemektedir.²⁸

Eş'arîlik, hüsün ve kubuhla ilgili aklî bir yargının verilmesini reddetmekle hakikatle ve bir şeyin kendi mahiyeti itibariyle iyi veya kötü olmasını reddetmektedir. Bu görüşlerine göre, dinî emirler gelmeden önce insan fiillere vücub veya haramlık gibi ilahi hüküm veremez. Bundan dolayı Eş'arîlere göre insanoğlu Allah tarafından bir peygamber gönderilmek suretiyle dinî hükümler gönderilmeden önce bir takım haram ve helallerle yükümlü olmazlar. Bu bağlamda çocuga, yaşlıya, rüşt çağına ermiş bir kimseye iman vacib, küfür haram olmaz. Bunlara göre insan aklı fiillerin güzellik ve çirkinliği idrak edemeyeceği için insan dini emir ve yasaklardan mükellef değildir. “Biz bir peygamber göndermedikçe insanlara azab etmeyiz”²⁹ ayeti azabı dünyayla sınırlandırarak şekilde te'vil etmektedirler.³⁰ Mûtezileye göre ise hüsün ve kubuh akla dayanan bir hükümdür. Bu görüşten hareketle Mûtezileye göre zahir ve aklen bilinen fiillerle ilgili hüsün ve kubuh hükmü verilebilir. Ancak aklın idraki edemediği meselelerde dini bir yükümlülük olmaz, akılla idrak edilebilen meselelerde yükümlülük olur. Aklın, hüsün ve kubuhunu idrak ettiği fiil ve hareketlerde dini bir hüküm gelmemiş olsa bile insanlar dini emir ve yasaklarla mükelleftir. Mûtezile hüsün ve kubuhta olduğu gibi bu meselede de akıl, fiilin iyi mi kötü mü olduğuna dair bilgiye ulaşabilir. Çünkü fiilin kendisi hüsün ve kubuh, iyilik, fenalığa dair hüküm verilmenin konusu olduğundan bir fiilin hüsün ve kubuh ile vasıflandırılması gerekliliği gibi insan fiillerinin durumuna dair akıl hüküm verebilir. Ayrıca Allah mutlak adalet sahibi olduğundan bu adaletin gereği olarak peygamber gönderilmeden veya gönderilmiş ise de bu peygamberin emir ve yasakları bir topluma ulaşmadan önce bile insanlar ilahî tekliflerle mükellef olduklarını iddia etmektedirler. Bu iddiaya göre Allah tarafından gönderilen bir peygamberin davet ve tebliği ulaşmayan insanlar şer'i hükümlerle mükellef olurlar. O halde bunlar iyi fiilleri terk, kötü fiilleri işleme suçuyla ahirette ceza çekebilirler.³¹

Hüsün ve kubuhun varlığıyla ilgili bir hükmün de var olmasını gerektirip gerektirmediği konusunda ise şöyle düşünmektedir: Mu'tezile hüsün ve kubuhun varlığı, o konuda hükmün de var olmasını gerektirdiği hatta peygamber gelme bile insanların bu hükümlerle yükümlü olduğu kanaatindedir. Eş'arîler ise hüsün ve kubuhun aklî değil şer'î olduğu görüşüne sahip oldukları için böyle bir soruyla muhatap olmazlar.³² Diğer taraftan Mâtürîdîlerin hüsün ve

²⁷ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 215

²⁸ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 46-50

²⁹ İsrâ suresi 15. ayet

³⁰ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 231-234

³¹ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 232

³² Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 40-41

kubuhun aklılığıyla ilgili Mu'tezile gibi düşündüğünü, ancak hükmün de buna bağlı olarak mutlaka var olması görüşüne katılmayıp hüsün ve kubuhun genel; hükümün ise daha özel olduğu kanaatindedirler. Genel olan bir şeyin özel olan bir duruma tahsis edilmesi yanlıştır. Sadece Allah'ın varlığını ve kemal sıfatlara sahip olduğunu kavrama noktasında peygamberlerin tebliğinin ulaşma zorunluluğu olmadığı görüşüne sahip olduklarını ifade etmektedir.³³ Seyyid Bey, bu hususta genel anlamda Maturidîliğin görüşünün daha doğru olduğunu ifade etmektedir.

Maturîdîlik hüsün ve kubuhla ilgili bu tartışmalarda esas itibariyle iki kısma ayrılmışlardır. Bir kısmı Eş'arîliğin fikrini kabul etmiş ve dolayısıyla dini hükümler ve peygamberler gelmeden önce dini bir sorumluluğu kabul etmemişlerdir.³⁴ Diğer bir kısmı da Allah'ı bilmenin gerekliliği konusunda Mûtezile'nin görüşünü benimsemişlerdir. Fakat diğer meselelerde birinci kısım ile birleşerek Eş'arî fikrini kabul etmişlerdir. Mu'tezile gibi düşünen Mâtürîdî âlimler peygamberler gelmeden önce Allah'ın varlığına birliğine ve sıfatlarına iman etmek vacib; zulüm, yalan küfür gibi çirkin fiilleri Allah'a isnad etmenin haram olduğu kanaatindedirler. Fakat bu âlimler böyle düşünmekle birlikte çocuk yaştaki birinin akli vasıtasıyla Allah'ı bilmesi hususunda mükellef olup olmadığına ihtilaf etmişlerdir. Örneğin Ebu Mansur Maturîdî ile Iraklı Maturîdî âlimler akıllı çocuk üzerine Allah'ın varlığına ve kemal sıfatlarına iman etmenin vacib, küfürü ise haram olarak kabul etmektedirler. Diğer taraftan Ebu Zeyd Debbusi, Pezdevi ve Serahsi bu meselede imam Mâtürîdî'den farklı düşünmektedirler. Bunlara göre akıllı çocuk, iman ile mükellef olmayıp rüşt çağına ulaşanlar ise mükellefiyette tecrübeden uzak olan akıl yetkin değildir. Bu bağlamda rüşt çağına ulaşmış olanlar içinde Allah'ı bilmenin gerekliliği akılla birlikte bir tecrübeyi gerektirmektedir.³⁵ "Buharalı Mâtürîdî âlimler ile İbn-i Hümmam Ebu Hanife'nin yukarıda aktardığımız iki sözünden hareketle bu görüşlerinin kendilerinin görüşüyle aynı olduğunu iddia etmekte ve birinci ibaredeki "vacib olurdu" sözünü "layık olurdu" şeklinde anlamaktadırlar. İkinci sözünden ise Peygamberin gönderilmesinden sonra yükümlülüğün olacağını iddia etmektedirler.³⁶ Ancak bu sözlerin zahiri anlamı ve şer'iatın gönderilmesinden önce dini emir ile mükellefiyette insanların mazur olacağına dair İmam Azam'dan nakledilen diğer sözleri bu anlayışa uymamaktadır.

Seyyid Bey, hüsün ve kubuh'un akli mi, yoksa şer'i mi olduğu hususuna akli iki farklı bakış açısıyla ele aldıktan sonra Eş'arîlerin kendi görüşlerini savunmak için ileri sürdükleri delillerden bahsetmektedir. Eş'arîlere göre hüsün ve kubuh fiillerde sabit ve devamlı zatî sıfatlardan olmayıp amaçlar ve tabiatlar değiştiğinde hüsün ve kubuh da değişir. Örneğin bir şey bir kişinin amacına ve tabiatına uygun olduğundan hasen(güzel/iyi) olarak nitelendirirken başka bir kişinin amaç ve tabiatına uygun olmadığından kabih(kötü/çirkin) olarak nitelendirilebilir. İnsan fitratı itibariyle kendi nefisini üstün görme, başkasını ise hakir görme eğilimine sahip olduğundan bir şeyin güzel veya çirkin olmasında ölçü kendi amacı ve tabiatıdır. Yani kendi amaç ve tabiatına uygun olan şey iyi/güzel, olmayan ise kötü/çirkindir. İşte bundan dolayı insan bir şeyi bazen iyi/güzel görürken aynı şeyi bazen de iyi/güzel kabul etmemektedir. Dolayısıyla Eş'arîlikte insanın fitrat ve mizacı fiillerin iyi veya kötü olarak değerlendirilmesinde önemli bir etkene sahiptir. Bir şeyi faydaya göre iyi ve kötü olarak nitelendiren hubb-ı nefis yani nefis sevgisi/insanın kendi nefisini sevmesi ve rikkat-i cinsiyye yani insanın kendi cinsine karşı merhamet duyması olmak üzere iki temel esasa dayanmaktadır. Hubb-ı nefis sayesinde bir kimse, insanların övgüsünü kazanmak için birçok fedakârlıklarda bulunur. Ancak bu kimse, insanların olmadığı yerlerde bu gibi fedakârlıkları

³³ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 41

³⁴ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 230

³⁵ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 234

³⁶ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 236

yapmadığı gibi tersini de yapabilir. Rikkat-i cinsiyenin etkisiyle bir kimse, insanlara karşı merhametlidir, şefkatlidir. Örneğin boğulmak üzere olan bir insanı kurtarmak için suya atlar ama boğulmak üzere olan bir başka canlıyı kurtarmak için suya atlamaz. Boğulmak üzere olan insanı kurtarmak için suya atlaması aynı şeyin bir gün kendi başına da gelebileceği endişesinden dolayıdır.³⁷ Buradan anladığımız kadarıyla insan fiillerinin iyilik/kötülük bağlamında değerlendirmesinde belirleyici olan unsurlar arasında egoizm ve pragmatizm dikkatimizi çekmektedir.

Eş'ariliğin bu hususta ikinci temellendirmesine geldiğimizde eğer hüsün ve kubuh fiillerin bizzat kendisinde/mahiyetinde sabit olsaydı o takdirde zıddı bir şeyin doğru olmaması gerekirdi. Ancak tecrübelerimiz bu durumun aksini söylemektedir. Örneğin yalan söylemek kötü/kabihtir. Ama bir zalimin elinden bir masumun hayatını kurtarmak söz konusu olduğunda yalan söylemek güzel/hüsün hatta vaciptir. Dolayısıyla yalan söylemek bizatihi kendinde kötü bir şey olsaydı bu örnekte de kötü kabul edilmesi, dinen vacib olmaması gerekirdi. Çünkü zafî sıfatlar, durumların değişmesiyle değişmez.³⁸

Eş'arilikte insan fiilleri iradesel değil zorunludur. İnsanların cüz'i iradesi gibi küllî iradesi de Allah tarafından yaratılmıştır. İnsan fiillerinde ve hareketlerinde zorunlu ve mecburîdir. Dolayısıyla zorunlu fiillerde hüsün ve kubuh söz konusu olamaz. Seyyid Bey, Eş'arilerin bu durumun Allah katında övgü/sevabı veya yerme/ceza gerektiren hüsün-kubuh hususunda geçerli olduğunu, ancak insanlar arasında birtakım fiillerin değerlendirilmesinde doğru olmadığını ifade etmektedir. Eş'arilerin insanların adetlerindeki hüsün ve kubuhla ilgili aklın söz sahibi olduğunu kabul ettiklerini düşünmektedir.³⁹

Seyyid Bey, hüsün-kubuh meselesinde Mâtürîdîlerin delillerini şu şekilde ortaya koyar: Birincisi; eğer hüsün-kubuh yalnızca nasslarla sabit olsaydı bu takdirde nasslar gelmeden önce örneğin doğruluk ve yalancılık arasında bir farkın olmaması gerekirdi. Dolayısıyla aralarında hiçbir fark bulunmayan iki şeyden birini vacib diğerini haram kılmak abes olup bu Allah'ın hikmetiyle çelişir. Eğer hüsün-kubuh bir şeyin kendi mahiyetinde mevcut olup akılla da bilinmeseydi insan için hüsün-kubuh olarak hiçbir şeyin olmaması gerekirdi. Böyle olunca da insanları bir din ve şeriat ile sorumlu tutmamak, hayvanlar gibi başıboş bırakmak, insan fiillerini boş yere bir kayıt/sınır altına almamak gerekirdi. Çünkü aksi bir durum insanları gereksiz yere hayattaki birçok hazzardan mahrum etmek, gereksiz yere özgürlüklerini sınırlandırmak olurdu ki bu da abestir. Yani insanları dinî hükümlere uymadıklarından veya günah işlemelerinden dolayı cezalandırmak anlamsız olurdu. Adalet, ihsan, zulüm, düşmanlık, nankörlük gibi şeylerin iyi veya kötü olması akıllı insanlar tarafından idrak/kabul edilebilir. Hatta hiçbir dinî ve şeriatı olmayan insan/toplumlar bile adetleri, görenekleri, amaçları farklı farklı olmasına rağmen bu konuda ortak bir kanaate sahiptirler. Eğer fiillerin hüsün-kubuh olarak değerlendirilmesi akılla ve zorunlu olarak idrak edilmemiş olsaydı bir dine mensup olan veya olmayan akıllı insanların iyi veya kötü fiillerle ilgili ortak bir kanaatleri olmazdı. Dolayısıyla, bu gibi fiillerdeki güzellik ve çirkinlik durumlarının fiillerin aslı özelliklerinden/mahiyetlerinden olduğu anlaşılabilir. Bu bağlamda Mâtürîdîlikte bir fiilin iyi veya kötü olarak değerlendirirken bu özelliğin fiilin mahiyetinden olup olmadığı tartışması o fiilin faydasıyla ilgilidir. Bu problemi aklî bir mesele olduğu için aklî delillerle ispat etmeye çalışmışlardır.⁴⁰

³⁷ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 221-222

³⁸ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 227-228

³⁹ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 221, Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 219

⁴⁰ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 224-231

Seyyid Bey, bu problemde Mâtürîdîler ile Mutezile arasında küçük bir farkın olduğunu belirtir. Mutezile'nin bir kısmı, hüsün-kubuhun fiillerin zatından meydana gelen bir sıfat olduğunu kabul ederken bir kısmı da hüsün-kubuhun fiillerin zatından hariç bir sıfattan meydana geldiğini kabul etmektedirler. Oysaki Mâtürîdîlere göre, ister fiilin zatından doğan bir sıfat olsun, ister başka bir vasıf ve sebepten doğsun ikisi de birbirine eşittir. Bu sebeple Eş'arilerin zikrettikleri delillerin bir kısmının Mutezile'ye karşı ortaya konduğu halde, Mâtürîdîliğe karşı ileri sürülmediğini ifade eder.⁴¹

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere insan fiil ve hareketlerinde, iyilik ve kötülükte, fazilet ve reziletlerde nefsinin sevme ve kendi cinsine şefkat hâkim olan iki temel hissidir. Aslında kendi cinsine şefkatin de kaynağı nefsinin sevme hissidir. Nefsinin sevme hissi ise fitrattan gelir. Bu hususta vehmin, gelenek göreneğin, çocukluktan beri alınan terbiye ve telakkilerin de büyük etkisi ve müdahalesi vardır. Bundan dolayı bir millete göre iyi olan bir şey diğer bir millete göre kötü sayılabilir. Aynı şekilde bir toplumda cömertlik iyi iken başka toplumda kötülükten sayılabilir.⁴² Yani fiilin durumu tabiatından ve amacından hareketle iyi mi kötü mü olduğu kişiden kişiye değişmesidir. Eş'arilerde bu bahsedilen türdeki fiillerin hüsün ve kubuh olarak değerlendirilmesi ya fiilin mahiyeti ve amacından ya da nassın bildirmesindedir. Böyle fiillerin hüsün ve kubuh olarak değerlendirilmesi fiilin zatında sabit ve devamlı olan bir durum değildir. Ancak bazı fiiller zaman, zemin ve kişiye göre değişmeyip herkes tarafından iyi veya kötü olarak kabul edilmekte; hüsün/kubuhun, o fiillerin zatından, gerçek mahiyetinden dolayı hüsün ve kubuh olduğunu göstermektedir.

Seyyid Bey, hüsün-kubuh meselesinde Eş'arilerin ve Mâtürîdîlerin delillerinin esasen cüz'î irade ve ilahi hikmet bağlamında temellendirildiğini ifade etmektedir. Ona göre, asıl olan bu iki temel üzerindeki ihtilaf olup hüsün-kubuhun varlığıyla ilgili bir ihtilaf yoktur. Cüz'î irade ve ilahi hikmeti inkâr edenlerin hüsün-kubuhun aklî olmasını da reddettikleri kanaatindedir. Örneğin Eş'ariler iradeyi araçsal olarak Cebriye de doğrudan inkâr ettikleri için Allah'ın fiillerinde, emir/nehiyelerinde hikmet ve maslahatları kabul etmemektedirler. Dolayısıyla hüsün-kubuhun aklî değil şer'î olduğunu iddia etmişlerdir. Diğer taraftan Mu'tezile ve Mâtürîdîler ise hem iradenin varlığına hem de ilahî hikmetin gerekliliğine inandıkları için hüsün-kubuhun var olduğuna ve akıl yoluyla idrak edilebileceği kanaatindedirler. Şeriat gelmeden önce insan fiillerine vacib veya haram gibi ilahî hükümlerin etki etmesi meselesinde ise mezhepler arasında ihtilaflar vardır. Eş'ariler hüsün ve kubuh'un aklî olduğunu inkâr ettikleri için şeriat gelmeden önce insan fiillerine vacib veya haram gibi ilahî hükümlerin etki etmeyeceği kanaatindedirler. Bundan dolayı şeriat gelmeden önce dinî yükümlülüklerle insanların sorumlu olmayacaklarını kabul etmişlerdir. Bu konuyla ilgili Mu'tezile insan fiillerinin hüsün-kubuh bağlamında nitelendirilmesinde hükümlerin fiillere etkisinin gerektirdiği görüşünü savunmuştur. Ancak onlara göre aklın idrak alanı dışında olan meselelerde bu söz konusu değildir. Dolayısıyla aklın iyilik ve kötülüğünü idrak ettiği fiil ve hareketlerde şeriatı yok sayarsak bile insanlar birtakım fiillerden sorumludurlar. Mâtürîdîlerin bir kısmı bu meselede Eş'ariliğin bir kısmı da Mu'tezile'nin görüşünü benimsemiştir. Ancak Mu'tezile'nin görüşünü benimseyenler bu hususta sınırlı bir tavır takınmıştır. Allah'ın varlığının ve birliğinin bilinmesi, sıfatlarının idrak edilmesi, bunlara iman edilmesinin şeriat olmasa peygamber gelmemiş olsa da insanlar üzerine vacib olduğunu; diğer meselelerde insanların bir sorumluluğunun olmadığı kanaatindedirler. Yine insanlar şeriat gelmemiş olsa da yalancılık, zulüm vb. kötü fiillerin Allah'a isnadının haram olduğunu bilmek zorundadırlar. Seyyid Bey, hüsün-kubuh konusunda mezhepler arasında ihtilafa yol açan bu problemi de ortaya koyup mezheplerin görüşlerini aktardıktan sonra meseleyi şöyle özetler. İnsan aklının

⁴¹ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 221-222

⁴² Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 219

bireysel ve bağımsız olarak fiillerin güzellik ve çirkinliğini idrak edemeyeceği tezi kabul edilirse şer'i hükümlerin insan fiillerine etkisini akıl idrak edemez.⁴³

Seyyid Bey hüsün-kubuh meselesi çerçevesinde Allah'a ömrünü itaat ile geçiren ve kötülük işlemeyen kimseye Allah'ın azab etmesi, insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemesinin caiz olup olmadığı problemini de ele almaktadır. Bu konuda Eş'ariler, böyle bir şey şer'an caiz değilse de aklen caizdir, görüşündedirler. Allah varlığı mutlak olan ve her şeyi yaratandır, istediğini diler ve emreder, hikmetinden ve fiillerinden sorumlu değildir. Kudreti sonsuzdur, hiçbir şekilde sınırlı ve kayıtlı değildir. Tasarrufundan sorgulanamaz, hiçbir şeyi zorunlu olarak yerine getirmek durumunda değildir. Hiçbir fiili de kötü değildir. Dolayısıyla cenneti hak eden bir kimseye azabı layık görebilir, kullarına güç yetiremeyecekleri şeyleri yükleyebilir. Allah'ın böyle yapmasında bir hikmet vardır. O, bu hikmetinden kimseye hesap vermek durumunda değildir. Seyyid Bey, Mu'tezile ve Mâtürîdîlerin Allah'a ömrünü itaat ile geçiren ve kötülük işlemeyen kimseye Allah'ın azab etmesi, insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemesi dinen de aklen de asla caiz olmadığı kanaatinde olduklarını belirtir. Eğer ki aksi olsaydı yalnız Allah için değil bir insan için bile bir eksiklik olurdu.⁴⁴

Seyyid Bey, bu problemin kaynağının hüsün-kubuh meselesi olduğunu söyleyerek Cebriye ve Eş'arîliğin insan iradesinin yaratılmış veya zorunlu olduğunu kabul ettiklerini belirtir. Dolayısıyla hüsün-kubuhun aklî olduğunu reddeden bu iki akım Allah'ın fiillerinde hikmet ve maslahatın varlığını inkâr etmekte, Allah'a ömrünü itaat ile geçiren hiçbir kötülük işlemeyen kimseye Allah'ın azab etmesinde bir problem görmemekte, insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemesini caiz olduğunu iddia etmektedirler. Diğer taraftan Mu'tezile ve Mâtürîdîliğin insan iradesinin hür olduğunu, hüsün kubuh'un aklî olduğunu, ilahî hikmetin esaslarını kabul edenlerin de zorunlu olarak Allah'a ömrünü itaat ile geçiren, kötülük işlemeyen kimseye Allah'ın azab etmesi, insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemesinin caiz kabul ettiklerini iddia etmektedir. Burada dikkatimizi çeken bir nokta Seyyid Bey'in de bu iki meseleyi kabul etmeyerek Allah'a ömrünü itaat ile geçiren, hiçbir kötülük işlemeyen kimseye Allah'ın azab etmesi, insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemesi meselesini de ucube olarak nitelendirmesidir. Seyyid Bey bu meseleyi ve dolayısıyla hüsün-kubuh konusunu şu ifadelerle bitirir: *"Burada dikkat olunacak bir nokta var. O da bu makamda Allah hakkında kullanılan 'kubh' lafzının manasıdır. Burada 'kubh', kötüleme ve cezalandırma anlamında değildir ve olamaz. Çünkü bu anlamda kubuhun Allah için kullanılmayacağı açıktır.*⁴⁵

Eş'ariler hüsün-kubuhun aslında sabit olmayıp gerçekleşmesinde insanlar arasında hüsün-kubuha dair adetlerin ve genellemelerin akıl tarafından idrak edilebileceğini inkâr etmezler. Ancak Allah'a nispetle övgü/sevabı veya yergi/cezayı hak etme anlamına gelen hüsün-kubuhun aklen idrak edilebileceğini inkâr ederler. Hüsün-kubuh meselesinde bir kişi toplum ve milletin amacı ve tabiatı, övgü veya yergisi esas alınacak olursa hüsün ve kubuh sabit ve değişmez bir özellikte değildir.⁴⁶ Kişilere, amaçlara, durumlara, adetlere, zamana, mekâna tabi olup onların değişmesiyle değişen kimi özellikler itibarî işlerden meydana gelir. Kâinatta her şeyin kendine göre bir aslî amacı olduğu gibi insanlığın da bir aslî bir amacı vardır. İnsan bu amaç çerçevesinde hareket eder. Dinler, şeriatlar da daimî ve insanlık ile var olan bu amacı elde etmek için vardır. Bireye, duruma ve zamana göre değişmez. Bu amacı da insanın sahip olduğu kabiliyetlere göre arzulanan kemal sınırına ulaşmasıdır. Yani üstün bir medeniyete ulaşılmasıyla gerçek anlamda insanların mutluluğa ulaşması gerçekleşir. Dolayısıyla bu esas fiil ve hareketlerin hüsün-kubuh olarak değerlendirilmesinde kıyaslama

⁴³ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 221-222

⁴⁴ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, s. 237-239

⁴⁵ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333 s. 241-242

⁴⁶ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 224

yapıldığı halde, iyilik-kötülük sabit ve değişmez bir hakikat özelliğini kazanır. İnsanlığın bir amacı olduğu için bunlarda göreneğin, terbiyenin, muhitin, itibarların ve telakkilerin müdahalesi ve etkisi olamaz. Nihayetinde bu amaca uygun ve ona ulaşmayı sağlayacak her çeşit fiil ve hareket farklı zaman ve zeminde iyilik sayılır. Aksine bu amaca aykırı ve ondan uzaklaştıracak olan bütün fiil ve hareketler de kötülük kabul edilir. Bundan dolayı hiçbir bireysel amaç ve faydaya dayalı olmayan fedakârlıkların, faziletlerin, ilimin, marifetin, adaletin, ihsanın ve sınırsız nimetlerin iyi olması hususunda şüphe duyulmaz. Bundan dolayı bu gibi yüce şeyler her dinde güzel kabul edilmiş ve hiçbir din tarafından kötü sayılmamıştır. Bütün dinlerde bu esasın asıl olduğu görülecektir.⁴⁷ Dinin amacı bu olup anlamca hüsün-kubuh hakkındaki tartışmalarda hüsün/kubuhun yani Allah'ın övgü/sevabı veya yergi/cezayı gerektirecek anlamında olan esası budur. Eş'arî âlimlerinden Gazzali, aklın bu gerçeği şer'i hakikatlerden almış olduğunu ifade etmiştir. Ancak böyle bir kabulde bahsedilen bu gerçekler hiçbir dine inanmayan insanlar için hüsün-kubuhun anlaşılmasını mümkün kılmamaktadır. Oysa inanan ve inanamayan akıllı insanlar ortak bir hüsün ve kubuhun bahsedebilmektedirler. Örneğin yalan söylemek inanan ve inanmayan için kötü bir fiil olup bu fiilin kötü olması nakil dolayısıyla değil fiilin kendi mahiyetinden dolayıdır. Bundan dolayı yalan, yalan olması bağlamında çirkindir. Aynı şekilde adalet, zulüm, doğruluk da kendi mahiyetleri dolayısıyla iyi veya kötüdür. Dolayısıyla bu gibi fiillerin iyi veya kötü olması zamana ve zemine göre değişmemektedir. Eş'arîlere göre eğer hüsün-kubuh fiillerin zati vasıflarından olsaydı asla farklılık göstermemesi gerekirdi. Ancak kimi durumlarda fiilin iyi veya kötü olması değişebilmektedir. Örneğin yalan kötü bir fiil olduğu halde bir masumu onu öldürmek isteyen zâlimin elinden kurtarmak için tercih edilirse iyilik sayılıyor.⁴⁸ Hatta dinen de vacib oluyor. Eğer yalanın çirkinliği kendisinden kaynaklı bir özellik olsaydı bu meselede hüsün olarak nitelendirilmesi gerektiği kanaatindedirler. Eş'arîlerin bu yorumuna Hanefî âlimler ise şöyle cevap vermektedirler: Bu izah edilen durumda çirkinlik yalandan ayrılmış olmayıp yalan daima çirkindir. Burada yalanın tercih edilmesinin gereği daha büyük bir çirkinliğin işlenmemesi zaruretine dayanmakta olup ehven-i şerri tercih bağlamında değerlendirilmelidir. Burada biri yalan söylemek diğeri bir mazlumun hayatını kurtarmamak şeklinde iki olumsuz durum veya kötülük vardır. Bunlar masumun hayatı haksız yere heder olacak ve öldüren kişi de cinayet suçunu işleyecek olmasıdır. Bu durumda o masumun nereye gizlendiği söylendiği takdirde daha büyük bir problem ortaya çıkacaktır. İşte bu tehlikeyi engellemek için yalan söyleme zorunluluğu doğmuştur. Bu durumda yalanın çirkin olma özelliği kaybolmaz. Bu meselede yalan söylemek dinen vacib olmaktadır. Kendisi emredilen her bir durumun hüsün olarak değerlendirilmesi gerektiği hükmü de kabul edilmektedir. Burada yalanın hüsün ile kabul edilmesinin gerekip gerekmediği tartışması gündeme gelmektedir. Böyle bir durumda yalan fiilinin özünde iyi olduğundan dolayı yalan söylemek şeklinde kabul edilmemesi zorunlu olduğundan dolayı yalan söylemenin güzel olabileceği kanaatinin olması gerekir. Burada yalan söylemenin güzel olarak değerlendirilmesi bir masumun hayatının kurtulmasından dolayıdır. Bu bağlamda aslında kendisi çirkin olduğu halde başka bir güzel vasıta sebebiyle güzellik kazanan fiillere "hüsün li ğayrihi" denir. Hüsünli-ğayrihi, diğeri bir ifadeyle vasıtalı güzel olmak, bizzat çirkin olmaya aykırı değildir. Bir şeyin zaman ve zemine göre durumundaki farklılıklar o şeyin güzel veya çirkin olarak değerlendirilebilmesine imkân tanımaktadır. Zaruretlere haram olan şeyleri mübah kılar, şeklindeki fıkıh kuralının da anlamı bu bağlamdadır. Yani bizzat çirkin olan bir şey sonradan arız olan zaruretin engellenmesi vasıtasıyla güzellik kazanır. Bu zaruri durum mübah olarak kabul edilmektedir ki bu da iki şerden ehven olanı tercih etmektir.⁴⁹

⁴⁷ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 225

⁴⁸ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 226

⁴⁹ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 227

Hanefî âlimlere göre iyilik bir fiilin kendisinde olan bir faziletten kaynaklanıyorsa buna hüsün lizâtihi, haricî bir durum sebebiyle iyilik özelliğini kazanıyorsa buna da hüsün liğayrihi denilmektedir. Seyyid Bey, Eş'arîlerin kendisiyle emredilmiş bir şekilde böyle bir tahlil yaptıklarına rastlanmadığını belirtmektedir.⁵⁰ Düşünürümüz, hüsün lizâtihi kabul edilen iman mevzusunun üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu belirtmektedir. Bu konuda imanın rüknünün sadece kalple tasdikten ibaret olduğu görüşünün başta İmam Mâturidî olmak üzere Hanefî âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul edildiğini, ikrarın ise dünyada Müslüman muamelesine tâbi olmak için bir şart olduğunu belirtmektedir.⁵¹ Mu'tezile ve Hâricîlik mezhebine göre ise imanın rüknü, tasdik-ikrar-amelden oluşur. Bu mezheplere göre iman sadece tasdik ve ikrardan oluşmamakta dinin emir ve yasaklarına da uymak şart koşulmaktadır. Mu'tezile ile Hâricîlik arasında büyük günah işleyen durumu hakkında fark vardır. Büyük günah işleyen bir kişi Mu'tezile'ye göre mü'min veya kâfir değildir. Arada bir yerdedir ki bu durumu el-menziletü beynel menziletayn ifadesiyle izah etmektedirler. Hâricîliğe göre ise büyük günah işleyen bir kişi kâfirdir.⁵² İmam Gazzâlî'nin ise orta yol bağlamında cebriliği savunduğunu söylemektedir.⁵³

Seyyid Bey, hüsün liğayrihi konusunda cihat, abdest, hac gibi örneklere yer vermekte bu konuyu geniş bir şekilde ele almakta, özellikle hac ibadetinin hikmetlerine geniş yer vermektedir.⁵⁴ Bunların hükümlerini de şu şekilde izah etmektedir: Hüsün lizâtihi, eda ile veya vücûbunu ıskat eden bir özrün meydana gelmesiyle düşer. Ancak imanın asıl rüknü olan tasdik hiçbir özür sebebiyle düşmez. Hüsün liğayrihi, iyi olmasını sağlayan vasıtanın vacip olmasına bağlı olarak vacip olup düşmesiyle de vacipliği ortadan kalkar.⁵⁵ Mutlak emrin hüsün lizâtihi'yi mi hüsün liğayrihi'yi mi ifade ettiği konusunda birtakım tartışmaların olduğunu ifade eder. Bu konuyla ilgili Sadru'sh-Şeria⁵⁶ mutlak emrin, hüsün lizâtihinin hiçbir sebeple düşmeyen kısmını ifade ettiği görüşündedir.⁵⁷ Ancak diğer bazı usulcülerin, mutlak emrin hüsün lizâtihinin ikinci kısmını, yani ikrah vb. sebeplerle düşebilen kısmını ifade ettiği görüşünde olduklarını belirtir.⁵⁸

Hüsün-kubun meselesinde ömrünü itaat ve ibadet içinde geçiren ve kötülük yapmayan bir kişiye Allah'ın azap etmesi ile insana gücünün yetmeyeceği bir yükün yüklenmesi diğer tartışma konuları arasındadır. Eş'arîler her ikisinin de dinen caiz olmasa da aklen caiz olduğu kanaatindedirler. Bu düşüncelerini de Allah'ın her şeyin yaratıcısı olması, bütün varlıkların mutlak sahibi olması, dilediğini emredebilmesi, iradesine herhangi bir sınırlamanın getirilememesi, fiillerinden ve hükümlerinden herhangi bir sorumluluğunun olmaması, mutlak kudretinin sonsuz olması, hiçbir şeyi yapmakla veya yapmamakla sorumlu olmaması ve hiçbir fiilin kabih olmaması şeklinde temellendirmektedirler.⁵⁹ Mûtezile ile Maturîdîliğe göre ömrünü itaat ve ibadet içinde geçiren ve kötülük yapmayan bir kişiye Allah'ın azap etmesi ile insana gücünün yetmeyeceği bir yükün yüklenmesi dini ve aklî olarak caiz değildir. Bunlara göre ömrünü itaat ve ibadet içinde geçiren ve kötülük yapmayan bir kişiye Allah'ın azap etmesi iyilik ile kötülüğü, iyilik yapanla kötülük yapan arasındaki farkı görmemektir. Bu durum ise bir şeyin çirkinliğinde ve ulûhiyet için eksiklik olur. Aynı şekilde insana gücünün yetmeyeceği bir yükün yüklenmesi muhal olan bir şeyin gerçekleşmesini istemektir ki bu

⁵⁰ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 53

⁵¹ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 55

⁵² Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 56

⁵³ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 61

⁵⁴ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 65-67

⁵⁵ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 67-68

⁵⁶ Özen, Şükrü, "Sadru'sh-Şeria", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları İstanbul 2008, c. 35, ss. 427-431

⁵⁷ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 68

⁵⁸ Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh Dersleri II, s. 69

⁵⁹ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 237

durum da Allah için abes bir durumdur. Böyle bir şey yalnız Allah için değil akl-ı selim insanlar için de bir eksiklik olur. Aynı zamanda böyle bir şeyi kabul etmek adalet, hikmet ve mükemmel bir ilah anlayışına da aykırıdır.

Seyyid Bey hüsün-kubuh meselesi ile ilgili insana gücünün yetmeyeceği bir yükün yüklenmesi (teklifi mala yutak) konusunu da izah etmektedir. Teklif sözlükte külfetli bir işi bir kimseye yüklemektir. Istilahta ise aciz bırakma amacı olmaksızın külfetli bir fiilin yapılmasını istemek veya gerekli görmektir. Bir kimseyi aciz bırakmak, aczini ve güçsüzlüğünü göstermek amacıyla ortaya konan teklifler gerçek anlamda bir teklif değildir. Mala yutak ise kudret ve gücü insan dışında olan şey demektir. İslâm âlimleri mala yutakı edna, evsat ve aksa olmak üzere üç kısma ayırmışlardır.⁶⁰ Edna derecesi; aklen ve alışkanlık olarak mümkün ve insanın kudreti dâhilinde olmakla beraber, gerçekleşmesi mümkün olmayandır. Örneğin Allah'a isyan eden veya Allah'ı inkâr eden bir kimsenin iman etmesi gibi. Bu gibi fiiller ile teklifin gerçekleştiği ve caiz olduğu ortak bir kabuldür. Çünkü bu gibi fiiller insanın kudreti dâhilinde olup fiilin zâtı, kendisi imkânsız değildir.⁶¹ İlahî emirlere itaat etmeyen kâfir ve isyankârların itaat etmeyeceklerini Allah bilmekte ve öyle irade etmektedir. Bu düşünceden hareketle onların iman ve itaatlerinin mümkün olmayacağı düşünülemez. Çünkü onların küfür ve isyanları kendi irade ve ihtiyarlarıyla gerçekleşmektedir. Allah onların kendi irade ve ihtiyarlarıyla küfür/isyan edeceklerini ilmiyle bilmekte ve iradesi ile gerçekleştirmekte olup bu fiilleri yapmakta insanı mecbur kılmamaktadır. Evsat derecesi; esasen ve aklen mümkün olup da adeten ve insan kudretine göre imkânsız olandır. Örneğin cisimlerin yaratılması ve semaya yükselmek bu türdendir. Cisimlerin yaratılması insan kudreti için imkânsızdır. İnsan kudreti cisimlerin yaratılmasına esasta muktedir değildir. İnsanın göğe yükselmesinin nasıllığı ile ilgili olarak bu durum insanın mahiyetinde olmayan bir şey olduğu için var olan kanunlar çerçevesince insanın göğe yükselemeyeceği söz konusudur.⁶² Düşünürümüz buna itiraz olarak insanın kollarına iki yapma kanat takarak veya uçağa binerek semaya yükselebilmesinin bu durum için örnek olamayacağını da söylemektedir. Aksa derecesi; esasen ve aklen imkânsız olandır. Örneğin iki zıt şeyin aynı anda aynı surette bir şeyde bulunması yani beyaz ve siyahın bir şey, zaman ve mekânda hem var olup hem de yok olması gibidir. Varsa yok olamaz, yoksa var olamaz. Dolayısıyla bir şeyin bir anda olumlu ve olumsuz yönlerinin bulunması aklen mümkün değildir. Diğer taraftan büyük bir şey büyüklüğünü korumak kaydıyla kendisinden küçük olan bir şeyden daha küçük olamayacağı imkânsızdır. Örneğin deveyi iğne deliğinden geçirmek imkânsızdır. Evet, iğne deliği genişler veya deve mikrop kadar küçülürse deveyi iğne deliğinden geçirmek mümkün olur. Bu durumda ise deliğe iğne deliği denmeyeceği gibi o deve ye de deve denilmez. Yani büyük büyüklüğünü küçük küçüklüğünü muhafaza etmek şartıyla büyük küçükten daha küçük olamaz. Bunu yapmaya çalışmak, imkânsızı imkânlı hale getirmeye çalışmak olup bu da mahiyet olarak ve aklen mantıksızdır. İşte böyle bir duruma insanın kudreti yetmeyeceği gibi bazı âlimler Allah'ın da kudretinin yetmeyeceği kanaatindedirler. Oysa cisimleri yaratma Allah için mümkün iken insan için mümkün değildir.⁶³

SONUÇ

Hüsün-Kubuh meselesi klam disiplinin en temel konularındandır. Seyyid Bey bu meseleyi uzun uzun açıklamış, mezheplerin görüşlerini, iddialarını, iddialara verilen cevapları açıklamıştır. Hüsün ve kubuhla ilgili Eş'arîliğin ve Mâtürîdîliğin görüşlerini, ispatta ortaya koydukları delilleri, bunlara verdikleri cevapları anlaşılır bir şekilde işlemeye çalışmıştır. Hüsün ve kubuhla bir fiilin mahiyetinden dolayı ona iyi veya kötü hükmünün verilip

⁶⁰ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 238

⁶¹ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 237

⁶² Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 238

⁶³ Seyyid Bey, Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh, 239

verilmeyeceğine dair açıklamalar yapmıştır. Dinin ve peygamberin gönderilmeden önce dini yükümlülüğün olup olmaması konusunda Mu'tezile, Eş'arilik ve Mâtürîdîliğin görüşlerini incelemiştir. Seyyid Bey'in bu düşüncelerinden onun hüsün ve kubuh meselesinde her ne kadar birtakım nasları dikkate almış olsa da rasyonalist bir tutum sergilediğini söyleyebiliriz. Ayrıca hüsün-kubuh problemini mezheplerin çeşitli kelam eserlerinden özetlemiştir. Mu'tezile ve Mâtürîdîlik görüşlerinin özellikle de Mâtürîdîlik anlayışını daha doğru bulduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Seyyid Bey'e göre hüsün ve kubuh meselesinin Eş'arîlerin ve Mâtürîdîlerin ele alışlarında cüz'î irade ile ilahi hikmet önemli tartışma konularıdır. Kelam ve fıkıh usulüne dair İslâm âlimlerinin yazmış oldukları eserler incelendiğinde hüsün ve kubuh görüş ayrılıklarının temelinde cüz'î irade ve ilahi hikmet tartışmaları vardır. Bu bağlamda asıl tartışma konusu cüz'î irade ve ilahi hikmet olup hüsün-kubuh meselesi fer'î bir meseledir. Bundan dolayı cüz'î iradeyi ve ilahî hikmeti kabul etmeyenler hüsün ve kubuhun aklî olduğunu da kabul etmezler. Diğer bir ifade ile cüz'î iradeyi ve ilahi hikmeti kabul edenler iyilik ve kötülüğün aklî ve fiilin kendi mahiyetinden olmasını kabul ederler. İşte bu açıklamalardan Cebriyenin doğrudan Eş'arîliğin ise dolaylı olarak iradeyi inkâr etmeleri Allah'ın fiillerinde, emirlerinde, nehiyelerinde hikmetin ve maslahatın gerekliliğini de inkâr ettikleri anlamı çıkmaktadır. Böyle bir anlayış da doğal olarak hüsün ve kubuhun hakikatini reddedip fiillerin hüsün ve kubuhunu nassın bildirmesiyle ve göreceli olduğunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin karşısında yer alan Mûtezile ile Maturîdîlik ise hem cüz'î iradenin varlığına hem de ilahî hikmetin gerekliliğine inandıkları için hakikatte hüsün ve kubuhun var olduğunu ve aklen idrak edilebileceğini kabul etmektedirler.

Ayrıca Seyyid Bey, Allah'ın kuluna kaldıramayacağı bir yükü yüklemesinin caiz olup olmadığı tartışmasında İslâm âlimleri arasında birtakım ihtilafların olduğunu belirtmektedir. Bu hususta Eş'arîler aklen caiz görmüş olar da şe'ran vaki ve caiz olmadığını kabul etmektedirler. Düşünürümüze göre İslâm alimleri arasında, Allah'ın kuluna kaldıramayacağı bir yükü yüklemesinin aklen caiz olup olmadığı hakkında ihtilafın sebebi, hüsün ve kubuh meselesi ile ilgilidir. Hüsün ve kubuhun aklen bilinebileceğiyle birlikte ilahî fiillerde hikmet ve maslahatı kabul etmeyenler, ömrünü itaatle geçirmiş kimselerin cezalandırılmasının dair ve Allah'ın kuluna kaldıramayacağı bir yükü yüklemesinin aklen mümkün olduğuna kanaat getirmişlerdir. Özellikle Cebriye ile Eş'arîye insan iradesinin yaratılmış veya zorunlu olduğuna inandıkları için Allah'ın kuluna kaldıramayacağı bir yükü yüklemesinin meselesinin aklen caizliğine inanmakta mecbur kalmışlardır. "Allah'ın kuluna kaldıramayacağı bir yükü yüklemesinin Allah'a mahsus ve onun fiili demek olan bir şeyin yapılmasını insanın sorumlu tutulması demektir. İşte bu açıklamadan anladığımızı göre Allah'ın kuluna kaldıramayacağı bir yükü yüklemesinin konusunda bir fiilin insan gücünün üzerinde olup olmadığını araştırmaya gerek kalmamaktadır. Bu anlayışa göre dinin bütün emir ve yasakları Allah'ın kuluna kaldıramayacağı bir yükü yüklemesinin olarak değerlendirilebilir. Eş'arîlerin hüsün ve kubuh, kudret ve irade, ilahî hikmet konularında benimsedikleri fikirlerden hareketle Allah'a itaat edenlere Allah tarafından azap edilmesi ve insana kaldıramayacağı bir yükün yüklenmesi gibi meselelerin caizliğine inanmaları doğal bir sonuç olarak zorunludur. Mûtezile ile Maturîdîliğe göre Allah'a itaat edenlere Allah tarafından azap edilmesi ve Allah'ın kuluna kaldıramayacağı bir yükü yüklemesinin, katiyen caiz olmaz. Bir şeyin hüsün ve kubuhu kendisinde var olduğunu, insan iradesinin hürriyet ve iradesi, ilahî hikmetin zorunlu gerekliliği esaslarını kabul etmişlerdir. Dolayısıyla bu anlayışlarından dolayı Allah'a itaat edenlere Allah tarafından azap edilmesi ve insana kaldıramayacağı bir yükün yüklenmesi caiz görmemektedirler. Mûtezile bu iki meseleyi caiz görmemekle kalmamış, Allah'a itaat edenin mükafatlandırılmasını, isyan edenin ise cezalandırılmasını Allah için zorunlu kabul etmekle Maturîdîlerden farklı düşünmüşlerdir.

Sonuç olarak düşünürümüz yaşadığı dönemin fikri akımlarının da etkisiyle hüsün kubuh meselesini bir taraftan fakih ve hukukçu kimliğiyle dini bir referansla diğer taraftan yaşanan çağa hitap etmesi bağlamında rasyonalist bir referans olmak üzere iki perspektifle ele almaya çalışmıştır. Yaptığımız çalışmada da gördüğümüzü üzere problemi mezhepler arasında bir karşılaştırma yöntemiyle incelemekte ve ayet ve hadislerden ziyade mantıksal argümanları daha önplanda tutmaktadır.

KAYNAKÇA:

- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, (Ankara: Adres Yayınları, 2007)
- Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, (İstanbul: Selçuk Yayınları, 4. baskı. 1994)
- Baloğlu, Adnan Bülent, “*Seyyid Bey’e Göre Hüsün-Kubuh (İyilik-Kötülük) Meselesi*”, Türk Hukuk ve Siyaset Adamı Seyyit Bey Sempozyumu, İzmir 16 Mayıs 1997, ss. 132-163
- Cross, Frank Leslie, “*Theodicy*”, The Oxford Dictionary of the Christian Church, Oxford 1985
- Çağrıncı, Mustafa, “*Şer*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 545-547
- Çelebi, İlyas, “*Hüsün Kubuh*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi... (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 59-63.
- Çelebi, İlyas, “*Lütuf*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 239-241
- Gürkan, Salime Leyla, “*Şer*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 545-547
- İlhan, Avni, “*Aslah*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 495-496.
- İmamoğlu, Tuncay–Yazoğlu, Ruhattin–Başçı, Vahdettin, *Din Felsefesi*, (Erzurum: Eser Yayınları, 2017)
- Kazanç, Fethi Kerim, “*Kelâmi Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış*”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 6/1. (2018)
- Ormsby, Eric L., *Theodicy in Islamic Thought: The Dispute Over al Ghazali’s “Best of all Possible Worlds”*, Princeton 1984
- Oxford 1985
- Özdemir, Metin, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, (İstanbul: Furkan Yayınları, 2014)
- Özen, Şükrü, “*Sadru’ş-Şeria*”, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları İstanbul 2008, c. 35, ss. 427-431
- Reese, William L., “*Evil*”, Dictionary of Philosophy and Religion, New Jersey 1995
- Seyyid Bey, *Usul-i Fıkıh Dersleri (II)*, (Hukuk Matbaası, İstanbul 1330.
- Seyyid Bey, *Usul-i Fıkıh Dersleri-Mebahis-i Hüsün ve Kubuh*, İstanbul, 1914.
- Seyyid Bey, *Usul- Fıkıh: Cüz-i Evvel: Medhal*, Matbaa-i Amire, İstanbul. 1333
- Sinanoğlu, Mustafa. “*Teklif*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 385-387.
- Şimşek, İsmail, “*Kötülük Sorunu*”, Ed: Rifat Atay. (İstanbul Lisans Yayınları, 2019), 141-167.
- Yaran, Cafer Sadık, *Kötülük Ve Theodise*, (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016),
- Yasa, Metin, “*Kötülük Sorunu*”, Din Felsefesi. (Ed: Recep Kılıç-M. Sait Rençber). (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 193-216;
- Yasa, Metin, *Tanrı ve Kötülük*, (Ankara: Elis Yayınları, 2003)
- Yavuz, Yunus Şevki. “*Şer*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 539-542
- Yazıcıoğlu M. Said, “*Fül*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 59-64

AHMED SÂRBÂN'IN DİVANINDA Şİİ MOTİFLER**Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÇAM**

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ORCID: 0000-0002-4588-8491

ÖZET

XVI. yüzyıldan itibaren Anadolu'daki bazı gruplar, On iki İmâm Şiîliği'nden etkilenerek bir kısım unsurları bünyelerine katmaya başlamışlardır. Mesela XVI. yüzyıldaki Melâmî şeyhlerinde Şiî eğilimler görmek mümkündür. Bazı divan şairlerinin de Şiî eğilimli oldukları yazdıkları şiirlerde bariz bir şekilde görülmektedir. Çünkü şiirlerinde Ehl-i beyt sevgisi ve Şiîlik inançlarını, kuvvetli bir şekilde işlemişlerdir. Bu konuda dikkat çeken divan şairlerinden birisi de Hayrabolulu Ahmed Sârbân'dır (ö. 952/1545). O, Bayramî tarikatının Melâmîyye kolunun önemli meşâyihlerindedir. XVI. yüzyılda yaşayan Ahmed Sârbân'ın, doğum tarihi kesin olarak bilinmediği, Tekirdağ'ın Hayrabolu ilçesinde doğduğu ve orada vefat ettiği bilinmektedir. Kaynaklarda çocukluğu ve tahsil hayatı hakkında da fazla bir malumat bulunmamaktadır. O, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1536'daki Irak Seferi'ne baş deveci olarak katılmasından dolayı Sârbân ismi ile tanınmıştır.

Ahmed Sârbân'ın Divan ve Mektûbât adlı eserleri bulunmaktadır. O, gerek Divan'ındaki şiirlerinde ve gerekse de müritlerine yazdığı mektuplarda; İslâm'a uymalarını, güzel ahlaka ve doğru bir itikada sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Bayramî-Melâmî adabını, erkânını, veli dostlara muhabbeti ve bunların hâllerini bildirmekte ve ihlâsı, takvayı tavsiye etmektedir. Yaklaşık üç bin civarında şiirden oluşan Divan'ında genelde derin bir Allah ve Peygamber aşkı ile Ehl-i beyt sevgisi göze çarpmaktadır. Ayrıca On iki imama olan muhabbeti ve onları methetmesi dikkat çekmektedir. Diğer taraftan onun Şîa içerisindeki ana bünyeyi teşkil eden isnâaşeriyye veya imamiyye mezhebine temayülü olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, Hayrabolulu Ahmed Sârbân'ın Divan'ında yer alan Şiî motifleri tespit etme ve onun Şîa'ya temayülü olup olmadığını ortaya koyma niteliği taşımaktadır. Bu sebeple üç bini aşkın beyitten oluşan Ahmed Sârbân'ın Divan'ı incelenmiş, İmâmîyye Şîası ile ilgili beyitler tespit edilerek değerlendirmeye alınmıştır. Sonuç olarak, Ahmed Sârbân'ın Divan'ında Ehl-i beyt sevgisi ve Şiîlik inançlarını kuvvetli bir şekilde işlemiş olsa da Şiî olmadığı, ancak imâmet konusunda İmâmîyye Şîası'nın akîdesini benimsemesi yönüyle Şiîliğe temayülü olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şîa, Ahmed Sârbân, Divan, Ehl-i Beyt, Melâmî.

SHIITE MOTIFS IN AHMED SARBAN'S DIVAN**ABSTRACT**

Some groups in Anatolia since the XVI. century, being influenced by the twelve Imam Shi'ism, they started to incorporate some elements into their body. For example XVI. century It is possible to see Shi'ite tendencies in the Melâmî sheikhs of the century. It is clearly seen in the poems they wrote that some divan poets also have Shiite tendency. Because, in their poems, they strongly embraced the love of Ahl al-Bayt and Shi'ism beliefs. One of the prominent divan poets in this regard is Ahmed Sarban from Hayrabolu (d. 952/1545). He is

one of the important sheikhs of the Melâmiyye branch of the Bayramî order. It is known that Ahmed Sârbân, who lived in the XVI. century, was born in the Hayrabolu district of Tekirdağ and died there. There is not much information about his childhood and education life in the sources. He was known as Sârbân due to the participation of Suleiman the Magnificent in the Iraq Expedition in 1536 as the chief camel.

Ahmed Sârbân's Divan and Mektûbât are his works. He, both in his poems in the Divan and in the letters he wrote to his followers; He emphasizes that they must obey Islam, have good morals and a righteous creed. In addition, Bayramî-Melâmî informs his manners, his dignitaries, the love of parents and friends and recommends violation and taqwa. In the Divan, which consists of approximately three thousand poems, a deep love of Allah and the Prophet and Ahl al-Bayt are observed. In addition, his love for the twelve imams and praising them is noteworthy. On the other hand, it is seen that he has a tendency to the isnâaşeriyye or the imamiyye sect, which constitute the main body within the Shia. Therefore, this study has the quality of detecting the Shiite motifs in the Divan of Ahmed Sarbân from Hayrabolu and revealing whether he has a tendency to Shia or not. For this reason, the Divan of Ahmed Sarban, which consists of more than three thousand couplets, was examined, and couplets related to the Imamiyye Shia were determined and evaluated. As a result, it was concluded that Ahmed Sarban was not Shi'ite, although he had strongly embraced the beliefs of Ahl al-Bayt and Shi'ism in his Divan, but he was inclined to Shiism in terms of adopting the creed of Imamiyye Shia regarding the imamate.

Keywords: Shia, Ahmed Sarban, Divan, Ahl al-Bayt, Melâmî.

GİRİŞ

Şîa, Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra Hz. Ali'nin (ö. 40/661) nass ve tayinle halife olduğuna inanan, halifeliğin kıyametin sonuna kadar, Hz. Ali'nin soyuyla veya Hâşimîlerle devam edeceğini ileri süren, aynı zamanda bu imamların masum olduklarını iddia eden toplulukların müşterek adıdır.¹ Birçok farklı isimlerle anılan Şîa, imâmeti inanç esaslarından biri olarak gördüğü için İmâmiyye, imamların sayısını on iki ile sınırlandırdığı için de İsnâaşeriyye yani "On İki İmama İnananlar" olarak da isimlendirilir. Şîî fırkalar içinde en çok taraftarı olan İmâmiyye, siyasî-itikadî bir mezhep olarak teşekkül etmiş ve İran'ın resmî mezhebi olarak günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir.

Şîa'nın bir mezhep olarak ne zaman ortaya çıktığı konusu tartışmalı olup, bu hususta farklı görüşler vardır. Araştırmalar, hicrî birinci asrın sonlarında ve Emevîlerin ilk dönemlerinde meydana gelen Kerbelâ faciası, Tevvâbun hareketi ve Muhtâr es-Sekafî (ö. 67/687) isyanı gibi hadiselerin, Şîî olaylar olmadığını, ancak ilk Şîî fikirlerin oluşmasına zemin hazırlayan hadiseler olduğunu ortaya koymaktadır.² Dolayısıyla ilk Şîî fikirlerin ve oluşumların en erken hicrî birinci asrın sonları ile ikinci asrın başlarından itibaren ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Kerbelâ faciasında Hz. Hüseyin (ö. 61/680) şehit edilmiş ancak, "Zeynelâbidîn" lakabıyla meşhur olan oğlu Ali b. Hüseyin (ö. 94/712), sağ kurtulmuştur. Kerbelâ olayından sonra Müslümanlar arasında Hz. Ali ve Ehl-i beyt'ine karşı siyasî bir taraftarlık baş göstermiş, zamanla kitlelere mâl olmaya başlamış ve bir sistem haline gelmiştir. Bu hadise Şîa'nın

¹ Ethem Ruhi Fığlalı, *İmâmiyye Şîası (Ca'feriyye Mezhebi) Doğuşu gelişmesi ve Görüşü*, (Ankara: Selçuk Yayınları, 1984), 9

² W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1998), 45; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 107-108; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîiliği* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 141.

teşekkül sürecine girmesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur. Şîa'nın ise bir mezhep olarak teşekkülünün hicrî üçüncü asrın sonları ile dördüncü asrın ilk yarısına kadar devam ettiğini söylemek mümkündür.

İmâmiyye Şîası'nı diğer İslâm Mezheplerinden ayıran en önemli özellik imâmet anlayışıdır. İmâmet, İmâmiyye Şîası'nın usûlü'd-dîn'den saydığı temel prensiplerinden birisidir. Onların din anlayışı, önemli ölçüde imâmet nazariyesi etrafında şekillenmiştir. İmâmiyye Şîası imanın, imama inanmakla tamamlanacağına itikâd etmektedir. Onlara göre peygamberler göndermek Allah'ın bir lütfü olduğu gibi, aynı zamanda peygamberlerden sonra onların yerine imam nâspetmek de onun üzerine vâciptir. Dolayısıyla da imâmet nübüvvetin bir devamı şeklinde görülür. Ancak imâmet, insanların seçimiyle değil ya nass ile ya da bir imamdan önceki imamın, kendisinden sonraki imamı açıklamasıyla belirlenir.³ Ayrıca diğer Şîî fırkalarda olduğu gibi İmâmiyye Şîası'na göre de imamlar, imâmetten önce ve sonra soy bakımından en yüce, en temiz kişiler olup, her türlü suçtan, yanılmaktan, hata yapmaktan, her çeşit küçük veya büyük günah işlemekten uzaktırlar.⁴ Çünkü onlar, imamların peygamberler gibi masum olduğu hususunda ittifak ederler⁵ hatta bu konuda peygamberler ile aralarında bir farkın olmadığına inanırlar.⁶ Onlara göre Hz. Muhammed ile birlikte on iki imam ve hatta Hz. Fâtıma (ö. 11/632) da masumdur. İmâmiyye'de imamlara itaat, Allah'a itaat, onlara isyan ise Allah'a isyan olarak anlaşılır. Aynı şekilde imamları sevmek Allah'ı sevmek, onlara düşman olmak Allah'a da düşman olmak anlamına gelir.⁷ İmâmiyye Şîası inancına göre Allah tarafından atanan imamlar, birtakım mükemmel sıfatlarla donatılmışlardır. Buna göre Peygamberler nasıl en üstün insanlar ise, imamlar da insanların en üstünüdürler. Hatta ilim ve efdaliyet açısından Hz. Ali'nin ve dolayısıyla da imamların, Hz. Muhammed dışındaki diğer peygamberlerden üstün olduğunu kabul etmişlerdir.⁸ İmâmiyye itikadına göre kıyamet kopmadan önce Mehdî gelecek, zulümle ve adaletsizlikle dolmuş olan dünyayı adaletle dolduracaktır. O da, hala hayatta olduğuna inanılan son imam olan on ikinci imam Muhammed el-Mehdî'dir (gaybeti 260/874). Dolayısıyla da Mehdî'nin geleceğine iman etmek gerekmektedir.⁹

XVI. yüzyıldaki bazı divan şairlerinin Şîî eğilimli oldukları yazdıkları şiirlerde açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü şiirlerinde Ehl-i beyt sevgisi ve Şîilik inançlarını, kuvvetli bir şekilde işlemişlerdir. Ahmed Sârbân (ö. 952/1545) bu şairlerden biridir. O, Bayramî tarikatının Melâmiyye koluna mensuptur.¹⁰ Şiirlerini Melâmîliğin tesirinde yazmıştır. Diğer yandan şiirlerinde kullandığı “Melâmet hırkasın, bend-i Melâmetle, Melâmet olmayan, merd-i Melâmettür” gibi ve birçok beyitte geçen Melâmetlikle ilgili diğer kavramlar onun Melâmî olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹

³ Muhammed Rıza Muzaffer, *Şîa İnançları (Akâidü'l-İmâmiyye)*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı (İstanbul: Zaman Yayınları, 1978), 50

⁴ Muzaffer, *Şîa İnançları*, 51; Bu konuda geniş bilgi için bk. Cemil Hakyemez, “İmâmiyye Şîasında İsmet İnancı -İlk Tezahürleri, Teşekkülü ve İtikadîleşmesi-”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2007), 167-171.

⁵ Mes'ûdî, Ebi'l-Hasan Ali b. Hüseyin, Mürücu'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher, 4 cilt thk. Saîd Muhammed el-Lehâm, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1997), 3/234; Şeyh Sadûk, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin b. Mâsâ b. Bâbeveyh el-Kummî, *Risâletü'l-i'tikadâtü'l-İmâmiyye: Şîî-İmâmiyye'nin İnanç Esasları*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 113.

⁶ Muzaffer, *Şîa İnançları*, 52.

⁷ Muzaffer, *Şîa İnançları*, 54.

⁸ Metin Bozan, “İmâmiyye Şîası'nın Peygamberlik ve İmâmet Anlayışlarının Mukayesesi”, *Dini Araştırmalar* 9/26 (2006) 106-109.

⁹ Şeyh Sadûk, *Şîî-İmâmiyye'nin İnanç Esasları*, 111; Fığlalı, *İmâmiyye Şîası*, 171-172.

¹⁰ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz-İsmâil Özen, 3 cilt. (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 56; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931), 56.

¹¹ Ayfer Kayabaşı, *Sarbân Ahmed Dîvânı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 7-8.

Ahmed Sârbân'ın Divan adlı eserlerinde Allah ve Peygamber aşkı ile Ehl-i beyt sevgisi göze çarpmaktadır. Ayrıca On İki İmam'a olan muhabbeti ve onları methetmesi dikkat çekmektedir. Ahmed Sârbân'ın Divan'ında yer alan Şîî motifleri tespit etmek ve onun Şîa'ya temayülü olup olmadığını ortaya koymak için On iki İmam ile ilgili beyitleri ayrı ayrı ele almaya çalışacağız.

1. AHMED SÂRBÂN'IN DİVANINDA Şİİ MOTİFLER

İmâmiyye Şîası, imâmeti inanç esaslarından biri olarak görmektedir. İmamların sayısını on iki ile sınırlandırdığı için de İsnâaşeriyye olarak da isimlendirilir. Ahmed Sârbân, şiirlerinde on iki imam kavramına çok sık yer vermekle birlikte, on iki imamın isimlerine neredeyse Divan'ın her yerinde yer vermektedir. Ayrıca İmâmiyye'nin birinci imamı başta Hz. Ali olmak üzere bütün imamları metheden nazîresi bulunmaktadır.¹²

Ahmed Sârbân'ın şiirlerinde Şîîlerin Nâdı Ali'sinden alıntılar yaptığı dikkat çekmektedir. Ehl-i beyt imamlarına göre bu duanın tesiri çoktur. Hatta bu dua, yetmiş iki harften oluşmakta ve her harfin de bir tesiri bulunmaktadır. Dolayısıyla da bütün imamlar bu duayı okumuşlardır. Aynı zamanda Nâdı Ali, Alevî-Bektaşî zümrelerinde yoğun bir kullanım alanı olan önemli bir duadır.¹³ Alevî-Bektaşî zümrelerinde, sabah ve akşamları önce münacât söylenmekte, sonra on iki imam ismi zikredilmekte, akabinde salavatnâme getirilmekte, en son olarak da Nâdı Ali duası okunmaktadır.¹⁴

Ayrıca Ahmed Sârbân şiirlerinde belirttiği gibi Hz. Ali'nin, Selmân-ı Fârisî'ye (ö. 36/656) bir gül destesi vermesi, hem Şîa'da hem de Alevî-Bektaşî kültüründe önemli ve bilinen bir menkıbedir. Dolayısıyla tasavvufta önemli bir yere sahip olan gülün, Bektaşîlerde ayrı bir yeri vardır. Çünkü bir rivayete göre Hz. Ali, son nefesini vermeden önce Selmân-ı Fârisî'den bir deste gül istemiş ve getirilen gülleri hemen koklayarak ruhunu teslim etmiştir.¹⁵ Bu bakımdan "gül destesi", Bektaşî nefeslerinde önemli bir sembol olarak yer almakta ve Bektaşîliğe has bir tabir olarak sık sık rastlanılmaktadır.¹⁶ Hatta Bektaşîlerin ve Mevlevîlerin giydikleri bir tür cübbeye "Destegül" adı verilmiştir.¹⁷ Ahmed Sârbân, aşağıdaki beyitte Hz. Ali isminin her mü'min veli kulun dilinde sürekli zikredildiğini, Hz. Ali'nin son nefesini vermeden önce Selmân-ı Fârisî'den bir deste gül istediğini ve getirilen gülleri koklayarak ruhunu öylece teslim ettiğini ifade etmeye çalışmıştır:

Evrâd idindi ismüni her mü'mîn-ü veli

Selmân'a virdi anduğu dem deste-i güli.¹⁸

Ayrıca Ahmed Sârbân, Divan'da Hz. Peygamber'i ve yakın akrabasından belli kişileri ifade eden, Şîî ve özellikle de İsnâaşeri açısından önemli bir yeri olan "Âl-i abâ" anlayışına yer vermiştir. İsnâaşeri âlimlerine göre Âl-i abâ kapsamına Hz. Peygamber ile birlikte Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hüseyin girmektedir. Bunlar "hamse-i Âl-i abâ" ve "pençe-i Âl-i abâ" tabiriyle de anılmışlardır. İmâmiyye Şîası'na göre Âl-i abâ'ya dâhil olan fertler aynı zamanda Ehl-i beyt'i de teşkil etmektedir. Yani Şîîler, Ehl-i beyt'in beş kişilik Âl-i abâ'dan

¹² Ahmed Sârbân'ın, Hz. Ali ve diğer isnâaşeriyye imamlarına yönelik ayrı bir muhabbet ve samimiyetini ortaya koyduğu bazı mısra ve beyitler için bk. Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b, 46a, 46b.

¹³ Mehmet Saffet Sarıkaya, "Bektâşî-Alevîler'de Bir Dua: Nâdı Ali", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 5 (1998), 20-21. 17-31; Nâdı Ali Duası için bk. Yusuf Ziya Yörükân, "Tahtacılar: Tahtacılar'da Dinî ve Sırrî Hayat", *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası* 4/15 (Mayıs 1930), 80.

¹⁴ Bedri Noyan, *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?* (Ankara: Ant Yayınları, 2. Baskı, 1987), 293.

¹⁵ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 87.

¹⁶ Muharrem Yıldız, "Türk-İslâm Kültüründe Gül Algısı". *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/13 (2012), 28.

¹⁷ Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, 87.

¹⁸ Ahmed Sârbân, *Ahmed Sârbân Divanı*. (İstanbul: Selim Ağa Kütüphanesi, Haşim Paşa, 82), 45b

Ol nur-i ayn-i Ahmed-i muhtâr bâ-safâ
Ol bâd-kâr-ı haydâr-ı kerrâr-ı lâ-fetâ.²⁸

Ğayn gamzendür habîbim zülfikar
Hem senün mislün nazırûn lâ fetâ.²⁹

Ayrıca Ahmet Sârbân'ın Divan'ında Hz. Ali hakkında on iki beyitlik bir methiyesi bulunmaktadır. Ayrıca onun bu methiyesini on iki ile sınırlı tutması manidardır. Methiyesinde Hz. Ali'yi, aşırı bir şekilde tazim etmektedir. Ona göre Hz. Ali, bütün her şeyin başı dünyanın incisi, ayı ve güneşi ve hatta vahiy meleği Cebrail'in onun yoluna baş koyduğu bir şahıstır. Ahmed Sârbân, Hz. Ali'yi bu tür nitelendirmelerle övmektedir. Onun Hz. Ali hakkında yazdığı on iki beyitlik methiyesinin birkaç beyti şöyledir:

Ali'dür külli şeyin pâd-şâhı

Ali'dür Mustafa'ya yâr u hem-dem

Ali'dür cümle başların külahı.

Ali'dür dillerün zahmına merhem.

Ali'dür pâk ide cümle diyârı

Ali olmadı görmedi tufânı

Ali'dür Ahmed'ün hem yadigârı.

Ali'dür dost ilinün armağânı.³⁰

1. 1. 2. Hasan b. Ali (ö. 49/669)

İmamiyye'nin ikinci imamıdır. Babası Hz. Ali'nin vefat etmesi üzerine halife olmuş ancak siyasî hadiselerin kendi aleyhine dönüştüğünü fark edince Müslümanların da yararını dikkate alarak hilafeti anlaşma yoluyla Muâviye'ye (ö. 60/680) bırakmıştır.³¹

Ahmed Sârbân, ikinci imam Hz. Hasan hakkında methiyelerde bulunmakta ve Divan'ın birçok yerinde bunu dile getirmektedir. O, Divan'da İsnâaşeriyye imamlarından bahsederken genellikle Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i birlikte zikretmektedir. Divan'da Hz. Hasan'dan bahseden bazı beyitler şunlardır:

Hüsn-i Hasan'da hâsıl oldu Hüdâ'ya vâsıl
İlahî

Kurretü'l-ayn Hüseyin ile Hasan'dur ya

Maktül-i zehr-i katil kadri anun adâdur.³²

Anların şirin kelamına beni ferhâd kıl.³³

Sîr ile şeb-i berin yani Hasan ile Hüseyin

Gördi Hüseyin ile Hasan nûrını

Oldu bunlar nur-ı ayn şâh-ı selâmu aleyk.³⁴

Dîdesini Hak yüzine dûş iden³⁵

Hasan'dur ol taht-ı hüsnün pâd-şâhı

Hasan'dur askeri sırr-ı ayândur

Hüseyin ol dû cihânun mir u mâhı

Muhammed Mehdî-i sahib-zamandır.³⁶

²⁷ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b

²⁸ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46a

²⁹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48b

³⁰ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 39b

³¹ Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, 514.

³² Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48a

³³ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45a

³⁴ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 41a,

³⁵ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 41b

³⁶ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere Ahmed Sârbân, Hz. Hasan'ın ve sözlerinin güzelliğine, onun gözlerin nuru olduğuna dikkat çekmekte, sır ve makam açısından yüceliğine, Hakk'a gönül vermesiyle çok güzel makamlara yükseldiğine, can ve gönül tahtının sultanı ve ayrıca apaçık bir sır olduğuna işaret ederek manevi yönünü methetmeye çalışmıştır.

1. 1. 3. Hüseyin b. Ali (ö. 61/680)

Hz. Hüseyin, İmâmiyye'nin üçüncü imamıdır. Hz. Hüseyin denilince akla ilk gelen şey, Kerbelâ Faciası'dır. Çünkü Kerbelâ'da insanlık ve İslâm tarihinin en dramatik hadisesi yaşanmış, Hz. Hüseyin ve ailesi, akrabaları, bazı arkadaşları Yezid'in (ö. 64/683) ordusu tarafından burada hunharca katledilmişlerdir.³⁷ Dolayısıyla Kerbelâ Faciası, Şîa açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Yaşanan bu elim hadisenin ardından bazı Şîi yazarlar tarafından "Maktel" veya "Maktel-i Hüseyin" adında mersiye ve okuma parçaları yazılmıştır.³⁸ Bu hadise sadece Şîi çevrelerde değil aynı zamanda Sünnî çevrelerde de derin izler bırakmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere Ahmed Sârbân Divan'ında Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i genellikle birlikte zikretmiştir. Bunlara ilaveten Hz. Hüseyin'den bahseden bazı beyitler de bulunmaktadır. Bu beyitler ise şunlardır:

Kerbelâ-yı gam-ı aşkunda bu dil teşnesine Yani Hüseyin'i sultan ol nûr-ı şîr-i
yezdân

Şâh Hüseyin aşkına vir câm-ı zülâli dedecik.³⁹ Ser defter-i şehidân kim şâh-ı
Kerbelâdur.⁴⁰

Ol bâd-kâr-ı Haydâr-ı kerrâr-ı lâ-fetâ

Yani Hüseyin-i şâh-ı şehidân-ı Kerbelâ.⁴¹

Ahmed Sârbân, şiirlerinde Hz. Hasan'ın manevi yönüne dikkat çektiği gibi aynı şekilde Hz. Hüseyin'in de maneviyatına işaret ederek onu methetmektedir. Hz. Hüseyin'den bahsettiği bazı beyitlerinde Kerbelâ'da yaşanan facianın ve Hz. Hüseyin'in acımasızca şehit edilmesinin üzüntüsünü dile getirmektedir. Beyitlerde "Şâh-ı Şehidân" tabiri geçmektedir. Bu tabir gerek klasik edebiyatta ve gerekse tasavvuf edebiyatında özellikle Hz. Hüseyin için yazılan şiirlerde sıkça kullanılan bir tabirdir. Tasavvuf şeyhi olan Ahmed Sârbân da beyitlerinde Hz. Hüseyin için "Şâh-ı Şehidân-ı Kerbelâ" ile "Şâh'ı Kerbelâ" tabirini kullanmıştır. Ayrıca Ahmed Sârbân, burada şehitliğin kudsiyeti ile Ehl-i beyt'in mânevî kimliğini bir araya getirmekte ve bu yönüyle de "Şâh-ı Şehidân" makâmını, oldukça üstün tutmaya çalışmaktadır. Beyitlerinde de açıkça Kerbelâ şehidinin şâhı Hz. Hüseyin olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Alevî-Bektaşî çevrelerde "Şâh-ı Şehidân" tabiri mersiyelede yaygın bir şekilde kullanılmıştır.⁴²

³⁷ Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, 515; Onat, *Emevîler Devri Şîi Hareketleri*, 71; Metin Bozan, "Şîi-İmâmî Kaynaklarda Kerbelâ'nın Menkâbevî Anlatımı", *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*, ed. Alim Yıldız 1 (Sivas: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 2010), 1/478.

³⁸ Şahin Ahmetoğlu, *Şîi-İmâmîyye'nin Mezhepler Tarihi Yazıcılığı* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014), 26.

³⁹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 26b

⁴⁰ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48a

⁴¹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46a

⁴² Bk. Selami Turan-Kamile Çetin, "Bektaşî Şairlerinden Râşid'in Şâh-Şehidân Mersiyesi", *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi (Bektaşî Özel Sayısı)*, 55 (2010), 341-350.

1. 1. 4. Ali b. Hüseyin (ö. 94/712)

Ali b. Hüseyin, Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'in oğlu olup, İmâmiyye Şîası'nın da dördüncü imamıdır. İbâdetle çok meşgul olmasından dolayı, ibadet edenlerin süsü anlamında "Zeynelâbidîn" lakabıyla meşhur olmuştur.⁴³ Ahmed Sârbân da Divan'daki şiirlerinde "Zeynelâbidîn" veya aynı anlama gelen "Zeynü'l-'ibâd" ismine sık sık yer vererek onu methetmiştir.

Ahmed Sârbân'a göre Zeynelâbidîn, Hz. Ali soyundan gelenlerin özü ve cevheridir. Gönüllerin ihyası için onun yolundan gitmek gerekir. Ona tabi olanlar cânların câmidir. Yolunda canını feda edenler, dinin temellerini sağlamlaştırmış demektir. Onun imanı, dinin bir süsüdür. Ayrıca onun için bir son düşünülemez. Yine Ahmed Sârbân'a göre Zeynelâbidîn'in hizmetkârı olunması gerekir ve ayrıca o, tabi olunması gereken velâyet sahibi bir kimsedir.

Ahmed Sârbân, Zeynelâbidîn'den bahsederken "Vâris-i Velâyet" kavramını kullanmıştır. Velâyet, Şîa'da imâmet inancı için kullanılan bir kavramdır. Çünkü velâyet inancı Şîa'nın itikadi yönden temel zeminini oluşturmaktadır. Şîî anlayışta velâyet, on iki imam ve onlara olan muhabbeti ifade etmekle birlikte, nübüvvet hariç Peygamberin yaptığı bütün işlerin onun yerine geçen kişiler tarafından devam ettirilmesi inancı anlamına gelmektedir.⁴⁴ Dolayısıyla imam, velâyet görevini uhdesinde bulunduran kişidir.⁴⁵ Ahmed Sârbân'a göre Zeynelâbidîn, İmâmiyye Şîası'nın dördüncü imamı olup ona tabi olunması gerekir. O, Zeynelâbidîn hakkındaki düşüncelerini Divan'da şu şekilde diler getirmiştir:

Zeynü'l-'ibâd oldu birisi anun	Zübde-i evlâd-ı Ali oldur ol al
Cân içinde cânı odur cânlarun.	Gevherîdür maden ile kânlarun. ⁴⁶
Fedâ kıl cân-ı Zeyne'l-Âbidine miâd	Zînet ile Zeynü'l-'ibâd mübeddil mülk-i
Bular kuvvet virür erkân-ı dîne. ⁴⁷	Sâlik-i sâfi-nihâd şâh-ı selâmu aleyk. ⁴⁸
Peyrev-i Zeynü'l-'ibâd'un hem Bâkır'ın serâ	Çâkerî Zeynü'l-'ibâd olmayanun her-dü
Himmet ile mülk-i dil virânesin âbâd kıl. ⁴⁹ şum. ⁵⁰	Bî-gümân bilsin anun tâlîdür şum şum
Zeynü'l-'ibâd'a gayet yokdur ana nihayet	Zât-ı şerîf hazret-i sultân-ı Müttakîn
Ol vâris-i velâyet kim halka muktedâdur. ⁵¹	İmân u dine zînet olan Zeyne'l-'Abidin. ⁵²

⁴³ Ahmet Saim Kılavuz, "Zeynelâbidîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 44/365-366 (İstanbul: TDV Yayınları 2013), 44/365.

⁴⁴ M. Sekan Taflıoğlu, "İran İslâm Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Merûiyet Kaynağı "Velâyet-i Fakih", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 68/3 (2013), 96-97.

⁴⁵ Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, 272.

⁴⁶ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 42a

⁴⁷ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b

⁴⁸ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 41a,

⁴⁹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45a

⁵⁰ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

⁵¹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48a

1. 1. 5. Muhammed el-Bâkır (ö. 114/732)

Muhammed el-Bâkır, Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in oğludur. O, İsnâaşeriyye'nin beşinci, İsmâiliyye'nin dördüncü imamıdır. Kardeşi ise Zeydiyye mezhebinin kurucusu olan Zeyd b. Ali'dir. Muhammed Bâkır, dönemin siyasî hadiselerinden uzak kalarak ilimle uğraşmıştır. Onun “Şâkir”, “Emîn”, “Hâdî” ve “Şebîh” gibi lakapları olsa da ilme yatkınlığı nedeniyle daha çok “Bâkır” lakabıyla tanınmıştır. Şîî rivayetlerinde Muhammed el-Bâkır, Şîî, dinî ve hukukî öğretilerin başlatıcısı ve oğlu Ca'fer ile birlikte İmâmiyye Şîası'nın kurucusu olarak gösterilir. İmâmiyye Şîası'nın temel düşünceleri de onun görüşleri çerçevesinde formüle edilmiştir.⁵³

Ahmed Sârbân, şiirlerinde ondan bahsederken “Muhammed Bâkır”, “İmâm-ı Bâkır” veya sadece “Bâkır” ismini kullanmıştır. O, Muhammed Bâkır'ın, İsnâaşeriyye'nin herkes tarafından bilinen beşinci imamı olduğunu bir kez daha teyit etmektedir. Bâkır'ın mezar toprağını kimyânın özüne benzetmekte ve ismi Bâkır olan her bir kimsenin itibar sahibi olduğunu dile getirmektedir. Ona göre Bâkır için canını feda etmeyenin evinde huzur olmaz. O, Bâkır'ı yolunda gidilmesi gereken büyük ve değerli bir inci gibi görmektedir. Ayrıca Ahmed Sârbân, Bâkır'ın sancağı altında yol gösteren bir rehber olmak istediğini ifade etmektedir. Ahmed Sârbân'ın Muhammed Bâkır'ı methettiği sözleri şiirlerinde şu şekilde geçmektedir:

Bâkır olupdur imâm oldur imâmut-tamâm zâhir	Pencüm İmâm-ı Bâkır gün gibi oldı
Bende birer hâss ü âmm şâh-ı selâmu aleyk ⁵⁴	Cevr ü cefaya sabır ol sahibi safadır. ⁵⁵
Bâkır-ı Ca'fer için canı feda kılmayanun Evi dirliğe iremez yeri dür sem sem sem. ⁵⁶	İmâm bil Ca'fer-i Sâdık'dur ey yâr Muhammed Bâkır ol lü'lü-yi şeh-vâr. ⁵⁷
Pey-rev-i Zeynü'l-ibâd'un hem Bâkır'ın Himmet ile mülk-i dil virânesin âbâd kıl. ⁵⁸ kıl. ⁵⁹	Asker-i sâhib-livânun hem Bâkır'un Yollarında bizi yârab kâf-u dâll sayyâd
Bâkır'ın Hâk-i mezarı cevheridür asl-ı kimyâ Bâkır ol olursa ismi nola kadri dür galâ. ⁶⁰	

⁵² Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45a

⁵³ Mustafa Öz, “Muhammed el Bâkır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30/506-507 (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/506-507.

⁵⁴ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 41a

⁵⁵ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48a

⁵⁶ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

⁵⁷ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b

⁵⁸ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45a

⁵⁹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45a

⁶⁰ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46a

1. 1. 6. Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765)

Ca'fer es-Sâdık, beşinci imam Muhammed el-Bâkır'ın oğlu ve İsnâaşeriyye'nin ise altıncı imamıdır. Âlim ve zâhit birisi olarak bilinmektedir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Mâlik b. Enes (ö. 179/975) ve Câbir b. Hayyân (ö. 200/815) onun yetiştirdiği talebeleri arasında yer alır. Ona nispet edilen birçok eseri bulunmaktadır. Lakaplarının en meşhuru “Sâdık” olup “Sâbir”, “Fâzıl”, “Tâhir” ve “Âtır” lakaplarıyla da anılır. İmâmiyye Şîası'nın fikhını ve itikadını tedvin eden imam olarak bilinir. Bu nedenden ötürü, Şîi fikhına, Ca'ferî fikhı denilmiş ve ona nispetle bu mezhebe de Ca'feriyye adı verilmiştir.⁶¹

Ahmed Sârbân, Divan'ında değişik yerlerinde ondan bahsederken “Ca'fer es-Sâdık”, “Ca'fer”, “Sâdık” ve “Ca'fer-i Mûsâ” gibi isimlere yer vermiştir. Ahmed Sârbân'ın, ona olan duygularını şu şekilde özetlememiz mümkündür: O, açıkça altıncı imam olarak tanınmalıdır. O, cennet-i âlânın bir süsüdür. Onun yolunda varını yoğunu feda edenin canı, cehennem ateşinden korunur. Onun için canını feda etmeyenin ise evinde huzur olmaz. Ca'fer es-Sâdık'ın bütünüyle bir imam olduğuna inanmak gerekir. Dünyada ve ahirette isteklerinin yerine gelmesini isteyen, onun adını canı gönülden sürekli zikretmelidir. Ahmed Sârbân, Ca'fer es-Sâdık hakkındaki hislerini Divan'da şu beyitlerle dile getirmiştir:

Ca'fer-i Sâdık yakın ziyet-i huld-ı berîn gör	Ca'fer-i Mûsâ yolında varunı terk ede
Hoca-ı salar-ı dîn şâh-ı selâmu aleyk. ⁶²	Canunı nâr-ı belâden kurtarup âzâd kıl. ⁶³
İlmi âlemde Ali maksûdi her mevâli kılmayanun	Bâkır-ı Ca'fer için canı feda
Yani İmam Ca'fer kim Sâdık'ı safadur. ⁶⁴ sem. ⁶⁵	Evi dirliğe iremez yeri dür sem sem
Ca'fer-i Sâdık'dur imâm-ı tamâm Ehl-i aşka oldur imâmut-tamam.	Dünya-u ukbâda murad isteyen Olsun ana can ile dilden müdâm. ⁶⁶
İmâm bil Ca'fer-i Sâdık'dur ey yâr Muhammed Bâkır ol lü'lü-yi şeh- vâr. ⁶⁷ güher. ⁶⁸	Tâb-ı ruhundan iki cihan toldı nûr u fer Zâhir imâm-ı Ca'fer-i Sâdık'dur ol

1. 1. 7. Mûsâ el-Kâzım (ö. 183/799)

Mûsâ el-Kâzım, Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu olup Şîi İsnâaşeriyye'nin yedinci imamıdır. Dinî ilimler konusunda babası Ca'fer es-Sâdık tarafından yetiştirilmiştir. Siyasete mesafeli olan

⁶¹ Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, 97; Mustafa Öz, “Ca'fer es Sâdık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 7/1-3 (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/1-3.

⁶² Sârbân, *Divanı* (Haşim Paşa, 82), 41a

⁶³ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45a

⁶⁴ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48a

⁶⁵ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

⁶⁶ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 42a

⁶⁷ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b

⁶⁸ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46a

Mûsâ el-Kâzım, daha çok ibadet ve takvaya yönelmiştir. Hiddetini yenen anlamına gelen “Kâzım” onun en meşhur lakabıdır. Uzun yıllar zindan hayatı yaşayan Mûsâ el-Kâzım, hapisteyken Abbasîler tarafından öldürülmüştür.⁶⁹

Ahmed Sârbân, Divan’ında Mûsâ el-Kâzım’dan bahsederken, “İmam Mûsâ-i Kâzım”, “Kâzım” ve “Mûsâ-i Kâzım” gibi ifadeler kullanmıştır. Ahmed Sârbân’a göre Mûsâ el-Kâzım, dinî bir liderdir. İsmi daima anılması gerekir. Onu methetmeyen hayırsız bir kişidir. O, yolunda can verilmesi gereken bir hakîkattir. Müstesna makamların şahıdır ve İsnâaşeriyye’nin imamıdır. Ahmed Sârbân bu görüşlerini Divan’da şu şekilde ifade etmiştir:

Oldur ol server-i din Mâsâ-i Kâzım kim anun İmâm Mûsâ-i Kâzım’dur hakîkât
Medhini eylemeyen olsa nola şum şum şum.⁷⁰ Duruş yolına cân vir eyle dikkat.⁷¹

Kâzım oldu çünkü şâh-ı ser-firâz Mülk-i manayı şikâr eyleyen
Verdi seri eylemedi keşf-i râz. Kudret eli üzre odur şâh-bâz.⁷²

Sultan olur düğüne tapunda ğılam olan
Mûsâ-i Kâzım oldur imâmut-tamâm olan.⁷³

1. 1. 8. Ali er-Rızâ (ö. 203/819)

Ali er-Rızâ, Mûsâ el-Kâzım’ın oğlu olup, Şîî İsnâaşeriyye’nin sekizinci imamıdır. Kendisine “Sâbir”, “Râzî”, “Vefî” ve “Rızâ” gibi çeşitli lakaplar verilmiş olup bunlar içinde en meşhur olanı, Halife Me’mûn (ö. 218/833) tarafından verilen “er-Rızâ”dır. Abbâsî halifesi Me’mûn’un kız kardeşiyle evlenmiştir. Me’mûn’un isteğiyle kısmen siyaset yapmak zorunda kalmıştır⁷⁴ ancak kendisi daha çok ilimle meşgul olmuştur. Ali er-Rızâ’nın Kur’an konusunda derin bilgiler sahip olduğu bildirilmektedir. Ayrıca hadis, fıkıh ve tıp alanında isim yapmış birisidir.⁷⁵

Ahmed Sârbân, Divan’daki şiirlerinde İsnâaşeriyye’nin sekizinci imamı olan Ali er-Rızâ’dan bahsederken; “Ali Mûsâ Rızâ”, “Mûsâ-ı Ali”, “Mûsâ Rızâ” gibi isimleri kullanmıştır. Ahmed Sârbân, Ali er-Rızâ’yı elmastan taş kemere benzeterek manevî değerine işaret etmektedir. Onu göz nuru olarak tanıtmakta ve ahirette şefaatacı olacağına inanmaktadır. Ahmed Sârbân, onu Allah’ın bir nuru olarak görmekte ve yeryüzünün şahı olduğundan bütün gözlerin ışığını ondan aldığına inanmaktadır. Ayrıca Ali er-Rızâ’nın eşîğine yüz sürmek istediğini dile getirmektedir. Ahmed Sârbân, onun basiret sahibi ve yaratılışın nuru olduğuna, Ali er-Rızâ gibi olanın kalbinin sağlamaşacağına dikkat çekerek onu şu ifadelerle methetmektedir:

⁶⁹ Meşkûk, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, 351-352.

⁷⁰ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

⁷¹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b

⁷² Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 42b

⁷³ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46b

⁷⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, trc. M. Faruk Görtunca (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2000), 4/495.

⁷⁵ Ahmet Saim Kılavuz, “Ali er-Rızâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2/436-438 (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/436-438.

Mûsâ-ı Ali-güher sâhib-i tac u kemer	Şeh Ali Mûsâ Rızâ şâfi-i rûz-ı cezâ
Didemüze nûrfer-i şâh-ı selâmu aleyk aleyk ⁷⁶	Pertev-i nûr-i Hüdâ şâh-ı selâmu
Mûsâ Rızâ oldı şeh-i bahr-u berr	Tâc idinür hâk-i rehin başına
Dîde-i cân ondan alur nûr-u fer kemer. ⁷⁷	Mü'min olan bağlanur andan
Men Ali Mûsâ Rızâ'nun yüz urup eşiğine	Ali Mûsâ Rızâ ol yüz biniş
Hem Takî şâh-ı Nakî'den ururum dem dem dem. ⁷⁸	O nurun pertev-i dür âferîniş ⁷⁹
Şanında nâzil oldı anun âyet-i kerîm	
Mûsâ Rızâ kim oldur anun kalbidur selîm. ⁸⁰	

1. 1. 9. Muhammed el-Cevâd et-Takî (ö. 220/835)

Ali er-Rızâ'nın oğlu olup İmâmiyye Şîası'nın dokuzuncu imamıdır. Onun, “cömert” anlamına gelen “Cevâd”dan başka “Takî”, “Müntecib”, “Necîb”, “Murtaza”, “Kâni” lakaplarıyla da anıldığı bilinmektedir. Muhammed el-Bâkır'dan ayırt edilmesi için Ebû Ca'fer es-Sânî künyesi verilmiştir. Kaynaklar, onun akıl, fazilet, kemal ve âdâb itibarıyla çağındaki bütün insanlardan üstün sayıldığını, seyyidlerden ve diğer şahıslardan hiçbirinin onun seviyesine ulaşamadığını belirterek kendisine atfedilen birçok olağan üstü durumundan bahseder.⁸¹

Ahmed Sârbân, şiirlerinde İsnâaşeriyye imamlarına gösterdiği muhabbeti aynı şekilde İmâmiyye Şîası'nın dokuzuncu imamı olan Muhammed el-Cevâd için de göstermektedir. O, Muhammed el-Cevâd'ı İsnâaşeriyye'nin önderi, dünya ve ahiret yurdunun imamı olarak kabul etmekte, hatta onu sevmeyenlerin de ehl-i iman zümresinden olmaları için dua etmektedir. O, takva sahibi ve sürekli olarak hatırlanması gereken bir imamdır. Ayrıca Ahmed Sârbân'a göre onu sevmeyen topluluklar sapıtmışlardır. Ahmed Sârbân, Muhammed el-Cevâd ile ilgili görüşlerini Divan'ının değişik yerlerinde şu ifadelerle yer vererek belirtmiştir:

Server-i şâh-ı Takî yani imâm-ı hakk İlah	Sevmeyen mîr-i Takî şâh-ı Nakî-i yâ
Her dû-cihân revnâk-ı şâh-ı selâmu aleyk. ⁸² kıl. ⁸³	Ehl-i iman zümresinden anları sen yâd

⁷⁶ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 41a

⁷⁷ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 42b

⁷⁸ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

⁷⁹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b

⁸⁰ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46b

⁸¹ Mustafa Öz, “Muhammed el-Cevâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30/514-515 (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/514-515.

⁸² Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 41a

⁸³ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45a

Rahm eyle ben belâ-keşe ey lutf-ı çok Allah Ana muhabbet eylemeyen kavm-i
dâledur

Yani Takî ki oldı bekâ kişverine şâh. Oldır Takî ki münâkî-i hayru'l-
Ali'dur.⁸⁴

Men Ali Mûsâ Rızâ'nun yüz urup eşiğine
Hem Takî şâh-ı Nakî'den ururum dem dem dem.⁸⁵

1. 1. 10. Ali el-Hâdî (ö. 254/868)

Muhammed el-Cevâd'ın oğlu ve İmâmiyye Şîası'nın onuncu imamıdır. En meşhur lakapları “Hâdî” ve “Nakî”dir. Bunlardan başka “Nâsîh”, “Fettâh”, “Emîn”, “Murtazâ” lakaplarıyla da anılır. Bir fıkıh âlimi olan Ali el-Hâdî, Abbâsî halifeleri Vâsîk (ö. 232/847) ve Mu'tasım (ö. 227/842) zamanlarında Medine'de ömrünü zühd ve takvâ içinde ilimle uğraşarak, Kur'an, hadis, akaid ve fıkıh dersleri okutarak geçirmiştir. Küçük yaşlarda olmasına rağmen İsnâaşeriyye Şîası tarafından imam olarak kabul edilmiştir.⁸⁶

Ahmed Sârbân, şiirlerinde Ali el-Hâdî hakkında en meşhur olan “Nakî” lakabını kullanmıştır. O, Ali el-Hâdî'yi kendisine rehber edinmekte ve onun imametini inkâr edenlerin ise cehennemlik olacağına inanmaktadır. Onu görmek için gayret göstermeyenlerin hakikat nurunu göremeyeceklerini iddia etmektedir. Ayrıca Ali el-Hâdî'yi velâyet burcu olarak görmektedir. Ahmed Sârbân'a göre o, Hak yolda olduğu için onun yolunda olanların tasalanmasına gerek yoktur. Ariflerin gözü kaynağı, ilim ehlinin de en takvalıdır. Ahmed Sârbân, Divan'ındaki kaside, gazel ve terci-i bendlerde Ali el-Hâdî hakkında dile getirdiği görüşleri beyitlerde şu şekildedir:

Rehberümüz oldı İmam-i Takî Kim ki anu görmeğe cehd eylemez
Münker olan ana olupdur şâkî Görmez anun gözleri nûr-i Hakî⁸⁷

Oldı Nakî çünkü bezm-i şâhumuz Çekmezüz endişe-i gam u gussâdan
Burc-ı velâyetde yüzi mâhumuz. Togrı varur Hakka bizim râhumuz.⁸⁸

Nakî'dür menba-ı ayn-ı avârif
Nakî'dür muttakî ehl-i maârif.⁸⁹

1. 1. 11. Hasan el-Askerî (ö. 260/874)

Babası onuncu imam Ali el-Hâdî'dir ve İmâmiyye Şîası'nın on birinci imamıdır. Daha çok “Askerî” ismiyle bilinse de kendisine ayrıca “Sâmit”, “Zekî”, “Nakî”, “Refik”, “Hâdî” ve

⁸⁴ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46b

⁸⁵ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

⁸⁶ Ahmed Saim Kılavuz, “Ali el-Hâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2/394-395 (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/394-395.

⁸⁷ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 42b

⁸⁸ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 43a

⁸⁹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45b

“Hâlis” gibi lakaplar verilmiştir. İlimle meşgul olduğundan ona nisbet edilen ve günümüze kadar gelen bazı eserleri bulunmaktadır.⁹⁰ İmâmiyye Şîası fırkalardan onun ismine nisbetle Askeriyye fırkası, Hasan el-Askerî'nin mehdî olduğunu ve gaybete gittiğini iddia etmiştir.⁹¹

Ahmed Sârbân şiirlerinde Hasan el-Askerî için en çok kullanılan “Askerî” ismini kullanmıştır. O, kendisini canı gönülden ilim sahibi olan Hasan el-Askerî'nin bir askeri olarak görmekte ve onunla övünmektedir. Hatta ona göre Hasan el-Askerî'nin yolunda asker olmalı ve gerekirse can feda edilmelidir. Ahmed Sârbân duygularını şu beyitlerle dile getirmiştir:

Ey tâlib-i dilâver ol askeri be Asker Askerinün askeriyyüz Mehdî-i sahib-i
ilmün.

Yolında can u ser vir kim sahib-i livadur.⁹² Kâbe eşiğine gözüm yaşudur zem zem.⁹³

Askerinün askeriyyüz cân ile Bilmek dilersen ol şeh-i sultân-ı serveri
Fahr iderüm ben de ol sultan ile⁹⁴ Hasan Hüseyin de oldur imâm oldı askeri⁹⁵

Asker-i sâhib-livâ âlemde zıll-ı Hüdâ Asker-i sâhib-livânun hem Muhammed
Bâkir'un
Ol kamu derde deva şâh-ı selâmu aleyk⁹⁶ Yollarında bizi yârab kâf-u dâl sayyâd kıl.⁹⁷

1. 1. 12. Muhammed el-Mehdî (gaybet 260/874)

On birinci imam Hasan el-Askerî'nin ölümünden sonra oğlu Muhammed el-Mehdî, İmâmiyye Şîası'nca halen gaybet halinde olduğuna, gelecekte Mehdî olarak ortaya çıkıp dünyada adaletli bir düzen kuracağına inanılan on ikinci imamdır. O, “Sâhibüz'z- Zamân”, “el-Huccet”, “es-Sâhib”, “el-Mehdî”, “el-Halef”, “el-Kâim” ve “el-Muntazar” gibi lakaplarla anılır.⁹⁸ İmâmiyye Şîası'na göre o, henüz küçük yaşlarda iken gözden kaybolarak gaybete girmiştir.⁹⁹ Onlar, el-Mehdî'nin gaybetinde sonra ortaya çıkıp dünyayı islah edecek kişi olduğu konusunda kendilerince Kur'an, Sünnet ve imamların beyanlarından birçok delil ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁰ İmâmiyye Şîası, Hasan el-Askerî'den sonra oğlu Muhammed b. Hasan'ı, “Mehdî el-Muntazar” olarak kabul edip, onun yakın bir zamanda zuhur edeceğini, zulüm ve zorbalıkla dolu olan dünyayı adaletle dolduracağına inanırlar.¹⁰¹

⁹⁰ Bk. Hamid Algar, “Hasan el-Askerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16/289 (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/289.

⁹¹ Meşkûk, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, 57.

⁹² Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48a

⁹³ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

⁹⁴ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 43a

⁹⁵ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46b

⁹⁶ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 41a,

⁹⁷ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 45a

⁹⁸ Kummî, *Risaletü İ'tikâdâtî'l-İmâmiyye*, 111.

⁹⁹ Geniş bilgi için bk. Cemil Hakyemez, “On İkinci İmam'ın Gaybeti Fikrinin Ortaya Çıkışı”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2008), 17-23.

¹⁰⁰ Mustafa Öz, “Mehdî el-Muntazar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 28/376-377 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/376-377.

¹⁰¹ Kummî, *Risaletü İ'tikâdâtî'l-İmâmiyye*, 111-2; Muzaffer, *Şîa İnançları*, 61-62, Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, 55.

2. MEHDÎ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

İmâmiyye Şîası'nın inanç esaslarından birini oluşturan Mehdî inancı, aynı zamanda onların en belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Bu inanca göre zamanı belli olmayan bir anda zulümle dolmuş olan dünyayı adaletle dolduracağına inanılan bir Mehdî gelecektir. Gelecek olan Mehdî ise, on birinci imam Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed el-Mehdî'dir. O, mazlumların hakkını zalimlerden alacak bir düzen oluşturacak ve bizzat İmâmiyye Şîası'nın gerçek devletini kuracaktır.¹⁰²

Ahmed Sârbân'ın, Divan'ındaki Mehdî ile ilgili tasvirleri dikkat çekicidir. Divan'daki şiirlerinde Ahmed Sârban, Mehdî'nin İsnâaşeriyye Şîası'nın inancına göre beklendiğini yani Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed el-Mehdî'yi, "Mehdî el-Muntazar" olarak kabul ettiğini belirtmektedir. O, İmam Mehdî'yi, "Sahib-i Zaman", "Sahib-i İlm" ve "Sahib-i Mülk-i Cihan" şeklinde nitelendirmektedir. Onun, Mehdî'nin zamanı gelince bir gün ayan beyan gelip görüleceğine dair hiç bir şüphesi bulunmamaktadır. Ona göre İmam Mehdî, bir hakikattir, geleceğini inkâr edenler mutlaka zarar görecektir. O, bu düşüncelerini aşağıdaki beyitlerde şöyle dile getirmiştir:

Mehdî-i sâhib-zaman mâlik-i mülk-i cihân	Altında esb-i nusret önüncde peyk-i fırsat
Âlemde rûh-i revân-ı şâh-ı selâmu aleyk ¹⁰³ pişvâdur. ¹⁰⁴	Mehdî'yi bil hakikat şek etme

Çün vakt iriştî gün gibi bir gün ayân olur	Askeri askeriyüz Mehdî-i sahib-i ilmün.
Kalmaz vücûdu zerrece küfrün nihân olur zem. ¹⁰⁵	Kabe eşiğine gözüm yaşudur zem zem

İnkâr iden tavâife lakin ziyân olur
Yani İmâm-ı Mehdî-i sâhib zaman olur.¹⁰⁶

Ahmed Sârbân, Divan'daki bir terci-i bend'inde ise İmâmiyye Şîası'nın inancına uygun olarak, on ikinci imam Muhammed el-Mehdî'nin yaşadığına, hayatta olduğuna inandığını açıkça ortaya koymakta, hatta serdâpta¹⁰⁷ kaybolduğunu dahi şu ifadeleriyle kabul etmektedir:

Oldı imam-ı Mehdî-i sahib-i alem	Dilde komaz zerrece zikr-i zulem.
Saçları ve'l-leyl yüzü ve'd-duhâ.	Kaşlarının sûresi nûn ve'l-kalem.

Kamet ile zülf-i dehânun görüp	Varlığına kim ki mukîr olmadı
Tıfl-i dilin dersi olupdur elem.	Olsun anun menzili çâh-ı adem. ¹⁰⁸

¹⁰² Metin Bozan, *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesi'nin Teşekkül Süreci* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2009), 38.

¹⁰³ Ahmed Sârbân, *Ahmed Sârbân Divanı* İstanbul: Selim Ağa Kütüphanesi, Haşim Paşa, 82), 41a,

¹⁰⁴ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48a

¹⁰⁵ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

¹⁰⁶ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46b

¹⁰⁷ İmâmiyye Şîası, on ikinci imam Muhammed Mehdî'nin, 874 yılında Sâmerrâ Askeriyye Türbesi'ndeki veya yine Sâmerrâ'da babasının evindeki serdâba girip bir daha geri dönmediğini kabul etmektedir. Bk. Ahmet Cihat Kürküoğlu, "Serdâb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 36/550-551 (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/550.

3. HULEFÂ-Yİ RÂŞİDİN HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Bilindiği üzere İslâm tarihinde Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e (ö. 13/634) biat edilmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Hz. Osman'ın (ö. 35/656) hilâfetleriyle sürüp Hz. Ali ile sona eren dönem, Hulefâ-yi Râşidîn devri şeklinde isimlendirilmektedir. Ehl-i sünnet inancına göre ashap içinde en faziletli kimseler hilâfete geçiş sırasına göre Hulefâ-yi Râşidîn'dir.¹⁰⁹

Fakat Hulefâ-yi Râşidîn konusu, İmâmiyye Şîası'na ve Ehl-i sünnet inancına göre farklılık arz etmektedir. İmâmiyye Şîası'nın ortak düşüncesine göre Hz. Ali, hilâfet'e diğer üç halifeden daha layıktır ve bu konuda kendisine haksızlık edilmiştir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin nass ve tayinle imam olduğuna inanan İmâmiyye Şîası, ilk zümreleştiği dönemden bu yana Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı hilâfeti gasp etmekle suçlamış ve imâmetin Hz. Ali ve hatta evlatlarının hakkı olduğunu savunmuştur.¹¹⁰

Ahmed Sârbân'ın, Hulefâ-yi Râşidîn hakkında gazel ve mesnevide yer verdiği bazı görüşleri bulunmaktadır. Bu görüşleri Divan'da şu beyitlerle dile getirmiştir:

Birin Ebû Bekir bil ikincisidür Ömer Oldı Ebû Bekir u Ömer ü Osman anun
yârleri

Üçüncü yâri Osman dördünci Murtazâ'dur.¹¹¹ Katlidup âsî olanlar sürüne tam tam
tam.¹¹²

Ebû Bekir ü Ömer ü Osman'dur ey cân
Şeriat tahtı üzre oldılar hân¹¹³

Ahmed Sârbân'ın yaklaşık üç bin beyitten oluşan Divan'ında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman hakkında yukarıda belirttiğimiz gibi sadece üç beyite yer vermesi dikkat çekicidir. Ancak onun, bu beyitlerinde imamet sıralamasında Ehl-i sünnet ile aynı görüşü paylaştığı söylenebilir. Çünkü Ehl-i sünnet'e göre de halifelerin fazilet sıralaması hilâfet sıralaması ile aynıdır. Diğer taraftan onun İmâmiyye Şîası'ndan, Hz. Ali ve diğer imamlardan bahsederken oldukça fazla beyitlere yer vermesi ve onlar hakkında olağanüstü bir dil kullanarak övgüyle bahsetmesi de dikkat çekmektedir. Bütün bunlardan hareketle Ahmed Sârbân'ın Hz. Ali'yi Hz. Peygamber'in vasîsi olarak kabul ettiği, on iki imamı ihlâs ve samimiyetle tasdik ederek onlara ayrı bir muhabbet beslediği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Ahmed Sârbân'ın Divan'ında yer alan gazel, mersiye ve tercî-i bendlerde Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in onun elçisi olduğuna en içten duygularla inandığı vurgulanmakla birlikte, sürekli olarak Ehl-i beyt sevgisinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Divan'da on iki imam ile ilgili methiyeler yer almaktadır. Özellikle de Hz. Ali hakkında yazılmış on iki beyitlik bir mersiyesi bulunmaktadır. O, Ehl-i beyt'e olan sevgisini,

¹⁰⁸ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 43a

¹⁰⁹ Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 19. Baskı 2020), 118.

¹¹⁰ Bk. Kummî, *Risâletü'l-İtikâdâtü'l-İmâmiyye*, 107-112; Muzaffer Rıza, *Şîa İnançları*, 50.

¹¹¹ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 48a

¹¹² Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 50b

¹¹³ Sârbân, *Divan*, (Haşim Paşa, 82), 46a

onlara olan muhabbetini açıkça şiirlerine yansıtmaktadır. Diğer taraftan, Kerbelâ'da yaşanan facianın ve Hz. Hüseyin'in acımasızca şehit edilmesinin üzüntüsünü dile getirmiş, İmâmiyye Şîası açısından önemli olan Nâdı Ali duasından iktibaslarla bulunmuş ve Hz. Ali'nin Selmân-ı Fâris'e gül destesi verdiğini dile getirmiştir.

Ahmed Sârbân, Hz. Ali'nin Hz. Peygamberin vasîsi olduğunu ve on iki imamı tasdik ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca İmâmiyye Şîası inancında önemli bir şiâr olan Mehdilik hususunda Ahmed Sârbân, on birinci imam Hasan el-Askerî'nin oğlu on ikinci imam Muhammed el-Mehdî'nin hayatta olduğunu inanmakta ve onu "Mehdî-i Muntazar" olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla onun bu akidesi, İmâmiyye Şîası'nın inancıyla örtüşmektedir.

Melâmî şeyhlerinden olan Ahmed Sârbân, şiirlerini genellikle vahdet-i vücud inancını esas alarak yazmıştır. Bununla birlikte Ehl-i beyt sevgisine de oldukça fazla yer vermiştir. Ancak şiirlerinde İmâmiyye Şîası'nın inançlarına ait bazı terimler kullansa da "Teberra" ya açıkça yer verdiği görülmemektedir. Ahmed Sârbân'ın, Divan'ındaki şiirlerinde başta Hz. Ali olmak üzere İsnâaşeriyye'nin diğer imamlarına sıkça yer vermesi, onlar hakkında fevkalade bir muhabbet ve ihlâsını sürekli dile getirmesine karşılık, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a çok az yer vermesi ve onlara olan sevgisini açıkça ortaya koymaması dikkat çekicidir. Diğer taraftan Ahmed Sârbân'ın şiirlerinde sadece Ehl-i sünnet'in fazilet sıralamasını hilafet sıralaması olarak kabul ettiği Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'dan değil, hiç kimseden teberra etmediği de görülmektedir.

Kısacası, Ahmed Sârbân, şiirlerinde Ehl-i beyt sevgisi ve Şîilik inançlarını kuvvetli bir şekilde işlemiş olsa da Şîî değildir. Ancak imâmet konusunda İmâmiyye Şîası'nın akîdesini benimsemesi yönüyle Şîîliğe temayülü olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmetoğlu, Şahin. *Şîî-İmâmiyye'nin Mezhepler Tarihi Yazıcılığı*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2014.
- Aksu, Ali. "Asr-ı Saadet ve Emevîler Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2001), 229-248.
- Algar, Hamid. "Hasan el-Askerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16/289. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- Bozan, Metin. "İmâmiyye Şîası'nın Peygamberlik ve İmâmet Anlayışlarının Mukayesesi". *Dini Araştırmalar* 9/26 (2006), 95-112.
- Bozan, Metin. "Şîî-İmâmî Kaynaklarda Kerbelâ'nın Menkâbevî Anlatımı". *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (Tarih Bilimleri)*, ed. Alim Yıldız 1/477-492 Sivas: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 2010.
- Bozan, Metin. *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesi'nin Teşekkül Süreci*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2009.
- Bursalı, Mehmet Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. Fikri Yavuz-İsmâil Özen 3 cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmâmiyye Şîası (Ca'feriyye Mezhebi) Doğuşu gelişmesi ve Görüşü*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1984.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.
- Hakyemez, Cemil. "İmâmiyye Şîası'nda İsmet İnancı-İlk Tezahürleri, Teşekkülü ve İtikadîleşmesi-". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2007), 167-192.

- Hakyemez, Cemil. “On İkinci İmam’ın Gaybeti Fikrinin Ortaya Çıkışı”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2008), 9-25.
- Kayabaşı, Ayfer. *Sarbân Ahmed Dîvânı*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Kılavuz, Ahmed Saim. “Ali el-Hâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2/394-395. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kılavuz, Ahmet Saim. “Ali er-Rızâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2/436-438. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kılavuz, Ahmet Saim. “Zeynelâbidîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/365-366. İstanbul: TDV Yayınları 2013.
- Kürkçüoğlu, Ahmet Cihat. “Serdâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 36/550-551 İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mes’ûdî, Ebi’l-Hasan Ali b. Hüseyin. *Mürûcu’z-zeheb ve me’âdinü’l-cevher*. thk. Saîd Muhammed el-Lehhâm, 4 cilt. Beyrut: Daru’l-Fikr, 1997.
- Meşkûr, Muhammed Cevâd. *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*. çev. Mahfuz Söylemez vd. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Muzaffer, Muhammed Rıza. *Şîa İnançları (Akâidü’l-İmâmiyye)*. çev. Abdalbâki Gölpınarlı. İstanbul: Zaman Yayınları, 1978.
- Noyan, Bedri. *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?*. Ankara: Ant Yayınları, 2. Baskı, 1987.
- Onat, Hasan. *Emevîler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şîiliği*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. “Ca’fer es Sâdık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 7/1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. “Mehdî el-Muntazar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 28/376-377. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Öz, Mustafa. “Muhammed el Bâkır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30/506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Öz, Mustafa. “Muhammed el-Cevâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 30/514-515. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Sâbûnî, Ebû Muhammed Nûruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr. *Mâtürîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 19. Baskı 2020.
- Sârbân, Ahmed. *Ahmed Sârbân Divanı*. İstanbul: Selim Ağa Kütüphanesi, Haşim Paşa, 82.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. “Bektâşî-Alevîler’de Bir Dua: Nâdı Ali”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi* 5 (1998), 17-31.
- Şeyh Sadûk, Ebû Ca’fer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin b. Mâsâ b. Bâbeveyh el-Kummî. *Risâletü’l-i’tikadâtü’l-İmâmiyye: Şîi-İmâmiyye’nin İnanç Esasları*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Tarih-i Taberî*. trc. M. Faruk Görtünca 4 cilt. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2000.
- Taflıoğlu, M. Sekan. “İran İslâm Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Merûiyet Kaynağı “Velâyet-i Fakih”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 68/3 (2013), 95-112

- Turan, Selami-Çetin, Kamile. “Bektaşı Şairlerinden Râşid’ın Şâh-Őehîdân Mersiyesi”. *Türk Kùltür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi (Bektaşı Özel Sayısı)* 55 (2010), 341-350.
- Uludağ, Süleyman. “Âl-i abâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2/306-307 İstanbul: TDV Yayınları 1989.
- Watt, W. Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1998.
- Yıldız, Muharrem. “Türk-İslâm Kùltüründe Gül Algısı”. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/13 (2012), 23-37.
- Yörükân, Yusuf Ziya. “Tahtacılar: Tahtacılar’da Dinî ve Sırrî Hayat”. *Dârülfünûn İlahiyat Fakùltesi Mecmuası* 4/15 (Mayıs 1930), 66-80

BEDİR SAVAŞI'NIN MEKKE DÖNEMİNDE NAZİL OLAN ÂYETLERE KONU OLMASI VE BUNUN TEFSİR, HADİS VE SİYER KAYNAKLARINA YANSIMASI

Dr. Mustafa SOYCAN
Milli Eğitim Bakanlığı
ORCID: 0000-0003-3619-0005

ÖZET

Mekke döneminde Mekke müşrikleri Allah Resûlü'ne karşı olumsuz ve haksız bir tutum sergilemişlerdir. Medine'ye hicretle sonuçlanan bu süreçte Allah Resûlü ve ona inananlar fiili bir mukabelede bulunmamışlar, Kur'an'ın rehberliğinde, sabır ve metanet içerisinde hareket etmişlerdir. Onların bu zorlu süreçte gösterdikleri takdire şayan davranışlarının en büyük nedeni, peyderpey inen âyet ve surelerin vermiş oldukları "zafer" vaadidir. Kur'an bu zorlu süreci aşmaları için daha önceki peygamberlerin ve toplumların hayatlarından kesitler sunarak Müslümanları teselli etmiş, Mekke müşrikleri de tehdit etmiştir.

Mekke müşrikleri Kur'an'ın bu uyarı ve tehditlerini soysal, ekonomik ve askeri güçlerine güvenerek dikkate almamışlardır. Kur'an tarihi şahit göstererek yanlığı içinde olduklarını onlara ısrarla hatırlatmıştır.

Mekke müşriklerinin baskı ve şiddetinden bunalan Müslümanlar hasımlarının bir an önce cezalandırılmasını istemişler, onların bu talepleri hakkında nazil olan âyetler bunun çok uzak olmadığını bildirmiş ve Mekke müşrikleri Bedir Savaşı'yla birlikte tehdit edildikleri cezalarla yüzleşmeye başlamışlardır. Böylece Mekke döneminde nazil olan âyetlerin ana konularından olan vahyin sahihliğini hem müşrikler hem de Müslümanlar bizzat tecrübe etmişlerdir.

İşte Kur'an'ın Mekke müşriklerini uyardığı ve çokta uzak olmadığını bildirdiği ilk cezalandırma Bedir Savaşı'yla başlamıştır. Tefsir, hadis ve siyer kaynaklarında Mekke döneminde nazil olan yaklaşık yirmi âyetin Bedir Savaşı'na işaret ettiği veya Bedir Savaşı hakkında nazil oldu nakledilmektedir.

Çalışmamızda Bedir Savaşı'na işaret ettiği veya Bedir Savaşı hakkında nazil olduğu nakledilen Mekkî âyetleri tespit ederken tefsir kaynaklarından Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsirü Mukâtil b. Süleyman*, Taberî'nin *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Elmalılı Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" eserleri esas alınmıştır.

Siyer kaynaklarından İbn Hişâm'ın *es-Sîre'si*, Vâkıdî'nin *Meğâzi'si* ve İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'ı*, hadis kaynaklarından ise Buhârî'nin *Sahih'ine* müracaat edilmiştir.

Bedir Savaşı Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında gerçekleşen ilk savaştır ve müşrikler ağır bir yenilgiye uğramışlardır. Siyasi, ekonomik ve dini boyutu olan sonuçları olmuştur.

Mekke döneminde Bedir Savaşı hakkında nazil olduğu söylenen bu âyetlerin dil, üslup ve muhteva açısından benzerlikleri söz konusu ve müelliflerin konuyla ilgili naklettiği bilgiler ve yorumlar genel itibariyle birbiriyle örtüşmektedir.

Konuyla ilgili eserlerdeki rivayetler ve yorumları incelediğimiz zaman bu rivayetlerin bir kısmının müelliflerin yorumlarını ihtiva ettiğini, bir kısmının ise vahyin nüzul tarihiyle örtüştüğünü söyleyebiliriz. Bununla birlikte yorumların ve rivayetlerin Kur'an'ın muhteva ve amacıyla uygun olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü Kur'an daha Mekke döneminde müşrikleri uyarılmış, bu uyarının ilk somut neticesi Bedir Savaşı'nda gerçekleşmiştir.

Tefsir, hadis ve siyer müelliflerinin Mekke müşriklerini uyarıp tehdit eden âyetlerin Bedir Savaşı'na işaret ettiğini veya bu savaş hakkında nazil olduğunu ifade etmeleri Bedir Savaşı'nın sonuçlarıyla da yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Çünkü Müslümanlar açısında Bedir Savaşı siyasal bir olaydan daha fazlasıdır. Bedir galibiyetinin Hz. Peygamber ve müminler için daha derin bir anlamları vardır. Müslümanlar Mekke'de uzun bir süre sıkıntı ve muhalefet dolu yorucu yılların geçirmişler, zorlu bir hicret sonrası Medine'de de sıkıntılı süreç devam etmiştir. Bedir'de elde ettikleri tartışmasız galibiyet Mekke döneminde nazil olan âyetlerin vaad etmiş olduğu 'zafer'in ta kendisiydi ve bu aynı zamanda onların yaşadıkları zorluklara dayanmalarını sağlayan imanlarını da haklı çıkarıp doğrulamıştır. Bu sonuç öncelikle Medine ve çevresinde, daha sonra da bütün Arap yarımadasında Müslümanlara olan bakış açısını değiştirmiş, İslam tebliğinin etki sahasını genişletmiştir. Bazı bakımdan, Bedir'deki zafer, hicretten bile daha önemli bir olaydı; zira Müslümanlar bu savaştan, kendi kurtuluş tarihleri olan apayrı olan bir toplum olarak çıkmışlardır.

Sonuç olarak Bedir gününden itibaren imanın izzeti tezahür etmiş ve Bedir, İslam'ın binası olmuştur. Aynı şekilde Bedir Savaşı'na Mekke döneminde işaret eden veya bu savaş hakkında nazil olduğu nakledilen bilgiler tarihi gerçeklerle örtüştüğü için Kur'ân-ı Kerim'in ilahi kitap olduğunun, Hz. Peygamber'inde Allah'ın Resûlü olduğunun açık bir ispatıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Siyer,

THE FACT THAT THE BATTLE OF BADR WAS THE SUBJECT OF VERSES THAT WERE DESCENDED DURING THE MECCA PERIOD AND THE REFLECTION OF IT IN TAFSIR, HADITH AND PROPHETIC BIOGRAPHY SOURCES

ABSTRACT

During the Mecca period, the polytheists of Mecca took a negative and unfair attitude towards the messenger of Allah. In this process, which led to the emigration to Madinah, the messenger of Allah and those who believed in him did not respond in actual reaction, they acted under the guidance of the Qur'an in patience and fortitude. The supreme reason for their admirable behavior in this difficult process is the promise of "victory" given by the verses and surahs descending gradually. The Qur'an has comforted Muslims by offering sections from the lives of previous prophets and societies to overcome this difficult process, and has also threatened the polytheists of Mecca.

The polytheists of Mecca have not taken into account these warnings and threats of the Qur'an, relying on their noble, economic and military power. The Qur'an has persistently reminded them that they are mistaken by showing history as a witness.

Muslims, overwhelmed by the oppression and violence of the polytheists of Mecca, wanted their opponents to be punished as soon as possible, the verses that were descending about their demands reported that this was not far away, and the polytheists of Mecca began to face the punishments they were threatened with along with the Battle of Badr. Thus, both polytheists and Muslims personally experienced the precise of the revelation, which is one of the main subjects of the verses that were revealed during the Mecca period.

The first punishment, in which the Qur'an warns the Mecca polytheists and states that it is not far away, started with the Battle of Badr. In the sources of tafsir, hadith and prophetic biography, it is reported that about twenty verses that were revealed during the Mecca period refer to the Battle of Badr or were revealed about the Battle of Badr.

In our study while identifying the Mecca verses that refer to the battle of Badr or that it was revealed about the Battle of Badr, the tafsir sources of Mukâtil b. Suleyman's Tefsîrû Mukâtil b. Suleyman, Taberî's Câmi'ü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Zemahserî's el-Kessâf, Elmalili Hamdi Yazir's "Hak Dini Kur'an Dili" are based on.

Ibn Hisham's es-Sire, Waqidi's Meghazi and Ibn Sa'd's ET-Tabakat have been referred to from the sources of prophetic biography, and Bukhari's Sahih has been referred to from the sources of Hadith.

The Battle of Badr was the first war between the Muslims and the polytheists of Mecca, and the polytheists suffered a heavy defeat. It has had political, economic and religious consequences.

These verses, which are said to have been revealed about the Battle of Badr during the Mecca period, have similarities in terms of language, style and content, and the information and comments conveyed by the authors on the subject generally coincide with each other.

When we examine the narrations and interpretations in the works on this subject, we can say that some of these narrations contain the interpretations of the authors, and some of them coincide with the history of descending of revelation. However, we can also say that the interpretations and narrations are appropriate for the content and purpose of the Qur'an. Because the Qur'an warned the polytheists during Mecca period and the first concrete result of this warning occurred in the Battle of Badr.

We can say that the authors of tafsir, hadith, and prophetic biography warned and threatened the Mecca polytheists pointing to the Battle of Badr or that they were descended about this war, which is closely related to the consequences of the Battle of Badr.

Because for Muslims, the Battle of Badr is more than a political event. The victory of Badr has a recondite meaning for the prophet and believers. Muslims spent a long time in Mecca, full of adversity and opposition, and after a difficult Hejira, the troubled process continued in Medina. The undisputed triumph they achieved in Badr was the 'victory' promised by the verses that were revealed during the Mecca period, and it also justified and confirmed their faith, which allowed them to withstand the difficulties they experienced. This result changed the view of Muslims, first in and around Madinah, and then in the entire Arabian Peninsula, and expanded the sphere of influence of the Islamic communiqué. In some ways, the victory in Badr was even more important than the hijra, because the Muslims emerged from this war as a society that had its own salvation dates.

As a result, from the day of Badr, the glory of faith was manifested, and Badr became the structure of Islam. In the same way, since the information that points to the Battle of Badr during the Mecca period or is transmitted about this war coincides with historical facts the Qur'an is a divine book and it is a clear proof that his prophet is the messenger of Allah.

Key words: Qur'an, Tafsir, Al-sîra,

Giriş

Mekke döneminde inen âyetleri incelediğimiz zaman müşriklerin Allah Resûlü'ne karşı menfi ve haksız bir tutum takındıklarını, bütün olumsuzluklara rağmen Hz. Peygamber'in risalet

görevini sabır ve metanetle yerine getirmeye çalıştığını görmekteyiz. Hz. Peygamber ve ona inananların bu zorlu süreçteki en büyük güvenceleri ve tesellileri Allah'ın inananlar için değişmeyen kanunu olan “zafer” vaadi olmuştur. Bu süreçte inen âyetler, Resûlullah ve onun şahsında inananların karşılaştıkları ve karşılaşabilecekleri bütün olumsuzlukların üstesinden gelebileceklerini daha önceki peygamberler ve toplumlardan örneklere yer vererek onlara hem sebat ve metanet vermiş, hem de istikbale yürümelerini kolaylaştırmıştır.

Buna karşılık Mekke müşrikleri sayısal çokluklarına, maddî güçlerine, sosyal statülerine güvenerek Müslümanlara mağlûp olacaklarını hiç hesaba katmamışlardır. Kur'an ise tarihi şahit göstererek onların büyük bir yanılğı içinde olduklarını hatırlatmıştır.

Bu süreçte Hz. Peygamber ve arkadaşları müşriklerin hemen cezalandırılmalarını arzu etmişler, inen âyetler bunun çok uzak olmadığını belirtmiş ve Bedir Savaşı'yla bu süreç başlamıştır.¹ Böylece Mekke döneminde nazil olan âyetlerin ana konularından olan vahyin sahihliğini hem müşrikler hem de Müslümanlar bizzat tecrübe etmişlerdir.²

İşte Kur'an'ın Mekke müşriklerini uyardığı ve çokta uzak olmadığını bildirdiği ilk cezalandırma Bedir Savaşı'yla başlamıştır. Tefsir, hadis ve siyer kaynaklarında Mekke döneminde nazil olan yaklaşık yirmi âyetin Bedir Savaşı'na işaret ettiği veya Bedir Savaşı hakkında nazil oldu nakledilmektedir.

Kur'an'da Medine döneminde nazil olan yaklaşık yirmi iki ayette Bedir Savaşı'ndan bahsedilmiştir.³ Allah'ın bu savaşta Müslümanlara doğrudan veya dolaylı olarak yardım ettiğine dair âyetlerin sayısı ise on üçtür.⁴

Çalışmamızda Bedir Savaşı'na işaret ettiği veya Bedir Savaşı hakkında nazil olduğu nakledilen Mekki âyetleri tespit ederken tefsir kaynaklarından Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an* ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*, Elmalılı Hamdi Yazır'ın (1848-1942) *“Hak Dini Kur'an Dili”* isimli eserleri esas alınmıştır.

Bu üç eserden ilk ikisinin tercih etmemizin nedeni Mukâtil b. Süleyman ve Taberî, âyetleri tefsir ederlerken Mushaf tertibini takip etmekle birlikte hem Kur'an'ın kelam/söz halindeki özelliklerini ön planda tutarak betimleyici bir üslup kullanmaları hem de nüzul ortamındaki gerçeklikle örtüşecek şekilde anlamlandırmayı kendilerine ilke edinmiş olmalarıdır. Çünkü bu iki müfessire göre tefsirden maksat, Kur'an'dan yeni anlamlar ve hükümler çıkarmak değil, farklı anlama ihtimallerini ortadan kaldırarak asli anlamı belirlemektir.⁵

Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ise âyetleri tefsirde Arap dili ve üslubunun karakteristik özelliklerine dikkat çekmesi, dilin imkân ve sınırlarını da gözeterek âyetleri tefsir etmeye çalışması nedeniyle tercih edilmiştir.⁶

¹ En'âm, 6/34. Yunus, 10/46. Hud, 11/49, 115. Ra'd, 13/40. İbrahim, 14/47. Nahl, 16/137-138. Şuarâ, 26/227. Rum, 30/60. Mü'min, 40/21, 77, 82. Zuhuruf, 43/41-42. Ahkaf, 46/35. Çalışmamızdaki ilgili âyetlerin meali, *“Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr”* adlı eserden alınmıştır.

² Neal Robinson, *Kur'an'ı Keşfetmek* Trc. Süleyman Kalkan, (İstanbul: Kuramer, 2018). 171.

³ Âl-i İmrân, 3/13, 121-127, 173-174; Enfâl, 8/7-12, 19, 42-44, 67, 71.

⁴ Mustafa Özkan, “Tarihin Öznesinin Tespitinde, Kur'an'ın Tarih İlmine Katkısı/Kaynaklığı Üzerine-Bedir Savaşı Örneği-” *İstem*, 8/16 (2010): 28. Bu âyetler Âl-i İmrân, 3/13, 123-127; Enfâl, 8/7, 9-12, 42-44.

⁵ Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Nüzul Dönemiyle Okumak*, editör: Adnan Demircan, Tefsir Geleneğinde Nüzul-Siret İlişkisi, (Ankara: Fecr Yayınları, 2020). 113.

⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Zemahşerî ve Tefsiri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 26. y.y. Ali Özek, “el-Keşşâf,” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDY Yayınları, 2002). 25: 329-330.

Hem klasik tefsir geleneğini, hem de modern dönemin birikiminden yararlanması nedeniyle de Elmalılı Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı klasik eserinden yararlanılmıştır.

Siyerden temel kaynaklardan İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'si, Vâkıdî'nin *Meğâzî*'si ve İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'i esas alınmıştır.

Hadis kaynaklarından ise Buhârî'nin *Sahih*'ine müracaat edilmiştir.

Müelliflerin Bedir Savaşı hakkında nazil olduğunu belirttikleri âyetlerle ilgili bilgilerin bir kısmının kendi görüşleri, bir kısmının da nüzul ortamıyla ilgili rivayetler olduğu gerçeğini de göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Bunun yaparken de bu rivayetleri yazıldığı dönemin şartlarını, Kur'an-siyer ilişkisi, zaman ve mekan uyumu, rivayetlerin gerçeklerle uyumunu dikkate almamız gerekmektedir.⁷

1. Bedir Savaşı ve Tarihi Önemi

Bedir Savaşı hicretin on dokuzuncu ayı, on yedi Ramazan, Cuma sabahı meydana gelmiştir. Kur'an'da bu savaş "İki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı ve hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün."⁸ olarak nitelendirilmiştir.⁹ Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasındaki ilk savaş olma özelliği taşıyan Bedir Savaşı, Mekke ile Medine arasında yer alan, Medine'ye sekiz mil uzaklıkta bulunan ve Bedir ismi verilen bir su kuyusunun olduğu yerde meydana gelmiştir. Bedir'de Cahiliye döneminde ticaret panayırı kuruluyordu.¹⁰

Batn-ı Nahle Gazvesi'nde Müslümanların Amr b. El-Hadramî'yi öldürmeleri ve Şam'dan dönen Kureyş kervanının Müslümanlar tarafından ele geçirilme tehlikesi Bedir Savaşı'nın görünen sebebi olsalar da Mekke döneminde yaşananlar ve Medine'de Müslümanların siyasi bir güç olarak ortaya çıkmaları ve Mekke müşriklerinin Müslümanların varlığını ortadan kaldırma amaçları Bedir Savaşı'nın asıl sebebidir.¹¹

Bedir'de yaklaşık bin kişiden oluşan ve savaş teçhizatı bakımından daha avantajlı olan Mekke müşrikleriyle; Resûlullah'ın "Siz bu gün, Tâlût'un Câlût'la karşılaştığı gün Talût'un ordusunun sayısı kadarsınız." diye nitelediği üç yüz on üç kişiden oluşan Müslümanlar karşılaşmış ve Mekkelilerin ağır mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır.¹²

⁷ Sami Kılınçlı, "Esbâb-ı Nüzûl Rivayetlerinin Vakıyayla Uyum Sorunu: Ka'b b. Eşref Örneği," İlahiyat Tetkikleri Dergisi, (Aralık, 2019/2): 17-39

⁸ Enfâl, 8/41.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecer, 2001), 11: 171, 201-202.227-228. Konuyla ilgili diğer bir rivayete göre Bedir savaşı on dokuz Ramazan, Cuma günü meydana gelmiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 11: 201. Resûlullah, Medine'ye hicretinin on dokuzuncu ayında, Ramazan'ın on ikisinde Cumartesi günü Abdullah İbn Mektûm'u yerine vekil bırakarak Medine'den yola çıkmıştır. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.) 2: 11-19. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. (Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1955), 1-2: 612, 616. Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Kitâbü'l-Megâzî*. Thk. Marsden Jones. (Beyrut: y.y. 1984). 1: 23, 51.

¹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 6: 17-19; 11: 204. Bedir bölgesine bu ismin verilmesinin sebebi hakkında iki görüş söz konusudur. Şa'bi'ye göre Bedir'e bu ismin verilmesinin sebebi, Cüheyne kabilesinden "Bedir" diye adlandırılan bir adamın orada su kuyusunun bulunmasından dolayıdır. Abdullah b. Cafer ve Muhammed b. Salih'e göre ise Bedir, o bölgeye verilen bir isimdir. Herhangi bir kimsenin adı değildir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 6: 17-18, 251; 11: 201.

¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2: 600, Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 19-20. Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi I*. (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011). 255-56 Cafer Acar, *Cahiliye'de ve Risalet Döneminde Savaş Olgusu*, Doktora Tezi (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2007). 247.

¹² Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. *Sahih-i Buhârî*. (Kahire: Matbaatus- Selefîyye, 1979). *Kitâbü'l-Megâzî*, 6. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 4: 491; 11: 201, Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 31-36.

Bedir Savaşı'nın sonuçlarını dikkate aldığımız zaman Kur'an'ın konuya vermiş olduğu önemi daha iyi anlamış oluruz. Her şeyden önce Bedir yenilgisi Hicaz'ın en seçkin kabilesi olan Kureyş için sonun başlangıcını ifade etmektedir. Bu savaşta Mekke aristokrasisinin önde gelenlerinden en nüfuzlu ve tecrübeli 15-20 kişinin öldürülmesi ciddi bir tecrübe ve kabiliyet kaybıdır. Bunun etkileri hemen görülmemekle birlikte, Kureyş için ciddi bir saygınlık kaybına neden olmuştur.

Müslümanlar açısından Bedir Savaşı siyasal bir olaydan daha fazlasıdır. Bedir galibiyetinin Hz. Peygamber ve müminler için daha derin bir anlamları vardır. Müslümanlar Mekke'de uzun bir süre sıkıntı ve muhalefet dolu yorucu yılların geçirmişler, zorlu bir hicret sonrası Medine'de de sıkıntılı süreç devam etmiştir. Bedir'de elde ettikleri tartışmasız galibiyet Mekke döneminde nazil olan âyetlerin vaat ettiği 'zafer'in ta kendisiydi ve bu aynı zamanda onların yaşadıkları zorluklara dayanmalarını sağlayan imanlarını da haklı çıkarıp doğrulamıştır. Bu sonuç öncelikle Medine ve çevresinde, daha sonra da bütün Arap yarımadasında Müslümanlara olan bakış açısını değiştirmiş, İslam tebliğinin etki sahasını genişletmiştir. Bazı bakımdan, Bedir'deki zafer, hicretten bile daha önemli bir olaydı; zira Müslümanlar bu savaştan, kendi kurtuluş tarihleri olan apayrı olan bir toplum olarak çıkmışlardır.¹³ Yine hicret etmeyip Mekke'de kalan ve Müslüman olduklarını gizleyen Müslümanlar da Bedir galibiyeti sonrası Mekke'de kendilerini daha güçlü hissetmeye başlamışlardır.¹⁴

Bedir gününden itibaren imanın izzeti tezahür etmiş ve Bedir, İslam'ın binası olmuştur.¹⁵

2. Bedir Savaşı Hakkında Mekke'de Nazil Olduğu Nakledilen Âyetler Hakkında Tefsir, Hadis ve Siyer Kaynaklarındaki Rivayetler

Öncelikle Mekke döneminde nazil olan, üslup ve muhtevası benzer şu dört âyet (Mü'min, 40/77. Yunus, 10/46. Ra'd, 13/40. Zuhur, 43/41-42.) Resûlullah'a Allah'ın zafer vaadini açıkça bildirmekte, müşrikleri ise açıkça uyarıp tehdit etmektedir. Bu âyetlerle ilgili tefsir, hadis ve siyer kaynaklarındaki bilgiler ve yorumlar aşağıda verilmiş olup sonuç bölümünde değerlendirme yapılmıştır.

“Sen şimdi sabret; Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecek. Muhakkak ki biz, onlara vaktiyle bildirip uyarıda bulunduğumuz şeylerin bir kısmını (ölmeden) sana göstereceğiz, (bir kısmını da görmeden) seni vefat ettireceğiz; ama onlar da sonunda bize dönecekler!” (Mü'min, 40/77.)

Taberî'nin âyetle ilgili yorumu şu şekildedir: Ey Muhammed! Sana indirilenle mücadele eden ve seni yalanlayan müşriklere karşı sabırlı ol. Allah müşrikleri cezalandırarak sana vaat ettiğini yerine getirecek ve seni üstün kılacaktır. Çünkü bu Allah'ın sünnetidir. Müşriklere vaat ettiğimiz cezaların bir kısmını sana dünyada göstereceğiz.¹⁶

Mukâtil'in âyetle ilgili yorumu şöyledir: Hz. Peygamber, Mekke müşriklerine kendini yalanladıkları takdirde cezalandırılacaklarını, Allah'ın vadinin mutlaka gerçekleşeceğini bildirerek Resûlullah'ı teselli etmiştir. Allah'ın vaadi Resûlullah hayattayken Bedir Savaşı'nda gerçekleşmeye başlamıştır.¹⁷

Zemahşerî'nin yorumu ise şöyledir: Onları tehdit ettiğimiz azabın bir kısmını -ki bu, Bedir günü öldürülmeleri yahut esir edilmeleridir- sana gösterirsek işte bu odur. Yahut Bedir

¹³ W. Montgomery Watt. Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed, Trc. Ünal Çağlar. S. 133-134. (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001). 133-134. Neal Robinson, *Kurân'ı Keşfetmek*, 68.

¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VI, 23-24, 53-54.

¹⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997). 2: 403-405.

¹⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 20: 367.

¹⁷ Mukâtil: *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 2: 721.

gününden önce senin canını alırsak, bunlar nasılsa Kıyamet günü bize dönecekler; hak ettikleri cezayı onlara o zaman vereceğiz!”¹⁸

Elmalılı, bu âyetin de mealini vermekle yetinmiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.¹⁹

“Onlara bildirdiğimiz cezanın bir kısmını ya sana gösteririz veya (görmeden) seni vefat ettiririz; ama sonuçta dönüşleri bizedir; sonra Allah onların neler yaptığına da şahittir.” (Yunus, 10/46.)

Taberî, âyeti herhangi bir olaya tahsis etmeyerek genel bir şekilde yorumlamıştır.²⁰

Mukâtil âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bedir günü sana vaat ettiğimiz bazısını sana göstereceğiz veya Bedir gününden önce seni vefat ettirsek de onların dönüşü bizedir.²¹

Zemahşerî'nin âyetle ilgili yorumu ise şu şekildedir: “Onlara vaat ettiğimiz şeylerin bir kısmını dünyada sana göstersek cezaları o olur; ama eğer bunu sana göstermeden önce seni vefat ettirecek olursak, bu durumda onu sana ahirette gösteririz.”²²

Elmalılı, bu âyetin de mealini vermekle yetinmiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.²³

“Onlara haber verdiğimiz azabın bir kısmını sana ister gösterelim, ister (bundan önce) seni vefat ettirelim, senin görevin sadece tebliğ etmektir; hesaba çekmek bize aittir.” (Ra'd, 13/40.)

Taberî'ye göre âyet şu mesajı vermektedir: Ey Muhammed! Sen hayattayken müşriklere inkârları nedeniyle vaat ettiğimiz cezaların bir kısmını göstereceğiz veya bunları sana göstermeden seni vefat ettiririz.²⁴

Mukâtil'e göre âyet şu anlam gelmektedir: Ey Muhammed! Sana vaat ettiğimiz dünyevi azabı, yani Mekke müşriklerinin Bedir'de öldürülmelerini ve öldükten sonra görecekleri diğer azabın bazılarını göstereceğiz.²⁵

Zemahşerî'nin yorumu ise şu şekildedir: İşler nasıl gelişirse gelişsin, yani çarpılıp düşecekleri yerleri ve azaba duçar olacaklarına dair ettiğimiz vaadi sana göstersek de, seni bundan önce vefat ettirsek de senin yapman gereken ilahi mesajı iletmekten ibarettir. Onları yaptıklarından dolayı hesaba çekmek ve karşılığını vermek sana değil, bize düşer! Dolayısıyla, yüz çevirmeleri seni üzmesin. Azabın hemen gelivermesini de bekleme.²⁶

Elmalılı'nın yorumu: İnkâr edenlere vaat edilen bütün ceza ve azabın hepsi gerçekleşecek ve sen bunların bazısını dünya gözüyle göreceksin. Gerçekleşmesi kesin olan bu gerçeğe rağmen sana hiç birisini göstermeyip seni bu dünyadan alsak da sen vazifeni yap.²⁷

“Ya seni alıp götüracağız, onlara da hak ettikleri cezayı vereceğiz yahut kendilerine yapacağımızı söylediğimiz şeyi sana göstereceğiz; onlara dilediğimizi yapabiliriz!” (Zuhruf, 43/41-42.)

Taberî'nin yorumu: Mekke müşriklerine galip gelmeni ve onlara karşı üstünlük sağlamanı sana göstereceğiz.²⁸

¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5: 1077-1079.

¹⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 546.

²⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 12: 188.

²¹ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 2: 240.

²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 287.

²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 529.

²⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 13: 574.

²⁵ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 2: 383.

²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 775.

²⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5: 187.

Mukâtil'in yorumu: Sana hayattayken onların başına gelen Bedir azabını göstereceğiz.²⁹

Zemahşerî'nin yorumu: Seni onlara galip getirmeden ve müminlerin kalplerine serinlik vermeden önce senin ruhunu alırsak, âhirette bunlara hak ettikleri cezayı en sert şekilde vereceğiz. Tıpkı "*Seni (daha evvel) vefat ettirsek de sonunda nasılsa Bize dönecekler!*" (Gâfir 40/77) âyetinde olduğu gibi. Onlara incek azaba ilişkin tehdidimizi sen hayattayken -yani Bedir günü- gerçekleştirmek istersek, onlar bizim hükmümüz ve kudretimiz altındadırlar, bundan kaçamazlar. Allah müşrikleri önce küfür ve sapkınlıkta aşırı dirençli olarak nitelemiş; ardından da dünya ve âhret azabıyla şiddetli bir tehditte bulunmuştur.³⁰

Elmalılı, bu âyetin de mealini vermekle yetinmiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.³¹

"*Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak ve onlara biraz süre tanı.* (Müzzemmil, 73/11)

Taberî'nin konuyla ilgili Hz. Aişe'den naklettiği rivayete göre bu âyetin nazil olmasıyla Bedir Savaşı arasında kısa bir süre vardır.³²

Mukâtil'e göre âyette Mekke müşrikleri tehdit edilmekte ve yaptıklarının karşılığını bir süre sonra görecekları bildirilmektedir. Bedir'de o süre dolmuş ve müşrikler yaptıklarının cezasını görmeye başlamışlardır.³³

Zemahşerî'ye göre âyetteki yalanlayanlar lüks içinde yaşayan şımarık Kureyş ileri gelenleridir ve bunlar Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara yaptıkları nedeniyle oldukça sert bir şekilde cezalandırılacaklardır. Müfessir, bu âyette Bedir Savaşı'na işaret edildiğine dair her hangi bir bilgiye yer vermemektedir.³⁴

Elmalılı'ya göre âyette refah sahibi, zevkine düşkün kimseler olarak nitelenenler Kureyş ileri gelenleridir. Hz. Peygamber'e "Sen yorulma, merak etme, onları bana bırak, acele etme, onlara biraz mühlet ver, ben onların hakkından gelmeye ve cezalandırmaya yeterim." denilmektedir.

İbn Hişâm'ın konuyla ilgili verdiği bilgiye göre "*Ey örtüsüne bürünen!*"(Müzzemmil, 73/1) âyetinin nazil olmasıyla "*Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak ve onlara biraz süre tanı. Kuşkusuz katımızda (onlar için) prangalar, yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez bir yiyecek, elem verici bir azap vardır.*" (Müzzemmil, 73/11-13) âyetlerinin nazil olması arasından çok geçmeden Allah, müşrikleri Bedir Savaşı'yla birlikte cezalandırmaya başlamıştır.³⁵

Vâkıdî'nin rivayetine göre bu âyet Bedir Savaşı'ndan kısa bir süre önce nazil olmuştur.³⁶

"*Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur.*" (Sâd, 38/11)

Taberî'ye göre âyet Mekke müşriklerinin Bedir'de uğrayacakları bozgunu haber vermektedir. Taberî'nin Katâde'den naklettiğine göre bu âyet, Mekke'de nazil olmuş, te'vili de Bedir'de ortaya çıkmıştır.³⁷

²⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 20: 700-701.

²⁹ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 796.

³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6: 45.

³¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 43.

³² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 23: 381.

³³ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. (Kahire: 1979), 4: 476-477.

³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6: 995.

³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2: 671.

³⁶ Vakîdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 1: 137.

Mukâtil'e göre bu âyette “*O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.*”³⁸ âyetinde olduğu gibi Benî Muğîre ve Benî Ümmeyye'nin Bedir'de mağlup olacaklarını haber vermektedir.³⁹

Zemahşerî ise âyeti şöyle yorumlamıştır: Mekke müşrikleri Allah Resûlü'ne karşı bir araya gelen ve yakın gelecekte mağlup olacak bir ordudur. Bu nedenle onların söylediklerini önemseyip dert etme. Âyette aynı zamanda Mekke müşriklerinin yersiz bir gurura kapılarak kendilerini olduğundan farklı bir yere konumladıkları ifade edilmekte ve bu tavırları alay konusu edilmektedir.⁴⁰

Elmalılı'ya göre bu âyette Kureyş'in Bedir Savaşı'yla başlayan hezimetine işaret olduğu gibi, başarılı bir ordunun birlik ve beraberliğini sağlayabilmiş bir milletten çıkabileceği anlatılıyor.⁴¹

“*Bu (Kur'an) ise bütün âlemlere kesinlikle bir öğüt ve uyarıdır. Onun (Kur'an) haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra mutlaka öğreneceksiniz.*” (Sâd, 38/87-88.)

Taberî'ye göre âyetin muhatabı Mekke müşrikleridir. Kur'an onlara bu âyetinde vaat ve tehdit ettiği şeylerin belli bir süre sonra gerçekleşeceğini haber vermektedir. Kur'an'ın verdiği haberlerin hakikatini ne zaman öğreneceklerine dair iki farklı görüş söz konusudur. Katâde'ye göre ölümden sonra, Hasan-ı Basrî'ye göre ise ölüm anında kesin bilginin haberi gelecektir. İkinci görüş Süddî'ye aittir, ona göre Bedir Savaşı'yla öğreneceklerdir. Diğer bir görüşe göre ise kıyamet günü öğreneceklerdir. Taberî'ye göre bu âyetteki “bir süre” den maksadın ne olduğu hususunda en isabetli görüş şudur: Buradaki süre için bir tahsis söz konusu değildir. Bazıları Kur'an'ın haberlerinin hakikatini hayatta iken Bedir'den önce veya Bedir'de görmüştür. Arapça'da (hîn) kelimesi belirli bir zamana tahsis edilemez.⁴²

Mukâtil'in yorumuna göre bu âyet Mekke müşriklerini Bedir'de öldürüleceklerini tehditkâr bir üslupla bildirmektedir. Böylece onlar Kur'an'ın haberlerinin doğruluğunu bizzat tecrübe edeceklerdir. “*(Ey resulüm!) Şimdi sen bir süre için o inkârcıları kendi hallerine bırak.*” (Sâffât, 37/174.) âyeti de Mekke müşriklerinin Bedir'de öldürüleceklerini bildirmektedir.⁴³

Zemahşerî'ye göre âyet şu mesajı vermektedir: Kur'an'ın verdiği haberlerin doğruluğunu, gerçekliğini ve hak olduğunu yakında yani ölümlerinde veya kıyamet günü yahut İslâm üstün gelip yaygınlaştığında göreceksiniz.⁴⁴

Elmalılı'ya göre âyet, Kur'an'ın dünyevi ve uhrevi haber verdiği müjde, tehdit ve diğer şeyler bir zaman sonra kimi dünyada, kimi de ahirette bilineceğini haber vermektedir.⁴⁵

“*Amansız bir şekilde yakaladığımız gün yaptıklarının cezasını hakkıyla vereceğiz.*” (Duhân, 44/16.)

Taberî ve Buhârî'nin İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre Resûlullah, Mekke müşriklerinin inkârlarında ısrar etmeleri üzerine Hz. Yusuf zamanındaki gibi bir kıtlığa maruz kalmaları için

³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 20: 28-29.

³⁸ Kamer, 54/45. Vâkîdî de bu âyette bahsi geçen “bozgun”un Bedir günü Mekke müşriklerinin yaşadığı bozgun olduğunu nakletmektedir. Vâkîdî, *Meğâzî*, 1: 136-137.

³⁹ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 637-638.

⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5: 803.

⁴¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 471.

⁴² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 20: 151-152.

⁴³ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 654-655.

⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5: 891.

⁴⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 490.

Mekke müşriklerine beddua etmiştir. Resûlullah'ın bu duasının kabulü neticesinde Mekkeliler, yaşadıkları kıtlık nedeniyle açlıktan gözlerini ufka çevirince dumandan başka bir şey görmüyorlardı. Onların bu halini “(Ey Muhammed, şüphe içinde eğlenip duran kavminin müşrikleri için) Göğün açık bir duman getireceği günü bekle. (O duman) insanları bürür. Bu, elem dolu bir azaptır.” (Duhân, 44/10-11) âyetleri tasvir etmektedir. Müşrikler, başlarına gelen bu kıtlıktan kurtulmak için Resûlullah'a gelerek ona iman ettiklerini, başlarına gelen bu azabın kaldırılması için Allah'a dua etmesini istemişlerdir. Resûlullah Mekkelilere azabın kalkmasıyla birlikte tekrar eski hallerine döneceklerini söylemiş ve duası üzerine kıtlık azabından kurtulmuşlardır. Fakat onlar tekrar eski hallerine dönmüşlerdir. “İnsanlar, “Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz” dediler. Allah da onlara “Nerede onlarda öğüt almak?! Oysa kendilerine (gerçeği) açıklayan bir peygamber gelmişti. Sonra ondan yüz çevirdiler ve “Bu bir öğretilmiş, bu bir deli!” dediler. Biz bu azabı kısa bir süre kaldıracacağız, siz de yine eski halinize döneceksiniz. Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırsınız.” (Duhân, 44/10-16) âyetleri bu hadise hakkında nazil olmuştur. Mekke müşriklerinin küfre ve zulme geri dönmelerinin cezasını Bedir Savaşı'nda tatmışlardır. Kur'an'da gelecekte vuku bulacağını bildirdiği şu beş olay Resûlullah'ın hayatında gerçekleşmiştir: Lizâm cezası (Tâhâ 20/129; Furkan 25/77), Rûmların Farslılara yenilmesi (Rûm 30/2), ayın yarılması (Kamer 54/1), Duhân sûresinde geçen duhân ve batşa hadiseleri.⁴⁶

Müşriklerin en şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarını bildiren “Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırsınız.” batşe-i kübrâdan maksadın ne olduğu hakkında müfessirler ihtilaf etmiş, onlardan bir kısmı kıyamet günü olduğunu, bir kısmı da Bedir Savaşı olduğunu ifade etmiştir. Taberî, konuyla ilgili âyetler grubunun muhtevasını, üslubunu ve ilgili rivayetlerin sıhhatini dikkate alarak “batşe-i kübrâ”nın Bedir Savaşı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

Konuyla ilgili olarak Mukâtil'in yorumu ise şu şekildedir: Mekke müşriklerinden Ukbe b. Ebû Muayt “Muhammed bir delidir” demiş, bazıları da “Muhammed kendisine vahiy geldiğini iddia ediyor, işin aslı ona bunları Âmir b. Hadramî'nin kölesi Cebr öğretiyor. Cebr, Muhammed'e bunları öğretmeye devam ederse onu efendisinden satın alıp cezalandıracağız. Bunu yaptığımız takdirde Muhammed ona gelecek zararı giderebilecek mi göreceğiz.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Allahım! Bizim sıkıntılarımızı giderecek bir yağmur ver, bize bol ve bereketli bir sene geçirmeyi nasip et.” diye dua etti ve Allah onların üzerindeki azabı kaldırdı. Fakat Mekke müşrikleri inkârlarını sürdürdükleri için Allah onları en büyük yakalayış olan Bedir Savaşı ile cezalandırmıştır ve bu cezalandırma Mekke müşriklerine isabet eden kıtlıktan daha büyüktür.⁴⁸

Zemahşerî'ye göre bu âyette “Fakat o ‘bütün felâketleri bastıran felâket’ geldiğinde” (Nâzi'ât 79/34) sözündeki gibi kıyamet gününü kastedilmektedir. “Büyük yakalayış”ın Bedir günü olduğu da söylenmiştir.⁴⁹

Elmalılı'ya göre de büyük yakalayış kıyamet günüdür.⁵⁰

İbn Sa'd ve Vâkıdî'nin rivayetlerine göre de (Duhân, 44/16.) âyetinde bahsi geçen gün Bedir günüdür.⁵¹

⁴⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 21: 14-20; Vâkıdî, *Meğâzi*, 1: 136; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 16. Buhârî, “Tefsîr”, 38/3; 44/1-5.

⁴⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 21: 20-28.

⁴⁸ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 818-820.

⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6: 95-97.

⁵⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 61.

⁵¹ Vâkıdî, *Meğâzi*, I, 136; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2: 16.

De ki: (Ey insanlar!) “Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin! (Ey inkârcular!) Siz O’nun dinini yalan saydığınız için bunun günahı artık yakanızı bırakmayacak!” Furkân, 25/77.

Taberî âyetle ilgili şu bilgileri vermektedir: Bu âyetteki “lizâm” kelimesinin ne anlama geldiği hususunda farklı yorumlar söz konusudur. Müfessirlerden bir kısmına göre bu kelime Bedir’de müşriklerin öldürüleceğini bildirmektedir. Bazı müfessirler göre ise âyette bir tahsis söz konusu değildir, bu kelime savaş anlamına gelmektedir. İbn Abbas’a göre bu kelime ölüm anlamına gelmektedir. Arap dili bilginlerinden bazılarına göre ise bu kelime “Sorumluluk sahibi her kişi, iyi veya kötü, yaptığı şeylerin karşılığını görecek.” anlamına gelmektedir. Taberî’ye göre bu kelime “hemen gelecek bir azap” anlamına gelmektedir ve Mekke müşrikleri kendilerine gönderilen peygamberi yalanladıkları için birbiri ardınca kendilerini helake sürükleyip yok eden azaplara maruz kalmışlardır. Bunun ilki de Bedir Savaşı’dır.⁵²

Vâkıdî’ye göre de bu âyette Bedir günü kastedilmektedir.⁵³

Mukâtil’e göre Mekke müşrikleri Hz. Peygamber’i yalanladıkları için Bedir’de azap onları yakalayacaktır. Kur’an’ın haber verdiği gibi olmuş ve onlar Bedir’de öldürülmüşlerdir.⁵⁴

Zemahşerî’ye göre Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Kullarıma sadece bana kulluk etmeleri sebebiyle değer vereceğime dair hükmümü bildirdiğim halde onlar beni yalanlamak suretiyle hükmüme aykırı hareket ettiler. İleride bu yalanlamalarının neticesi mutlaka gelip onları bulacak ve cehenneme sürükleyecek! Mücahid, ‘lizâm’ın Bedir’de öldürülme olduğunu, orada ölenler arasında kontrol yapıldığını ifade etmiştir.⁵⁵

Elmalılı’ya göre “Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım” (Zariyât, 51/56.) âyetinde buyrulduğu üzere yaratılışın hikmeti ibadet ve kulluktur. Bu nedenle ibadet ve kulluk olmadığı takdirde Allah katında insanın ne kıymeti ne de ehemmiyeti olamaz. Dua olmadığı takdirde Allah yalanlanıp inkâr edilmiştir. Bu da cezayı gerektiren bir sonuç doğurur.⁵⁶

“İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.” (Hac, 22/19)

Bedir Savaş öncesi Müslümanlardan Hz. Ali, Hz. Hamza ve Ubeyde b. Hâris, Mekke müşriklerinden de Rebîa’nın iki oğlu Utbe ve Şeybe ile Velîd b. Utbe karşılıklı mübâreze yapmışlar, mübârezeyi kazanan Müslümanlar yüksek bir moral gücüyle savaşa başlamışlardır. Bedir öncesi mübâreze yapanlar hakkında *“İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.”* (Hac, 22/19) âyeti nazil olmuştur.⁵⁷

Konuyla ilgili olarak Buhârî, İbn Sa’d ve Vâkıdî, bu âyetin Bedir Savaşı öncesi mübareze yapanlar hakkında nazil olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁸

İbn Hişâm, Bedir Savaşı öncesi Mekke müşrikleriyle Müslümanlar arasında belirtilen isimler arasında mübâreze olduğunu nakletmekte, fakat ilgili âyetin indiğine dair bir bilgiye yer vermemektedir.⁵⁹

⁵² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 17: 537-540.

⁵³ Vâkıdî, *Meğâzi*, 1: 136.

⁵⁴ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 243.

⁵⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 905.

⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6: 114.

⁵⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 16: 489-491.

⁵⁸ Buhârî, *Kitâbu’l-Meğâzi*, 8. İbn Sa’d, *Tabâkat*, 2: 16. Vâkıdî, *Meğâzi*, 1: 70.

⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2: 62

Taberî, ilgili âyetin siyak ve sibakından hareketle âyeti şu şekilde yorumlamıştır: “Bu âyette bahsedilen taraflardan birisi hangi çeşidiyle olursa olsun inkâr edenler, diğeri de iman edenlerdir. Çünkü bu âyetin öncesindeki “*Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde etmektedir. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz, Allah dilediğini yapar.*” (Hac, 22/18) âyette Allah, insanları iki gruba ayırmış, bir kısmının kendisine itaat edip secde ettiklerini, bir kısmının da isyan edip üzerlerine azabın hak olduğunu bildirmiştir. Daha sonra da bu iki grup insanın akıbetlerinden bahseden “*Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir. Onlar için bir de demirden topuzlar vardır. Her ne zaman cehennemden, o ızdıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, “Tadın yangın azabını” denilir. Şüphesiz, Allah iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir.*” (Hac, 22/19-23) âyetlerinin bu âyeti müteâkiben gelmesi bizim bu tercihimizi desteklemektedir. Bu âyetin Bedir Savaşı öncesi yapılan mübâreze hakkında indiğine dair Ebû Zer’in rivayeti zayıftır. Bu âyetin mânası umumdur ve rivayet ettiğimiz bütün sebab-i nüzûlleri ve benzerlerini ihtiva etmektedir.”⁶⁰

Mukâtil’e göre bu âyet müminler ile kitap ehli hakkında nazil olmuştur. Bir sonraki âyette inkâr edenlerden maksat Yahudi ve Hıristiyanlardır.⁶¹

Zemahşeri’ye göre âyette bahsi geçen iki topluluk, Allah’ın dini ve sıfatları hakkında tartışan müminler ve kâfirlerdir. İbn Abbas âyetin altı din ehline yönelik olduğunu söylemiştir. Rivayete göre kitap ehli müminlere şöyle demişlerdir: “Biz, kitap ve nebî bakımından sizden önce olduğumuz için Allah’a sizden daha yakınız.” Müminler de onlara; “Biz Muhammed’e, sizin nebinize ve Allah’ın indirdiği bütün kitaplara iman ettiğimiz için Allah’a daha yakınız. Siz, Hz. Muhammed ve ona indirilenlerin hakikat olduğunu bildiğiniz halde kıskançlığımızdan dolayı onu inkâr ediyorsunuz.” demişlerdir. İşte âyette söz konusu edilen “Rableri hakkındaki husumet” budur.⁶²

Elmalılı’ya göre müminlerle inkâr edenler iki hasım taraftır ve yaratıcıları hakkında birbirleriyle davalı durumdadırlar. Bu âyet siyak ve sibak itibarıyla değerlendirildiğinde bütün müminler ve kâfirler için müjde ve uyarı içermektedir. İbn Abbas’ın rivayetine göre bu âyet ve sonrasındaki üç veya dört âyet, Medine’de Bedir’de mübareze yapanlar hakkında nazil olmuştur.⁶³

“*Allah’ın nimetini küfre değişenleri ve kavimlerini helak yurduna, yaslanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? O ne kötü duraktır!*” (İbrahim, 14/28-29.)

Taberî’nin bu âyetle ilgili yorumu şu şekildedir: Allah, Kureyş’e kendi aralarından bir nimet ve rahmet olarak resul göndermiş, onlar gönderilen Nebî’yi yalanlayarak küfran-ı nimette bulunmuşlar, böylece kavimlerini helâk yurduna sürüklemişlerdir. Kureyş müşriklerini helâk yurduna sürükleyen Ebû Süfyân b. Abdûlmuttalib olduğu söylenmiştir. Kavimlerini helak yurduna sürükleyenlerin kim olduğu hususunda farklı yorumlar söz konusudur. Bazı rivayetlere göre Benî Muğîre ve Benî Ümeyye olduğu, Benî Muğîre’nin Bedir Savaşında kökünün kesildiği, Benî Ümeyye’ye ise Allah’ın bir süreye kadar mühlet vermiştir. Diğer bir rivayete göre ise kavimlerini helak yurduna sürükleyenler Benî Esed ve Benî Mahzûm’dur. Diğer bir rivayete göre kavimlerini helake sürükleyenler Kureyş münafıklarıdır. Diğer bir rivayete göre Bedir’e katılan Mekke müşriklerinin komutanlarıdır. Bu rivayetlerin tamamında

⁶⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 16: 493-494.

⁶¹ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 120-121.

⁶² Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 4: 522-524.

⁶³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5: 508-509.

helak yurdu Bedir mağlubiyetidir. İbn Abbas'ın rivayetine göre ise bu âyette bahsedilen kişi Rum ülkesine iltica eden Cebele b. Eyhem ve Araplar'dan ona tabi olanlardır.⁶⁴

Buhârî bu âyetteki “kavimlerini helak yurduna sürükleyenlerin” inkârcı Kureyşlilerin olduğunu, Allah'ın nimetinin Resûlullah olduğunu, helak yurdunun da Bedir Savaşı olduğunu nakletmektedir.⁶⁵

Vâkîdî'ye göre Kureyş, Bedir günü kavmini helak yurduna sürüklemiştir.⁶⁶

Mukâtil'e göre bu iki âyet Medenî'dir ve âyetteki Dâru'l-Bevâr tamlaması Uman lehçesindedir ve helak yurdu anlamına gelmektedir. Benî Ümeyye ve Benî Muğîre Bedir'de kavimlerinin helak olmalarına neden olmuşlardır.⁶⁷

Zemahşerî'ye göre Allah'ın nimetini küfre değiştirenler Mekkelilerdir. Onlar harem beldesinde ikamet edip Allah'ın evinin muhafaza etmeleri, Hz. Muhammed ile şereflendirmelerine rağmen, üzerlerine düşen şükür ve tazim vazifesini yapmayarak Allah'ın nimetine nankörlük etmişlerdir. Ya da Allah onlara yaz-kış ticaret yolculukları ile bolluk ve refaha erdirmiş, fakat onlar Allah'ın nimetine nankörlük etmişler; Allah da onlara yedi sene kıtlıkla cezalandırmıştır. Bedir günü öldürüldükleri ve esir edildikleri zaman da nimet ellerinden alınmış; nankörlük ise boyunlarında bağlı olarak kalmıştır. Hz. Ömer'in “Bunlar Kureyş'in en günahkâr iki kabilesi Muğîre oğulları ile Ümeyye oğullarıdır. Muğîre oğulları Bedir günü yaptıklarının karşılığını görmüş, Ümeyye oğullarına ise biraz daha mühlet verilmiştir!” dediği nakledilmiştir. Kavimlerini helak edenlerin Arapların Hıristiyanlaşmış olanları, yani Cebele b. el-Eyhem ve arkadaşları olduğu da söylenmiştir.⁶⁸

Elmalılı, bu âyetin sadece mealini vermiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.⁶⁹

“Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. Ama senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklar!” (İsrâ, 17/76)

Mekke müşrikleri *“Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. Ama senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklar!”* (İsrâ, 17/76) âyetinde haber verildiği üzere Mekke'de Resûlullah'ın varlığından rahatsız oluyorlardı. Onların çözüm seçeneklerinden birisi de Resûlullah'ı Mekke'den çıkarmak istemeleriydi. Resûlullah'ın Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra müşrikler Mekke'de Bedir Savaşı'na kadar kısa bir süre kalmışlar ve Bedir'de önde gelenlerinin birçoğu öldürülerek âyetin haber verdiği gerçeği tatmışlardır.⁷⁰

Bu ayetin nüzul sebebi ve anlamı hakkında Taberî farklı görüşlere yer vermiştir. Konuyla ilgili rivayetlerden birisine göre bu âyet Medine Yahudilerinin Resûlullah'a “Peygamberlerin vatanı Şam'dır. Medine peygamber vatanı değildir.” demeleri üzerine nazil olmuştur. Diğer bir görüşe göre ise Mekkeliler Nebî'yi Mekke'den çıkarmak istemişler, Allah, Hz. Peygamber'e Mekke'den çıkmasını emredinceye kadar Mekke'den çıkarmalarına izin vermemiştir. Nebî, Mekke'den ayrıldıktan sonra müşrikler Mekke'de çok az bir süre kalmışlardır, çünkü Bedir günü bunların birçoğu öldürülmüştür.⁷¹ Taberî ise âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Haberin siyâkında Yahudilerle ilgili bir âyetin geçmeyip Resûlullah ile ilgili haberlerin bulunması, Resûlullah'ı çıkartmak isteyenlerin Kureyş'in olduğu açıktır ve

⁶⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 13: 668- 679.

⁶⁵ Buhârî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, 8.

⁶⁶ Vâkîdî, *Meğâzi*, 1: 137.

⁶⁷ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 2: 406.

⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 831.

⁶⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5: 203.

⁷⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 15: 19-20.

⁷¹ *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân* 15: 18-19.

Resûlullah Mekke'den ayrılınca da kısa bir süre sonra Mekke müşrikleri bu yaptıklarının karşılığını Bedir'de görmüşlerdir. Mekke müşriklerinin Bedir'de cezalandırılmalarının nedenlerinden birisi onların Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkarmak istemeleridir. *Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın.* (İsrâ, 17/77). âyeti bunun adet-i ilahi olduğunu, daha önceki peygamberlerin de yurtlarından çıkarıldıklarında aynı akıbete maruz kaldıklarını bildirmektedir.⁷²

Mukâtil'e göre bu âyet Huyey b. Ahtab'ın da içinde bulunduğu Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Yahudiler Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesinden rahatsız olmuş, kıskançlıkları nedeniyle de "Ey Muhammed! Bildiğin üzere bu topraklar peygamber toprağı değildir. Nebilerin ve peygamberlerin yeri Şam'dır. Allah'ın Tihâme'ye peygamber gönderdiği ne zaman görülmüş? Sen gerçek bir peygambersen Şam'a gitmelisin, Rumların seni mağlup edecekleri için gitmiyorsan bundan korkmaman gerekiyor çünkü gerçek peygamberleri Allah düşmanlarına karşı korumuştur ve seni de koruyacaktır. Bunun üzerine Hz. Peygamber Şam'a gitmek üzere Medine'den ayrılarak üç mil uzaktaki Zülhuleyfe'de arkadaşlarının kendisine katılmasını beklemiş, bu esnada kendisine "Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. Ama senden sonra kendileri de fazla kalamayacaklar!" (İsrâ, 17/76). âyeti nazil olmuştur.⁷³

Zemahşerî'nin âyetle ilgili yorumu ise şu şekildedir: Mekkeliler düşmanlık ve tuzaklarıyla Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkarmaya yeltenmişler, Hz. Peygamber'in çıkarılmasının ardından da Bedir'de helâk edilmişlerdir. Bunun "Eğer seni çıkaracak olurlarsa develerine varıncaya kadar tamamının kökü kazınacaktır!" anlamına geldiği de söylenmiştir ki Hz. Peygamber'i Mekke'den Mekkeliler çıkarmamışlar, aksine o Allah'ın emri ile hicret etmiştir. İfadenin "Seni Arap diyarından çıkaracaklardı." anlamında olduğu, bununda "Seni Medine'den çıkaracaklardı." anlamına geldiği de söylenmiştir. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman Yahudiler kıskançlıklarından dolayı onun şehirlerine gelmelerinden hoşnut olmamışlar, Allah Resûlü'ne gelerek "Ey Ebu'l-Kâsım! Peygamberler kutsal bir yer olan ve Hz. İbrahim'in hicret ettiği Şam'dan başka bir yere gönderilmezler. Şayet sen Şam'a gidersen sana inanırız. Biliyoruz ki seni Şam'a gitmekten alıkoyan tek şey Rumlardan korkmandır. Eğer gerçekten Allah'ın peygamberi isen o zaman Allah seni onlardan koruyacaktır." demişler. Bunun üzerine Hz. Peygamber Medine'nin birkaç mil uzaklıkta -bir görüşe göre Zülhuleyfe'ye- karargâh kurmuş, bütün ashâbı onun yanında toplanmış ve insanlar onu kendilerinin hidayete erişmesi için gösterdiği gayretini ve bunun için Şam'a gitme konusunda kararlı olduğunu görmüşlerdir. Hz. Peygamber bu âyetin nazil olması üzerine geri dönmüştür.⁷⁴

Elmalılı, bu âyetin sadece mealini vermiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.⁷⁵

"Yoksa onlar (Kureyş müşrikleri), "Biz yardımlaşan (güçlü) bir topluluğuz" mu diyorlar?" (Kamer, 54/ 44)

Taberî konu hakkında şu bilgileri vermektedir: Dünyevi çıkarları için bir araya gelen Mekke müşriklerinin Müslümanlara karşı aşırı özgüvenlerini yansıtan "Yoksa onlar (Kureyş müşrikleri), "Biz yardımlaşan (güçlü) bir topluluğuz" mu diyorlar?" (Kamer, 54/44). kibirli tavrı sergilemişler, "O topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. (Kamer, 54/45). âyeti onların inkârı esas alan güçlerinin geçici olduğunu belirtmiş ve Bedir Savaşı'nda ilâhi kanun hükmünü icra ederek müminlere va'dedilen müjde

⁷² Câmî 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân 15: 20-21.

⁷³ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 2: 545.

⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 1165.

⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5: 343.

tahakkuk etmiştir. Hz. Ömer “*O topluluk yakında bozguna uğrayacak*” âyeti nazil olduktan sonra bozguna uğrayacağı bildirilen topluluğun merak etmiş, Bedir Savaşı öncesi Resûlullah’ın zırhını giydikten sonra “*O topluluk yakında bozguna uğrayacak*” âyetini okuduğu görünce işin hakikatini anlamıştır.⁷⁶

Mukâtil’e göre Mekke müşrikleri daha önce Hz. Peygamber ve arkadaşlarına karşı “*Biz yardımlaşan (güçlü) bir topluluğuz*” (Kamer, 54/44). demişler, söylediklerinin aksine Bedir’de bozguna uğrayıp kaçmışlardır.⁷⁷

Vâkîdî’ye göre bu âyette bahsi geçen “bozgun” Bedir’de Mekke müşriklerinin yaşadığı bozundur.⁷⁸

İbn Sa’d, konuyla ilgili şu bilgiyi nakletmektedir: “*O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.*” (Kamer, 54/45). âyeti nazil olduktan sonra Hz. Ömer “Hangi topluluk mağlup olacak? Hangi topluluk galip gelecek?” demiş, Bedir Savaşı öncesi Hz. Peygamber’in zırhını giydikten sonra bu âyeti okuduğunu görünce bunu Mekke müşriklerinin mağlup olacaklarına yorumuştur.⁷⁹

Konuyla ilgili Buhârî’nin rivayeti şu şekildedir: Resûlullah Bedir günü çadırında şöyle dua etmiştir: Allah’ın bana olan vaadini yerine getirmeni diliyorum. Bu gün mağlup olduğumuz takdirde sana ibadet edecek kimse kalmaz. Resûlullah daha sonra zırhını giymiş ve “*O topluluk yakında (Bedir’de) bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.*” (Kamer, 54/45.) âyetini okuyarak dışarı çıkmıştır.⁸⁰

Zemahşerî’ye göre bu âyet Mekke müşriklerinin Müslümanlara karşı tavrını tasvir etmektedir. Onlar “Biz muzaffer bir topluluğuz” yani öylesine güçlü ve birlik içinde bir toplumuz ki ne yerimizden yurdumuzdan uzaklaştırılabilir ne de mağlup edilebiliriz.” diyorlardı. Rivayete göre; Ebu Cehil Bedir günü atını mahmuzlayarak ön saflara doğru ilerlemiş ve “Bugün Muhammed ve arkadaşlarına galip geleceğiz!” demiş, bunun üzerine “*Bu topluluk yakında dağıtılacak; arkalarını dönüp kaçacaklar!*” âyeti nazil olmuştur. İkrime’den (v. 105/723) rivayet edildiğine göre bu nazil olduğu zaman Hz. Ömer (v. 23/644), “Hangi topluluk bozguna uğratılacak acaba?!” demiş, Bedir günü Hz. Peygamber’in zırhlı bir halde “Bu topluluk yakında dağıtılacak; arkalarını dönüp kaçacaklar!” dediğini duyunca âyetin Bedir galibiyetine işaret ettiğini anlamıştır.⁸¹

Elmalılı, bu âyetle ilgili şu bilgileri naklediyor: Bu âyet Mekke’den nazil olduktan sonra Hz. Ömer Resûlullah’a hangi topluluğun mağlup olacağını sormuş, Bedir günü Kureyş’in yenilgisi sonrası Resûlullah’ın bu âyeti okuduğunu görünce âyetin Bedir Savaşı hakkında bir mucize olduğu anlamıştır.⁸²

“*En sonunda üzerlerine çok şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de görürsün ki onlar bu durumda tam bir şaşkınlık ve ümitsizlik içine düşmüşlerdir.* (Mü’minûn, 23/77.)

Bedir Savaşı “*En sonunda üzerlerine çok şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de görürsün ki onlar bu durumda tam bir şaşkınlık ve ümitsizlik içine düşmüşlerdir.*” (Mü’minûn, 23/77.)âyetinde ifade edildiği üzere Mekke müşrikleri için yeni bir dönemin başlangıcı

⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 22: 157-158.

⁷⁷ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 4: 184.

⁷⁸ Vâkîdî, *Meğâzi*, 1: 136-137.

⁷⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, 2: 16, 23.

⁸⁰ Buhârî, *Kitabü’t-Tefsîr*, 5.

⁸¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6: 493.

⁸² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7: 322.

olmuştur. Onlar bu savaşla birlikte bölgedeki güçlü ve seçkin konumlarını kaybetmeye başlamışlardır.⁸³

Taberî bu âyetle ilgili iki farklı görüşe yer vermektedir. İbn Abbâs ve İbn Cüreyc'e göre müşriklere açılan azap kapısı Bedir Savaşı'dır. Mücâhid'e göre ise müşriklere açılan "azap kapısı" kıtlık ve şiddetli sıkıntılardır. Taberî'ye göre âyetin te'vili için en uygun rivayet Mücâhid'in rivayetidir. Konuyla ilgili İbn Abbâs'ın rivayeti de sahihtir. Bu âyet, Resûlullah'ın Kureyş'e beddua etmesi üzerine başlarına gelen kıtlık nedeniyle nazil olmuştur. Semâme b. Usâl'in Mekke'ye gelmesi Kureyşlilerin başına gelen kıtlık hadisenin Bedir Savaşı'ndan sonra meydana geldiğini göstermektedir.⁸⁴

Mukâtil'e göre bu âyet Mekke müşriklerinin başına gelen kıtlık ve açlıktan bahsetmektedir.⁸⁵

Vâkîdî de bu âyetin Bedir Savaşı hakkında nazil olduğunu nakletmektedir.⁸⁶

Zemahşerî âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Allah, Mekke müşriklerinin maruz kaldıkları kıtlığı rahmetiyle kaldırıp bolluk ve berekete mazhar kılrsa da onlar eski kibirlerine, Hz. Peygamber'e ve müminlere karşı düşmanlıklarına geri dönerler. Sonrasında da Allah'ın huzurunda merhamet dilenme halleri kaybolup gider. "Biz onları önce kılıçla cezalandırdık, Bedir günü büyük liderleri öldürüldü ve esir edildi, ama hâla uslanmadılar, tevazu göstermediler, nihayet onlara ölüm ve esaretten daha şiddetli olan açlık kapısını açtık -ki azapların en ağırıdır- bunun üzerine bir an uslandılar, boyunları eğildi, içlerinde en azgın ve inatçı olan Ebû Süfyan gelip senden merhamet diledi." buyurarak buna delil getirmiştir. Ya da "Onları ölüm, açlık vb. her tür sıkıntı ile imtihan ettik, ama onlarda bir yumuşama ve boyun eğme görülmedi. Onlar böyledir, ancak cehennem azabı ile azaplandırıldıkları zaman akıllanırlar!"⁸⁷

Elmalılı, bu âyetin sadece mealini vermiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.⁸⁸

"İçlerinden refah ve bolluk içinde olanları, sonunda cezalandırmaya başladığımızda bakarsın ki onlar feryadı basarlar." Mü'minun, 23/64.

Taberî'ye göre Allah bu âyette Kureyş'in yapageldikleri birtakım (kötü) işlerinden ötürü refah ve bolluk içinde olanlarını azapla kısıkrak yakalayacağını bildirmektedir. Onun bu âyetle ilgili görüşlerine yer verdiği bütün müfessirlerin ortak kanaati âyetteki "azap" Bedir Savaşı'dır.⁸⁹

Mukâtil'e göre de bu âyetteki "azap" Bedir'de Mekke müşriklerinin başlarına gelen felakettir.⁹⁰

⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 17: 94-95.

⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 17: 94-95. Konuyla ilgili olarak bir önceki "Andolsun, biz onları azap ile kısıkrak yakaladık da yine Rablerine boyun eğmediler ve ona yalvarıp yakarmadılar." (Mü'minun, 23/76). âyetinin sebep-i nüzülü hakkında Taberî İbn Abbas'tan şu rivayeti nakletmektedir. İbn Usâl el-Hanefî Resûlullah'a esir olarak gelmiş, Resûlullah daha sonra onu serbest bırakmıştır. Mekke'ye dönünce Kureyş'in kıtlıktan ötürü deve kılı ve kanı karışımından oluşan, ateşte kızarttıkları "ilhiz" yiyorlardı. Zor durumda kalan Ebû Süfyan Resûlullah'a "Sen âlemlere rahmet olarak gönderildiğini iddia etmiyor musun? demiş, Resûlullah'ın "evet" demesi üzerine Ebû Süfyan "Sen babaları kılıçla, çocukları da açlıktan öldürdün" demiştir. Ebû Süfyan'ın bu sözleri üzerine "Andolsun, biz onları azap ile kısıkrak yakaladık da yine Rablerine boyun eğmediler ve ona yalvarıp yakarmadılar." (Mü'minun, 23/76). âyeti nazil olmuştur. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 17: 93.

⁸⁵ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 62-163.

⁸⁶ Vâkîdî, *Meğâzi*, 1: 136.

⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 651.

⁸⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 4.

⁸⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 17: 77-78.

⁹⁰ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 161-162.

Vâkıdî'nin rivayetine göre de âyette ifade edildiği üzere Mekkeliler Bedir'de Müslümanların kılıçlarıyla cezalandırılmaya başlanmışlardır.⁹¹

Zemahşerî'ye göre azaptan maksat Bedir günü öldürülmek ya da Hz. Peygamber'in kendileri hakkında "Allah'ım! Mudar'ın başına sıkıntılar getir! Onlara Hz. Yusuf'un kıtlık yılları gibi kıtlık yılları ver!" diye dua etmesi⁹² ve Allah'ın kendilerini kıtlıkla imtihan etmesidir.⁹³

Elmalılı, bu âyetin mealini vermekle yetinmiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.⁹⁴

"O kâfirler, nefislerine zulmederlerken melekler onların canlarını alır da onlar teslim olup, "Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk" derler. (Melekler de şöyle diyecekler:) "Hayır! Allah sizin yapmakta olduklarınızı hakkıyla bilmektedir." (Nahl, 16/28.)

Taberî'nin İkrime'den naklettiği rivayete göre bu âyet, Mekke'de kalarak hicret etmeyen ve Bedir Savaşı'na zorla götürülerek orada öldürülenler hakkında nazil olmuştur. Taberî, bu âyetin önceki âyetlerle birlikte Mekke müşriklerinden bahsettiğini, onların Resûlullah'a gitmek isteyen kişileri etki altına almak için "Senin ondan duyacakların eskilerin masalları!" diyerek geri çevirmeye çalıştıklarını, bu âyetlerin (Nahl, 16/24-29.) benzeri davranışlar sergileyen Mekke müşrikleri hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

Mukâtil'e göre bu âyet "Harrasûn" hakkında nazil olmuştur. Harrasûn Mekke'ye hac için gelenleri şehre bir iki günlük bir mesafede karşılayarak Hz. Peygamber ile iletişim kurmalarını engelleyenlere verilen isimdir. On altı kişiden oluşan bu grubun görevi Hz. Peygamber hakkında asılsız iddialarda bulunarak önyargı oluşturmaktır. Böyle bir propaganda yönteminin fikir babası Velîd b. Muğîre'dir.⁹⁶

Vâkıdî'nin rivayetine göre bu âyet, hicret etmelerine ailelerinin engel olduğu için Mekke müşrikleriyle birlikte Bedir Savaşı'na katılan ve nifak içinde olan yedi kişi hakkında nazil olmuştur.⁹⁷

Zemahşerî bu âyeti herhangi bir olaya tahsis etmeyip umumi bir şekilde yorumlamıştır.⁹⁸

Elmalılı, bu âyetin mealini vermekle yetinmiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.⁹⁹

⁹¹ Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 137.

⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12: 202.

⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 641.

⁹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 5.

⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 14: 198-209. İbn Hişâm, *es-Sîre* 1-2: 609, Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 37-38. Mekke müşrikleriyle birlikte Bedir savaşına katılan bu gençler İbn İshâk'ın rivayetine göre beş kişidir ve isimleri de şunlardır: Ali b. Ümeyye, Ebû Kays b. Fâkih, Zem'a b. Esved, Ebû'l-As b. Münebbih, İbn İshâk, beşincisinin ismini unuttuğunu söylemiştir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VII, 386. İbn Hişâm'ın rivayetine göre bu kişiler, Hâris b. Zem'a b. Esved, Ebû Kays b. Fâkih b. Muğîre, EbûKays b. Velîd b. Muğîre, Ali b. Ümeyye b. Halef, As b. Münebbih b. Haccâc. İbn Hişâm, 1: 641. Vâkıdî'ye göre bunlar yedi kişidir. Ebû Kays b. Velîd b. Muğîre, Ebû Kays b. Fâkih b. Muğîre, Hâris b. Zem'a, Ali b. Ümeyye b. Halef, As b. Münebbih b. Haccâc, Vakîdî, 1: 72-73. İbn Hişâm ve Vâkıdî'nin konuyla ilgili rivayetleri incelendiğinde bu beş kişi, Bedir'de Mekke müşriklerinden öldürülen yetmiş kişinin içerisinde yer almaktadırlar. Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 147-152. İbn Hişâm, *es-Sîre*, I-II, 709-714. Mekke müşriklerinin bu katı tavrından dolayı Mekke'de ailelerinin baskısı nedeniyle hicret etmeyen, gençlerden oluşan, kalplerindeki şüpheleri giderememiş ve Müslümanlığını gizleyenler de zorla bu sefere katılmışlardır. Bunlar, Bedir günü Müslümanların sayıca kendilerinden az olduklarını görünce "Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler, "Bunları dinleri aldatmış" diyorlardı. Hâlbuki kim Allah'a tevekkül ederse hiç şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Enfâl, 8/49.) âyetinde ifade edilen tavrı sergilemişlerdir. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 11: 226-228.

⁹⁶ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 2: 463-469.

⁹⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 73.

⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 959.

“*Sen onları, dehşetli bir korkuya kapılıp da kaçıp kurtulamayacakları ve yakın bir yerden yakalanacakları zaman bir görsen!*”¹⁰⁰ (Sebe, 32/51). âyetinde “yakın bir yerden yakalandıkları “felaket”,¹⁰¹

Taberî, Hz. Peygamber’e iman etmeyen Mekke müşriklerinin âyette söz konusu edilen durumu ne zaman yaşayacaklarına dair farklı görüşlere yer vermektedir.

İlk görüşe göre müşrikler âyette tasvir edilen durumu dünyada başlarına gelecek azabı tattıkları zaman yaşayacaklardır. Bu nedenle de ilgili âyet Bedir’de öldürülen müşrikler hakkında nazil olmuştur. İkinci görüşe göre bu âyet Beydâ’da helak edilecek bir ordu hakkında nazil olmuştur. Üçüncü görüşe göre müşrikler bu dehşetli hadiseyi kabirlerinden çıkarırken yaşayacaklardır.

Taberî’ye göre bu görüşler içerisinden ayetin zahirine en uygunu şudur: Allah bu âyette kavminden Hz. Peygamberi yalanlayanları tehdit etmektedir. Bu âyetle aynı siyakta yer alan önceki âyetler Mekke müşriklerinden ve yaptıkları kötülüklerden bahsederek onları tehdit etmektedir. O zaman âyeti şu şekilde tevil edilebilir: Ey Muhammed, kavminden ortak koşanların Allah’ın azabını gördükleri zaman nasıl korktuklarını bir görsen! İşte o zaman onlar bu azaptan kurtulamayacaklardır.¹⁰²

Mukâtil’e göre bu âyet Süfyânî hakkında nazil olmuştur. Süfyânî, Buhayr b. Becile komutasında otuz bin askerini Hicaz’a gönderecek fakat Beyda’ya vardıklarında Nâciye isimli bir adam dışında bütün ordu helak olacaktır. Nâciye isimli adam, yüzü vücudunun arka kısmında ve geri geri yürüyen bir hilkat garibesidir. Ordunun başına gelenleri insanlara bu adam anlatacaktır. Bu âyetteki “*yakın bir yerden yakalanacakları zaman bir görsen*” ifadesi Mekke müşriklerinin ayaklarının altından yakalandıkları azabı gördükleri zamanki durumlarını tasvir etmektedir.¹⁰³

Zemahşerî’ye göre dehşete düşme vakti diriliş ve kıyamet vaktidir. Bunun ölüm olduğu da, Bedir gazvesi olduğu da ileri sürülmüştür. Yine, İbn Abbas’dan, âyetin Beydâ’nın yere batması hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiştir. Buna göre, seksen bin kişilik bir ordu Kâbe’yi yıkmak için hücum edeceklerdi, fakat Beydâ’ya vardıklarında bir yer sarsıntısıyla yere batmışlardır.¹⁰⁴

Elmalılı’ya göre âyetteki “*telaşa düştükleri vakit*” ölüm veya haşir dehşeti veya Bedir telaşesi olabilir.¹⁰⁵

Andolsun, dönsünler diye biz onlara (ahiretteki) en büyük azaptan önce (dünyadaki) yakın azabı elbette tattıracağız.” (Secde, 32/21.)

Taberî, âyetle ilgili şu yorumlara yer vermiştir: Müfessirlerden bazıları “yakın azabı” mala ve cana gelecek olan her türlü dünyevi musibet, bazıları Mekke müşriklerinin Bedir Savaşı’nda öldürülmeleri, bir kısmı Mekkelilerin maruz kaldıkları kıtlık, bir kısmı da kabir azabı olarak yorumlamışlardır. Taberî’ye göre âyette herhangi bir tahsis söz konusu olmadığı için müşriklerin başına gelecek olan “yakın azab” Bedir Savaşı olabileceği gibi, diğer dünyevi musibetler de olabilir.¹⁰⁶

⁹⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6: 260.

¹⁰⁰ Sebe, 32/51.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi l-Kur’ân*, 19: 309-314.

¹⁰² Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi l-Kur’ân*, 19: 308-314.

¹⁰³ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 538-539.

¹⁰⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5: 537.

¹⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6: 381.

¹⁰⁶ Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi l-Kur’ân*, 18: 627-631.

Vâkıdî'nin rivayetine göre de bu âyette bahsi geçen ve müşriklerin başına gelen “yakın azap” Bedir Savaşı’dır.¹⁰⁷

Mukâtil’e göre müşriklerin başına gelen “yakın azap”, yedi yıl süren açlık ve kıtlık yılları; “büyük azap” ise Bedir Savaşı’dır.¹⁰⁸

Zemahşerî'nin âyetle ilgili yorumu ise şu şekildedir: “daha yakın azap”; öldürülmek, esir edilmek, yedi yıl boyunca kıtlığa maruz kalmak gibi dünya azaplarıdır. Mücahid'den (103/721) “Bu, kabir azabıdır.” şeklinde bir açıklama nakledilmiştir. “En büyük azap” ise ahiret azabıdır.¹⁰⁹

Elmalılı'ya göre “yakın azap” dünya azabı; “büyük azap” ise ahiret azabıdır.¹¹⁰

“*Sana ne vahyedilirse ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır.*” (Yunus, 10/109.)

Taberî'nin âyetle ilgili görüşü şu şekildedir: Bu âyette Allah Hz. Peygamber'e şöyle hitap etmektedir: Ey Muhammed! Sana vahyedilenin gereğini yerine getir. Kavminin müşriklerinin sana yaptıkları eziyetlere ve kurdukları tuzaklara karşı kavmin ile senin aranda Allah'ın kesin hükmü gelinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısı ve en adildir. Allah, Bedir günü Hz. Peygamber ile kavmi arasında hükmünü en adilane bir şekilde vermiştir.¹¹¹

Mukâtil'göre bu âyette Allah, Hz. Peygamber'e indirilen ahkâma uymasını ve müşriklerin yalanlamalarına ve eziyetlerine karşı haklarında hükmünü verinceye kadar sabırlı olmasını emretmektedir. Allah, onlar hakkındaki hükmünü Bedir günü öldürerek vermiştir.¹¹²

Zemahşerî'ye göre bu âyette Allah Hz. Peygamber'e şu mesajı vermektedir: “Onlara karşı zafer elde etmen ve üstün gelmen için hüküm verinceye kadar onları davet etmeye devam et ve verdikleri rahatsızlığa ve senden yüz çevirmelerine karşı tahammüllü ol.”¹¹³

Elmalılı, bu âyetin mealini vermekle yetinmiş, herhangi bir yorum yapmamıştır.¹¹⁴

Vâkıdî'nin rivayetine göre bu âyet Bedir gününe işaret etmektedir.¹¹⁵

Sonuç

Mekke döneminde nazil olan âyetler öncelikle Mekke müşriklerini Kur'an'a ve onun mübelliği Hz. Peygamber'e iman etmeye davet etmiş, müşrikler ise ısrarla bu yeni dine girmeyi reddetmişler ve İslam'a karşı hasmane bir tutum sergilemişlerdir. Müslümanların bu zorlu süreci aşmalarında en büyük yardımı Kur'an'ın onlara “zafer” vaadi, müşriklere ise “yakın azap tehdidi” olmuştur. Mekke müşrikleri Kur'an'ın bu uyarı ve tehditlerini konumları itibarıyla ciddiye almadıkları gibi alaycı bir tavırla vaat edilen cezanın bir an önce gelmesini istemişlerdir.

Hicret sonrası Müslümanlar ile Mekke müşrikleri arasındaki gerilim Bedir Savaşı ile fiili bir çatışmaya dönüşmüş, siyasi dengeler Müslümanlar lehine değişmeye başlamıştır.

Bedir Savaşı Müslümanlar açısından bir galibiyetten daha öte anlam taşımaktadır. Bedir'de elde edilen tartışmasız galibiyet Mekke döneminde nazil olan âyetlerin vaat etmiş olduğu

¹⁰⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 137.

¹⁰⁸ Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 3: 452.

¹⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5: 323.

¹¹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 304.

¹¹¹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 12: 306.

¹¹² Mukâtil, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 2: 252.

¹¹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 353.

¹¹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 547.

¹¹⁵ Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 137.

'zafer'in ta kendisiydi ve bu aynı zamanda onların yaşadıkları zorluklara dayanmalarını sağlayan imanlarını da haklı çıkarıp doğrulamıştır. Böylece Mekke döneminde nazil olan âyetlerin ana konularından olan vahyin sahilğini hem müşrikler hem de Müslümanlar bizzat tecrübe etmişlerdir.

İşte Bedir Savaşı İslam'ın kaderinde çok etkili olduğu için Mekke döneminde nazil olan yaklaşık yirmi kadar âyetin bu savaşa işaret ettiği veya bu savaş hakkın nazil olduğu rivayet edilmektedir.

Bu âyetlerle ilgili ilk dönem kaynaklarında yer alan bu bilgilerin bazılarının müelliflerin âyetle ilgili yorumları olduğunu, bazılarının ise âyetin nüzul sebebi olduğunu ifade edebiliriz.

Öncelikle konuyla ilgili âyetlerin hiç birisi Medine döneminde nazil olan yaklaşık yirmi üç âyet gibi doğrudan Bedir Savaşı'na işaret etmemekte ve dil, üslup ve muhteva olarak benzerlikler göstermektedir. Hepsi uyarı ve tehdit içmekte ve bunların Hz. Peygamber'in yaşamında gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu da bu rivayetlerin gerçekte uygun olduğunu göstermektedir.

İncelediğimiz tefsir kaynakları âyetlerin bağlamını da dikkate aldıkları için bazı âyetleri daha genel bir şekilde yorumlamışlar, âyetin bu savaşa işaret ettiğini veya başka bir konu hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir. Bu da âyetler hakkında yorum yaparken bağlamın önemini göstermektedir. Siyer kaynakları ve hadis kaynakları ise bağlamı dikkate almadıkları için âyetlerin asli anlamını Bedir Savaşı olarak değerlendirdiğini görmekteyiz.

Bu tür konuları değerlendirirken bu rivayetlerin yazıldığı dönemin şartlarını, Kur'an-siyer ilişkisi, zaman ve mekân uyumunu dikkate aldığımız takdirde tutarlı sonuçlara ulaşabiliriz.

Siret-nüzul ilişkisini sağlıklı bir zemin üzerine inşa etmek için tefsir, hadis ve siyer eserlerinden senkronize bir şekilde yararlanmak konuyu daha geniş bir perspektiften değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

Farklı ilim dallarında telif edilmiş olan eserlerin bu âyetlerin nüzülü ve manaya delaleti hususunda ittifak etmeleri ve âyetlerin işaret ettiği veya haber verdiği şeylerin Hz. Peygamber'in hayatında gerçekleşmeleri, hem Kur'an'ın ilahi bir kitap olduğuna, hem de Hz. Peygamber'in risaletinin hak olduğunun açık bir delilidir.

Bu âyetlerle ilgili şu sonuca da ulaşmamız mümkündür: Kur'an, kendisine inanıp onun tebliğcisine itaat edenlerin her zaman ve mekânda nihai zafere ulaşacaklarını, umutsuzluğa kapılmaları için hiçbir nedenin olmadığını muhataplarına hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, Cafer, Cahiliye'de ve Risalet Döneminde Savaş Olgusu, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

Apak, Adem, Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 1, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. Sahîh-i Buhârî. Kahire: Matbaatus-Selefiyye, 1979.

Cerrahoğlu, İsmail. Zemahşerî ve Tefsiri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 26. y.y.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî. es-Sîretü'n-Nebeviyye. Nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, 1955.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî'. et-Tabakâtü'l-kübrâ. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.

- Karaman, Hayrettin v.dğr. Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kılınçlı, Sami, Esbâb-ı Nüzûl Rivayetlerinin Vakıyayla Uyum Sorunu: Ka'b b. Eşref Örneği, İlahiyat Tetkikleri Dergisi, (Aralık 2019): 17-39
- Mukâtil b. Süleyman. Tefsîru Mukâtil b. Süleyman. Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âimme li'l-kitâb, 1989.
- Özek, Ali, " el-Keşşâf," 25: 329-330. Ankara, 2002, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 25: 329-330. İstanbul: TDY Yayınları, 2002.
- Özkan, Mustafa, "Tarihin Öznesinin Tespitinde, Kur'an'ın Tarih İlmine Katkısı/Kaynaklığı Üzerine-Bedir Savaşı Örneği-" İstem 8/16 (2010): 19-33.
- Öztürk, Mustafa. Kur'an'ı Nüzul Dönemiyle Okumak-Tefsir Geleneğinde Nüzul-Siret İlişkisi, Editör: Adnan Demircan, Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Robinson, Neal, Kur'an'ı Keşfetmek Trc. Süleyman Kalkan, İstanbul: Kuramer, 2018,
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. "Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân". Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hecer, 2001.
- W. Montgomery Watt. Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed, Trc. Ünal Çağlar. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001.
- Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. Kitâbü'l-Megâzî. Thk. Marsden Jones. Beyrut: y.y., 1984.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed. el-Keşşâf an hakâ'iki ğavâmizî't-tenzîl ve uyûni'l-akâvîl fi vücûhi't-te'vîl. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.

BÜTÜN BİLİMSEL KURAMLAR VARSAYIMDIR

Prof. Dr. Mine KAYA KEHA

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

ORCID: 0000-0002-5092-2674

ÖZET

Temel amacı “bir kuramı bilimsel yapan ölçüt”ün ne olduğunu ortaya koymak olan Karl R. Popper (1902-1994), neopozitivizmin “bilimsel bilginin ölçütü doğrulanabilir olmasıdır” tezinin, bilimi sözde bilimden ayırt etmek için uygun ve yeterli bir kriter olmadığını ileri sürer. Eleştirel akılcılığının merkezi kavramlarından biri olan “Karşı tümevarım” yöntemi ekseninde bilimsel kuramın ayırt edici özelliğinin yanlışlamacılık olduğunu “metodolojik yanlışlamacılık” anlayışı çerçevesinde izah eder.

Söz konusu yanlışlamacılık anlayışını bilimsel yöntem (tümevarım) eleştirisi üzerine inşa eden Popper, tümevarımsal akıl yürütmenin bir kuramı asla doğrulayamayacağını, bunun nedeninin de yöntemin doğasından kaynaklandığını ileri sürer.

Tümevarımsal çıkarımların yerinde olup olmadığı sorusu “tümevarım sorunu” olarak tanımlanır. Tümevarım sorunu aynı zamanda Tümel (evrensel) deneyim önermelerinin geçerli/doğru olup olmadığı sorudur. Tümel önermelerin deneyime dayanan geçerli önermeler olduğu sanılmaktadır. Bu nedenle, doğa yasalarının geçerli olup olmadığı sorusu aslında tümevarımsal çıkarımın yerinde olup olmadığı sorusunun bir başka şeklidir.

Gözlem, deney vb. dayanan tümevarımsal çıkarımdan, tekil önermelerden evrensel önermelere, yani varsayımlara ve kuramlara varma anlaşılmaktadır. Ancak tekil önermelerden, -ne kadar çok sayıda olurlarsa olsunlar- ulaşılan tümel önermeler mantıksal açıdan doğrulanamazlar. Böyle bir çıkarım her zaman yanlışlanma olasılığı taşır. Örneğin; Kuğuların beyaz olmalarına ilişkin ne kadar çok gözlem yapılmış olursa olsun, tüm kuğuların beyaz olduğu sonucuna varmak mümkün değildir.

Tümevarımcılar açısından, tümevarım ilkesi bilimsel kuramların doğru ve geçerli olmasının en önemli koşuludur. Popper’a göre tümevarımcıların bu kabullerinin ardında onların inakçı tutumları vardır. İnsanlar son derece güçlü bir şekilde düzenliliğe gereksinim duyarlar. Bu öyle güçlü bir gereksinimdir ki, insanları düzenliği araştırmaya, olmadığı yerde bile düzenlilikler ile ilgili araştırma yapmaya ve beklentilere inakçı bir şekilde sarılmaya götürür. Kesin diye gördüğü düzenliliklerin bozulması insanı mutsuz eder, deliliğın sınırına götürür. Tümevarımdaki yineleme, benzerliğı, benzerlik bir bakış açısını, bir kuramı ve bir beklentiyi var sayar. Bilgi ile beklenti arasındaki ilişki deneysel olarak açık olmayan a priori sayılabilecek türdendir. Farklı bir tümevarımcı yoruma göre ise tümevarımsal çıkarımlar kesin olarak geçerli olmasa bile, belirli bir ölçüde kesinlik veya olasılık taşır.

Ancak Popper tekil önermelerden genel önermelere yürüyen bu süreçte, ister kesinlik, ister önermelerin sayısı arttıkça olasılık düzeyinin de artması yollu yaklaşımların tümevarım sorununu ortadan kaldırmaya yetmeyeceğini söyler. Çünkü bu olasılık mantığı, sonsuz geri gitmelere neden olur. Ulaşılabilecek kuram veya yasa her zaman varsayım düzeyinde kalır. Doğrulanamamış olarak kalır. Bu durumda bilimsel kuramlar tümevarımsal akıl yürütmeye kesinlikle doğrulanamazlar.

Popper, tümdengelimsel akıl yürütmeye dayalı “karşı-tümevarım” yöntemi ile bilimsel olan kuramı bilimsel olmayan kuram veya sözde bilimsel kuramdan ayırmanın mümkün olabileceğini ileri sürer. Ve ona göre böyle bir akıl yürütmeye göre bilimsel bir kuram

yanlışlanabilir olması bakımından bilimsel olmayan bir kuramdan ayrılabilir. Yani yanışlanabilen kuram bilimsel bir kuramdır.

Eleştirel yöntem de dediği bu yöntemde göre deneyden çıkarılabilecek olan, ancak bir kuramın yanışlanabileceğidir. Bir kuramı yanışlamak için tekil önermelere gerek vardır. Tekil önermeler belli bir anda belli bir yerde gözlenebilir bir olayı dile getiren, deney önermeleridir. “Ne zaman bir sorunun çözümünü bulduğumuza inansak, amacımız çözümü savunmak değil, tersine tüm olanaklarımızla onu çürütmek olmalıdır” anlayışına dayanan bu deneme yöntemi, yanışları ortaya konmuş kuramları dışarıda bırakma, bunları düzenleyebilecek en sıkı denemelere teslim etme yöntemidir.

Popper’a göre bir kuramın/varsayımın olasılığını tartışmak yerine, yapılması gereken, varsayımın hangi denemelere karşı ayakta kalabildiğine bakmaktır. Popper bu çabaya “pekiştirme çabası” adını verir.

Nihayetinde Popper açısından bilimsel bir kuram ile ilgili söylenebilecek şey, kesinlikle kabul edilmiş ya da kanıtlanmış bir duruma asla ulaşamayacağıdır. Bütün kuramlar varsayımdır. Tümü yıkılabilir. Tüm kuramlar kestirimseldir.

Anahtar Kelimeler: Karl Popper, Yanlışlamacılık, Söзде Bilim, Karşı Tümevarım

ALL SCIENTIFIC THEORIES ARE ASSUMPTION

ABSTRACT

Karl R. Popper (1902-1994), whose main purpose is to reveal what "the criterion that makes a theory scientific" is, argues that neopositivism's thesis that "the criterion of scientific knowledge is verifiable" is not an appropriate and sufficient criterion to distinguish science from pseudoscience. The "counter-induction" method, which is one of the central concepts of critical rationalism, explains within the framework of the understanding of "methodological falsificationism" that the distinguishing feature of scientific theory is falsificationism.

Popper, who builds the falsificationist understanding on the critique of scientific method (induction), argues that inductive reasoning can never verify a theory, and the reason for this is the nature of the method.

The question of whether inductive inferences are valid is defined as the "inductive problem". The problem of induction is also the problem of whether the Universal (universal) experience propositions are valid/true. Universal propositions are supposed to be valid propositions based on experience. Therefore, the question of whether the laws of nature are valid is actually another form of the question of whether inductive inference is in place.

Inductive inference based on observation and experimentation is understood as reaching from singular propositions to universal propositions, namely assumptions and theories. However, universal propositions derived from singular propositions, no matter how many, cannot be logically verified. Such an inference always carries the possibility of being falsified. For example; no matter how many observations have been made of swans being white, it is not possible to conclude that all swans are white.

For inductors, the principle of induction is the most important condition for scientific theories to be correct and valid. According to Popper, behind this acceptance of inductivists is their obstinate attitude. Humans have an extremely strong need for regularity. This is such a strong

need that it leads people to search for regularity, to search for regularities even where they don't exist, and to cling to expectations stubbornly. Disruption of the regularities, which he sees as certain, makes one unhappy and leads him to the threshold of insanity. Iteration in induction presupposes similarity, a similarity point of view, a theory, and an expectation. The relationship between knowledge and expectation is of a kind that can be regarded as a priori, which is not clear empirically. According to a different inductive interpretation, inductive inferences carry a certain degree of certainty or probability, even if they are not strictly valid.

However, Popper says that in this process, which progresses from particular propositions to general propositions, approaches that either require certainty or increase the level of probability as the number of propositions increase will not be enough to eliminate the problem of induction. Because this logic of probability causes infinite regressions. The theory or law to be reached always remains at the level of assumption. It remains unverified. In this case, scientific theories cannot be verified by inductive reasoning.

Popper argues that it may be possible to distinguish scientific theory from non-scientific theory or pseudo-scientific theory with the "counter-induction" method based on deductive reasoning. And according to such reasoning, a scientific theory can be distinguished from a non-scientific theory in that it is falsifiable. That is, a falsifiable theory is a scientific theory.

According to this method, which he calls the critical method, what can be deduced from the experiment is that only a theory can be falsified. To falsify a theory, singular propositions are needed. Singular statements are experimental statements that express an observable event at a certain place at a certain time. Based on the understanding that "Whenever we believe we have found a solution to a problem, our aim should not be to defend the solution, but to refute it with all our means," this testing method is a method of leaving out the wrong theories and submitting them to the most rigorous trials that can be regulated.

According to Popper, instead of discussing the possibility of a theory/supposition, what needs to be done is to look at what trials the hypothesis can withstand. Popper calls this effort a "reinforcement effort."

Ultimately, for Popper, what can be said about a scientific theory is that it will never reach a state that is absolutely accepted or proven. All theories are conjectures. All can be destroyed. All theories are predictive.

Keywords: Karl Popper, Falsificationism, Pseudoscience, Counterinduction

İŞRÂKÎ BİR FİLOZOF MOLLA SADRÂ'NIN (1051/1641) NAMAZ VE ZEKÂT TASAVVURU

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü AYRAN

Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

ÖZET

İşrâkî felsefede ancak kuvveleri nefesine itaat edip isyan etmeyen insan, gözünün önünde duran basit ve apaçık hakikatleri kesin bir biçimde görebilmektedir. İnsan kuvvelerinin nefse itaat edebilmesi için şehvet ve tembellikten kurtulması gerekmektedir. Şehvete yönelen insan ruhânî, manevî, aklî ve aşkın olana yüz çevirmiş; dünyaya, maddî olana, somut olana ve geçici olan meyil etmiştir. Bu tür bir insan nefisini, ruhunu ve gönlünü dünyanın maddî kirlerinden arındırmamış, bu dünyada ölmeden ölmemiş ve kendini nefislerin hakikatlerini kavrayacak kıvama getirmemiştir. Şehvet, mal ile satın alınmaktadır. İnsanın mala düşkünlüğü, mal sayesinde istediği her şehveti alabilme yetkinliğinden kaynaklanmaktadır. O halde insanın şehvetinden arınıp nefislerin hakikatine erebilmesi için mala olan düşkünlüğünün törpülenmesi gerekmektedir. Temizlenme, arınma ve artma anlamları ifade eden zekât, öncelikle malî kir ve pasından arındırmaktadır. Ardından zekât, insan nefisini terbiye ederek güçlendirmekte olup insan hayatında mala duyulan aşırı hırsı terk etmeye ve ahret sevabını elde etmeye hizmet etmektedir. Zekât ibadetiyle nefsin rezilliklerinden ve cimrilik gibi hastalıklardan arınan kalp, İşrâkî felsefenin önemseydiği ilahi tecellilerin yansımaya hazır hale gelmektedir. Bu yönüyle zekât, insan nefisine hâkim olan şehveti tedavi etmenin ilacıdır.

İnsan kuvvelerinin nefse itaat etmesinin önündeki engellerden ikincisi tembelliktir. Tembellik, zayıflığın ve sükûnetin beni esir alıp hâkim olması, hareket ettirici kuvvede mayışmak ve hareketsizlik şeklinde kendini göstermektedir. Tembellik nefsânî (psikolojik) bir hastalıktır. Nefsânî hastalıkların zıtlarıyla tedavi edileceği düşünülüğünde tembelliği tedavi edecek ilaç namaz, oruç ve hac gibi bedeni ibadetlerdir. Dinin direğini temsil eden namaz, tembellik hastalığından insanı kurtarmada bedeni ibadetlerin esasıdır. Zikir ve dua temeli üzere inşa edilen namaz, içerdiği rükünlerle insandaki tembellikten kurtarır. Namaz ibadeti sayesinde tembelliğinden kurtulup yumuşayan insan, nefislerin hakikatine ermekte ve itaat ahâlisi saflarına karışmaktadır. Namaz esnasında Allah'ın nurlarının perdesi aralanır, bu durumu idrak eden kişi yanar, ilahi silleinin ve rabbânî azametinin parıltısı kişinin yamuk ve eğri taraflarını düzeltir. Kişi, namaz sayesinde temiz, pak, arı ve duru olan aslına dönmektedir. Ayetlerde genelde inanca ilişkin temel esaslardan hemen sonra gelen ve sürekli yan yana zikredilen namaz ve zekât, diğer ibadetlerin payandası ve aslıdır. Diğer bedenî ve mâlî ibadetler asla namaz ve zekât gibi değildir. Çünkü namaz, bedeni ibadetleri en yücesi iken zekât, mâlî ibadetlerin en büyüğüdür. Bu yüzden sâdik, ulaştığı yakînî bilgi ve inancın nuruyla edilmiş bir dua Allah ile kul arasındaki perdeyi yırtar atar.

Biz bu çalışmamızda Şîî geleneğin yetiştirdiği en büyük filozof, düşünür ve âlimlerden olan Mollâ Sadrâ'nın işrâkî felsefesinde insanın hakikate ermesinde namaz ve zekât ibadetine yüklediği anlama değineceğiz. Çalışmamız bir giriş, üç konu başlığı ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında bir işrâkî filozof olarak Molla Sadrâ'nın hayatına ve temek düşünce biçimine kısaca değineceğiz. Birinci başlık altında Sadrâ'nın işrâkî felsefesinde namaz tasavvuruna, ikinci başlıkta zekât tasavvuruna, üçüncü başlıkta ise namaz ile zekât tasavvurundaki ortak yön ve hedeflere değineceğiz. Sonuç kısmındaysa konuya ilişkin çıkarsama ve değerlendirmelerimize yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Molla Sadrâ, İşrâkî Felsefe, İnsan, Hakikat.

AN ISHRAKI PHILOSOPHER MOLLA SADRA'S (1051/1641) IMAGINATION OF PRAYER AND ZAKAT

ABSTRACT

In the ishraki philosophy, only a person whose forces obey his/her nafs and does not rebel can clearly see the simple and obvious truths before his/her eyes. In order for human forces to obey the nafs, it is necessary to get rid of lust and laziness. The person who turns to lust has turned away from the spiritual, spiritual, mental and transcendent; inclined towards the world, the material, the concrete and the temporary. Such a person has not purified his/her soul, soul and heart from the material impurities of the world, has not died in this world without dying, and has not brought himself/herself to the level of grasping the truths of his/her souls. Lust is bought with goods. A person's fondness for goods stems from his ability to get any lust he wants thanks to goods. In that case, in order for a person to get rid of his/her lust and reach the truth of her nafs, his/her fondness for property must be rasped. Then, zakat strengthens the human soul by training and serves to abandon the excessive greed for property in human life and to obtain the reward of the hereafter. The heart, which is purified from the disgrace of the soul and diseases such as stinginess with the worship of zakat, becomes ready for the reflection of the divine manifestations that the Israqi philosophy cares about. In this respect, zakat is the medicine to cure the lust that dominates the human soul.

The second obstacle to the obedience of human forces to the soul is laziness. Laziness manifests itself in the form of weakness and tranquility capturing me, relaxation and inactivity in the motive force. Laziness is a spiritual (psychological) disease. Considering that spiritual diseases will be treated with their opposites, the medicine that will cure laziness is physical worship such as prayer, fasting and pilgrimage. Representing the pillar of religion, prayer is the basis of bodily worship in saving people from laziness. Prayer, built on the basis of dhikr and prayer, is the cure for the sickness of laziness in people with the elements it contains. A person who gets rid of her laziness and softens by means of prayer reaches the truth of his/her souls and joins the ranks of obedient people. During the prayer, the veil of Allah's lights is parted, the person who realizes this situation lights up, and the shine of the divine spark and rabbanic grandeur corrects the crooked and crooked sides of the person. Thanks to prayer, a person returns to his pure, pure and pure origin. Prayer and zakat, which come after the basic principles of belief in the verses and are constantly mentioned side by side, are the pillars and foundations of other worships. Other bodily and financial acts of worship are never like prayers and zakat. Because prayer is the highest of physical worship, while zakat is the greatest of financial worship. For this reason, a faithful prayer made with the light of the close knowledge and belief that he has reached tears the curtain between Allah and the servant.

In this study, we will touch upon the meaning that Molla Sadra, one of the greatest philosophers, thinkers and scholars raised by the Shiite tradition, attributed to prayer and zakat in the ishraki philosophy of man. Our study consists of an introduction, three topics and a conclusion. In the introduction part of the study, we will briefly touch upon the life of Molla Sadra as an ishraki philosopher. Under the first title, we will touch on the notion of prayer in Sadra's ishraki philosophy, in the second title on the conception of zakat, and in the third title on the common aspects and goals in the conception of prayer and zakat. In the conclusion part, we will include our inferences and evaluations on the subject.

Keywords: Islamic Law, Molla Sadra, Ishraki Philosophy, Human, Truth.

Giriş

Molla Sadrâ lakabıyla daha çok tanınan ancak asıl ismi Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ el-Kavvâmî eş-Şîrâzî olan büyük düşünür, hicri 979 (miladi 1571) yılında günümüz İran'ının Şiraz şehrindeki bir ailenin ilk ve tek erkek çocuğu olarak hayata gözlerini açmıştır.¹ Mensubu bulunduğu aileye nispetle el-Kavvâmî, doğduğu yere atfen eş-Şîrâzî nisbesiyle anılan Sadrâ, İslam düşünce tarihinde felsefe, Kelam, tasavvuf, tefsir, hadis ve edebiyat alanlarında ileri derecede bilgi ve çıkarsama gücüne sahip bir bilginidir. Ansiklopedik tarzda bilgi dağarcığına sahip bir kişiliğiyle de tanınan Sadrâ, ilk eğitimini doğduğu yer olan Şiraz'da almıştır. Temel seviyedeki eğitimini tamamladıktan sonra ilmi açıdan gelişimini sürdürmek gayesiyle dönemin bilgi merkezi olan İsfahan'a gitmiştir. Burada hem İslam geleneğinden nakil yoluyla gelen ilimleri hem de aklî ilimleri tahsil etmiştir. Bu bağlamda nakle dayanan ilimleri Tâlib el-Âmulî'den (1036/1626) ve aklî ilimleri ise Mir Damad'tan (1041/1631) öğrendiği belirtilmiştir.²

İsfahan'daki eğitim sürecini tamamlayan Sadrâ, kendini manevi açıdan tanımak ve bunun sonucunda itidali yakalayıp mutmain edecek bir olgunluğa erişirmek için Kum şehri yakınlarında bulunan "Kehek" adındaki köyde inzivaya çekilmiştir.³ Bir süre gerçekleştirdiği bu uzlet yaşantısı, onun hem elde ettiği ilimlerin verileri hem de benliği üzerinde yoğunlaşma imkânı tanımıştır. Uzlet hayatı Sadrâ'nın düşüncelerinde ciddi ve radikal etki, dönüşüm ve kırılmalarla neticelenmiştir. İnziva hayatı öncesi benimsemiş olduğu mahiyetin varlıktan önce geldiğine dair ontolojik yargıyı, varlığın mahiyetten önce olduğu, başka bir ifadeyle mahiyetin varoluşunun vücut'a/varlığa bağlı olduğuna dair ilkeyi kabul etmiştir. On beş yıl sürdüğü iddia edilen uzletten, Şiraz valisi Allahverdi Han (1022/1613) tarafından, Şiraz'da kurulan medresede ders vermek için aldığı davetten sonra çıkmıştır.⁴ Burada ölümüne kadar öğretim işiyle meşgul olmuştur. Sadrâ, daha önce altı kez gerçekleştirmiş olduğu hacc farzasının yedincisini gerçekleştirip, şiraz'a dönerken Basra şehrinde miladi 1641(hicri 1051) tarihinde vefat etmiştir.⁵

Felsefe, Kelam, Tasavvuf, Hadis ve Tefsir alanında birçok eser telif eden⁶ mütefekkir Sadrâ, eserlerinde özellikle üç soruya cevap verme gayretindedir. Bu sorular şöyle sıralanabilir: Nerden geldik? Nereye gideceğiz? Nasıl yaşamalıyız? (Nasıl gideceğiz). Sadrâ, bu sualler ve onlara verilen yanıtları İslam düşüncesine uygun olarak ulûhiyet, nübüvvet ve meâd başlıkları altında ele almıştır.⁷ Onun yaptığı bu tasnif; yazmış olduğu telifler incelendiğinde ulûhiyet, nübüvvet ve meâd üçlüsü çerçevesinde şekillenen düşünce dünyası muhatap tarafından hemen idrak edilecektir. Molla Sadra'ya göre uluhiyete dair bilgiler diğer alanlardaki malumattan daha değerlidir. Çünkü onun konusu olan varlık, varoluş açısından her şeyin esasıdır. Başka bir ifade

¹Seyyid Celâluddîn Âştîyânî, *Şerh-i hâl ve ârâ-yi felsefî Molla Sadrâ* (Kum: Merkez-i İntişarât Defter-i Tebliğât-ı İslam, 1380),22.

² Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ Şîrâzî (Molla Sadrâ), *Tefsirü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, (Kum: Bidar,1344), 13; Muhammed Hamanei, *Molla Sadrâ ve hikmet-i mütealiye*, çev. Sedat Baran (İstanbul: Denge Yayınları,2006)14; Macit Fahri, *İslâm Felsefesi Kelâmı ve Tasavvufuna Giriş*, çev. Şahin Filiz, (İstanbul: İnsan Yayınları,2002)155.

³ Mehmet Emin Şahin, *Kur'ân Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı* (Molla Sadrâ Örneği), (Malatya: Bilsam Yayınları,2020),26.

⁴Mian M. Şerif, *İslam Düşüncesi Tarihi*, (İstanbul: İnsan Yayınları,2014) 2:185; Molla Sadrâ, *Ariflerin İksiri*, Çev. Fevzi Yiğit, (İstanbul: Önsöz Yayınları, 2017),12.

⁵ Alparslan Açıkgenç, Molla Sadrâ, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 33:259-265.

⁶ Molla Sadrâ'nın eserleri için bkz. Seyyid Hüseyin Nasr, Molla Sadra ve İlahi Hikmet(İstanbul: İnsan Yayınları, 2009); Sümeyye Parıldar, *Molla Sadrâ'nın Ontolojisinde Varlık ve Mahiyet*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008); Şahin, *Kur'ân Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı* (Molla Sadrâ Örneği),33-46.

⁷Şahin, *Kur'ân Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı* (Molla Sadrâ Örneği),208.

ile tüm mahlûkatın varlığı, O'na bağlıdır. Bu nedenle düşünür; itikâdî bilgileri, ameli bilgidene daha değerli olarak görmektedir. Nitekim bu anlayışı hasebiyle fıkıh ilmiyle çok uğraşmayı, İslam'ın inanç kısmından ziyade fûru meselelere yoğunlaşmayı dini doğru anlamının önünde engel olarak tanımlamaktadır. Hatta ona göre âlimlerin çoğu, benliklerine uygun, özlerini oluşturan, onları kemale ulaştıran hakiki ilimler yerine, onlara olumlu anlamda katkı sunmayan, yaşamlarını zayi eden fikhî konularla iştiğal etmiştir.⁸

Molla Sadrâ'nın ilim anlayışı nefsin dünyada aşkın olana yönelerek ve her zaman aşkına ilişkin küllilerle uğraşarak manevî mertebe kazanma düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşüncede ilim; kesbî olmaktan çok ledünnî, uzakta olmaktan daha çok yakında, zâhir değil bâtın, görmesini bilen için kapalı değil oldukça açık, nefis tezkiyesiyle elde edilen, ehlileştirilmiş bir nefse oldukça basit ve yalın gelen bir gerçekliktir. Her yönüyle yalınlığı ve basitliği karşılayan ilim, insanın nefislerin hakikati ile uğraşmaktır.⁹ Haliyle bu bakış açısına göre somut ayrıntılarda boğulmayı ifade eden fûru fıkıh meseleleri ve mezhepler arası ihtilaflarla uğraşmak; insanın nefsin hakikatlerini idrak ederek çıktığı ulvî yolculuğunda gerçek hedefinden sapması, ömrünü heba etmesi, yüce mertebelere erişmek varken çocuk, kadın ve avam mertebesiyle yetinmesidir. Bu sebeple fûru fıkıhın konuları arasında yer alan ve ömürde ancak birkaç defa karşılaşılacak miras, boşama ve hesap kitap işleriyle uğraşmak ilim değildir. Bu tür meseleler, farz-ı ayın değil farz-ı kifâye olduğu için her dönem sınırlı sayıda insan bu tür ilimlerle meşgul olmalıdır.¹⁰

Kural düzeyinde özellikle fûru fıkıh meselelerine soğuk bakmasına rağmen Sadrâ, fûru kapsamında değerlendirdiği fikhî meseleler ve ibadetler hakkında kendi bakış açısına özgü değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun ibadetlere bakış açısı her ne kadar fizik yönüyle bu dünyada yer edinse de hizmet etti gaye ahret odaklıdır. Çünkü ona göre amel, insanın dış/zâhir yönünü temizleme aracıdır. Yapılan iyi davranışlar kalbin arınmasını sağlar. Saflaşan kalp de Allah'la kurbiyet/yakınlık kurmaya daha elverişlidir. Bu bağlamda kişinin bedensel ve manevi yönünü en güzel şekilde arındıran, olgunlaştıran en etkili ibadetler namaz ve zekâtır.¹¹ Çünkü insana yaratılmış, eksik bir varlık bilincini namaz vermektedir. Aynı şekilde insanın varlık sınıfları arasındaki yüce konumunu zedeleyen fitratına uygun olmayan istek ve arzuların koruyup, onun yerine Allah inancına, insanın yaratılış gayesine uygun duygu kontrolünü sağlayan en etkili ibadet de zekâtır. Söz konusu bu tür gerekçelerden dolayı bu çalışmada, Sadrâ'nın zâhirî ve bâtınî fıkıh üzerinden her iki ibadete yaklaşımı ele alınmıştır.

1. Molla Sadrâ'da Namaz Tasavvuru

Şer'î terminolojinin Arap dilinden intikâle elde edildiği görüşünü benimseyen Sadrâ'ya göre salât lafzı, kesinlikle Arapça asıllıdır. “إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فَرَعًا عَرَبِيًّا” “Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”¹² ayetinde ifade edildiği gibi Kur'an'da geçen şer'î terminolojisi aslı itibariyle Arapçadır. Salât lafzının Arapça kökenli olması, şer'î bir terim olarak Kur'an terminolojisinde yeni bir mana ve bağlamda yer almasının önünde bir engel değildir. Dilciler, salât lafzının hakiki manası konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Dua, sürekli bir bağlayıcılık (lüzûm), kuyruk sokumu kemiği ve başkasını takip eden at gibi manalar salât isminin ihtilaf edilen bu manalardan bazılarıdır. Salât lafzının sözlük anlamı dua kabul edildiğinde namaz, Yaradan'a yalvarıp yakarmadır.¹³ Aynı şekilde salât lafzının sözlük anlamı bağlayıcılık (lüzûm) kabul

⁸Bimân Âli Dehkân “Sebk ve Şiyye-i Sadrâ'l-Müteelihîn der Tefsîre Kur'an”.*Pejüheşha-i Felsefi ve Kelâm*, 5/9 (1379)

⁹ Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ Şîrâzî (Molla Sadrâ), *Mefâtîhu'l-Ğayb*, (Tahran: Müesses-i Mütalaât ve Tahkikat-ı Ferhengî Encümen-i İslam-i Hikmet ve Felsefe-i İslâm, 1363), 41.

¹⁰Dehkân “Sebk ve Şiyye-i Sadrâ'l-Müteelihîn der Tefsîre Kur'an”,

¹¹Molla Sadrâ, (1344), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 1:249-250.

¹²Yusuf 12/2.

¹³İbn Fâris, *Mu'cemü Makâyisil-Luga Dâru İhyâil-Kütübül-Arabiyye*, Kahire,1266, 3/300-301. Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusul-muhit*, Beyrut, 1987, 1681; İbn Manzûr, *Lisânül-Arab*, müessesül-ilmiyye ,

edildiğinde namaz, Allah'ın emrettiği şekilde kulluğu sürekli bir biçimde yerine getirmeyi temsil etmektedir. Salât lafzının sözlükte hakiki anlamının kuyruk sokumu kemiği kabul edilmesiyse rükû ve secde eylemlerinde bu kemiğin hareketinin etkin rol üstlenmesindedir. Namazın genelde cemaatle kılındığı düşünülürken salât lafzının sözlükte başkasını takip etme anlamı, bu ibadetin şekline uygun düşmektedir.¹⁴

Salât lafzının sadece sözlük ve terim manasıyla yetinmeyen Sadrâ, bazı sûflerin bu lafzın kökenine dair değerlendirmelerinden de istifade etmektedir. Kendisinin de katkı sağladığı bu yoruma göre salât lafzı, ateş anlamındaki salâ kelime kökünden türemiştir. Bilindiği üzere ateş, yamuk ve eğri ağacı düzleştirip şekle sokmada etkin bir biçimde kullanılır. İnsanın yamuk ve eğri tarafı durmadan kötülüğü emir eden nefsidir (nefsü'l-emmâre). Fiziki dünyada ağacın yamukluk ve eğriliğini düzelteren ateşin işrakî felsefedeki karşılığı, Allah'ın nurlarıdır. Namaz esnasında Allah'ın nurlarının perdesi aralanır, bu durumu idrak eden kişi yanar, ilahi silleinin ve rabbânî azametinin parıltısı kişinin yamuk ve eğri taraflarını düzeltir. Bir yönüyle kişi, namazda yüz yüze kaldığı Allah'ın nurları sayesinde temiz, pak, arı ve duru olan aslına döner. Namaz kılan kişi bu dünyada namazın ateşine yaslandığı ve namaz sayesinde yanarak eğri yönlerini düzelttiği için cehennem ateşine maruz kalmaz.¹⁵

Molla Sadrâ, namaz tasavvurunu ortaya koyarken ayet ve hadisler yanında bazı tasavvuf büyüklerine ait sözler, zayıf bulunduğu görüşler ve şiirlerden faydalanmaktadır. Hadislerden faydalanırken sadece Şii kaynaklardan değil Sünnî muteber kaynakları da göz önünde bulundurmaktadır. Aktardığı ayet ve haberleri sadece konu bağlamında aktarmakla yetinmemekte, gerekli yorum ve tercihleriyle anlatımını şekillendirmektedir. Namaz ibadetinin ve söz konusu delillerin zâhir boyutu yanında mensup olduğu işrakî felsefenin verileri ışığında bâtın boyutunu da yorumlarına katmaktadır. Sadrâ'nın yorum anlayışında namaz ve namaza dair ayet, hadis, haber ve görüşlerin bâtın yorumu, zâhir yorumlara baskınlık göstermektedir. Fakat onun bu yaklaşımı, zâhirden kopuk bir bâtın yorumuna dalmaktan daha çok zâhir bağlamında bâtını keşif (işrak/aydınlanma) şeklindedir.¹⁶

Kur'an'da Peygamber'e indirilen ilâhî irfanları dünyevî ilimler olarak isimlendiren Molla Sadrâ, inancı ve küfrün her türlüşünden sakınmayı temel şer'î ibadetlerle mükellefiyetin önüne almaktadır. Sadrâ'nın inanç ve ibadet anlayışında inanan-inanmayan herkes, ilmi temsil eden imanla ve imana göre füyuyu temsil eden ibadetlerle sorumludur.¹⁷ İnançsızlar ibadetlerle sorumlu olsalar da yapacakları ibadet ancak iman ettikten sonra geçerlidir. Bu anlamda ayetlerde genelde inanca ilişkin temel esaslardan hemen sonra gelen ve sürekli yan yana zikredilen namaz ve zekât, diğer ibadetlerin payandası ve aslıdır. Diğer bedenî ve mâlî ibadetler, asla namaz ve zekât gibi değildir. Çünkü namaz, bedeni ibadetleri en yücesi iken zekât, mâlî ibadetlerin en büyüğüdür. Bu yüzden sâdik, ulaşılan yakînî bilgi ve inancın nuruyla edilmiş bir dua, Allah ile kul arasındaki perdeyi yırtar atar. Namazı temsil eden dua, Allah'ın indinde kabul edilerek kulun ihtiyacı giderilir. O halde kulun duasının kabul olmasından murat, *namaz sayesinde aradaki perdelerin kalması ve kulun ihtiyacının giderilmesidir*.¹⁸

Beyrut 1985, 2/2232; M. Kâmil Yaşaroğlu, "Namaz", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, , 2006), 32/351.

¹⁴ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/244.

¹⁵ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/244.

¹⁶ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/243-250.

¹⁷ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/243. Mehmet Seyid Geçit, *Molla Sadrâ'nın Kur'ân Yorumu*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2018), 230.

¹⁸ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/243. Mehmet Emin Şahin, "Bakara Sûresi Üçüncü Âyetin Tefsiri Bağlamında Molla Sadrâ Düşüncesinde İman", *Turkish Studies- Comparative Religious Studies*, 16/2 (2021), 231-244.

Beş vakit namazın farzietini ve namaz kılmayı terk eden *kişinin küfrünü* vurgulayan Molla Sadrâ, namaz konusunda tavizsiz bir tavır sergilemiştir. Onun düşüncesinde namaz; kulluğun hakikat bulması, Allah'ın rab olmasının hakkını vermek, kul ile Allah arasındaki perdeyi aralamak ve aşkın olan alemle irtibat kurmaktır. Diğer ibadetler ile namaz kıyaslandığında diğer ibadetler, namazın sırlarına ermede sadece vesiledir. İbadetler bir hiyerarşik yolculuk olarak düşünülürse kul, farzları tamama erdirmek için revâtib sünnetlere; sünnetleri kemale erdirmek için nafilere, nafileleri kemale erdirmek için edelere ihtiyaç duymaktadır. İbadet hiyerarşisinin en alt tabakasında yer alan edepse bu dünyayı terk etmeyi temsil etmektedir. O halde Sadrâ'ya göre namazın en alt basamağı, edebe sarılıp bu dünyayı terk etmekle başlar; yolun sonunda hakiki namaza ve sağlayacağı manevî faydalara erişilir.¹⁹

Namazın şartlarından olan necâsetten taharet hükmünü hayızlı kadınlara kocalarının yaklaşmamasını ifade eden ayetten²⁰ delillendiren Molla Sadra²¹, temizliğe ilişkin ayetleri sadece zâhiri manalarına yorumlamamaktadır. Ayetleri zâhir manadan daha çok bâtin manaya yorumlamayı genel bir tutum olarak sergileyen Sadrâ, konuya ilişkin ayetlerin zâhir temizliğe vurgu yapan mana ve hükümleri yanında bâtin arınmayı ifade eden yönlerini de vurgulamaktadır. Manayı fiziğe ve bâtin zâhire önceleyen bu durum, Sadrâ gibi işrâkî bir filozofun genel yaklaşımına uygun bir tutumdur. Buna göre “وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ” “onlar için orada tertemiz eşler vardır.”²² ayetinde geçen temiz, arı, duru ve pak eşler anlamındaki “ezvâcün mutahhara” lafzı, zâhir ve bâtin manaya aynı anda muhtemeldir. Ayetin zâhir anlamı; kadınların hayız, nifâs ve bedendeki pisliklerden fiziki anlamda arınmalarıdır. Ayetin bâtin manasıysa nefsin kötü huylardan ve Allah'ın buyruklarına uymama halinden arınmasıdır. Her iki arınma şekli önemli olmakla birlikte ibadette ve ibadet dışında bütün yönleriyle kulluğun nitelikli bir biçimde yerine getirilmesi için ayetin bâtin manası zâhir manasının önüne geçmektedir.²³

Kur'an nazmını önemseyen Molla Sadrâ, namazda tilâvetin doğru bir biçimde yapılmasına ayrı bir önem atfetmektedir. Nitekim “Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır.”²⁴ ayeti üzerinden Allah lafzının etimolojisine, manasına ve yazımına yönelik ayrıntılı bilgiler veren Molla Sadrâ, Allah lafzının şiirde kullanımı ile yemine kullanımı ve namazda kıraati arasında fark görmektedir.²⁵ Buna göre Allah lafzının “elifi” şiirde kafiyeye uymak için hazfedilebilir; fakat bu tür bir eylem namazdaki tilâvet bakımından namazı bozacak düzeyde açık bir lahdır. Sadrâ'nın da mensup olduğu İmâmiyye Mezhebinde Allah lafzının elifini hafz ederek “vallahi, billahi veya tillahi” şeklinde yemin etmek, caiz değildir. Çünkü bu durumda Allah lafzı, çoğunlukla Allah'ın zatı için kullanılan özel isim olmaktan çıkmaktadır. Namazın ve Allah ismiyle yapılacak yeminlerin

¹⁹ Molla Sadrâ, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 3/248.

²⁰ Konuya ilişkin ayet ve meali “وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَجِيزِ قُلْ هُوَ أَذَىٰ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَجِيزِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَظْهَرَنَّ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ” “Sana kadınların aybaşı hallerini soruyorlar. De ki: O rahatsız eden bir şeydir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyiye temizlendiklerinde onlara Allah'ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.” (Bakara 2/222) şeklindedir.

²¹ Molla Sadrâ, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2/186.

²² Bakara 2/25.

²³ Molla Sadrâ, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2/185.

²⁴ Bakara 2/255.

²⁵ Molla Sadrâ'nın Allah lafzının etimolojisi ve manasına dönük görüşleri için bkz. Mehmet Emin Şahin, “Molla Sadrâ Tefsirinde Lafzatullah”, *Hikmet Yurdu Dergisi*, 13/25 (2020), 109-126.

geçerli olabilmesi için yeminde geçen lafzatullahın elifinin açık bir biçimde telaffuz edilmesi gerekmektedir.²⁶

Namaz ile dua arasındaki irtibatı sık sık dile getiren Molla Sadrâ, bu sıkı irtibata her namazda tilavet edilen Fatiha suresinin mahiyeti üzerinden yaklaşmaktadır. Buna göre Fatiha suresi, dua ibadetinin nasıl yapılacağını öğretmek için sadece bu ümmete indirilmiştir. Fatiha suresinde Allah, duadan önce kendisine bütün övgülerin sıralanması gerektiğini dile getirerek Yaradan ile kul arasındaki bütün perdeleri yırtıp atacak, kalp ve akıl bilinciyle edildiğinde kabul edilecek duanın adabını kula öğretmektedir. Namaz'da okunan Fatiha suresinin seb'amesânî ve el-Kur'anü'l-Azîm şeklinde isimlendirilmesinin nedeni namaz ile dua arasındaki birbirinden ayrılmaz bu sıkı irtibattan kaynaklanmaktadır.²⁷

Her namazda okunan Fatiha suresinin seb'a mesânî olmasının ayrıntılarına değinen Sadrâ, klasik literatürde Fatiha suresinin namazda huşuyu ifade eden isimlendirmesini ön plana çıkarmaktadır. Buna göre bir defa Mekke'de bir defa da Medine'de olmak üzere Fatiha suresi iki defa inmiştir. İnen ayetler ve sure bire bir aynı olsa da mekân bağlamı düşünüldüğünde surede Peygamber'e (sav) iletilmek istenen mesaj farklıdır. Hatta uzun zaman dilimi bağlamında düşünülecek olursa *Fatiha suresinin her bir okuyana vereceği mesaj birbirinden farklıdır*. Molla Sadrâ'nın Fatiha suresine yaklaşımında namazda her Fatiha okuyanın her okuyuşta farklı derûnî mesajlar keşfedeceği anlaşılmamalıdır. İshrâkî bir bakış açısıyla meselelere yaklaşan Sadrâ'nın düşüncesinde surede dile getirilen acayip sırlar ve nurânî parıltılarını, sıradan namaz kılanlar değil ancak hakikat peşinde koşanları keşfedebilir. Fatiha suresinin incileri her okuyuşta ancak bu tür kişilerin üzerine saçılır.²⁸

Boyun eğip itaat etme ile hakikatin (yakîn/ilim) insana yansması arasında doğrusal bir orantı kuran Sadrâ, namazı hakikatin tecellisinde bir bağ olarak tasavvur etmektedir. Bu bakış açısında tevazu ve Allah korkusunu temsil eden huşu, namazla kişide tecelli eden hakikat parıltılarının sonucudur. "الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ" "*Onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar*"²⁹ ayetinde ifade edildiği üzere namaz; huşu, yakîne, ilme ve hakikate ermede müminlerin kurtuluş reçetesidir. Huşu meselesine namazın sözlükteki dua anlamı üzerinden yaklaşıldığında, namazda elde edilecek bir huşu, hakikatin tecelli ettiği bedenın uzuvlarında sükûnet şeklinde kendini göstermektedir. Kişi namazda bütün uzuvlarıyla dua ettiği için namaz uzuvlarının hepsi duanın dilidir. Namaz kılan biri, bütün varlığıyla yalvarıp yakaran, dileyip isteyen ve efendisince dileği kabul edilen muhtaç kişiyi temsil etmektedir. Bu sebeple namazda insan uzuvlarının hepsi, yalvararak ve şekilden şekle girerek zâhir ve bâtın duaya katılmaktadır.³⁰

İç ve dış uyum ve huzura önem veren Sadrâ'nın düşüncesinde namaz, insanın nefsin hakikatlerini keşfetmeyi, kesin bilgi olan yakîne ermenin yöntemini ve bilinci (zikri) temsil ettiği için unutmaya içermez. Nitekim sarhoşken namaza yaklaşmama buyruğu,³¹ unutmayı ve bilinç yoksunluğunun namaza aykırı olduğunu ifade etmiştir. Ayetteki sarhoşluk, sıradan bir sarhoşluk değil, akıl ve kalp bilincinden (huzur) yoksunluktur. İnsan hayatında namaz, nefsin hakikatlerini idrak edip yakîne ve bilince ermeyi karşıladığı için bilinçsiz ve şuursuz eyleme namaz denilmemelidir. Bilinçsiz ve şuursuz kişi, gafildir. Akıl ve kalp huzuru bulunmayan gafil, sarhoştur. Nitekim namazda sağa, sola veya göğe bakmayıp secdeye odaklanmakla kendini gösteren hudû, sükûnet veya itminân Allah korkusu olan huşuyu temsil etmektedir.³²

²⁶ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 4/25- 26.

²⁷ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/246.

²⁸ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/246.

²⁹ Mü'minûn 23/2.

³⁰ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/245-246.

³¹ Konuya ilişkin ayet "لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ" "*Sarhoşken namaza yaklaşmayın*"(Nisâ 4/43) şeklindedir.

³² Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/246.

Namazda azaların huşuya uygun davranması kadar kalbin de huşulu olması gerektiğini vurgulayan Sadrâ, namazda huşu içermeyen kalbin münafık olması gerçeğini Hz. Musa'nın namaz kılması ve yalvarması metaforu üzerinden ortaya koymaktadır. Buna göre Hz. Musa namaz kılariken ve yalvarırken perdeler aralanmakta ve hakikat incileri kendisine bocalanmaktaydı. Bunun etkisiyle Hz. Musa'nın gönül dünyası, fırtına çıkmış deniz gibi coşmakta ve bedeni sanki okyanus ortasındaki bir gemi gibi oradan oraya sallanmaktaydı. Belki de Hz. Musa'nın ruhu ilahi huzura eriyor, kalbi bu huzura karışarak halleniyor, ızdırap yaşayan kalbin etkisiyle beden bir o tarafa bir bu tarafa eğilip duruyordu. Bunu gördüğü halde Hz. Musa'nın halinden etkilenmek yerine onun zâhirini taklit eden Yahudiler, tıpkı onun gibi eğilip bükülüyorlardır. Yahudilerin taklit esaslı bu hareketleri, Anadolu'daki "eli işte gözü oynasta" özlü deyişle ifade edeceksek bedenin huşuu ve kalbin nifakıdır.³³

Namazın cemaatle kılınmasına ayrı bir önem atfeden Sadrâ, cemaatle kılınan namazın tek kılınan namazdan üstün olması gerçeğini nefislerin cemaat halindeyken birbirini desteklemesi şeklinde gerekçelendirmektedir.³⁴ Bu bağlamda Cuma namazının farziyetinin ortaya konduğu ayette geçen "وَذَرُوا الْبَيْعَ" "alışverişi bırakın"³⁵ kaydına yoğunlaşan Sadrâ, söz konusu kayıt üzerinden Cuma namazı esnasında alışveriş yapmanın İmâmiyye'deki hükmünü ortaya koymaktadır. Buna göre İmâmiyye fakihleri, Cuma namazı öncesi ve sonra insanların alışveriş yapmalarının caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir; fakat İmâmiyye alimlerinin çoğu, Cuma namazı vakti yapılan alışverişi haram olarak nitelmişlerdir. Çünkü genel bir prensip olarak emir edilen bir ibadet ile yasaklanan bir eylem aynı anda gerçekleştirilemez. Gerçekleştirilen eylem, mekruh ve fasit değil, haram ve batıldır.³⁶

2. Molla Sadra'da Zekât Tasavvuru

Zekât kelimesinin sözlükte artmak, büyüme (nemâ) ve temizlemek (tathîr) anlamına³⁷ geldiğini söyleyen Molla Sadrâ, bu anlamları çeşitli ayetlerle desteklemektedir. Lafızların zâhirinden daha çok bâtınına işrâki yorumlar getiren Sadrâ'ya göre zekattaki artış ve büyüme, maddi olmaktan daha çok *malda bereket* şeklinde manevî bir mahiyete sahiptir. Zâhir bir bakış açısıyla meseleye yaklaşıldığında zekât vermek, maldan eksiltmeyken, işin bâtınında Allah'ın malı belalardan ve afetlerden koruması gündeme gelmektedir. Bu açıdan probleme yaklaşıldığında zekât, maddi anlamda da bir artışın en azından bir korunaklılığın garantisidir. Ayrıca zekât, insan nefisini terbiye edip güçlendirerek dünya hayatında mala duyulan aşırı hırsı terk ve ahrette sevabı talep etmeye hizmet etmektedir. Bu anlamda Sadrâ'nın zekâta yaklaşımı, sadece uhrevî bir selamet ve kazanç değil malın selametini, garantisini ve bereketini de kapsamaktadır.³⁸

Zekâtın sözlükteki temizleme (tathîr) anlamı üzerinden zekât ibadetine yaklaşan Sadrâ'nın inancında zekât, malı kir ve pastan temizlediği gibi nefsi de rezilliklerden ve cimrilikten arındırmaktadır. Zekâtın bir ibadet olmasında yatan sır ve vacip olmasının illeti, özetle mala muhabbetten nefsi arındırmaktır. Bütün hataların başını dünya sevgisinin çektiği düşünüldüğünde zekât, kalbi manevî hastalıklardan arındırıp ilahi tecellilerin yansımaya hazırlayan bir ibadettir. Zekât ibadetinin fakirlere destek olma ciheti göz önünde bulundurulduğundaysa Allah, zenginlere zekât vermeyi farz kılarak fakirleri rızıklandırma yolunu tercih etmiştir.³⁹

³³ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/247.

³⁴ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/255.

³⁵ Cuma 62:9.

³⁶ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 7/254.

³⁷ Mahmud B. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâga*, Daru Sadır, Beyrut, 1992 273; Mehmet Erkal, Zekât, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2013 44/197-207.

³⁸ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/250.

³⁹ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/251-252.

Konuya ilişkin görüşlerini çeşitli delillerle temellendirmeye çalışan Sadrâ'nın dile getirdiği deliller arasında ayetler, Şii ve Sünnî kaynaklardan aktarılan hadisler, ehl-i beyt mensuplarından haberler, çeşitli büyüklerin görüş ve yorumları yer almaktadır. Sadrâ zekât konusunu namaz konusuna oranla daha fazla rivayet merkezli ele almıştır; fakat bu durum, aktarılan haberleri yorumlamadığı anlamına gelmemektedir. Sadrâ, genelde ahirete ilişkin temsil içerikli aktarılan haberleri benimsediği işrâkî anlayış çerçevesinde yorumlamaktadır. Söz konusu rivayetlerin yoğun olmasında haberlerin temsili içeriğinin Sadrâ'nın işâkî yorumlarına uygun düşmesinin de payı büyüktür. Sadrâ, haberlere getirdiği yorumlar sayesinde varlık, bilgi ve metafizik anlayışını bir konu özelinde sunabilme imkânı elde etmektedir.⁴⁰

Aktarılan haberlerdeki temsili anlatımların hepsini hak ve doğru olarak niteleyen Molla Sadrâ, bu tür temsili anlatımların mahiyetini iman etmenin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Sadrâ, bu temsili anlatımları anlamaktan, sırrını çözmekten ve manasının ruhuna ermekten aciz olan insanları, cisimlerin dünyevî putlarına bakışları yoğunlaşan ve bu yüzden bir türlü cisim tasavvurundan itikadın derinliklerine geçemeyen “takıntılı” tipler olarak resmetmektedir. Sadrâ, haberlerde geçen temsili anlatımları benimsemiş olduğu kendine özgü işrâkî felsefenin varlık anlayışı üzerinden bazen ayrı ayrı bazen ise toplu bir biçimde çözümlenmektedir. Buna göre dünyadaki somut cisimler ve olaylar (fenomenler), aslında varlığın özünü (zât) gerekli kılan mana, aklî cihet, gerekçe ve gayelere dayanmaktadır. Bir diğer ifadeyle dünyada gördüğümüz varlıklar ve yaşadığımız eylemler, aşamalı bir biçimde ete kemiğe bürünüp oluşan, boyutlar ve mekânın dar kalıplarına sıkışan manalar; aşamalı bir biçimde cisme bürünen ruhlara, peyderpey forma giren akıllardır. Varlık ve eylemlerin bütün bu ortak yönleri, tek tip müşahhas eşya ve hareket olarak dış dünyaya yansımamaktadır. Eşyadaki ve eylemlerdeki çeşitlilik; bazen söz konusu mana, akıl veya ruhun hareket tarzında, maddenin dış etkilerle şekillenmesine yatkın olması şeklinde ve var etmedeki eşsiz yaratma sünneti (sünnetullah) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Sıradan kişiler ve el yordamıyla kabaca düşünceler, bu hakikatleri kavramaktan acizdir. Ancak derinlikli bir düşünce, akıl ve fikir yürütme (nazar) bu gerçekliğin farkına vardırabilir.⁴¹

Molla Sadrâ, zekatla ilgili haberlerde ahiret ahvâline dair ortaya konan temsili anlatımın dünyaya yansıyan yönünü ortaya koyduktan sonra kendine özgü varlık felsefesi anlayışı üzerinden olayın ahret boyutuna dair ayrıntılarına girmektedir. Buna göre dünyanın maddiliğine nispetle ahret; karar kılma mekânı, Allah'ın celal ve kibriyâ yurdudur. Haliyle ahrette güç kudret daha geniş olduğu için formlar, örneklemeler, boyutlar, maddesi mana olan cisimler, inançlar, bilgiler, fikirler, yetenekler, kabiliyetler ve melekeler dünyaya oranla daha tercihe şayan ve yetkindir. Zekâta ilişkin temsil içerikli haberlerde geçen ahrette zekât vermeyenin boyuna dolanmış, insan beyni yiyen veya dişlerini gösteren korkunç yılanlar ile zekatı vermeyen sahiplerini toynaklarıyla tepen ve boynuzlayan büyük ve küçük baş hayvanların dış dünyada müşahhas ve somut bir varlığı söz konusu değildir.⁴²

Ahrette cesedin değil ruhun ceza çekeceğine inanan Sadrâ'ya göre zekâta dair hadislerde geçen bu tür canlıların hepsi, ölü kişinin bedeninde değil, özünü temsil eden ruhunda yer alan soyut varlıklardır. *Çünkü Sadrâ'nın anlayışında, cehennem acısını çeken veya cennet nimetlerinden faydalanan beden değil ruhtur.* Ayrıca insan daha bu dünyadan cennetini ve cehennemini yaşamaya başlar; fakat bunu herkes fark edemez. Şehvetlerine yenik düşen ve ahreti hatırlatmaktan alı koyan işlerle uğraşan insan sarhoş ve uyuşturulmuştur. Bu tür insanlar, mana aleminin incilerine ve aslı suretlerinde kendilerini ortaya koyan hakikatlere açık olmayı unutan kişilerdir. Zekât vermeyen insan daha ölmeden aslında söz konusu hayvanları derinliklerinde

⁴⁰ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/251-252.

⁴¹ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/252.

⁴² Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/252-253.

taşır; fakat sarhoş ve uyuşuk olduğu için bu hayvanların ısırmasını, tepmesini veya süsmesini hissedemez.⁴³

Ahrette yaşanacak acı ve lezzetlerin ölünün bedeninde değil de ruhunda (zât) tecrübe edileceği konusunda ısrar eden Sadrâ, bu tür bir tecrübenin cismânî bedende yaşanacağını iddia edenleri “zâhiriler” şeklinde isimlendirmektedir. Ona göre acı ve azap verici bu tür temsili işler, ölünün ruhunun dışında gerçekleşmiş olsaydı basit bir şekilde geçirtilip savuşturulabilirdi. Ya yılan kişiyi bırakıp gidebilir veya kişi ondan yakasını sıyırtabilir veyahut yılan ile bu kişi arasına bir engel girebilirdi. Dünya hayatı ile ahret hayatı arasındaki ayrıcı çizgiyi ince bir çeper olarak düşünen Sadrâ'nın düşüncesinde, zekât vermeyen kişinin malına zarar geldiğinde duyduğu acı, ahrette yılanların sokmasından duyulacak acıdan daha elem vericidir. Nitekim zekât vermeyen kişi, aşırı düşkün olduğu malını yitirdiğinde adeta can evinden vurulur. Daha bu dünyadayken mal sevgisi, bu tür bir kişinin acı kaynağı olur.⁴⁴

Ahrette yaşanacak iyi ve kötü olaylara temsil penceresinden bakıldığında Molla Sadrâ'ya göre aşkın aleme mensup her mananın hakikatte zatını/özünü temsile eden aslî bir formu (suret) ve bu aslî forma ilişkin mecâzî ikinci bir formu vardır. Mecâzî olan ikinci form, hakikatlerin yansımalarının yansımaları anlamında misallerin misalidir. Sadrâ'nın işrâkî varlık felsefesi üzerinden düşünüldüğünde, zekât hakkında aktarılan haberlerdeki ahrete ilişkin temsillerde geçen uhrevî formlar, mana ve hakikatlerin misalleridirler. Dünyevi cisimlerse söz konusu uhrevî misallerin hareketlerle ve şekil alma kabiliyetleriyle ortaya çıkan ontolojik emsalleridir. Bu anlamda dünyadaki ontolojik emsaller, hakikat kitabının ikinci nüshası veya sürümü konumundadır. Dünya karanlığının ışık, viranesinin saray, sıkıntısının mutluluk, azabının rahatlık, külfetinin nimet, çirkininin güzel ve güzelinin çirkin görülmesinin nedeni, niteleme düşülen yanlışlardan dolayı bir tür nüsha hatasıdır.⁴⁵

Dünya hayatıyla ahret hayatını belli belirsiz bir çizgiyle ayıran Molla Sadrâ, fiziki ölüm sonrası insan yaşantısında değişen tek şeyin dünya hayatındaki lezzetlerin ahrette eleme dönüşmesi olduğunu söylemektedir. Onun inancına göre basiretli; daha bu dünyadayken nefsanî durum ve şekillerin nasıl forma büründüğüne, kıyamet günü nasıl cisimleşeceğine şahit olurlar. Bu tür insanlar, daha henüz sayfaları açılmadan kendi amel kitaplarını nasıl okuyabiliyorlarsa o şekilde başkalarının amel kitaplarını da okurlar. Hesaba çekilmeden önce kendilerini hesaba çekerler. Basiret sahibi bu insanların kalp gözleri şüphe ve tereddüt perdesinden arındığı için bu insanlar, zekâtı engelleyenler hakkında ahrette yaşayacaklarına dair gelen temsili anlatımların hepsinin hak ve doğru olduğunu bilirler.⁴⁶ Haliyle nefsin hakikatlerini idrak etme konusunda zekâtın da namaz gibi kula benzer bir imkân sağlamadığını daha bu dünyadayken ayne'l-yakîn idrak ederler.

3. İbadet Olarak Namaz ile Zekâtın Ortak Yön ve Hedefleri

Molla Sadrâ, namaz ile zekâtın insanı arındırıp nefislerin hakikatlerini kavramadaki ortak rolünü “أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ بَلْ تُؤَثِّرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ قَدَّ” “Doğrusu arınan ve rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret daha hayırlı ve süreklidir.”⁴⁷ ayeti özelinde ortaya koymaktadır. Buna göre zekât kelimesiyle aynı kökten türeyen “tezekkî/arınmak” lafzı; takvada çokluk, zekâ, büyüme, zekât ve sadakayı tasadduk etme anlamlarına gelmektedir. Ayrıca bu kelime elbise ve beden temizliği yanında namaz kılmak için hadesten (abdestsizlikten) de temizlenmek anlamını ifade etmektedir. Ayetin bağlamındaki “namaz kılan” kaydı göz önüne alındığında bu ayette dile getirilen arınma (tezekkî), manevî namaz anlamındadır. Bu durumda aynı bağlamda geçen biri “tezekkî” ve diğeri “salât” lafızlarıyla ifade edilen namaz birbirinden farklıdır. “Tezekkî”

⁴³ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/252-253.

⁴⁴ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/255.

⁴⁵ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/253.

⁴⁶ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/254.

⁴⁷ A'lâ 87/14-17.

ile ifade edilen manevî veya ruhânî namazın zâhirî veya cismânî namaza oranı, tıpkı ruhun beden karşısındaki konumu gibidir. Her iki namaz da süreklilikleri açısından birbirine muhtaçtır; fakat zâhiri namaz bu dünyada bitecekken ruhânî namaz Müminler için ahrette de devam edecektir.⁴⁸

Namaz ile zekât arasındaki ortak yön ve hedefleri irfânî yorum üzerinden ortaya çıkarmaya çalışan Sadrâ'ya göre cismânî veya zâhiri namaz, bedenî bir ibadettir. Cismânî namazın sıhhatî, Allah'ı bilmeye, onu en layık olduğu isim ve sıfatlarıyla anmaya bağlıdır. Bu anlamda namaz, Allah'a yaklaşma niyetiyle yapılmış ibadet ve itaat kapsamındadır. Namaz kılan kişi rabbine itaat ettiği için hayvandan ayrılır ve namaz bu yüzden dinin direğidir. Namazla birlikte zekât, ruhu zifiri karanlıklardan kurtularak hareket ettirici (tahrîkî) kuvvet ile rahmet kapısına ulaştırmaktadır. Bedenî ibadeti temsil eden bu iki ritüel, ruhu haliyle insanı aldanma âleminden çekip alarak şuur âlemine çıkarmaktadır. Ardından ruh bu iki vasıta aracılığıyla hayat, rahmet ve nur âlemine götürmektedir. Allah'a itaate sığınan kul bu iki ibadeti yapmada sıkıntı yaşamayacağı için bu iki ibadetle kolayca bu yüce gayelerine erişmektedir.⁴⁹

Namaz ve zekâtın bâtinî yönleri yanında insan hayatına yansımaları üzerinde de duran Molla Sadrâ şehvet, mala düşkünlük, isyan itaatsizlik, tembellik ve yavaşlık gibi temel kavramlar üzerinden namaz ile zekât ibadeti arasında ilişki kurmaktadır. Buna göre insan kuvvelerinin nefse itaat etmeyip isyan etmesinin iki türlü sebebi vardır. Bunlardan birincisi, şehvete yönelmedir. Şehvete yönelen insan; ruhânî, mânevî ve aşkın durumların karşısına konumlanan hissi, somut ve maddî şeylere eğilim gösterir. Haliyle bu tür bir insan, arınmayı ve nefislerin hakikatlerine ermeyi karşılayan aklı şeylerden yüz çevirmiş olur. Birinci sebebin tabii sonucu olan tembellik, isyanın ikinci sebebidir. Tembellik akla itaatte bedeninin yavaşlığı ve gevşekliği şeklinde kendini göstermektedir. Bu iki olumsuz durum ancak maddenin ortadan kaldırılmasıyla ve zıddının yerine konmasıyla tedavi edilebilir. Her lezzeti satın alabildiği için şehvete götüren temel unsur maldır. Malı terk etmek, her türlü dünyevî şehvetin sebebinden insanı kurtarmaktadır. Bu anlamda “فَدُّ أَلْفَحَ مَنْ تَزَكَّى” “Tezekkî eden kurtuldu.” ayetinde ifade edilen “tezekkîden” maksat, zekât vererek malın yükünden arınmadır.⁵⁰

Zekatla malın yükünden arınan kişinin önünde Sadrâ'ya göre sadece ikinci engel yani tembellik kalmaktadır. Şehvetin tabii sonucu olan tembellik; zayıflığın ve sükûnetin bedeni esir alıp ona hâkim olması, hareket ettirici kuvvede mayışma ve hareketsizliktir. Bu tür hastalıklar ve nefsanî afetler, zıtları insana uygulanarak tedavi edilmektedir. Bu anlamda tembelliğin ilacı, bedeni ibadetler olan namaz, oruç ve hacdır. Doğal olarak namaz, bu ibadetlerin esasıdır. Zikir ve dua temelli olan namaz kıyâm, kıraat, rükû ve secde gibi çoğu bedeni hareketler olan tembelliği tedavi edici rükûnler içermektedir. İnsanı terbiyede namazın bir ateş insan bedeninin bir ağaç olduğu düşünürse namaz insanın bedenini ısıtıp yumuşatarak uygun şekli alacak biçimde eğip bükmektedir. Namazın rükû ve secdeleri, yumuşayan insanı eğilip bükülerek metin olan dine eriştirmektedir. Bir rükû ve iki secdeyle insan, itaat ehalisi saflarına karışmakta ve metin olan dine yumuşayarak ulaşılmaktadır.⁵¹

Sonuç

Molla Sadrâ, ayetlerde çoğunlukla yan yana geçen namaz ve zekât ibadetini zâhir ve bâtin yorum dengesini iyi bir biçimde kurarak açıklamaya çabalamıştır. Namaz ve zekât ibadetleri arasındaki sıkı irtibatı bütüncül bir biçimde çözmeye çalışan Sadrâ, bu iki ibadete yönelik zâhirî yorumlarıyla işin fiziki boyutunu ortaya karken bâtinî yorumlarıyla mensup olduğu İshrâkî felsefenin ontolojik, metafizik ve epistemolojik yaklaşımını yansıtmaya imkânı bulmuştur. Derinlikli bir ibadet anlayışı üzerinden dünya-ahret dengesini veya birlikteliğini ortaya koyan

⁴⁸ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 7/389.

⁴⁹ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 7/390-391.

⁵⁰ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 7/391.

⁵¹ Molla Sadrâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 7/391.

bütüncül ve kapsayıcı bir İslam anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Sadrâ, bütüncül ve kapsayıcı İslam anlayışını Sünnî veya Şîî olmasına bakmaksızın hadis kaynaklarından, sahabe büyüklerinden, adamlarından, ehl-i beyt'in büyüklerinden, Sünnî tasavvuf ve düşünceden istifade ederken de sergilemiştir.

Şîî bir filozof olmasına rağmen Molla Sadrâ, imâmet ve imamların dindeki yeri dışında belirli bazı vurgular dışında, Sünnî anlayışla paralel düşünceler ortaya koymuştur. Şîî ve Sünnî din anlayışını kapsayıcı, birleştirici ve bütünleştirici yaklaşımını namaz ve zekât konusunda da devam ettirmiştir. İttihâdü'l-İslâm düşüncesi genel anlamda XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra gündeme gelmiştir. Fakat sanki kendi dönem şartları içerisinde Sadrâ, hem namaz ve zekat meselelerinde hem de diğer meselelerde İshrâkî felsefe üzerinden Şîî-Sünnî birlikteliğini temsil eden İttihâdü'l-İslâm düşüncesinin temellerini atmaya çalışmıştır. Günümüzdeki İttihâdü'l-İslâm anlayışından belirli düzeyde farklı da olsa Sadrâ, bu gayret ve denemesini Kur'an, sünnet, din ve ibadet yorumuna fazlasıyla yansıtmaya çalışmıştır. Sadrâ'nın namaz ve zekâta yönelik neredeyse Sünnî anlayışla neredeyse bire bir örtüşen hüküm ve yorumları, dönem şartları içinde İttihâdü'l-İslâm projesine hizmet eden temsil gücü yüksek örneklerden sadece birisidir.

Kaynakça

- Açıkgenç, Alparslan, Molla Sadrâ, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005)
- Âştîyânî, Seyyid Celâluddîn, *Şerh-i hâl ve ârây-i felsefî Molla Sadrâ* (Kum: Merkez-i İntişarât Defter-i Tebliğât-ı İslâm, 1380),22.Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ Şîrâzî (Molla Sadrâ), Tefsirü'l-Kur'ânî'l-Kerîm, (Kum: Bidar,1344),
- Erkal, Mehmet Zekât, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).
- Fahri, Macit, İslâm Felsefesi Kelâmı ve Tasavvufuna Giriş, çev. Şahin Filiz, (İstanbul: İnsan Yayınları,2002)
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, el-Kâmûsu'l-muhît, (Beyrut: yy.1987)
- Geçit, Mehmet Seyid, Molla Sadrâ'nın Kur'an Yorumu, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2018, 230.
- Hamanei, Muhammed, Molla Sadrâ ve hikmet-i müteâliye, çev. Sedat Baran (İstanbul: Denge Yayınları,2006)
- İbn Fâris, Mu'cemü Makâyîsi'l-Luga, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1266).
- İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut: müessetü'l-ilmîyye, 1985)
- Nasr, Seyyid Hüseyin, Molla Sadra ve İlahi Hikmet(İstanbul: İnsan Yayınları, 2009)
- Parıldar, Sümeyye, Molla Sadrâ'nın Ontolojisinde Varlık ve Mahiyet, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008)
- Şahin, Mehmet Emin, Bakara Sûresi Üçüncü Âyetin Tefsiri Bağlamında Molla Sadrâ Düşüncesinde İman, Turkish Studies- Comparative Religious Studies, 16(2). 231-244. 2021
- Şahin, Mehmet Emin, Kur'an Tefsirinin Felsefî ve İş'ârî İmkânı (Molla Sadrâ Örneği), (Malatya: Bilsam Yayınları,2020)
- Şahin, Mehmet Emin, Molla Sadrâ Tefsirinde Lafzatullah, Hikmet Yurdu Dergisi, y.13 c13 s.25 s109-126. 2020
- Şerif, Mian M., İslam Düşüncesi Tarihi, (İstanbul: İnsan Yayınları,2014)
- Şîrâzî, Muhammed b. İbrâhîm b. Yahyâ (Molla Sadrâ), Ariflerin İksiri, Çev. Fevzi Yiğit, (İstanbul: Önsöz Yayınları, 2017),
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, Namaz, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006)
- Zemahşeri, Mahmud B. Ömer, Esâsu'l-Belâga, (Beyrut: Daru Sadır,ty.)

HATAY ARAPLARININ YAYGIN OLARAK KULLANDIĞI ATASÖZLERİ, SÖYLENİŐ SEBEPLERİ VE FASİH ARAPÇADAKİ KARŐILIKLARI

Yard. Doç. Dr. Semira KARUKO

K.K.T.C. Yakındoğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı

ORCID: 0000-0002-3850-3717

ÖZET

Arapçada atasözünün karşılığı "مثل" kelimesi olup "örnek-misal- teŐbih-benzetme" anlamındadır. Bu sözcüğün tüm Sami dillerinde ortak olduğu görölmektedir. Atasözleri, geçmişten günümüze gelen, uzun deneyimlerden yararlanarak kısa ve özlü öğütler veren, toplum tarafından benimsenerek ortak olarak kullanılan kalıplaŐmış sözlerdir. Bir toplumun yaşam biçimi, kültürü, hayata bakış açısını yansıtmaları bakımından oldukça önemlidirler.

Birçok farklı kültürlere, dinlere, dillere ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Hatay'da halkın büyük bir kısmı Arapça konuşmaktadır. Bazı Sünniler, Aleviler, Hıristiyanlar ve Antakya ilçesinde yaşayan Yahudi topluluğu tarafından konuşulan Arap diyalektleri, kendi içinde farklılıklar gösterdiği gibi (hadarî- bedevî lehçeleri) Fasih Arapçadan da farklıdırlar. Ama tüm bu farklılıklar içindeki ortak noktalardan ve zenginliklerden biri hiç Şüphesiz sözlü kültür mirasının örneği olan atasözleridir.

Hatay'da yaşayan ve Arapça konuşan halkın atasözünün yanı sıra, deyim ağıt, maniler gibi sözlü kültür mirasları oldukça geniŐtir. Ne var ki modernleŐmenin etkisi, diğer diyalektler gibi Hatay diyalektinin de yazılı kültürden yoksun olması, bu sözlü kültüre hakim olan neslin, sahip oldukları bu birikimi genç nesillere aktaramaması gibi sebeplerden dolayı tüm bunlar unutulmaya yüz tutmaktadır. Dolayısıyla Arapça konuşan halkın sosyo-kültürel yaŐamları, gelenekleri ve sözlü kültür ürünleri olumsuz yönde doğrudan etkilenmektedir. Biz bu çalışmamızda araştırmanın sınırları çerçevesinde Hatay'da yaygın olarak kullanılan sözlü mirastan sadece atasözlerini, kullanım alanlarını, söyleniŐ sebeplerini ve Fasih Arapçadaki karŐılıklarını incelemeyi uygun gördük. Böylece kaybolma veya unutulmaya yüz tutan bu sözlü kültür öğelerinin kısmen de olsa sonraki nesillere ulaŐtırılmasını hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Hatay Arap atasözleri, Fasih Arapça, sözlü kültür, Arap Diyalekti.

COMMONLY USED PROVERB OF HATAY ARABIC, THE REASONS FOR SPEAKING AND THE EQUIVALENT OF FASİH ARABIC

ABSTRACT

In Arabic, the equivalent proverb of the word "مثل", which means "example - analogy". This word appears to be common in all Sami languages. Proverbs are stereotypes that come from the past to the present, give short and concise advice using experiences, and are adopted and used as partners by society. They are very important in terms of reflecting a society's way of life, culture, and outlook on life.

In Hatay, home to many different cultures, religions, languages and civilizations, most of the people speak Arabic. Arabic dialects spoken by some Sunni, Alawites, Christians and the Jewish community living in Antioch County differ between themselves example hadari dialects Bedevi dialects, as well as Fasih Arabic. But one of the common points and riches in all these differences is undoubtedly Proverbs, which are an example of cultural heritage.

Besides the proverb of the Arabic-speaking people living in Hatay, cultural heritage such as idiom, lamentations and Mani's specific to weddings and special occasions is quite extensive. However, due to the effect of modernization, the fact that the Hatay dialect, like other dialects, lacks a written culture, the generation that dominates this culture cannot pass on this accumulation that they have to the younger generations, all this faces oblivion. Therefore, the socio-cultural lives, traditions and cultural products of the Arabic-speaking people are directly affected in a negative way. This research study within the limits of the heritage from Hatay widely used in Proverbs, usage pronunciation Fasih arabic and to examine the provisions arabic we thought. In this way, we aimed to partially deliver these elements of culture that face loss or oblivion to the next generations.

Key words: Hatay Arabic Proverbs, Fasih Arabic, Culture, Arabic dialect.

GELENEKSEL MİMARİNİN GÜNCELDE KULLANIMI: MARDİN MAHMUT FEYZİ YEDİKARDEŞ CAMİSİ

Arş. Gör. Dr. Şerif TÜMER

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
ORCID: 0000-0002-0108-9647

ÖZET

Sanatta medeniyet ve kültürlerin etkileşimi kaçınılmaz bir unsurdur. Ancak bazı medeniyetlerin meydana getirdiği sanat unsurları çoğunlukla kendi içinden beslenerek gelişmiş ve devamcılarına örnek teşkil edecek eserler sunmuştur. İçinde doğal olarak gelenekselciliği barındıran inanç sistemleri yüzyıllar geçse de köklerinden kopmamış, kendilerinden sonraki nesillere öncül olacak mimari eserler bırakmışlardır. Bu noktada Türk-İslam medeniyeti sadece İslam medeniyetine sancaktarlık etmekle kalmamış genelinde İslam sanatına, özelinde ise Türk sanatına özgün yapı türleri ve mimari eserler de kazandırmıştır. Cami mimarisi bunun en somut ve güzel örneklerinden birisidir. Ortak bir kültürün ürünü olsa da sanatta ve mimaride bölgesel üslûplar yadsınamaz bir gerçektir. Taş mimarisi ile dikkat çeken Mardin şehri taşın ince işçilikli örnekleri ile de ayrı bir yere sahiptir.

Artuklu Devleti'ne başkentlik de eden Mardin şehri Artuklu devri mimarisi ile ön plana çıksa da Selçuklu, Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti gibi büyük medeniyetlere de ev sahipliği yaparak bünyesinde farklı devletlerin mimari eserlerini toplamıştır. Bu çalışmada ele alacağımız Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi de Artuklu ve Osmanlı medeniyetinden izler taşıyan ve mimaride sinkretizm olarak adlandırılan, farklı dönem ve üslûp özelliklerinin tek yapı da toplandığı, güncel olmasına rağmen geleneksel mimarinin hemen kendisini hissettirdiği güzel bir örnektir. İç mekân kalem işi süslemeleri açısından Osmanlı mimarisine, minare ve taş süsleme açısından Artuklu devri mimarisine atıfta bulunan cami şehrin tarihi geçmişini günümüz mimarisine yansıtarak kültürel kökleri ile bütüncül bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Özellikle eski Mardin olarak adlandırılan tarihi bölgede etkisini gösteren kültürel geçmiş, Yenişehir'deki güncel yapılar için örnek teşkil etmeye devam etmektedir.

Bu bildiri de 2016 yılında bir hayır eseri olarak yaptırılan ve banisinin ismini taşıyan Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi'ne bu açıdan yaklaşarak caminin tanıtılması amaçlanmaktadır. Yapı üzerindeki farklı mimari etkilerin etkilendikleri sanat dönemleri belirtilerek karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesinin yapılması aynı zamanda -özellikle Mardin'deki- benzer güncel örneklerle de karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi, Artuklu mimarisi, Osmanlı mimarisi, Mardin, Güncel cami mimarisi.

ABSTRACT

The interaction of civilization and cultures in art is an inevitable element. However, the art elements created by some civilizations were mostly fed from within themselves and presented works that will serve as an example to their successors. Belief systems, which naturally incorporate traditionalism, have not broken off from their roots even after centuries have passed and left architectural works that will be a precursor to the next generations. At this point, the Turkish-Islamic civilization not only served as a flagship to the Islamic civilization, but also brought unique building types and architectural works to Islamic art in general and to Turkish art in particular. Mosque architecture is one of the most concrete and beautiful

examples of this. Even if it is the product of a common culture, regional styles in art and architecture are an undeniable truth. The city of Mardin, which draws attention with its stone architecture, has a special place with its fine craftsmanship.

Even if the city of Mardin, which was the capital of the Artuklu State, stands out with its Artukid era architecture, it also hosted great civilizations such as the Seljuk, Akkoyunlu and the Ottoman Empire, collecting architectural works of different states within its structure. The Mahmut Feyzi Yedikardeş Mosque, which we will discuss in this study, is a beautiful example that carries traces from the Artuklu and Ottoman civilizations and is called syncretism in architecture, where different eras and style features are collected in a single building, and although it is up-to-date, the traditional architecture immediately makes itself felt. The mosque, which refers to Ottoman architecture in terms of interior hand-carved decorations, and Artuklu period architecture in terms of minaret and stone decoration, reflects the historical past of the city to today's architecture and reveals a holistic approach with its cultural roots. The cultural past, which has an effect especially in the historical region called old Mardin, continues to set an example for the current buildings in Yenişehir (new city).

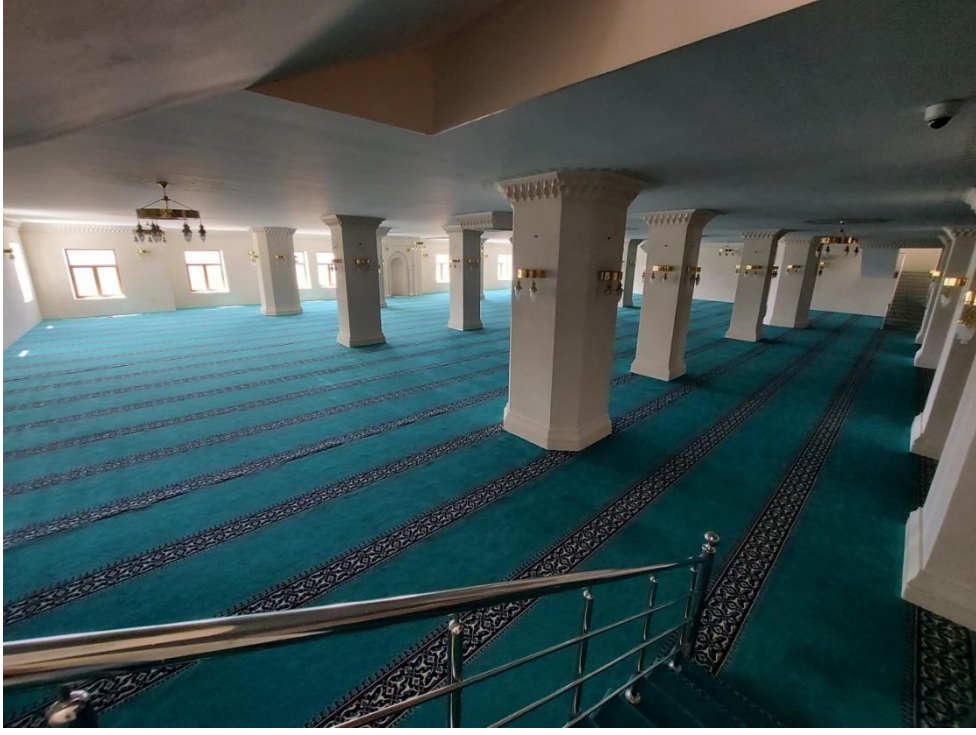
In this declaration, it is aimed to introduce the mosque by approaching Mahmut Feyzi Yedikardeş Mosque, which was built as a charity work in 2016 and named after its builder, from this perspective. It is aimed to make a comparative evaluation by indicating the art periods that the different architectural effects on the building were affected by, and to compare them with similar current examples, especially in Mardin.

Key words: Mahmut Feyzi Yedikardeş Mosque, Artuklu architecture, Ottoman architecture, Mardin, Contemporary mosque architecture.

Caminin Mimari Tanımı

Harim Mekânı, Plân ve Süsleme

Cami iki katlı olarak inşa edilmiştir. Çok ayaklı bodrum katta (F.1) bir mihrap yer almakta olup bu kısım süsleme açısından sade tutulmuştur. Sadece tavanların aydınlatmaya denk gelecek kısımlarında göbek şeklinde kalem işi süslemeler yer alır. Üst kat (F.2) asıl ibadet mekânı olarak düzenlenmiş ve mihrap haricindeki üç yönden galerilerle çevrelenmiştir.

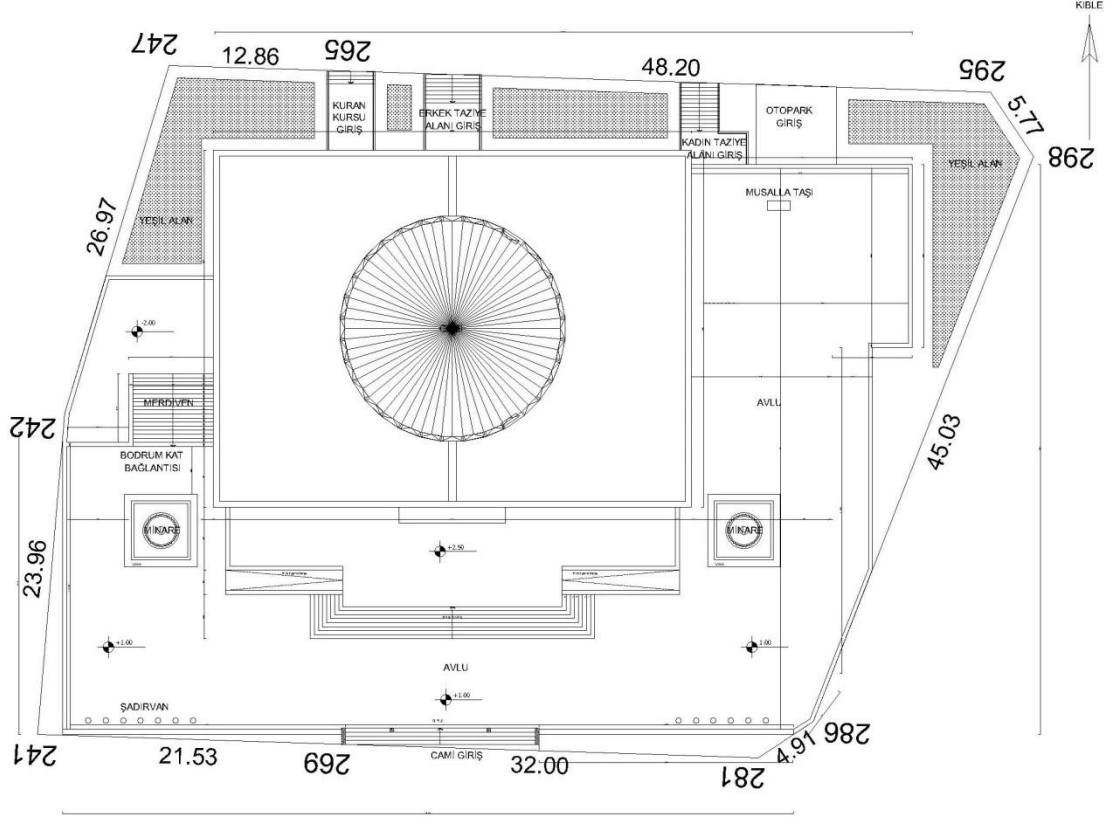

F.1. Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi bodrum katı

F.2. Harim mekânı

Dört ayakla taşınan kubbe (P.1), yaklaşık 43x30 metre ebatlarındaki harim mekânını merkezde örtmektedir. Yan kısımlardaki boşluklar ise düz tavan olarak düzenlenmiştir. 16.70 metre çapındaki kubbeye geçiş mukarnaslı bir düzen gösterir. Kemerler alttan ve iki yandan kalem işi ile bezenmiştir.

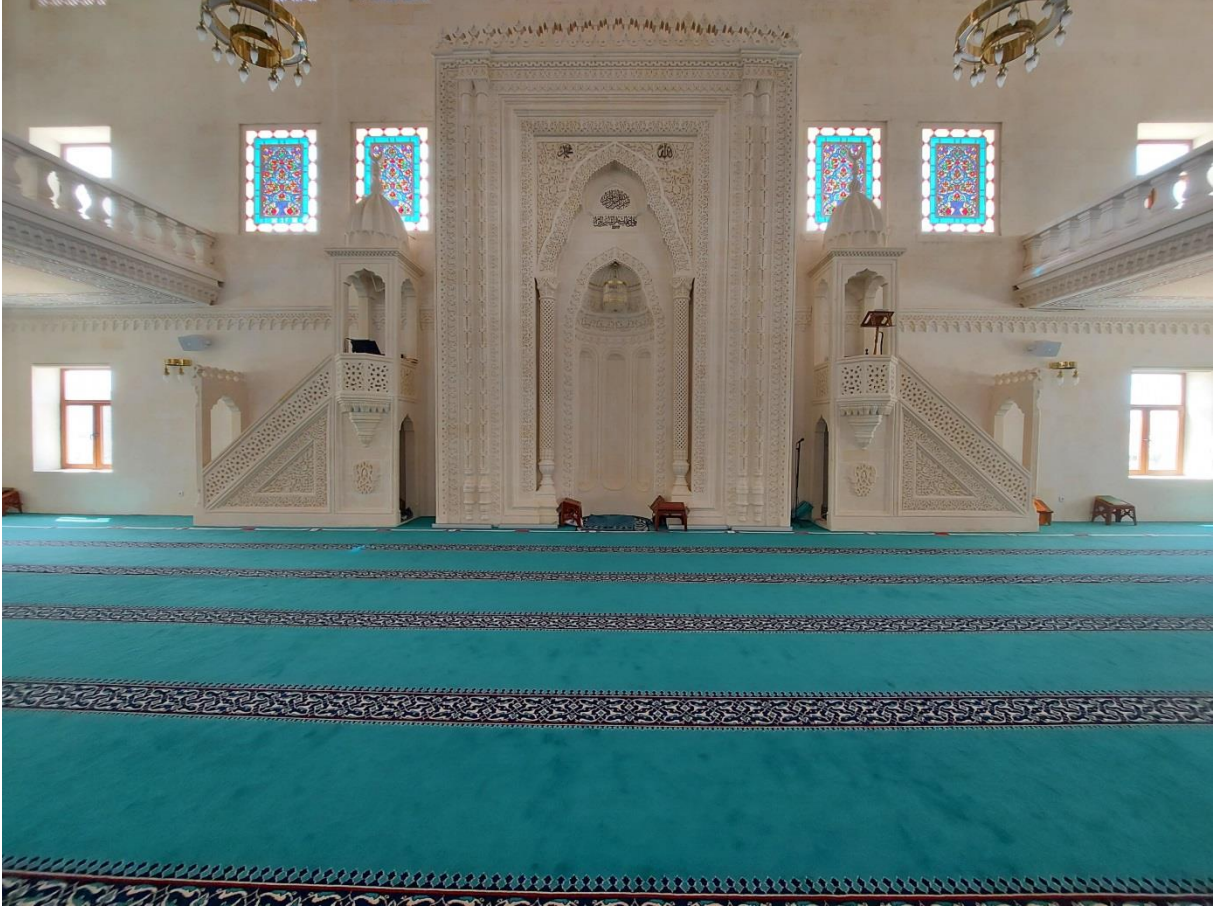

P.1. Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi yerleşim plânı¹

Mihrap Minber ve Vaaz Kürsüsü

Kıble cephesinin merkezinde yer alan mihrap (F.3) ince taş işçiliğinin zarif örneklerindedir. Sağında minber, solunda ise vaaz kürsüsü yer almaktadır. Minber ve vaaz kürsüsü aynı üslupta yapılmış olup birbirinin tekrarı şeklindedir. Aynalık kısımları taş bezemeli minber ve vaaz kürsüsü dilimli kubbe ile sonlandırılmıştır. Mihrabın dilimli kemer şeklindeki nişinin içerisinde dua kitabesi onunda üzerinde Allah ve Muhammed lafızları yer almaktadır.

¹ Mimari proje, Yüksek Mimar Emrullah YEDİKARDEŞ tarafından hazırlanmış olup kendilerinin izniyle bu çalışmada kullanılmıştır. Katkıları için teşekkürler.

F.3. Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü

Cephe Özellikleri ve Taş Süsleme

Caminin giriş cephesi (F.4) üç katlı pencere düzeni göstermektedir. Diğer cephelerde (F.5) kot farkından dolayı pencere sayıları değişmektedir. Giriş cephesindeki pencerelerin ilk iki kati kare formu en üst kattaki pencereler sivri kemerle sınırlandırılmıştır. Tüm cephelerde pencere sıraları bir niş şekilde düzen göstermekte olup genelde tümünü kapsayan bir bordür ile sınırlanmaktadır. Yapının taç kapısı cepheden taşıntı yapacak şekilde tasarlanmış olup yapıya giriş yarım daire kemer formu kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapının hemen üzerinde kare bir pano içerisinde bitkisel karakterli taş süsleme örneği yer almaktadır. Taç kapı, taş süslemenin ince ve zarif örneklerinden biridir.

F.4. Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi giriş cephesi

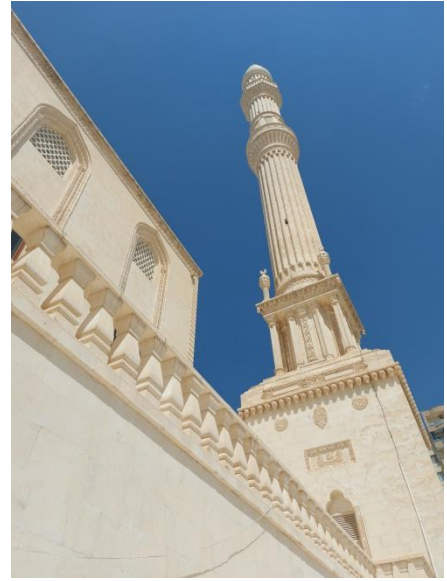
F.5. Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi güneydoğu yönden görünümü

Minareler

Caminin doğu ve batı yönünde iki adet minaresi (F.6-7) vardır. Kare bir kaideye oturan minarenin kaidesinin hemen üzerinde taşıyıcı vazifesi görmeyen sembolik sütunlar yer alır. Kaide giriş kapısının hemen üzerinde bir yazı panosu, onunda hemen üzerinde iki yanda gülbezek motifleri yer alır. Her iki minarenin kaidesi üzerinde ma'kılı yazı hattı bulunmaktadır. Makılı hattın diğer cephesinde yapının ismi ve inşa tarihi yeni harflerle (F.8) belirtilmiştir. Yapıdan bağımsız şekilde inşa edilen minareler kare bir kaideye oturmakta olup yivli ve çift şerefelidir. Taş bir külahla sonlanan minarelerin birinci şerefelerinin üzerinde niş şeklindeki boşlukların yanı geometrik bezemeli iken ikinci kat şerefelerinin altı bitkisel karakter ağırlıklı bezemelidir. İki minare de aynı mimari düzene sahiptir.

F.6. Minarelerin genel görünümü

F.7. Minare detayı

F.8. Minare kaideleri

şadırvan

Yapının kuzeydoğu yönünde minare ile avlu duvarı arasında yer alan şadırvan (F.9) sekiz stnla taşıman piramidal bir kubbe ile örtülüdür. Sütün başlıkları ile kemerler üzerinde mukarnas sırası şeklinde bezeme anlayışı görülür. şadırvan sekiz cepheli olup mermer şebekeli bir havuz kısmına sahiptir. Mermer şebekeler üzerinde kazıma tekniğinde bezenmiş bitkisel karakterli süsleme unsurları yer alır.

F.9. şadırvanın genel görünümü

F.10. Mermer cephelerden detay

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Son yıllarda güncel cami mimarimiz hakkındaki çalışmalarda bir artış olduğu gözlenmektedir. Ülkemizin çeşitli şehirlerinde inşa edilen güncel cami tasarımlarında (Aydın ve Sıramkaya, 2016: 332-339) birbirinden farklı ve üslup birliğine ulaşamamış eserler dikkati çeker. Bu noktada karşımıza üç temel yaklaşım (Oral, 2020: 489; Özçelik, 2021: 251-254) çıkmaktadır. Bunların ilk tümüyle geleneksel mimarinin hâkim olduğu camiler, ikincisi geleneksel ve modern mimarinin hâkim olduğu camiler, üçüncüsü ise tümüyle modern mimarinin hâkim olduğu camilerdir. Tümüyle modern mimarinin etkisiyle inşa edilen (Bengi ve Topraklı, 2019: 47; Çelik, 2013: 36-37) ve bu noktada öne çıkan camilerin toplum tarafından ne kadar kabul gördüğü tartışmalıdır. Gelenekselden tümüyle kopuşun eleştirildiği yaklaşımlarda (Semerci ve Özaktan, 2016: 465) mevcuttur. Bu üç temel yaklaşım içerisinde geleneksel mimari etkilerin baskın olduğu camilerde aslında gördüğümüz Osmanlı mimari geleneklerinin öne çıktığıdır. Bu noktada genelde geleneksel mimari olarak adlandırılan yaklaşımında kendi içinde çeşitlendirilmesi mümkündür. İncelediğimiz Mardin Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi de geleneksel yaklaşımın etkisinde inşa edilmiş yapıardan olsa da Osmanlı ve Artuklu mimari geleneklerinin baskın bir şekilde birlikte kullanımının sonucu ortaya çıkmıştır. Taç kapı tasarımı ve minareler üslup itibariyle geleneksel Mardin mimarisine atıfta bulunan kuvvetli geleneksel etkilerdendir. Özellikle minareler (F.11), şehidiye Medresesi minaresinin tasarımıyla aynıdır. Bu tasarım güncel sayılabilecek 1956 tarihinde inşa edilen Nusaybin Zeynel Abidin Cami minaresi ile 2020 yılında hizmete alınan Mardin Artuklu Üniversitesi kampüsünde yer alan Dr. Zeynel Abidin Erdem Camisi minaresine de örnek teşkil etmiştir.

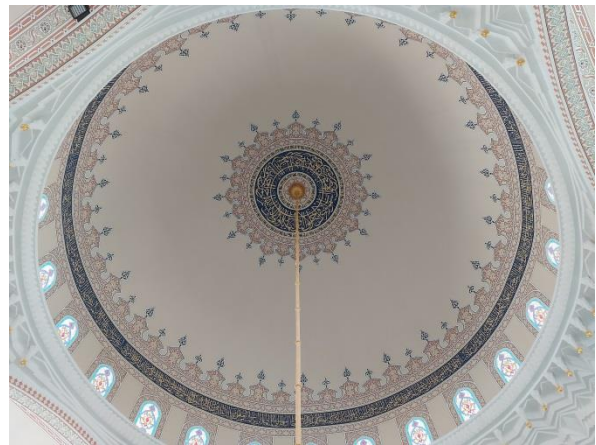
F.11. şehidiye Medresesi, Nusaybin Zeynel Abidin Erdem Camisi ve Mardin Zeynel Abidin Erdem Camisi minareleri

Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisinin minare kaidesi üzerinde yer alan makılı yazı kuşağı da Artuklu devrine ait Mardin Ulu Camisi minare kaidesinde yer alan (Erdal, 2017 436:) makılı yazı hattını hatırlatmaktadır. Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi bu yönü ile de Mardin Ulu Camisi ve dolayısıyla Artuklu mimarisine atıf yapan önemli referanslardandır.

F.12. Mardin Ulu Camisi ve Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi minare kaideleri

Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi'nin harim mekânı minber ve vaaz kürsüsü kurgusunun (F.3) geleneksel mimaride alışkın olmadığımız şekliyle inşası yapının modern mimariye atıfta bulunan en önemli unsurlarındandır. Mardin Şakir Nuhoglu Camisinin mihrap, minber ve vaaz kürsüsü (Oral, 2020: 512) yine bu kurgunun Mardin'deki güncel örneklerindedir. Ancak kalem işi süslemeleri tümüyle klasik dönem Osmanlı mimarisinin örnek alındığı bir anlayıştır. Türk ve İslam mimarisi içerisinde çok önemli bir yere sahip olan Osmanlı mimari üslubunun zarif bezeme unsuru incelediğimiz caminin kubbe içine de tümüyle hâkimdir. 1585 tarihli ve klasik dönem Osmanlı mimarisinin önemli eserlerinden olan İstanbul Fatih'te Mehmed Ağa Camisi'nin (Tüfekçioğlu ve Tümer, 2019: 120) kubbe tasarımı, incelediğimiz Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi'ne örnek teşkil etmiştir. Bu örneği çoğaltmak ise fazlasıyla mümkündür.

F.13. İstanbul Mehmed Ağa Camisi ile Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi kubbe içi düzeni

Anadolu'daki enine gelişen ulu cami plan tipolojilerinin Mardin güncel cami mimarisinde tercih edilmediği Mahmut Feyzi Yedikardeş, şakir Nuhoğlu ve Zeynel Abidin Erdem Camilerinin kurgusundan anlaşılmaktadır. İncelediğimiz bu camide de kubbenin Osmanlı mimarisinin merkezi mekân şemasının izinde gittiği ve harim mekânını bütüncül anlamda kuşatma çabasının düşünüldüğü açıktır. Zira Mardin Ulu Camisi'nden birçok mimari etkiyi bünyesinde bulunduran bu eserin kubbesinin mihrap önünde değil de ibadet mekânının merkezinde tasarlanması bu noktada Osmanlı mimari kültürüne daha yakın kullanımdır.

Sonuç

Dünya üzerinde varlık göstermiş medeniyetlerin birbirlerinden etkileşiminin göz ardı edilmesi mümkün olmamakla birlikte yine her medeniyetin kendine ait sanat, kültür ve mimarisine ait belli başlı ayırt edici üslup özellikleri vardır. Türklerin tarih sahnesine çıkışından itibaren sosyopolitik, ekonomik ve sanatsal anlamda güçlü bir geçmişlerinin olduğu da malumdur. Karahanlı dönemi ile gelişim çizgisini takip edebildiğimiz cami mimarisi Osmanlı döneminde teknik ve mimari anlamda zirveye ıkmiş ve cumhuriyet döneminin yaklaşık ilk yüz yıllık sürecine de ciddi anlamda etki etmiş, cami mimarisi özelinde yönlendirici faktör olmuştur. Bu durum baskın tarihi geçmiş ile güçlü politik hatıraların hafızalardaki hoşnut edici tesirinin sonucudur. Cumhuriyet dönemi cami mimarisinde yeni mimari üslup arayışları olsa da kubbeli strüktür politik ve ekonomik anlamda güçlü olunan Osmanlı Devleti'nin kudretli mimari geçmişinin etkisinde kalınmasının bir sonucudur. Bununla birlikte güncel cami yapılarının kişi, kurum, kuruluş vs. eliyle inşası, inşa için sipariş verenin ortaya çıkacak mimariye yön verici tercihi ile de alakalı bir durumdur. Osmanlı Hassa mimarlar teşkilatı; üslup birliğinin sağlanması, imparatorluğun ücra köşelerinde dahi inşa edilen mimari eserlerin başkent üslubuna çok yakın olmasının temel unsuruydu. Benzer bir işleyişin günümüzde mevcut olmaması cumhuriyet devri cami mimarisinin yeni bir mimari gelenek meydana getirmesini ve üslup birliğine varmasını zorlaştırmaktadır. Güncel cami mimarimizde gelenekselin hiç değiştirilmeden uygulanması ile güncelin insanları kendisine ait hissettirmeyecek şekilde kullanımı bu noktadaki temel sorundur. İncelediğimiz Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi'ndeki Artuklu etkisi, Mardin şehrinin bu devlete başkentlik etmesi ve şehirde çok önemli Artuklu mimari eserlerinin bulunmasının sonucudur. şehir silueti için olmazsa olmaz olan Artuklu yapıları, Mardin özelinde belirleyici mimari biçimlerinin Mardin güncel cami mimarisindeki baskın ve yönlendirici etkisi için örnektir.

Kaynakça

- Aydın, D. ve Sıramkaya, S.B. (2017). Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar, Son Dönem Konya Camilerinin Analizi [Bildiri]. Ali Yılmaz, Faruk Narmanlı ve Mehmet Fatsa (Ed.). *ağımızda Cami Mimarisinde Arayışlar Uluslararası Sempozyumu*, 18-20 Kasım 2016, (332-340). Giresun: Giresun Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Bengi, S.I. ve Topraklı, A.Y. (2019). Kullanıcı Beklentilerinin Modern Bir Cami rneği üzerinden İncelenmesi. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 5 (1), 41-55.
- elik, E.ř. (2013). *ağdaş Cami Tasarımlarına Yönelik Kullanıcı Algısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erdal, Z. (2017). Mardin Ulu Cami zerine Yeni Görüşler. *YY Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 433-447.
- Oral, B. (2020). Muhafazakr Tutumun Estetik Sorunsal Bağlamında ağdaş Cami Mimarisi. *Sanat Tarihi Dergisi*, 29 (2), 489-519.

Özçelik, Z. B. (2021). *Geleneğin Etkisi ve Gelecek Beklentileri Bağlamında İstanbul'da Üçüncü Milenyum Dönemi (2000-2020) Camileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Semerci, F. ve Özaktan, S.G. (2017). Çağdaş Cami Mimarlığına Eleştirel Bir Bakış: İstanbul Sancaklar Cami Örneği [Bildiri]. Ali Yılmaz vb. (Ed.). *Çağımızda Cami Mimarisinde Arayışlar Uluslararası Sempozyumu*, 18-20 Kasım 2016, (465-472). Giresun: Giresun Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi Yayınları.

Tüfekçioğlu, A. ve Tümer, Ş. (2019). Mimar Dâvud Ağa'nın İmzalı Eserleri ve Üslûbu. *Mukaddime*, 10 (1), 115-139.

MİMARİ BİR SİNKRETİZM ÖRNEĞİ: DR. ZEYNEL ABİDİN ERDEM CAMİSİ**Arş. Gör. Dr. Şerif TÜMER**

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

ORCID: 0000-0002-0108-9647

ÖZET

Mardin Artuklu Üniversitesi Yerleşkesi içerisinde yer alan caminin yapımına Prof. Dr. Ahmet Ağırakça'nın rektörlüğü ve cami yaptırma derneği başkanlığı döneminde başlanmış ve 2020 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır. Caminin yaptıranı Mardinli hayırsever iş adamı Dr. Zeynel Abidin Erdem'dir. Prof. Dr. Ahmet Ağırakça'nın yoğun çabası ve girişimleri ile yerleşke alanındaki birçok eser ile birlikte hizmete alınmasını sağladığı cami, Mardin'in geleneksel kent dokusunun ve güçlü tarihi geçmişinin derin izlerini taşımaktadır. Yüksek mimar Emrullah Yedikardeş tarafından projelendirilen camide, İslam medeniyetinin önemli temsilcilerinden Artuklu ve Osmanlı mimarisinin etkisi çok açık ve baskındır. Bu iki mimari üslûbun bir arada kullanılması hem şehrin köklü geçmişine atıfta bulunmakta hem de tarihimize duyulan derin özlem ve saygının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı sanat yapıtı üzerinde farklı anlayış, üslup ya da akımların sentezleşmemiş nitelikte bir bütün olarak yer almaları durumu *sinkretizm* olarak (Sözen-Tanyeli, 2003: 216) adlandırılmaktadır. Bu bildiride ele alınan cami mimari ve tezyin açıdan incelenerek tanımlanacak, etkilendiği mimari kültür ortamları irdelenerek karşılaştırılacaktır. İncelenen unsurlar çizim ve görsellerle de desteklenecektir.

Anahtar kelimeler: Dr. Zeynel Abidin Erdem Camisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Artuklu mimarisi, Sinkretizm.

ABSTRACT

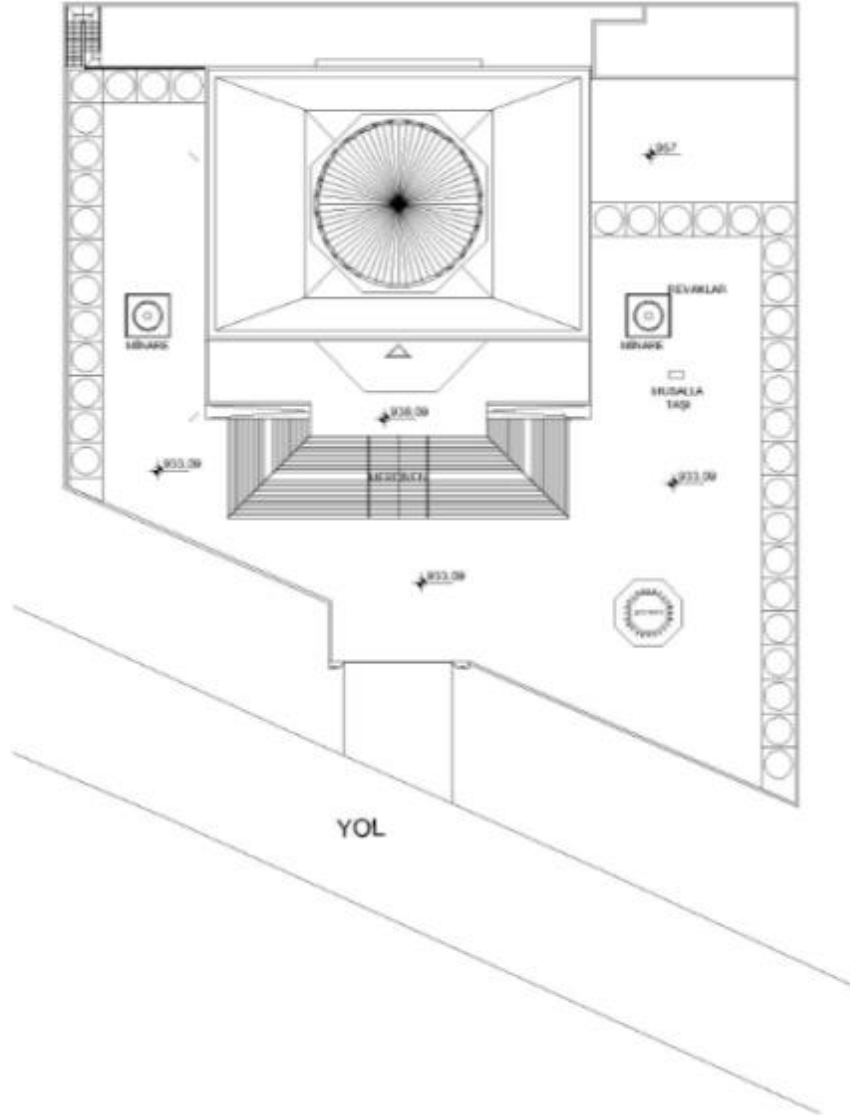
The construction of the mosque, located in the Mardin Artuklu University Campus, was carried out by Prof. Dr. Ahmet Ağırakça it was started during the presidency of the association for building a mosque, and was completed in 2020 and opened worship. The builder of the mosque, the philanthropic businessman from mardin, Dr. Zeynel Abidin Erdem. The mosque, which Prof. Dr. Ahmet Ağırakça has put into service together with many works in the campus area with his intense efforts and initiatives the deep traces of Mardin's traditional urban texture and strong historical past. The influence of Artuklu and Ottoman architecture, one of the important representatives of İslamic civilization, is very clear and dominant in the mosque, which was designed by the master architect Emrullah Yedikardeş. The use of these two architectural styles together both refers to the city's deep rooted past and appears as an indicator of the deep longing and respect for our history. The situation where different understandings, styles or movements on the same work of art take place as a whole that cannot be synthesized is called syncretism. The mosque discussed in this paper will be defined by examining it in terms of architecture and decoration, and the architectural cultural environments that it has been affected by will be examined and compared. The examined elements will also be supported by drawings and visuals.

Key words: Dr. Zeynel Abidin Erdem Mosque, Mardin Artuklu University, Artuklu Architecture, Syncretism.

Caminin Mimari Tanımı

Harim Mekânı, Plân ve Süsleme

İki katlı olarak inşa edilen caminin (F.1) asıl ibadet mekânını st kat oluşturmaktadır. 43.32x30.47 m. ebatlarındaki harim mekânı dikdörtgen bir plan özelliği (P.1) arz etmektedir. Mihrap ve portal cephesi 12 pencereyle aydınlatılan yapının doğu ve batı cephesi 9 pencere ile aydınlatılmıştır. Bu pencerelerin uzun tutulması yapıyı aydınlık ve ferah kılmıştır. Beden duvarları sade tutulan ibadet mekânını tam ortasında dört ayakla ve dört kemerle taşınan ve 19 m. apında bir kubbe (F.2) rtmektedir. Altıgen bir kasağa oturan kubbeden geriye kalan kalan örtü sistemi düzdür. Farklı renk taş işçiliğinin görüldüğü kemerlerden itibaren yoğun bir süsleme anlayışı görülür. Makili hatlar sütunların üzerinde ve kubbe eteğinde, celi sülüs hatlar ise kemerlerin yanlarında ve kubbe eteğinde yoğunlaşmaktadır. Allah, Muhammed lafızlarıyla halife isimlerinin zikredildiği panolar siyah zeminlidir. Bitkisel kompozisyon ağırlıklı kalem işi süslemelerde sarı, turkuaz ve bordo renklerin hâkimiyeti söz konusudur. Kubbe içi kalem işi süsleme ile bezenmiştir.

P.1. Zeynel Abidin Erdem Camisi vaziyet plânı¹

¹ Mimari proje, Yüksek Mimar Emrullah YEDİKARDEŞ tarafından hazırlanmış olup kendilerinin izniyle bu çalışmada kullanılmıştır. Katkıları için teşekkürler.

F.1. Dr. Zeynel Abidin Erdem Camisi genel görünümü

F.2. İç mekândan bir görünüm

Mihrap Minber ve Vaaz Kürsüsü

Caminin mihrap, minber ve vaaz kürsüsü (F.3) oldukça ince işçilikli ve göz alıcı Şekilde yapılmıştır. Mihrap merkezde, minber sağda, vaaz kürsüsü ise mihrabın hemen solunda yer almaktadır. Minber ve vaaz kürsüsü birbirinin tekrarı niteliğinde düzenlenmiş olup üslup itibariyle birbirlerine çok benzemektedir. Ancak İslam mimarisinde minberin mihrabın sağında yer alması zorunluluğu nedeniyle soldaki yapının vaaz kürsüsü olduğu anlaşılmaktadır. Mihrabın  zeri geometrik ve bitkisel süsleme ile bezelidir.     dilimli bir kemer Şeklinde sonlanan mihrap nişinin içinde dua kitabesi, k seliklerinde ise Allah ve Muhammed lafızları işlenmiştir. Minber ve vaaz kürsüsü yapının doğu ve batı yönlerine baktıkları için girişleri caminin i  yönüne baktırılmıştır. Bu iki mimari eleman dilimli bir kubbe ile sonlandırılmıştır.

F.3. Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü'n n genel görünümü

Cephe  zellikleri ve Taş Süsleme

Yapının cepheleri birbirinin tekrarı Şeklinde düzenlenmiştir. Yüksek pencere açıklıklarına sahip cepheler sade tutulmuştur. Mihrap, minber ve vaaz kürsüsünün i  mek ndaki kurgusu, caminin kible yönünde bir çıkıntı olarak kendisini (F.4) göstermektedir. Caminin doğu ve batı yönü dokuz sıra, kuzey ve güney yönünde ise on iki sıra pencere düzeni vardır. Caminin kible yönü haricindeki cephelerinde büyük bir pano Şeklinde Allah ve Muhammed lafızları yer almaktadır.

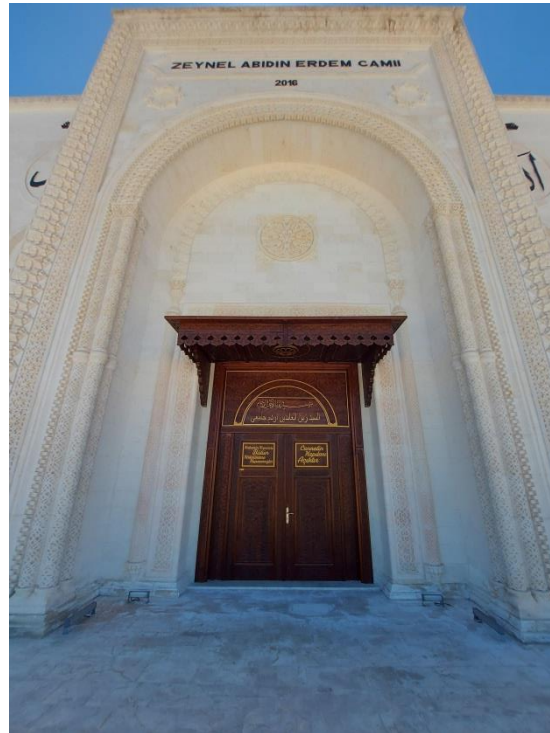
Camiye girişin sağlandığı taç kapı, cepheden çıkıntı yapacak şekilde tasarlanmış olup yarım daire kemerli bir forma (F.5) sahiptir. Ahşap giriş kapısının üstünde bir pano da halinde bitkisel ve geometrik süsleme anlayışı hâkimdir. Sütunce ve portal kavсарası yine ince işçilik gösteren ve birbirinin devamı niteliğindeki bir üslupla düzenlenmiştir.

F.4.

Caminin

güneydoğu yönünden bir görünüm

F.5. Taç kapı genel görünümü

Minareler

Caminin doğu ve batı yönünde iki adet minaresi (F.1-6) vardır. Kaidenin hemen üzerinde taşıyıcı vazifesi görmeyen sembolik sütunlar yer alır. Yapıdan bağımsız şekilde inşa edilen minareler kare bir kaideye oturmakta olup yivli ve çift şerefelidir. Taş bir külahla sonlanan minarelerin birinci şerefelerinin üzerinde niş şeklindeki boşlukların yanı geometrik bezemeli iken ikinci kat şerefelerinin altı bitkisel karakter ağırlıklı bezemelidir. İki minare de aynı mimari düzene sahiptir.

F.6. Dr. Zeynel Abidin Erdem Camisi Minaresi

Revaklar

Mimari projede (P.1) camiye doğu ve batı yönden L Şeklinde evirecek Şekilde yer alan revaklardan doğu yöndeki daha sonra çeşitli nedenlerle inşa edilmemiştir. Avlunun batı kıyısında yer alan (F.7) yirmi iki kubbeli revakın ortasında cami avlusuna giriŐi sağlayan bir de kapı vardır. Revaklarda herhangi bir bezeme öğesi bulunmayıp tezyini açıdan sade tutulmuştur.

F.7. Revakın içinden bir görünüm

Şadırvan

Cami avlusunun kuzey batı yönünde, avlunun ortasında (F.8) yer almaktadır. Sekiz cephesi bulunan Őadırvanın her cephesinde niş içerisinde bir pano süsleme yer alır. Kemerler arasında soyut karakterli bezeme ile saağın eteğinde palmet motiflerinin sıralandığı görülür. Geniş tutulmuş saçak anlayışı bölgenin sıcak ikliminin sonucudur. Şadırvan dilimli bir kubbe ile örtülüdür. Bu kubbenin üzerinde ise âlem yer alır.

F.8. Şadırvan

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Farklı mimari üslupları bünyesinde barındıran Zeynel Abidin Erdem Cami'si şehrin silueti içerisinde sıkça karşımıza çıkan bir mimari kültürünün devamcısı niteliğindedir. Hasankeyf ve Harput başta olmak üzere Güneydoğu Bölgesi'nde karşımıza çıkan Artuklu mimarisi Mardin'in başkentlikte yapmış olması dolayısıyla şehirde çok baskın bir kültürel etkiye sahiptir. Bundan dolayı -Mardin özelinde- güncel cami mimarisinde Artuklu etkilerini açık şekilde görebilmekteyiz. İncelediğimiz cami özellikle dilimli kubbe kullanımı itibarıyla Artuklu mimarisine atıf yapan bir tercihtir. 1176 tarihli Mardin Ulu Camisi'nin (Erdal, 2017: 1) mihrap önünde dilimli bir kubbe (F.9) yer almaktadır. Zeynel Abidin Erdem Camisi'nde harim mekânını merkezde dilimli kubbeyle örtülmüş Mardin Ulu Camisi'nden farklı olarak ibadet mekânının tamamını kapsayan bir kubbe inşa edilmiştir. Yine Artuklu dönemi eseri olan Sultan İsa (Zinciriye) Medresesi ile (F.9) yapımına Artuklu döneminde başlanan ve Akkoyunlu döneminde tamamlandığı düşünülen (Altun, 1971: 99) Kasımiye Medresesi de (F.10) dilimli kubbe kullanımının görüldüğü kentteki önemli yapılardandır.

Dilimli kubbenin erken geçmişini Fatımi devrinden itibaren takip edebilmekteyiz. 990 tarihli Kahire'deki El-Hâkim Camisi'nde (Mazot, 2007: 148), Memluk dönemi türbe yapılarında (El Kadi-Bonnamy, 2007; Cipriani, 2005), Timur dönemi Semerkand yapılarında (Chmel'nizkij, 2007: 418) ve Anadolu'da Selçuklu dönemi yapısı olan Mevlana Türbesi dilimli kubbenin zaman içerisindeki gelişim aşamaları ve örneklerindedir. Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde Anadolu Türk-İslam sanatında "güney etkisi" olarak nitelendirilen ve Güneydoğu Anadolu bölgesini etkileyen mimarinin gelişim çizgisi de takip edilmiş olur.

Zeynel Abidin Erdem Camisi'nin minareleri de yine Şehir mimarisi içinde kabul görmüş ve Şehrin silueti ile özdeşleşmiş kullanımlardandır. Şehidiye Medresesi'nin minaresi bu noktada Nusaybin Zeynel Abidin Cami minaresi ile Zeynel Abidin Erdem Camisi minaresine örnek teşkil etmektedir.

F.9. Mardin Ulu Camisi ve Zinciriye Medresesi Kubbeleri

F.10. Kasımiye Medresesi

Artuklular dönemi eseri olan Şehidiye Medresesi'nin minaresi 1916-17 yılında inşa edilmiştir(Altun, 1971: 82). Mimarının Lole olduğu yönünde bazı görüşler öne sürülse de bu husus arşiv belgelerinde tespit edilememiştir. Çift şerefeli ve yivli bir gövdeye sahip Şehidiye Medresesi minaresi, 1956 yılında Nusaybin Zeynel Abidin Camisi'nin minaresine (F.11) örnek teşkil etmiştir. Bu minare Mardin'in güncel cami mimarisi içerisinde (F.11) hâlâ kabul gören bir örnektir. İncelediğimiz cami ile çağdaş bir eser olan Mardin Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi'nin minaresi de aynı üslup özelliklerine sahip örneklerdir.

F.11. Şehidiye Medresesi, Nusaybin Zeynel Abidin Erdem Camisi ve Mardin Mahmut Feyzi Yedikardeş Camisi minareleri

Türk Sanatının en önemli evlerinden olan ve siyasi, ekonomik, sanat vb. alanlarda zirvenin yaşandığı Osmanlı devrinin mimari (Aslanapa, 2004) etkilerini Zeynel Abidin Erdem Camisi'nde de kuvvetli bir şekilde görebilmekteyiz. Yapının kubbe içi Mimar Sinan'ın ustalık eserim dediği Edirne Selimiye Camisi'nden yoğun bir şekilde etkilenmiş olup bire bir Edirne Selimiye Camisi kubbe içiyle (F.12) aynı şekilde tasarlanmıştır. Buradan hareketle sadece şehrin değil meydana gelmiş güçlü medeniyet geçmişinin etkilerinin de göz ardı edilmediği anlaşılmaktadır. Güç ve kudreti temsil eden Osmanlı sanatı ve mimarisinin hâlâ hafızlarda önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır.

F.12. Selimiye Camisi ve Mardin Zeynel Abidin Erdem Camisi kubbe içleri

Zeynel Abidin Erdem Camisi iç mekânında uygulanan kalem işi bezemelerde yine Osmanlı'nın özellikle klasik dönem mimarisinde sıkça uygulanan kalem işi bezemelerle yakın kullanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırmızı ve beyaz renkli olarak uygulanan farklı renk taş işçiliği gerek yaklaşım gerekse kullanıldığı yer bakımından yapıda Osmanlı etkilerinin görüldüğü bir başka kullanımdır.

Sonuç

Türk mimarisi, İslam mimarisi içerisinde ayrıcalıklı ve önemli bir yere sahiptir. İlk Türk-İslam devleti olan Karahanlılardan itibaren gelişim çizgisini takip edebildiğimiz Türk cami mimarisi, Osmanlı ile anıtsal boyutlara ulaşmıştır. Günümüzde inşa edilen camilerde geçmiş cami mimari örneklerinden beslenerek vücut bulmaktadırlar. İncelediğimiz Zeynel Abidin Erdem Camisi de bu noktada tarihi öncülleri olan Artuklu ve Osmanlı mimarisinden kuvvetli etkiler taşımaktadır. Mardin'in Artuklulara başkentlik etmesi dolayısıyla şehrin silüetinde Artuklu mimari eserlerinin önemli bir yeri vardır. Bu noktada güncel cami mimarisi için ilk başvuru kaynağının Artuklu eserleri olduğu anlaşılmaktadır. Mardin şehir merkezinde inşa edilen Şakir Nuhoğlu ve Mahmut Feyzi Yedikardeş Camileri içinde aynı husus geçerlidir.

Osmanlı Devleti Türk sanatının birçok açıdan zirve dönemi olması yine güncel mimari için örnek teşkil etmektedir. İncelediğimiz caminin kubbe içi süsleme programı ve kalem işi bezemeleri yapıdaki Osmanlı mimari etkilerinin açık izlerindedir. Hem Artuklu hem de Osmanlı mimarisinden ciddi anlamda beslenen Zeynel Abidin Erdem Camisi bu iki mimari geleneğin çok ciddi anlamda iç içe geçmesiyle meydana gelmiştir. Enine gelişen ulu cami plan tipolojisinin bu camide tercih edilmeyerek kareye yakın bir dikdörtgen plan tipinin (43.32x30.47 m.) tercihi ise bu noktada kudretli bir siyasi ve mimari geçmişe sahip Osmanlı sanatının henüz temelden itibaren göz önünde bulundurulduğu düşüncesini akla getirmektedir.

Tüm bu hususlar bir arada değerlendirildiğinde geçmişteki baskın kültürün etkileyciliği ve yönlendirici gücünün Zeynel Abidin Erdem Camisi planlama ve inşa aşamasında ciddi anlamda kendisini gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Altun, A. (1971). *Mardin 'de Türk Devri Mimarisi*. İstanbul: Dizgi Baskı.

Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mîmarisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Chmelnizkij, S. (2007). "Mimari". Hattstein, M. ve Delius, P.(ed.). *İslam Sanatı ve Mimarisi* (416-425). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Cipriani, B. (2001). *Development of Construction Techniques in the Mamluk Domes of Cairo*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Istituto Universitario di architettura di Venezia, Venedik.

Erdal, Z. (2017). Mardin Ulu Cami Üzerine Yeni Görüşler. *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 433-447.

Kadi, E. G. ve Bonnamy, A. (2007). *Architecture For The Dead Cairo's Medieval Necropolis*. Egypt: American University in Cairo Press.

Mazot, S. (2007). "Mimari". Hattstein, M. ve Delius, P.(ed.). *İslam Sanatı ve Mimarisi* (416-425). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2003). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

YAŞAM DOYUMU VE SOSYAL MEDYA KULLANIMI ARASINDAKİ İLİŞKİ: DİJİTAL YERLİLER ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Ozan YILDIRIM

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-7737-6311

Arş. Gör. Elif KAHYA

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-4990-9816

ÖZET

Dijital yerliler; enformasyon toplumuna daha kolay adapte olan ve yeni teknolojileri hızlı şekilde kullanabilen bir kuşaktır. Dünyada ve Türkiye’de internet kullanım oranlarına bakıldığında, özellikle 18-25 yaş aralığındaki kişilerin sosyal medya kullanımlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Literatüre göre genellikle, 18-25 yaş aralığındaki kişiler “dijital yerli” olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Covid-19 pandemi döneminde gündelik, ekonomik, iş ve eğitim hayatında yaşanan değişimlerle birlikte; evde kalınan sürenin de artmasıyla, sosyal medya kullanım oranları da artmıştır. Bu dönemde, sosyal medya sadece etkileşim ve sosyalleşme alanına değil aynı zamanda yaşam doyumu sağlayan bir mecraya da dönüşmüştür. Yaşam doyumu, bireyin yaşadığı hayattan doyum sağlaması, iyi ve mutlu olması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda yaşam doyumu, yaşam kalitesinin pozitif olarak artmasıdır. Günümüzde sosyal medya kullanım pratiklerinin artması ve gündelik yaşamdaki farklı aktivitelerin sosyal medyaya taşınmasıyla birlikte; yaşam doyumu ve sosyal medya kullanımı arasında bağlantı kurulmuştur. Bu çalışmada dijital yerlilerin sosyal medya kullanımından sağladıkları yaşam doyumunun nasıl olduğunun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma genel tarama modeline göre dizayn edilmiştir ve çalışmada veri toplama tekniği olarak çevrimiçi anket kullanılmıştır. Yaşam doyumu ölçeğine göre hazırlanan anket formunda yanıtlar, 1’den 10’a kadar puanlandırılmıştır. Her soru için 1-3 arası puan doyumsuzluğu, 4-6 arası orta düzeyde doyum, 7-10 arası yüksek düzeyde doyum ifade etmektedir. Hazırlanan anket formu, farklı sosyal medya mecralarında, mail ve WhatsApp gruplarında paylaşılmıştır. Ankete toplamda 154 kişi yanıt vermiştir. Anket sonuçlarına göre; dijital yerlilerin sosyal medya kullanımından büyük oranda yaşam doyumunu sağladıkları görülmektedir. Sosyal medya kullanımının uyarlandığı yaşam doyum ölçeğine göre; dijital yerliler bazı eylemlerden yüksek düzeyde doyum sağlarken, bazı eylemlerden orta düzeyde doyum sağlamaktadır. Hazırlanan ölçeğe göre, dijital yerlilerin yaşam doyumunu sağlamadıkları bir eylem ise yoktur. Yüksek düzeyde doyum sağlanan sosyal medya kullanım davranışları; tanıdıklarıyla iletişim kurmak, eğlenmek ve rahatlamak, fotoğraf yüklemek ve paylaşılan fotoğraflara bakmak, olaylar ve kişiler hakkında bilgi sahibi olmak ve sosyal medya kullanımının bir alışkanlığa dönmesidir. Orta düzeyde doyum sağlanan sosyal medya kullanım davranışları ise; insanları sosyal medya üzerinden tanımak, diğer kişilerin iletişim bilgilerine ulaşabilmek, boş zamanlarını değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam doyumu, Sosyal Medya, Dijital Yerliler

THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND SOCIAL MEDIA USAGE: AN EMPIRICAL STUDY ON DIGITAL NATIVES

ABSTRACT

Digital natives are a generation that adapts more easily to the information society and can use new technologies quickly. When the internet usage rates in the world and in Turkey are examined, it is seen that the social media use of people between the ages of 18-25 is higher. According to the literature, people between the ages of 18-25 are generally defined as “digital natives”. Especially during the Covid-19 pandemic period, the time spent at home has increased with the changes in daily, economic, business and educational life. This situation has also increased the rate of social media usage worldwide. During this period, social media has not only transformed into an area of interaction and socialization, but also a medium that provides life satisfaction. Life satisfaction means that the individual is satisfied with the life he / she lives in, and that he / she is good and happy. At the same time, life satisfaction is a positive increase in quality of life. Today, social media usage practices have increased and different activities in daily life have begun to be experienced on social media. In this way, a connection was established between life satisfaction and social media use. In this study, it is aimed to examine the life satisfaction that digital natives obtain from their social media use. This study was designed according to general screening model and online questionnaire was used as data collection technique in the study. In the questionnaire prepared according to the life satisfaction scale, the answers were scored from 1 to 10. For each question, 1-3 points indicate dissatisfaction, 4-6 mean moderate satisfaction, and 7-10 high-level satisfaction. The prepared questionnaire was shared in different social media channels, mail and whatsapp groups. In total, 154 people responded to the questionnaire. According to the survey results; it is observed that digital natives achieve a great extent of life satisfaction from the use of social media. According to the life satisfaction scale adapted to social media use; digital natives get high satisfaction with some actions and moderate satisfaction with some actions. According to the prepared scale, there is no action that digital natives do not provide life satisfaction. Highly satisfied social media usage behaviors; communicating with acquaintances, having fun and relaxing, uploading and looking at shared photos, being informed about events and people, and making use of social media a habit. Moderately satisfied social media usage behaviors can be listed as getting to know people on social media, accessing other people's contact information, and making use of their free time.

Key Words: Life Satisfaction, Social Media, Digital Natives

GİRİŞ

Günümüz toplumu enformasyon toplumu olarak nitelendirilmektedir. Enformasyon toplumu ile ilgili farklı görüşler vardır. Enformasyon toplumuna olumlu anlamlar yükleyen teknolojik determinist düşünörlere göre, enformasyon toplumunda iletişim teknolojilerine herkes eşit şekilde erişebilmekte ve bilgi açığı azalmaktadır. Marshall McLuhan, Alvin Toffler ve Yoneji Masuda gibi düşünörlere göre enformasyon toplumu bireyleri bir araya getiren, bireylerarasında işbirliğinin artmasına neden olan bir toplumdur. Enformasyon toplumuna eleştirel gözle bakan düşünörlere göre ise, bu toplum farklı bağlamlarda, farklı şekillerde bireyler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Paul Virilio, Jean Baudrillard ve Manuel Castells gibi düşünörlere göre, enformasyon toplumunu eleştirel bakış açısıyla değerlendirmiş ve bu toplumda bilginin herkes tarafından eşit şekilde kullanılmadığını iddia etmişlerdir. Ayrıca;

simülasyon, zamanın hızlanması gibi konular da, enformasyon toplumunda önemli eleştiri noktalarıdır.

Enformasyon toplumunu yönlendiren en önemli itici güç; internet ve yeni iletişim teknolojilerdir. İnternet teknolojileri web 1.0 ile başlamıştır. Web 1.0 internetin ilk ortaya çıktığı zamanlarda teknolojiyi ifade etmektedir. Web 1.0 teknolojisinde kullanıcıların içeriğe müdahale etme, birbirleriyle etkileşime girme ve ortak katılımı ile içerik üretebilme olanakları bulunmamaktaydı. Dolayısıyla web 1.0, bir okuma ve izleme alanı olarak değerlendirilebilir. İnternet teknolojilerindeki devrim web 2.0 ile gerçekleşmiştir. Web 2.0 etkileşim, ortak katılımı ile içerik oluşturma gibi özellikleri olanaklı hale getirirken; sosyal medya sitelerinin de ortaya çıkmasında temel oluşturmuştur. Bugün geldiğimiz noktada ise, web. 3.0 tartışılmaktadır. Web 3.0, anlamsal eşdeyişle semantik web anlamındadır. Yapay zeka temelli ortaya çıkan bu teknoloji bireylerin internet ve sosyal medyada yaptıkları aramaları anlamlandıran bir web ortamının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, bugün kullandığımız internet teknolojisi, internet ve sosyal medya üzerinde yapılan tüm aramaları anlamlandırarak; kullanıcılara aradıkları içeriklere benzer içerikler sunmaktadır. Hem sosyal medya siteleri hem de e-ticaret platformları web 3.0 teknolojisinden yararlanmakta ve özellikle internet sosyal medyayı daha fazla kullanan dijital yerlileri hedef almaktadır.

Dijital yerliler, internet ve yeni iletişim teknolojileriyle doğar doğmaz tanışan ve enformasyon toplumuna daha kolay adapte olan bir kuşağı ifade etmek için kullanılmaktadır. Dijital yerliler sosyal medyayı daha fazla kullanan bir kuşaktır. Dijital yerliler sosyal medyayı işlevleri dışında da kullanabilmektedir. Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte, uzaktan eğitimin de uygulanmaya başlamasıyla dijital yerlilerin evde geçirdikleri sürede artış olmuştur. Bu durum da sosyal medya kullanım oranlarını artmasına ve sosyal medyayı işlevleri dışında kullanılmasına da aracı olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde, dijital yerlilerin sosyal medya kullanımı ve bu kullanımdan sağladıkları yaşam doyumu arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Yaşam doyumu, bireyin yaşadığı hayatı pozitif olarak değerlendirmesi olarak tanımlanabilir. Günümüzde sosyal medya yaşam doyumu sağlayan bir alana dönüşmüştür.

Sözü edilen vurgu noktalarından hareketle; bu çalışmanın problem cümlesi: “Günümüzde sosyal medya kullanım pratiklerinin artması ve gündelik yaşamdaki farklı aktivitelerin sosyal medyaya taşınmasıyla birlikte; yaşam doyumu ve sosyal medya kullanımı arasındaki bağlantı nasıl işlemektedir?” şeklinde belirlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı: “Dijital yerlilerin sosyal medya kullanımından sağladıkları yaşam doyumunun nasıl olduğunu incelenmesidir.”

Bu çalışma genel tarama modeline göre dizayn edilmiştir ve çalışmada veri toplama tekniği olarak çevrimiçi anket kullanılmıştır. Yaşam doyumu ölçeğine göre hazırlanan anket formunda yanıtlar, 1’den 10’a kadar puanlandırılmıştır. Her soru için 1-3 arası puan doyumsuzluğu, 4-6 arası orta düzeyde doyumu, 7-10 arası yüksek düzeyde doyumu ifade etmiştir. Hazırlanan anket formu, farklı sosyal medya mecralarında, elektronik posta ve sohbet uygulamalarında paylaşılmıştır. Yaşam doyumu ölçeği: Şükrü Balcı ve Mevlüt Can Koçak’ın “Sosyal Medya Kullanımı ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma” isimli çalışmadan uyarlanarak oluşturulmuştur.

Sosyal Medya ve Dijital Yerliler

Web 2.0 teknolojisi, internet teknolojilerinin kullanıcı temelli olmasını sağlarken; pek çok üstünlüğü de beraberinde getirmiştir. İnternet kullanıcılarının bir yandan içeriklere ulaşması; diğer yandan da içerik üretebilmesi, ağlar üzerinden gerçekleşen bireylerarası işbirliği ve ulaşılabilir kaynakların fazlalığı bu üstünlüklerdendir (Fuchs, 2008: 131)

Web 2.0 teknolojisi ileri teknolojik unsurlarını bir araya getirmektedir. Bu teknoloji, kullanıcı katılımını sağlayan ve kolaylaştıran bir teknolojidir (Güler, 2011: 53). Sosyal medya kullanımı son yıllarda oldukça artmıştır. Sosyal medyaya akıllı telefonlar üzerinden erişilebilmesi, bu platformlara erişimi kolaylaştırmıştır. Bu özellik sosyal medya kullanımının artmasına neden olmuştur. Sosyal medya, gündelik yaşam pratiklerinin paylaşıldığı bir mecradır. Sosyal medya kullanıcıları, sosyal medya sitesinin yaratıcılarının sınırladıkları çerçevede kamuya açık profil oluştururlar. Kendi profilleri üzerinden bağlantılar paylaşabilirler ve diğer kişileri arkadaş listelerine ekleyebilirler. Ayrıca, kendi ilgi alanlarına göre oluşturdukları profiller üzerinden diğer insanlarla bağlantıya geçebilirler (Boyd ve Ellison, 2008: 210-211).

Sosyal medya, “sosyal” ve “medya” kavramlarının birleşmesi üzerine oluşmuştur. Sosyal kelimesi, insanların diğer insanlarla olan bağlantı ve ilişkisini ifade etmektedir. İnsanlığın varoluşundan itibaren insanlar diğer insanlarla birlikte olma ve yaşama ihtiyacı duymuşlardır. Grup içerisinde yaşam insanlara kendilerini daha iyi hissettirmekte, fikir ve düşünceler daha rahat paylaşılmaktadır. Bu yüzden, sosyalleşme bireylerin önemli gereksinimlerinden biridir. Medya, diğer insanlarla olan bağlantı ortamıdır. Sosyal medya teknolojisi, etkili bir şekilde diğer insanlara erişimi ve onlarla bağlantı kurmayı sağlamaktadır. Ayrıca, sosyal medya ilişkiler yaratmakta ve güven inşa edebilmektedir (Safko, 2010: 6-7). Sosyal medya, bireysel internet kullanıcılarına bazı avantajlar sağlamaktadır. Bunlardan biri, bireylerin varlıklarını sosyal medya ortamları aracılığıyla sürdürmeye başlamalarıdır. Öte yandan, sosyal medya bireylere kimlik oluşturmaları için olanak verir. Sosyal medya üzerinde paylaşım oldukça fazlayken; ilişkiler de sosyal medya aracılığıyla yaratılabilmektedir. Sosyal medya sayesinde, bireyler bir gruba dâhil olmak için zaman ve mekân sınırlamalarına maruz kalmamaktadır (Kietzman, vd. 2011: 243). Sözü edilen özelliklerinden dolayı, sosyal medya ve özellikle sosyal medyaya erişimi, paylaşımı daha kolay hale getiren akıllı telefonlar genç nüfus arasında daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.

Çevrimiçi ortamlar, internet, her türlü yeni teknoloji, anlık mesajlaşma ortamları, cep telefonları, tartışma forumları, bilgisayar oyunları ve sosyal ağlar gibi birçok gelişen teknoloji yeni kuşağın, eşdeyişle dijital yerlilerin hayatlarının merkezini oluşturmaktadır. Dijital yerlilerin çevrimiçi etkinlikleri her gün artan bir şekilde günlük hayatlarının bir parçası haline gelmektedir (Prensky, 2004: 3).

Dijital yerlilik kavramı genel olarak yeni bin yıl veya milenyum (2000 yılı ve sonrası) olarak isimlendirilen çağın öğrenenlerini ve öğrencilerini tanımlamakta kullanılmaktadır. Yani teknoloji temelli bir dünyaya doğan ve çok küçük yaşlardan itibaren teknolojiyle tanışarak kendilerine teknolojik bir öğrenme dili geliştiren yeni nesil öğrencilere dijital yerliler denilmektedir (Prensky, 2001, Oblinger ve Oblinger, 2005 ve Pedró, 2006’dan aktaran Arabacı ve Polat, 2013: 13). Dijital yerliler teknolojiye daha kolay şekilde adapte olabilmekte ve teknolojiyi daha kolay kullanabilmektedir. Bu bağlamda, gerçekleşen bilinçsiz kullanımlar beraberinde teknoloji bağımlılığını da getirebilmektedir.

Dijital yerliler teknolojiyi öğrenme etkinlikleri için ve özellikle sosyalleşme ve iletişim amaçlı kullanmaktadırlar. Dijital yerliler kolayca yeni teknolojilere uyum sağlayan, onu kullanırken bozmaktan ya da yanlış yapmaktan korkmayan ve teknoloji aracının yeniden başlatılması ile her şeyin önceki haline dönebileceğini bilerek teknolojiyi daha rahat bir şekilde kullanan bireylerdir (Günüç, 2011’den aktaran Karabulut, 2015: 16). Günümüzde teknolojinin, internetin ve akıllı telefonların özellikle sosyalleşme ve iletişim için daha fazla kullanıldığı söylenebilir.

Özetle, pandemi döneminde dijital yerlilerin evde geçirdikleri zamanın artmasıyla birlikte, sosyal medya kullanım oranlarının da arttığı söylenebilir.

Yaşam Doyumu ve Sosyal Medya

İlk olarak Neugarten (1961) tarafından tanımlanan yaşam doyumu, yaşama bireysel ve bilişsel olarak değer kazandırmaktır (Shin and Johnson, 1978) Yaşam doyumu, kişinin yaşamdan ne istediği ile ne elde ettiğinin karşılaştırılmasından elde edilen bir sonuçtur (Neugarten vd, 1961).

Çoğu insanın en önemli isteklerinden biri yüksek kalitede bir yaşam düzeyine sahip olmaktır. Kişinin yaşam kalitesinin öznel ve küresel ölçekte değerlendirildiği yaşam doyumu, hayattan mümkün olduğunca yüksek verim elde etmekle ilişkilendirilen bir süreçtir.

Sosyal medya insanların yaşam tarzlarını derinden etkilemiş, bu da onların hayata karşı tutum ve davranışlarının değişmesine neden olmuştur. Sosyal medya ile yaşam doyumu arasında negatif bir ilişki olduğu öne süren çalışmalar bulunduğu gibi (Brooks, 2015; Chou ve Edge, 2012), bazı bilim adamları sosyal medyayı kullanmanın insanların yaşam doyumunu arttırdığını belirtmişlerdir (Liu ve Yu, 2013; Nabi vd, 2013).

Kişilerin diğer insanlarla etkileşim kurmasını gerektiren ihtiyaçlar olarak bilinen sosyal ihtiyaçlar, sosyal medya kullanımında baskın itici güç olarak kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle sosyal medyayı diğer medya türlerinden ayıran en önemli itici gücün sosyal etkileşim olduğu söylenebilir.

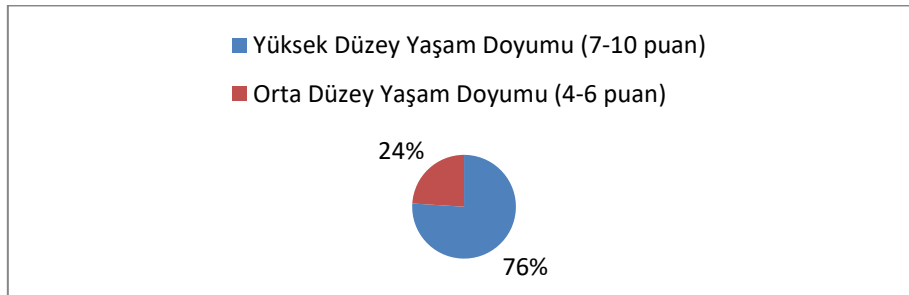
Sosyal medya, günümüzde insanların bilgi edinme ve alişveriş yapma şeklini derinden ve yeniden şekillendiren bir sistemdir. Hayatımızda giderek daha da önemli bir rol oynayan bu online bilişim ağı, kişiler arası iletişim ve etkileşimde önemli bir rol oynamaktadır. Yaşamın her alanında etkili olan bu görünmez ağ, insanları birbirine hiç olmadığı kadar bağlamıştır. Bloglar, anlık mesajlaşma programları, bilgi amaçlı kurulan internet siteleri gibi çok sayıda alandan oluşan sosyal ağlar, yaşamın neredeyse her alanına nüfuz etmiş, insanların yaşam tarzlarını değiştirerek refahlarını da etkilemiştir. İnsanları sosyal ağlara katılmaya iten pek çok temel doyum vardır. Kişilerarası karşılıklı bağlantı, eğlenme, sosyalleşme, kendini ifade etme ve yalnızlığını giderme isteği sosyal ağlara katılımı artırmakta ve yaşam doyumunu olumlu etkilemektedir.

Bulgular ve Yorum

Çalışma kapsamında yapılan ankete 154 kişi yanıt vermiştir. Ankete yanıt veren kişilerin tamamı 18-24 yaş arası dijital yerlilerden oluşmaktadır. Sosyal medya kullanımının uyarlandığı yaşam doyumu ölçeğine göre, dijital yerliler bazı eylemlerden yüksek düzeyde doyum sağlarken, bazı eylemlerden orta düzeyde doyum sağlamaktadır. Hazırlanan ölçeğe göre, dijital yerlilerin yaşam doyumu sağlamadıkları bir eylem yoktur.

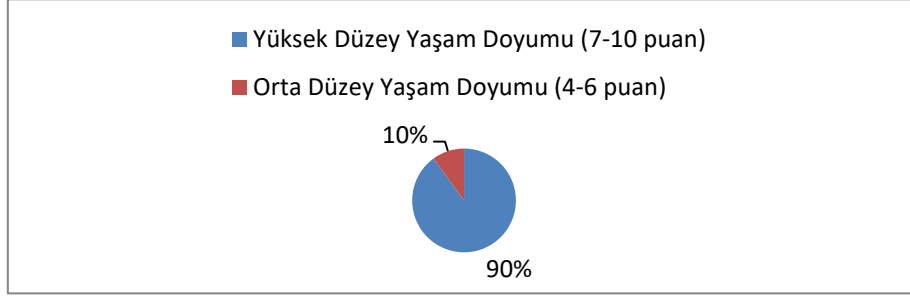
Yaşam Doyumu Ölçeği

Sosyal Medyayı Tanıdıklarımla İletişimde Bulunmak İçin Kullanıyorum

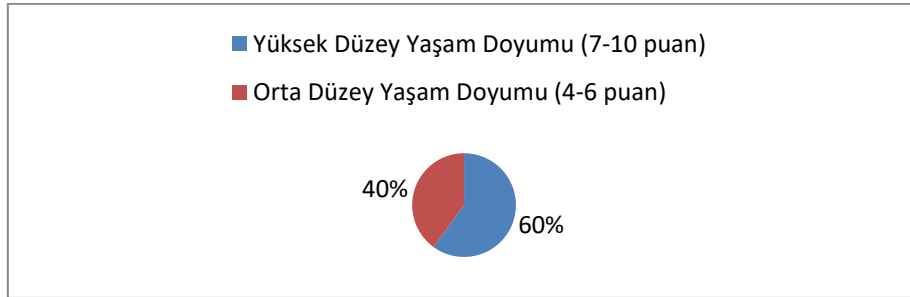
Dijital yerliler, sosyal medya üzerinden tanıdıklarıyla iletişim kurma konusunda yüksek düzeyde yaşam doyumu sağlamaktadırlar. Katılımcıların %76'sı sosyal medyayı tanıdıklarıyla iletişim kurma bağlamında 7-10 puan arası değerlendirmiştir.

Sosyal Medyayı Eğlenmek ve Rahatlamak İçin Kullanıyorum

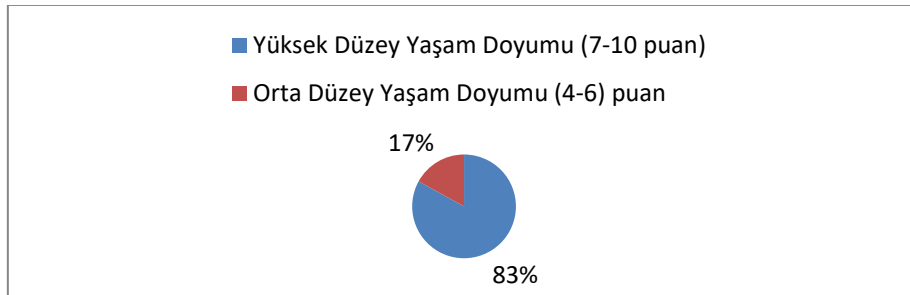
Araştırmaya katılım sağlayan dijital yerlilerin %90'ı sosyal medyayı eğlenmek ve rahatlamak için kullanırken; sosyal medya onlar için bu anlamda yüksek düzeyde bir yaşam doyumu sağlamaktadır.

Sosyal Medyayı Fotoğraf Yükleme ve Paylaşılan Fotoğraflara Bakmak İçin Kullanıyorum

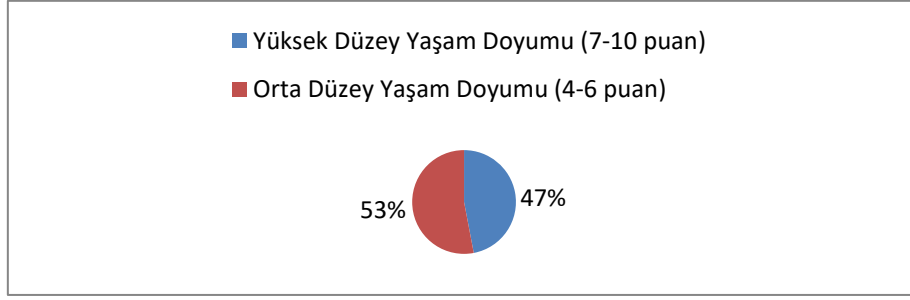
Araştırmaya katılan dijital yerlilerin %60'ı sosyal medya hesaplarına fotoğraf yüklemek ve diğer kişilerin fotoğraflarına bakmak konusunda yüksek düzeyde yaşam doyumu sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifade bağlamında, orta düzeyde yaşam doyumu sağlayanların oranı da az değildir. Dijital yerlilerin sosyal medyadaki en önemli amaçlarından biri beğeni almaktır. Paylaşılan fotoğrafın beğeni almayacağını düşünülmesi, yüksek düzeyde doyum sağlama oranını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Sosyal Medyayı Olaylar ve Kişiler Hakkında Bilgi Sahibi Olmak İçin Kullanıyorum

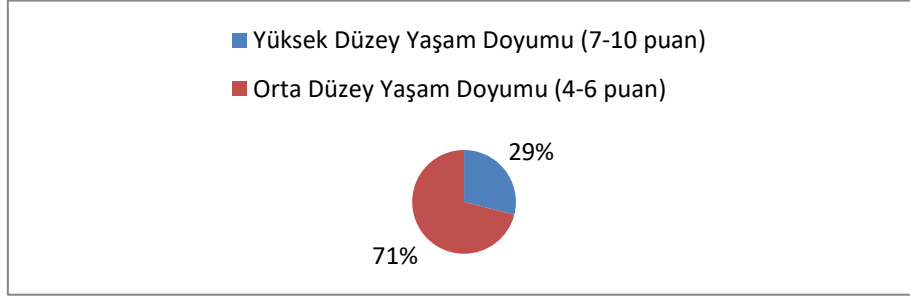
Enformasyon toplumunda sosyal medya, gündemi takip etmek için yoğun şekilde kullanılmaktadır. Sosyal medya, gündem takibi konusunda geleneksel medyanın önüne geçmiştir. Çünkü sosyal medya aracılığıyla, ertesi gün gazetelerde yer alacak haberler, anında ve hızlı şekilde yayılarak kitlelere ulaşmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, dijital yerliler sosyal medyayı olaylar ve kişiler hakkında bilgi sahibi olmak için yoğun olarak kullanmakta ve bundan yüksek düzeyde doyum sağlamaktadırlar.

Sosyal Medyayı Diğer İnsanları Tanımak İçin Kullanıyorum

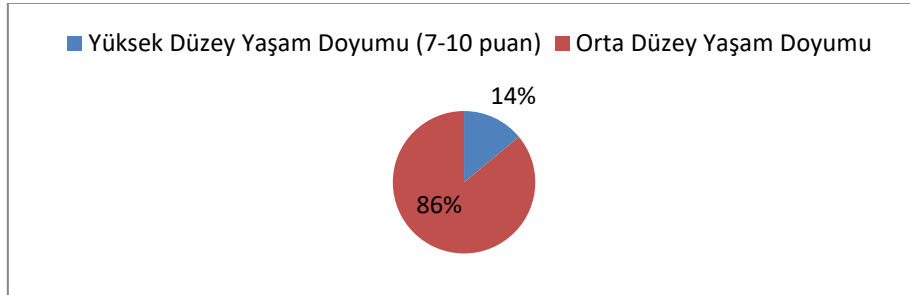
Sosyal medya, bireylerin profil oluşturdukları ve kendi kimliklerini inşa ettikleri platformlardır. Kuşkusuz, sosyal medyada profil oluştururken kendisini var olduğu gibi gösteren kişiler olduğu gibi, kendisini gizleyen ve gerçek olmayan kimliklerle de profil oluşturan kişilerin olabilme ihtimali bulunmaktadır. Dijital yerliler, sosyal medyayı diğer insanları tanımak için de kullanmaktadır. Ancak burada orta düzey yaşam doyumu, yüksek düzey yaşam doyumuna göre az da olsa yüksek çıkmıştır. Buna rağmen oranlar arasındaki yakınlık, dijital yerlilerin sosyal medyayı, diğer insanları tanımak için kullandıklarını göstermektedir.

Sosyal Medyayı Diğer Kişilerin İletişim Bilgilerine Ulaşmak İçin Kullanıyorum

Bir kişinin, sosyal medya hesabına ulaşmak, beraberinde o kişiyle iletişim kurmayı da kolaylaştırmaktadır. Çünkü web 2.0 tabanlı tüm sosyal medya platformları diğer kişilere mesaj atmayı olanaklı hale getirmektedir. Dolayısıyla dijital yerliler, sosyal medyayı diğer kişilerin iletişim bilgilerine ulaşma konusunda orta düzeyde kullanmakta ve bundan orta düzeyde doyum sağlamaktadırlar.

Sosyal Medyayı Boş Zamanlarını Değerlendirmek İçin Kullanıyorum

Boş zaman, iş dışındaki zaman olarak tanımlanmaktadır. Boş zaman, bireylerin istediklerini yapmakta özgür oldukları zaman olarak nitelendirilebilir. Ankete verilen yanıtla göre, dijital yerliler; sosyal medyayı boş zamanlarını geçirecek bir araç olarak görme eğilimini yüksek düzeyde taşımamaktadır. Bu durum, dijital yerlilerin sosyal medya ve sosyal medya araçlarını gündelik hayatın akışı içerisindeki tüm zaman aralıklarında kullandıklarını gösterir

niteliktedir. Dolayısıyla sosyal medya dijital yerlilerin hayatlarının bir parçası olmuş durumdadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Enformasyon toplumunda “dijital yerliler” ile ilgili yapılan çalışmalar önemlidir. Çünkü dijital yerliler bu çağın yönlendiricisi, müşterisi ve aynı zamanda içerik üreticisidir.

Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte, dünyada ve Türkiye’de internet ve sosyal medya kullanım oranları artmıştır. Alınan kısıtlama kararlarıyla birlikte evde geçirilen sürelerin artması bu durumda etkili olmuştur. Bu dönemde özellikle sosyal medya işlevleri dışında da kullanılmaya başlanmış ve bireylere yaşam doyumunu sağlayan bir alan haline de gelmiştir. Çünkü gündelik yaşamda yapılan pek çok aktivite, sosyal medya mecralarına taşınmıştır.

Yapılan mikro ölçekli bu çalışmanın bulgularına göre; dijital yerlilerin sosyal medyayı yoğun olarak kullandıkları ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda dijital yerliler, sosyal medya kullanımından yüksek düzeyde yaşam doyumunu sağlamaktadır. Çalışmanın bulgularına göre, sosyal medya; dijital yerlilerin hayatlarının bir parçası haline gelmiştir.

Bu noktada sorunlu ve aşırı internet kullanımı ile ilgili de saptamalar yapılması gerekmektedir. Sorunlu ve aşırı internet kullanımı beraberinde farklı sorunları da ortaya çıkarabilir, dolayısıyla hayatın tüm aşamalarında sosyal medyanın bir yaşam doyumunu aracı olarak görülmesi olumsuz bir durumdur. Ayrıca, dijital yerliler tarafından yeni medya okuryazarlığının da etkili şekilde yapılması gerekmektedir. İnternet üzerinden alınan bilgilerin, kurulan iletişimin içeriğinin doğru şekilde anlamlandırılması önemlidir.

İnternet ve sosyal medyayı ticari platformlar olarak değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla sosyal medya şirketleri dijital yerlileri hedef olarak görmekte ve dijital yerlilerin sosyal medya kullanımlarını arttırmaya yönelik çalışmalarını sürdürmektedir. Bu noktada dijital yerlilere bu farkındalığı kazandırmak önemlidir.

Sonuç olarak dijital yerliler, sosyal medyayı yoğun şekilde kullanmakta ve hayatın farklı alanlarında sosyal medya üzerinden yaşam doyumunu sağlamaktadırlar.

Kaynakça

- Arabacı, B. İ. ve Polat, M. (2013). Dijital Yerliler, Dijital Göçmenler ve Sınıf Yönetimi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (47), s.11-20.
- Balcı, Ş. ve Koçak, C. M. (2017). *Sosyal Medya Kullanım ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma*. I. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı, s. 34-45.
- Boyd, M. D. and ELLISION, B. N. (2008). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship, Journal of Computer-Mediated Communication, Sayı:13 Cilt:1, s.210-230.
- Brooks, S. (2015). “Does Personal Social Media Usage Affect Efficiency and Well-being?”, Computers in Human Behavior, Vol. 46, pp. 26-37.
- Chou, H.G. and Edge, N. (2012). They are Happier and Having Better Lives Than I am’: The Impact of Using Facebook on Perceptions of Others’ Lives”, Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, Vol. 15 No. 2, pp. 117-121.
- Fuchs, C. (2008). Internet and Society: Social Theory in The Information Age, New York: Routledge.
- Güler, C. (2011). Web 2.0: Blog, Wiki, (Editör) M. Erol Mutlu. Yeni İletişim Teknolojileri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, s.50-72.

- Karabulut, B. (2015). Bilgi Toplumu Çağında Dijital Yerliler, Göçmenler ve Melezler, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 21, s.11-23.
- Kietzmann, H. J., Hermkens, K., McCarthy, P. and Silvestre, B. (2011). Social Media? Get Serious! Understanding The Functional Building Blocks of Social Media, Business Horizons, Sayı: 54, Cilt: 3, s.241-251.
- Liu, C. and Yu, C. (2013), “Can Facebook Use Induce Well-being?”, Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, Vol. 16 No. 9, pp. 674-678.
- Nabi, R.L., Prestin, A. and So, J. (2013), “Facebook Friends with (health) Benefits? Exploring Social Network Site Use and Perceptions of Social Support, Stress, and Well-being”, Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, Vol. 16 No. 10, pp. 721-727.
- Neugarten, B.L., Havighurst, R.J. and Tobin, S.S. (1961). The Measurement of The Life Satisfaction. Journal of Gerontology, 16:134-143
- Prensky, M. (2004). The Emerging Online Life of The Digital Native, http://www.marcprensky.com/writing/PrenskyThe_Emerging_Online_Life_of_the_Digital_Native-03.pdf (Erişim tarihi: 28.06.2021).
- Safko, L. (2010). *The Social Media Bible*. New Jersey: John Wiley and Sons.
- Shin, D., & Johnson, D. M. (1978). Avowed Happiness as an Overall Assessment of the Quality of Life. Social Indicators Research, 5, 475–492.

RENGİN GÜCÜ: FİMLERDE KULLANILAN RENK PALETİ**Dr. Öğr. Üyesi Serhat ERDEM**

Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema-TV Bölümü

ORCID: 0000-0002-3782-0147

ÖZET

Sinemanın başlangıcı, siyah-beyaz görüntü ile anılmakla birlikte; insanın gördüğünü aktarma, hayalini sunma ve bunu bir sinema perdesinden yansıtmaya çabası hep renkli olandan yana bir izlenim sergilemektedir -bu nedenle yapımcı ve yönetmenlerin renkli filmlere karşı tutkusu şaşırtıcı gelmemektedir. Renk ve ışığın -ki karanlık da bu süreçte gizemini korumaktadır- izler kitleyi, psikolojik, duygusal ve hatta fiziksel olarak etkisi altına alması, film ve yapım süreçlerinde güçlü bir tamamlayıcı faktör olmasının önünü açmaktadır. Öyle ki renk, filmde uyum veya gerilim oluşturabilirken çoğu zaman da ana temalara dikkat çekmek için kullanılmaktadır. Renk teorilerinde de belirtildiği gibi izleyicilerin büyük çoğunluğu renklere benzer şekillerde tepkiler vermektedir. Güçlü bir kırmızı rengin kalp ritmini arttırdığı, mavi rengin ise özgürleştirici bir etki yarattığı gözlemlenmiştir.

İyi seçilmiş ve sahneye yerleştirilmiş bir renk paleti, izleyicinin ruh hali üzerinde istenen etkiyi bırakırken; senaryonun aktarım gücünü artırarak filmin ana tonu üzerinde belirleyici rol üstlenmektedir. Bu çerçevede rengin üç ana bileşeni olan ‘ton’ (*hue*), ‘doygunluk’ (*saturation*) ve ‘değer’ (*value*) anahtar unsurları oluşturmaktadır. Renklerin geleneksel olarak ilişkileri olmasına rağmen bu ilişki, bir kural değildir -esnek kullanım ve belirlenimcilik özelliği bulunmaktadır. Seçimler, nihayetinde yönetmenin tarzına uyumlu biçimde dönüşebildiği gibi izleyicinin verdiği tepkiye dayanarak film yapımları içerisinde yeniden tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda renk teorisi normlarının yapımcılar -özellikle görüntü yönetmenleri- tarafından anlaşılması ve bir sınırlama olarak görülmemesi önem taşımaktadır.

Dengeli bir film paleti oluşturmanın birkaç yöntemi bulunmaktadır: Tamamlayıcı renk şeması (*complementary*), tek renkli renk şeması (*monochromatic*), analog renk şeması (*analogous*) ve üçlü renk şeması (*triadic*) bu yöntemlerin başlıcalarıdır. Dengeli film paleti, renk tekerleğinde bulunan renklerin uyumlu birlikteliğini ifade etmektedir. Bu yöntemlerden bazıları sahnede derin anlamlar geliştirirken; bazıları da tematik bağlamı anlatmakta etkili olmaktadır. Her sahnenin mavi veya kırmızı olduğu bir yapım ortaya çıkarmak ‘dengeli’ renk dağılımı olmayacağı gibi tamamlayıcı renk şemasından kullanılarak ortaya çıkarılan yapımda ‘dengeli’ sonuç alınabilmektedir.

Bu çalışmada, renk şemaları kullanılarak ortaya çıkarılan filmlerde yer alan karakterleri, fikirleri ve temaları temsil etmek için renklerin nasıl kullanıldığı, amaçsal örneklem kapsamında seçilen filmlerin sahneleri üzerinde teknik analiz yoluyla çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede yapımcı, yönetmen, görüntü yönetmeni gibi film sektöründe hali hazırda hizmet veren ve üniversitelerin televizyon ve sinema ile ilgili alanlarında eğitim alanlara, yapımları oluştururken renk paletlerini nasıl kullanabilecekleri konusunda bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Renk Teorisi, Renk, Sinema, Ton.

THE POWER OF COLOR: THE COLOR PALETTE USED IN THE MOVIES

ABSTRACT

Although the beginning of cinema is commemorated with a black and white image; The effort to convey what one sees, to present one's imagination and to reflect it on a movie screen always gives an impression of color – so it's not surprising that producers and directors have a passion for color films. The fact that color and light – and darkness remains mysterious in this process – influence the audience psychologically, emotionally and even physically, paves the way for them to be a powerful complementary factor in the film and production processes. So much so that while color can create harmony or tension in the film, it is often used to draw attention to the main themes. As stated in color theories, the vast majority of viewers react to colors in similar ways. A strong red color increases the heart rhythm; it has been observed that the color blue creates a liberating effect.

While a well-chosen and staged color palette leaves the desired effect on the mood of the audience; it plays a decisive role on the main tone of the film by increasing the transmission power of the script. In this framework, the three main components of color, 'hue' (hue), 'saturation' and 'value' constitute the key elements. Although colors have traditionally been related, this relationship is not the rule—it has flexibility and determinism. Choices can eventually transform in harmony with the director's style, or they can be redefined within film productions based on the audience's reaction. In this context, it is important that the norms of color theory are understood by the producers -especially the cinematographers- and not seen as a limitation.

There are several methods of creating a balanced film palette: Complementary color scheme monochromatic, analogous color scheme and triadic color scheme are the main ones. Balanced film palette refers to the harmonious combination of colors on the color wheel. While some of these methods develop deep meanings on the stage; some of them are effective in describing the thematic context. Creating a production in which each scene is blue or red will not have a 'balanced' color distribution, and a 'balanced' result can be obtained in a production created using a complementary color scheme.

In this study, it is aimed to analyze how colors are used to represent the characters, ideas and themes in the films revealed using color schemes, through technical analysis on the scenes of the films selected within the scope of purposive sampling. In this way, it is aimed to provide a perspective on how to use color palettes when creating productions for those who are already serving in the film industry such as producers, directors and cinematographers and those who are trained in the fields of television and cinema at universities.

Key Words: Color Theory, Color, Cinema, Tone.

İlk Söz...

Renk, insan psikolojisi ve fizyolojisi üzerinde oldukça etkisi bulunan güçlü bir araç olup, birçok alanda bu gücüne atıf yapılmakta, bu gücünden yararlanma yoluna gidilmektedir. Filmlerde renk, oyuncularından herhangi biri daha söze girmeden aktarımın tonunu ve havasını belirleyen etkili ve temel unsurdur. Tüm izleyicilerin anımsadığı üzere -çarpıcı bir örnek olması itibarıyla- 1999 yılında yönetmenler Lilly ve Lana Wachowski *The Matrix* filminde ilk monokrom bilgisayar monitörlerini anımsatan bir ruh hali paleti oluşturmak için yeşil renk

tonunu kullanmışlardır. Sarı renk ise *Kill Bill* filminde Uma Thurman'ın karakterinin çılgınlığını ve kararsızlığını tasvir etmek için tercih edilmiştir (Designyoutrust, 2021).

Film yapımcılığının siyah-beyaz dönemi boyunca yönetmenler ve görüntü yönetmenleri yapımlarında renk paletlerini dikkate almak zorunda kalmamışlardır. Filmleri renklendirme mümkün hale geldiğinde, yönetmenlik ve sinematografinin uyum sağlaması kaçınılmaz hale gelmiş ve 'film renk paleti' kavramı doğmuştur (MasterClass, 2020). Farklı renkler farklı duygular uyandırmaktadır ve birçok film yapımcısı bunu uygulamaktadır. Renk paleti, filmin duygusal yönlerini görsel olarak geliştirmenin ve izleyicinin içgüdüsel düzeyde yanıt vermesi için yönlendirilmesinin incelikli bir yoludur. Renk, sıcak renkler ve soğuk renklerin temel bileşenlerini ve izleyicinin bu renklere nasıl tepki verdiğini anlamak açısından önem taşımaktadır (Kırık, 2013:78). Soğuk renkler (mavi yeşil vb.) genellikle bilimkurgu filmlerinde, cinayet gizemlerinde, gerilim filmlerinde ve bazı aksiyon filmlerinde kullanılırken; sıcak renkler (kırmızı, turuncu ve sarı vb.) ise genellikle komedi, aşk hikâyeleri, aile ve bazı drama filmlerinde kullanılmaktadır.

Bir yönetmenin filmde kullandığı renkler, hikâye(y/ler)i/senaryoyu resimlerle anlatmasına yardımcı olmaktadır. Film yapımcıları, zaman içinde bir dönemi uyandırmak, olayları önceden görmek, karakterin etkisini yükseltmek ve filmdeki yerini pekiştirmek veya genel bir ruh hali geliştirmek amacıyla renk teorisine sıklıkla başvurulmaktadır. Öyle ki, renkli sinema paletleri, izleyicinin film deneyimi üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Renk, ambiyans yaratırken duyguyu güçlendirmekte ve sembolizmi artırmaktadır (Storaro, 2004). Bu nedenle yönetmenler, görüntü yönetmenleri ve yapım tasarımcıları çekimlere başlamadan önce, ön yapım aşamasında renk paletlerini seçmektedirler. Bu çerçevede renk teorisi ve film için belirlenmiş şemalar bulunmaktadır. Bir film yapımcısı, ayarlamak istediği duygu veya ruh haline göre genel bir renk paleti seçerek çekimlere başlamaktadır.

Bu çalışmada, amaçsal örneklem kullanılarak seçilmiş film sahnelerinde, renk paletlerinin kullanımının teknik analizi gerçekleştirilmiş olup; sahnelerin renk paletleri oluşturulmuştur. Kullanılan renk paletinin sahneye kattığı anlam, ruh hali ve etkilerine değinilerek kendi filmleri için kaynak arayan amatör film yapımcılarından sinema öğrencilerine kadar birçok kişiye, oluşturacakları filmler için teknik bir bakış açısı kazandıracığı öngörülmektedir.

Renk Paleti: Hikâye Anlatımında Başvurulan Stratejik Bir Araç

Siyah-beyaz sinematografi, film yapımlarının ilk yıllarında hakim karakter sergilemektedir. Technicolor gibi şirketler, 1920'li yıllarda renkli film süreçleri ile ilgili deneyler yapmaya başlamış olmakla birlikte 1950'li yıllara kadar renkli sinematografi, baskın stil olarak siyah-beyazın yerini alamamıştır. Filmde renk patlaması ile birlikte film renk paletine yeni bir yaklaşım getirilmiştir. Filmde renk kullanmanın birincil nedeni; görüntüleri renkli, dinamik ve etkili hale getirmektir. Ancak görsel hikâye anlatımını kolaylaştıran ikincil bir neden bulunmaktadır: Doğru, filmde rengin iyi bir şekilde kullanımları ve bunun başlı başına aktardığı hikâye (Studiobinder, 2016).

Film yapımında renk, mizansenin büyük bir parçasıdır ve/veya çoğu zaman da çerçevede görülene etki eden her şeydir. Renk, izleyici üzerinde özellikle duygusal, psikolojik ve hatta fiziksel olarak -genellikle farkına varılmadan- etkileyebilmektedir. Filmdeki renk, bir sahnede uyum veya gerilim oluşturabilmekte, önemli bir konuya dikkat çekebilmektedir. Bir hikâye anlatırken renkler (Studiobinder, 2016);

- a) Psikolojik tepkileri ortaya çıkarır.
- b) İzleyiciyi önemli ayrıntılara odaklar.
- c) Filmin tonunu belirler.
- d) Karakter özelliklerini temsil eder.

e) Hikâyedeki değişiklikleri veya kırılma noktalarını gösterir.

İyi yerleştirilmiş bir renk paleti, bilinçli olarak seçildiğinde ruh hali üzerinde uyarıcı rol oynamakta; bu sayede filmin genel tonunu belirlemektedir. Bu çerçevede bir rengin üç ana bileşeni ton, doygunluk ve değerdir (Bakınız Görsel 1).

Görsel 1: Rengin Üç Ana Bileşeni

Kaynak: Studiobinder, 2016.

Ton (*hue*), rengin kendisidir; bir rengi oluşturan üç ana rengin kırmızı, mavi ve yeşil kombinasyonudur. Doğunluk (*saturation*), rengin yoğunluğu veya saflığıdır. Renge karışan gri miktarı olarak da düşünülebilir. Değer (*value*) ise bir rengin ne kadar koyu veya açık olduğu ve rengin parlaklığı ile alakalıdır (Rothstein, 2020).

Renklerin ilişkili gelenekleri olmasına rağmen, dogmatik değillerdir. Renk seçimi için mutlak kurallar bulunmamaktadır. Nihayetinde, izleyicinin renge tepkisi, -kültürel unsurlar da göz ardı edilmeksizin- filmin içinde nasıl tamamlandığına bağlıdır. Örneğin M. Night Shyamalan'ın yazıp yönettiği, 1999 yapımı psikolojik korku filmi, "Altıncı His"de (*The Sixth Sense*) yönetmen, korku hissini ve korkuya eşlik eden gerilimi temsil etmek üzere kırmızı rengi kullanırken; Gary Ross tarafından yazılan, 1998 Amerikan fantastik komedi-drama filmi "Yaşamın Renkleri"nde (*Pleasantville*) David Lynch, kırmızıyı, umut, sevgi ve duygusallığı aktarmak için kullanmıştır. Bu iki örnek üzerinden de rahatça ifade edilebileceği gibi renk teorisi normları film yapımcıları tarafından anlaşılmalı, analiz edilip çözümlenmeli, ancak bir sınırlama olarak görülmemelidir.

Renk paletleri birincil, ikincil ve üçüncül renkler arasındaki ilişkiyi gösteren dairesel bir renk tonu örneğidir. Renk çarkları izleyicinin tamamlayıcı, tek renkli, analog, üçlü ve dörtlü olmak üzere farklı renk kombinasyonlarını ayırt edebilmesinin yolunu açmaktadır. Rengnin sıcaklığı veya soğukluğu farklı duyguları ortaya çıkarmaktadır. Sıcak renkler kırmızıdan sarıya, soğuk renkler ise maviden yeşile ve mora geçmektedir (Rothstein, 2020).

Bir renk paleti rastgele seçilemez, her sahnenin uyandırmak istediği ruh hali veya tonuna uygun olan renk paletinin seçimi stratejik bir karardır. Bu bağlamda filmin henüz ön yapım aşamasında film yapımcıları bir ruh hali panosu oluşturmaktadırlar (Wexner, 1954). Bazı film renk paletleri, film boyunca birincil bir tema sunmak için tekrar eden bir renkle (tek renkli) örgüyü oluşturmaktadır. Ancak her sahnede daha derin bir anlam geliştirmek önemlidir ve bu nedenle çeşitli renk paletleri kullanmak daha işlevsel olmaktadır. Bununla beraber bir filmin rengi dengeli olmalıdır (bakınız Görsel 2); ana renk ve destekleyici renkler, stratejik olarak seçilmelidir.

Görsel 2: Dengeli Renk Paleti

Kaynak: Studiobinder, 2016.

Tek renk, tekrarlanan renkler daha derin bir anlam taşıyabilse de daha ayrıntılı bir renk paleti tematik bağlamı iletmede en etkili yöntemdir. Dengeli renk şemaları, bir renk çarkındaki renklerin uyumlu ilişkilerini temsil ettiğinden bu uyum filmin genel yapısındaki birliği ve uyumlu bir tonu temsil etmektedir. Dengeli bir film renk paleti elde etmenin birkaç farklı yolu bulunmaktadır.

Görsel 3: Monokromatik (Tek Renkli) Renk Paleti

Kaynak: Studiobinder, 2016.

Monokromatik (*monochromatic*) renk şeması, kırmızı, koyu kırmızı ve pembe gibi tek bir rengin tonlarından oluşmaktadır. Bu renkler, yumuşak, sakinleştirici ve yatıştırıcı, derinden uyumlu bir his yaratmaktadır. 1999 yılında gsterime giren, Wachowski Kardeşlerin yazıp ynettiği bilimkurgu-aksiyon filmi “Matrix” (*The Matrix*), tek renkli film renk paletine iyi bir örnektir (Bakınız Görsel 3). Matrix dünyasında geçen hemen hemen her sahnenin yeşil bir tonu bulunmaktadır. Yeşilin tonları doğal olmayan, “uyku veren” bir etki yaratmak için kullanılmış olup; Matrix içindeki “uykuda olanları” temsil etmektedir.

Grsel 4: Tamamlayıcı Renk Paleti (Amelie, 2001).

Kaynak: Studiobinder, 2016.

Grsel 5: Analog Renk Paleti (Tokyo Drifter, 2001)

Kaynak: Studiobinder, 2016.

Tamamlayıcı (complementary) renkler, renk çarkının zıt uçlarında bulunan ancak bir araya getirildiklerinde uyum ve denge ortaya çıkaran renk bileşimidir (Bakınız Görsel 4). Özellikle turuncu ve mavi, birçok gişe rekoru kıran filmde yaygın olarak kullanılan bir renk bileşimidir. Zıt renk bileşimleri ister dahili ister harici olsun genellikle çatışmalarla ilişkilendirilmektedir. Renk seçimi ne olursa olsun tamamlayıcı renkler filmlerde yüksek kontrastlı canlı bir gerilim oluşturmak için sıcak ve soğuk renkleri birleştirmektedir (Hallerman, 2019).

Analog (analogus) renkler renk çarkında birbirleri ile komşu renklerdir (kırmızı/mor veya sarı/limon yeşili). Renkler, tamamlayıcı renklerin kontrastına ve gerilimine sahip olmadığından, genel olarak uyumlu ve rahatlatıcı bir izleme deneyimi sunmaktadır. Benzer renkler, doğada sıklıkla bulunduğu için özellikle manzara ve dış mekân çekimlerinde tercih edilmektedir. Bir renk hakim olmak, ikincisi desteklemek ve üçüncüsü (siyah, beyaz ve gri) vurgulamak için seçilebilmektedir (Studiobinder, 2016).

Üçlü (triadic) renkler, canlı ve renkli olmaları yanında, renk çarkı etrafında eşit aralıklarla düzenlenmiş üç renkten oluşmaktadır (kırmızı, mavi ve sarı). Bir renk baskın, diğerleri vurguludur. Üçlü renk paleti filmlerde az kullanılan renk kombinasyonudur (Hallerman, 2019); ancak tonlar doygun olmadığına bile çarpıcı ve canlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Görsel 6: Üçlü Renk Paleti (Pierrot le Fou, 1965)

Kaynak: Studiobinder, 2016.

Uyumsuz (discordant) renk paleti yönetmenin dikkati yeniden odaklamak için yukarıda bahsi geçen dengeli film paletlerinde sapmak için kullandığı bilinçli bir seçimdir. Uyumsuz renkler bir karakterin, ayrıntının veya anın filmin geri kalanından öne çıkmasını sağlamaktadır. Örneğin, Jeunet ve Guillaume Laurant tarafından yazılan, Fransız yapımı Jean-Pierre Jeunet romantik komedi filmi “Amelie”deki (Le Fabuleux Destin d'Amélie Poulain) mavi renk veya yönetmenliğini Steven Spielberg'in yaptığı, 1993 ABD yapımı “Schindler'in Listesi” (Schindler's List) filmindeki kırmızı renk gibi (Bakınız Görsel 7).

Görsel 7: Uyumsuz Renk Paleti (Schindler's List, 1993)

Kaynak: Studiobinder, 2016.

Bir filmde kullanılan renk paleti bir hikâye anlatmaya yardımcı olmaktadır. Bir korku filminde 'kırmızı' kan kullanımı (Üster, 1991:80-81) veya kıskançlık hissi uyandırmak üzere yeşilin bir tonunun kullanılması, izleyici üzerinde belirli duyguların açığa çıkarılmasına/tetiklenmesine yardımcı olmaktadır. Filmlerde kullanılan renk(ler), kullanıcının dikkatini beyaz bir kapı üzerindeki kırmızı kulp gibi belirli bir ayrıntıya çekmeye ya da herhangi bir karaktere çekmeye dönük de olabilmektedir. Filmin genel tonunu ayarlamak için kullanılan renk paletleri, karakter özelliklerinin -açgözlü bir işadaminin yeşil veya melankolik bir karakterin sarı giymesi gibi- tanımlamasını da sağlamaktadır.

Filmlerde Kullanılan Renk Paletlerinin Analizi

Kimi zaman film yapımcıları, adeta bir imza niteliği taşıyacak biçimde belirli renkleri tercih ederler, kimi zaman da ekrandaki görüntülere ilkel bir tepki vermeleri amacıyla seyircinin ham duygularından yararlanmaya çalışırlar. Bir filmdeki her bir bireysel çekimin kompozisyonu ve bu çekimlerle birlikte gelen fikirler bu bağlamda stratejik öneme sahiptir. İster renklendirilirken yapılan estetik seçim olsun, ister çerçeveyi dolduran nesnelere olsun renk, izleyicinin duygularını birçok farklı bilinç ve bilinçaltı düzeyinde manipüle etmektedir (Kılıç, 2004:54).

Renkler çok farklı anlamlara gelmekte ve farklı şekillerde kullanılmaktadırlar. Mavi, yeşil, turuncu vb. renkleri kullanmanın doğru veya yanlış yoktur. Asıl zorlu iş, renk kullanarak hedef kitlenin duygularını harekete geçirmeyi başarmaktır. Burada önemli olan, kullanılan renk ve renklerin birbirleri ile uyum ve uyumsuzluğunun sinematografik çerçeve içerisinde nasıl yerleştirildiğidir. Bu çerçevede renk paletlerinin kullanılması, renklerin hangi şekilde etkileyici olabileceği konusunda fikir vermektedir (bakınız Görsel 8).

Görsel 8: Ex Machine Filminden Bir Kare

Kaynak: Baker, 2016.

Tek renk paleti kullanılan Alex Garland tarafından yazılan ve Garland'ın ilk yönetmenlik denemesi olan 2015 yapımı İngiliz bilimkurgu psikolojik gerilim filmi "Ex Machine"nde sahnede ağırlıklı renk olarak kırmızı kullanılmış ve bu renk, saldırganlığı, şiddeti ve öfkeyi göstermenin bir yolu olarak seçilmiştir (bakınız Görsel 9). Sahnede uğursuz, karmaşık bir âleme geçiş anı gösterilmektedir. Karakteri çevreleyen kırmızı parlaltı, taze yoğunluğunu ifade etmektedir ve önemli bir şeyin olmak üzere olduğu izlenimi uyandırılarak seyircinin dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

Görsel 9: Ex Machine Film Sahnesinden Oluşturulan Renk Paleti

Kaynak: Baker, 2016.

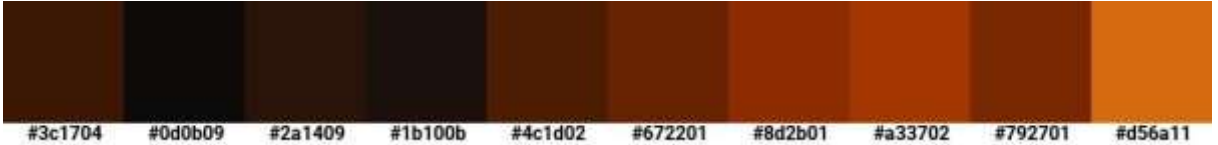
Renk spektrumun diğer tarafında kırmızı renk genellikle aşk ve tutku ile ilişkilendirilmektedir. Bir karakterin kırmızı giysisi, duvarların baskın kırmızı hali ve elinde bulunan kırmızı çiçeğin oluşturduğu tek renk paleti düşünüldüğünde renk paletinin dengeli seçimi, bahsi geçen duyguları açığa çıkarmak için başarılı bir yol olabilmektedir (Çağan, 1997:54). Ancak yönetmenler, renk ve renk paletlerini yapımlarında istedikleri duyguları açığa çıkarmak için farklı anlamlarda da kullanılmaktadırlar. Bir renk, herhangi bir sahnede aşk ve tutkuyu açığa çıkarabilirken; başka bir yönetmenin filminde olumsuz hisler, aksiyon veya şiddet duygusunu çağrıştırmak amaçlı kullanılabilir.

Görsel 10: Mad Max: Fury Road Filminden Bir Kare

Kaynak: Baker, 2016.

Tek renk kullanılarak tasarlanmış sahnelere sahip filmlerden biri de George Miller'in yazıp yönettiği 2015 Avustralya yapımı "Çılgın Max: Öfkeli Yollar" (*Mad Max: Fury Road*)'dır. Sahnenin tamamı, manzaranın ıssız kıyamet hissini güçlendirmeye hizmet eden turuncu bir renk tonuna sahiptir. Çorak, umutsuz ve sonsuz, Mars gezegeni benzeri dokuya sahip filmde, kargaşa duygusu hâkimken, izleyiciyi başka bir dünyaya götürmektedir. Özellikle dünya dışı gezegenlerde kullanılan turuncu tonu, farklılığı ve "dünya üzerinde olmayanı" temsil etmek için yıllarca filmlerde kullanılmıştır. Tek renk paleti ve turuncu renk hâkimiyeti sıcaklık, enerji, mizah ilişkilendirilse de uyarı ve tetikte olma durumu gibi rahat olmayan duyguları da ortaya çıkarmaktadır (Bakınız Görsel 10 ve Görsel 11).

Görsel 11: Mad Max: Fury Road Film Sahnelerinden Oluşturulan Renk Paleti

Kaynak: Baker, 2016.

Görsel 12: Hotel Chevalier Filminden Bir Kare

Kaynak: Baker, 2016.

Ves Anderson'un yönetmenliğini yaptığı 2007 yapımı Hotel Chevalier filminde, kıskançlık ve ihanetin yanı sıra mutluluk ve rahatlama duyguları, sarı renk ile izleyiciye gösterilmeye çalışılmıştır. Sarı renk, diğer tüm renkler gibi çok çeşitlidir. Yönetmen Wes Anderson, sarı ve kırmızı kullanımı ile tanınmakta ve set tasarımı ile çekim kompozisyonunda bu rengin nasıl kullandığını izleyicilere göstermektedir. Bu sayede sükûnet ve barış duygusu izleyiciye tattırılmaktadır. Sarı rengin sahip olduğu özellikler çok farklı olduğundan, sarı öğelerden oluşan bir çekimin tamamı neredeyse her zaman yönetmenin doğrudan ifadesi olmaktadır. Bu bağlamda ifadeyi deşifre etmek izleyiciye bırakılmıştır (Bakınız Görsel 12 ve Görsel 13).

Görsel 13: Hotel Chevalier Film Sahnesinden Oluşturulan Renk Paleti

Kaynak: Baker, 2016.

Sonuç Yerine

Görüntü yönetmenleri, senaryoyu görsel olarak yorumlamakta; renk, ışık, çekim, açı ve hareket yoluyla izleyicinin duygularını yönlendirmektedir. Görüntü yönetmenleri ve yönetmenler senaryonun yorumunu tartışırken, filmde hakim olan tercih edilen- renk paletinin ve görünümünün analiz edilmesi ve değerlendirilmesi kaçınılmazdır. En saf haliyle bir renk doygundur, diğer renklerden etkilenmez. Ancak doygunluk, parlaklık seviyelerinden, saf renge ne kadar beyaz ve siyah eklendiğinden etkilenmektedir. Tungsten film ve ışığın amber tonları daha fazladır, bu nedenle doğal olarak daha sıcak bir görünüm sağlamaktadır. Görüntü yönetmenleri, anlattıkları hikâyeye uygun görsel görünümü sağlamak için uygun film stoku seçimi yapmaktadırlar. Ayrıca, çekeceklerine benzer durumlarda belirli film stoklarını kapsamlı bir şekilde test etmekte ve yapım başlamadan önce yönetmenle birlikte ele alıp çeşitli kararlar vermektedirler.

Renk, izleyicinin bir filme verdiği duygusal tepkinin bir parçasıdır. Günümüzde dijital teknolojinin kullanılması geçmişte mümkün olmayan muazzam renk esnekliğine olanak tanımaktadır. Son dönem filmleri, yeni teknolojinin bir yansımasıdır ve daha stilize edilmiş ve renk bakımından zenginleştirilmiş filmlerin yaratılmasında renk paletlerinden yararlanmaktadır. Birçok film renk paleti, izleyiciler üzerinde evrensel bir etki gösterse de, film renk paleti seçme konusunda sihirli bir mermi veya kesin doğrular bulunmamaktadır. Nihayetinde film paletlerinin etkilerini tanımlama, film yapımcılarına kalmaktadır. Bununla birlikte evrensel renk teorisini bilmek ve anlamak, amatör film yapımcılarından profesyonel düzeyde sinema sektöründe bulunanlara değin geniş bir kesimin sorumluluğu arasında yer almaktadır.

Filmin izleyici üzerinde açığa çıkarması planlanan etkinin ortaya konulması bağlamında bir filmin görsel olarak nasıl görüldüğü ve hikâyeyi göstermek için seçilen renk paleti son derece önem taşımaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda, renkleri kullanmak ve manipüle etmek, bir filmde belirli atmosferler veya ruh halleri oluşturmanın en etkili yolu olarak kullanılmaktadır. Olay örgüsü ve/veya yerleşik metaforu vurgulamak için de kullanılan renk paleti, farklı renklerin doğal olarak izleyici üzerinde açığa çıkardığı psikolojik veya duygusal etkilere dair ulaşılan sonuçlarla doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışmada, renk şemaları kullanılarak ortaya çıkarılan filmlerde yer alan karakterleri, fikirleri ve temaları temsil etmek için renklerin nasıl kullanıldığı, seçilen filmlerin sahneleri

üzerinde teknik analiz yoluyla çözümlenmiş ve sahnelerin renk paletleri ortaya çıkarılmıştır. Bu sayede birçok sektörsel olduğu gibi sinema sektöründe de renk kullanımının amaçlı bir etkinlik olduğu ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Baker, L. (2016). “Manipulating the Audience’s Emotions With Color” <https://www.premiumbeat.com/blog/manipulate-emotions-with-color-in-film/>, [Erişim Tarihi: 13.06.2021].
- Çağın, M. (1997). *Rengi Rengine - Renklerin Etkisi*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Designyoutrust (2021). “Color Palettes From Famous Movies Show How Colors Set the Mood of a Film” <https://designyoutrust.com/2016/05/color-palettes-from-famous-movies-show-how-colors-set-the-mood-of-a-film/>, [Erişim Tarihi: 05.06.2021].
- Hallerman, J. (2019). “How a Film Color Palette Can Make You a Better Filmmaker [W/ Infographics]” <https://nofilmschool.com/Film-color-theory-and-color-schemes>, [Erişim Tarihi: 17.06.2021].
- Kılıç, L. (2004). *Görüntü Estetiği*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kırık, A. M. (2013). “Sinemada Renk Öğesinin Kullanımı: Renk ve Anlatım İlişkisi”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 2(6), (71-83).
- MasterClass (2020). “5 Ways to Create a Film Color Palette: How to Use Color in Film” <https://www.masterclass.com/articles/how-to-create-a-film-color-palette#how-to-choose-a-color-palette-5-tips-for-using-color-in-film>, [Erişim Tarihi: 07.06.2021].
- Rothstein, A. (2020). “Color Theory in Film: A Video Producer’s Guide” <https://www.ipr.edu/blogs/digital-video-and-media-production/color-theory-in-film-a-video-producers-guide/>, [Erişim Tarihi: 11.06.2021].
- Storaro, V. (2004) *Storaro: Writing with Light: Colors: 2*, Rome, Mondadori Elect.
- Studiobinder (2016). “How to Use Color in Film 50+ Examples of Movie Color Palettes” <https://www.studiobinder.com/blog/how-to-use-color-in-film-50-examples-of-movie-color-palettes/>, [Erişim Tarihi: 11.06.2021].
- Üster, M. Y. (1996). *Renkler Geri Geliyor*, İstanbul: Zöngür Matbaası
- Wexner, L. B. (1954). “The degree to which colors (hues) are associated with mood-tones,” *J. Applied Psychology*, 38, pp. 432-435.

SOSYAL DEĐİŐMENİN DİJİTAL DÖNÜŐÜMLE TANIMLANAN YENİ YÖNÜ VE MEKAN- ZAMAN AŞINIMI

Dr.Öğr. Üyesi Gaye Gökalp Yılmaz

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye
ORCID: 0000-0002-6304-3425

ÖZET

Değişme ve özellikle sosyal değişme, sosyolojinin ortaya çıkmasında en temel hareket noktasını oluşturan kavramdır. Toplumların farklılaşması, yapının ve buna bağılı olarak birçok sistemin ve kurumların farklılaşması sosyolojinin temel sorunsallarını oluşturmuştur. Bu bağlamda, klasik sosyoloji değişmeyle neredeyse iç içe bir kuramsal seyir izlemiştir. Toplumlar farklılaştıkça ilerlemeci ve evrimci anlayışa dayalı değişme kuramları da zaman içerisinde değişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, modern toplumlarda ilerlemenin değiştirici ve farklılaştırıcı yönü de farklı tanımlanmaya başlamıştır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren teknoloji, finans, bilgi ve insan mobilitesinin dramatik bir biçimde ivme kazanmasıyla, küreselleşme değişiminin temel dinamiği olarak inceleme konusu olmaya başlamıştır. Bu dramatik mobilite aynı zamanda birey için de mekân ve zaman kavramlarının değişmesine olanak sağlamaktadır. Teknolojik ilerleme ile birlikte değişen zaman ve mekân algısı özellikle Covid-19 salgınının yarattığı dijitalleşme ve sosyal mesafe olgularıyla iyice görünür hale gelmiştir. Bu nedenle, sosyal değişimin ekonomik, toplumsal ve siyasal belirleyicileri yanında dijital belirleyicileri de önem kazanmaya başlamıştır. Sanayileşmenin ya da kentleşmenin yarattığı ve on dokuzuncu ve yirminci yüzyılı tanımlayan değişme anlık değişimler olarak tanımlanmamaktadır. Söz konusu değişimler onlarca yıllara yayılan bir farklılaşmayı betimlemektedir. Oysaki, dijital dönüşümler çok daha kısa sürelerde daha hızlı bir yaygın etki yaratmaktadır. Bu bağlamda sosyal değişimin temel katalizörü olarak dijitalleşme ekseninde gerçekleşen mekân ve zamanın algısal olarak aşınımının incelenmesi özellikle sosyoloji disiplinde önemli bir alanı oluşturmaktadır. Bireyin etkileşim kurmak için zaman kısıtından sıyrılabilmesi Goffman'ın odaklı etkileşim olarak tanımladığı yüz yüze etkileşim dinamiklerinin de değişim ve dönüşüme uğraması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, klasik ve modern sosyolojinin tanımladığı bir aradalık, etkileşim ve değişimin birçok önermesi de en başta sosyal mesafe ve dijitalleşmenin egemen hale gelmesiyle yeniden düşünülmekte ve tartışılmaktadır. Bu çalışma da, dijitalleşmenin yarattığı sosyal değişme dinamiklerini sosyal etkileşimde zaman ve mekân aşınımı açısından incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Değişme, Dijital Dönüşüm, Zaman ve mekân Aşınımı

NEW ASPECT OF SOCIAL CHANGE DEFINED BY DIGITAL TRANSFORMATION AND SPACE - TIME EROSION

ABSTRACT

Change, and especially social change, is the concept that constitutes the most significant starting point through establishment process of sociology. The differentiation of societies, the differentiation of the structure and, accordingly, many systems and institutions have formed the main problematics of sociology. In this context, classical sociology followed a theoretical course almost intertwined with change. As societies differ, theories of change based on progressive and evolutionary understanding have begun to change over time. In this context,

the changing and differentiating aspect of progress in modern societies has begun to be defined differently. Since the last quarter of the twentieth century, technology, finance, information and human mobility with its dramatic acceleration through globalization has started to be examined as the basic dynamic of social change. This dramatic mobility also allows concepts of space and time to change for the individual. The perception of time and space, which has changed with technological progress, has become more visible, especially with the digitalization and social distance phenomena created by the Covid-19 epidemic. Therefore, besides the economic, social and political determinants of social change, digital determinants have also started to gain importance. The change created by industrialization or urbanization and defining the nineteenth and twentieth centuries is not defined as instantaneous changes. These changes describe a differentiation spanning decades. However, digital transformations create a more widespread impact in much shorter periods of time. In this context, examining the perceptual erosion of space and time, which takes place on the axis of digitalization as the main catalyst of social change, constitutes an important field especially in the discipline of sociology. To interact with the individual when the constraint can be striped to Goffman interaction as defined by face-oriented engagement means and the change of the transformation dynamics. Therefore, many propositions of coexistence, interaction and change defined by classical and modern sociology are being rethought and discussed, especially with the dominance of social distance and digitalization. This study aims to examine the social change dynamics created by digitalization in terms of time and space erosion in social interaction.

Keywords: Social Change, Digital Transformation, Time and Space Erosion

2000'li YILLARDA DEĞİŞEN DOĞASIYLA TÜRİK DIŞ POLİTİKASINDA DOĞU AKDENİZ

Mehmet Fatih ARGİN

ORCID: 0000-0002-2418-0216

Doktora Öğrencisi, Düzce Üniversitesi

ÖZET

Stratejik konumu itibariyle Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'yu birbirine bağlayan Doğu Akdeniz, uzun yıllar gerek ticari gerekse bölgesel hakimiyet sağlamak açısından bölge ülkelerinin ve büyük güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir. Bununla beraber, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla bölgede aktör çeşitliliği artmış ve karasal sınırları kesin çizgilerle belirlenen ulus devletler zamanla kıyıların bulunduğu deniz alanlarında da egemenliklerini kesin çizgilerle belirleme çabası içerisine girmişlerdir. Deniz alanlarının en uç sınırlarına kadar içine alan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) alanlarını belirleme devletlerin deniz alanlarındaki amaçlarından en önemlisi haline gelmiştir. Doğu Akdeniz'deki karşılıklı kıyıların birbirinden yeterince uzak olmamasından dolayı MEB alanlarının çakışması bölgedeki güvenlik ve politik sorunları derinleştirmiştir. 2000'li yılların başında keşfedilen hidrokarbon yatakları hem Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeleri MEB alanlarını belirleyip, hidrokarbon yataklarını işlemeye yoğunlaştırmıştır hem de büyük güçleri bölgede kurulacak enerji denklemlerine müdahil olmaya zorlamıştır. Dahası Doğu Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin aralarındaki siyasi, tarihsel, askeri ve sınır sorunları bölgedeki rekabeti arttırmış ve uluslararası hukuk bağlamında hakkaniyet/hakça paylaşım sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye ise 1792 km kıyı uzunluğuyla Doğu Akdeniz'e kıyısı en uzun olan devlet olarak öncelikle "Mavi Vatan" olarak kavramsallaştırdığı deniz ülkesinin güvenliğini sağlamak, KKTC ve kendi egemenlik alanları içerisinde kalan hidrokarbon rezervleri ekonomisine kazandırmayı amaçlamıştır. Bu minvalde Türkiye, bölgedeki güç mücadelesinde konumunu güçlendirmek adına proaktif/aksiyoner bir dış politika ile akıllı güç stratejisi izlemeye özen göstermiştir. Bu çalışmada Ak Parti iktidarı ile Türk dış politikasındaki (TDP) dönüşüm ve Doğu Akdeniz'deki gelişmeler ile ele alınacaktır. Aynı zamanda çatışma yaşıyan bölge ülkelerinin talepleri uluslararası hukuk açısından değerlendirilecek, Türk dış politikasının yeni dinamikleri ile Doğu Akdeniz'deki gelişmelere karşı tutumu göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin gerek iç siyasette gerekse bölgedeki güç mücadelesindeki kısıtları ve zorlukları açıklanacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Dış Politikası, Doğu Akdeniz, Münhasır Ekonomik Bölge.

THE EAST MEDITERRANEAN IN TURKISH FOREIGN POLICY WITH ITS CHANGING NATURE IN THE 2000's

ABSTRACT

The Eastern Mediterranean, which connects Europe, Africa and the Middle East due to its strategic location, has become a struggle area for the countries of the region and the great powers in terms of both commercial and regional domination. However, with the emergence of nation-states, the diversity of actors in the region has increased and the nation-states whose

territorial boundaries have been determined with strict lines have made an effort to determine their sovereignty in the sea areas where their coasts are located. Determining the Exclusive Economic Zone (EEZ), which includes the maritime areas up to the extreme boundaries, has become the most important goal of the states in the maritime areas. Due to the fact that the mutual coasts in the Eastern Mediterranean are not far enough from each other, the overlap of the EEZ areas has deepened the security and political problems in the region. Discovered in the early 2000s, the hydrocarbon deposits both determined the EEZ areas and focused on the processing of hydrocarbon deposits in the countries with coasts to the Eastern Mediterranean, and forced the great powers to be involved in the energy equations to be established in the region. Moreover, the political, historical, military and border problems between the states that have coasts to the Eastern Mediterranean increased the competition in the region and revealed the problems of equity / fair sharing in the context of international law. Turkey is 1792 km coastline of the eastern Mediterranean coast of the state with the longest first "Blue Homeland" conceptualized as ensure the safety of the sea, remaining hydrocarbon reserves in Cyprus and in its jurisdiction were intended to bring to the economy. Turkey in this manner, in order to strengthen its position in the power struggle in the region proactive / actions were careful to watch a smart power strategy and foreign policy. In this study, the transformation in the Turkish foreign policy (TDP) with the AK Party government and the developments in the Eastern Mediterranean will be discussed. At the same time the demands of the countries in the region living in conflict will be evaluated in terms of international law, the Turkish foreign policy toward developments in East Mediterranean with the new dynamics of the attitude of the mind, will be described constraints and challenges in Turkey's need internal political power struggle in the region either.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Eastern Mediterranean, Exclusive Economic Zone.

Giriş

Doğu Akdeniz bölgesinde yaşananları sadece son zamanlarda keşfedilen enerji kaynakları üzerinden anlamaya çalışmak yetersiz olacaktır. Doğu Akdeniz bölgesi, jeopolitik konumu nedeniyle geçmişten günümüze enerji kaynaklarıyla beraber ticaret, ulaşım ve daha birçok etmenin bir arada olduğu bir bölgedir. Geçmişte devletlerin öncelikli politikalarının temel motivasyonu bölgedeki ticaret ağları üzerinde kontrolü sağlamakken, enerji başta olmak üzere Doğu Akdeniz'in çevresindeki bölgelere konumu itibariyle jeopolitik ve stratejik çıkar elde etmek günümüzde devletlerin temel motivasyonlarını oluşturmaktadır. Belirtilen bu sebepler de Doğu Akdeniz'in çok boyutlu önemini ortaya çıkarmaktadır (şahin, 2019:73). Bu bağlamda enerji kaynaklarının transferi noktasında da önemli bir konuma sahiptir. Hazar ve Orta Doğu bölgelerinden çıkan petrol ve doğal gazın Avrupa pazarlarına transferinde bağlantı noktası olması açısından kritik bir öneme sahiptir (Kedikli ve Çalağan, 2017: 124). Enerjide bu rotalara bağımlı güçler arz güvenliğinin sağlanması için ya bu güzergahlara hâkim olmak ya da bölgede çıkarlarının keşiştiği ittifaklarla ilişki geliştirmek isteyeceklerdir. Bu durum da hem bölgenin önemini arttırmakta hem de enerji denkleminde yok sayılan ülkeleri yeni ittifaklara zorlamaktadır. Nitekim 2000'li yılların başında keşfedilen hidrokarbon yatakları hem Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeleri MEB alanlarını belirleyip, hidrokarbon yataklarını işlemeye yoğunlaştırmıştır hem de büyük güçleri bölgede kurulacak enerji denklemlerine müdahil olmaya zorlamıştır. 1792 km kıyı uzunluğuyla Doğu Akdeniz'e kıyısı en uzun olan devlet olarak Türkiye de öncelikle "Mavi Vatan" olarak kavramsallaştırdığı deniz ülkesinin güvenliğini sağlamak, KKTC ve kendi egemenlik alanları içerisinde kalan hidrokarbon rezervlerini ekonomisine kazandırmak ve bölgedeki güç mücadelesinde konumunu güçlendirmek adına proaktif bir dış politika stratejisi izlemektedir.

Doğu Akdeniz, stratejik konumu itibariyle batısında Cebelitarık Boğazı'na güneyinde ise Süveyş Kanalı'na bakmaktadır. Bu açıdan kıtalararası bir lokomotif görevi sahip dünyanın en değerli ticaret yollarının kesiştiği bir havzadır. Bölgenin konumuna daha geniş bir şekilde bakacak olursak, geçmişten günümüze Akdeniz'i değerli kılan etmen Fırat ve Dicle'den başlayarak Basra Körfezi'ne kadar uzanan Bereketli Hilal toprakları üzerinde ilk kurulan medeniyetlere komşu olmasıdır (Kedikli ve Çalağan, 2017:122).

1. DOĞU AKDENİZ'DE TARAFLARIN TALEPLERİ VE HUKUKİ TUTARLILIKLARI

Doğu Akdeniz de tarafların talepleri ve üzerinde sürmekte olan tartışmalarda, deniz alanlarını açıklamak için kullanılan üç önemli kavram vardır. Birincisi, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'e göre devletlerin temel egemenlik alanı olan ve devletlerin deniz ülkesi olarak kabul edilen *karasularıdır*. Diğeri, kıta sahanlığıdır. 1982 BMDHS'ne göre kıta sahanlığı, karasularının ölçülmeye başlandığı mesafeden itibaren 200 deniz mili mesafeyi kapsar. Kıyı ülkesi bu alanın deniz yatağında ve toprak altlarında hak sahibidir. Üçüncü kavram olan MEB, 1982 BMDHS'ne göre karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren en çok 200 deniz mili genişlikte bir alanda, deniz yatağı ve toprak altı ile üzerindeki suların canlı ve cansız doğal kaynaklarını araştırma, işletme, muhafaza ve yönetim hakkıdır. Ayrıca ilgili sözleşme devletlere deniz alanlarında MEB ilan etme yetkisi vermekle beraber, istisna durumlar içinde düzenlemeler getirmiştir. İlgili sözleşmenin 74'üncü maddesine göre, sahilleri bitişik veya karşı karşıya olan devletlerin MEB ilanı hakkaniyet ilkesi çerçevesinde anlaşma ile yapılmalıdır (Yaycı, 2012: 14-15).

1.1. GKRY

BM Deniz Hukuku Sözleşmesine göre Kıbrıs adasının kıta sahanlığı olmamakla beraber, MEB alanını ise kıyı devletleriyle yapacağı anlaşmayla ilan edebilir (Prescott ve Schofield, 2005:389-390). GKRY bu hukuki duruma rağmen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye'nin haklarını yok sayarak "Kıbrıs Cumhuriyeti" adına 2 Nisan 2004'te Avrupa Birliği'nin desteğiyle beraber 21 Mart 2003 tarihinden geçerli olmak üzere MEB ilanında bulunmuştur. 17 Şubat 2003 tarihinde Mısır, 17 Ocak 2007 tarihinde Lübnan ve 17 Aralık 2010 tarihinde İsrail ile MEB sınırlandırma antlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca, GKRY 26 Ocak 2007 tarihinde Kıbrıs Adası'nın güneyinde 13 adet petrol arama ruhsat sahası ilan ederek bu sahaları ihale etmiş ve ihale edilen sahalardan Afrodit olarak adlandırılan 12 numaralı sahaya ait haklar ABD'nin Noble Energy Şirketi tarafından alınmıştır. Eylül 2011'de de sondaj çalışmalarının başladığını ilan etmiştir (Yaycı, 2012: 17-18). Rum yönetimi 198 milyar metre küp doğal gaz rezervine sahip Afrodit sahasındaki gazı hem iç piyasada kullanmayı hem de yeni keşiflerle uluslararası pazarlara taşıyarak bölgedeki denklemini kendi lehine değiştirme planları yapmaktadır (Karagöl ve Özdemir, 2017: 35-36),

Türkiye'nin BM'ye göndermiş olduğu notalarla ve savaş gemileriyle sahada karşı duruş sergilemesine karşılık GKRY 2009 AB Bruxelles Zirvesinde Türkiye'nin üyelik müzakerelerine ilişkin başlıkların açılmasını onaylamayı, Türkiye'nin Kıbrıs'ın deniz yetki alanları haklarına saygı göstermesine bağlamıştır (Oran, 2013: 675). Böylece GKRY Doğu Akdeniz'deki taleplerini uluslararası siyasette Türkiye aleyhinde kullanmaya başlamıştır.

1.2. Yunanistan

Yunanistan ise Mısır'la ve GKRY'le MEB anlaşmaları imzalamak için çalışmaktadır. Yunanistan adı geçen hattı kıyı kabul ederek, GKRY'le ortay hattı esas alarak belirlemeye çalıştığı MEB'le Doğu Akdeniz de Türkiye'nin deniz yetki alanlarını gasp etmeye ve Türkiye'yi bölgede dışlamaya çalışmaktadır. Yunanistan'ın bu çabalarının hukukiliği ise oldukça zayıftır. Çünkü ismi geçen adalardan Girit dışındakilerin; Türkiye ana karasına yakın

olması, Türkiye'nin kıyı şeridinin bu adalara göre fazla olmasıyla coğrafyanın üstünlüğü ve orantısallık ilkeleri ile uyuşmaması ve Anadolu yarımadası önünü kapatmamasının gerekliliği gibi sınırlandırma metotları bakımından hakkaniyet ilkesine aykırıdır. Uluslararası hukuk tarafından belirlenmiş ve emsal kararlarla uygulanmış olan bu ilkelere göre Yunanistan'ın Doğu Akdeniz de MEB ilanına sahip olması imkansızdır ve çabaları da hukuksuzdur (Yaycı, 2020:34). Yunanistan 6 Ağustos 2020 yılında ise Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu deniz yetki alanlarının sınırlandırması anlaşmasına karşılık olarak, Mısır'la hukukiliği olmayan deniz alanları üzerinden de MEB anlaşması imzalamıştır.

1.3. İsrail

Doğu Akdeniz de İsrail'in Türkiye'yle doğrudan deniz yetki alanlarına ilişkin bir uyuşmazlık olmamasına rağmen Mavi Marmara ve Davos krizi İsrail'in ihtilaflı deniz yetki alanları üzerinde GKRY ve Yunanistan ile birlikte hareket etmesi ilişkilere de olumsuz yansımıştır. Bu çerçevede İsrail 2010 yılında Rum yönetimine yakınlaşmış ve Aralık 2010 yılında GKRY'yle MEB anlaşması imzalamıştır (Oran, 2013:675).

2. DÖNÜŞEN TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA DOĞU AKDENİZ VE ÖNEMİ

Türkiye Ak Parti iktidarı ile beraber Doğu Akdeniz de güvenlik odaklı dış politikanın yanında, diplomatik ve ekonomik araçları da etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır (Kelkitli, 2019: 601). Bu kapsamda 2004 yılında Tunus ile serbest ticaret alanlarının kurulmasını öngören anlaşma ve 2012 de 100 milyon dolarlık hibe anlaşması (Türkiye Cumhuriyeti Tunus Büyük Elçiliği, 2020), 2006 yılında Cezayir ile Dostluk ve İş birliği Antlaşması imzalanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2020). Libya ile 2009 yılında yatırım, inşaat ve ticaret ile ilgili iş birliğini kapsayan anlaşmalar imzalanmıştır (Bağcı ve Erdurmaz, 2017:40). Diğer taraftan 2 Mart 2004 yılında BM'ye vermiş olduğu notayla Doğu Akdeniz'in batısında egemen haklarının olduğunu bildirmiş ve 4 Ekim 2005 yılında aynı bölgedeki deniz alanlarının kendi kıta sahanlığı olduğunu bildirerek uluslararası alanda da BM nezdinde egemenlik haklarını tekrarlayarak savunmuştur (Yaycı, 2020: 34).

Türkiye'nin deniz yetki alanlarının güvenliğini şekillendiren Mavi Vatan doktrini kapsamında 2006 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin hukuksuz MEB ilanı ile egemenlik haklarını ve Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı projesi ile oluşacak enerji hatlarını korumaya yönelik olarak Akdeniz Kalkanı Harekâtı başlatılmıştır. Son dönemde Yunanistan'ın da kıyıdaş ülkelerle uluslararası hukuka aykırı olarak ve Türkiye'nin deniz yetki alanlarındaki egemenliğini gasp etmeyi hedefleyen MEB anlaşmaları imzalama çabaları karşısında Aralık 2020 de genişletildiği ilan edilmiştir (MaviVatan.Net, 2020). GKRY'nin MEB ilan etmesi ve bu alanlarda faaliyet yürütmek üzere uluslararası enerji şirketlerine ruhsat vermesine karşılık, Türkiye de 2011 yılında KKTC ile kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Belirlenen bu alanlarda Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na Deniz Kuvvetleri'nin silahlı unsurları himayesinde hidrokarbon işleme ruhsatları verilmiştir (Yaycı, 2020: 34). Türkiye, 2011 yılından itibaren sondaj ve savaş gemileriyle bölgede fiili adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye'nin bu yeni tavrı uzun yıllardır Doğu Akdeniz de izlenen Türk dış politikasındaki dönüşümün de işareti olmuştur (Oran, 2013: 676).

Türkiye özellikle 2012'den sonra çevresinde, kendisini hedef alan veya Türkiye'nin rıza göstermediği senaryolara karşı bölgesel bir güç olduğunu hem iç hem de dış politikada oraya koyduğu mücadelesiyle açıkça ilan etmiştir (Star Açık Görüş, 2020). Bu mücadelenin Doğu Akdeniz boyutu düşünüldüğünde Türkiye, KKTC ile imzalanan kıta sahanlığı anlaşması sonrasında kararlı ve somut adımlar atmıştır. Anlaşmadan iki gün sonra 23 Eylül 2011 de TPAO'ya ruhsat verdiği alanlarda keşif yapmak üzere Koca Piri Reis gemisini bölgeye göndermiştir (TRT, 2020). 2013 yılında da Norveçli Polarcus şirketine 100 milyon Euro ödeme yaparak aldığı geminin adını Barbaros Hayrettin Paşa koyarak sismik araştırmalar için

aynı bölgeye göndermiştir (Özertem, 2016: 367). Ekim 2018 yılında ise ultra derin deniz faaliyetleri için Fatih gemisini petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri için Alanya-1 bölgesine göndermiştir (NTV Haber, 2018).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e yönelik yürüttüğü bu aktif dış politikasında en kritik adımı Libya da Kaddafi sonrası Trablus da kurulan Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Kasım 2019 da imzalamış olduğu Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasıdır Doğu Akdeniz de bu adımın atılmasının kritik oluşu Mavi Vatan da egemenlik haklarının garanti altına alınmasına uluslararası alanda hukuki bir zemin sağlanmıştır. Daha önemlisi Yunanistan-GKRY ve Yunanistan-Mısır arasında olası bir deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmasının önüne geçilmiştir (Yaycı, 2020: 36). Diğer taraftan Libya ile yapılan bu anlaşma Doğu Akdeniz de Türkiye ve KKTC'yi görmezden gelen bir ittifak hamlesine de stratejik bir cevap olarak görülebilir. Çünkü 14 Ocak 2018 de Kahire de Mısır, Yunanistan, İsrail, Ürdün, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin önderliğinde ve Dünya Bankası ve AB'den de temsilcilerin bulunduğu bir toplantı düzenlenerek Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun oluşturulması kararı alınmıştır (SDE, 2019). Ocak 2019 yılında da Doğu Akdeniz Gaz Forumu Vakfı Sözleşmesi imzalanarak, Doğu Akdeniz'i bir enerji merkezine dönüştürmeyi amaçladıklarını açıklamışlardır (Yılmaz, 2020: 40).

Bir Akdeniz ülkesi olarak Türkiye, tutarlı ve uluslararası hukuka uygun uygulamalarıyla bölge de istikrar ve düzenin yerleşmesi için politikalarını bu yönde oluşturmaktadır (Yaycı, 2012: 17). Bunların yanı sıra son 20 yıl içerisinde uyguladığı politikalar ve sahada attığı somut adımlarla bölgede haklarını da daha güçlü savunmaya başlamıştır.

3. KÜRESEL AKTÖRLER VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Bölge dışı küresel aktörlerin bölgedeki çıkarları ve Türkiye'nin çıkarlarının kesiştiği dönemlerde, Türk dış politikası bölgede etkinliğini artırma imkânı yakalamıştır. Diğer taraftan bölge dışı küresel aktörler, bölgesel bir gücün varlığını potansiyel tehdit olarak algıladığı için Doğu Akdeniz'de egemen devletler arasındaki uyuşmazlıkları körükleyen ve istikrarsızlığı pekiştiren bir gayret içinde olmuşlardır (Yaycı, 2012:17). Bölgenin enerji dışında uzun yıllardan beridir devam eden jeopolitik önemi de bölgedeki uyuşmazlıkların motivasyonlarından birini oluşturmaktadır. Bundan dolayı bölgede hem enerji hem de jeopolitik hedefler doğrultusunda yaşanan uyuşmazlıkları küresel aktörlerin Doğu Akdeniz politikaları doğrultusunda da değerlendirmek gerekmektedir.

ABD'nin Doğu Akdeniz'e yönelik dış politikası düşünüldüğün de bütüncül bir yaklaşımı olmadığı anlaşılmaktadır. Akdeniz merkezli düşünce kuruluşlarının olmaması ve Amerikan yayınlarında Akdeniz'in daha az konu edinilmesi Akdeniz'e yönelik bütüncül bir dış politikanın olmamasının yansımalarıdır denilebilir. Bunlarla birlikte, uzun yıllar ulusal ve küresel çıkarları da bu bölgede kesişmiştir. İtalya Napoli'de bulunan ABD Avrupa-Afrika Deniz Gücü ya da 6. Filo ise ABD'nin bölgedeki siyasetine atfettiği önemin bir yansımını göstermesi açısından dikkat çekicidir (Özçelik, 2019: 769). 1945 sonrasında bölgede, Amerikan ticaret gemilerinin güvenliği, uluslararası petrol sevkiyatının güvenliği, bölgedeki petrol kaynaklarının kontrolü, Sovyetlerin bölgede nüfuz engellenmesi ve İsrail'in güvenliğinin sağlanması çerçevesinde ABD politikaları şekillenmiştir. Diğer bir deyişle, ABD'nin Doğu Akdeniz politikası, Orta Doğu politikalarının bir alt unsuru olarak görülmüştür (Şahin, 2019: 45-46). Bunların dışında, Akdeniz 11 Eylül sonrasında Amerika'nın Küresel Terörle Savaş stratejisi kapsamında Amerika'nın güvenliği için önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır. Bugün de bahsi geçen konular çerçevesinde Amerika'nın Akdeniz politikası şekillenmeye devam etmekle beraber, Obama döneminde bölgede Amerika'nın etkisinin azaltılması süreci başlatılmış ve Trump yönetimiyle beraber bölgeye müdahaleci tutumdan vazgeçilmiştir (Özçelik, 2019: 784).

Rusya'nın arlık dönemine kadar uzanan sıcak denizlere inme politikasıyla Akdeniz üzerinde tarihi hedefleri bulunmaktadır. Sovyetler döneminde ise Doğu Akdeniz'deki siyaseti Kıbrıs zerinden Amerika ve NATO'yu dengelemek şeklinde devam etmiştir. Günümüzde ise artan jeopolitik ve jeostratejik konumu sebebiyle Doğu Akdeniz denklemi içerisinde yer almaya devam etmektedir. Bu erevede Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş ortamında Esad'ı destekleyerek Tartus ve Lazkiye Limanlarında kurduğu askeri slerle Doğu Akdeniz de stratejik bir tutunma noktası edinmiştir (Hasanoğlu ve Abbasov, 2019: 800). Soğuk Savaş döneminden beri "Bağımsız ve Bağlantısız Kıbrıs" politikası izleyen Rusya Doğu Akdeniz'de NATO yesi Yunanistan ve Türkiye'nin kontrolünde bir Kıbrıs adası istememektedir. Sovyetlerle GKRY arasında başlayan iyi ilişkiler sonradan da devam etmiştir (şahin, 2019: 37).

Küresel g statüsüne geri dönme çabası içinde olan Putin yönetiminin Doğu Akdeniz politikası da bu dönemin bir uzantısı şeklinde devam etmiştir. GKRY'ye birçok st düzey ziyaret gerçekleştiren Rusya son dönemde ada üzerindeki etkinliğini de arttırmıştır. Ocak 2014 yılında Rus uçaklarının Andreas Papandreu hava üssünü kullanmalarına ilişkin taslak GKRY Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. şubat 2014'teyse Rus savaş gemileri Limasol Limanının kullanmaya başlamıştır. Son kertede Rusya'nın Suriye ve GKRY ile geliştirdiği jeopolitik ilişkinin temelinde Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de hem konumunu olabildiğince güçlendirmek hem de enerji nakil hatları üzerinde etkinliğini arttırmak yer almaktadır (Hasanoğlu ve Abbasov, 2019: 810-815).

Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz'e yönelik politikalarının temel dinamikleri, başta enerji arz güvenliği, sınır güvenliği, g ve tarih bağlar ile alakalıdır. Bu kapsamda AB ilk olarak, 1970'li yıllarda Global Akdeniz Politikasını benimsemiştir. İkinci olarak, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle güneye doğru derinleşmeyi başlatarak, 1990 yılında Yenilenmiş Akdeniz Politikası kapsamında yakın komşularıyla ilişkilerini belirleyecek olan birtakım ilkeler belirlemiştir. nc olarak, 1995 yılında ekonomi, finans ve insani konuları kapsayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kurulmuştur (omak ve şeker, 2019: 900-901). Rus doğal gazına bağımlı olan AB, enerji arz güvenliği için alternatif gaz tedarik kaynakları arayışı içine girmiştir. AB'nin enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığı, enerji güvenliği için Basra Körfezinde, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'de çıkabilecek krizlere müdahalede bulunma gerekliliği gibi konular ön plana çıkmıştır (Karakuş, 2021: 565-561). Aynı dönemde Doğu Akdeniz'de keşfedilen yeni gaz rezervlerine odaklanmış ve çıkarılacak gazın Birlik ülkelerine aktarımı için çeşitli projeler geliştirmeye yönelmiştir (Kısacık, 2019: 1115). Bu kapsamda İsrail ve Kıbrıs'ın güneyindeki sahalarında çıkarılan gazın göz ardı edilen Türk deniz yetki alanlarından geçerek Yunanistan zerinden Avrupa'ya ulaşmasını hedefleyen East-Med adlı projeyi aktif olarak desteklemektedir. Bu yaklaşımıyla Türkiye üzerinden olası bir gaz boru hattının daha az maliyetli ve ekonomik olarak daha sürdürülebilir olmasına rağmen, AB Türkiye'yi işbirliğinin dışında tutmaya çalışmaktadır (şahin, 2019: 36). AB bu kapsamda yeleri GKRY ve Yunanistan'a destek vermenin ötesinde, Türkiye'nin bölgedeki egemenlik haklarını ve ekonomik çıkarılarını korumak için attığı adımları, oluşturduğu fiili durumları da sıklıkla eleştirmektedir (Kısacık, 2019: 1127).

Bir ada devleti olan İngiltere deniz ticaretini güçlendirmek, bölgedeki kazanımlarını korumak ve deniz aşırısı varlıklarının transfer yollarının güvenliğini sağlamak için uzun yıllardan beridir Akdeniz'de varlık göstermektedir. Süveyş Kanalı'nın açılması ve Kıbrıs adasının Osmanlı'dan devralınması İngiltere'yi Doğu Akdeniz daha güçlü ve daha kalıcı bir hale getirmiştir. 1960 yılında imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmalarıyla garantör devret sıfatıyla Kıbrıs Adasının da iki askeri s elde ederek Doğu Akdeniz de stratejik bir aktör olmuştur.

4. DOĞU AKDENİZ'DE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ VE KISITLARI

2000'lerin başına kadar kurucu, askeri-bürokratik elitlerin hakimiyetiyle şekillenen Türk dış politikası Soğuk Savaş sonrasında değişen uluslararası sisteme hemen ayak uyduramamış, 1998'den sonrasında uyum sağlayarak komşularıyla ilişkileri normalleşmeye başlamıştır. 11 Eylül saldırıları ise yeni sistem içerisinde henüz normalleşme sinyalleri gösteren TDP için yeni dinamikleri de beraberinde getirmiştir (Tür ve Han, 2015: 25). Bununla birlikte, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara geldiği 2002 yılı ise TDP'nin dönüşünün miladı olmuştur. TDP'nin temel amacını ülkenin güvenliği ve toprak bütünlüğü olarak tanımlayan geleneksel elitlerin aksine, yeni politika yapımcılar küresel siyasette Türkiye'yi bağımsız bir aktör yapma, bölgesel güç haline getirerek oyun kurucu rolünü güçlendirme hedefleriyle dış politikada geleneklerin dışına çıkmışlardır (Tür ve Han, 2015: 34). Aktif bir dış politikayla TDP'de yeni bir boyuta geçişi, önceki dönemlere kıyasla Türkiye'yi uluslararası sistemde daha hissedilir hale getirmiştir. Aynı zamanda yumuşak güç unsurlarını da önceleyen bir dış politika izlemeye başlayan Türkiye, uzun vadede çıkarlarını tekrar inşa etme yoluna gitmiştir (Ayas, 2020: 160). Diğer taraftan 2011 yılında Arap Baharıyla başlayan halk hareketleri ve devrimler TDP'nin politika üretme ve uygulama mekanizmasını hasara uğratmıştır. Dış politikada sürdürülebilirlikten ziyade daha kırılğan ve değişken ilişkiler gelişmeye başlamıştır (Güder, 2020: 33).

Bu tarihten sonra Türk Amerikan ilişkilerinde yaşanan gerginlikler Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türkiye vekil aktörler eliyle yakın çevresinde oluşturulan istikrarsız ortamda Rusya ve ABD'ye rağmen kendi güvenliği ve ulusal çıkarlarını önceleyen dış politikasıyla 2016-2017'de Fırat Kalkanı Harekâtı, 2018'de Zeytin Dalı Harekâtı'nı gerçekleştirerek sınırında güvenli bir bölge oluşturmuştur. Bunları takip eden hamle ise 9 Ekim 2019'da Türkiye tarafından Barış Pınarı Harekâtı'ı olmuştur. Böylece Türkiye sorunu yerinde önleyici hamleler yaparak proaktif politikasını pratiğe dökebilme kapasitesini de göstermiştir (Güder, 2020: 13). 2006 yılında başlatılan Akdeniz Kalkanı Harekâtı ile de benimsenen proaktif dış politikanın Doğu Akdeniz'deki yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu harekât sonrasında da Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisi, Yavuz ve Fatih sondaj gemileriyle de sahada varlık gösterebilecek teknik donanım kapasitesini de yansıtmıştır. Kasım 2019 Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti Başkanlık Konseyi ile Aralık 2019 da yapılan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası ise TDP açısından Türkiye'nin bölgede oyun kurucu bir pozisyona gelmesinde stratejik bir hamle olmuştur.

4.1. Türk Dış Politikasının Kısıtları

Doğu Akdeniz'de enerji ve deniz yetki alanları odaklı sorunlar kendisini göstermeden önce Türk dış politikasının bölgedeki en büyük meselesi Kıbrıs olmuştur. 2000'lerin başında Doğu Akdeniz'in hidrokarbon kaynaklarıyla kızıştığı bir dönemde, uzun yıllar siyasi mücadele verilen GKRY'nin Mayıs 2004 yılında Avrupa Birliğine alınması Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de yeni zorluklar doğurmuştur.

Diğer taraftan Mısır'ın ilk seçilmiş Cumhurbaşkanı olan Mursi döneminde Türkiye ile MEB anlaşması imzalanmış ve Türkiye stratejik bir adım atarak bölgedeki konumunu güçlendirmiştir. Bu durum General Sisi'nin darbeye yönetime el koyması ve Türkiye ile yapılan anlaşmayı iptal etmesiyle değişmiştir. Yaşanan bu süreç de Türk dış politikasını yeni bir çıkmaza sokmuş, GKRY ve Yunanistan'la deniz alanlarındaki egemenlik hakları konusunda da yeni bir yalnızlıkla karşı karşıya kalmıştır.

Türk dış politikasını bölgede kısıtlayan başka bir faktör ise AB'nin bölgeye yönelik enerji yoğun politikaları olmuştur. Ukrayna krizi sonrası AB'nin Rus gazına bağımlılıktan kurtulma arayışlarına daha fazla yoğunlaşması ve Doğu Akdeniz de keşfedilen hidrokarbon rezervlerin

Birlik ülkelerine taşınması konusunda Türkiye'nin deniz yetki alanlarını gasp etmeye çalışan ye lkeleri GKRY ve Yunanistan ile işbirliğini tercih etmesi Türkiye'nin bölgede karşılaştığı diğer bir zorluktur.

Türkiye'nin dönüşüm yaşayan dış politikası, uzun yıllar dış politika yapımında söz sahibi olan kurucu elitler tarafından orantısız bir şekilde eleştirile gelmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle kronikleşen Kıbrıs meselesine yönelik yeni yaklaşımlar, Kemalist elit tarafından sert bir şekilde eleştirilerek “davaya ihanet” olarak değerlendirilmiştir (Uzuner, 2015: 379). Doğu Akdeniz'de Libya'yla deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmayla beraber Güvenlik ve Askeri İşbirliği Anlaşması da imzalanarak, elde edilen kazanımların korunması da hedeflenmiştir. Aralık 2019 da mecliste yapılan oylamada muhalefet Libya'ya asker gönderilmesine karşı çıkararak, bu durumu maceraperestlik olarak nitelemiştir (Haberler.com, 2021). İç siyasette Doğu Akdeniz konusunda ortaya çıkan bu olumsuz tavırlar, iyileştirici eleştiriler olmaktan ziyade genel anlamda Türk dış politikasının ideolojik dönüşümüne karşı duruşun bir uzantısı olması bakımından dikkat çekicidir.

SONUÇ

Küresel ticaret yolları, keşfedilen yeni enerji kaynakları ve içinde barındırdığı Süveyş Kanalı ve Kıbrıs adası gibi stratejik konumu Doğu Akdeniz'de son yirmi yıl içerisinde g mücadelesi odaklı stratejik ittifakların da kurulmasına yol açmıştır. Yaşanan süreçler incelendiğinde stratejik konumu, kaynakları ve bölgesel düzen kurucu bir aktörün veya sistemin eksikliği Doğu Akdeniz'deki istikrarsızlığı doğurmaktadır. Başta keşfedilen enerji kaynakları ve 2011 yılında başlayan Arap Baharı bölgeyi daha kırılğan bir yapıya dnştrmştir.

Keşfedilen bu doğal kaynaklar bölgede uzun tarihi geçmişe dayanan ve kronikleşmiş sorunlara yenir boyut kazandırmıştır. GKRY tek taraflı MEB ilanıyla bölgedeki hidrokarbon yataklarını çıkarma ve Avrupa pazarına ulaştırmayı hedeflemektedir. Yunanistan ise Ege Denizi'nin en güneyinde Doğu Akdeniz'e kıyısı olan adaları üzerinden MEB alanını genişletme gayesindedir. Enerji odaklı bu deniz alanı kazanma mücadelesinde KKTC ve Türkiye geliştirdikleri ittifak ilişkisiyle bölgedeki haklarını korumaya çalışmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, büyük oranda enerji ithalatına bağlı olarak dış ticaret açığını kapatma ve sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşma çabası içerisindedir. Bu politikası bağlamında Akdeniz kıyılarında var olan potansiyel hidrokarbon yataklarına en kısa sürede ulaşmayı planlamaktadır.

Türkiye Doğu Akdeniz'de yoğun g mücadelesi arifesin de yaşanan iktidar değişimi ile birçok alanda olduğu gibi dış politikasında da değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Türkiye güçlü ittifaklara dönüşen bu hoşnutsuzluklar karşında diplomasiyi önceleyen ama gerektiğinde askeri gücüyle sahada varlık gösterebilen politikasıyla bölgesel g stratejisini de yansıtabilmiştir. Türkiye bölgede düzen odaklı, stratejik ve değişen dış politikasının gereği olarak proaktif politikalar eğilimindedir. Bununla birlikte son dönemde içerde darbe girişimi ve muhalefet partilerinin yıkıcı eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştır. Tüm bu olumsuzluklar karşısında Türkiye, bölgede oyun kurucu politikalar izleyerek yeni ittifaklar kurmaya odaklanmıştır. Ayrıca sert güç unsurlarıyla teknik donanıma sahip sondaj gemilerini sahada aktif kullanarak fiili durum oluşturma potansiyelini de ortaya koyabilmiştir.

KAYNAKÇA

“CHP'den Deniz Yetki Alanı Mutabakatına İlişkin Değerlendirme”, Haberle.com, Erişim Tarihi: 03.01.2021, <https://www.haberler.com/chp-den-deniz-yetki-alani-mutabakatina-iliskin-12682253-haberi/>

Ayas, M.Ö. (2020). Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak Göç Diplomasisi, Öngel, V. ve Tatlı, H.S. (Ed.). *Sosyal Bilimler Perspektifinden Güç-Cilt I* içinde (ss. 151-165). Ankara: Gazi Kitabevi.

Bagci, H., & Erduramaz, S. (2017). Libya And Turkey's Expansion Policy in Africa. *JANUS. NET, e-journal of International Relations*, 8(2), 38-52.

Güder, S., Çemrek, M., & Mercan, M. H. (2020). Geleceğin Türkiye'sinde Dış Politika: Eğilimler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *İlim Kültür Eğitim Vakfı*. (4).

Hasanoğlu, İ., ve Abbasov, E. (2019). Rusya Federasyonu'nun Akdeniz Politikasında Kıbrıs. Hasret Çomak ve Burak Ş. Şeker. (Ed.). *Akdeniz Jeopolitiği Cilt-1* içinde (ss.803-818). Ankara: Nobel Yayınları.

Karagöl, E. T., & Özdemir, B. Z. (2017). Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü. *SETA*. 1-64

Karakuş, A. & Ekinci, O. (2021). OGSP'nin Gelişim Süreci: Bir Güvenlik Aktörü Olarak AB. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3(5), 557-582.

Kedikli, U. ve Çalağan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 120-138.

Kelkitli, Fatma A., (2019). Türkiye ve Akdeniz: Kapsamlı ve Proaktif Bir Dış Politika İnşa Etmenin Gerekliliği, Hasret Çomak ve Burak Ş. Şeker, (Ed.), *Akdeniz Jeopolitiği* içinde (ss. 600-612). Ankara: Nobel Yayınları.

Kıscık, S. (2019). 21. Yüzyılda Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Akdeniz Bölgesi'nin Önemi Anlamak. Hasret Çomak ve Burak Ş. Şeker. (Ed.). *Akdeniz Jeopolitiği Cilt-2* içinde (ss.1101-1127). Ankara: Nobel Yayınları.

NTV Haber, (2018). *Türkiye'nin İlk Sondaj Gemisi Fatih Arama Çalışmalarına Başlıyor*, Erişim Tarihi: 21.12.2020, https://www.ntv.com.tr/galeri/ekonomi/turkiyenin-ilk-sondaj-gemisi-fatih-arama-calismalarina-basliyor.IczwyfajSk6XblXy1XhM6Q/i_Rdi4iGJEC3_L3Na06w4Q

Oktav, Ö. Z., ve Ertem, H. S. (2015). Giriş. *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*. Ankara: Nobel Yayınları. 1-12

Oran, B. (2013). *Türk Dış Politikası-Cilt 3 (2001-2012)*. İstanbul: İletişim.

Özertem, H. S. (2016). Turkish Foreign Policy And The Energy Bonanza in The Eastern Mediterranean. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(4), 361-374.

Prescott, J. R. V., & Schofield, C. (2005). *The Maritime Political Boundaries Of The World*. 2nd Edition. Martinus Nijhoof Publishers.

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), (2019). *Doğu Akdeniz'de Yükselen Gerilim: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açıdan Yapılması Gerekenler Raporu*. Ankara, 1-20.

Şahin, İ. (2019). Doğu Akdeniz'de Enerji Çatışması ve İşbirliği. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*. No:3. 1-48

Tür, Ö., ve Han, A. K. (2015). 2000’li Yıllarda Türk Dış Politikasını Anlamak. Özden Zeynep Oktav ve Helin Sarı Ertem, (Ed.), *2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatla, Riskler ve Krizler* içinde (ss.13-46). Ankara: Nobel Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. *Türkiye Cezayir Siyasi İlişkileri*. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2020, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cezayir-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

Türkiye Cumhuriyeti Tunus Büyük Elçiliği. (2019). *Türkiye Tunus Ekonomik İlişkileri*. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2020, <http://tunus.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/354802#:~:text=T%C3%BCrkiye%20ile%20Tunus%20Aras%C4%B1nda%20bir,Anla%C5%9Fman%C4%B1n%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BC%C4%9Fe%20giri%C5%9F%20tarihinde%20s%C4%B1f%C4%B1rlam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>

Uzuner, Z., M. (2015). Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türk Dış Politikasında Kıbrıs Sorunu. Özden Zeynep Oktav ve Helin Sarı Ertem. (Ed.). *2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatla, Riskler ve Krizler* içinde (ss.363-404). Ankara: Nobel Yayınları.

Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, 4(6). 1-70.

Yaycı, C. (2020). Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmasının Sonuç ve Etkileri. *Kriter Dergisi*, 4(42), 34-37.

Yılmaz, E. A., (2020). Doğu Akdeniz’deki Gelişmeler Doğrultusunda Türk Dış Politikasının Dünü ve Bugünü. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 12(48), 27-48.

Yılmaz, M., (2020). *Türkiye’yi Kuşatma Senaryosu Türkiye’nin Zaferiyle Bitti*, Star Açık Görüş, Erişim Tarihi: 21 Aralık 2020, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/turkiyeyi-kusatma-senaryosu-turkiyenin-zaferiyle-bitti-haber-1587580/>

“Ve Piri Reis Yola Çıktı”, TRT, 23.09.2011 Erişim Tarihi: 21 Aralık 2020, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/ve-piri-reis-yola-cikti-10053.html>

Mavi Vatan Kavramı ve Önemi. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2020, <https://mavivatan.net/mavi-vatan-kavrami-ve-onemi/>

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM KAVRAMI VE İLETİŞİM SÜRECİ

Öğr. Gör. Pelin SU ALTAN

Bartın Üniversitesi

ORCID: 0000-2118-5078

ÖZET

İnsanlık tarihi ile beraber insanlar kimi zaman savaş, sürgün, doğal afetler yüzünden kimi zaman da daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek adına göç etmişlerdir. Yaşanan bu göçler sırasında kültürün maddi ve manevi öğeleri de taşınmış ve farklı kültürden gelen insanlar birlikte yaşama durumunda birbirilerini etkilemeye başlamışlardır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin hız kazanması, kurumların malların hizmetlerin ve sermayelerin ülke içi ve dışı hareketine sebep olmakta ve uluslararası göç bu hareketin en önemli sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli nedenler ile gerçekleşen uluslararası göç olgusu, farklı kültürden gelen insanların karşılaşmasına ve bir arada yaşamalarını sürdürmelerine sebep olmuştur. Bundan dolayı, kültürel farklılıklardan kaynaklanan iletişim problemleri ve kültürel çatışmalar kültürlerarası iletişimi doğurmakta ve bu olgu uluslararası göçün bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda uluslararası göç ile birlikte farklı kültürlerden gelen insanların bir arada yaşamaları kültürlerarası iletişimin bugün kazandığı boyutu göstermekte ve önemini artırmaktadır. Bu çalışmada, uluslararası göç bağlamında farklı kültürel geçmişe sahip bireylerin bir arada yaşamaları sonucunda ortaya çıkan kültürlerarası iletişim olgusunun kuramsal çerçevesi tartışılacak olup yeni araştırmalara ışık tutması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kültür, uluslararası göç, kültürlerarası iletişim, küreselleşme, kimlik, kültürel çatışmalar.

CONCEPT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION AND COMMUNICATION PROCESS

ABSTRACT

Throughout history, people migrated due to war, exile or natural disasters or in order to have better living conditions. The tangible and intangible elements of culture were transferred during these migrations and people from different cultures started to influence each other in case of coexistence. Advances in transportation and communication technologies result in movements of goods, services and capital within and among the countries, and international migration manifests itself as an important outcome of these movements. International migration that occurs due to various reasons has led to the encounter and coexistence of people from different cultures. As a result, communication problems and cultural conflicts stemming from cultural differences give rise to intercultural communication and this phenomenon emerges as a consequence of international migration. In this context, coexistence of people from different culture as a result of international migration demonstrates the current state of intercultural communication and increases its significance. This study aims to discuss the theoretical framework of the concept of intercultural communication, which is attributable

to coexistence of people with different cultural background within the context of international migration, and provide guidance for future studies.

Keywords: Culture, international migration, intercultural communication, globalization, identity, cultural conflicts.

Giriş

İnsanlık tarihinden itibaren çeşitli sebepler yüzünden insanların köyden kente, kentten başka bir kente, kentten başka bir ülkeye veya bölgeler arası hareketleri olmaktadır. Kimi zaman bu hareketlilik büyük ve kitlesel kimi zaman küçük gruplar halinde kimi zaman doğal afetler, savaş, sürgün gibi sebepler yüzünden zorunlu kimi zaman kişilerin kendi istekleri ile gönüllü kimi zaman ekonomik kimi zamansa sosyal ve kültürel olarak çeşitlilik göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Tarihten günümüze kadar gelen ve süreklilik içinde olan bu hareketliliğe göç adı verilmektedir. Hayatımızın bir parçası olan göç olgusu birçok alanı içinde barındırdığından farklı disiplinler tarafından çalışma ve araştırma konusu olmuştur. Doğası gereği insanların hayatında büyük ve köklü değişiklikler yaratabilen göç olgusu, sosyal ve politik anlamda bir mekandan başka bir mekana doğru yapılan ‘toplumsal bir aktarım’ olarak tanımlanabilir (Osmanoğlu, 2016:78). Göçü zamanla farklılaşan ihtiyaçlar ve gereksinimler nedeni ile ‘insanların bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun vadeli, geriye dönüş veya sürekli yerleşim doğrultusunda yapılan toplumsal ve kültürel yer değiştirmesi’ (Yalçın, 2004:13) şeklinde tanımlamak da mümkün olacaktır.

Tarihsel süreçte göç olgusu her zaman var olmuş olması rağmen endüstrileşme ile hız kazanmış ve form değiştirmiştir. İngiltere’de Sanayi Devrimi ile başlayan (1760-1840) endüstrileşme hareketi verimli toprak arayışı ile yapılan göçleri hammadde ve pazar arayışına çevirmiş ve böylece sömürgeleşme ve kapitalizm sürecinin hızlanması sebep olmuştur (Toksöz, 2006:11). Bu dönem itibari ile üretim fabrikaya taşınmış, aynı zamanda ortaya çıkan yeni teknolojilerle birlikte toplumun kurum ve yapılarını değiştirmiş ve değerler, normlar, davranışlar ve insan hareketliliğinde yeni bir model gelişmesine sebep olmuştur (Özdemir, 2014:1). Endüstrileşme ile başlayan fabrikalaşma sürecinde, çiftçilerin elinden topraklarının alınarak mülksüzleştirilmesi (Toksöz, 2006:13-14) fabrikaya olan ilgiyi artırmış, işçi sınıfının oluşmasını sağlamış ve köyden kente, kentten başka bir kente yaşanan göç hareketliliğini ortaya çıkarmıştır. Ekonomik büyümenin hızlanması ile iş gücü hareketliliği başlamış, bunun sonucunda sadece ekonomik alanda değil sosyal, siyasal ve kültürel alanda yaşanan etkiler göç hareketliliğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Yaşanan göç hareketliliklerinin ülkelerin sınırları dışında da yaşanması durumu ile uluslararası göç incelenmesi ve araştırılması gereken konu olarak ortaya çıkmıştır. Küresel bütünleşmenin bir olgusu olarak karşımıza çıkan uluslararası göç süreci ülkeler arasındaki ekonomik, siyasal ve kültürel bağların hızla değişmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Giddens, 2000:569). Tarihsel süreç içine bakıldığında 4. yüzyılın ortalarında Çin İmparatorluğunun egemenliğinden kurtulmak için Batıya doğru hareket eden Kavimler Göçü (Aksoy, 2012:293), Amerika kıtasının keşfinden sonra Avrupa’nın çeşitli bölgelerinden (İspanya, Portekiz, İngiltere vb.) gerçekleşen hareketler (Öztürk, 2011:5) ve Dünya savaşları sonrasında ülkelerde meydana gelen ekonomik sorunları giderebilmek için ihtiyaç duyulan iş gücü ihtiyacını karşılamak adına yapılan hareketler (Mutluer, 2003:31) uluslararası göç hareketliliğinin başlıca örnekleri arasında gösterilebilir. Uluslararası göç süreci kapitalizmin dünya üzerindeki etkisi ile ayrı bir hız kazanmıştır. Ayrıca, uluslararası göç ile birlikte sadece insanlar değil kültürler, yaşam şekilleri ve hastalıklar da taşınmıştır.

Uluslararası göçün tarihsel süreç içindeki ilerleyişi ulaşım ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi küreselleşme ile paralellik göstermektedir. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle özellikle günümüzde sınırlar ortadan kalkmış, dünyanın bir ucunda olan haber bir diğer ucundan saniyesinde duyulmaya başlanmış ve böylece insanların da içinde buldukları küresel bir havuz McLuhan'ın deyişiyle '*global village (küresel köy)*' (1964) oluşmuştur. Ona göre, gelişen bilişim ve iletişim teknolojileri ile aynı paralellikte büyüyen küreselleşme; dünyanın küçülmesini (Talas ve Kaya, 2007:150), ve tek bir mekan haline gelmesini sağlayarak dünyanın küresel köye dönüşmesini sağlamaktadır (Robertson, 1998:22). Böylece, küreselleşme ile küresel köye dönüşen dünya düzeninde ilişkiler ağı, aktif rol oynamaya başlamış, erişebilirlikler artmış, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel ilişkiler yeniden üretilerek akışkan bir süreç ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, gelişen teknolojiler insanların dolaşımını ve bilgi alışverişini kolaylaştırmakla kalmayıp uluslararası göçü tetikleyen önemli sebepler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Önceleri ekonomik kaygılar sebebiyle çalışma odaklı yapılmaya başlanan uluslararası göç hareketleri, günümüzde küreselleşmenin pek çok alanda hayatı kolaylaştırıcı etkiye sahip olmasından dolayı farklı etmenler sebebiyle yapılmaya başlanmıştır. Bu hareketlilik sonucunda göçü alan ve göçü veren ülkeler arasında ilişkiler etkilenmiş, göç dalgalarının yaşandığı ülkelerde kültürel geçişler ve iletişim ve/veya iletişimsizlikler yaşanmaya başlanmış ve küreselleşmenin uluslararası göçe olan etkileriyle kültürlerarası iletişim uluslararası göçün doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır.

Günlük yaşam içinde karşılık bulan 'kültürlerarası iletişim' kavramını kavramsal olarak anlamak ve tartışmak, bireylerin yaşadıkları süreçleri anlamlandırabilmek açısından önemlidir. Kültürlerarası iletişim, küreselleşme ve uluslararası göç kavramlarının bireylerarası yaşanan iletişim/iletimsizlik ve çatışma durumunun tetikleyici sonucu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Farklı kültür gruplarından bir araya gelen bireylerin birlikte yaşamaya çalışmaları sonunda yeniden üretilen sentez kültür biçimi ve birbirileri arasında kurdukları iletişim ağı kültürlerarası iletişim çalışmalarının önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme ve uluslararası göç süreçlerinin etkisinin kavramsal olarak tartışılmasına ek olarak, bireylerarası kurulan sentez kültürü anlayabilmek ve çözümleyebilmek için kültürlerarası iletişim kavramının mercek altına alınması, beraberinde getirdiği sonuçlara dikkat çekmesi bakımından önem arz etmektedir.

Kavramsal Tartışma

İnsanlığın varoluşundan itibaren bireyler sürekli iletişim ve etkileşim içinde olmuşlardır. Kurulan bu iletişimler insan hareketliliğinin ülkelerin sınırlarını aşacak şekilde ilerlemesi ile bireysel boyuttan toplumsala evrilmiştir. Uluslararası göç süreçlerinin de etkisi ile ülkelerin ve bireylerin birbirileri ile kurdukları siyasi ve ekonomik ilişkiler, küreselleşme ile kültürlerarası iletişimin ortaya çıkmasını etkilemiştir. Bireylerin sahip oldukları kültürler, akışkanlık içinde bireyler ile birlikte taşınmış ve farklı kültür grupları ile bir arada olma durumunda yeniden üretilmiştir. Yeniden üretilen ve kendine yeni yaşam alanı bulan farklı kültür gruplarının bir araya gelmesi ile oluşan bu sentez kültür kültürlerarası iletişim kavramı ile adından bahsettirmektedir (Altan, 2019:45-6). Bireyler yaşadıkları çevreden toplumsal bellek aktarımı yoluyla kültürlerine ait sembollerini, anlamları öğrenmektedirler. Hatta bu aktarım destanlar, hikâyeler gibi sözlü tarih aktarımı yolu ile hız kazanırken aile içinde verilen değer ve normlar ile pekişmektedir. Bu sebeple, farklı kültür gruplarından bir araya gelerek ortak yaşam alanında birleşen bireylerin arasında kurdukları iletişimi anlayabilmek için kültür çözümlemesi yapmak önemli olmaktadır. Edward T. Hall'e göre, 'kültür iletişim, iletişim de kültür demek' olduğundan (1959:169) günlük hayatımızda kurduğumuz iletişimin kültürümüzün ta kendisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İçinde bulunduğumuz akışkanlık ve etkileşim sürecinde ile sadece insanlar, hastalıklar, kültürler göç etmekle kalmayıp olduğumuz yerdeki bilginin, hislerin, düşüncelerin ve sembollerin (*dil, meaning*) de seyahat ettiği görülmektedir. Bireyler yetiştirildikleri çevrenin kendi kültür değerleri ve kuralları çerçevesinde davranışlar sergilemektedir. Bu sebeple kültür ve iletişimin birbirinden ayrılmayan bütünü parçaları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kültür, öğrenilmekte, nesilden nesile sözlü iletişim ile aktarılmakta ve korunmaktadır (Andersen, 1988:229). Birey öğrenmeyi ev, aile, okul, arkadaş çevresi gibi etkileşim kanalları aracılığı ile devam ettirmektedir. Bu sebeple, bireyin davranışı farklı sosyo-kültür grubu içine girdiğinde genellikle anlaşılmamakta veya yanlış anlaşılmaktadır. Bu sebeple, dili ve kültürel sembolleri incelemek bireyin anlaşılmasını kolaylaştırıcaktır. Sembolik-soyut dil, kültürel bir varlık olan insanın vazgeçemeyeceği bir araçtır (Kantarı, 2014:156). Dili disiplinler arası ve farklı boyutlarda tartışmak mümkündür. Ancak, kültürlerarası iletişim sürecinin bağlayıcısı olan dil; sadece iletişim kurmaya yarayan bir araç değil deneyimlerimizi kategorize ettiğimiz kültürün ürünüdür ve ait olduğu lehçenin kültür değerlerini yansıtır (Kluckhohn ve Kelly, 1983:243). Birey konuşmaya başladığı andan itibaren önce ailesinde sonra sosyal çevresinde iletişimin sunduğu davranış biçimlerinin kalıplarını öğrenmekte ve kültürün bir parçası haline gelmektedir. Konuşmak bir dili öğrenmek değildir, kültürün şekillendirdiği sözcüklerin derin bağlamlarını, kodlarını, anlamlarını öğrenmektir.

Kültürlerarası iletişim kavramının gelişimine bakıldığında, '*kültürlerarası*' terimini ilk kullanan, 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD Dış İlişkiler birimlerinin diplomatlarına verdiği eğitimde 1946 yılında Ruth Benedict olmuştur (Özdemir, 2011:30). Benedict'in verdiği eğitim yabancı bir kültürün iletişim davranışlarını inceleyerek bu davranış biçimlerine karşın savaş taktiği oluşturma (Kantarı, 2014:30) yönünde olmuştur. '*Kültürlerarası iletişim*' kavramını kuramsallaştırarak '*The Silent Language*' adlı kitabı yayımlayan Edward T. Hall (1959), konuşmanın kültüre dair izler taşıdığını (1959:120), söyleyerek kurulan iletişimde kültürün konuşma (dil) ve davranışlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Hall, kültürlerarası iletişim modelini emik yaklaşım üzerinden kurgulamış ve 'olayları kültür üyeleri gözünden anlama çabasının sadece kültürün içeriden incelenmesi' ile mümkün olacağını vurgulamıştır (Altan, 2019:48). Farklı kültürlere mensup bireylerin etkileşimleri sonucu ortaya farklılıklar ve farklılıklardan doğan *yabancı* kavramı çıkmaktadır. Roth kültürlerarası iletişimi, kültürel farklılıkları gözetken, yabancıların algılanmasını ve açıklanmasını sağlayan ve bireyler arasında gelişen etkileşimi açıklamaya çalışan disiplinler arası bilim dalı (1995:20) olarak tanımlamaktadır. Yapılan araştırmalara göre disiplinlerin kültürlerarası iletişimi kendi alanlarına göre yorumladıkları görülmektedir. Sosyologlar için kültürlerarası iletişim toplum üzerinden incelenmesi ve tartışılması gereken olgu iken, dilbilimciler için iletişim kodları ve dil (*semboller-meaning*) üzerinden tanımlanmaya çalışılmaktadır.

Kültürlerarası iletişim, Edward T. Hall sayesinde niteliksel araştırma yöntemini kullanarak kültürü çalışan antropoloji ile iletişim biliminin birleşmesine öncülük etmiştir. Ona göre iletişim, 'araştırılabilen, çözümlenebilen ve bireyler arasındaki etkileşimin kültürel kalıplarının kuramsal olarak ifade edilebildiği bir alan' (1959) olarak tarif edilmektedir. Bu süreçte önemli olanın zamanın ve mekânın algılanması, jest, mimik ve sözsüz iletişim ile kültürün kavranması olmaktadır. Hall'un öncülüğünü ettiği kültürlerarası iletişim kuramı günümüzde, sözsüz iletişim, vücut devinimleri (*kinesics*), mekanın kullanımı (*proxemics*), sesin dil dışında kullanımı (*paralanguage*) ve zamanın kullanımı (*chronemics*) (Kantarı, 2014:66) kategorilerinde incelemektedir. Kültürlerarası iletişim çalışmaları 1960'lı yıllarda popülerlik kazanmış ve kuramsal olarak pek çok araştırmacı tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Kluckhohn ve Strodtbeck (1961), Samovar ve Porter (1973), Condon ve Yousef (1975) yaptıkları çalışmalarla farklı kültürlere mensup bireylerin değer yönelimleri ve

davranış biçimlerine ait araştırmalar yaparken; Hall (1977) yaptığı çalışma ile kültürlerarası iletişim araştırmalarına yönelik yayın yapmış; Gudykunst (1984) yapmış olduğu çalışma ile kültürlerarası iletişim teorisine büyük katkı sağlamıştır.

Kültürlerarası iletişim çalışma alanları ve etkileşimsel nitelikleri göz önüne alındığında uluslararası iletişim (*international*), kitle iletişimi, kişilerarası iletişim (*inter personal*), çok-kültürlülük (*multicultural*) ve çapraz kültürlerarasılık (*crosscultural*) ve kültürlerarası (*intercultural*) terimleri ile karşımıza çıkabilmektedir. Çapraz kültürlerarasılık ile kültürlerarası iletişim kavramları en çok karıştırılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma alanı olarak çapraz kültürlerarasılık (*crosscultural*) çok kültürlü toplumlarda yapılan karşılaştırmalı çalışmalara verilen ad olurken kültürlerarası çalışmalar (*intercultural*) farklı kültüre mensup bireylerin karşılaşmaları sırasında gerçekleşen etkileşim olarak tanımlanmaktadır (Asante ve Gudykunts,1989 akt. Kantarı, 2016:69). Farklı disiplinlerin ilgisini çeken ve çalışma alanı olan kültürlerarası iletişim kavramı için yukarıda verilen tanımsal farklılıklar göz önüne alınarak çalışmalar yapıldığında, literatüre gerçek anlamlı katkılarının yapılacağı kanaatindeyim.

Kültürlerarası İletişim Kavramının İletişim Süreci Bağlamında Çözümlemesi

Kültürlerarası iletişim, kültür, birey, iletişim kavramlarını içinde barındıran çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir. İletişim sürecine dâhil olan bireylerin davranışlarını kültürel çerçevede açıklamaya çalışan disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın temelinde kültürü tarif etmek ve tanımlayabilmek oldukça güç olsa da kültür için ‘doğanın verdiklerine karşın insanoğlunun yaptığı her şeydir’ (Güvenç, 2011:120-23) tanımlaması yapılabilir. Dili, sembolleri, kavramları kısaca bireyi birey yapan her türlü özellikleri kültür bakımından ele alan kültürlerarası iletişim, ‘bireyleri kültürel varlıklar’ olarak kabul ederek (Kantarı, 2014:15) içinde buldukları toplumda iletişimi ve davranış biçimlerini araştırmaktadır. Kültürü tanımlamak ve kültürel farklılıklarla ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak için pek çok disiplin çalışmalar yapmaktadır. Bunların başında kültür bilimi olarak bilinen antropoloji, sosyoloji, etnoloji, etnografi, halkbilimi gelmektedir. Disiplinlerinin bakış açılarını kullanarak pek çok kuram üzerinden kültürü ve kültürel sorunları tartışan bu bilim dallarından antropoloji kültürü davranış örüntüleri üzerinden açıklamaya çalışarak dilin önemini vurgulamış böylece kültürü iletişim ile birleştirmiştir.

Bireylerin kendi aralarında kurdukları iletişim, bireyin toplumsal bir varlık (Güvenç, 2011:411) olmasından kaynaklanmaktadır. Birey olduğu toplumda/toplulukta sosyalleşmek istemektedir. Bu sebeple, kendi kültürel değerleri ile davranış göstererek karşındaki bireyler ile iletişim kurar. Eğer bu iletişim bireyin kültürel sınırları dışında gerçekleşiyor ise kurulan iletişim kültürlerarası olma özelliği kazanmaktadır. Kurulan iletişim sırasında bireyler arasında değerler, normlar, davranış örüntüleri bağlamında farklılıklar varsa ‘*ben ve öteki*’ kavramları ortaya çıkmaktadır. *Öteki* kavramı, bir toplumda bulunan farklı iki kültür grubundan baskın olan toplumun üyelerinin diğer kültür grubu için yaptığı tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca denilebilir ki *öteki*, ‘*ben*’ tanımlamasının yapıldığı koşullarda anlam kazanmaktadır. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuçları en aza indirmek, kurulan bireylerarası iletişim sürecinde insan algı ve davranışlarına yaptığı etkiyi ortadan kaldırabilmek için kültürel çeşitliliği merkeze alan kültür ve iletişim kavramlarını kullanarak anlamların sembolik etkileşimleri üzerine çalışmalar yapan kültürlerarası iletişim önem kazanmaktadır.

Bireylerarası kurulan etkileşim ve iletişimin temelinde ‘*kültür*’ yatmaktadır. Kültürü; Levi-Strauss (1958) ve Geertz (2010) ‘*paylaşılan anlamlar (semboller) bütünü*’ olarak, Tylor (1871) ‘*bir toplumun üyeleri tarafından bilgi, inanç, ahlak, gelenek ve tüm alışkanlıkları içeren bütün*’ olarak, Keesing ve Goodenough (1961) ‘*bilginin, algının, inançların semboller*

yolu ile aktarımı’ olarak, Douglas (1966) *‘davranış ve değerleri tanımlayan kategorik sistem*’ olarak, Brislin (1988) *‘ortak değer, inanç ve tarih aktarımı*’ olarak ve Barthes (1972) *‘toplumların ideolojik yansıması*’ olarak tanımlamaktadır. Kültür farklı pek çok alanın çalışma konusu olmuş geniş bir olgudur. Tanımlardan anlaşılacağı gibi akışkan bir süreç olmasından dolayı içinde pek çok parametreyi barındırdığı söylenebilir. Bu sebeple kültür, insanı insan yapan her şeydir ve iletişim sürecinden bağımsız düşünülmemektedir. Her birey içinde yaşadığı toplumun kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Farklı kültür gruplarından bir araya gelen bireylerin aralarında kurdukları iletişim de bu kültürel farklılıklara dikkat çekmektedir. Bireylerin içinde buldukları kültürle kültürü öğrendikleri dikkate alındığında, farklı kültürle tanışma durumunda hem kendi kültürünün özelliklerini aktardıkları hem de yaşam alanı buldukları kültürden etkilendikleri görülmektedir.

Tarihsel süreç içinde kültür kavramı yerine Fransız ve İngilizler *‘uygarlık-medeniyet (civilization)*’ kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir (Güvenç, 2011:122). Önceleri kültür kavramı doğa üzerinden açıklanmaya çalışılmış olsa da daha sonra uygarlık kavramı üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Kültürel antropolojide kültür, hem insan davranışları hem de maddi ve maddi olmayan düşüncel bileşenlerle görünür hale gelen fikir, inanç, düşünce ve değerler sistemi olarak tanımlanmaktadır (Maletzke, 1996:16). Kültürlerarası iletişim sürecinde ise kültür; inanç, değer yargıları, tarihsel süreç ile farklı kültür gruplarından olan bireylerin karşılaştıklarında birbirilerini anlamak için kullandıkları dil (sözsüz iletişim) ve sembolleri kapsayan bütündür.

Kültürlerarası iletişimin farklı kültür grupları arasındaki iletişim sürecinin anlaşılabilmesi için özelinde iletişimin karmaşıklığının ve hem istemli hem de istemsiz (kendiliğinden, doğal olarak) olarak gerçekleşebildiğinin kabul edilmesi gerekmektedir. İletişimin istemli, planlı gerçekleştiğini savunan bilim adamlarına göre *‘iletişim sürecindeki mesajlar istemli olarak gönderilmektedir ve kesinlikle rastlantısal değildir’* görüşünü savunmaktadırlar (Miller ve Steinberg, 1975). İletişimin bilinçsiz, kendiliğinden herhangi bir kasıt içermeden gerçekleştiğini savunan görüşler de vardır. Buna göre, bireyler iletişim sürecine katılmak istemeseler de eylemlerinin iletişimin bir parçası olduğunun bilincinde olmadan istemsiz olarak verdikleri mesajlar karşı taraf tarafından algılanır ve iletişim sürecine dâhil olmuş olurlar (Reusch, 1951 akt. Kantarı, 2014:40-42). İstemsiz başlayan iletişim süreci kültürlerarası iletişim sürecinin anlaşılabilmesi için önem taşımaktadır.

İletişim süreci ile ilgili pek çok kuramsal çerçeve olmakla birlikte hiçbir kuram tek başına kültürlerarası iletişimi açıklamaya yetmemektedir. Bu sebeple, kültürlerarası iletişim süreci iki ayrı kültüründen bireylerin birbirileri ile karşılaşma durumunda aralarında kurdukları etkileşim ve iletişim olarak ayrı çerçevelerde incelenip tartışılmaktadır. Bireyler her ne kadar sosyal varlıklar olarak kabul edilmiş olsa da her bireyi bir başkasından ayıran duygu, düşünce ve zihinsel sınırları mevcuttur. Her birey kendi biricikliği ile toplumsallaşmaya çalışmaktadır. Bunun sebebi, iletişim sürecine katılan bireylerin yaşı, sosyo-ekonomik koşulları, eğitim düzeyi ve yaşadığı sosyal çevresi iletişimin kendisini belirlemektedir. İletişim kültürün nesiller boyu sosyalleşme ile aktarılması ile oluşmakta ve böylece toplumsal semboller, sesler, jest ve mimikler toplumun her üyesi için anlam kazanmaya başlamaktadır. Buna göre, ders olarak görmediğimiz, bize öğretilmediğini düşündüğümüz ama günlük hayatımızın bir parçası olarak sıklıkla gerçekleştirdiğimiz pek çok şeyi kültürümüze yeni giren bireyin anlaması pek mümkün olmayacaktır. Bu sebeple bireylerin sembolleri kendi kültürlerine göre yorumlayıp anlamlandırdıklarını ve kültürü yeniden ve yeniden ürettiklerini bunun sonucu olarak da kültürlerarası iletişimin önem kazanmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada 'kültürlerarası iletişim' kavramının çözümlenmesi, içinde bulunduğu iletişim sürecinde kültürün sembol, anlam, iletişim ve tarihsel süreç içindeki aktarımının anlatılması hedeflenmiştir. Kültürlerarası iletişimi çalışmalarında sistemleştiren ve kavramsallaştıran Edward T. Hall'e göre kültür, bireyin aktarıcı, öğreticisi ve davranış kalıplarının belirleyicidir (1976:16) ve iletişimin kendisidir (1959:169). Bu süreç toplumsal süreç içinde nesilden nesile aktarılan sembol ve anlamların öğreticiliği ile beraber kişiliğin, hareketlerin, duygu ve düşüncelerin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple kültür, bireyi birey yapan her şey demektir (Güvenç, 2011:320). Kültür sadece dil ile kurulan iletişim değildir; karmaşık bir bütün olmasına karşın sistemlidir ve kültür sistemi içinde iletişim; sözlü, sözsüz mesajlar ve onlara ait anlam aktarımları ile gerçekleşmektedir. Bu sebeple, dil kadar semboller önem kazanmakta, böylece iletişim sürecinde içinde kültürün önemi artmaktadır. Kültür, toplumsal bellek aktarımı ile yaşatılan ve toplumsal sürekliliği sağlayan aynı toplumda yaşayan bireylerin ortak mirasıdır. Bu mirası öğrenen her birey kendine özgü biricikliği ile kültürü yeniden üretir ve kendinden sonraki kuşağa aktarmak üzere onunla yaşar. Bu sebeple, ortak kültür (ortak tarih bilinci), aynı toplumda yaşayan bireyleri bir arada tutan, aidiyet kazandıran ve *ben* olmalarına katkı sağlayan kolektif düşünme ve iletişim kurma biçimidir.

Kültürün birleştirici özelliği farklı kültür gruplarından bir araya gelen bireylerle karşılaşma anında kendini ön plana atarak *öteki* düşüncesinin oluşmasını sağlar. *Öteki* ile *ben'in* iletişim kurma biçimi, farklı kültüre ait bireyler arasında gerçekleşen etkileşim ve anlam aktarımları ve kültürel farklılıklara yapılan atıf kültürlerarası iletişimin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Roth, 1995:20). Dil, kültür, iletişim gibi çeşitli alt disiplinlere çalışma konusu olabilen kültürlerarası iletişim, kendine farklı disiplinlerde çalışma alanı bulabilmiştir. Örneğin, dil bilimciler kültürlerarası iletişimi dil ve kültür üzerinden tartışırken, iletişim bilimciler ise iletişim süreçleri ve kültür üzerinden kültürlerarası iletişim çalışmalarına katkı sağlamışlardır. Farklı kavramlar ve kuramlar üzerinden açıklanmaya çalışılan kültürlerarası iletişim için ortak kabul edilebilecek olgunun dil üzerinden kurulan kültür inşasında anlamlar, semboller ve davranış kalıplarının etkisi olduğu görülmektedir. Farklı kültürden bir araya gelen bireylerin karşılaştıkları anda birbirilerini anlamak için kullandıkları dil, kodlar ve sembollerin yani gündelik hayat pratiklerinin yanlış anlaşılması veya anlaşılmaması durumunda çatışma durumu ortaya çıkabilmektedir. Bu durumu, kültürel bir sorun olarak görmek yerine kültürlerarası iletişim süreci olarak görmek kültür etkileşimini hızlandıracaktır. Aksi takdirde, sorun algısı, iletişim sürecinin tersine gelişmesine ve gruplar arası ön yargı ve isteksizliklerin çoğalmasına sebep olacaktır. Ayrıca, yabancı olarak kodlanan aynı kültür grubuyla karşılaşan farklı bireyler, farklı etkileşim ve iletişim süreçleri gösterebilmektedirler. Herkes kültürlerarası iletişimi aynı düzlemde yaşar veya her birey '*yabancı*' olarak gördüğü kültür gruplarıyla sorun yaşar gibi kesin bir kaniye varılmamaktadır.

Sonuç olarak, kültürlerarası iletişim farklı kültür gruplarından bir araya gelen bireylerin birbirileri arasında kurdukları iletişim ve etkileşimi inceleyen bilim dalıdır. Kültür ve iletişim süreçlerinin kavramsal tartışması üzerinden kültürlerarası iletişim sürecinin açıklandığı bu çalışmanın çok daha kapsamlı araştırmalara ışık tutması istenmektedir. Bireylerin toplum içinde kültürlenmesinin yanında her bireyin birbirinden farklı olduğu göz önüne alındığında kültürlerarası farklılıkların olması durumu da doğaldır. Bu sebeple, kültürün kendi doğasında ayrılıklar olduğu kadar farklılıklar da vardır. Küreselleşme ile beraber sermaye, bilgi, teknoloji ve kültür etkileşimi dünyaya hızla yayılmış ve bunun sonucu olarak kültürlerarası iletişim kavramı ortaya çıkmıştır. Akışkanlığın içindeki moderniteye (Bauman, 2017) bağlı olarak kültür her yeni etkileşimde yeniden üretilmektedir. Dünya, içinde bulunduğumuz çağ ve imkânları sebebi ile iletişimin en hızlı dönemini yaşamaktadır. Bu sebeple, hareket eden

kültürler etkileşim ve iletişim süreçlerini kültürlerin sınırlarını aşacak şekilde sürdürmekte ve iletişim sürecini kültürlerarası iletişime bağlı olarak bireylerin oluşturdukları kodlar üzerinden gerçekleştirmektedir. Farklı kültür gruplarına ait bireylerin karşılaştıkları anda gerçekleştirmeye başladıkları iletişim süreci 'ben ve ötekinin' belirlenmesine ve kimliklerin oluşmasına sebep olmaktadır. İletişimi belirleyen dil, söz, kod, sembol ve anlamlar olduğuna göre ve bunlar kültürle şekillendiğine göre birbirini yabancı gören bireylerin arasında gerçekleşen iletişim sürecinde yanlış anlaşılmalara ve/veya anlaşılmazlıkların yaşanması doğaldır.

Her iletişim içinde kendi kültürünü barındırmaktadır. Bu sebeple, bu çalışmada vurgulanmak istenen kültürlerarası iletişimi belirleyen faktörlerin en başında kültürün kendisinin olduğu ve kültürleşme/kültürlenme sürecine bağlı olarak kültürlerarası iletişimin gerçekleştiği olmaktadır. İletişimi gerçekleştiren bireylerin kültürlerinin öğrenilmesi, bakış açılarının (değer, norm, inanç vb.) keşfedilmesini kolaylaştırmakta ve böylece iletişim sürecinde yaşanan çatışma ve anlaşmazlıkların çözümünün bulunmasını hızlandırmaktadır. Aynı zamanda, farklılıkların olması toplumsallaşma süreci içindeki kültürün ve bireylerin gelişmesine derin katkı sağlamaktadır. Kültürlerarası iletişim sürecinde her birey kendi kültürüne ait sembol, anlam, inanç, gelenek veya yaşam biçimlerini bir diğer kültür grubundan olan bireye öğretebilmekte ve ortaya yeniden üretilen sonunda karşılıklı kazanç elde edilen sentez kültür çıkmaktadır. Şüphesiz, anlatılmaya çalışılan sebeplerden ötürü kültürlerarası iletişim bilim dalı olarak çok daha fazla ilgiyi, araştırmayı ve özveriye hak etmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Journal Of International Social Research*, 5(20), 292-303.
- Altan, P. S. (2019). *Outsiders: Intercultural Communication in the Concept of International Migration* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Andersen, P. (1988). Explaining Intercultural Differences in Nonverbal Communication. *Intercultural Communication: A Reader*, 272-281.
- Barthes, R. (1972). *Mythologies*. New York: Hill And Wang.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite* (S. Okan Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Condon, J. C., ve Yousef, F. S. (1975). *An Introduction to Intercultural Communication*. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company. Inc..
- Douglas, M. (1966). *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London And New York: Routledge & Keagan Paul.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması* (H. Gür, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel Ve C. Güzel, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gudykunst, W. B., Ting-Toomey, S., ve Chua, E. (1984). *Culture And Interpersonal Communication*. Newbury Park: Sage Publications, Inc.
- Güvenç, B. (2011). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Hall, E. T. (1959). *The Silent Language*. New York: Anchor Books.
- Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. New York: Anchor.
- Kantarı, A. (2014). *Kültür, Farklılık ve İletişim: Kültürlerarası İletişimin Kavramsal Dayanakları*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Kluckhohn, C., ve Kelly, W. H. (1983). The Concept of Culture. R. Linton (Ed.), *The Science of Man in the World Crisis* içinde (S. 78-106). New York: Octagon.
- Lévi-Strauss, C. (1958). *Anthropologie Structurale*. Paris: Plon.
- Maletzke, G. (1996). *Interkulturelle Kommunikation: Zur Interaktion Zwischen Menschen Verschiedener Kulturen*. Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH.
- Miller, G. R., ve Steinberg, M. (1975). *Between People: A New Analysis Of Interpersonal Communication*. Palo Alto, CA: Science Research Associates.
- Mutluer, M. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Osmanoğlu, Ö. (2016). Türk Sinemasında Dış Göç Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik Çatışması Ve Yabancılaşma. *Marmara İletişim Dergisi*, (25), 77-98.
- Özbudun, S., şafak, B., ve Altuntek, N. S. (2012). *Antropoloji: Kuramlar, Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özdemir, İ. (2011). Kültürlerarası İletişimin Önemi. *Folklor/Edebiyat*, 17(66), 29-38.
- Özdemir, ř. (2014). *Sanayi Devriminin Bilim Tarihi Üzerindeki Etkisi: Bilim Ve Teknoloji İç İçe*. Üretim Ekonomisi Kongresi'nde Sunulan Bildiri, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Öztürk, M. (2011). *Avrupa Birliği Göç Politikaları: Almanya'daki Türk İşçileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Robertson, R. (1998). *Globalization: Social Theory And Global Culture*. London: Sage
- Roth, K. (1995). Europäische Ethnologie Und Interkulturelle Kommunikation. *Schweizerisches Archiv Für Volkskunde*, 91(2), 163-181.
- Talas, M., ve Yaşar, K. (2007). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 22, 149-162.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tylor, E. B. (1871). Religion İn Primitive Culture. *A Reader İn The Anthropology Of Religion*. Malden, Mass.: Blackwell.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

CİNSİYET VE MARKA GÜVENİLİRLİĞİ¹

Sena KURT

Giresun Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-0809-3312

Dr. Öğr. Üye. İhsan EKEN

İstanbul Medipol Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-0401-8545

ÖZET

Sadakat kavramı markalar için birçok avantajın yanı sıra mali kar anlamında da önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Yeni müşteri kazanmak için uygulanan pazarlama faaliyetleri ve eski müşterilerin yenilere göre daha sık satın alma gerçekleştirmesi sebebiyle markanın sadakat yüzdesindeki artış şirketin karını artırmaktadır. Dolayısıyla marka için uzun vadede sadık müşteri, yeni müşteriden daha karlı bir konumdadır. Marka güvenilirliği ise marka sadakatının önemli yapıtaşları arasında yer almaktadır. Marka güvenilirliği konusunda yapılan çalışmalar, bu kavramın hangi değişkenler sonucu güçlendirilebileceğini ya da olumsuz etkide bulunabileceğini araştırmaktadır. Pazarlama ve reklam sektörünün ilgilendiği bu konu, bilimsel gelişmelere dayanak sağladığı gibi sektörel çalışmalarda da önemlidir. Bu araştırmada marka güvenilirliğinin cinsiyet değişkenine bağlı durumu ele alınarak marka güvenilirlik algısını nasıl etkilediği incelenmiştir. Araştırma Spotify dijital müzik platformu kullanıcıları ile gerçekleştirilmiştir. SurveyMonkey çevrimiçi anket uygulaması aracılığıyla yürütölen araştırma, devam eden Covid-19 pandemisi sürecinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma evreni olan Spotify Türkiye kullanıcılarının sayısının bilinmemesi sebebiyle farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklüğüne göre %95 güvenilirlik düzeyi ile araştırma 793 kişiden oluşan örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların 634'ü kadın, 159'u ise erkektir. Araştırma sonuçlarına göre cinsiyet değişkeni marka güvenilirliği için anlamlı bir fark oluşurmamaktadır. Cinsiyetler arası sadakat ve sadakat alt başlıklarında görölen farklılıklar, marka güvenilirliğinde görölmemektedir. Bu ise bizlere markaya duyulan güven konusunda cinsiyetlerin benzer algılara sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: marka sadakati, marka güvenilirliği, dijital platform, spotify

GENDER AND BRAND RELIABILITY

ABSTRACT

The concept of loyalty stands out as an important factor in terms of financial profit as well as many advantages for brands. The increase in the loyalty percentage of the brand increases the profit of the company due to the marketing activities applied to gain new customers and the fact that the old customers make purchases more frequently than the new ones. Therefore, for the brand in the long run, a loyal customer is in a more profitable position than a new customer. Brand reliability is among the important building blocks of brand loyalty. Studies

¹ Bu çalışma Ücretli Dijital Müzik Platformlarında Müşteri Sadakati: Nicel Bir Araştırma isimli Yüksek Lisans Tezi temel alınarak oluşturulmuştur. / This study was based on the Master's Thesis titled Customer Loyalty on Paid Digital Music Platforms: A Quantitative Research.

on brand reliability investigate which variables can strengthen or negatively affect this concept. This issue, which is interested in the marketing and advertising industry, is important in sectoral studies as well as providing a basis for scientific developments. In this study, the situation of brand reliability depending on the gender variable was examined and how it affected the perception of brand reliability. The research was conducted with Spotify digital music platform users. The research, conducted through the SurveyMonkey online survey application, was conducted during the ongoing Covid-19 pandemic. Since the number of Spotify Turkey users, which is the research universe, is not known, the research was carried out on a sample of 793 people, with a 95% confidence level according to the minimum acceptable sample size for different universes. Of the participants participating in the study, 634 were female and 159 were male. According to the results of the research, the gender variable does not make a significant difference for brand reliability. Differences seen in the subheadings of loyalty and loyalty between genders are not seen in brand reliability. This shows us that the genders have similar perceptions about trust in the brand.

Keywords: brand loyalty, brand reliability, digital platform, spotify

1. Giriş

Cinsiyetler arasındaki satın alım süreçlerinde gözlemlenen farklılıklar birçok araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Cinsiyet rolleri, hormonal farklılıklar, kültürel beklentiler bu farklılıkların oluşmasında sayılabilecek faktörlerden bazılarıdır. Ancak temelde satın alım süreçleri insani değerlere dayanmaktadır. Bunlar arasında sayılan marka güvenilirliği, sadakat konusunda önemli basamaklardan olmasıyla birlikte aynı zamanda satın alma süreçlerinde insani bir ortak paydayı da oluşturmaktadır.

Marka güvenilirliğinin yanı sıra sadakat niyetleri ve algılanan değer kavramı da markaya olan sadakat tutumlarının durumunu ele almamıza yardımcı olan kategorileri içermektedir. Sadakat niyetleri ve algılanan değer, marka güvenilirliği, marka sevgisi ile etkileşimde olduğu kadar kendi aralarında da birbirini etkileyen ve/veya tamamlayan faktörlerdir. Kısacası, markalar için uzun vadede ciddi kar sağlayan müşteri sadakati, temelde birçok değişkenle farklı faktörlerden etkilenmektedir.

Bu araştırmada da cinsiyet değişkeni ekseninde marka güvenilirliği ve marka güvenilirliğiyle ilintili olan marka sadakati, satın alma niyetleri ve algılanan değer araştırılmıştır. Sonuçlar ise birçok genellemenin aksine cinsiyetler arası anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

Araştırma Spotify dijital müzik platformu ve kullanıcıları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Kullanıcıların farklı demografik grup ve ücretli/ücretsiz kullanımına bakılmaksızın gerçekleştirilen araştırmada kadın ve erkek kullanıcıların markaya güveni, markaya sadakati, marka için gelecekteki sadakat niyetleri ve markanın algılanan değeri ile ilgili görüşleri alınmıştır.

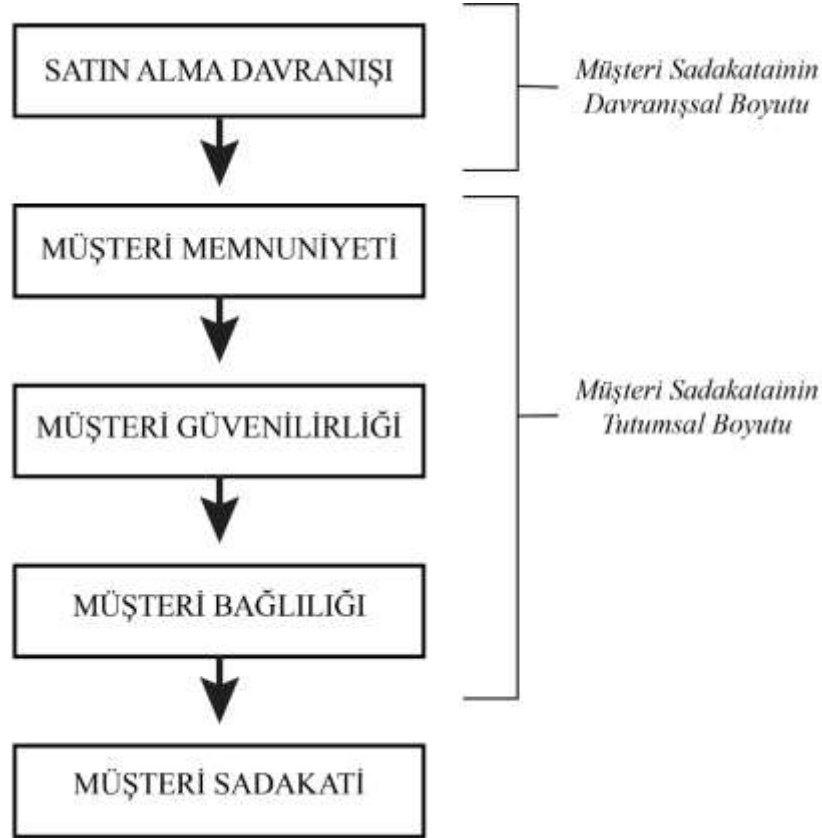
2006 yılında beta yayını ile kullanıcıların deneyimine sunulan Spotify, 2008 yılında tam sürümü ile hizmet vermeye başlamıştır. Piyasa yorumcularına göre İsveç menşeli bir marka olan Spotify'nın gün geçtikçe güçlenen rakiplerinin karşısında pazardaki liderliğinin sebebi, pazarda ilk hizmet veren marka olmasından kaynaklanmaktadır (Wilmot, 2019). 2013 yılı itibarıyla Türk kullanıcılar için de hizmet veren Spotify, Türkiye'de yaygınlaşan ilk streaming müzik platformu unvanını taşımaktadır (Meriç, 2019). Spotify'nın bu araştırmanın konusu olarak seçilmesinin nedeni de rakamsal olarak dünya çapında liderliğe sahip olmasından (Kumar, 2020) ileri gelmektedir.

2. Marka Güvenilirliği

Teorisyenler ve düşünürler için önemli bir konu olan güven kavramının ahlaki bir temele dayanması sebebiyle üzerinde mutabık kalınan genel bir tanımı bulunmamaktadır. Güven, iş birliği çabalarının gerçekleşmesini sağlar (Arrow, 1974) ve çeşitli ortamlarda olumlu ilişkilerin anahtarıdır. Kavramın herkesçe kabul edilen ortak bir tanımı yapılmamış olsa da sosyal bilimler alanında güvenin olumlu yönleri konusunda ortak görüşler artış göstermektedir (Kramer & Tyler, 1996).

Tablo 1

Müşteri Sadakatinin Dinamik Modeli

Kaynak: (Costaible, 2001)

Tabloda yer alan dinamik model, geçmiş satın alımlardaki memnuniyeti ve bunun sonucunda ortaya çıkan herhangi bir alışkanlık durumunu ve bireyin belirli bir firmadan bir ürün veya hizmet satın alma eğilimini açıklamaktadır. Bu ve benzeri modeller, markaları değil müşterileri profilelemektedir; yani bir firmanın müşterileri, marka sadakat düzeylerine göre bölümlenme ölçütlerine dağıtılabilir. Tablo 1'de gösterildiği gibi güven, müşteri memnuniyetinin bir sonucu olduğu gibi aynı zamanda müşteri bağlılığı ile müşteri sadakatinin de öncüsü olarak kabul edilir (Donio', 2006).

Güvenin sadakatın öncüsü olması ile ilgili literatürde çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar arasında yaygın olarak kabul gören düşünce; güvenin bir tarafın sözünün veya vaaadinin güvenilir olduğuna ve takas ilişkisindeki yükümlülüğünü yerine getireceğine olan inanç (Schurr & Ozanne, 1985) olarak tanımlanmasıdır. Sadakat için gerekli aşamalardan biri olan güven, sürekli olarak güvenen kişinin savunmasızlığıyla ilişkilidir (Bigley & Pearce,

1998), (Singh & Sirdeshmukh, 2000). Kayba imkân vermeyen durumlar için güven söz konusu değildir. Savunmasızlık riski alındığı takdirde bir güvenden söz edilebilir. Güven kavramı, doğası gereği beklentiye dayanmaktadır (Rotter, 1967). Güven, beklentinin karşılığı olan savunmasızlığı suiistimal etmeme ve bu savunmasızlığı koruma vaadi ile ilişkilidir. Müşteriler için ise bu savunmasızlık üzerinden bir güvenlik açığı oluştuğunda markaya olan güven ve bağlılık zarar görecektir.

3. Sadakat Niyeti

Oliver'ın belirttiğı üzere (Whence Consumer Loyalty, 1999) marka sadakati çerçevesi niyet, biliş ve duygu içeren bir tutum yapısı sunar. Sadakat niyeti de bu anlamda davranıştan önce gelen ve tutumla ilişkili bir aşama olarak ifade edilebilmektedir. Sadakat niyeti ifadesi tutumsal sadakat kavramının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadakat üzerine gelişen tutumlar, gerçekleşmeleri kesin olmayan planlı ya da plansız niyetleri ifade etmektedir. Müşteriler için algılanan değer veya müşteri memnuniyeti sağlamak, sadakat niyetlerini geliştirmenin yaygın bir yolu olarak kabul edilmektedir. (Fornell, Johnson, Anderson, Cha, & Byrant, 1996).

Tüketici satın alma sonrası davranışlarının çoğu araştırması müşteri memnuniyeti konusuna odaklanmaktadır. Tüketiciler satın almadan önce ürün veya hizmet için beklentiler oluşturur ve algılanan performans beklentiyi aştığında üründen veya hizmetten memnun olur, hatta sadık hissederler. Dahası genel memnuniyet, tüketicilerin tekrar satın alma niyetlerini etkileyebilmektedir (Fornell, 1992). Ayrıca, tüketiciler gelecekte ürünü veya hizmeti tekrar satın almaya istekli olduklarında, deneyimi başkalarına tavsiye etme eğilimindedir (Kao, Huang, & Yang, 2007). Sadakat niyetleri taşıyor olmak satın almayı gerektirmemektedir. Markayı tekrar satın alma niyeti her zaman satın alma davranışına ve diğer sadakat davranışlarına yol açmayabilir, ancak marka hakkında iyi niyetler taşımak mümkündür (Oliver, Whence Consumer Loyalty, 1999).

4. Algılanan Değer

Araştırmalarda sadakatin teknoloji ile değil, sürekli üstün bir müşteri deneyimi sunarak kazanıldığı belirtilmektedir (Reichheld & Schefter, 2000). Çevrim içi deneyimi şekillendiren öğelerin daha iyi anlaşılması, özellikle çevrim içi pazarlamada önem teşkil etmektedir. İlişkilendirme teorisinden yola çıkarak, (Folkes, 1988) firmanın kurumsal itibarını algılanan değer ve algılanan kalite gibi değişkenlere bağlaması beklenmektedir. Kurumsal itibar, sadakati ve nihayetinde satın alma kararlarını etkileyecektir. Zeithaml'ın mevcut literatür ve keşif araştırması incelemesi (1988) ürün değerinin dört tüketici tanımını ifade etmektedir: Değer düşük fiyattır; Bir üründe istediğim şey değerdir; Değer, ödediğim fiyat için aldığım kalitedir; Değer, verdiğim şey için aldığım şeydir. Bu tanımları sentezlenmekte ve algılanan değer "tüketicinin, bir ürünün faydası hakkında, alınan ve neyin verildiğine dair algılara dayanan genel değerlendirmesi" olarak tanımlanmaktadır (Zeithaml, 1988).

Müşterinin ürün teklifine ne kadar değer verdiği herhangi bir firmanın başarısı için kritik öneme sahiptir (Keeney, 1999). Tüketicilerin kendi iyiliği için teklif almadıklarını vurgulayan fayda teorisi (Lancaster, 1971) değer yapısı için teorik temeli sağlar. Müşteriler, bir firmanın niteliklerini kombinasyonu tarafından sağlanan faydaya göre ödenen fiyat ve diğer maliyetlerle temsil edilen farklılıktan daha az değer elde etmektedir. İnternet ticareti bir ürün değil, ürün satın alma aracıdır (Keeney, 1999). Firmalar interneti gelir elde etme aracı olarak kullanıyorlarsa, çevrim içi müşteriler hem alınan kalite hem de sürdürülen maliyetler açısından daha yüksek bir değer sunmaya gelmelidir.

Literatür ve ampirik bulgularda değerin sadakat üzerine doğrudan bir etkisi olduğunu bildirmektedir (Cronin, Jr., Brady, & Hult, 2000). Bu etkinin bir ürünün yaşam döngüsünün

farklı aşamalarında mevcut olmasına rağmen, diğer değişkenlerin değerini sadakat niyetleri üzerindeki etkisine aracılık ettiği bildirilmiştir (Johnson, Gustafsson, Strandvik, & Edvardsson, 2000). Algılanan değerini sadakat ile yakın ilişkide olduğunun bildirilmesinin yanı sıra algılanan değer ne kadar yüksek olursa çevrim içi sadakat seviyesi de o kadar yüksek olmaktadır (Caruana & Ewing, 2010).

5. Marka Sadakati (Müşteri Sadakati)

Marka sadakati, büyük ölçüde, tüketicinin yalnızca her satın alma işleminde bu markayı almaya motive olacağı ve markayla ilgili pazarlama faaliyetlerini sürekli olarak aradığı için belirli bir markaya karşı güçlü bağlılığı olarak tanımlanmaktadır (Brown G, 1952; Barwise & Ehrenberg, 1987; Bandyopadhyay, Gupta, & Dube, 2005).

Sadakati betimleme konusunda ortaya çıkan tutarsızlıklar, sadakatin sadece davranışsal boyutunun göz önünde bulundurulmasının yetersiz olduğunu gün yüzüne çıkarmıştır. Zira yalnızca davranış temelli olan sadakat kavramı, gerçek bir sadakati yansıtmamaktadır. Bu yüzden sadakat kavramı ‘gerçek’ ve ‘sahte’ sadakat olmak üzere iki farklı bileşenden oluşmaktadır (Day, 1969). Sahte sadakat, ürün ya da hizmetin yeniden satın alınmasının alışkanlık temelli olmasıdır. Gerçek sadakat kavramı ise marka ve firmaya yönelik tutum ve bağlılıktan kaynaklanmaktadır. Gerçek sadakat sahibi olan müşteri, ürün veya hizmeti kararlı bir şekilde satın almaktadır. Örnek vermek gerekirse, yolunun üzerinde olduğu için kahve mağazasından kahve satın alan müşteri ile servis ve lezzetini sevdiği için özellikle o mağazaya gelerek kahve satın alan müşteri arasında sahte ve gerçek sadakat farkı bulunmaktadır.

Tutumusal boyut ise marka tarafından olumlu bir şekilde desteklendiklerinde daha sık satın alma ile sonuçlanan müşteri davranışı olarak ifade edilmektedir (Lam & Burton, 2006). Yani, bilinçli olarak tercih edilen ürün ya da hizmet sağlayan bir markaya karşı gelişen davranış; satın almada psikolojik bağlanma, bağlılık ve tutarlılık anlamına gelmektedir.

Tutumusal olarak markaya sadık olan müşterilerin markaya adanmışlıkları çok daha yoğun şekilde seyreder. Öyle ki, marka hakkında yapılan olumsuz eleştiriler dahi bu müşterilerin markaya karşı tutumlarını değiştirmemektedir. Araştırmalara göre markaya tutumsal olarak sadık olan müşterilerin, marka ile ilgili olumsuz bilgilere sadık olmayan müşterilerden çok daha az duyarlı oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır (Ahluwalia, Unnava, & Burnkrant, 1999).

1997 tarihli başka bir alan çalışmasında (Oliver, 1997) ise sadakat kavramı gelecekte tercih edilen bir ürünü veya hizmeti tutarlı bir şekilde yeniden satın almak veya yeniden planlamak için derinden bağlılık içeren bir taahhüt olarak tanımlanmaktadır. Çünkü durumsal etkilere ve değişken davranışlara sebep olabilecek potansiyel çabalara rağmen tekrarlanan aynı marka veya aynı marka grubunu satın almaya neden olmaktadır (Oliver, 1997). Bu tanımın önemi, sadakatin hem tutumsal hem de davranışsal yönlerini içermesidir. Bu bağlamda sadakatin farklı yönlerinin aynı anda değil, zamanla art arda ortaya çıktığını ima eden dört aşamalı bir sadakat modeli sunulmaktadır. Bir açıklamadan daha fazlası olan bu model, gerçek satın alma davranışı gibi gözlemlenebilir davranışları dâhil ederek, “bilişsel-duygusal-kavramsal” bağlılık dizisini genişletmektedir. Her sadakat aşamasında, sadakati etkileyen farklı faktörler tespit edilebilir (Blut, Evanschitzky, Vogel, & Ahlert, 2007). Bu faktörlere daha ayrıntılı bir bakış olarak;

- **Bilişsel Sadakat:** Bu aşamada, tüketici sadakati, fiyat, kalite gibi teklifle ilgili bilgiler tarafından belirlenir. Markanın kendisine değil, bir teklifin maliyet ve faydalarına yönelik olduğundan, sadakatin en zayıf türüdür. Bu nedenle tüketiciler, alternatif teklifleri maliyet-fayda oranına göre daha üstün olarak algıladıklarında muhtemelen

farklı markaya geçiş yapacaklardır. Bilişsel sadakat, büyük ölçüde tüketicinin bir deneyime, özellikle de bir teklifin fiyata (= değere) göre algılanan performansına yönelik değerlendirici tepkisinden etkilenir.

- **Duygusal Sadakat:** Duygusal sadakat, belirli bir markaya karşı olumlu bir tutumla ilgilidir. Tutumun kendisi bir biliş işlevidir. Beklenti gibi biliş işlevi olan marka beklentileri de bu faktörde değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmenin bilişsel bileşeni olarak algılanan performanstan tahmin edilebilecek küresel bir etki değerlendirmesi veya duygu durumu ise memnuniyet olarak tanımlanmaktadır (Oliver, 1993). Beklenti onayı ise memnuniyete yol açmaktadır, bu da duygusal sadakati etkinleştirmektedir. Başka bir çalışmada ise memnuniyet, tüketicinin yerine getirme yanıtı ve yerine getirme düzeyinin hoş veya nahoş olma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Bitner, 1990). Duygusal sadakat, sadakat faktörleri arasında yaygın bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır.
- **Çabasal Sadakat:** Çabasal sadakat, tutumsal sadakatin bir eylemde bulunma arzusu ile birlikte olması gerektiği anlamına gelmektedir. Tekrar satın alma davranışı ile ilgili markaya has bir taahhüt (Oliver, 1997) olarak da tanımlanan çabasal sadakat, sadakat niyeti olarak da değerlendirilmektedir. Çabasal sadakat tüm tüketici inançlarını, duygularını ve niyetlerini içermektedir (Oliver, 1999). Bu konu Sadakat Niyetleri başlığı altında ayrıntılandırılmaktadır.

Bu faktörlerin bir adım sonrası tutumsal sadakatten davranışsal sadakate geçme anlamına gelmektedir (Demirdağ & Durmaz, 2020). Faktör aşamalarını deneyimleyen bir tüketici artık sadık bir müşteri olma yolundaki soyut adımları tamamlamış ve fiili sadakat temsili olan davranışsal sadakat için uygun zemini yakalamıştır. Çünkü davranışsal niyetler markaya yönelik olumlu duyguların tekrar eden durumlarından etkilenir (Demirdağ & Durmaz, 2020).

- **Eylemsel Sadakat:** Eylemsel sadakat kavramı diğer 3 faktörün aksine satın alma davranışını değil, satın alma ile ilgili algıyı ifade etmektedir. Bu aşamaya tüketici-marka kimliği eşlik eder. Tüketiciler belirli bir marka aracılığıyla bireysel, sosyal veya finansal tercihlerini yansıtmada konusunda ilişkilendirilmektedir. Eylem kontrol çalışmaları, tüm niyetlerin eyleme dönüştürülmediğini ifade etmektedir (Kuhl & Beckmann, 1985).

6. Araştırma Metodolojisi

SurveyMonkey çevrimiçi anket uygulaması aracılığıyla yürütülen araştırma, devam eden Covid-19 pandemisi sürecinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın veri koleksiyonu literatürde geçen ve kabul gören ölçek modelleri ile yapılmıştır. Bu modeller için “*ETailQ: Dimensionalizing, Measuring and Predicting Etail Quality*” (Wolfifinbarger & Gilly, 2003), “*Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework*” (Dick & Basu, 1994), “*The Evolution of Loyalty Intentions*” (Johnson, Herrmann, & Huber, The Evolution of Loyalty Intentions, 2006), “*Brand Trust in The Context of Consumer Loyalty*” (Ballester & Munuera-Alemán, 2001), “*Brand Experience: What Is It? How Is It Measured? Does It Affect Loyalty?*” (Barkus, Schmitt, & Zarantonello, 2009), “*The Effects of Brand Experiences, Trust and Satisfaction on Building Brand*” (Azize Zahir, 2011) çalışmalarından faydalanılmıştır. Çalışmalar İngilizce dilinden çevrilmiş ve araştırmaya uygun olarak kavramsal farklılıklar uyarlanmıştır.

Çalışma evrenini Spotify uygulamasını kullanan bireyler oluşturmaktadır. Dünya çapında yaklaşık 416 milyon kullanıcısı olan Spotify kullanıcılarından 130 milyonu ücretli 287 milyonu ise ücretsiz olarak uygulamayı kullanmaktadır (Spotify - For The Record, 2020). Türkiye’de Spotify’ın tam kullanıcı sayısı bilinmemekle birlikte evreninin 10 milyondan fazla

olduğu varsayılmaktadır. Çalışma evrenine katılacak kişi sayısı tespitinde farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklükleri kullanılmıştır. Araştırma evreni olan Spotify Türkiye kullanıcılarının sayısının bilinmemesi sebebiyle farklı evrenler için kabul edilebilir asgari örneklem büyüklüğüne göre %95 güvenilirlik düzeyi ile araştırma 793 kişiden oluşan örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların 634'ü kadın, 159'u ise erkektir.

7. Sonuç

Tablo 1'de de belirtildiği gibi müşteri sadakati, başta marka güvenilirliği olmak üzere, niyet ve algılanan değer gibi alt başlıklarla birlikte kullanıcının gelecekte markayla ilgili tutum ve davranış niyetlerini içermektedir. Araştırmanın farklı değerkenlere göre T Testi sonuçları aşağıda gösterilmektedir:

Tablo 2
Cinsiyete Göre Marka Güvenirliği T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	S.D.	t	P
Kadın	634	3,7287	0,75570	791	-1683	.093
Erkek	159	3,8428	0,79695			

Kadın katılımcıların marka güvenilirliği değerkeni hakkındaki görüşlerinin ortalaması (Ort. = 3.72; S.S. = .75) erkek katılımcıların marka güvenilirliği değerkeni hakkındaki görüşlerinin ortalamasından (Ort. = 3.84; S.S. = .79) daha düşük çıkmıştır. Kadın katılımcılar ve erkek katılımcıların marka güvenilirliği değerkeni hakkındaki görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t(793) = 0.093$; $p > 0.05$).

Tablo 3
Cinsiyete Göre Marka Sadakati T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	S.D.	t	P
Kadın	634	3,7266	0,84057	791	.674	.500
Erkek	159	3,6765	0,83086			

Kadın katılımcıların marka sadakati değerkeni hakkındaki görüşlerinin ortalaması (Ort. = 3.72; S.S. = .84) erkek katılımcıların marka sadakati değerkeni hakkındaki görüşlerinin ortalamasından (Ort. = 3.67; S.S. = .83) daha yüksek çıkmıştır. Kadın katılımcılar ve erkek katılımcıların marka güvenilirliği değerkeni hakkındaki görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t(793) = 0.500$; $p > 0.05$).

Tablo 4
Cinsiyete Göre Algılanan Değer T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	S.D.	t	P
Kadın	634	3,5861	0,69159	791	-0.511	.609
Erkek	159	3,6189	0,83311			

Kadın katılımcıların algılanan değer değişkeni hakkındaki görüşlerinin ortalaması (Ort. = 3.58; S.S. = .69) erkek katılımcıların algılanan değer değişkeni hakkındaki görüşlerinin ortalamasından (Ort. = 3.61; S.S. = .83) daha düşük çıkmıştır. Kadın katılımcılar ve erkek katılımcıların marka güvenirliliği değişkeni hakkındaki görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t(793) = 0.609$; $p > 0.05$).

Tablo 5
Cinsiyete Göre Sadakat Niyetleri T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ort.	S.S.	S.D.	t	P
Kadın	634	3,6886	0,73629	791	-0.668	.504
Erkek	159	3,7324	0,75510			

Kadın katılımcıların sadakat niyetleri değişkeni hakkındaki görüşlerinin ortalaması (Ort. = 3.68; S.S. = .73) erkek katılımcıların sadakat niyetleri değişkeni hakkındaki görüşlerinin ortalamasından (Ort. = 3.73; S.S. = .55) daha düşük çıkmıştır. Bu sonuçlar kadın katılımcıların erkek katılımcılardan daha az sadakat niyetleri değişkeni hakkında görüş taşıdığını göstermektedir. Kadın katılımcılar ve erkek katılımcıların marka güvenirliliği değişkeni hakkındaki görüşleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t(793) = 0.504$; $p > 0.05$).

8. Değerlendirme

Durumsal etkilere veya davranış değişikliğine neden olabilecek pazarlama çabalarına rağmen, sadık bir kullanıcı aynı markayı veya marka setini yeniden satın alma fikrine kendini adamıştır (Lee, Moon, Kim, & Yi, 2015). Araştırma sonuçlarında da görüldüğü zere cinsiyetler arasında marka güveni ve dolayısıyla da farklı marka sadakati, niyeti ve algılanan değer konularında dikkate değer bir farklılık bulgulanmamaktadır. Spotify kullanıcıları ile gerçekleştirilen bu çalışma, dijital platformlarda kullanıcı davranışları için cinsiyet değişkeniyle bir kaynak oluşturmaktadır.

Kısacası satın alma süreçlerini etkileyen güvenilirlik faktörlerinin farklı cinsiyetlerde benzer etkileri olduğu bulgulanmıştır. Gelecek araştırmalarda cinsiyetlerin özelinde hangi faktörlerin hangi etkilerde bulunduğu araştırılarak daha somut sonuçlara ulaşılabilecektir. Bu çalışmanın gelecek çalışmalar için de temel oluşturması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Ahluwalia, R., Unnava, H. R., & Burnkrant, R. E. (1999). Towards understanding the value of a loyal customer: An information-processing perspective. *Marketing Science Institute*, 99-116.
- Arrow, K. (1974). *The limits of organization*. New York: Norton.
- Azize Zahir, C. Z. (2011). The Effects of Brand Experiences, Trust and Satisfaction on Building Brand. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, (s. 1288–1301).
- Ballester, E. D., & Munuera-Alemán, J.-L. (2001). Brand trust in the context of consumer loyalty. *European Journal of Marketing* , 1238-1258 .
- Barkus, J. J., Schmitt, B. H., & Zarantonello, L. (2009). Brand experience: What Is It? How Is It Measured? Does It Affect Loyalty? *Journal of Marketing*, 52-68.
- Bigley, G. A., & Pearce, J. L. (1998). Straining for shared meaning in organization science: Problems of trust and distrust. *Academy of Management Review* , 405-421.
- Bitner, M. J. (1990). Evaluating Service Encounters: The Effects of Physical Surroundings and Employee Responses. *Journal of Marketing*, 69-82.
- Blut, M., Evanschitzky, H., Vogel, V., & Ahlert, D. (2007). Switching Barriers in the Four-Stage Loyalty Model. *Advances in Consumer Research*, 726-735.
- Caruana, A., & Ewing, M. T. (2010). How corporate reputation, quality, and value influence online loyalty. *Journal of Business Research*, 1103-1110.
- Costabile, M. (2001). *Il Capitale Relazionale*. Milan: McGraw-Hill.
- Cronin. Jr., J. J., Brady, M. K., & Hult, G. T. (2000). Assessing the effects of quality, value, and customer satisfaction on consumer behavioral intentions in service environments. *Journal of Retailing*, 193-218.
- Day, G. S. (1969). A two-dimensional concept of brand loyalty. *Journal of Advertising*, 29-35.
- Demirdağ, B., & Durmaz, Y. (2020). *Marka yönetimi (Uygulamalı)*. İstanbul: Hiperyayın.
- Dick, A. S., & Basu, K. (1994). Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 99-113.
- Donio', J. (2006). Customer satisfaction and loyalty in a digital environment: an empirical test. *Jurnal of consumer marketing*, 445-457.
- Folkes, V. S. (1988). Recent attribution research in consumer behavior: A review and new directions. *Journal of Consumer Research*, 548–565.
- Fornell, C. (1992). A National Customer Satisfaction Barometer: The Swedish Experience. *Journal of Marketing*, 6-21.
- Fornell, C., Johnson, M. D., Anderson, E. W., Cha, J., & Byrant, B. E. (1996). The American Customer Satisfaction Index: Nature, Purpose, and Findings. *Journal of Marketing*, 7-18.
- Johnson, M. D., Gustafsson, A., Strandvik, T., & Edvardsson, B. (2000). The Effects of Satisfaction and Effects of Satisfaction and Loyalty on Profitability on Profits and Growth:. *Cornell University School of Hotel Administration*.
- Johnson, M. D., Herrmann, A., & Huber, F. (2006). The Evolution of Loyalty Intentions. *Journal of Marketing*, 122-132.

- Kao, Y.-F., Huang, L.-S., & Yang, M.-H. (2007). Effects of experiential elements on experiential satisfaction and loyalty intentions: A case study of the super basketball league in Taiwan. *International Journal of Revenue Management*, 79-96.
- Keeney, R. (1999). The Value of Internet Commerce to the Customer. *Management Science*, 533-542.
- Kramer, R. M., & Tyler, T. R. (1996). *Trust in Organizations: Frontiers of Theory and Research*. Thousand Oaks: CA: Sage.
- Kuhl, J., & Beckmann, J. (1985). Historical Perspectives in the Study of Action Control. J. Kuhl, & J. Beckmann içinde, *Action Control: From Cognition to Behavior* (s. 89-100). Berlin: Springer.
- Kumar, A. (2020, 04 03). *Global Online Music Streaming Grew 32% YoY to Cross 350 Million Subscriptions in 2019*. 04 07, 2020 tarihinde www.counterpointresearch.com: <https://www.counterpointresearch.com/global-online-music-streaming-grew-2019/> adresinden alındı
- Lam, R., & Burton, S. (2006). SME banking loyalty (and disloyalty): a qualitative study in. *International journal of Bank Marketing*, 37-52.
- Lancaster, H. O. (1971). The Multiplicative Definition of Interaction. *Australian Journal of Statistics*, 36-44.
- Lee, D., Moon, J., Kim, Y. J., & Yi, M. Y. (2015). Antecedents and consequences of mobile phone usability: Linking simplicity and interactivity to satisfaction, trust, and brand loyalty. *Information & Management*, 295-304.
- Meriç, D. T. (2019, 10 22). *Stream savaşları!* 05 18, 2020 tarihinde www.posta.com.tr: <https://www.posta.com.tr/yazarlar/dogukan-meric/stream-savaslari-2213428> adresinden alındı
- Oliver, R. L. (1993). Cognitive, Affective, and Attribute Bases of the Satisfaction Response. *Journal of Consumer Research*, 418-430.
- Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A Behavioral Perspective on the Consumer*. New York: M. E. Sharpe.
- Oliver, R. L. (1999, 63). Whence Consumer Loyalty. *Journal of Marketing*, s. 33-34.
- Reichheld, F. F., & Schefter, P. (2000). E-Loyalty: Your Secret Weapon on the Web. *Harvard Business Review* .
- Rotter, J. B. (1967). A new scale for the measurement of interpersonal trust. *Journal of personality*, 651-665.
- Schurr, P. H., & Ozanne, J. L. (1985). Influences on Exchange Processes: Buyers' Preconceptions of a Seller's Trustworthiness and Bargaining Toughness. *The Journal of Consumer Research*, 939-953.
- Singh, J., & Sirdeshmukh, D. (2000). Agency and trust mechanisms in consumer satisfaction and loyalty judgments. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 150-167.
- Spotify - For The Record. (2020, 03 31). *Company Info*. 05 28, 2020 tarihinde <https://newsroom.spotify.com>: <https://newsroom.spotify.com/company-info/> adresinden alındı

- Wilmot, S. (2019, 04 03). *Music Is Booming, But Spotify Isn't the Winner*. 05 08, 2020 tarihinde www.wsj.com: <https://www.wsj.com/articles/music-is-booming-but-spotify-isnt-the-winner-11554300420> adresinden alındı
- Wolfenbarger, M., & Gilly, M. C. (2003). eTailQ: dimensionalizing, measuring and predicting etail quality. *Journal of Retailing*, 183-198.
- Zeithaml, V. a. (1988). Consumer Perceptions of Price, Quality and Value: A Means-End Model and Synthesis of Evidence. *Journal of Marketing*, 2-22.

COVID-19 SONRASI YENİ BİR SALGIN: İNFODEMİ

Arş. Gör. Müge DEVEOĞLU

İzmir Bakırçay Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0001-9275-6830

ÖZET

Tüm dünyada etkili olan Covid-19 pandemisi hayatımızın her alanında belirsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Covid-19 pandemi süreci ile bireyler pandeminin yarattığı belirsizlikle pek çok bilgiyi doğru ya da yanlış sorgulamaksızın paylaşmaya başlamıştır. Sağlık dezenformasyonunun pandemi öncesinde de hayatımızda olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, Dünya Sağlık Örgütü (2020), Covid-19 pandemisi ile ortaya çıkan bilgi kirliliğini infodemi olarak nitelendirerek bunun virüs kadar tehlikeli olabileceğini vurgulamıştır. Bu anlamda, infodemi Covid-19 pandemisi ile ortaya çıkan ikinci bir salgın olarak ifade edebiliriz. Sağlık alanındaki dezenformasyon, asılsız ve yanıltıcı tıbbi tavsiyeler, bölücülük, ayrımcılık, panik yaratan mesajlar, Covid-19 aşılı hakkında yalan yanlış bilgiler ve komplo teorileri içerebilmektedir. Bilgiye çok kısa sürede ulaşabildiğimiz 21.yy'da bilgi kirliliğini yaratan en büyük kaynağın geleneksel medyadan ziyade yeni medya olduğu söylenebilir. Yeni medya, geleneksel medyaya kıyasla bireylere daha hızlı, daha özgür bir iletişim ortamı sağlasa bile, infodeminin başat olduğu bir alandır. Yeni medya, yalan haberlerin hızla yayılıp geniş kitlelere ulaşmasında kilit bir rol oynamaktadır. Covid-19 pandemisi ile yeni medya araçları üzerinden dezenformasyonun artışı birçok sorunu beraberinde getirmiştir. İnfodemi salgını ile toplum yanlış bir şekilde yönlendirilmeye çalışılmıştır. Salgın sürecinde hâkim olan belirsizlik ortamında yalan yanlış bilgiler ortaya atılmıştır. Bu durum, toplumun sağlık krizini kontrol altına alması ve salgın yönetiminde başarılı olması için sahip olması gereken ortak bilincin ortaya çıkmasını engellemiştir. İnfodemi nihayetinde bireylerde kafa karışıklığı, bilime karşı güvensizlik ve endişelerin artışı beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 sonrası yeni bir salgın halini alan infodemi üzerinde tartışmalar yürütüp, tartışmalı hususlara çözüm önerileri getirmektir. Yapılan bu çalışmayla, Covid-19 sonrası artış gösteren bilgi kirliliğinin Covid-19 pandemisinin ülkemizdeki seyrini nasıl olumsuz etkilediği, infodeminin toplumda nelere yol açtığı gözler önüne serilecek, bireylerde oluşan kafa karışıklığının öne sürülen çözüm önerileri ile nasıl giderileceği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Dezenformasyon, Salgın, İnfodemi, Yeni Medya.

A NEW PANDEMIC AFTER COVID-19: INFODEMIC

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic, which is effective all over the world, has caused uncertainty in all areas of our lives. With the Covid-19 pandemic process, individuals have started to share a lot of information without questioning right or wrong with the uncertainty created by the pandemic. It is possible to say that health disinformation was in our lives before the pandemic. However, the World Health Organization (2020) has described the information pollution caused by the

Covid-19 pandemic as infodemic and emphasized that it could be as dangerous as the virus. In this sense, we can express infodemic as a second pandemic that has occurred with the Covid-19 pandemic. Disinformation in the field of health can include unfounded and misleading medical advice, separatism, discrimination, panic messages, false information about Covid-19 vaccines and conspiracy theories. It can be said that the biggest source of information pollution in the 21st century, where we can access information in a very short time, is the new media rather than the traditional media. Even though new media provides individuals with a faster and freer communication environment compared to traditional media, it is an area where infodemic is dominant. The new media plays a key role in the rapid spread of untruthful news and reaching large audiences. With the Covid-19 pandemic, the increase in disinformation through new media tools has brought many problems. With the infodemic pandemic, the society has been misguided. In the uncertainty environment that prevailed during the pandemic process, erroneous information were presented. This situation has prevented the emergence of the common consciousness that society should have in order to control the health crisis and to be successful in pandemic management. Infodemic has ultimately led to an increase in individuals' confusion, mistrust of science, and anxiety.

The aim of this study is to discuss the infodemic, which has become a new pandemic after Covid-19, and to offer solutions to controversial issues. With this study, it will be revealed how the information pollution, which has increased after Covid-19, negatively affected the course of the Covid-19 pandemic in our country, what the infodemic has caused in the society, and how the confusion in individuals can be eliminated with the proposed solutions.

Keywords: Covid-19, Disinformation, Pandemic, Infodemic, New Media.

**KAMU HİZMETLERİNDE DİJİTALLEŞME VE İDARİ YÜKÜN
KALDIRILMASINA ETKİSİ: ÖZEL GÜVENLİK BİLGİ SİSTEMİ (ÖGNET)
ÖRNEĞİ**

Dr. Uğur DEMİRCİ

2.Sınıf Emniyet Müdürü, Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı
ORCID: 0000-0002-4677-3477

Recep ÇENGEL

3.Sınıf Emniyet Müdürü, Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı
ORCID: 0000-0002-8454-8756

Esen AŞKAR

Emniyet Amiri, Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı
ORCID: 0000-0002-4863-9407

Semih AKTAŞOĞLU

Komiser Yardımcısı, Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı
ORCID: 0000-0002-9750-7400

ÖZET

Devlet, özel güvenlik alanını kontrol altında tutabilmek amacıyla 5188 sayılı Kanun ve ilgili mevzuatıyla çeşitli başvuru ve bildirim mekanizmaları oluşturmuştur. Bu mekanizmalar vatandaşlar üzerinde idari yük oluşturabilmektedir. Kamu hizmetlerindeki dijitalleşme vatandaşlara sunulan hizmetlerin oluşturabileceği idari yüklerin de ortadan kaldırılmasında önemli fonksiyona sahiptir. Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen dijitalleşme süreciyle, ilgili mevzuat tarafından ortaya konulan başvuru ve bildirimlerin vatandaşlar üzerinde oluşturduğu idari yük en aza indirilebilmiştir. Araştırma, özel güvenlik hizmetlerinin dijitalleşme sürecinde oluşturulan bilgi sistemi sayesinde vatandaş üzerinden kaldırılan idari yük miktarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında Standart Maliyet Modeli (SMM) çerçevesinde hesaplanan ve Özel Güvenlik Bilgi Sistemi (ÖGNET) sayesinde vatandaş üzerinden kaldırılmış olan idari yük miktarı yıllık 154.704.747 TL olarak tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İdari Yük, Özel Güvenlik, Standart Maliyet Modeli, Özel Güvenlik Bilgi Sistemi

**DIGITALIZATION IN PUBLIC SERVICES AND IMPACT ON REMOVING
ADMINISTRATIVE BURDEN: THE PRIVATE SECURITY INFORMATION
SYSTEM (ÖGNET) SAMPLE**

ABSTRACT

In order to keep the private security sector under control, the state has established various application and notification mechanisms with the Law nr. 5188 and its relevant legislation. These mechanisms can create administrative burden on the citizens. Digitalization in public services has important function in eliminating administrative burdens that may be created by services provided to citizens. With the digitalization process carried out by the Private Security Inspection Department, the administrative burden on citizens caused by the application and notification set forth by the relevant legislation has been minimized. The research was carried out in order to determine the amount of administrative burden that was removed from the citizen thanks to the information system generated in the digitalization process of private security services. With the scope of the research, the amount of administrative burden calculated within

the framework of the Standard Cost Model (SCM) and removed from the citizen thanks to the Private Security Information System (ÖGNET) was determined as 154.704.747 TL annually.

Keywords: Administrative Burden, Private Security, Standard Cost Model, Private Security Information System

GİRİŞ

Türkiye’de özel güvenlik tüm Dünya’da olduğu gibi Devlet tarafından kontrol altında tutulan bir alandır. Bu bağlamda ilgili mevzuatı çerçevesinde oluşturulan başvuru ve bildirim mekanizması çerçevesinde sektör unsurları ortaya koydukları faaliyetleri Devletin ilgili birimine ulaştırma yükümlülüğündedir. Mevzuat gereği zorunlu halde bulunan 80 başvuru ve bildirim vatandaşlar üzerinde hem zaman hem de maliyet kayıpları yaratarak idari yük oluşturmaktadır.

Özel güvenlik alanını düzenlemek, denetlemek ve eğitmek üzere Kanunla görevlendirilmiş olan Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı başlatmış olduğu yazılım çalışması ile bu alandaki tüm iş ve işlemlerin dijital platforma taşınmasını sağlamıştır. ÖGNET adı verilen bu sistem sayesinde sektör unsurları tabi oldukları Kanun ve ilgili mevzuatı gereği yerine getirmeleri gereken başvuru ve bildirimleri tam zamanlı olarak sistem üzerinden gerçekleştirebilir hale gelmiştir. Böylece zaman ve maliyet kayıpları en aza indirilebilmiştir.

Araştırma, “ÖGNET ile ortaya konulan dijitalleşme neticesinde sektör unsurları üzerinden alınan idari yük miktarı ne kadardır?” Sorusuna cevap bulmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Dünya’da birçok ülkede olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı tarafından da kullanılan Standart Maliyet Modeli (SMM) çerçevesinde gerçekleştirilen hesaplama neticesinde sektör unsurları üzerinden yıllık 154.704.747 TL idari yükün kaldırılmış olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada öncelikle idari yük kavramı açıklanmış ve Türkiye’de özel güvenlik alanının durumu ile özel güvenlik bilgi sistemi (ÖGNET) anlatılmıştır. Sonrasında SMM çerçevesinde gerçekleştirilen hesaplamalar ayrıntılı biçimde aktarılmıştır. Sonuç kısmında ise gelinen noktada elde edilen idari yük miktarının ne anlama geldiği tartışılarak kamu yöneticileri ve araştırmacılar için tavsiyeler dile getirilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İdari Yük

Yürürlükte olan ve bir uyum yükü gerektiren kurallar, düzenlemeler ve prosedürler olarak ifade edilebilen bürokratik düzenlemeler (Bozeman, 2000), popüler tabirle, kamu bürokrasinin tüm hastalıklı tarafını kapsayan bir terim olarak ele alınmaktadır (Bozeman, 1993). Devlet, karmaşık, kafa karıştırmacı ve zaman alıcı başvuru prosedürleri oluşturarak, yasalarca uygun olsa bile bir bireyin hizmetlere erişimini etkili bir şekilde engelleyebilmektedir (Moynihan vd., 2016). Amerika’da vatandaşlık için talep edilen karmaşık evraklar gibi birçok bürokratik engel sebebiyle göçmenlerin yaklaşık yarısının, yeterli olmalarına rağmen, başvuru yapmadığı bilinmektedir (Gonzalez-Barrera vd, 2013). Türkiye’de de 2008 yılı öncesi araç tescil işlemleri, kırtasiyeciliğin ve bürokrasinin vatandaş açısından sorun yarattığı iş ve işlemlere örnek oluşturabilir (Avşarbey, 2015). Tüm bu tür bürokratik iş ve işlemler, hizmeti alan vatandaşlar açısından çeşitli yükler oluşturabilmektedir.

Bireyin devletle olan etkileşimlerinde yaşadıkları maliyetler idari yük olarak ifade edilmektedir (Moynihan vd., 2015). Burden ve arkadaşları (2012) idari yükü, bireyin uygulanan politikaların sonuçlarını zahmetli olarak tanımlaması şeklinde belirtmiştir. İdari yük, birey açısından üç

farklı şekilde hissedilebilmektedir. Bunlardan ilki, bireyin kamu hizmetlerine ilişkin bilgi toplama süreçlerinde hissettiği engeller ve zorluklar neticesinde oluşan yüklerdir. Bir diğer idari yük ise bireyin devlet tarafından zorlanan ancak kendisi tarafından istenmeyen bir programa katılması sonucu oluşan psikolojik yüküdür. Diğer üçüncü yük ise ortaya konulan kural ve gereklilikler neticesinde bireyin ortaya koymak zorunda kaldığı uyum yükleridir (Moynihan vd., 2015). Vatandaşın bir hizmeti almak için doldurmak zorunda olduğu formlar, bu formların ilgili birimlere ulaştırılması için geçen süreç veya posta masrafları gibi hususlar bireyin üstlendiği uyum yüklerine örnek verilebilir.

İdari yükler, vatandaşların devleti pozitif veya negatif bir güç olarak deneyimlemelerine, devletle ilişkilerinin algı düzeyini ve vatandaşların sivil eylemlere katılmalarına aracılık eder. Bürokratik süreçlerin oluşturduğu olumsuzlukların ortaya çıkardığı idari yük deneyimi vatandaşların siyasi etkinliğini ve sivil katılımını düşürmektedir (Moynihan vd., 2015). Bununla birlikte idari yükün politik olarak güçsüz olanlar ile popüler olmayanlar üzerinde daha etkili olduğu, bu şekilde eşitsizliği de körüklediği ifade edilmektedir (Aizer, 2003; Brodtkin ve Mamjundar, 2010; Heckman ve Smith, 2003; Hoxby ve Avery, 2012; Fix vd., 2003). Kamu yöneticileri, takdir yetkilerini kullanarak, idari yüklerin yaratılmasında, uygulanmasında ve bunların ağırlaştırılıp hafifletilmesinde aktif rol oynamaktadırlar (Brodtkin ve Lipsky, 1983; Lipsky, 1984).

Politika yapıcılar, öğrenme ve uyum maliyetlerini azaltma ve etkileşimleri, psikolojik maliyetleri en aza indirecek ve bilişsel önyargılarla olumlu bir şekilde etkileşime girecek şekilde yapılandırma konularında önemli yetki ve imkanlara sahip bulunmaktadır (Moynihan vd., 2015). Devletin gerçekleştirdiği sosyal programlarda, yasal olarak gerekli olan ancak vatandaş açısından idari yük oluşturan doküman taleplerinin, programın sıfır hatayla sonuçlanabilmesi amacıyla, devlet üzerine alınabilir olması buna örnek teşkil etmektedir. Bilgi teknolojileri ve devletin sahip olduğu bilgi sistemleri bu tür programlardaki doküman taleplerinin en aza indirilmesinde önemli rol oynayabileceği ve bununla birlikte çevrimiçi sistemlerin online müracaatları imkanlı hale getirerek idari yükün vatandaş üzerinden alınmasında faydalı olabileceği de ifade edilmektedir (Herd vd., 2013; Moynihan vd., 2015). Ancak bunlardan önce devlet idarecileri vatandaşların kamu hizmetleriyle etkileşimlerinde nasıl bir idari yük taşıdıklarını izlemeli, bunları tespit etmeli ve ondan sonra buna yönelik tedbirleri belirlemelidir (Moynihan vd., 2015).

Türkiye’de Özel Güvenlik ve Özel Güvenlik Bilgi Sistemi (ÖGNET)

Türkiye’de özel güvenliğin özel girişimcilere açılması 2004 yılında yürürlüğe giren 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun ile olmuştur. Sektör Dünya’daki gelişime göre henüz çok yeni olmakla birlikte bu tarihten sonra hızla büyümeye başlamış (Demirci, 2020) ve günümüze geldiğinde yıllık üç milyar Euro büyüklüğe¹ erişmiştir. 2021 yılı itibarıyla sektörde 1.640 özel güvenlik şirketi, 478 özel güvenlik eğitim kurumu, 105 alarm izleme merkezi faaliyet göstermekle beraber 96.030 özel güvenlik izni almış olan yerde 332.273 özel güvenlik görevlisi fiilen çalışmaktadır.

Tüm Dünya’da olduğu gibi, güç kullanma potansiyeli sebebiyle, Türkiye’de de özel güvenlik alanı tüm unsurlarıyla birlikte devlet tarafından kontrol altında tutulmaktadır. 5188 sayılı Kanun, özel güvenlik alanında faaliyet göstermek isteyen şirketlerden, bu alanda eğitim vermek isteyen eğitim kurumlarına ve çalışmak isteyen özel güvenlik görevlilerine kadar tüm unsurların hareketlerinin Devletin ilgili birimleri tarafından takip edilir olmasını karara bağlamaktadır. Bu bağlamda özel güvenlik alanında gerçekleştirilen tüm faaliyetler çeşitli başvuru ve bildirim mekanizmaları aracılığıyla merkezde Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı ve taşrada bu

¹ CoESS 2015 raporu. <http://www.coess.org/newsroom.php?page=facts-and-figures>, Erişim tarihi: 10.05.2021

birime bağlı olarak faaliyet gösteren zel Güvenlik Şube Müdürlükleri tarafından kayıt altına alınmaktadır.

5188 sayılı Kanun'un öngördüğü başvuru ve bildirimler çok çeşitlidir. Özel güvenlik izni alınması başvurusundan, izni alınmış yerde çalıştırılacak özel güvenlik görevlisinin ilgili makama bildirilmesine kadar 80 farklı başvuru ve bildirim bulunmaktadır (Bkz. Tablo 2 ve Tablo 3). Bu başvuru ve bildirimler, 5188 sayılı Kanunun ve ilgili mevzuatı çerçevesinde belirtilen zaman içerisinde yapılmak zorundadır. Kanun ile zorunlu hale getirilmiş olan tüm bu başvuru ve bildirimler, bunları yapmakla yükümlü olanlar açısından idari yük olarak karşımıza çıkmaktadır. Başvuru veya bildirimi gerçekleştirmek zorunda olan vatandaş gerekli evrakları hazırladıktan sonra, ya posta yoluyla ilgili makama göndermek, ya da posta gecikmelerini yaşamak istememesi durumunda elden ilgili makama ulaştırmak zorundadır. İlgili evrakların hazırlanması, bu evrakların ilgili makama ulaştırılması, mevzuata uygun görülmeyenlerin tekrar hazırlanarak ulaştırılması özel güvenlik alanında faaliyet gösteren bireyler üzerinde önemli ölçüde idari uyum yükü getirmektedir.

Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı tüm Türkiye'deki özel güvenlik alanını düzenlemek ve denetlemekle görevli makam olarak, bu alanda gerçekleşen faaliyetleri kayıt altına almak, hareketleri kontrol edebilmek ve gerekli istatistiki bilgilere ulaşabilmek amacıyla 2016 yılında bir yazılım çalışması başlatmıştır. Sonrasında zel güvenlik hizmetlerinin uygulanmasıyla ilgili iş ve işlemlerin yerine getirilmesinde kullanılan fiziki ve beşeri unsurların en aza indirilerek bürokrasi ve kırtasiyeciliğin önlenmesi ve daha etkin Şekilde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla yazılım çalışması genişletilmiştir. Öncelikle yazılımı tamamlanan modülleriyle faaliyete geçirilen zel Güvenlik Bilgi Sistemi (GNET), 23 Temmuz 2019 tarihinde alandaki tüm faaliyetlerin dijital platformda gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak biçimde uygulamaya sunulmuřtur².

GNET sistemi sayesinde merkezde zel Güvenlik Denetleme Başkanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı ilgili birimi, taşrada bu birimlerin uzantısı olan Şube Müdürlükleri, sektör içerisinde faaliyet gösteren özel güvenlik Şirketi, eğitim kurumu, alarm izleme merkezi, özel güvenlik birimi yetkilileri ile özel güvenlik görevlileri Kanunun kendileri için öngördüğü tüm başvuru ve bildirimleri tam zamanlı olarak sistem üzerinden ve büyük çoğunluğunu herhangi bir kağıt üretmeden gerçekleştirebilmektedir. Yazılımı devam eden GNET sisteminin nihai amacı e-Devlet entegrasyonunun da gerçekleştirilmesini müteakip sıfır evrak ile özel güvenlik alanındaki tüm iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır. E-Devlet entegrasyonu sonrasında, özellikle özel güvenlik görevlilerinin kimlik işlemleri, başvurudan kimliğin posta yoluyla kişiye ulaştırılmasına kadar tüm süreçler, bireyin kamu kurumlarına gelmesine gerek kalmadan gerçekleştirilebilecektir.

TÜRKİYE'DE GNET MARİFETİYLE VATANDAŞ ÜZERİNDEN ALINAN İDARİ YÜKÜN HESAPLANMASI

İdari yükün hesaplanmasında Düzenleyici Etki Analizi ve Standart Maliyet Modeli (SMM) gibi çeşitli yaklaşımlar bulunmakla birlikte Dünya'da çokça kullanılabilen SMM'dir (Nijsen, 2012). Bu modelin tüm ülkelerde her kademedede uygulanabilir olduğu ifade edilmektedir (Charite vd., 2005). SMM, kanunlar ve idari düzenlemelerden doğan, işletmeler veya hizmetlerden faydalanan bireyler üzerindeki idari yükü ölçmeye yarayan analiz yöntemidir. Model yardımıyla, tek bir kanun ya da idari düzenlemenin idari yükü ölçülebileceği gibi sektörel düzenlemelerin veya tüm mevzuatın idari yükü de ölçülebilmektedir. (Avşarbey, 2015; Charite vd. 2005).

² <https://www.egm.gov.tr/ozelguvenlik/ognet>, Erişim tarihi: 10.05.2021

SMM, idari yüklerin hesaplanmasının yanında idari yüklerin karşılaştırılması, en aza indirilmesi ve yüklerle ilgili istatistiki veriler elde edilmesini de sağlayabilmektedir. SMM'deki hesaplamaların sonuç odaklı olması, bunların sadeleştirme çalışmalarında temel alınmasını sağlamaktadır. Ayrıca, SMM ile işletmeler üzerindeki idari yükler azaltılarak, işletmelerin gereksiz yükümlülüklerle vakit kaybetmelerinin önüne geçilebilmektedir. Bu sayede idari yüklerin azaltılmasıyla tasarruf edilen para, zaman ve insan gücü, örgütler tarafından daha etkin kullanılabilir (Torriti, 2007:90).

SMM uygulamasında bazı temel kavramların bilinmesinde fayda bulunmaktadır. Bunlar bilgi yükümlülükleri, veri gereksinimleri, idari faaliyetler ve maliyet parametreleridir. SMM'de, düzenlemelerin zorunlu kıldığı bilgi yükümlülükleri, bilgi yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için sağlanması gereken veri gereksinimleri ve veri gereksinimlerinin gerektirdiği bilgiler toplanırken yapılması gereken idari faaliyetler belirlendikten sonra her bir idari faaliyet için maliyet parametreleri belirlenmektedir. Bu parametreler; tarife, zaman, miktar ve cepten ödeme maliyetleridir (Charite vd., 2005).

Tarife, bilgi yükümlülüğünün gerektirdiği idari faaliyetler yerine getirilirken işletmede çalışan ya da bu iş için tutulmuş kimsenin saatlik iş maliyeti ile bu iş için yapılmış masrafları içeren sabit giderlerin toplanması sonrasında oluşan tarifeyi ifade etmektedir. Zaman, bilgi yükümlülüklerini yerine getirmek için öngörülen her bir idari faaliyet için harcanan zamanı anlatmaktadır. Miktar, bilgi yükümlülüklerini yerine getirmek için öngörülen her bir idari faaliyetin kaç işletme tarafından hangi sıklıkla gerçekleştirildiğini ifade etmektedir. Miktar, ilgili düzenlemenin uygulandığı işletmelerin sayısı ile bunların bildirimde bulunma sıklığının çarpımı ile bulunmaktadır. Cepten ödeme maliyeti ise, bir örgütün ya da vatandaşın bilgi yükümlülüğünü yerine getirmek amacıyla dışarıda kalan bir tarafa ödemek zorunda olduğu parayı ifade etmektedir (Charite vd., 2005). Yukarıdaki parametreler kullanılarak SMM'nin formülüne şu şekilde ulaşılmaktadır.

İdari Faaliyet Başına Toplam Maliyet = Fiyat X Miktar

Fiyat = Tarife X Zaman + Cepten Ödeme Maliyetleri

Miktar = İşletme Sayısı X Yıllık İşlem Sıklığı

Bahse konu formülde, fiyat olarak ifade edilen idari faaliyetlerin maliyeti, bilgi yükümlülüğünün gerektirdiği idari faaliyetler yerine getirilirken saat olarak harcanan süre ile örgütte çalışan ya da bu iş için tutulmuş kimsenin saatlik iş maliyetinden oluşan tarifenin çarpılmasıyla ortaya çıkan tutarı göstermektedir. Miktar olarak ifade edilen yıllık idari faaliyet sayısı ise, bilgi yükümlülüğünün gerektirdiği idari faaliyetin gerçekleştirildiği işletme sayısı ile bu faaliyetin yılda gerçekleştirilme sıklığının çarpılmasıyla ortaya çıkan miktarı göstermektedir.

Araştırmada öncelikle özel güvenlik alanında ilgili Kanun ve mevzuatı çerçevesinde vatandaşlar tarafından gerçekleştirilmesi gereken 46 bildirim ve 34 başvuru tek tek ele alınarak yıllık yapılan başvuru miktarı ÖGNET üzerinden hesaplanmıştır. Sekiz bildirim ve beş başvuru işleminden herhangi bir evrak talep edilmediğinden hesaplama kapsamına alınmamıştır. Yapılan analiz neticesinde ÖGNET sistemi öncesinde evrak talep edilen 38 bildirim 34'ü, 29 başvurunun ise 18'i olmak üzere toplam 52'si hakkında 2020 yılında vatandaşlarımız tarafından işlem yapıldığı anlaşılmıştır (Bkz. Ek1 ve Ek2).

Gerçekleştirilen toplam 52 bildirim ve başvuru tek tek ele alınarak yukarıda belirtilen formül çerçevesinde gerekli hesaplamalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan hesaplamalarda Tarife olarak başvuru sahibinin aylık ortalama 6.000TL ücret aldığı varsayılarak günlük saatlik ücreti 30 TL Kabul edilmiştir. Zaman olarak ise ortalama işlem süresi iki saat olarak kabul edilmiştir. Cepten ödeme maliyeti, talep edilen evrakın reel karşılığı olarak ortalama miktar alınmıştır. Bu miktar

belge ücreti, yol masrafı, otopark bedeli ve noter ücreti gibi maliyetleri kapsamakta olup 25 TL ile 200 TL arasında değişmektedir.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen hesaplamalara örnek olması amacıyla dört bildirim ele alınarak yapılan hesaplama açıklanmıştır. 5188 sayılı Kanun ve ilgili mevzuatı gereği bu alanda faaliyet gösteren vatandaşlar sisteme kayıtlı iletişim bilgilerinde değişiklik olması durumunda yeni iletişim bilgilerini bir dilekçe ile ilgili makama bildirmek zorundadır. ÖGNET sistemi sonrasında vatandaşlardan bu dilekçe talebi kaldırılarak sistem üzerinden bu bilgileri güncelleme ve ilgili makama ulaştırma imkânı sunulmuştur. Bu kapsamda 2020 yılında vatandaşlar tarafından 5.650 bildirim gerçekleştirilmiştir. Bu işlemde bildirim yapmanın hesaplanan saatlik ücreti 30TL, işlem yapma süresi ortalama 2 saat, dilekçe maliyeti 3TL ve ulaştırma maliyeti 22TL olarak varsayılmış ve hesaplama gerçekleştirilmiştir. Yapılan hesaplama neticesinde 2020 yılında iletişim bilgi değişikliği konusunda 2020 yılında vatandaşlar üzerinden 480.250 TL idari uyum yükünün alınmış olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 1).

İkinci örnekte özel güvenlik şirketlerinin hizmete başladığı bir projeye ilişkin yapmaları gereken sözleşme bildirimini ele alınmıştır. Bu bildirim kapsamında vatandaşlar yapmış oldukları sözleşmeyi bir dilekçe eki olarak ilgili makama ulaştırmak durumunda iken ÖGNET sistemi sonrasında bu bildirim gerçek zamanlı olarak sistem üzerinden gerçekleştirir hale gelmişlerdir. Bu bildirim hesaplanmasında yine dilekçe için yukarıda bahsedilen miktarlar göz önüne alınarak hesaplama gerçekleştirilmiştir. Sözleşme için ise temin edilme yeri farklı olmadığı, ek zaman ve yük gerektirmediği için zaman, tarife ve cepten ödeme maliyeti aynı kalemde hesaplanmıştır. Gerçekleştirilen hesaplama neticesinde 2020 yılında şirket proje sözleşme bildirimini kapsamında yapılan 11.542 bildirim kapsamında vatandaş üzerinden 1.015.696 TL idari uyum yükü kaldırıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Örnek hesaplama kapsamına alınan işlemler

SN.	BİLDİRİM TÜRÜ	İSTENEN EVRAKLAR	[(Tarife x Zaman) + Cepten Ödeme Maliyeti] x Miktar	HESAPLANAN İDARİ YÜK MİKTARI
1	İletişim Bilgileri Değişiklik Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 5.650$	480.250,00 TL
2	Şirket Proje Sözleşme Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 11.542$	1.015.696,00 TL
		Sözleşme	3×11.542	
3	ÖGG Göreve Başlama Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 214.696$	32.204.400,00 TL
		Mali Sorumluk Sigortası	$[(30 \times 2) + 5] \times 214.696$	
		SGK Başlangıcı	Maliyet yok	
4		Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 24$	9.672,00 TL

Şirket Adres Değişikliği Başvurusu	Adres Değişikliğini Gösterir Ticari Sicil Gazetesi	$[(30 \times 2) + 30] \times 24$
	Kurucu, Temsilci ve Yöneticilerin Var ise Devam Eden veya Mahkûmiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	$[(30 \times 2) + 3] \times 24$
	Dekont	$[(30 \times 2) + 5] \times 24$

Üçüncü örnekte özel güvenlik şirket veya birimlerinin gerçekleştirmek zorunda olduğu özel güvenlik görevlisi göreve başlama bildirimini ele alınmıştır. Bu kapsamda mali sorumluluk sigortası ve SGK başlangıcı ilgili makama bildirilmek zorundadır. Ancak SGK başlangıcı gerçek zamanlı olarak Sosyal Güvenlik Kurumu veri tabanından kontrol edilebildiğinden bu kapsamda bir belge veya bildirim vatandaşın talep edilmemektedir. Bu nedenle SGK başlangıcı maliyetsiz olarak hesaplamaya dahil edilmiştir. 2020 yılında yapılan 214.696 özel güvenlik görevlisi başlama bildirimini kapsamında gerçekleştirilen hesaplama neticesinde 32.204.400 TL idari uyum yükünün vatandaş üzerinden alındığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 1).

Son olarak şirket adres değişikliği başvurusu örnek hesaplama olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda, adres değişikliğini gösterir ticari sicil gazetesi, mahkeme evrakı ve değerli belge ödeme belgesinin ilgili makama ulaştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda 2020 yılında 24 başvuru gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilmesi gereken başvuru için gereken her bir belge için ayrı işlem ve dolayısıyla ayrı zaman ve maliyet gerekeceğinden, her belge ayrı ayrı hesaplamaya dahil edilmiştir. Ancak ulaşım maliyeti tek olacağından sadece bir kez hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama neticesinde şirket adres değişikliği kapsamında yapılan başvuru çerçevesinde 2020 yılında vatandaş üzerinden 9.672 TL idari uyum yükünün kaldırıldığı tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 1).

2020 yılında vatandaşlar tarafından özel güvenlik alanında ilgili mevzuatı gereği yapılan bildirim ve başvurular çerçevesinde hesaplanan idari uyum yükü miktarı Ek 1 ve Ek 2’de yer alan tablolarda sunulmuştur. Tablo 2 ve Tablo 3 incelendiğinde 2020 yılında yapılan 29 bildirim kapsamında vatandaş üzerinden 154.276.394 TL (Bkz. Tablo 2), 18 başvuru kapsamında ise 428.353 TL (Tablo 3) olmak üzere 52 kalem işlem kapsamında toplam 154.704.747 TL idari uyum yükünün vatandaş üzerinden kaldırıldığı tespit edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2004 yılında yürürlüğe konulan 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun ve ilgili mevzuatı, özel güvenlik alanındaki tüm iş ve işlemlerin Devlet tarafından kontrol altında tutulmasını benimsemektedir. Bu bağlamda ortaya koymuş olduğu başvuru ve bildirim mekanizmaları sayesinde özel güvenlik alanında gösterilen faaliyetlerin kayıt altına alınması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak ortaya çıkan başvuru ve bildirim mekanizması sektör unsurları açısından idari uyum yükleri oluşturmuştur. Bu yükler vatandaşlar açısından zaman ve maliyet kayıplarına yol açmaktayken Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı tarafından yazılımı gerçekleştirilen ÖGNET sayesinde sektör unsurları ilgili mevzuat hükümleri doğrultusunda yerine getirmek durumunda oldukları başvuru ve bildirimleri dijital platform üzerinden her istedikleri zamanda tam zamanlı olarak yapabilir hale gelmişlerdir. 80 farklı başvuru ve bildirim

100.000'in üzerinde kullanıcı tarafından, herhangi bir zaman ve maliyet kayıpları yaşanmadan, ÖGNET sayesinde gerçekleştirilebilmektedir.

Tüm Dünya'da birçok ülkede ve Türkiye'de de Cumhurbaşkanlığı tarafından kullanılan Standart Maliyet Modeli çerçevesinde gerçekleştirilen hesaplama neticesinde, ÖGNET ile getirilen dijitalleşme sayesinde vatandaş üzerinden alınan idari yük miktarı 154.704.747 olarak hesaplanmıştır. Vatandaşlar üzerinden alınan bu idari yük miktarı dolaylı olarak ülke ekonomisine kazandırılmıştır. Bu miktar ÖGNET'in yazılımı için harcanan paranın kat ve kat üzerindedir.

Araştırma sonuçları dijitalleşme ile Kanunlar çerçevesinde vatandaş üzerinde olan idari yüklerin büyük çoğunlukla alınarak hem vatandaşlar hem de Devlet açısından önemli mali kazanımlar elde edilebileceğini ortaya koymaktadır. Günümüzde dijitalleşmenin geldiği nokta göz önüne alındığında gerçekleştirilecek dijital dönüşümler sayesinde Devlet tarafından vatandaşlara sunulan hizmetlerin idari yk oluşturmadan yerine getirilmesine olanak sağlayabilme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. SMM modeli halihazırda yürürlükte olan kanunların ortaya koyduğu idari yüklerin hesaplanabilmesine de olanak sağlamaktadır. Bu nedenle kamu yöneticilerinin, dijital dönüşümleri gerçekleştirirken, birimleri tarafından ortaya konulan hizmetlerin idari yk oluşturanlarını bu model çerçevesinde hesaplayarak gerekli planlamaları yapmaları ve dijital dönüşümü bu erevde gerçekleştirmeleri yerinde olacaktır.

Türkiye'deki alan yazında idari yk ve hesaplanması konularında ortaya konmuş çalışmalar, uygulamacıların idari yk konusundaki farkındalıklarının düşük olması gibi, çok kısıtlıdır. Bu yönde araştırmacılar tarafından ortaya konulacak çalışmalara ihtiyaç bulunmakla birlikte bu yönde gerçekleştirilecek çalışmalar uygulamacıların da farkındalığını arttırabilecektir.

Araştırma, 5188 sayılı Kanun ve ilgili mevzuatının sektör unsurlarına yönelik oluşturduğu uyum yüklerini hesaplamak üzere gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte sektör unsurlarına yönelik bulunması muhtemel psikolojik ve bilgi toplama yükleri de bulunabilir. Ayrıca ÖGNET sistemi üzerinden gerçekleştirilebilen sadece bildirim ve başvurular araştırma kapsamına alınmıştır. Bu bildirim ve başvurular dışında ÖGNET sistemi üzerinden özel güvenlik alanındaki sınavlar, kimliklendirme işlemleri gibi birçok işlem daha gerçekleştirilebilmektedir. Bu hususlar göz önüne alındığında araştırmanın bir kısıtları olarak ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Aizer, A. (2003). Low take-up in Medicaid: Does outreach matter and for whom? *American Economic Review Papers and Proceedings*, 93(2): 238-241.

Avşarbey, A. (2015). Kamu hizmeti sunumunda idari yüklerin hesaplanması: Standart maliyet modeli ve ikinci el araç tescil işlemleri rneği. 13. KAYFOR Kamu Yönetimi Kongresinde sunulan tam metin bildiri, 1031-1053.

Avşarbey, A. (2015). Kamu hizmeti sunumunda idari yüklerin hesaplanması: Standart Maliyet Modeli ve İkinci el araç tescil işlemleri rneği. 13. KAYFOR Kamu Yönetimi Kongresinde sunulan tam metin bildiri, 1031-1053.

Bozeman, B. (1993). A theory of government "Red Tape", *Journal of Public Administration Research and Theory*, 3, 272-303.

Bozeman, B. (2000). *Bureaucracy and red tape*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Brodkin, E. Z. ve Malay M. (2010). Administrative exclusion: Organizations and the hidden costs of welfare claiming. *Journal of Public Administration Research and Theory* 20 (4): 827-48.

- Brodkin, Evelyn, and Michael Lipsky. 1983. Quality-control in AFDC as an administrative strategy. *Social Service Review* 57(1): 1-34.
- Burden, B.C., Canon, D.T., Mayer, K.R. ve Moynihan, D.P. (2012). The effect of administrative burden on bureaucratic perception of policies: Evidence from election administration. *Public Administration Review*, 72(5), 1-11.
- Charite, D., Lauritsen, S., Ahlin, J., Orjan, S. ve Barnes, M. (2005). *International Standard Cost Model Manual: Measuring and Reducing Administrative Burdens for Businesses*. Erişim adresi: <http://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/34227698.pdf> , Erişim tarihi: 15.05.2021.
- Demirci, U. (2020). Türkiye’de polis özel güvenlik işbirliği örneği-KAAN: Bir eylem araştırması. Uluslararası marmara Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan tam metin bildiri, 423-442.
- Fix, M., Jeffrey P. Ve Kenneth S. (2003). Trends in Naturalization. *Immigrant Families and Workers: Facts and Perspectives Brief*. Washington DC: The Urban Institute.
- Gonzalez-Barrera, A., Mark Hugo Lopez, J. P. ve Paul T. (2013). *The Path Not Taken*. Washington, DC: Pew Hispanic Center, Pew Research Center.
- Heckman, J. ve Jeffrey, S.. (2003). The determinants of participation in a social program: Evidence from a prototypical job training program. NBER Working paper: No. w9818.
- Herd, P., Harvey, H., DeLeire, T. ve Moynihan, D.P. (2013). Shifting administrative burden to the state: The case of medicaid take-up. *Public Administration Review*, 73(11), 69-81.
- Hoxby, C. ve Christopher, A. (2012). The missing "one-offs": The hidden supply of high-achieving, low income students. NBER Working Paper No. 18586.
- Lipsky, M. (1984). Bureaucratic disentanglement in social welfare programs. *Social Science Review* 58(1): 3-27.
- Moynihan, D. P., Herd, P. ve Rigby, E. (2016). Policymaking by other means: Do state use administrative barriers to limit Access to medicaid. *Administration & Society*, 48(4), 497-524.
- Moynihan, D., Herd, P. Ve Harvey, H. (2015). Administrative burden: Learning, psychological, and compliance costs in citizen-state interactions. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 25, 43-69.
- Nijssen, Andre (2012) “SCM 2.0: An Argument for a Tailored Implementation”, Alberto Alemano, Frank den Butter, Andre Nijssen, Jacopo Torriti (Ed.), *Better Business Regulation in a Risk Society*, Springer, London, s.231-252. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4406-0_14.
- Torriti, J. (2007). *The Standard Cost Model: When Better Regulation Fights against Red-Tape*. Stephen Weatherill (Ed.), *Better Regulation*, Oxford: Hart Publishing, 83-106.

EK-1

Tablo 2. Bildirim türleri ve hesaplanan idari yük miktarı

S. N	BİLDİRİM TÜRÜ	İSTENEN EVRAKLAR	[(Tarife x Zaman) + Cepten Ödeme Maliyeti] x Miktar	HESAPLANAN İDARİ YÜK MİKTARI
1	Şirket Proje Sözleşme Bildirimi	Dilekçe	[(30 x 2) + 22+3] x	1.015.696,00 TL
		Sözleşme	3 x 11.542	
		Dilekçe	0	

2	Koruma Planı	Koruma Planı	0	0,00 TL
		CD Taranmış	0	
3	İletişim Bilgileri Değişiklik	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 5.650$	480.250,00 TL
4	Özel Güvenlik şirketi, Eğitim Kurumu, Alarm Merkezi ÖGG Hariç Personel Başlama Bildirimi	Evrak Talebi Yok	0	0,00 TL
5	ÖGG SGK Başlangıç Bildirimi	Evrak Talebi Yok	0	0,00 TL
6	ÖGG Göreve Başlama Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 214.696$	32.204.400,00 TL
		Mali Sorumluk Sigortası	$[(30 \times 2) + 5] \times 214.696$	
		SGK	Maliyet yok	
7	ÖGG Görevden Ayrılma Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 107.957$	9.176.345,00 TL
8	ÖGG SGK Çıkış Bildirimi	Evrak Talebi Yok	Maliyet yok	0,00 TL
9	Öğrenci Ekleme Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times$	20.190.104,00 TL
		Liste	3×229.433	
10	şirket şube Güvenlik Sorumlusu Göreve Başlama Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 25] \times 58$	4.930,00 TL
11	şirket şube Güvenlik Sorumlusu Görevden Ayrılış Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 25] \times 52$	4.420,00 TL
12	Birim Yetkilisi Ekleme Bildirimi	Evrak Talebi Yok	0	0
13	Birim Yetkilisi Silme Bildirimi	Evrak Talebi Yok	0	0
		Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 8.402$	

14	Eğitim Bitiş Bildirimi	Yoklama Çizelgesi	3 x 8.402	739.376,00 TL
15	Eğitim Başlangıç Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 7.985$	750.590,00 TL
		Kursiyerlerin	3 x 7.985	
		Ders	3 x 7.985	
		Eğitmen	3 x 7.985	
16	şirket Proje Sözleşme Bitiş Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 25] \times 6.788$	576.980,00 TL
17	Özel Güvenlik şirketi, Eğitim Kurumu, Alarm Merkezi ÖGG Hariç Personel Çıkış Bildirimi	Evrak Talebi Yok	0	0,00 TL
18	Özel Güvenlik İzni Alan Yer Güvenlik Sorumlusu Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 2.661$	393.828,00 TL
		Ön Lisans Diploması	$[(30 \times 2) + 3] \times 2.662$	
19	ÖGG Görev Tipi Değişiklik Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 4.563$	675.324,00 TL
		Diploma	$[(30 \times 2) + 3] \times 4.564$	
20	Eğitim Kurumu Uygulama Sınıf Kullanma İptal Bildirimi	Dilekçe	0	0,00 TL
21	ÖGG Mali Sorumluluk Sigortası Yenileme Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times$	25.354.500,00 TL
		Yenilen MSS	$[(30 \times 2) + 5] \times 169.030$	
22	Proje Sözleşme Uzatma Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times$	2.807.805,00 TL
		Yenilen	3 x 33.033	
23	Öğrenci Bilgileri Güncelleme Bildirimi	Yok	0	0,00 TL
24	Öğrenci Devamsızlık Güncelleme Bildirimi	Devamsızlık Çizelgesi	$[(30 \times 2) + 25] \times 695$	59.075,00 TL
25	Para ve Değerli Eşya Sözleşme Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 3.787$	333.256,00 TL
		Sözleşme	3 x 3.787	

26	Geçici Özel Güvenlik İzni Erken Bitiş Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 25] \times 931$	79.135,00 TL
27	Çalışan ÖGG İzin Durumu Değişiklik	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 25] \times 219.333$	18.648.305,00 TL
28	Kıyafet Kataloğu Teslimat Bildirimi	Dilekçe	0	0,00 TL
		Kıyafet	0	
29	Hizmet İçi Eğitim/Geliştirme Atışı Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times$	5.332.346,00 TL
		Atış Listesi	$[(30 \times 2) + 3] \times 29.957$	
		ÖGG Kimlik Kartı Fotokopisi	$[(30 \times 2) + 3] \times 29.957$	
		Ücret	$[(30 \times 2) + 22+5] \times$	
30	Alarm Merkezi Abonelikten Çıkış Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times$	9.447.284,00 TL
		CD Taranmış	$[(30 \times 2) + 3] \times 63.834$	
31	Alarm Merkezi Abonelik Başlangıç Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times$	17.676.972,00 TL
		CD Taranmış	$[(30 \times 2) + 3] \times 119.439$	
32	Geçici Özel Güvenlik İzni Etkinlik Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 247$	70.148,00 TL
		ÖGG Listesi	3×247	
		MMS	$[(30 \times 2) + 5] \times 247$	
		Kimlik Kart Fotokopisi	3×247	
		Sözleşme	3×247	
		Kroki	$[(30 \times 2) + 5] \times 247$	
33	Hizmet İçi Eğitim/Geliştirme Atış Planı Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 3.416$	300.608,00 TL
		ÖGG Listesi	3×3.416	
34	Koruma Planı Teslimat Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 11.949$	1.768.452,00 TL

		Koruma Planı CD	$[(30 \times 2) + 3] \times 11.950$	
35	Geçici Özel Güvenlik İzni Etkinlik ÖGG Başlama Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 9.005$	1.990.105,00 TL
		ÖGG Listesi	3×9.005	
		MMS	$[(30 \times 2) + 5] \times 9.005$	
		Kimlik Kart Fotokopisi	3×9.005	
		Sözleşme	3×9.005	
		Kroki	$[(30 \times 2) + 5] \times 9.005$	
36	Geçici Özel Güvenlik İzni Etkinlik ÖGG	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 7.413$	630.105,00 TL
37	Özel Güvenlik Şirketlerinin Şube Açılış Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 21$	4.032,00 TL
		Ticaret Sicil Gazetesi	$[(30 \times 2) + 30] \times 21$	
		Yetki Belgesi	5×21	
		ÖGG Kimlik Kartı	3×21	
		Diploma	3×21	
		Güvenlik Sorumlusuna Ait Bilgiler	3×21	
		Şube Adresi ve İletişim Bilgileri	0	
		Şube Personel İsim Listesi	3×21	
38	Eğitim Kurumu İrtibat Bürosu Açılış Bildirimi	Müracaat Dilekçesi	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 15$	1.320,00 TL
		İrtibat Bürosu Adresi ve iletişim Bilgileri	0	

		İrtibat Bürosu Sorumlusuna Ait Bilgiler	0	
		İrtibat Bürosu Personel Listesi	3 x 15	
39	Özel Güvenlik Şirketlerinin Şube	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 4$	340,00 TL
40	Eğitim Kurumu İrtibat Bürosu Kapanış	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 5$	425,00 TL
41	Şube/irtibat bürosu personel sayısı	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 62$	5.270,00 TL
42	Eğitim Kurumu Uzman Eğitici Ekleme Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 1.878$	268.554,00 TL
		Uzman Eğitcinin Oluru	3 x 1.878	
		Diploma	$[(30 \times 2) + 3] \times 1.878$	
43	Eğitim Kurumu Uzman Eğitici İşten Çıkış Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 698$	59.330,00 TL
44	Eğitim Kurumu Ders Değişiklik Bildirimi	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times$	3.226.784,00 TL
		Ders Programı	3 x 36.668	
45	Alarm İzleme Abone Adres Değişikliği Bildirimi	Evrak Talebi Yok	0	0
46	Madde 20 (1) Grev Yasağı Nedeniyle 6 Ay Geçici Red Bildirimi	Evrak Talebi Yok	0	0
Toplam				154.276.394,00

EK-2

Tablo 3. Başvuru türleri ve hesaplanan idari yük miktarı

S.N	BAŞVURU TÜRÜ	İSTENEN EVRAKLAR	$[(\text{Tarife} \times \text{Zaman}) + \text{Cepten Ödeme Maliyeti}] \times \text{Miktar}$	HESAPLANAN İDARİ YÜK MİKTARI
-----	--------------	------------------	---	------------------------------

1	Kurucu / Yönetici Ekleme Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 298$	191.316,00 TL
		Yönetim Kurulu Kararı Noter Tasdikli Sureti	$[(30 \times 2) + 150] \times 298$	
		Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırma Formu, 4 Yıllık Lisans Diploması Noter Onaylı, Temel Eğitim Sertifikası, Temel Eğitimden Muaf ise Ona İlişkin Belge, İmza Beyannamesinin Noter Onaylı Sureti	$[(30 \times 2) +3+ 150+3+3] \times 298$	
		Kurucu, Temsilci ve Yöneticilerin Var ise Devam Eden veya Mahkumiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	$[(30 \times 2) +3] \times 298$	
		Dekont	$[(30 \times 2) + 5] \times 298$	
2	Kıyafet Kataloğu Değişikliği Başvurusu	Dilekçe	0	0
		Eski ve Yeni Katalog	0	

3	Unvan Değişikliği Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 1$	368,00 TL
		Unvan/Tür Değişikliğini Belirten Ticaret Sicil Gazetesi	$[(30 \times 2) + 30] \times 1$	
		Kurucu, Temsilci ve Yöneticilerin Var ise Devam Eden veya Mahkumiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	$[(30 \times 2) +3] \times 1$	
		Kıyafet Kataloğu, Dekont	$[(30 \times 2) +5] \times 1$	
		Ruhsat Harcı Dekont	$[(30 \times 2) +5] \times 1$	
4	Yeni Şirket Başvurusu	Arşiv Araştırma Formu, Dekont	0	0 TL
		Dilekçe	0	
		Ticaret Sicil Gazetesi	0	
		Dijital Fotoğraf, Güvenlik Soruşturması, Noter Tasdikli İmza Sirküsü	0	
		4 Yıllık Lisans Diploması, Yetki Belgesi, Temel Eğitim Sertifikası	0	

		Devam Eden veya Mahkumiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	0	
		Kıyafet Kataloğu	0	
5	Geçici Özel Güvenlik İzni Başvurusu	Evrak Talebi Yok	0	0 TL
6	Şirket Adres Değişikliği Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 24$	9.672,00 TL
		Adres Değişikliğini Gösterir Ticari Sicil Gazetesi	$[(30 \times 2) + 30] \times 24$	
		Devam Eden veya Mahkûmiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	$[(30 \times 2) + 3] \times 24$	
		Dekont	$[(30 \times 2) + 5] \times 24$	
7	Özel Güvenlik Şirketleri için IP Değişikliği Başvurusu	Evrak Talebi Yok	0	0 TL
8	Kurucu / Yönetici Silme Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 80$	6.800,00 TL
9	Uzman Eğitici Ekleme Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2 + 22+3) \times 28$	2.380,00 TL
10	Eğitim Kurumu Derslik Ekleme Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 3$	255,00 TL
11	Eğitim Kurumu Uygulama Sınıf	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 25$	2.125,00 TL

	Kullanma Başvurusu			
12	Geçici Özel Güvenlik İzni Kadro Değişiklik Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 15$	2.295,00 TL
		Eklenen ÖGG MMS	$[(30 \times 2) + 5] \times 15$	
		Eklenen ÖGG Kimlik Fotokopisi	3×15	
13	Hizmet İçi Eğitim/Geliştirme Atışı Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 98$	14.994,00 TL
		Atış Yapacak ÖGG Listesi	3×98	
		Dekont	$[(30 \times 2) +5] \times 98$	
14	Kurucu / Yönetici Değişiklik Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 186$	146.754,00 TL
		Yönetim Kurulu Kararının Noter Tasdikli Sureti	$[(30 \times 2) + 150] \times 186$	
		Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırma Formu, 4 Yıllık Lisans Diploması Noter Onaylı, Temel Eğitim Sertifikası, Temel Eğitimden Muaf ise Ona İlişkin Belge, İmza Beyannamesinin Noter Onaylı Sureti	$[(30 \times 2) +3+ 150+3+150] \times 186$	
		Devam Eden veya Mahkumiyet Almış Oldukları	$[(30 \times 2) + 3] \times 186$	

		Mahkeme Evrakı		
		Dekont	[(30 x 2) + 5] x 186	
15	Kayıp FIB Başvurusu	Dilekçe	0	0 TL
		FIB Belgesinin Kaybedildiğine Dair Yönetim Kurulu Kararının Noter Tasdikli Belge	0	
		Kurucu, Temsilci ve Yöneticilerin Var ise Devam Eden veya Mahkûmiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	0	
16	Tekrar Faaliyete Geçirme Başvurusu	Arşiv Araştırma Formu, Dekont	0	0 TL
		Yönetici İmzalı Dilekçe	0	
		Ticaret Sicil Gazetesi	0	
		Dijital Fotoğraf, Güvenlik Soruşturması, Noter Tasdikli İmza Sirküsü	0	
		4 Yıllık Lisans Diploması, Yetki Belgesi,	0	

		Temel Eğitim Sertifikası		
		Devam Eden veya Mahkumiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	0	
		Kıyafet Kataloğu	0	
17	Eğitim Kurumu Adres Değişiklik Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 47$	36.519,00 TL
		Ticaret Sicil Gazetesi	$[(30 \times 2) + 30] \times 47$	
		Yeni Adresi Belirtir Noter Tasdikli Belge	$[(30 \times 2) + 150] \times 47$	
		Yeni Adresin Tapu veya Kira Sözleşmesi	$[(30 \times 2) + 3] \times 47$	
		Yapı Kullanım İzni	$[(30 \times 2) + 5] \times 47$	
		DASK Poliçesi	$[(30 \times 2) + 5] \times 47$	
		İtfaiye Raporu	$[(30 \times 2) + 5] \times 47$	
		Dekont	$[(30 \times 2) + 5] \times 47$	
		Devam Eden veya Mahkumiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	$[(30 \times 2) + 3] \times 47$	
18	Belediye Tarafından Adres	Dilekçe	0	0 TL
		Ticaret Sicil Gazetesi	0	

	Güncelleme Başvurusu	Şirket/Eğitim Kurumu Adres Güncellediğine Dair Belediyeden Alınan Belge	0	
		Eğitim Kurumu Adresinin Belediye Tarafından Güncellendiğine Dair Belge	0	
		Kurucu, Temsilci ve Yöneticilerin Var ise Devam Eden veya Mahkumiyet Almış Oldukları Mahkeme Evrakı	0	
		Dekont	0	
19	Uzman Eğitici Uzmanlık Güncelleme Başvurusu	Dilekçe	0	0 TL
		Uzmanlık Belgesi	0	
20	Proje Kıyafet Kataloğu Başvurusu	Dilekçe, Kıyafet Kataloğu	0	0 TL
21	Eğitim Kurumu Derslik Güncelleme Başvurusu	Dilekçe	0	0 TL
22	Fib iptal Başvurusu	Dilekçe	0	0 TL
23	Unvan Değişiklik Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 11$	935,00 TL
24	Para ve Değerli Eşya Başvurusu	Evrak Talebi Yok	0	0 TL

25	Birim Zırhlı Araç Başvurusu	Evrak Talebi Yok	0	0 TL
26	Kıyafet Kataloğu Değişikliği Başvurusu	Dilekçe, Kıyafet Kataloğu	0	0 TL
27	Yeni Birim Başvurusu	Dilekçe	0	0 TL
28	OGG Kadro Değişiklik Talebi Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 15$	1.275,00 TL
29	Hizmet İçi Eğitim/Geliştirme Atışı Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 98$	8.330,00 TL
30	Hizmet Yürütme Şekli Değişiklik Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 4$	340,00 TL
31	Özel Güvenlik İzni Alan Yerler İçin IP Değişikliği	Evrak Talebi Yok	0	0,00 TL
32	Birim İl İçerisinde Adres Değişikliği Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 37$	3.145,00 TL
33	Birim İzin Belgesi İptal Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 9$	765,00 TL
34	Kayıp ÖGIB Başvurusu	Dilekçe	$[(30 \times 2) + 22+3] \times 1$	85,00 TL
Toplam				428.353, 00 TL

ARAP BAHARI SÜRECİNDE İSLAMİ DİRENİŞ HAREKETİ (HAMAS)

Doktor Öğretim Üyesi Tamer KAŞIKCI

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID: 0000-0003-2299-8863

ÖZET

Bölgedeki Arap devletlerinin İsrail ile mücadelede barış yapma yolunu seçmesiyle birlikte, Filistin meselesi ağırlıklı olarak Filistin Kurtuluş Örgütü çatısı altında toplanmış devlet-dış aktörlere kalmıştır. FKÖ çatısı dışında kalan ve kurulduğu günden bu yana Filistin direniőine yeni bir soluk getiren Hamas, zaman içerisinde hem İsrail ile mücadelesi hem de sağladığı toplumsal hizmetler sayesinde direniőin lider aktörlerinden bir tanesi haline gelmiştir. 2006 yılında yapılan ulusal seçimlerdeki başarısı ile liderlik statüsü yasal ve meőru bir nitelik kazanan hareketin Filistin direniş içerisindeki yeri ve rolü saėlamlaőmıőtır. Bu nedenle 2006 seçimlerinden sonra hareketin sadece Filistin direniş içerisinde değil, aynı zamanda bölge içerisindeki aktörlerle ilişkileri de daha fazla önem kazanmıştır. Bu amaçla bu alıőma Hamas'ın bölge aktörleriyle geliştirdiği dış ilişkilere odaklanacaktır.

Çalışmada hareketin kuruluş sürecinden itibaren İran, Suudi Arabistan, Mısır, Katar, Türkiye gibi bölgenin önemli aktörleriyle ilişkileri irdelenecek, bununla birlikte çalışma tarihsel olarak Arap Baharı sürecine yoėunlaőacaktır. Hamas'ın dış ilişkilerinin nasıl seyrettiği ana sorununun tartıőılacaėı çalışmada, Arap Baharının bu ilişkiler bağlamında önemli bir dönüm noktası oluőturduduėu iddiası savunulacaktır. Buna göre 2006 seçimleri sonrası özellikle Gazze'nin kontrolünü elinde bulunduran hareketin, bu güçlü konumunun etkisiyle Arap Baharı sürecini hem Filistin Direniş i hem de genel olarak bölge politikaları içerisindeki varlığını güçlendirecek bir fırsat olarak değerlendirdiği, bu nedenle daha aktif bir dış politika geliştirme çabası içersine girdiği iddia edilecektir. Gerçekten de Arap Baharı sürecinde özellikle Mısır'daki Müslüman Kardeőler iktidarının kurulmasıyla birlikte, Hamas'ın bu hareketle olan tarihsel bağlarını yeniden güçlendirerek bölgedeki aktörlük konumunu sağlama almaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Dahası hareketin, Arap Baharı ile lehlerinde oluşan yeni konjonktüre dayanarak geleneksel müttefikleri olan Suriye ve İran'a yönelik politika değişikliğine bile gitmiş ve Suriye iç krizinde rejim karőtı bir pozisyon almıştır. Ancak beklenenin aksine Suriye'de Esad rejiminin muhalifleri bertaraf ederek ülkedeki kontrolü yeniden sağlaması ve Mısır'daki Müslüman Kardeőler iktidarının askeri darbe ile son bulması, Hamas'ın bu süreçteki beklentilerinin de başarısız bir şekilde nihayete ermesine neden olmuştur. Bu nedenle alıőma, Hamas'ın genel olarak Arap Baharı sürecinin kaybedenlerinden bir tanesi olduğunu ileri sürecektir.

Anahtar Kelimeler: Hamas, Filistin Direniş i, Arap Baharı, Filistin Kurtuluş Örgütü

ISLAMİC RESİSTANCE MOVEMENT DURING THE ARAB SPRİNG PROCESS

ABSTRACT

After the Arab states in the region chose to make peace in the struggle against Israel, the Palestinian issue has been left mostly to non-state actors gathered under the umbrella of the Palestine Liberation Organization (PLO). Hamas, which is outside the umbrella of the PLO and has brought a new breath to the Palestinian resistance since its establishment, has become

one of the leading actors of the resistance, thanks to its struggle against Israel and the social services it provides. With its success in the national elections held in 2006, the leadership status of the movement became legal and legitimate, and the place and role of the movement in the Palestinian resistance became stronger. For this reason, after the 2006 elections, the movement's relations not only within the Palestinian resistance, but also with the actors in the region gained more importance. For this purpose, this study will focus on the foreign relations that Hamas has developed with regional actors.

In the study, the relations of the movement with the important actors of the region such as Iran, Saudi Arabia, Egypt, Qatar and Turkey will be examined since the establishment process, but also the study will historically focus on the Arab Spring. The study, in which the main problem of Hamas' foreign relations will be discussed, would claim that the Arab Spring constituted an important turning point in the context of these relations. Accordingly, after the 2006 elections, it would be claimed that the movement, which had the control of Gaza in particular, evaluated the Arab Spring process as an opportunity to strengthen its presence both in the Palestinian Resistance and in the regional policies in general, and therefore it tried to develop a more active foreign policy. Indeed, during the Arab Spring process, especially with the establishment of the Muslim Brotherhood power in Egypt, it was observed that Hamas tried to secure its position as an actor in the region by re-strengthening its historical ties with this movement. Moreover, based on the new conjuncture formed in their favor with the Arab Spring, the movement even changed its policy towards its traditional allies, Syria and Iran, and took an anti-regime position in the Syrian internal crisis. However, contrary to expectations, the Assad regime's re-establishment of control in the country by eliminating the opponents in Syria and the end of the Muslim Brotherhood power in Egypt with a military coup led to the unsuccessful end of Hamas' expectations in this process. Therefore, the study will argue that Hamas is one of the losers of the Arab Spring process in general.

Keywords: Hamas, Palestinian Resistance, Arab Spring, Palestine Liberation Organization

“STRATEJİK SABIR” YA DA ZORUNLU MÜDAHALE: OBAMA’NIN ORTADOĞU POLİTİKASI

Doktor Öğretim Üyesi Tamer Kaşıkçı

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-2299-8863

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana, zengin petrol rezervleri, stratejik konumu ve İsrail gibi güçlü bir müttefikin varlığı ile Ortadoğu bölgesi, ABD yönetimleri için en önemli alanlardan biri olmuştur. Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinden itibaren tüm ABD başkanlarının bu bölge üzerinde özel bir ilgisi bulunmaktaydı. Truman doktrininden Bush'un teröre karşı savaş doktrinine kadar hemen hemen tüm ABD başkanları bölgenin kaderine ilişkin stratejilerini ilan ettiler ve ABD'nin farklı dönemlerde bölgeye yönelik ekonomik ve askeri operasyonlarında (Körfez Savaşı, petrol karşılığı gıda programı, Afganistan ve Irak operasyonları vb.) görüldüğü gibi bu stratejiler çoğunlukla bölgenin ana siyasi arenasını şekillendirmiştir. Bu nedenle bölge halkı için ABD yönetimlerinin dış politika felsefesi ve bölgeye olan ilgilerinin bağlamı Ortadoğu siyasetini anlamak için önemli bir girdidir. Bu varsayım doğrultusunda bu çalışma, Barack Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını incelemeye çalışacaktır. Obama'nın, yönetimin ilk yıllarında, Bush'un ABD'nin Ortadoğu'daki prestiji üzerindeki saldırgan dış politikasının verdiği zararları onarmak için ABD ile bölgesel güçler arasındaki gerilimi yumuşatmayı amaçlayan yapıcı bir söylem kullandığı ileri sürülebilir. Obama yönetimi, stratejisini bilinçli bir tercih olarak tanımlamış ve “stratejik sabır” stratejisi isimlendirmiştir. Birçok yorumcu bu stratejiyi “arkadan yönlendirme” stratejisi olarak da tanımlamıştır. Ancak bu çalışma, “zorunlu müdahalenin” Obama'nın Orta Doğu politikası için daha iyi bir etiket olacağını iddia edecektir. Afganistan ve Irak savaşlarının maliyetini göz önünde bulundurarak, Obama'nın başkanlığının ilk yıllarında bölgeye yönelik olumlu yaklaşımının ABD'nin ekonomik gerilemesinin bir yansıması olduğunu iddia etmek doğru olabilir. Ancak ABD'nin bölgedeki güçlü güvenlik taahhütleri nedeniyle terörle savaşın kurumsallaşması ve bölgede Rusya ve İran'ın baskıları ile güç mücadelesinin yoğunlaşması, Obama yönetimini Ortadoğu siyasetine müdahil olmaya zorlamıştır. Bir yandan bu baskı, diğer yandan ABD'deki ekonomik sorunlar, Obama yönetimini bölgeye yönelik dolaylı bir politika tasarlamaya itmiştir. Bu nedenle Obama yönetimi, Bush yönetimi gibi bölgede doğrudan ve açık operasyonlar gerçekleştirmek yerine, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını korumak adına zorunlu ve kapalı operasyonlar yapmak durumunda kalmıştır.

Key Words: Obama, Ortadoğu, ABD Dış Politikası

“STRATEGİC PATIENCE” OR CONSTRAINED ENGAGEMENT: THE OBAMA’S MIDDLE EASTERN POLICY

ABSTRACT

Since the end of the Second World War, the Middle East region with its rich oil reserves, strategic location, and the existence of Israel as a strong ally, has been one of the most important area for US administrations. From the early periods of the Cold War onwards all US presidents had a special interest over that region. From Truman doctrine to Bush's war on terror doctrine, almost all US presidents declared their strategies for the fate of the region and

as seen in US' economic and military operations towards the region in different periods (such as the Gulf War, oil for food program, Afghanistan and Iraq operations etc.) these strategies mostly shaped the major political arena of the region. For that reason, for the people of the region, the US administrations' foreign policy philosophy and the context of their interest in the region is an essential input in order to understand the Middle Eastern politics. In the direction of this assumption this work would try to examine Barack Obama's foreign policy towards the Middle East. It would be argued that in the initial years of the administration, in order to repair the damages of the Bush's aggressive foreign policy over the US prestige in the Middle East, Obama used a constructive rhetoric which aimed relaxing the tensions between the US and regional powers. The Obama administration defined their strategy as a deliberate choice and named as "strategic patience" which has also been called as "leading behind" by many commentators. But this study would argue that "constrained engagement" would be a better label for Obama's Middle Eastern policy. By considering the costs of Afghanistan and Iraq wars, it would be fair to claim that during initial years of his presidency Obama's affirmative approach was a reflection of economic decline of the US. But with the US' powerful commitments the institutionalization of the war on terror and with the pressure of both Russia and Iran the intensification of power struggle in the region forced the Obama administration to get involved in the Middle Eastern politics. This pressure on the one hand and the economic problems in the US on the other hand pushed the Obama administration to design an indirect policy towards the region. For this reason, the Obama administration had to carry out compulsory and closed operations in order to protect the interests of the US in the region, instead of carrying out direct and open operations like the Bush administration.

Key Words: Obama, Middle East, the US Foreign Policy

ÇALIşMA HAYATINDA ENGELLİ OLMAK

Tuğba Gözde YILMAZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
ORCID: 0000-0003-2055-8469

ÖZET

Dezavantajlı gruplar toplumun birçok alanında sosyal dışlanmaya ve eşitsizliğe maruz kalmaktadır. Bu grupların içinde yer alan engelli bireyler hayatını devam ettirmek, başkalarına bağımsız hale gelmek için şüphesiz ki çalışma yaşamına katılarak gelir elde etmelidir. Çalışma yaşamına katılan engelli birey üreterek para kazanacak, daha bilinçli birey haline gelerek çocuklarını da bu bilinçle yetiştirecektir. Ancak engelli bireylerin çoğu çalışma istek, arzu ve yeteneğe sahip olduğu halde çalışma yaşamına katılamamaktadır.

Anayasada engellilere yönelik ayrımcılık yasağı, çalışma hakkı gibi maddeler yer almasına rağmen engelliler yeterli düzeyde istihdama katılım sağlayamamaktadır. Engelli bireyler doğumdan çalışma hayatına, çalışma hayatından emeklilik sürecine kadar birçok sorun yaşamaktadır. Bu sorunların başlıca sebebi aileden kaynaklanmaktadır. Ailelerin bilinçsizliği, bulunduğu çevre gibi etmenler engellinin eğitim almasına engel olmaktadır. Eğitim göremeyen engelli bireylerin çalışma yaşamına katılımı da zorlaşmaktadır. Yeterli eğitimi alamayan engelli bireyler istihdama dahil olsa bile düşük ücretli ve vasıfsız işlerde istihdam edilmektedir

Engelli bireyler çalışma yaşamına katılmadan önce ve çalışma yaşamında birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Engelli bireylerin istihdamına engel olan eğitimsizlik, işveren kaynaklanan sebepler, engelli istihdamı için yapılan düzenlemelerin yetersizliği, fiziki çevre gibi faktörler engellilerin çalışma yaşamına katılmasına engel oluşturmaktadır. Çalışma yaşamına katılan engelli çalışanlar ise gerek mesleki bilgi, ulaşım ve erişilebilirlik sorunu, işe uyum sağlama, işte yükselme ve çalışma arkadaşları ve işverenler ile iletişim kurmakta sorun yaşamaktadır. Çıkarılan yasa ve uygulanan politikalar ile sorunların minimum düzeye indirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada engelli istihdam politikaları, engellilerin çalışma hayatında yaşadığı sorunlar ve çözüm önerileri ele alınacaktır. Yapılan araştırmalar engellilerin çalışma hayatında en çok önyargıya maruz kaldığını, işverenlerin, engellinin performans ve veriminin düşük olduğunu ve işte kalıcı olarak çalışmayacağını engelli çalışanların engelinden dolayı işi yapamayacağı düşünerek en temel hakkı olan çalışma hayatında yer alamadığını göstermektedir. Eğitimsizlik, erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik istihdama dahil olmasına engel olan diğer faktörlerdir. Gerek aile, gerekse yaşanan bölge sebebiyle eğitim alamayan engellileri çalışmaya dahil olamamaktadır, dahil olanlar ise vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Yapılan bu çalışma ile engellilerin çalışma hayatında yaşadıkları sorunlar dile getirilerek, bu sorunların ortadan kaldırılması için çözüm önerileri üretmek hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, İstihdam, Ayrımcılık, İstihdam Politikaları

BEING DISABLED IN WORKING LIFE

ABSTRACT

Disadvantaged groups are exposed to social exclusion and inequality in many areas of society. Disabled individuals, who are among these groups, should undoubtedly earn income by participating in working life in order to continue their lives and become independent from others. The disabled individual who participates in working life will earn money by producing

and will raise his/her children with this awareness by becoming more conscious individual. However, although most of the disabled individuals have the want, desire and ability to work, they cannot participate in working life.

Although there are articles such as the prohibition of discrimination against the disabled and the right to work in the constitution, the disabled cannot participate in employment at an adequate level. Disabled individuals experience many problems from birth to working life, from working life to retirement. The main reason for these problems is family. The unconsciousness of the families and the factors such as the environment they are in prevent the disabled from getting education. It is also difficult for disabled individuals who cannot receive education to participate in working life. Disabled individuals who do not have sufficient education are employed in low-paid and unqualified jobs, even if they are employed.

Disabled individual face many problems before joining the working life and in working life. Factors such as lack of education, reasons arising from the employer the inadequacy of the regulations for the employment of the disabled and the physical environment, which prevent the employment of disabled people, prevent them for participating in working life. Disabled employees participating in working life, on the other hand, have problems with professional knowledge, transportation and accessibility problems, adaptation work, promotion at work and communication with colleagues and employers. It is aimed to minimize the problems with the laws enacted and policies implemented. Disabled employment policies, problems faced by disabled people in working life and solutions offers will be discussed in the study. Studies show that disabled people are exposed to the most prejudices in working life, employers think that the performance and productivity of the disabled are low and that disabled employees cannot work permanently, cannot do the job because of their disability and can not take part in working life, which is their most basic right. Lack of education, accessibility and attainableness are other factors that prevent them from being included in employment. Disabled people who cannot receive education due to both family and region cannot be included in the study and those who are included work in unqualified and low-wage jobs. With this study, it is aimed to produce solutions to eliminate these problems by expressing the problems that disabled people experience in working life.

Keywords: Disabled, Employment, Discrimination, Employment Policies

GİRİŞ

Engellilik, “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedeni, zihni, ruhi ve hissi yeteneklerini kaybetmesi sonucunda kişinin günlük ihtiyaçlarını karşılamakta başkasının yardımına ihtiyaç duyulması durumudur.” (Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hakkındaki Yönetmelik, 2009). Eski çağlardan itibaren engellilere acıma ve küçümseme duygusu hala etkisini sürdürmektedir. İlk çağlarda engelliler toplumdaki dışlanarak sosyal hayata ve iş hayatına katılımına engel olunmuştur. Aydınlanma ve modern yaşama geçiş ile birlikte engelliler adına olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Tüm ülkelerde engelli sayısı oldukça fazladır. Devletler engellilerin çalışma hayatına katılımını sağlamak, başkalarının yardımına ihtiyaç duymadan kendi hayatını devam ettirebilmesi sağlamak amacıyla düzenlemeler gerçekleştirmektedir (Kesgin, 2014:9-10). Ancak yapılan düzenlemelere rağmen engelli bireyler istihdama yeterince katılamamaktadır. TÜİK tarafından engellilerin istihdama katılım oranına dair yapılan son araştırmada “Mart ayından itibaren kamu sektöründe 197, özel sektörde ise 3.194 engelli bireyin çalışma hayatına katıldığı” belirtilmektedir. Engelli çalışanların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında erkeklerin daha fazla çalışma hayatında yer aldığı gözlemlenmektedir. Çalışma hayatına katılan “engelli erkeklerin engel grubuna bakıldığında ise en fazla ortopedik

engellilerin, kadın çalışanlarda ise sınıflanamayan engel grubunun” istihdama katıldığı belirtilmektedir (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2021:24-27).

1. ENGELLİ İSTİHDAM MODELLERİ

Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle engelli olan bireylerin sosyal ve çalışma hayatına katılımını sağlamak, koşullarını iyileştirmek ve sorunları minimum düzeye indirmek amacıyla rehabilitasyon uygulanmaktadır (Hasırcıoğlu, 2006:39). Engelli istihdam modelleri ise tıbbi-medikal model, sosyal ve mesleki rehabilitasyon olmak üzere e ayrılmaktadır. Tıbbi-medikal model, kişinin engel durumu dikkate alınarak, bu engeli ortadan kaldırmak veya olumsuz etkilerini azaltmak ve sonrasında kişinin sosyal hayata, çalışma hayatına katılması için yapılan tıbbi süreç olarak tanımlanmaktadır (Seyyar, 2002:603). Yapılacak tıbbi müdahaleler ve engelini azaltacak tıbbi ekipmanlar ile kişinin günlük ihtiyaçlarını karşılamakta başkasının yardımına ihtiyaç duymadan kendine yeten bireyler haline gelmesi amaçlanmaktadır (Hasırcıoğlu, 2006:30-31). Sosyal model engelli bireylerin, “engelinden kaynaklanan sorunları ortadan kaldırmak, bireyin sosyal hayata ve iş hayatına katılımını sağlamak amacıyla uygulanan rehabilitasyon türüdür.” Sosyal aktiviteler, spor, eğitim, etkinlik, yüzme, piknik gibi organizasyonlar ile kişinin sosyalleşmesi sağlanmaktadır. Kişinin öncelikle yeterli eğitim alması, iş hayatına katılması ve kendine yeten bireyler haline gelmesi hedeflenmektedir (Aytaç, 2000:7). Mesleki rehabilitasyon ise, kişinin engel durumu ve oranı göz önünde bulundurularak “bilgi, yetenek ve eğitimi ile orantılı iş bulmak ve işe yerleştirmek gibi mesleki danışmanlık sürecini kapsamaktadır.” Yeterli eğitim alamayan bireylere eğitim imkânı, eğitimi olan ancak iş bulamayan veya işini değiştirmek isteyen engelli bireylere iş imkânı sağlanmaktadır (Hasırcıoğlu, 2006:30-31). Ülkemizde mesleki rehabilitasyon hizmetinde yetkili kurum İşKUR’dur. Çalışabilecek eğitim ve beceriye sahip engelli bireyler İşKUR aracılığı ile istihdama katılmaktadır. İşKUR tarafından düzenlenen iş gücü yetiştirme kursları ile engelli istihdamı artırmak amaçlanmaktadır. Ancak ksz yaptığı çalışmada, “meslek edindirme kurslarının istihdama etkisinin kısa dönemde negatif olduğunu, uzun dönemde ise pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır” (ksz, 2012:18-20).

2. ENGELLİ İSTİHDAM TÜRLERİ

Engellilerin alışma hayatına katılımını sağlamak amacıyla ülkeler mevcut ekonomi ve kaynakları kapsamında yasalar çıkartmaktadır. Engellilerin istihdama katılımını artırmak adına yapılan ilk düzenleme 457 Sayılı Deniz İş Kanunu ile gerçekleştirilmiştir. “Kanunda çalışmak herkesin hakkı ve devi olarak belirtilerek dezavantajlı gruplarında istihdama katılımı teşvik edilmektedir.” Ayrıca alışma hayatı öncesi, sırası ve sonrasında engelli bireylerin sırf engelinden kaynaklanan ayrımcılığa maruz kalması kesin bir dille yasaklanmaktadır (alışma Şartları ve Dinlenme Hakkı, 1982). Teoride ayrımcılık kesin bir dille yasaklanmasına rağmen pratikte engellilerin sırf engelinden dolayı ayrımcılığa maruz kaldığı gözlemlenmektedir.

Engelli istihdamını artırmak adına elli ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinde engelli istihdamı zorunlu tutularak ve bu zorunluluğa uymayan işverenlere idari para cezası uygulanmaktadır (İşKUR, 1967). Göçmen tarafından yapılan araştırmada engelli bireyler kota uygulamasının etkili istihdam yöntemi olduğunu, bu zorunluluk olmasa işverenlerin engelli çalıştırmak istemeyeceğini dile getirmektedir (Göçmen, 2017:81). Yapılan araştırmalar, kota uygulaması gereği engelli çalıştırmayan işverenlerin, uygulanan idari para cezasından kaçınmadığı ve engelli istihdamına olumlu bakmadığını gözlemlenmektedir. Korumalı işyeri ise ağır engelli bireylerin istihdama katılımı oldukça zor olduğu için salt engellilerin bir arada olduğu istihdam türüdür. Bu işyerinde çalışan engelli bireylerin çalışma hayatını kolaylaştırmak adına düzenlemeler yapılmakta ve ergonomik çalışma ortamı sağlanmaktadır (Seyyar, 2006:37). Maddi açıdan iyi durumda olan bireyler eğitimi ve yetenekleri doğrultusunda devletin sağladığı maddi yardım ile kendi işini kurma yoluna başvurmaktadır. Bu yöntem ile birey kendi işinin

patronu olarak işverenden, işyerinden kaynaklanan sorunları, erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik, terfi, kariyer imkanları vb sorunları yaşamamaktadır. Kendi işini kurmak isteyen engelli bireylerden “İŞKUR’a kayıtlı, 18 yaşından büyük, işgücünün %40’ını kaybeden, girişimcilik eğitim programı sertifikasına sahip olan engelli bireylere kuruluş işlemleri, kuruluş giderleri ve demirbaş desteği sağlanmaktadır” (İŞKUR). Günümüz esnek çalışma biçimlerinden biri olan evde çalışma ise ağır engellilik hali esas olan bireylere maddi gelir sağlamaktadır. Kişi evden çıkmasına gerek kalmadan çalışma hayatına dahil olmaktadır.

3.ENGELLİLERİN ÇALIŞMA HAYATINDA YAŞADIKLARI SORUNLAR VE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Engelli bireyler yeterli eğitim alamadığı için çalışma hayatına yeterince katılım sağlayamamaktadır. Özellikle kırdan yaşayan engellilerin eğitime daha az katıldığı çalışmalar ile kanıtlanmaktadır. Engelli çocuğun ailesinin bilinçsizliği, toplumun olumsuz bakış açısı, engel durumu, fiziki çevre gibi sebepler çocuğun eğitim almasına engel oluşturmaktadır. Çakır’ın engelli kadınların istihdam süreçleri ile ilgili yaptığı çalışmada kadınların üzerinde aile baskısı olduğu, ailelerin engelli kadınların eğitim ve istihdama katılmasına engel olduğunu dile getirmektedir (Çakır, 2021:121). Engelinden dolayı çalışma hayatına katılımı zor olan bireylerin yeterli eğitim görememesi ekstra sorun yaşamasına neden olmaktadır. Arslan ve arkadaşlarının Batman ilinde görme engelli bireyler ile yaptığı görüşmede kadınların gerek yaşanan konum gerekse ailenin bilinçsizliği nedeniyle eğitime katılmadığı belirtilmektedir (Arslan, Şahin, Gülnar, & Şahbudak, 2014:8). Engelli bireylerin yeterli eğitim alamamasının nedenlerinden biri de sosyal dışlanmadır. Engelli çocuklar küçüklükten itibaren maruz kaldığı sosyal dışlanma nedeniyle eğitime katılmak istememektedir. Tören’in yaptığı saha çalışmasında engelli bireylerin sınıf arkadaşları tarafından dışlandığını, “engelinden dolayı kimsenin yanına oturmak istemediğini ve alay ettiklerini” dile getirmektedir (Tören, 2014:45).

Ülkemizde “Ulusal Engelli Veri Sistemi bilgilerine göre 1.414.643’ü erkek, 1.097.307’si kadın olmak üzere toplam 2.511.950 engelli yaşamaktadır. Engel gruplarına göre dağılıma bakıldığında %40,63 ile en fazla süregelen engelliler oluşturmaktadır. Ancak kota uygulaması gereği 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerine bakıldığında 2021 Mart ayı itibarıyla kamuda 18.296, özel sektörde ise 92.597 engelli çalışma hayatında yer almaktadır” (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2021:14-21).

Mesleki rehabilitasyon engellilerin çalışma hayatında yaşadıkları önemli sorunlardan biridir. İŞKUR tarafından verilen mesleki eğitim ile engellilerin çalışma hayatına katılımı sağlanmaktadır. Ancak çalışma hayatına dahil olan bireylerin görmüş olduğu eğitim ile uyumlu işte çalışmayan veya yaptığı işten memnun olmayıp işini değiştirmek isteyen bireylerin iş tatmini ve örgütsel bağlılığı olumsuz etkilenmektedir. Polat tarafından Çanakkale ilinde yapılan araştırmada engelli bireylerin “eğitimi ile uyumlu işlerde çalıştırılmadığı ancak hayatını devam ettirecek bir gelir elde etmek için işi kabul etmek zorunda olduğunu” dile getirmektedir (Polat, 2020:884).

Akbolat, Yılmaz ve Tutar’ın çalışma hayatında mobbing ve sosyal dışlanmaya maruz kalan engelli bireylerin iş tatminine etkisini araştırdığı çalışmada yıldırma süreci yaşayanların iş tatmininin azaldığı gözlemlenmektedir (Akbolat, Yılmaz, & Tutar, 2014:14-16). Genel olarak engelli bireylerin alt pozisyonda çalıştığı ancak yeterli düzeyde eğitim alan bireylerin çalışma hayatında kendini daha rahat ifade ettiği, üst pozisyonda yer aldığı ve kendine daha güvenen bireyler olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca oryantasyon eğitimi alan bireylerin işinde daha bilgili olduğu ve işle ilgili bir sorun olduğunda daha rahat çözüme kavuşturduğunu dile getirmektedir.

Engelli bireyler sırf engelinden dolayı toplumdan ve çalışma hayatından dışlanmaya maruz kalmaktadır. İşverenler engelli bireylerin işletmeye katkısı olmayacağını tam tersi olumsuz yönde etkileyeceğini düşünerek genellikle engelli istihdam etmemektedir (Köksal, 2010:59). Polat'ın yaptığı araştırmada, engelli bireyler işverenlerin engelli çalıştırmayı bir ekstra gider kalemi olarak gördüğü, vereceği işi yapamayacağını, başarısız olacağını düşündüğü için engelli istihdamına olumlu bakmadığını dile getirmektedir (Polat, 2020:885). Araştırmalar engellilerin yeterince istihdama katılmadığını, katılanların da arka planda, vasıfsız, süreli ve alt pozisyonlarda yer aldığını göstermektedir (Koç, 2018:13). Göçmen tarafından yapılan araştırmada engellilerin çalışma hayatına katılmama nedenleri arasında en önemli sebeplerin geçici işlerde çalışması, engelli aylığının kesilmesi, iş ortamının oluşturacağı olumsuzluklardan ve erişim, ulaşım sorunlarından çalışmaya katılmadığını dile getirilmektedir (Göçmen:75). Engelliler çalışmaya hayatına katıldıktan sonra da birçok problem ile karşılaşmaktadır. Çalıştığı ortamın engel durumuna uygun olmaması, işyerinde asansör olmaması veya sık sık bozulması, raylı sistem olmaması, görme engelli bireyler için sarı bant sisteminin düzgün olmaması, yine görme engelli bireylerin ise bilgisayar ve resmi yazışma sorunları, ergonomik çalışma ortamının sağlanmaması, ayrımcılık, ulaşım, erişilebilirlik, geç saate kadar olan mesailer en sık karşılaşılan problemlerin başında gelmektedir. Ayrıca engelliler sırf engelinden dolayı terfi ve kariyer imkanından hakkınca faydalanamamaktadır. İş yapabilecek yetkinlikte olmasına rağmen hak ettiği konuma ulaşamamaktadır. Aydemir'in 2013 yılında yaptığı anket çalışmasında, engelli çalışanlar kariyer imkanının sınırlı olduğunu ve meslekte ilerleme şansının düşük olduğunu dile getirmektedir (Aydemir, 2013:120).

Özbulut ve Sayar'ın yaptığı çalışmada engelli kadınların işgücüne katılım oranının, erkeklerden daha düşük olduğu ve bunun sebebinin toplumsal cinsiyet ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ataerkil bir toplumda kadınlar, erkeklere oranla ikincil konumda tutulmakta ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Çünkü kadının görevinin ev işi olduğu ve iş hayatında yeri olmadığını düşünenlerin oranı oldukça fazladır. Bu durum cinsiyet ve sosyal dışlanma arasında ilişki olduğunu kanıtlamaktadır (Özbulut & Sayar Özgür, 2011:67).

Engelli kadınlar aileleri tarafından yeteri kadar desteklenmediğini, yaşadığı konum açısından kadının temel görevi aile ve çocuk bakımı olduğunu dile getirmektedir. Engelli kadın hem cinsiyeti hem de engelinden dolayı daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Çalışma hayatına katılan engelli kadınların makyaj yapması, güzel giyinmesi, bakımlı olması çalışma arkadaşları tarafından hoş karşılanmadığını dile getirmektedir (Tören, 2014:96-97). Yine Özdemir'in engelli kadınların sorunlarına dair yaptığı çalışmada, engelli kadınların dış görünüşü nedeniyle iş görüşmelerinde sorun yaşadığı belirtilmektedir (Özdemir, 2012:71).

Genç ve Çat tarafından yapılan araştırmada erkek engelli sayısının, kadın engelliye oranla daha fazla olduğunu ve engelli bireylerin aileleri ile yaşamını sürdürdüklerini, ailelerinden kendi başına yaşamını devam ettirmesini sağlayacak desteği alamadığını dile getirilmektedir. Ayrıca istihdama katılan bireylerin "birincil amacı gelir elde etmek olduğu ve istihdama katılımı ile sosyal hayattan kopmadığı ve toplumla kaynaşmasına fayda sağladığını gözlemlenmiştir" (Genç & Çat, 2013:382-388). Aycan'ın yaptığı çalışmada bu görüşü destekler niteliktedir. Çalışma yaşamına katılan engelli birey kendine yeten, özgüvenli, başkasının yardımına ihtiyaç duymayan birey haline gelerek, toplum yaşamına karışmaktadır (Aycan, 2004:11-23).

Gökbay, Ergen ve Özdemir yaptığı çalışmada, katılımcılardan biri "aynı anda işe başladığı arkadaşının şu an ondan daha fazla maaş aldığını ve terfi ettiğini, bu haklardan kendisinin yararlanmadığını ve ayrımcılığa maruz kaldığını" dile getirmektedir. Diğer bir katılımcının söyleminde ise, iş bulmakta sorun yaşadığını, engelinden dolayı işverenlerin işe almak istemediği tespit edilmektedir. Engelli bireyler ve aileleri ise tam tersi görüştedir. Engellinin "engel durumu ve oranı göz önünde bulundurularak ona uygun iş verildiğinde her işi başarabileceğini" dile getirmektedir (Gökbay Zaim, Ergen, & Özdemir, 2011:6). Tören

tarafından yapılan araştırmada engelli görüşmeci, her işi yapabilecek kapasitede olmasına rağmen yapamayacağı düşünülerek işveren tarafından basit işler verildiğini belirtmektedir (Tören, 2014:73). Arslan ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmada “görme engelli bireylerin hem kamu hem de bağımsız çalışanların basit ve vasıfsız işlerde çalıştığı dile getirilmektedir.” (Arslan, Şahin, Gülnar, & Şahbudak , 2014:7). Özdemir tarafından engelli kadınların çalışma hayatında yaşadıkları sorunlara dair yapılan araştırmada, sırf engelinden dolayı toplum tarafından ayrımcılığa maruz kaldığı, ötekileştirildiği, acıma ve küçümseme duygusu ile yaklaşıldığı belirtilmektedir (Özdemir, 2012:76). Çalışma hayatına katılan engelli bireylerin özellikle kamu sektörünün özel sektöre göre avantajı olduğunu, işten atılma korkusu yaşamadığını ve iş şartları bakımından daha iyi konumda olduğunu dile getirmektedir. İşe başladıktan sonra sosyal çevresinin arttığını, çevresine yardımcı olduğunu ve bir işte çalışmanın, ekonomik özgürlük kazanmanın engelli birey açısından tarif edilemez bir mutluluk olduğunu dile getirmektedir.

İşveren ve çalışma arkadaşları tarafından duygusal yüke maruz kalan engelli bireyler sosyal dışlanmaya uğradığını düşünmekte ve işten ayrılmayı tercih etmektedir (Orhan & Uysal, 2019:277). Kurşuncu, İmadoğlu ve Çavuş’un yaptığı araştırmada engelli bireylerin çalışma “arkadaşları tarafından empati yapılmadığı ve bunun sonucunda da iletişim problemlerinin yaşandığı” gözlemlenmektedir (Kurşuncu, İmadoğlu, & Çavuş, 2019:34-35). Tören’in çalışmasında engellilerin, “işverenler ile fazla iletişim kurmadığını, engelli bireylerin daha çok kendi gibi engelli bireyler ile arkadaşlık kurduğunu” dile getirmektedir (Tören, 2014:85-89). İşveren ve çalışma arkadaşları tarafından anlaşılan, iletişim problemi yaşamayan engelli bireylerin işinde daha istekli ve verimli olduğu gözlemlenmektedir. Hastaneye gitmesi gerektiği veya herhangi bir işi olduğu zaman izin almak konusunda problemi yaşamayan, çalışma saatlerinde ve iş yükünde ekstra çalışmaya maruz kalmayan engelli bireylerin işini severek yaptığı ve iş tatmini ve örgütsel bağlılığının yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Talasioğlu yaptığı çalışmada, “engel durumu ile stres düzeyi arasında ilişki olduğunu ve görme engelli çalışanların işyerinde daha fazla stres düzeyine sahip olduğu” sonucuna ulaşmıştır (Talasioğlu, 2011:128). Ayrıca çalışma hayatına katılan engelli bireyler hem engelinden hem de çalışma hayatının oluşturduğu stresten diğer bireylere göre daha fazla etkilenmektedir. Engellilerin çalışma hayatında mobbinge maruz kalması, işe uyum eğitimi almaması gibi nedenler kişinin ekta stres yaşamasına neden olmaktadır. Tilki, Güney ve Camgöz’ün, yıldırmanın engelliler üzerinde etkisini araştırdığı çalışmada “ağır stres altında olan bireylerin işi bırakma eğiliminde olduğu” yapılan görüşmeler ile kanıtlanmaktadır (Tilki Özkan, Güney , & Camgöz, 2021:220).

Mevcut çalışmalar ile engelli bireylerin en önemli sorunlarının fiziki çevreden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Engellilerin gerek yaşadığı çevre gerek işyeri fiziki çevresi özellikle ortopedik ve görme engelli bireyler için sorun oluşturmaktadır. İşyerinde asansör, rampa, tuvalet ve lavaboların engellilerin kullanımına uygun olmaması kişinin çalışma hayatını olumsuz etkilemektedir. Yemekhanelerin en üst katta olması, kişinin odasının zemin katta bulunmaması, kullandığı bilgisayar, yazıcı gibi ekipmanların kişinin kullanımına uygun olmaması gibi sebepler de çalışma hayatını zorlaştırmaktadır. Altuntaş ve Doğanay’ın engelli kadınlar ile yaptığı çalışmada “işyerinde alafranga tuvalet olmadığını işyerine en yakın alışveriş merkezine gitmek zorunda kaldığını, işyerinin engellilerin hayatını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmediğini” dile getirmektedir (Altuntaş & Doğanay, 2017:27). Yine Yıldız’ın 2017 yılında engelli kadınlar ile ilgili yaptığı çalışmada, engelli kadınların işyerindeki fiziki çevreden olumsuz etkilendiği, işyerinde rahat hareket edemediklerini belirtmektedir (Yıldız, 2017:48). Bekar ve Balcı’nın engelli bireylerin işletmelerde yaşadıkları sorunlar ile ilgili yaptığı çalışmada engelli bireyler, tuvalet, lavabo, masa ve sandalyelerin engellilerin kullanımına uygun olmadığını dile getirmektedir (Balcı & Bekar, 2015:114).

Evi iş yerine yakın olan engelli bireyler toplu taşıma aracı kullanan bireylere göre daha şanslı konumdadır. Yapılan araştırmada engellilerin toplu taşımaya ücretsiz binme hakkı olmasına rağmen bu konuda sorunlar yaşadığı ve otobüslerin her zaman engelli kullanımına uygun olmadığı dile getirilmektedir. Ayrıca görme engelli bireylerin ulaşım açısından en çok sorun yaşadığı yer olan otobüs duraklarında ve otobüslerde ses sistemi olmaması kişiye ekstra strese sokmaktadır. Tören'in çalışmasında engelli bireylerin "otobüs ve durakta ses sistemi ve otobüslerde rampa sistemi olmadığı için başkasının yardımına ihtiyaç duyduğu" gözlemlenmektedir (Tören, 2014:109-110).

Kırsal alanda yaşayan engelli bireyler kentlerde yaşayan engellilere göre dezavantajlı konumdadır. Küçük yerleşim yerlerinde toplumun bakış açısı, kısıtlı eğitim ve iş imkanı gibi nedenler engelli bireylerin istihdama katılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Nerse'nin kırsal alanda yaşayan engelliler ile yaptığı görüşmelerde, çalışma hayatına yeteri kadar katılmadığını, katılan bireylerin ise düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalıştığı gözlemlenmektedir (Nerse, 2020:609-611). Aydın'ın görme engelli bireylerin erişimine dair yaptığı araştırmada, engelli bireylerin "verilen hizmetlerden yararlanmak adına ekipman sağlanmadığı, fiziki çevrenin engelliler açısından sorun oluşturduğu ve engellilerin erişimine uygun olmadığı dile getirilmektedir." (Aydın, 2012:110).

SONUÇ

Görmezden gelinen, acıma duygusu ile yaklaşılan engelli bireylerin sadece sağlık sorunları olduğu, sosyal yaşam veya iş yaşamına katılmasına bir engel olmadığı ve her bireyin birer engelli adayı olduğunu unutmadan empati duygusu ile engellilerin toplumda ve iş hayatında hak ettiği değerin kazanılması için başta yasa çıkaranlar olmak üzere toplumun tüm yeleri üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmekle mükelleftir. Küçük yaştan itibaren engellilerin eğitim alması ve sosyal hayata karışması sağlanmalıdır. Ağır engeli olan ve okula ulaşım açısından sorun yaşayan bireylerin gerek online gerekse evde eğitim hizmeti ile eğitim hakkı sağlanmalıdır. Gerekli eğitimi alamayan bireylerin istihdama katılımı da oldukça zorlaşmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda engelli bireylerin istihdamına engel oluşturan ilk basamağın eğitimden kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Eğitim imkanına sahip olan engelli bireylerin istihdama daha kolay katılabildiği ve daha iyi şartlarda çalıştığı gözlemlenmektedir. Mesleki eğitim ve beceri kursları ile engellilerin sahip olduğu eğitim, yetenek ve beceri doğrultusunda uygun pozisyonda işe yerleştirilmelidir. Böylece engelli çalışanların verim düzeyi artacak ve kendisini daha iyi hissedecektir. Engelli bireylerin hem istihdam öncesi hem de istihdam sırasında yaşadıkları sorunları minimum düzeye indirmek adına düzenlemeler yapılarak ayrımcılığa maruz kalmasına engel olunmalıdır. İşe girmeden önce işçilere işe uyum eğitimi ile iş hakkında bilgi edinmesi sağlanmalıdır. İşyerleri sadece engelli işçiler için değil, diğer çalışanlar içinde ergonomik hale getirilmelidir. Yurtdışındaki büyük işletmelerden olan Google, Apple gibi işyerlerinde işçinin dinlenme odaları, sosyal aktivitelerini gerçekleştirebilecek şekilde düzenlenen odalar ile çalışanların sağlık, moral, motivasyonu yükseltilecek, işe olumlu katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Türkiye'de de böyle uygulamalar ile engelli işçilerin verimi artırılabilir. Sosyal aktiviteler, kongreler ve eğitimler ile engellilerin sosyal hayata katılımı sağlanarak çalışanın kendini daha iyi hissetmesi ve sosyal dışlanmaya maruz kalması engellenmelidir. Yapılan alışmalar çalışma arkadaşları ve işvereni ile iletişimi iyi olan bireylerin işini severek yaptığını ve çalışma hayatında daha verimli olduğunu kanıtlamaktadır. Ağır bir engel durumu olmadığı sürece düzenlenecek mesleki eğitim, rehabilitasyon ve danışmanlık eğitimi ile engellilerin çalışma hayatına katılımı sağlanmalıdır. İstihdama katılan engelli bireylerin çalışmasını zorlaştıran tüm engeller ortadan kaldırılmalıdır. Örneğin odalarının giriş katta olması ortopedik ve görme engelli bireyler açısından daha iyi olacaktır. Asansörlerin sesli olması, merdivenlerde korkuluk olması, binaya girişte rampa

sistemi, tuvaletlerin engellinin kullanımına uygun olacak şekilde dizayn edilmesi, işyerine servis imkanı gibi düzenlemeler ile engellilerin hayatını bir nebze olsun kolaylaştıracak adımlar atılmalıdır. Engelli günü, haftasında engellilerin motivasyonunu artıracak organizasyon düzenlenmelidir. Düzenlenecek sosyal aktivite, eğitim gibi faaliyetler ile engellilerin sosyalleşmesine katkı sağlanmalıdır. Bilgi, beceri ve eğitimi doğrultusunda kişiye hakettiği konum sağlanarak, işte sorumluluk ve karar hakkı verilmelidir. Böylece engelli bireyler daha özgüvenli hale gelecek ve verimi, iş tatmini, örgütsel bağlılığı artacaktır. Sırf engelinden dolayı acıma duygusu ile yaklaşarak daha az iş yada fazla işyükü verilmemelidir. İşletmede çalışanların eşit olduğu kabul edilerek tüm hak ve ödevlerden eşit yararlanma hakkı tanınmalıdır. Zaten engelinden dolayı hayata yenik başladığını düşünen engellilerin hayatını daha da zorlaştırmamak, aksine kolaylaştırmak için gereken ne varsa tüm ülke vatandaşları tarafından gerçekleştirilmeli, sosyal bütünleşme sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbolat, Mahmut, Yılmaz, Aydın, & Tutar, Hasan (2014). Konaklama İşletmeleri Çalışanlarının Algıladıkları Mobbingin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), s. 1-17.
- Altuntaş Duman, Nezahat & Doğanay, Gülmelek (2017). Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon'da Engelli Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), s.1-48.
- Arslan, Yusuf, Şahin, Hacı Murat, Gülnar, Ubeyde, & Şahbudak, Murat (2014). Görme Engellilerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar (Batman Merkez Örneği). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2), s. 1-14.
- Aycan, Zeynep (2004). Türkiye'de Özürlülerin İş Hayatına Katılımını Etkileyen Bireysel, Kurumsal ve Toplumsal Faktörler. *Yayınlanmamış Araştırma*. İstanbul: Koç Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. s.1-53
- Aydemir, Erkan (2013, Haziran). İnsan Kaynakları Yönetimi Yaklaşımlarında Özürlü Dostu Yeni Bir Model Önerisi (Küçükçekmece Belediyesi Üzerine Bir Çalışma. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 15(1), s. 107-131.
- Aydın, Aynur (2012). Görme Engelli Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Erişim Sorunları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma. *Bilgi Dünyası*, 13(1), s. 93-116.
- Aytaç, Serpil (2000). Özürlülerin Rehabilitasyonun Artan Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2).
- Balcı, İlker & Bekar, Aydan (2015). Engelli Bireylerin Bakış Açısıyla Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50(1), s.110-123.
- Çakır, Hülya (2021). Çalışma Yaşamında Engelli Kadınların İstihdam Süreçleri: Yozgat Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), s.111-126.
- Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı. (1982, 7 1). 2021 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=50 adresinden alındı
- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. (2021, Nisan). 7 1, 2021 tarihinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü: https://www.aile.gov.tr/media/78170/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_2021.pdf adresinden alındı
- Genç, Yusuf & Çat, Güldane (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(11), s. 363-393.
- Göçmen, Selvi (2017). Çalışma Kültürü Bağlamında Engellilik: Alanya'da Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. Antalya: Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gökbay Zaim, İnci, Ergen, Ahu & Özdemir, Nesrin (2011). Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Bir Vaka Çalışması: "Engelsiz Eğitim". *Öneri Dergisi*, 9(36), s. 1-8.
- Hasırcıoğlu, Abdullah (2006, Eylül). İşverenlerin Özürlü İstihdamına Yaklaşımı. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İŞKUR. (1967). *Engelli İstihdamı*. 6 25, 2021 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/isveren/engelli-istihdami/> adresinden alındı
- Kesgin, Bedrettin (2014). Engellilere Yönelik Yerel Sosyal Politikalar. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(4), s. 1-15.
- Koç, Orhan (2018). Toplumla Tam Katılım: Engelli Bireyler Çalışarak Toplumla Katılıyor. *TİSK İşveren Dergisi*, 56(6), s. 13-16.
- Köksal, Ayşegül (2010). Türkiye’de Engelli İstihdamı ve Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nerse, Serdar (2020, Ağustos). Kırsal Alandaki Engellilerin Sorunları ve Etkileşim Farklılıkları. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 12(3), s. 613-618.
- Orhan, Serdar & Uysal, Sezgin (2019). Engelli Bireylerin Çalışma Hayatında Maruz Kaldıkları Duygusal Yükler: Sakarya İli Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), s. 270 - 291.
- Öksüz, Nihan (2012). Mesleki Eğitim Kurslarının İstihdam Üzerindeki Etkisi: Antalya Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbulut, Mahmut & Sayar Özgür, Özge (2011). Bir Sosyal Dışlanma Fotoğrafı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(17), s. 59-76.
- Özdemir Kurnaz, Dilek (2012). Ortopedik Engelli Kadınların Sorunları ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Tuzla İlçesi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), s. 67-81.
- Polat Kanyılmaz, Ebru (2020). Engelli Bireylerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Nitel Bir Araştırma: Çanakkale Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(39), s. 869-897.
- Seyyar, Ali (2006). *Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları*. Sakarya: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Talashoğlu, Pınar (2011, Ekim). Çalışan Engellilerin Sahip Oldukları Denetim Odağıyla İş Hayatında Yaşadıkları Stres ve Anksiyette İle Başa Çıkılmaları Arasındaki İlişki. *Yüksek Lisans tezi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Tilki Özkan, Tezcan Zeynep, Güney , Semra, & Camgöz, Selin Metin (2021). Yıldırma, Örgütsel Sinizm, İş Doyumu ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkilerinde Seri Aracılık Etkileri: Örgütlerde Engelli Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma. *Psikoloji Çalışmaları*, 41(1), s. 199 - 229.
- Tören, Zeliha (2014). Kamuda Çalışan Engelli Kadınların Problemleri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜİK. (2011). *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*. Ankara.
- Yıldız, Fatih (2017). Sosyal Dışlanmanın Engelli Kadın İstihdamı Üzerine Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hakkındaki Yönetmelik*. (2009, 04 25). 07 01, 2021 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13013&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5#:~:text=MADDE%2019%20E2%80%93%20\(1\)%20Yer,%2D28726\)%20engelli%20i%C5%9F%C3%A7i%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9F%C4%B1r%C4%B1lamaz.&text=MADDE%2020%20E2%80%93%20\(1\)%20Eski,%C3%BCreten](https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13013&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5#:~:text=MADDE%2019%20E2%80%93%20(1)%20Yer,%2D28726)%20engelli%20i%C5%9F%C3%A7i%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9F%C4%B1r%C4%B1lamaz.&text=MADDE%2020%20E2%80%93%20(1)%20Eski,%C3%BCreten) adresinden alındı
- Zaim Gökbay, İnci, Ergen, Ahu, & Özdemir , Nesrin (2011). Engelli Bireylerin İstihdamına Yönelik Bir Vaka Çalışması: "Engelsiz Eğitim". *Öneri Dergisi*, 9(36), s. 1-8.

NEO-KLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDE DİŞ POLİTİKA STRATEJİLERİNİ SURIYE İÇ SAVAŞI ÜZERİNDE ANLAMAK; “DENGELEME VE EKLEMLENME STRATEJİSİ”

Muhammed Hasan Fatih ÇAL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-8309-7642

Bildiri Araştırma Konusunun Künyesi

Başlık: Neo-Klasik Realizm Perspektifinde Dış Politika Stratejilerini Suriye İç Savaşı Üzerinde Anlamak; “Dengeleme ve Eklemlenme Stratejisi” / Understanding Foreign Policy Strategies On The Syrian Cıvıl War In The Perspective Of Neo-Classic Realism; “Balancing And Bandwagoning Strategy”

Metot: Nitel Yöntem, Yorumsamacı (hermeneutik) Yöntem: Yorumsamacı yöntem ile Uluslararası sistem içerisinde Devletlerin Dış Politika oluşturma sürecindeki (değişkenlerin) alternatif yöntemlerini Neo klasik realist teori’nin argümanlarıyla inceleyerek devam eden İç savaş esnasında dönemin dış politika arayışı ele alınacaktır. Sentezci Yöntem; Çalışma boyunca eklettik yöntem yerine sentezci yöntem benimsenerek çalışmada ortaya konulacak olan varsayımları destekleyen referanslara başvurulacak ve salt konu ile alakalı bilgilerin yığılması yerine ortaya konulan bilgilere yazarın kendi görüşleri eklenecektir.

Analiz Düzeyi: Karar Alıcı Aktör, Ulusal Yapı ve Uluslararası Sistem Üzerinden Analiz

Hipotez: Neo-Klasik Realizm ekseninde Dış politika uygulayıcılarının dış politika inşa ederken önlerinde bulunan tercihlerden hangisini veya hangilerini tercih etmesi gerektiği ve bu tercihlerden hangisini neden seçtiği veya seçmesi gerektiği tartışılmıştır. Uluslararası arenada Suriye İç Savaşı üzerinde Rusya Federasyonu ve Suriye Cumhuriyeti Dış politika karar alıcıları ve uygulayıcıları için Dengeleme stratejisi mi yoksa peşine takılmak stratejisi mi daha yaygın eğilimlidir? Sorusuna cevap aranmıştır.

Değişkenler: Uluslararası arenada oluşan faktörler, bu faktörlerin etkisiyle ve teorisyenlerin bakış açılarıyla yeniden düşünölen Uluslararası ilişkiler Dış politika stratejileri. 1) Bağımsız Değişken Olarak; Uluslararası Sistem ve Uluslararası Yapı 2)Müdahil Değişken Olarak Karar Alıcı Ve Sahip Olduğu Algı 3)Bağımlı Değişken Olarak; Ulusal Yapı Ve Dış Politika Stratejileri

Sınırlıklar: Bu çalışmada Dış politika Stratejilerinden ve tercihlerinden yalnızca ikisi kullanılmıştır.”Balancing and Bandwagoning.” “Dengeleme ve Eklemlenme(Peşine Takılmak)” Çalışmanın ana konularından biri olan Neo-Klasik Realist motto’nun etkisiyle Devletlerin dış politika strateji farklılıkları tartışılmıştır. Genelde sosyal bilimlerin diğer disiplinleri, özelde Uluslararası İlişkiler disiplininde yapılan çalışmaların, doğa bilimlerinde olduğu gibi tamamen deneyselliğe ve neden-sonuç iliőkisine dayandırılmamasından doğan sınırlılıklar bu çalışma için de geçerlidir.

Bulgular: Çalıőmadaki olgular ve bulgular Şekildeki gibi tablolarla desteklenmiştir*.

ÜLKE	UYGULADIğI DÜŞÜNÖLEN STRATEJİ	AMAÇ
RUSYA	BALANCİNG “DENGELEME”	BÖLGEDEKİ ABD TEHDİDİNİ RUSYA

FEDERASYONU		FEDERASYONU'NUN KENDİ GÜCÜYLE (Onshore Balancing “İç dengeleme” uygulayarak) DENGEME
SURİYE CUMHURİYETİ	BANDWAGONING” PEŞİNE TAKILMAK” (EKLEMLENMEK)	ULUSLARARASI ARENADA RUSYA FEDERASYONU'NA EKLEMLENEREK DIŞ POLİTİKA ÜRETMEK (Kendi gücünün konsolidesi amacıyla)

(Tablo 1.1)*

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde devletler farklı dış politika stratejileri ile dış politika uygulamışlardır. Değişen dış politika stratejileriyle benzer dış politikalar izlemişse de savaş ve kriz dönemlerinde daha bağımsız davranmakta ve bu doğrultuda farklı davranışlar sergilemektedirler. Bu durumun nedenini, dış politikanın hem iç hem de dış faktörlerden etkilenmesine bağlayan yeni nesil realistler, neo-klasik realizm yaklaşımı ortaya koymuştur. Dış politika stratejilerindeki değişim incelenirken ulusal faktörler ile birlikte uluslararası faktörlerin de detaylı ve kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bir diğerinin analize katılmaması incelenen dış politika değişimini eksik kılmaktadır. Bununla birlikte literatürdeki dış politika değişimleri ile ilgili bazı çalışmalar uluslararası nedenleri öncülerken, diğerleri ulusal faktörleri önemsemmiştir. Son dönem çalışmalar ise eklektik modelleme yoluyla her iki unsuru analize dâhil edebilmişlerdir. Ancak dış politika stratejilerindeki değişimin nedenleri en temelde zamana ve konuya göre farklılık gösterebilir. Bu aşamada hangi faktör ne kadar etkin bunu ölçmek oldukça zor bir görev olmaktadır. Bu bağlamda dış politikadaki süreklilik ve geçerlilikten ziyade asıl analiz edilecek konu dış politikadaki değişimin kendisidir. Bu değerlendirmeler ışığında hazırlanan bu makalede, Gideon Rose tarafından ortaya atılan ve teorik bir çerçeve kazanan "neo-klasik realizm", bu çalışmanın temel teorisini oluşturmaktadır. Devam eden Suriye İç savaşı döneminde Suriye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun dış politikalarındaki değişimlere ve stratejilere neo-klasik realizm teorisi perspektifiyle bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Disiplinin literatüründe yapılan dış politika analizi çalışmalarında “Balancing” (dengeleme) stratejisi ve Bandwagoning (Eklemlenme) stratejisi önemli stratejiler olarak benimsenmiştir. Suriye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun dış politikasındaki strateji farklılıklarını dış politika stratejilerinden olan “dengeleme” ve “peşine takılmak(eklemlenmek) stratejileriyle açıklamayı hedefleyen bu makale, neo-klasik realizmin sunmuş olduğu argümanları da analize dâhil edecektir.

Anahtar Kelimeler: Neo-Klasik Realizm, Dış Politika Stratejileri, Dengeleme, Peşine Takılmak

UNDERSTANDING FOREIGN POLICY STRATEGIES ON THE SYRIAN CIVIL WAR IN THE PERSPECTIVE OF NEO-CLASSIC REALISM; “BALANCING AND BANDWAGONING STRATEGY”

ABSTRACT

In the historical process, states have implemented foreign policy with different foreign policy strategies. Although they have followed similar foreign policies with changing foreign policy strategies, they act more independently in times of war and crisis and display different behaviors in this direction. The new generation realists, who attribute the reason for this situation to the foreign policy being affected by both internal and external factors, put forward the neoclassical realism approach. While examining the change in foreign policy strategies, national factors as well as international factors should be analyzed in detail and comprehensively. If another does not participate in the analysis, the foreign policy change examined is made incomplete. However, some studies on foreign policy changes in the literature pioneered international causes, while others paid attention to national factors. Recent studies have been able to include both elements in the analysis through eclectic modeling. However, the reasons for the change in foreign policy strategies may differ mainly according to time and issue. At this stage, it is a very difficult task to measure which factor and how effective it is. In this context, rather than continuity and validity in foreign policy, the main issue to be analyzed is the change in foreign policy itself. In this article prepared in the light of these evaluations, "neoclassical realism" put forward by Gideon Rose and gaining a theoretical framework constitutes the basic theory of this study. During the ongoing Syrian Civil War, it is aimed to evaluate the changes and strategies in the foreign policies of the Syrian Arab Republic and the The Russian Federation with the perspective of neoclassical realism theory. In the foreign policy analysis studies conducted in the literature of the discipline, the "Balancing" strategy and the Bandwagoning strategy have been adopted as important strategies. This article, which aims to explain the differences of strategy in the foreign policy of the Syrian Arab Republic and The Russian Federation with the strategies of "balancing" and bandwagoning (articulating), will include the arguments presented by neoclassical realism in the analysis.

Key Words: *Neo-Classical Realism, Foreign Policy Strategies, Balancing, Bandwagoning*

Giriş

Uluslararası ilişkiler disiplinde dış politika teorisi olarak tanımlanan neo-klasik realizm, Steven E.Lobel’in tanımıyla; süper güçlerin yanı sıra bölgesel ve küçük devletler, gelişmekte olan devletler ya da bölünmüş, savaşan veya başarısız devletler gibi farklı kategorilerdeki devletleri de incelemektedir.¹ Neo-klasik realistler “görece daha doğru” analiz yapabilmek için içsel ve dışsal değişkenleri de analize dâhil ederek dış politika kararlaştırmada sistemik faktörler ile birlikte etken olan ulusal faktörlerin de dış politika davranışlarındaki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadırlar. Bu yönüyle tüm bu unsurlara analizinde yer veren neo-klasik realizm Suriye cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu’nun Suriye iç savaşına yönelik dış politikalarını ve bölgedeki değişimi anlama ve açıklamada önemli bir yere sahiptir. Çalışmanın İlk başlığını oluşturan “Realizm’i Yeniden Tanımlama; Neo-Klasik Realizm”

¹ Steven E. Lobell, “Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model”, Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy, ed. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro (New York: Cambridge University Press, 2009): 43.

bölümünde neo-klasik realizm teorik olarak incelenecek, dış politika, devlet ve uluslararası siyaset düzleminde neo-klasik realizmin geliştirmeye çalıştığı kavram, hipotez ve temel argümanlar ayrıntılı olarak verildikten sonra, karşılaşılan problemler ve teorinin sınırlılıkları tartışılacaktır. Çalışmanın Takip eden bölümünde, Rusya Federasyonu dış politika uygulayıcılarının Suriye iç savaşı özelinde uyguladığı politikaları dış politika stratejilerinden biri olan “Balancing” Dengeleme stratejisi çerçevesinde ele alarak neo-klasik realizm perspektifiyle bir bakış açısı oluşturulacaktır. Dengeleme stratejisi, devletlerin birbirini tehdit etmesine rağmen nasıl dengeleme kurduklarını anlamak açısından önemlidir. Çünkü geleneksel olarak dengelemenin hep dışarıdan gelen tehditlere karşı tesis edildiği kabul edilmektedir. Hem neo-klasik realizm’in argümanlarıyla dengeleme stratejisine geleneksel yaklaşımların dışında bir yaklaşım getirilecek hemde Rusya Federasyonun savaşa yönelik politikası anlaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın III. Bölümünde ise , “bandwagoning” stratejisinin devlet davranışları ve uluslararası ilişkiler için ne ifade ettiği, hangi şartlar altında bu stratejinin açıklayıcı bir güce sahip olduğu ve hangi şartlarda başarılı sonuçlar üretmeyeceğini tartışılmaktadır. Tüm bu tartışmaların anlaşılması açısından Suriye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasındaki Suriye iç savaşı kaynaklı sorunlar ve bu çerçevede biçimlenen ilişkiler, iyi bir örnek olay niteliğindedir. Çalışmada “bandwagoning” stratejisinin iki ÷lke arasında Suriye iç savaşının başlamasından sonraki dönemde değişen dış politika stratejilerinin ve ilişkilerin analizindeki yeri de ele alınmaktadır. Bu iki stratejinin neo-klasik realizm perspektifiyle nasıl tanımlandığı, kendi içinde hangi türlere ayrıldığı ve stratejilerin devlet davranışları açısından doğurduğu etkilerinin neler olduğu tartışılacaktır. Devletlerin bu iki stratejiden hangisini kullandıkları, bir seçim durumunda hangi gerekçelere bağlı olarak tercihlerini yaptıklarını ve neo-klasik realizm’in konuya kazandırdığı bakış açısını anlamaya yönelik sorulara da yanıt aranacaktır. Hipotezlerin doğrulandığı bölüm olan sonuç bölümde, bağımsız değişkenler, ara değişkenler karar alma süreçleri, dış politika stratejileri ile birlikte somut olaylar üzerinden yeniden tartışılacaktır. Devletlerarası politika etkileşiminin net bir şekilde görüldüğu ve ulusal/bölgesel düzeydeki gelişmelerin bu dönemde devletlerin dış politikasını nasıl şekillendirdiği üzerinde durulacaktır. Genellikle betimleyici karaktere sahip dış politika çalışmaları, sağlıklı bir dış politika analizinden yoksun bulunmaktadır. Dış politika özelinde analitik ve tematik düzeyde Suriye iç savaşının oluşturduğu ortamda devlet politikalarını inceleyen akademik çalışmalarıyla Abdulkadir Baharçicek, Mehmet Seyfettin Erol, Muhittin Ataman gibi akademisyenler ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan eleştirel olarak bakan çalışmalar literatürün zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak çalışmaya konu olan Rusya Federasyonu ve Suriye Cumhuriyeti devletlerinin uygulamalarını meşrulaştırma amacından öteye gidemeyen yayınlar analiz dışı bırakılacaktır. Birkaç örnek dışında söz konusu devletlerin devam eden Suriye İç savaşı döneminde dış politika arayışlarına bu çalışmanın yapacağı şekilde bütüncül bakan çalışmalara literatürde pek rastlanmamaktadır. Özellikle değişim bağlamında sistemik etkileri, yerel dinamikleri ve karar alıcıların etkisini, bir arada değerlendiren analizlerin sayısı Anglo-Saxon akademik dünyada yaygın vaziyette iken, Türkiye’de bahsi geçen konular hakkında bu yöndeki teorik ve pratik araştırmalara temel kaynak teşkil edecek çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu açıdan mevcut literatür ve akademik çalışmalar dikkate alındığında bu çalışma halen devamlılığını sürdüren Suriye İç savaşı döneminde devletlerin uyguladıkları dış politikalarının tarihsel arka planını ortaya koyarken kavramsal-kuramsal çerçeveyi de beraberinde tartışarak disiplinin Türkçe literatürüne bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Realizm’i Yeniden Tanımlama; Neo-Klasik Realizm

*Kara kutuyu açmak**;

1939’da E.H Carr tarafından ilk versiyonu oluşturulan realist gelenek, uluslararası ilişkiler disiplininde baskın konumdadır. Bu baskın konumu, araştırmacıların realist yaklaşımlara sıkça başvurmasının yanı sıra yaklaşımların, sıklıkla eleştirilmesinden de kaynaklanmaktadır. Geleneğe yapılan eleştiriler uluslararası sistemdeki değişimler neticesinde sıklaşmış ve realist gelenek bu değişiklikler doğrultusunda dönüşümlere uğramıştır. 1991’e kadar varlığını sürdüren iki kutuplu sistemi açıklama noktasında güçlük çekmeyen yapısal realizm, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile ortaya çıkan dünya düzenini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu düzlemde yeniden tanımlanma ihtiyacıyla karşı karşıya kalan realist gelenek yeniden yorumlanarak Neo-klasik realizm olarak tanımlanmıştır. Neo-klasik realist teoriyi ilk dile getiren ve öncülüğünü yapan kişi Gideon Rose ‘dur. Rose 1998 yılında World Politic dergisinde yayınlanan makalesinde ilk defa teorinin ismini neo klasik realizm olarak anmıştır.

² Neo-klasik realizmin teorik yaklaşımını, yapısal realizmden ayıran farklılaştıran klasik realizm terminolojisinden kısmen değiştiren unsurlar vardır. İlk ana unsur, neo-klasik realist teorisyenlerin çalışmalarına birincil değişken olarak uluslararası sistemi, ikincil değişken olarak karar alıcı ve sahip olduğu algıyı, üçüncül ve bağımlı değişken olarak ulusal yapı(stratejik kültür, tarihsel arka plan) unsurlarıdır. Uluslararası sistem ve hegemonyalar dünyası konularının yanı sıra ulusal yapı ve karar alıcı aktörün algılamalarının da artık dış politika analizlerinin gündeminde belirleyici bir rol oynadığını belirterek, bir bakıma devletlerin karşı karşıya kaldığı krizlerde karar alıcının algısı ve devletin stratejik kültürünün üzerinde durmuşlardır. Neo-klasik realist teori aslında, Neo-realist Kenneth Waltz’ın, “*Man, state and war*” ismiyle yayınladığı çalışmasına dayanır. Bu kitapta Kenneth Waltz, üç temel analiz düzeyini veya dünya meselelerini anlamak ve açıklamak için üç farklı bakış açısını vurgulamaktadır. ³ İlk olarak, bireysel bir analiz düzeyine atıfta bulunur, ikincil olarak devlet düzeyini anlamaya çalışır. Üçüncü olarak ise, anarşik uluslararası sistemin formunu anlatır. Yapısal realistlerin dünya siyasetini anlamaya çalışırken ilk iki bakış açısına odaklanırken, Neo-realistlerin uluslararası siyaseti açıklamak için öncelikle üçüncü bakış açısına, yani sisteme odaklandığını açıklar. Bunun yerine, neo-klasik realizm dünya siyasetindeki değişimi anlamak ve açıklamak için üç bakış açısını da aynı analiz içerisinde birleştirmeyi hedeflemektedir. Bu analiz durumuna göre, neo-klasik realizm’in teorisyenleri, devletlerin görece sert güçlerine güvenerek hayatta kalmak(survival) için mücadele ettikleri anarşik uluslararası sistemin ilk ve değişmez aktör olduğuna inanırlar. Bu nedenle devletler, uluslararası sistemin getirdiği baskı ve fırsatlara reaksiyon gösterir, ancak hangi reaksiyonu gösterecekleri devletlerin kendi iç dinamiklerine bağlıdır.⁴ Neo-klasik realizm teorisine göre devletler, karar alıcıların algılamaları, dönem hükümetlerinin stratejik kültürleri, liderlerin siyasi düşünceleri ve tarihsel çıkarımlar(savaşlar, barışlar ve ittifaklar) gibi birçok içyapısal kaynaklı sebepten ötürü sistemsel sinyalleri veya tehditleri her durumda aynı/benzer şekilde algılayamazlar. Bunun nedeni siyasi ve ekonomik sınırlamalardır. Devletlerin her kriz veya fırsat durumunda siyasal arenada pratik bir şekilde hareket etmesine ve tehditlere/fırsatlara yanıt vermesine uluslararası sistem ve ya sistemin baskın (hegemon) aktörleri izin vermez. Neo-klasik realist bir teorisyen olan Randall Schweller İç siyasal dinamikleri öne çıkaran, benzer tehditlere karşı devlet tepkilerinin çeşitliliğini belirtmek için neo-realizm’in "güç dengesi" kavramını yeniden yorumlayarak “underbalancing”/ "yetersiz dengeleme" durumu

* Ayrıntılı bilgi için bkz: Pam Morris(2010), Realizm(çev: Emir Bozkırlı), Sitare Yayınları. Disiplinin Realist yaklaşımlarında Devlet “Black Box” olarak tanımlanmıştır.

² Rose Gideon, Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, World Politics 144-172.

³ İnsan, Devlet ve Savaş Teorik Bir Analiz Kenneth N. Waltz / Asil Yayın Dağıtım Ankara, Baskı: 1, 2009.

⁴ Schweller Randall, ‘Unanswered Threats’, A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, 2004, s.159–201.

kavramını kullanmıştır.⁵ Bu duruma göre, devletler tehdit edici bir güce karşı ani bir reaksiyonla sert dengeleme davranışı benimsemezler. Bazen daha hafif önlemlere başvurabilirler veya hiç önlem almayabilirler. Bu bölümün yukarıdaki satırlarında bahsedildiği gibi, devletler benzer durumlar için farklı tehdit algılamalarına sahip olabilir. Bir devlet karar alıcısı aktörü, diğer devlet karar alıcı aktörünü aktif bir tehdit olarak görmediği için yetersiz dengeleme yapabilir.⁶ Ya devletin yeterli ekonomik kaynakları sınırlıdır ya da askeri gücü zayıftır. Bu duruma yetersiz dengeleme çare olabilir.⁷ Yetersiz dengeleme sonucunda ise devletlerin diğer devlete eklenerek dış politika stratejisi ürettiği yorumunu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma ile siyasi lidere, devletlerin uluslararası sistemdeki baskınlığına Suriye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun Suriye İç savaşına yönelik dış politikalarında neden dengeleme stratejisine veya yetersiz dengeleme durumunda kalarak eklenme stratejisine başvurduklarına bir bakış açısı getirilmek istemiştir. Bu kapsamda karar alıcıların ve algılarının, stratejik kültürün, devlet-toplum ilişkilerinin ve ulusal kurumların dönemin özellikleri ile birlikte tartışılması gerekmektedir. Tüm bu unsurların dolaylı ya da doğrudan dış politikaya yansıdığı gerçeğinden hareketle karmaşık/kompleks bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu karmaşıklığı gidermek için çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan “neo-klasik realizm” dış politika davranışını etkileyen/şekillendiren iç müdahil değişkenlerin analize dâhil edilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Dış politikaların analiz edilmesi amacıyla oluşturulan neo-klasik realizmde, bağımlı değişken dış politikadır ve dış politika stratejileri bu açıdan değerlendirilmektedir. Diğer yandan, bağımlı değişkenin kurgulanmasında, uluslararası sistemden gelen sinyallerin müdahil değişkenin durumu anlaması ve yorumlaması şeklinde bir süreç olduğu düşünülmektedir.⁸ Bu duruma göre, müdahil değişkenler olarak devletlerin içsel yapı farklılıkları/ dinamikleri dış politika stratejilerinin oluşmasını sağlamaktadır. Neo-klasik realizm teorisinde hangilerinin müdahil değişken olduğu konusunda ortak bir fikir birliği yoktur. Bu sebeple söz konusu devletlere ve koşullara bağlı olarak müdahil değişkenlerin belirlenmesinin yaygın uygulamalardan biri olduğu bilinmelidir.⁹ Neo-klasik realist teorisinin temel taşlarından biri olan müdahil değişkenlerin belirlenmesi noktasında öne çıkan faktörler karar alıcıların sistemden gelen sinyalleri değerlendirerek algılamalarıdır. Bu algılamalar devletin askeri, ulusal, toplumsal yapılarıdır. Nihayetinde, neo-klasik realizm perspektifiyle bir dış politika analizi yapılmak istenildiğinde öncelikle dış politikaya konu olan olay nedeniyle birlikte açıklanmalıdır. Sonra devletlerin uyguladığı dış politika, bağımsız ve müdahil değişkenler olarak gruplandırılmalıdır. Daha sonra gruplandırılan değişkenlerin çıktıları analize dâhil edilerek sonuçlandırılmalıdır.

Dengeleme Stratejisi ve Rusya Federasyonu

Dengelemenin dengesini oluşturmak;

Uluslararası ilişkiler disiplini çalışmalarının ilk ve değişmez aktörü devletlerdir. Devletlerin belirli bir konu veya sorun üzerindeki dış politikasına ilişkin değerlendirmeler yapılırken genellikle geçmişte uygulanan ya da formüle edilen dış politika kararlarının ardından oluşan sonuçlarına bakılarak nasıl daha “doğru” bir şekilde planlanması veya hangi araçların

⁵ Schweller Randall L., *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power* (Princeton: Princeton University Press, 2006), s.10.

⁶ Schweller Randall L., *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power* (Princeton: Princeton University Press, 2006), s.10-20.

⁷ Schweller Randall L., *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power* (Princeton: Princeton University Press, 2006), s.10-20.

⁸ Steven E. Lobell, “Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model” *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* içinde, ed. S. E. Lobell., N. M. Ripsman and J. W. Taliaferro (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 28-29.

⁹ Rose Gideon, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy,” *World Politics* 51, no. 1 (1998): 146

kullanılması, hangi taktiklerin uygulanması gerektiği yönünde görüşler ortaya atılmaktadır. Uluslararası İlişkiler araştırmacılarının/teorisyenlerinin ve uluslararası ilişkiler çalışmaları yapan ting tang'lerin yaptığı değerlendirmelere baktığımızda, günümüzde yaşanan gelişmelerin kısa tarihsel arka planı verilmekte, karar alıcının beklentileri sıralanmakta, diğer devletlerin tutumları özetlenmekte ve sonrasında bugüne ve geçmişe bakılarak, ileriye dönük çıkarımlar yapılmaktadır. Ancak, bu değerlendirmelerde, karar alıcının, dış politika kararını/larını alırken hangi faktörlerin etkisi altında kaldığı ve elinde ne tür bilgilerin bulunduğu yönünde detaylı bilgi edinmek neredeyse imkânsızdır. Fakat bu bilgi yetersizliğine rağmen, karar alıcının atması gereken adımlar ve yürütülen politikanın yetersizliği üzerine stratejik öngörüler, teoriler yapılabilmektedir. Bu öngörülerde, araştırmacının bakış açısına uygun olarak, Ne yapılmalıydı? Gelecekte nasıl bir sonuç veya sonuçlar ortaya çıkabilir? Ne tür davranışlar sergilenmeli? Böylece daha “doğru” dış politika nasıl izlenmeli? Gibi farklı sorulara cevaplar aranmaktadır. Tamda bu noktada Yapısal realizmin oluşturduğu Neo-klasik realist teorisyenlerin katkı sağladığı yorumlar ışığında bir öncelik sıralaması yapıldığında devletler ilk olarak Survival/Hayatta kalmak için dış politika yaparlar. Fakat temel amaçları ne olursa olsun ona/onlara ulaşmak için bir takım araçların kullanılması gerekir. Uluslararası ilişkiler disiplinde amaçlara ulaşmak için uygulanan politikalar dış politika stratejileri olarak nitelendirilmektedir. K. Waltz 1979’da kaleme aldığı “*Theory of international Politics*” çalışmasında devletlerin aynı amaca ulaşmaya çalışan farklı birimler olduğunu ifade etmiş ve bu amaçlara ulaşmak için de “Balancing/Dengeleme” stratejisini kullandıklarını söylemiştir.¹⁰ K. Waltz’un “Balancing” kavramı ile yapısalcı realistlerin “Balance of Power” kavramları birbirine çok benzemektedir. Fakat her iki olgu aynı değildir. “Balance of Power” kavramında oluşturulan beş güç (devlet) vardır ve tek bir hegemon devlet vardır. Hegemon diğer devletlerarasında dengeyi sağlar yani dengenin dengeleyicisi rolündedir.¹¹ Dengeleme stratejisinde ise devletler kendi gücünü arttırmak amacıyla dengeleme yoluna giderler. Dengeleme stratejisinin uluslararası ilişkiler tarihindeki en önemli örneklerinden biri kuzey İtalya Kent devletleridir.¹² Zira Kuzey İtalya kent devletlerinde modern diplomasinin gelişmesinin nedeni de görece birbirlerine yakın güçlerin aralarında kurdukları diyaloglardan ve dengelemelerden kaynaklanmaktadır. K. Waltz’ a göre uluslararası ilişkilerde devletlerin ana amacı hayatta kalmaktır ve devletler bu amaca ulaşmak için sürekli arayış içindedirler. Bu arayış da dengeleme arayışıdır.¹³ Uluslararası ilişkiler disiplindeki bazı dengeleme stratejileri şöyledir: External-İnternal (İç-Dış) Balancing: Bir devlet, herhangi bir tehdidin üstesinden gelmek adına kendi imkânlarıyla kapasite artırımını sağlıyorsa internal balancing (İç dengeleme) yapmış olur.¹⁴ Türkiye’nin Suriye’deki iç savaşa ve terör örgütlerine yönelik yaptığı barış pınarı harekâtı bu kavramın açıklayıcı örneği olarak gösterilebilir.¹⁵ Karşılaşılan tehditler, sahip olunan kapasite ile bertaraf edilemez halde geldiğinde ise External Balancing (Dış Dengeleme) yapılmış olur. Suriye’nin kendisi ile ilgili bir sorunu Rusya Federasyonu ile birlikte çözmesi bu kavramın uygulamalı örneği olarak gösterilebilir. External Balancing’de mevcut kapasite dış kaynaklar ile artırılır.¹⁶ Hard-Soft (Sert- Yumuşak) Balancing: İç veya dış fark etmeksizin mevcut tehditle mücadele etmek adına askeri önlemler alınarak kapasite artırılıyorsa Hard, askeri önlemler haricinde alınan önlemler ile kapasite artırılıyorsa Soft

¹⁰ Waltz, K. N. Uluslararası Politika Teorisi, (Çev: S.binatlı), Phoenix Yayınları, 2015.

¹¹ The balance of power: Theory and practice, The Adelphi Papers, 35:295, 6-9, 1995.

¹² Avar Yusuf, Devletler Arası İlişkilerin Gelişimi ve Diplomasi Tarihi, Tuiç akademi, 25 Kasım 2016.

¹³ Waltz, K. N. Uluslararası Politika Teorisi, (Çev: S.binatlı), Phoenix Yayınları, 2015.

¹⁴ Collins, Alan. Contemporary Security Studies. “Charles L. Glaser, Realism”. Oxford University Press, 2010.2. Edition. S.20

¹⁵ Detaylı bilgi için bkz: (<https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-02880>), (E.T 21.02.2021)

¹⁶ Collins, Alan. Contemporary Security Studies. “Charles L. Glaser, Realism”. Oxford University Press, 2010.2. Edition. 21-22.

Balancing yapılmış olur.¹⁷ Soft Balancing kavramını bir örnek olayla açıklayacak olursak, geçtiğimiz yıllarda Ortadoğu’da Türkiye’nin Işid’e sözde yardım ettiği ile ilgili kara propaganda oluşturulmuştu.¹⁸ Bu kara propaganda Türkiye açısından bir tehdit niteliği taşıyordu. Türkiye Cumhuriyeti dış politika karar alıcıları bu tehdide karşı Soft Balancing yöntemi ile uluslararası arenada karşı çıkmaları Soft Balancing uygulanarak dış politika ürettiklerini göstermektedir. Negatif- Pozitif Balancing: Kaynağından ve türünden bağımsız olarak kendi kapasitesini arttırmaya yönelik önlemler alınarak tehditlerle mücadele ediliyorsa pozitif balancing yapılmış olur.¹⁹ Orta Doğu’da Rusya Federasyonu’nun askeri üsler kurması bu kavramın açıklayıcı örneği olarak gösterilebilir.²⁰ Herhangi bir ülkenin etkililiğini azaltmak için yapılan dengeleme ise negatif balancingdir. Rusya Federasyonu’nun uçak krizi hadisesinden sonra “Türkiye Işid’i destekliyor!” söylemi negatif dengelemeye örnektir bu örnek olayda da görüldüğü üzere negatif dengelemenin illaki gerçek(yaşanmış) olaylara dayandırılması gerekmemektedir. sahte haber ve olumsuz algılarla da negatif dengeleme yapılabildiğini görüyoruz. Onshore-Offshore Balancing: Bir tehdit ile karşılaşıldığında aktif olarak mücadele ediliyorsa onshore balancing yapılmış olur. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD’nin Afganistan ve Irak’a müdahalesi yakın dengeleme kavramına örnek olarak gösterilebilir. Bir tehditle doğrudan kendisi değil de başka güçlerin, networkların ya da müttefiklerin desteklenmesi sureti ile mücadele ediliyorsa offshore balancing yapılmış olur.²¹Guam(Nixon) doktrini*, ya da İran-Irak Savaşında (1980-88) ABD’nin Irak’ı desteklemek sureti ile İran tehdidini bertaraf etme çabası bu kavramın açıklayıcı örneği olarak gösterilebilir. Bugün Suriye krizi/Savaşı’nın bu denli derinleşmesinin nedenlerinden biri de ABD’nin bölgede daha önce yapmış olduğu onshore balancing uygulamalarının (Afganistan-Irak) görece istenilen başarıya ulaşamamış olması ve maliyetidir. Uluslararası sistemdeki hegemon gücün sisteme görece doğru sinyaller göndermemesi bu durumun sonucudur. Bu nedenle Suriye savaşına doğrudan müdahale etmek istemediğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Omni Balancing kavramını David Singer üçüncü dünya ülkelerinin dış politikalarını açıklamak için geliştirmiştir.²² İstenmeyen dış politikaya neden olabilecek bazı iç ve dış zorlukları sınırlamak için kullanılan bu dengeleme türü her yerde dengeyi sağlamak olarak Türkçeleştirebilir. Anti demokratik rejimlerin, İktidarlarını garanti altına almak adına atmış olduğu adımlar kendi güvenliğini önceler mahiyette olabilir. Bir başka ifade ile devletin güvenliği ile iktidarın akıbeti ve güvenliği pekiştirilebilir.²³ Omni Balancing stratejisi hem iç hemde dış politikada her yerde dengelemeyi temsil eder. Belki de 2013 yılında üzücü bir şekilde Mısır’da darbe ile devrilen Muhammed Mursi’ Omni balancing stratejisini kullanmadığı veya doğru kullandırılmadığı için devrilmeye mahkum olmuştur. Devletler yukarıda bahsedilen dengeleme araçlarını, hayatta kalmak için uygularlar. Güç dengesi sisteminde görüldüğü üzere ana amaç, sistemi oluşturan birimlerin güvenlik

¹⁷ Brooks, Stephen G., and William C. Wohlforth. “Hard Times for Soft Balancing.” *International Security*, vol. 30, no. 1, 2005, pp. 72–108. JSTOR, www.jstor.org/stable/4137459. Accessed 29 Apr. 2021.

¹⁸ Detaylı bilgi için bkz: (<https://www.sozcu.com.tr/2014/dunya/turkiye-isis-destek-verdi-ama-simdi-pisman-615534/>) (E.T 02.01.2021)

¹⁹ Özlük, E . "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek". Gazi Akademik Bakış 10 (2017): 234.

²⁰ Detaylı bilgi için bkz: (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-akdenizdeki-tek-askeri-ussu-suriyede/396367>) (E.T 20.01.2021)

²¹ Özlük, E . "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek". Gazi Akademik Bakış 10 (2017): 240.

* 25 Temmuz 1969 tarihinde ABD başkanı Richard Nixon’ın Guam’da yaptığı konuşmayla başlayan 1973’te yayınlanan doktrin’dir.(ABD Eisenhower doktrini ile açıkladığı dünya jandarmalığı fikrinden vazgeçmiş ve dünyadaki bölgesel çatışmalara asker göndermeyeceğini açıklamıştır.)

²² David, S. (1991). *Explaining Third World Alignment*. *World Politics*, 43(2), 233-256.

²³ Özlük, E . "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek". Gazi Akademik Bakış 10 (2017): 244.

maksimizasyonlarını(En yüksek düzeye çıkarma) sağlamaktır. Denge ne kadar istikrarlı ise savaş o kadar ihtimal dışındadır. Dengelemede amaç savaşın önlenmesi değil dengeyi sağlanmasıdır. Tam da bu noktada son dönemde Rusya Federasyonu karar alıcılarının Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere özellikle de Suriye'de yaşanan olaylara hazırlıksız yakalandığı bir gerçektir. Bu durumun göstergelerinden biri de Arap Baharı'nın Ortadoğu'da ilk yayılmaya başladığı zamanlarda Rusya'nın Tunus, Libya ve Mısır'daki olaylar karşısında adeta sessiz kalması ve "Bekle Gör" siyaseti izlemesidir. Libya iç savaşı ile ilgili Dmitriy Medvedev ile Vladimir Putin arasında yaşanan fikir ayrılığı, bunun önemli göstergelerinden biri olmuştur.²⁴ Bu fikir ayrılığı neo-klasik realizm'in değindiği karar alıcıların sistemdeki tehdidi veya fırsatı farklı algılamalarından kaynaklanmaktadır. Bu süreçlerde Rus yetkililer yine birçok ülkede arabulucu rolünü üstlenmiş ve tarafları Moskova'da bir araya getirmeye gayret etmişlerdir²⁵ ama gerek sistemsel farklılıklar gerekse ülkelerin içyapısal durumları ülkeleri bu buluşmalara yakınlaştırmamıştır. Rusya federasyonu dış politika uygulayıcıları dengeleme stratejisi uygulayarak, sorunların barışçıl yollarla çözülmesi ve dış müdahalenin mümkün olduğu kadar engellenmesini istemişlerdir bu durum neo-klasik realizmin devletler kendi çıkarları doğrultusunda kendi çıkarlarını korumak için dış politika üretirler fikriyle bire bir bağdaşmaktadır. Böylece Rusya bir taraftan ABD'nin bölgeye girerek yerleşmesini engellemeye, diğer taraftan da arabuluculuk yaparak kendi etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Müdahil değişkenlerin dış politika karar alma sürecini etkilemesi bu örnek olayda açık bir şekilde görülmektedir. Suriye Cumhuriyeti, jeo-stratejik açıdan Rusya'nın Ortadoğu'ya açılan penceresi konumundadır. Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği, coğrafya koşullarını da göz önünde bulundurarak dünyaya yayılmaya çalışmıştır. Bu amaçla bazen Marksist ideolojiler desteklenirken bazen de "Anti-Batıcı", "Anti-sömürgeci" hareketleri desteklemiştir.²⁶ Uluslararası sistemsel baskıların yoğun hissedildiği düşüncesinden hareketle; Bu günde dünya siyasetine yön verirken anti-batıcı politikalar uygulayan devletleri destekleme politikası devam etmektedir diye düşünmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Rusya Federasyonu için Suriye'nin önemini asıl nedeni Orta Doğu'da Sadece Suriye ve İran'ın Anti-Batıcı politikaları izlemesidir. Bu durumda sistemden gelen tehdide veya mesajlara göre hareket eden bir Suriye cumhuriyeti batıya yakınlaşmadan sisteme anti batıcı mesajlar göndermesi Rusya Federasyonu'nun bölgedeki stratejisini kolaylaştırmaktadır. Suriye'de yönetimin değişimi, Rusya'nın bu ülkedeki ve genel olarak bölgedeki bütün varlığını uluslararası sistemdeki baskın konumunu tehdit etmektedir. Vladimir Putin' in uluslararası arenada Beşar Esad'a destek vermesinin asıl nedenini de neo-klasik realist bir yorumlamayla karar alıcılar arasındaki algılamaların benzer özellikler sergilediğidir. Diğer taraftan Suriye'den sonra başta İran olmak üzere sözde "bahar"ın başka ülkelere de yayılma tehlikesi mevcuttur. Rusya Federasyonu'nun buradaki asıl hedefi kendi çıkarlarını korurken Karadeniz'de görece daha rahat dış politika üretmek hareket edebilme kaidesi güderek algıyı Akdeniz'e çekmek istemesidir. Rusya'nın 2014'te Kırımı işgal etmesi Karadeniz'deki gerilimi arttırmıştır. Ukrayna ile Rusya Federasyonu'nun yaşadığı sıkıntılar son tahlilde Kırım'ın ilhaki ile sonuçlanmıştır.²⁷ Sorunun temellerine inilecek olursa, Ukrayna'nın NATO

²⁴ Rusya'nın Orta Doğu politikası, ORSAM Rapor No:125/ 23,2012. <https://www.orsam.org.tr/tr/rusya-nin-ortadoğu-politikasi/> (E.T 15.02.2021)

²⁵ Detaylı bilgi için bkz: Bayat, C . "Rusya-Libya İlişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya'nın Politik Tutumu". Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi 2 (2018): 169-205.

²⁶ İsmayıl, T. ve Tatlı, U. (2018). "Uluslararası İlişkilere Rusya'nın Gözüyle Bakmak", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(1), ss:113-127.

²⁷ Baharççek, A , Ağır, O . (2015). KIRIMIN Rusya Federasyonuna Bağlanmasının Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri . Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi , (52) , 29-47 .

ve AB içerisinde olma çabası/isteği Rusya'nın hiç hoşuna gitmemiş ve ülkesine bu kadar yakın hatta Karadeniz gibi kendisi için oldukça stratejik öneme sahip olan bir bölgede NATO ve AB üyesi bir devletin varlığını kabul etmeyeceğini de Kırım'ı ilhak ederek göstermiştir. Fakat bu noktada araştırma konusuyla ilgili olan husus şudur ki: Eğer Ukrayna, Rusya'nın taleplerine karşı NATO ve AB ile dengeleme yapmaya çalışmasaydı bugün bu sonuçlara katlanıyor olmazdı. Yani görece “small state”(küçük devletler)'in dengeleme yapabilmeye kabiliyetleri düşüktür. Bu noktada neo-klasik realizm'in tartışmaya getirdiği bir diğer boyut olan bağımlı değişken olarak ulusal yapı ve iç dinamiklerin önemini hissediyoruz. Ancak Rusya federasyonu bölgedeki konumunu ABD'yi dengeleyerek oluşturmuştur. Öyle ki balancing stratejisini uygulayarak batıdaki devletlere karşı dengeleme sağlamıştır. Bu iki örneğe bakılarak Rusya Federasyonunun Suriye'de yaptığı hamle başarıya kavuşmuşken, Rusya Federasyonu'na karşı Ukrayna'nın yaptığı dengeleme başarıya ulaşamamıştır. Bu durum dış politika analiz edilirken sadece uluslararası sistemin değil aynı zamanda devletin sınırlı kapasitesinin ve ulusal yapı farklılığının politikaya etkisini görüyoruz. Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı ilhakı ile birlikte Karadeniz'deki gerilimin had safhaya ulaştığı söylenebilir. Rusya Federasyonu dış politika karar alıcılarının buradaki gerilimi Akdeniz'e taşıyarak karar alıcılar ve sistemin sinyalleri arasında algı yönetimini başarıyla gerçekleştirdiklerini de söylemek mümkündür. Bu durumda analize dâhil edilen karar alıcının sahip olduğu algı'nın dış politika stratejisine etkisi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Rusya, Beşar Esad yönetimini desteklemeye devam edecektir düşüncesi analizin bakış açısıyla birleşince doğrulanabilirliği artan bir tanım olacaktır. Bu desteğin göstergelerinden biri de Rusya'nın gemilerini Tartus'daki küçük askeri üsse göndermesidir.²⁸ Bu bağlamda Rus yetkililerin Suriye'ye ülkede çatışmalar sona ermedikçe silah ve askerî teknolojiler satmayacağına dair yaptığı açıklamalar da çelişkili bir durum yaratmamaktadır. Bu durum kesinlikle Rusya'nın Esad yönetimine verdiği desteği geri çektiği anlamına gelmemektedir. Rusya'nın bugün Suriye'ye silah satmasına Suriye Cumhuriyeti'nin ihtiyacı çok az durumdadır. Zira Suriye'nin ihtiyaç duyduğu silahlar, büyük oranda Rusya tarafından çok önceden teslim edilmiştir.²⁹ Hiç şüphesiz Suriye ve bütün Ortadoğu'daki olaylar, Rusya'nın ABD ve genel olarak Batı ülkeleri ile münasebetlerini olumsuz etkilemekte ve bizlere soğuk savaş dönemini hatırlatmaktadır. Uluslararası sisteme iç müdahil değişkenlerin etkisiyle sinyaller gönderilerek dış politika oluşturulması amaçlanmaktadır. Sonuç olarak Neo-klasik realizm'in disiplininin dış politika analizine getirdiği bakış açısıyla; Rusya federasyonu dengeleme stratejisi izleyerek ABD'nin bölgedeki etkinliğini dengelemeye çalışmaktadır düşüncesi yanlış olmayacaktır. Suriye'ye yönelik politikasını bölgesel çıkarları, küresel güç dengeleri ve kendi siyasi ve toplumsal dinamikleri doğrultusunda belirlemeye çalışan Rusya Federasyonu, özellikle Suriye'deki örgütlerden bazılarına ABD'nin açıktan destek veren³⁰ yayılcı politikasını takiben bu süreçte çok daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Rusya Federasyonu'nun özellikle Suriye İç savaşı ile birlikte orta doğu'da hızla öne çıkan bir aktör haline gelmesinde önemli politikanın dengeleme stratejisi olduğu söylenebilir. Uluslararası sistemdeki konumunu korumak amacıyla Rusya Federasyonu'nun Suriye'de dengeleme politikası izlemeye devam edeceğine dair görüşler artarak tartışmayı derinleştirmektedir.

²⁸ Detaylı bilgi için bkz: “Rusya Suriye'ye dev yük gemisiyle askeri malzeme gönderdi”, (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201911301040731506-rusya-suriyeye-dev-yuk-gemisiyle-askeri-malzeme-gonderdi/>) (E.T:20.01.2021)

²⁹ İlyas Kemalöglü (Kamalov), Orsam Avrasya Araştırması, “Rusya'nın Son “Suriye Kararı”, “Geri Adım” Olarak Değerlendirilmemeli” (<https://www.orsam.org.tr/tr/rusya-nin-son-suriye-karari-geri-adim-olarak-degerlendirilmemeli/>), (E.T 20.01.2021)

³⁰ Detaylı bilgi için bkz: Hasan Yücel, Abd'nin Pkk/Ypg'ye Silah Yardımı, Seta Perspektif dergisi sayı:186 Şubat 2016.

Bandwagoning stratejisi ve Suriye Cumhuriyeti

Yetersiz Dengeleme Stratejisinden Peşine Takılmak Stratejisine doğru mu?

Suriye, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun en büyük ülkelerinden biri olarak varlığını sürdüren bir cumhuriyettir. Bölgesel anlamda kültürel, diplomatik, politik, ekonomik ve önemli askeri güç olarak kabul edilmektedir. Ortalama elli yılı aşkın süredir Baas Partisi tarafından yönetilen Suriye, farklı etnik kökenlerden, farklı din ve mezheplerden oluşan bir nüfusa sahiptir.³¹ Suriye'nin İçinde bulunduğu savaş bunalımı durumuna ve bu dönemdeki dış politika stratejisine değerlendirme yapılarak yakın tarihinin ele alınacağı bu bölümde, Suriye iç savaşı olarak bilinen ve günümüzde diğer ülkelerin dış politika stratejilerini değiştiren/dönüştüren kargaşa ortamının Suriye Cumhuriyeti ve Suriye'nin dış politikasındaki yeri belirlenmeye çalışılacaktır. Bu noktada dış politika stratejilerinden, siyasi düşünce akımlarından ve öngörülerden yararlanılacaktır. Suriye Cumhuriyetinin uyguladığı düşünülen "bandwagoning"(peşine takılmak) stratejisinin nedenleri, etkileri ve sonuçları üstünde durulacaktır. Suriye Cumhuriyeti'nin bu iç savaş sürecindeki dış politika stratejisini ise yetersiz dengeleme hatta dengeleme yapılamadığı için de peşine takılmak "bandwagoning" stratejisi olarak değerlendirmek mümkündür. "Bandwagoning" stratejisini: Eklemlenmek, peşine takılmak hatta deyimsel olarak suyuna gitmek olarak Türkçeleştirebiliriz. Strateji tehdidi bertaraf etmek için tehdit kaynağının isteklerini tatminkâr seviyeye getirmeyi amaçlamaktadır. Bir önceki bölümde tartıştığımız Kırım'ın işgali örnek olayında Ukrayna eğer, Rusya ile yaşadığı problemde dengeleme yapmak yerine Rusya'nın peşine takılsaydı belki de Kırım bugün ilhak edilmiş olmayacaktı. Neo-klasik realizmin tartışmaya getirdiği bakış açısı bağımlı değişken olarak devletin ekonomik gücü ve refahı dış politika stratejisini etkilemektedir. Ancak halefi olduğu Neo-realist teorinin tartışmalarında önemli olan "ne kadar güç" sorusuna verilen farklı cevaplarla ve aynı zamanda dış politika stratejileri ile önemli kırılma noktalarında ayrılmaktadır. Neo-realist gruptaki K.Waltz'un temsil ettiği savunmacı çizgi dengeleme, Mearsheimer'in temsil ettiği saldırgan çizgiye peşine takılmak stratejisinin daha yaygın olduğunu ileri sürmektedir.³² Eklemlenmek stratejisi ilk kez 1942 yılında Quincy Wright tarafından kullanılmıştır. Eklemlenmek stratejisini güçlü devletin tarafında saf tutmak olarak açıklamıştır.³³ Eklemlenmenin küçük devletler tarafından uygulanmaya çalışılan bir strateji olduğunu savunarak (Underdog Policy) "Mazlum Devletler Politikası" olarak açıklamıştır.³⁴ Wright'a göre devletlerin dengeleme yapmalarının yüksek maliyetleri vardır. Özellikle de ekonomik ve kapasite bakımından "Small State" olarak tabir edebileceğimiz küçük devletler dengeleme yerine eklemlenmeyi tercih ederler. ³⁵ Daha sonra Randall Schweller tartışmaya dâhil olarak devletlerin yalnızca tehditle karşılaştıkları zaman değil aynı zamanda ekonomik çıkarlarından ötürü de Bandwagoning yaptıklarını dile getirmiştir.³⁶ Schweller'in açıkladığı bu strateji'nin tezahürü; Suriye iç savaşı özelinde Suriye Cumhuriyeti dış politika uygulayıcılarının Rusya Federasyonunu Suriye'ye davet ederek kayıtsız şartsız denebilecek şekilde Rusya'ya eklemlenmeye çalışma politikasıyla gözlenmektedir. Suriye Cumhuriyeti'nin bu noktadaki temel motivasyonu orta ve uzun vadede kazanç elde edeceğini düşünmesidir. Bu motivasyon ile Bandwagoning yani görece

³¹ Bağlıoğlu, Ahmet,(2013) ."Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri". e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi 6 / 2.

³² Özlük, E . "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek". Gazi Akademik Bakış 10 (2017) : 231.

³³ Detaylı bilgi için bkz: Quincy Wright, A Study of War, University of Chicago, Chicago 1942, s. 136

³⁴ Quincy Wright, A Study of War, University of Chicago, Chicago 1942, s. 136

³⁵ Quincy Wright, A Study of War, University of Chicago, Chicago 1942, s. 136

³⁶ Özlük, E . "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek". Gazi Akademik Bakış 10 (2017) : 247.

büyük devlete eklemleme stratejisi uygulamıştır. Suriye, hem bir Ortadoğu, hem de bir Akdeniz ülkesi olarak bulunduğu konum itibariyle stratejik önemi göz ardı edinilemez bir aktördür. İstikrarsızlığın veya iç savaşın sürdüğü bir Suriye'nin etkisi, dünyanın geride kalmış ülkelerindeki iç sorunlardan çok daha etkileyici okunacaktır. Suriye'nin üniter yapısının bozulması ve karar alıcılarının etkisinin azalması bir yana, bölgede yeşerip çevre ülkeleri de tehdit eden IŞİD ya da benzeri terör gruplarının güçlenmesi ve egemenlik alanlarını arttırması birçok açıdan endişe yaratmaya elverişlidir. Kuşkusuz yalnızca Suriye rejimine değil, aynı zamanda bölgedeki silahlı gruplara ya da bu öznelerin birine veya bir kısmına bir şekilde yardım ederek çok daha büyük yıkımlar yaşanmasına neden olan uluslararası aktörler de, bugüne kadar uyguladıkları politikaları tekrar gözden geçirmeye mecbur kalacaklardır. Uluslararası arenada oluşan değişiklikler komşu devletlerin Suriye'ye yönelik politikaları ve Türkiye'yi kendisine bir tehdit olarak görmesi Suriye'nin Rusya'ya eklemlemesine bir bakıma uygun ortam hazırlamıştır. Neo-klasik realist perspektifte nasıl bir dış politika izleneceği yalnızca devletin kendi içyapısıyla ilgili değildir. Uluslararası sistemin baskılarını, karar alıcılarının algılamalarını ve diğer devletlerin tarihsel süreç içerisinde söz konusu devlete ve halkına uyguladıkları motivasyonlar büyük önem arz etmektedir. Sistem içerisinde hegemon güç ABD'nin bölgeye olan hassasiyeti de eklemleme stratejisine uygun ortamı oluşturmuştur. Tüm bu motivasyon ve sistemik baskıların yanı sıra değişen uluslararası sistem ve bu sistemin verdiği sinyaller Suriye Cumhuriyeti'ni sistem içerisindeki diğer devletlerin uygulayacakları dış politika stratejileriyle başka bir dış politika stratejisine yönlendirecektir. Bunu tarihin ilerleyen sayfalarında okumak ve analiz etmek mümkün olacaktır.

ÜLKE	UYGULADIğI DÜŞÜNÜLEN STRATEJİ	AMAÇ
RUSYA FEDERASYONU	BALANCİNG “DENGELEME”	BÖLGEDEKİ ABD TEHDİDİNİ KENDİ GÜCÜYLE (internal Balancing) DENGELEMEK
SURİYE CUMHURİYETİ	BANDWAGONİNG” PEŞİNE TAKILMAK” (EKLEMLENMEK)	ULUSLARARASI ARENADA RUSYA FEDERASYONU'NA EKLEMLENEREK DİŞ POLİTİKA ÜRETMEK (Kendi gücünün konsolidesi amacıyla)

(Tablo 1.1)*

Sonuç ve Değerlendirme

Dış politika analizinde disiplin içerisindeki popülarlığı her gün daha da artarak devam eden neo-klasik realizm teorisi ve bu teoriyi diğer teorilerden ayıran farklılığı başat aktör olarak karar alıcıları ve devletlerin içyapısal faktörlerine getirilen bakış açısı olmuştur. Uluslararası sistemden gelen sinyallerin dış politika uygulamasına dönüşmesi için etkin olan aynı zamanda bu çalışmanın temellerini oluşturan söz konusu faktörler doğrultusunda “totaliter” bir dış politika analizi yapılabilmektedir. Aynı zamanda değişen uluslararası sistem içerisinde hangi dış politika stratejilerinin yürütülebildiği açıklanmaktadır. Değişen, dönüşen ve gelişen

* Tablo (1.1) bu çalışmada devletlerin uyguladıkları düşünölen stratejilerin nasıl ve ne şekilde oluşturulduğu açıklanmıştır.

* Bütöncöl*: Türk Dil Kurumu [https://www.tdk.gov.tr.](https://www.tdk.gov.tr/) /[https://sozluk.gov.tr/\(E.T.15.05.2021\)](https://sozluk.gov.tr/(E.T.15.05.2021)) .

Ortadoğu da yaşanan bir kriz örneği “Suriye İç Savaşı” üzerinden bir değerlendirme yapılarak Devletler Ulusal çıkarları için karar alıcı aktörleriyle Dış politika üretirler tanımı tartışılan bu konu için hiçte yabancı bir tanım olmayacaktır. Ancak Neo-klasik realizm teorisinin tartışmaya eklediği bakış açısıyla beraber; “ulusal çıkar” sadece uluslararası sistemle açıklanamaz, devletlerin içsel faktörlerine ve yapılarına da bakmak gerekir düşüncesi hem Ukrayna örneğiyle hemde Suriye örneğiyle desteklenmektedir. İlk dönem realist yaklaşımçıların algıladıkları gibi devlet, diğer devletlerin politikalarına göre hareket eden veya davranışları uluslararası yapı tarafından belirlenen “kara kutu”* değildir. Çünkü bir devletin dış politikasını anlamak için esas olarak, onun içyapısına, karar alıcılarının tutum ve davranışlarına, o devletin tarihsel süreçte yaşadıkları savaş ve barış anlaşmalarına, o dönemin dünyasının gözündeki hegemon algısına bakmak gerekir. Oluşturulan dış politika stratejileri ancak bu şekilde doğru analiz edilebilir. Neo-Klasik realist teorisinin dış politika analizi perspektifine farklı bir bakış açısı getirecek olursak uluslararası ilişkiler teorisyenleri/stratejistleri devletlerin dış politikalarını analiz ederken devlete çok fazla İnsani özellikler yüklemişlerdir. Devlet insan mıdır? Sorusu bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler teorisyenlerine göre devlet insan değildir. Ancak devletin gösterdiği bir takım refleksler vardır. Peki, soyut bir varlık nasıl refleks gösterebilir? Aynı şekilde Uluslararası ilişkilerde de devletin bazı güvenlik kaygıları vardır. Oysa kaygı insana ait bir duygudur. Yani devlet uluslararası ilişkiler çalışmalarında Antropomorfik* olarak değerlendirilir. Ve bunun siyaset bilimi geleneği içinde de oldukça güçlü ve köklü bir geçmişi vardır(Body politic). Beden politikası olarak Türkçeleştirilen bu terim aslında daha fazla anlamlar ifade eder. Devlet ve İnsan arasındaki benzeşmenin en iyi gösterildiği yer belki de Thomas Hobbes’un yazmış olduğu “Leviathan” kitabının kapağıdır.* Oradaki insan figürü, devlet ve insan arasındaki benzeşmenin ne kadar köklü bir geleneğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Değınilen bu noktada sadece devlet ve İnsan arasındaki benzeşme anlatılmaya çalışılmıyor. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler çalışanları devleti insanlaştırdığı zaman, o İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için gereksinim duyduğu görece en önemli organ olan beyin’i de anlamaya çalışmak mecburiyetindedir. Neo-klasik realizm’e göre devlet aktöründe bu organ (yani beyin) bağımsız değişken olarak siyasal iktidardır. Devleti insansılaştırmak ona kutsiyet atfetmek anlamına gelmektedir. Tamda bu noktada Neo-klasik realizm’in analiz düzeyi sistem ve karar alıcı aktör üzerinden analiz olduğu için devletlerin insani özelliklerinden tamamen arındırılmamış bir şekilde yorumlandığını görmekteyiz. Rusya Federasyonu’nun Suriye özelinde uyguladığı dış politikanın nedeni sadece dengede kalma çabası değildir. Karar alıcı aktör’ün (Rusya Federasyonu)’ nun uyguladığı dış politika eksikleriyle anlaşılmaya çalışılmıştır. Devletler diğer devletlerin peşine takılarak (bandwagoning) stratejisi uygulayabilirler ancak burada sadece sistemin getirdiği hegemonya düzeninin etkisi değil devletin antropomorfik özelliğinin de etkisi vardır. Devletlerin dış politika oluşturma süreçlerinde karar alıcılarının etkisi göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Neo-klasik realizmin tartışmaya getirdiği en önemli başlık ve dengeleme stratejisinin de en çok göz ardı ettiği olgu tarihsel süreç içerisinde değişen karar alıcıların fikirleri ve davranışlarıdır. Örneğin Karl Marx’ ın vahşi kapitalizme karşı çok ciddi bir nefreti disiplinin çalışanları tarafından ayrıntısıyla bilinmektedir.³⁷ Ancak uluslararası ilişkiler çalışanlarının doğrudan tanık olduğu bugünkü kapitalizmle, Marx’ ın tanık olduğu kapitalizm arasında bir

* Disiplinin Realist yaklaşımlarında Devlet “Black Box” olarak tanımlanmıştır.

* İnsan biçimlilik, İnsani vasıfların başka bir varlığa atfedilmesidir.

* Leviathan by Thomas Hobbes.jpg. Digital image. Wikipedia. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Leviathan> (Erişim tarihi:25.03.2021).

³⁷ Detaylı bilgi için bkz: Solmaz, M . (2016). KAPİTALİZM’İN KARL MARX’A VE IMMANUEL WALLERSTEIN’A GÖRE KISA BİR ANALİZİ . İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS) , 5 (1) , 130-142 .

takım farklılıklar vardır. Marx günümüzde belki de dünyadaki kapitalistlerden daha çok kapitalizm savunucusu olabilirdi. Çünkü onun yaşamış olduğu Victoria dönemi İngiltere’inde çocuklar 18 saat boyunca çalıştırılıyorlardı ve İnsani değerlere oldukça az önem veriliyordu.³⁸ Karl Marx’ın gördüğü kapitalizmle bugünkü kapitalizm arasındaki farklılıklardan biri bu durumdur. Veya farklı bir örnek olarak Jean Bodin egemenlik kavramını kullanmıştır. Çünkü yaşadığı dönemde bir iç çatışma mevcuttu.³⁹ Bu iç çatışmayı sona erdirecek, düzeni sağlayacak olan bir özlemi dile getirmiştir ve bunu “Sovereignty” egemenlik olarak tanımlamıştır.⁴⁰ Ya da tarihin gördüğü en büyük siyaset felsefecilerden biri olan Immanuel Kant. Bir uluslararası ilişkiler çalışması olan “ebedi barış” kitabını yazmıştır. Kant ebedi barışı 1795’te Fransız ihtilalından altı yıl sonra yazmıştır.⁴¹ O dönemde Fransa’da direktuvarlar yönetimi yaşanıyor. Karmaşa’nın hüküm sürdüğü dönemde Korsikalı bir topçu subayı olan Napolyon bonaparte tarihin sayfalarında öne çıkarak Mısırdan Rusya’ya kadar neredeyse ufkunun aldığı her yeri işgal etmeye çalışmıştır.⁴² İşte bu oluşabilecek olan kaos durumunu ön gördüğü için Kant ebedi barışı sağlayalım demiştir. Kant’ın istediği barış herkes için barış fikridir. Sadece belirli zamanda belirli bölgede, belirli etnik kökene sahip olanlar için değil herkes için barışı istemiştir. Tarihsel süreçler ve yukarıdaki örnekler göz önünde bulundurulduğunda Waltz’un yazdığı ve Rusya Federasyonu’nun uyguladığı dengeleme stratejisi ebedi bir barışa götüremediği gibi tarihsel olayları, toplumlar arasındaki algılamaları, farklılıkları göz ardı etmiştir ve neo-klasik realizm teorisiyle taban tabana zıt kalmıştır. Bu Politika Ülkelerin Dış Politika karar alıcılarının duygularını, hırslarını, düşüncelerini göz ardı ettiği için de neo-klasik realist teorisyenler tarafından eleştirilmeye mahkûm kalmıştır. Eklemlenmek stratejisi de her durumda ve zamanda geçerli olmayacaktır. Ve hegemon’ a eklemlenmek isteyen görece küçük devletler her zaman aynı reaksiyonları göstermeyecektir. Devletler dış politika stratejilerini oluştururken aynı zamanda devletlerin siyasal iktidarlarının hareket kabiliyetlerine göre dış politika oluştururlar. Bazı tartışmalarda öne çıkarıldığı gibi devletler her zaman objektif bir yapıda olamayabilir. Başka bir ifade ile devletler bireysel nedenlerle de dış politika yapabilirler. Lord Acton’un “*İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlak yozlaştırır.*”⁴³ Sözü ışığında devletlerin önceliklerini veya stratejilerini değiştirerek kendi gücünün konsolidesi için ya da gücünü garanti altına almak için dış politika uygulayabilirler. Bu durumlarda devletin objektif davranmadığını söyleyebiliriz. Belki de bu çalışmanın da konusunu oluşturan ve yakın tarihte yaşanan kendi koltuğunu garanti altına almak isteyen Beşer Esad’ın Rusya Federasyonu’nu Suriye’ye davet etmesi bu konu hakkındaki en doğru örnek olacaktır. Ancak Esad’ın ve karar alıcılarının burada uyguladığı dış politika stratejisini sadece Rusya’nın peşine takılmak değil öte yandan Rusya Federasyonunun denge içerisinde dengelemeyi sağlaması olarak değerlendirmek eksik olacaktır. Bu durumun nedenlerinden biride dengeleme stratejisinde ana amaç savaşı önlemek değil dengeyi sağlamaktır. Oysaki Uluslararası ilişkiler çalışmalarının ve Dış politika uygulamalarının ilk çıkış noktası ve ana amacı savaşın nasıl önüne geçilebilir sorusuna cevap

³⁸ Detaylı bilgi için bkz: Davidoff, L. (2012). Thicker Than Water: Siblings and Their Relations, 1780-1920.Oxford: Oxford University Press.

³⁹ Detaylı bilgi için bkz: Saygılı, A . (2014). Jean Bodin’in egemenlik anlayışı çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına kısa bir bakış . Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 63 (1) , 185-198.

⁴⁰ Saygılı, A . (2014). Jean Bodin’in egemenlik anlayışı çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına kısa bir bakış . Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 63 (1) , 185-198.

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz: Kant, I. (1960) [1795]. Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme. (Çev: Y. Abadan ve S. L. Meray), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

⁴² Kolektif(2015); Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi) 1.Kitap, Evrensel Basım Yayınları.

⁴³ Lord Acton’ın sözünün geçtiği konularda hâlâ atıf yapılan çalışmalarından bazıları şunlardır: “Nationality” (1862), “German School of History” (1886), “The History of Freedom in Antiquity” (1877), “The History of Freedom in Christianity” (1887), “Inaugural Lecture on the Study of History” (1895).

aramaktır. Waltz'un geliştirdiği ve Rusya Federasyonu'nun uyguladığı bu strateji savaşın önüne geçememiştir. Ya da Wright'ın yazdığı ve Suriye Cumhuriyeti'nin uyguladığı peşine takılmak stratejisi ne kadar süre için savaşı önleyebilir? Devletler kaç zaman boyunca hegemon'un peşine takılarak hayatta kalabilirler? bu sorular yeni tartışmaları doğuracaktır. Sonuç olarak uluslararası ilişkiler çalışma alanı teorilere, yeni düşüncelere ve yeni stratejilere her zaman açık kalmıştır. Bütüncül bir dış politika analiz için konuyla ilgili daha fazla değişkenin analize dâhil edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ANADOLU AJANSI,2015“Rusya'nın Akdeniz'deki tek askeri üssü Suriye'de”, (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-akdenizdeki-tek-askeri-ussu-suriyede/396367>) (E.T 20.01.2021)
- AVAR Yusuf, Devletler Arası İlişkilerin Gelişimi ve Diploması Tarihi, Tuic akademi, Kasım 2016.” <https://www.tuicakademi.org/devletlerarasi-iliskilerin-gelisimi-diplomasi-tarihi/>” (E.T:01.02.2021)
- BAHARÇİÇEK, A , AĞIR, O . ,KIRIMIN Rusya Federasyonuna Bağlanması'nın Rusya □ Ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi , (52) , 29-47, 2015.
- BAĞLIOĞLU, Ahmet . "Suriye'de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri". e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi 6 / 2,Aralık 2013.
- BAYAT, C . "Rusya-Libya İlişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya Yönelik Askeri Müdahale Tartışmaları Sırasında Rusya'nın Politik Tutumu". Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (2),2018.
- BROOKS, Stephen G., and William C. Wohlforth. “Hard Times for Soft Balancing.” International Security, vol. 30, no. 1, 2005, pp. 72–108. JSTOR, www.jstor.org/stable/4137459. Accessed 29 Apr. 2021.
- COLLİNS, Alan. Contemporary Security Studies. “Charles L. Glaser, Realism”. Oxford University Press, 2010.
- DAVİDOFF, L. (2012). Thicker Than Water: Siblings and Their Relations, 1780-1920.Oxford: Oxford University Press.
- DAVİD, S. (1991). Explaining Third World Alignment. World Politics, 43(2), 233-256.
- GAZETE Sözcü“Türkiye'ye Yönelik Kara Propaganda”<https://www.sozcu.com.tr/2014/dunya/turkiye-icide-destek-verdi-ama-simdi-pisman-615534/> “ (E.T 02.01.2021).
- İSMAYIL, T. ve TATLI, U., “Uluslararası İlişkilere Rusya'nın Gözüyle Bakmak”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(1), ss:113-127,2018.
- KANT, Immanuel, [1795]. Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme. (Çev: Y. Abadan ve S. L. Meray), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,1960.
- KEMALOĞLU(KAMALOV), İlyas, Orsam Avrasya Araştırması, “Rusya'nın Son “Suriye Kararı”, “Geri Adım” Olarak Değerlendirilmemeli”(<https://www.orsam.org.tr/tr/rusya-nin-son-suriye-karari-geri-adim-olarak-degerlendirilmemeli/>), (E.T 20.01.2021)
- KOLEKTİF(Ed); Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diploması Tarihi) 1.Kitap, Evrensel Basım Yayın, 24 Mar 2015.

-LORD ACTON, “Nationality” (1862), “German School of History” (1886), “The History of Freedom in Antiquity” (1877), “The History of Freedom in Christianity” (1887), “Inaugural Lecture on the Study of History” (1895).

-NEWS Sputnik, “Rusya Suriye’ye dev yük gemisiyle askeri malzeme gönderdi” (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201911301040731506-rusya-suriyeye-dev-yuk-gemisiyle-askeri-malzeme-gonderdi/>) “ (E.T:20.01.2021).

- ORSAM Rapor No:125/ 23, RUSYA’nın Orta Doğu politikası, ,2012.
<https://www.orsam.org.tr/tr/rusya-nin-ortadogu-politikasi/> (E.T 15.02.2021)

-ÖZLÜK, Erdem . "Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek". Gazi Akademik Bakış 10 ,2017.

- Pam Morris(2010), Realizm(çev: Emir Bozkırlı), Sitare Yayınları.

-ROSE Gideon, Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, World Politics 144-172,1998.

-SAYGILI, A , Jean Bodin’in egemenlik anlayışı çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına kısa bir bakış . Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63, 2014.

-SCHWELLER Randall L, Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power, Princeton: Princeton University Press, 2006.

-SCHWELLER Randall, ‘Unanswered Threats’, A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing,,2004.

-SEVİLAY Kahraman, “Karar-Alma Yaklaşımları”, Haydar Çakmak (Ed.), Uluslararası ilişkiler Giriş, Kavram ve Teoriler, 1. Baskı,Ankara: Platin Yayınları, 2007.

- SOLMAZ, M . (2016). KAPİTALİZM’İN KARL MARX’A VE IMMANUEL WALLERSTEİN’A GÖRE KISA BİR ANALİZİ . İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS) , 5 (1) , 130-142.

-SÖNMEZOĞLU Faruk, “Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi”,Filiz Yayınları,İstanbul, Ekim 2005.

-STEVEN E. Lobell, “Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model”,

Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy, ed. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro,New York: Cambridge University Press, 2009.

-YÜCEL Hasan, Abd’nin Pkk/Ypg’ye Silah Yardımı, Seta Perspektif dergisi sayı:186 Şubat 2016.

-QUINCY Wright, A Study of War, University of Chicago, Chicago 1942.

-WALTZ, Kenneth N ,İnsan Devlet ve Savaş Teorik Bir Analiz / Asil Yayın Dağıtım Ankara, Baskı: 1, 2009.

-WALTZ, Kenneth N, Uluslararası Politika Teorisi,(Çev: S.binatlı),Phoenix Yayınları,2015.

İSTANBUL TEVKİFHANELERİ'NDE FİRARLAR VE ÖNLEMLER

Uğur Can Yıldızdal

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID: 0000-0002-0122-1337

ÖZET

İstanbul içerisinde pek çok tevkifhane'yi, yani hapisane'yi barındıran bir şehirdir. Dersaadet Tevkifhanesi, Beyoğlu Tevkifhanesi, Üsküdar Tevkifhanesi, Galatasaray Tevkifhanesi bunlardan başlıcalarıdır. Bu hapisanelerde, çeşitli suçlardan dolayı tutuklanan mahkumlar bulunmaktaydı. Bu mahkumların, kaçmalarını engellemek görevi gardiyanlara verilmekteydi. Gardiyanların yanı sıra tevkifhane müdürlerinin de mahkumlar üzerinde bir sorumluluğu bulunmaktaydı. Ancak, 18 ve 19. Yüzyıllardaki jandarma kumandanlığının raporlarına baktığımızda birçok firar vakasının olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu firar vakaları içerisinde hem bazı ilginçlikleri hem de ihmalleri barındırmaktadır. Bu ihmallerin fark edilmesi durumunda, hapis cezası ve görevden el çektirmelere kadar bazı işlemler uygulanmıştır. Bunun dışında başka önlemlerde, bu firarların engellenmesi için uygulanmıştır. Bildirinin amacı hem firarların arka planını anlatmak hem de bu firarların önlenmesi için alınan önlemleri belgeler üzerinden incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Tevkifhane, İstanbul, Firar

ESCAPES AND PREVENTION IN ISTANBUL PRISONS

ABSTRACT

Istanbul is a city that houses many detention centers, that is, prisons. Dersaadet Detention Center, Beyoğlu Detention Center, Üsküdar Detention Center, Galatasaray Detention Center are the main ones. In these prisons, there were prisoners who were arrested for various crimes. The task of preventing these prisoners from escaping was given to the guards. In addition to the guards, the directors of the detention center also had a responsibility over the prisoners. However, when we look at the reports of the gendarmerie command in the 18th and 19th centuries, we observe that there were many desertion cases. These escape cases contain both some quirks and omissions. In case these omissions are noticed, some actions have been taken, from imprisonment to dismissal. Apart from this, other measures have been applied to prevent these escapes. The aim of the paper is to both explain the background of the escapes and examine the measures taken to prevent these escapes through documents.

Keywords: Prison, Istanbul, Escape

QARABAĞ TARIXI HAQQINDA YAZILAN QARABAĞNAMƏLƏRDƏ MILLI VƏ DİNİ BAYRAMLAR

Fəridə Tağıyeva

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.A.Bakıxanov
adına Tarix İnstitutunun tədqiqatçısı

XÜLASƏ

Bütün dünya xalqlarında olduğu kimi Azərbaycan xalqı da özünəməxsus milli və dini bayramlara malikdir. Həmin bayramlar əslində türk xalqlarına məxsusdur. Türklər islam dinini qəbul edildikdən sonra bir sıra dini bayramlar da türk xalqları arasında ənənəvi hala çevrilmiş və sevgi ilə qeyd edilmişdir.

Azərbaycan xalqına aid olan milli bayramlardan əsasən novruz bayramının, müxtəlif çərşənbələrin, çildə gecəsi kimi bayramların adlarını çəkmək olar. Dini bayramlardan isə Ramazan və Qurban bayramları, Hz Peyğəmbərin (s.ə.s) mövludu günü və şüərdə isə maraqla qarşılanan ehlibeyt imamlarının mövlud günləri, o cümlədənədir.

Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağ vilayətində də qeyd etdiyimiz bayramlar tarix boyu xalq tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış və tənənəli şəkildə həyata keçirilmişdir. Qarabağ haqqında yazılan tarixi mənbələr, o cümlədən Azərbaycan və fars dillərində yazılmış Qarabağnamələr kitablarında tarixi hadisələrlə bərabər qismən də olsa Azərbaycan xalqının mədəniyyətinə və qeyd etdiyimiz bayramlara işarə olunmuşdur.

Bu sahədə araşdırdığımız Mirzə Adıgözəl bəyin “Qarabağnamə”, Mirzə Camal Cavanşir Qarabağının “Qarabağ tarixi”, Əhməd bəy Cavanşirin “1747-1805-ci illərdə Qarabağ xanlığının siyasi vəziyyətinə dair”, Mirzə Yusif Qarabağının “Tarixi-safi”, Mir Mehdi Xəzaninin “Kitabi-tarixi-Qarabağ”, Rzaqulu bəy Mirzə Camal oğlunun “Pənah xan və İbrahimxəlil xanın Qarabağda hakimiyyətləri və o zamanın hadisələri”, Mirzə Rəhim Fənanın “Tarixi-cədid-e Qarabağ”, Məhəmmədəli bəy Məxfinin, “Əhvalatı-Qarabağ”, Həsən İxfə Əlizadənin “Şuşa şəhərinin tarixi” və Həsənəli xan Qaradağının “Qarabağ vilayətinin qədim cədid keyfiyyət və mövzaları” kimi əhəmiyyətli tarixi əsərlərə müraciət edilmişdir. Məsələn Mirzə Adıgözəl bəyin “Qarabağnamə” kitabında qurban, ramazan və novruz bayramlarına işarə edərək onların müqəddəs və önəmli olduğu vurğulanmışdır (s.100, 149, 163).

Məqalədə qeyd etdiyimiz mənbə və kitablarda Azərbaycan mədəniyyətinin incilərindən olan milli və dini bayramlara aid dərc olunmuş xəbər və əhvalatlar və onların Azərbaycan mədəniyyətində önəmli yer tutduğu oxuculara təqdim olunur.

Açar sözlər: Azərbaycan mədəniyyəti, İslam dini, Qarabağ vilayəti, Dini və milli Bayramlar

NATIONAL AND RELIGIOUS HOLIDAYS IN "KARABAKHNAME" WRITTEN ABOUT THE HISTORY OF KARABAKH

SUMMARY

As in all international locations of the world, the humans of Azerbaijan have their own country wide and religious vacations. these vacations belong to the Turkic peoples. After the Turks transformed to Islam, several non secular holidays became conventional a few of the Turkic peoples and had been celebrated with love..

The holidays we have celebrated within the Karabakh area, that is a crucial part of Azerbaijan, have been welcomed and solemnly celebrated through the humans in the course of history. Historical resources about Karabakh, together with the books of Karabakh letters written in Azerbaijani and Persian, together with ancient occasions, as a minimum partially refers to the way of life of the Azerbaijani human beings and the vacations we rejoice.

Mirza Adigozal bey's "Karabakhname", Mirza Jamal Javanshir Garabagh's "History of Karabakh", Ahmad bey Javanshir's "On the political situation of the Karabakh khanate in 1747-1805", Mirza Yusif Garabaghi's "History-safi", Mir Mehdi Khazani's "Book history of Karabakh ", Mirza Jamal's son Rzagulu bey " Governments of Panah khan and Ibrahimkhalil khan in Karabakh and events of that time ", Mirza Rahim Fana's " History-modern-Karabakh ", Mahammadali bey Mahfi, " Ahvalati-Garabagh ", Hasan Ikhfa Alizade Important historical works such as "History of Shusha city" and Hasanali khan Garadaghi "Ancient modern quality and themes of Karabakh region" were addressed. For example, Mirza Adigozal Bey's book "Karabakhname" refers to the holidays of Qurban, Ramadan and Novruz and emphasizes their sacredness and importance (pp. 100, 149, 163).

The resources and books referred to in the article gift the news and memories about national and spiritual vacations, which might be one of the pearls of Azerbaijani lifestyle, and their vital place in Azerbaijani tradition.

Keywords: Azerbaijani culture, Islam, Karabakh region, Religious and national ceremonys

Giriş

Azərbaycan mədəniyyəti tarix boyu bu ərazilərdə yaşayan xalqların adət-ənənələrini, düşüncələrini və mədəni irsini əks etdirir. Azərbaycan mədəniyyəti sübhəsiz ki, bu ərazilərdə baş vermiş ictimai, siyasi, hərbi və mədəni hadisələrin nəticələrində əmələ gəlmişdir. Təbiidir ki, coğrafi baxımından şərqlə qərbin kəsişdiyi məkanda yerləşməsi Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında böyük rol oynamışdır.

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf mərhələlərindən biri olan XV əsrə aiddir. Həmin əsrin əvvəllərindən başlayaraq, Azərbaycan mədəniyyətinin iki mərkəzi formalaşmışdır. Bu iki mərkəz Cənubi Azərbaycan və Qarabağ mədəniyyətlərindən ibarətdir. XVI–XVIII əsrlərdə bu mədəniyyət mərkəzlərinin formalaşması başa çatır. Xatırladaq ki, XIV–XV əsrlərdəki Azərbaycan mədəniyyətinin mənbəyindən danışılarda yadda saxlanmalıdır ki, Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətin digər hissələri ayrılmaz surətdə dil ilə bağlıdır. Maddi mədəniyyət isə əhalinin türkləşməsindən əvvəl ortaya çıxmışdır. Müstəqil olduqdan sonra Azərbaycan mədəniyyətinin Fars və Ərəb mədəniyyətlərinin ilə güclü əlaqələri olmuşdur. Onların ortaq milli və dini adət-ənənələri vardır. Müxtəlif mənbələrdə Azərbaycan Qafqaz və İslam mədəniyyət mühitlərinin daxilində götürülür.

Azərbaycanda islamın yayılmasıyla İslam mədəniyyəti inkişaf etmiş, məscidlər, mədrəsələr, türbələr tikilir, əsasən dekorativ incəsənətin ornamental forması inkişaf etmişdir. XIX əsrdə Azərbaycanın Rusiyanın tərkibinə daxil olmasıyla burada yaşayan insanlar Rusiya mədəniyyəti ilə onun vasitəsilə də dünya mədəniyyəti ilə tanış olmuşlar. Azərbaycan İslam dünyasında milli teatrın, operanın, qərb tipli universitetin, baletin əsasının qoyulduğu ilk ölkədir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İslam dünyasında ilk dünyəvi demokratik dövlətlərdən biri, həmçinin İslam ölkələri arasında qadınlara səsvermə hüququ verən ilk dövlətdir. Sovet Azərbaycanı dövründə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında əsaslı dəyişiklik baş vermişdir. XXI əsrdə isə Azərbaycan xalqı öz milli və dini ənənələrinə sadıq qalaraq müasirləşməyə doğru öz inkişaf dinamikasını davam etdirir.

Xatırladaq ki, VII əsrdən sonra Şərq və Qərb ərazilərində İslam dinin qələbəsi və inkişafı nəticəsində bir sıra çox əhəmiyyət daşıyan dini ənənələr də regionun mədəniyyət hövzəsinə daxil edilmişdir. Bu ənənlərin içərisində islam dininə məxsus Ramazan və Qurban bayramları çox böyük mənəvi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycanda dini bayramlarla yanaşı dini faciələrdə qeyd olunur.

İslam dinin şiə məzhəbinə məxsus olan tarixi faciəli Kərbəla hadisəsi ictimai-siyasi mənşəyi etibarilə İslam mədəniyyətinə, onun adət-ənənələrinə təsir etməklə yanaşı, xalq tərəfindən qara bayram kimi qarşılanır. Azərbaycanda ölkə əhalisinin böyük hissəsini təşkil edən şiə müsəlmanları tərəfindən qeyri-rəsmi olaraq İmam Hüseyin 680-ci ildə Kərbəlada şəhid edildiyi Aşura günü qeyd edilir. Bu zaman hüzn mərasimləri keçirilir. Həmçinin islam dininə məxsus olan Kərbəla vaqisinin Məhərrəm ayı müddətində qeyd olunduğu zamanlar toy və digər şadlıq mahiyyətli ictimai mərasimlər əsla keçirilmir.

Azərbaycanda professional teatrın yaranmasına güclü təsir göstərmiş “şəbih” dini tamaşalarını n kökündə də Kərbəla vaqiesindən götürülmüş hadisələrin təsviri dayanır. “Şəbih ərəb sözü olub, “bənzmə”, “oxşatma”, “təy”, “surət” kimi mənaları ifadə edir. Şəbih tamaşalarında əski tarixi hadisələrin surəti yaradılmışdır. Bütün şəbih tamaşalarının əsası və məzmununu İmam Hüseyin faciəli aqibəti təşkil etmişdir. Bu tamaşalar vasitəsilə Kərbəlada baş vermiş müsibət faciəli tərzdə mədh edilmiş, ağı deyilmişdir. Orta əsrlərdən başlayaraq Azərbaycandan şəbih tamaşaları geniş yayılıb. Məhərrəm ayında, Aşura günü bu tamaşalar daha kütləvi xarakter almış İmam Hüseyin və onun ailəsinin başına gətirilən faciəli hadisələr bu tamaşalarda canlandırılmışdır.

Azərbaycan mədəniyyətində çox əhəmiyyətli yerə malik olan musiqi sahəsində geniş inkişaf etdirilmişdir. Musiqi tariximizdə mill, dini və dünya musiqisi yer tutur. Nöhə və təziyə adlanan dini oxuma qanunlarının konservativliyi və yaddaşa həkk olunmuş avaz modellərinin nəsillərdən nəsillərə keçərək şifahi yaşamaq qüvvəsi, ibadət musiqinin bu günə qədər gəlməsi üçün imkan yartmışdır. İslam dinin bu ərazilərdə yayıldığı ilk illərindən etibarən dini musiqisinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Həmin illərdən başlayaraq dini musiqi bir mənalı olaraq incəsənətin müxtəlif növləri kimi yeni çalarlar almış, yeni musiqi janrlarının yaranmasına təkan vermişdir.

İslam dini sayəsində musiqi yalnız yas mərasimlərinin, saray əyləncələrinin tərkibi olaraq qalmayıb, müsəlman xalqlarının estetik şüurunun təzahür formasına çevrilmişdir. İslam dini oxumalarının profsanal sənət nümunəsi olmasına dəlalət edən bir sıra əlamətlər vardır. Onlar içərisində ən ümdə odur ki, heç vaxt məişət ehtiyac ödəməmiş, özündə sırf estetik funksiya daşmışdır. İkinci vacib əlamət dini oxumalar obraz intonasiya quruluşu baxımından xalq ənənələrindən fərqlənən reqlamentləşmiş ifa tərzidir. Bütün bu çalarlar Azərbaycan xalqına mənsub bayramlarda və qara bayramlarda müşahidə olunur.

Hələ İslamdan əvvəlki Şərq dünyasının, o cümlədən Azərbaycanın dini məbədlərində mərasimlər musiqinin, rəqsin müşayiəti ilə, təmtəraqlı keçirildi. İslam dinin zühurundan sonra

İslamın adət və ənənələri milli xüsusiyyətlərə nüfuz etmiş, beləliklə dini musiqi müxtəlif yerli mərasimlərdə, “şəbih” tamaşalarında, dərviş zikrlərində yeni formada təzahür tapmışdır.

Azərbaycanda tanrıçılığa, Tanrı dininə söykənən inanclar yayılmışdır. Ölkəmizin yerləşdiyi regionun hələ eramızdan əvvəldən ümümtürk məkanının mühüm tərkib hissəsi olması Azərbaycan türklüyün sosial, mədəni mövqeyini gücləndirirək Azərbaycan ədəbiyyatının idea istiqamətlərinə əsaslı təsir göstərmişdir. Türk mədəniyyətinin şah əsərlərindən olan “Kitabi Dədə-Qordud” eposu Azərbaycanda müxtəlif türk etnoslarının qaynayıb-qarışması nəticəsində vahid xalqın formalaşdığı dövrdə orta, ümumi dastan şəkildə təşəkkül tapmışdır. Beləliklə Azərbaycan xalqına məxsus olan milli bayramlarla bərabər dini ənənələrin sintezi nəticəsində böyük milli və dini cəryan yaranmışdır.

YÖNTEM (Metod)

Dünyanın digər xalqlarında olduğu kimi Azərbaycan xalqının da keçirdiyi müxtəlif mərasimləri Azərbaycan mədəniyyətinin ən əsas hissələrindən birini təşkil edir. Azərbaycanda keçirilən ən çox sevimli bayramlardan biri də novruz bayramıdır. Təxminən bir həftə müddətində davam edən novruz bayramında insanlar təbiətin oyanmasını simvolizə edən gecə-gündüzün bərabərliyini qeyd edirlər. Məqalənin tədqiqində həmin əsərlərdə irəli sürülən müxtəlif metodlardan istifadə edilmişdir. Xatırladaq ki, bayram günlərində keçirilən şənliklərdə kəndirbazlar öz hünərlərini göstərir, müxtəlif tamaşalar göstərilir. Axşamlar isə insanlar küçələrdə od qalayır və üzərindən tullanıb deyirlər: "Ağırlığım, uğurluğum tökülsün oda, odda yansın." Novruz bayramının son çərşənbə axşamında uşaqlar qonşu qapılarını döyür, papaqlarının qapının qarşısına qoyub gizlənirlər; ev sahibi isə bu papaqları bayram şirniyyatlarıyla doldurmalıdır.

Bayram günləri evlərdə plov, şəkərbura, paxlava, qoğal hazırlayırlar. Bayramda həmçinin yumurta döyüşdürür və səməni cücərdirlər. Süfrəyə isə şamlarla bəzədilmiş bayram xonçası qoyulur. Hər kəs bayramı mütləq öz evində, ailəsi ilə birlikdə keçirməlidir. Bu astronomi və tarixi hadisə əslində bəşəriyyətin yaratdığı ilkin silviziyaşiyalardan qalan ən dəyərli miraslardan biridir. Belə ki, bu hadisənin kəşfinə və tədqiqinə dair yüzlərlə elmi məqalə və əsərlər yazılmışdır.

BULGULAR (Tapıntılar)

Qarabağ bölgəsi Azərbaycan ərazilərinin ən qədim və zəngin vilayətlərindən biri hesab edilir. İlk insan məskənlərindən biri olan Qarabağ mahalı özünəməxsus təbiətə, zəngin təbii resuslara, tarixə və mədəniyyətə malikdir. Azərbaycan və türk xalqlarına məxsus olan adət-ənənələri və mədəniyyət incilərini özündə qoruyub saxlayan və inkişaf etdirən Qarabağ bölgəsi tarix boyu bütün qonşu və güclü dövlətlərin diqqətini özünə cəlb etmişdir. Qeyd edək ki, XIX əsrin əvvəllərindən rusların hərbi işğalına məruz qalan bu ərazilərdə ermənilərin yerləşdirilməsi və həmin ərazilərdə ermənilərin törətdikləri cinayətlər onun baiz nümunəsidir. Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı olan Şuşa şəhərinin memarlıq incəsənət abidələri və yetişdirdiyi mədəni elmi şəxsiyyətləri Qarabağ bölgəsinin Azərbaycan tarixində nə qədər önəmli yer tutduğunu göstərir.

Qarabağ xalqının əsrlər boyu keçirdiyi milli və dini bayramları bilavasitə Qarabağ mədəniyyətinin ən əhəmiyyətli sahələrindən birini təşkil edir. Azərbaycanın digər bölgələrində olduğu kimi Qarabağ bölgəsində də tarixən novruz bayramı, su çərşənbəsi, od çərşənbəsi, yel çərşənbəsi, torpaq çərşənbəsi, çillə gecəsi və s bayramlar çox təntənəli şəkildə keçirilmişdir. Bunlarla bərabər Qarabağ xalqı inandıqları islam dininə məxsus dini bayramlara və mərasimlərə çox önəm vermişlər. Ramazan və Qurban bayramları başda olmaqla Hz Peyğəmbərin (s.ə.s) mövludu günü və şialərdə isə maraqla qarşılanan ehlibeyt imamlarının mövlud günləri, Qarabağda keçirilən ən əhəmiyyətli dini bayramlardan hesab edilir. Məqalədə

“Qarabağnamələr” adlanan zəngin tarixi mənbələrdə Azərbaycanın Qarabağ bölgəsinin tarixi ilə bərabər həmin ərazilərin mədəni tarixi və adət-ənənələrə dair qeyd olunmuş incəliklər araşdırılmışdır. Belə ki, Azərbaycanda daima rəğbətlə qarşılanan milli və dini bayramların daima diqqət mərkəzində olduğunu və sevildiyini bir daha subut edir.

TARTIŞMA VE SONUÇ (Müzakirə və nəticə)

Qarabağ haqqında yazılan ən əhəmiyyətli mənbələrdən biri olan Mirzə Adıgözəl bəyin Qarabağnamə kitabında bayramlar haqqında azca da olsa da bir sıraməlumatlar verilmişdir. Əsərdə həmin dövrdə Oruculuq bayramı ərəfəsində baş vermiş hərbi toqquşmalara işarə edilir. Müəllif bu haqda yazır: “Cavad xan mehribanlıq yolu ilə edilən bu nəsihətlərə əhəmiyyət vermədi və onun (Sisianovun) sözlərinə qulaq asmadı. Knyaz Sisianov dəryatək coşan qoşunlarla Gəncə tərəfinə hərəkət bayrağı qaldırdı. Tavad, Aznaur və Qazax-Şəmsəddinli süvarilərini yığib cəm etdi. Səfərə hazır oldu. Zəfər nişanəli orduları Gəncə torpağına girib, ətrafı tutdu. (Bu zaman) Cavad xan öz adamlarını və qoşununu götürüb onların qabağına gəldi. Gəncənin yaxınlığında Qulu-qobu (Quru-qobu) adlı yerdə iki ordu üz-üzə gəldi və hər b atəşi alovlandı. Cavad xan bir qədər hay-huydan sonra qaçdı. Yarımcan və pozğun bir halda qalaya daxil oldu və qalanı müdafiə etməyə başladı. Zəfər nişanəli qoşunlar şəhərə girib içəri qalanı (ərki) dörd bir tərəfdən, sıxı surətdə mühasirəyə aldılar. Bir ay orada qaldılar. Oruculuq bayramının gecəsi nərdivanla bir neçə tərəfdən bayıra çıxmağa başladılar. Cavad xan bayıra çıxanları, igidlik və qoçaqlıqda dəf edirdi.

Axırda mayor Lisaneviçin bir gülləsilə həyat barısından yığılıb, ölüm diyarına düşdü. Soldatlar dərhal dörd tərəfdən hücum edib şəhərə daxil oldular... Uca mərtəbəli və qüdrət sahibi sərdarın hökmündən sonra, şəhər əhalisinin köç-külfətini şəhərə, Cavad xanın ailəsini isə məscidə apardılar. Məsciddən də bir evə gətirib, üstündə qarovullar qoydular. Knyaz orada (Gəncədə) hökumət qurub komendant təyin etdi. Vilayətin əhalisinə təsəlli və arxayınlıq verib Gürcüstana qayıtdı.) Cavad xanla Lisaneviçin arasında olan bu hadisələr bayram ərəfəsində baş vermişdir” [3, s. 76].

Qarabağ əhvalatına dair Həsən İxfa Əlizadənin yazdığı “Şuşa şəhərinin tarixi” adlı kitabında da milli və dini bayramlarımızın ənənələrindən söhbət gedir.

Kitabda oruculuq bayramı haqqında Pənəhəli Xanın fərmanı haqqında qeyd olunur: “Ramazan ayında məscidlərdə otuz gün (gecə və gündüz) 20 nəfər Quran oxuyanın haqqı pul ilə ödənsin. Belə ki, ramazan ayının 30 günündə 100 cild Allah kəlamını (burada cild surə mənasındadır) oxuyub, onlardan 50 cild vəqf sahibəsinin özü üçün, 20 cild ata və anası üçün, 20 cild bacı və qardaşları üçün, 10 cild də qohum-əqrəbaları üçün - hamısı adbaad vəqfnamədə qeyd olunduğu kimi Quran tapşırılsın. Quran-tapşırma işi əsasən əhya günlərində məsciddə başa çatdırılsın. Şəban ayının 15-ci günü qərblərə və tüllablara məscidlərdə mütəvəkillərin məsləhəti və vəqfin tələbinə görə yemək verilsin və Qurban bayramında məscidlərin həyatında on qoyun kəsib, ehtiyacı olanlara paylayıb vəqf edənə və onun sülaləsini xeyir-dua ilə yad etsinlər” [2, s. 116].

Həmin mənbədə bir daha qeyd olunur ki, “Hər il novruz bayramı günündə, mərhum xan, qoşunun bütün adlı-sanlı sərkərdələrinə və minbaşılmasına xələt, ənam, at və qılnc bağışladı. Azərbaycan vilayətləri, mahalları, habelə müləklər hər kəs öz rütbəsinə görə peşkəş gətirərdi. Mərhum İbrahim xan səfərdə olduğu və ya bir yerdə ordu qurduğu zaman, xidmətində olan minbaşılardan, yüzbaşılardan, Azərbaycan bəyləri, ağaları və xanlıqlarının səhər, günorta, axşam xörəyi və atların arpası, habelə qoşun əhlinin bir parası və yasavulların bütün məxarici mərhum xanın xəzinəsindən bir çox gecələr minbaşılara və başqalarına taxıl, düyü və 30 qoyun sərf olunardı. Bu hesabla sərf olunan çörəyin, arpanın, yağın və şirniyyatın miqdarını təsəvvür etmək olar” [2, s. 214].

Son olaraq, qeyd etməliyik ki, Azərbaycan xalqı heç bir zaman öz milli və dini ənənələrini itirməmişdir. Azərbaycan xalqı çətin günlərdə olsa da, başqa dövlətlərin təcavüzünə məruz qalsa da, Hər zaman öz varlığını, milli və dini ənənələrini qoruyub saxlamışdır.

KAYNAKLAR (Mənbələr)

1. Həsən İxfa Əlizadənin "Qarabağnamələr", bu nəşrin II kitabı, səh.280. 214 verilirdi.
2. Həsən İxfa Əlizadənin "Şuşa şəhərinin tarixi" Üçüncü kitab Şərqlər Bakı 2006 Bu kitab "Qarabağnamələr. II kitab" (Bakı, Yazıçı, 1991) nəşri əsasında 3 təkrar nəşrə hazırlanmışdır
3. Mirzə Adıgözəl bəyin "Qarabağnamə" Bakı 2007.
4. Mirzə Camal Cavanşir Qarabağının "Qarabağ tarixi", Şərqlər Bakı 2006
5. Mirzə Yusif Qarabağının "Tarixi-safi" İkinci kitab Şərqlər Bakı 2006

UMBERTO ECO'NUN *BAUDOLİNO* ROMANINDA TÜRKLER VE MÜSLÜMANLARIN TARİH VE ROMAN YAZIMI AÇISINDAN OLASI ANLAMLARI

Prof. Dr. Arda ARIKAN

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü
ORCID: 0000-0002-2727-1084

ÖZET

İtalyan araştırımcı ve yazar Umberto Eco'nun 2000 yılında yayımladığı *Baudolino* başlıklı romanının uzamı İstanbul'dur. Yazarın İstanbul'a bizzat gelip şehrin sokaklarını ve önemli yapılarını gezerek incelediği ve genel anlamda şehrin atmosferini tenffüs ettikten sonra romanını kaleme aldığı bilinmektedir. Roman, zaman olarak, İstanbul'un Latinler tarafından istila edilip yerle bir edildiği, kutsal olanı kirletme, pisletme, yağmalama ve şehir halkına ve hatta din görevlilerine tecavüz etme gibi aşağılayıcı saldırıları da içine alan IV. Haçlı Seferi'nin İstanbul'u perişan ettiği takribi olarak 1204 yılında geçmektedir. Okuyucu, başta Eco'nun yalancı Baudolino karakteri ile tarihsel olarak iyi bilinen Doğu Roma'lı tarihçi Niketas arasındaki konuşmalardan yola çıkarak gitgide tarihsel ve düşünsel bir yolculuğa çıkarken gerçek ve yalan arasında kaybolur gider. Öyle ki roman, yalan söyleme alışkanlığı olan ve uydurduğu yalanlar kadar uyduruk tarihsel belge üretecek kadar kimlik sorunları yaşayan Baudolino adlı bir öykücünün olay örüntüsüne ve diğer karakterlerin hem güncel ve hem de tarihsel olanı algılamalarına tesir eden bir anlatıma sahiptir. Yalanların, uydurmaların ve hezeyanların tarihsel gerçeklikle birbirine karıştığı romanda neyin gerçek, neyin hayal ya da uydurma olduğu içinden çıkılmaz bir labirente benzer ki gerçekle gerçek olmayan arasındaki zıtlık üstkurmacanın gereksinim duyduğu temel zıtlığı da oluşturmuş olur. Bu anlamda bir üstkurgu olarak eserde yazarın geleneksel yazım kuralları ve anlam çıkarma edimlerini ve tarihsel gerçekliği de sorgular ve hatta reddeder. Olası ve hatta gerçekte olmuş olanı okuyucuya aktarırken aynen resmi tarih yazımında olduğu gibi birtakım tuzaklar ve engebeler yaratır ki bu yönüyle metin çokbilinmeyenli bir denkleme benzetilebilir. Eco, *Baudolino*'da Türkler, Araplar ve dolayısıyla da Müslümanları hem karakterler olarak ve hem de betimleme ve örneklendirmelerinde, dönemin İstanbul sakinlerinin de onlar hakkındaki görüşlerini içeren birçok göndermede bulunur ki mezkûr karakterler arasında Salaheddin¹ de bulunmaktadır. Bu çalışmada, yalan ve gerçeğin birbirine karıştığı ve bazen de birbirinin yerine geçtiği *Baudolino*'da türlü özellikleriyle betimlenen Türkler ve Müslümanlara ait romandan şavkıyan olası anlamlar tarih yazımı ve üstkurgu ilişkisi ekseninde değerlendirilecektir. Eco'nun *Baudolino*'sunda zikrettiği Türklerin ve Müslümanların tarih ve roman yazımı açısından olası anlamları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Umberto Eco, *Baudolino*, Ortaçağ, İstanbul, IV. Haçlı Seferi

¹ Mezkûr sultanın adı alanyazında farklı şekillerde geçmektedir. Bu çalışmada sultanın adı, romanda geçtiği şekilde "Salaheddin" şeklinde yazılmaktadır.

POSSIBLE MEANINGS ATRIBUTED TO THE TURKS AND MUSLIMS IN UMBERTO ECO'S *BAUDOLINO* IN TERMS OF HISTORY AND NOVEL WRITING

ABSTRACT

The setting of Italian researcher and writer Umberto Eco's novel titled *Baudolino* (2000) is Istanbul. Before writing the novel, the author came to Istanbul, wandered around the city's streets and buildings to feel the historical and geographical atmosphere. The novel is set in the year 1204, during the 4th Crusades to be more exact, when Istanbul was captured by the Latins who demolished the city, disrespected the city's Christian sites, plundered all the riches, and raped many of the city's female population including the nuns in the monasteries. The reader gets lost in the various events mentioned and narrated in the novel, especially among the endless stories, narratives, and images made up by Eco's compulsive liar character, Baudolino, and the historian Niketas of the Eastern Roman Empire who believes in Baudolino's stories. The narrative account is so alluring that Baudolino, the liar and trickster, has the power to make up stories and fake historical documents that affect how the reader perceives the plot structure and the characters' historical and literary qualities. Lies, made-up accounts, and even delusions are mashed with historical reality which turns the novel into a labyrinth where the novel's insistence on metafiction finds the necessary conflict between the real and the unreal. Metafiction, in the text, entertains the reader as the author questions and, at times, rejects traditional writing conventions, meaning-making practices, and claims about historical reality and truth. Like traditional history writing, such writing encapsulates traps and hurdles that turn the text into an equation that is hard to solve. Eco, in *Baudolino*, includes the Turks, Arabs, and thus Muslims as characters and in its various portrayals of Istanbul and many other Eastern cities with their people among whom Salaheddin is a historically important one. In this study, meanings ascribed to the Turks and Muslims are analyzed within the relationship of history writing and metafiction. The paper also discusses probable meanings attached to the Turks and Muslims in terms of history and literary writing.

Keywords: Umberto Eco, *Baudolino*, Middle Ages, Constantinople, The 4th Crusade

“Ama belki de öyküm anlamsızdır...”

“Anlamsız öykü yoktur. Ben başkalarının görmediği şeylerden anlam çıkarmasını bilen bir insanım. Çıkardığımda da, öykü, insanların kitabı olur, yüzyıllardır mezarlarında toz haline gelmiş insanları ayağa kaldıran tiz öten İsrail'in borusu gibi... Ama bunun için zaman gerekir, olayları düşünüp birleştirmek, aradaki bağlantıları, çok az görülebilir olanları bile, keşfetmek gerekir. Ama yapacak başka bir şeyimiz yok, senin Cenevizliler, bu azgın köpeklerin kızgınlığı geçene kadar beklememiz gerektiğini söylüyor.” (Eco, 2003, 21-22).

Umberto Eco'nun *Baudolino*'sunun hemen başlarında yer alan bu konuşma Doğu Roma'lı tarihçi Niketas ve yalancı, hınzır, düzenbaz Baudolino arasında geçerken aslında okuyucuya roman hakkında en azından iki önemli bilgiyi iletir. Pasajın birinci iletisi Niketas'ın, bir tarihçinin işini özetlemesidir. Bir tarihçi olarak Niketas'a göre tarihçi öykülerden öykü çıkaran sabırlı bir kişidir. İkinci önemli ileti ise Niketas'ın en azından günümüz tarihçiliğinde önemli olan nesnellik ilkesini umursamamasıdır çünkü Niketas bir tarihçi olarak öykülerini

yazmakla görevli olduğu Cenevizlileri alenen “azgın köpekler” olarak nitelemektedir. Romanın okuyucu tarafından alımlanması ve kurgusu ile şekillenen olayları anlamlandırabilmesinde bu iki hususun da göz önüne alınması çok önemlidir.

Tarih dediğimiz bilgi ve bilim alanı, yüzyıllar boyunca, nesnesi olarak hem sözlü ve hem de yazılı belgeleri temel almış ve insanların yaşamış olduklarını, güvenilir kaynaklara dayanarak bugüne intikal ettirmiştir. Yöntem olarak tarih biliminde ve tabii ki tarihçilerde, belgeye dayalı yorumlamalar yapmak elzemdir ancak Niketas bunu alenen ihlal eder. Niketas belgelerden bahsetmez tarihçi olarak işini betimlerken. Kendisine göre bir tarihçi olarak Niketas, öykülerden yeni bir öykü çıkarmak ve bunu yaparken de düşmanını, öyle gerekiyor ya da keyfi öyle gerektiriyorsa, düşman olarak tutmak hakkına sahiptir. Belgeye ya da gerçekliğinden emin olduğu öykülere dayandırmak zorundadır değildir yeni öykülerini yazarken. Neticede tarih yazmaktadır ki bu da öykülerden yeni bir öykü yaratmaktan başka bir şey değildir ki işte en çok bu yönüyle tarih ve edebiyat örtüşür, hatta birbirinin yerine geçer. Bu açıdan bakıldığında tarih bilimi olanı ya da anlatılanı değil, olanı ya da anlatılanı yeniden anlatmayı içerir ki böylesi bir bilim dalı hakikati gösteren bir ayna vazifesi görmekten çok uzaktır.

Bu kısa diyalogdan yola çıkarak geldiğimiz bu noktada sonuç olarak şunu da iddia edebiliriz: tarih bilimi dediğimiz mevhumun alanı içinde üretilenler ne belgeye dayanmak ne de nesnel bir bakış açısıyla anlatılmak zorundadır. Birilerinin anlatması, birilerinin anlatılanları toplaması, devşirmesi ve kendi bilgi ve hissiyatı ile yeniden yazması yeterlidir. Tarih, öyleyse, özellikle yazılı belgelerin yer yer ve zaman zaman çok az sayıda olduğu Eskiçağ ve Ortaçağ’ın anlatımı açısından böyledir.

Bu çıkarım Baudolino karakterinin tarihçiye materyal kazandıran bir öykücü olmasının yanında yalancı, hilekâr, uydurukçu, güvenilmez ve hınzır bir karakter olduğunun okuyucu tarafından anlaşılması ile yeni bir boyut kazanır. Baudolino, tarihçinin dişine göre, elbette ki kendi çıkarılarını gözeterik, öyküler uydurarak tarihçiyi bir anlamda esir alır. Öyle ki, Baudolino, Prester John’a ait olmayan, aslında hiçbir zaman da var olmamış olan bir mektubun varlığını teminat vererek tarihçiye sununca, tarih biliminin kaynak sorununu bir kez daha, ancak bu sefer ciddi bir şekilde, sorgulamaya başlarız. Neticede bu tartışmaların da çok bir hükmü yoktur çünkü son tahlilde tarih; vardır. Bizler de yüzyıllardır tarihin varlığına inanır, geçmişimizi tarihin kıstas ve verileriyle anlatır, geleceğimizi bu doğruluğu tartışılır bilgi tomarı üzerine inşa ederiz.

Yalan, öykücü Baudolino’nun ağzına yuva yapmıştır. İştahla, uydura uydura besler tarihçi Niketas’ı yeni ancak uydurma öyküleriyle Baudolino. Anlattığı bütün öyküler ve kitabın tamamında yer alan başta ironi olmak üzere sayısız söz sanatı ve sembollerin yorumu okuyucunun tahayyülüne bırakılır. Eco “okuyucunun kendi dünya görüşüne göre sembolü yorumlamasında anlamı okuyucuya bırakır. Tabii ki yorumların sayısında bir sınır olmalıdır ancak Eco’nun bakış açısına göre bu sayı oldukça kabarıktır” (Hale, 2011, 259). *Baudolino*, bir baş karakterin büyümesi ve olgunlaşmasını ele alan bir yetişek romanı (İng. Bildungsroman) sayılırken diğer taraftan “kültür tarihimize atıflarda bulunan ancak ironi ve parodi ile dolu” bir romandır ki “1980 sonrası postmodern tarih üstkurgusu yazımında Eco bir ikon” sayılmaktadır (Capozzi, 2016, 11).

Baudolino’nun anlattığı öyküler arasında Türkler ve Müslümanlarla ilgili olanlar da vardır ki bu çalışmanın odağı işte bu gruplarla ilgili olan öykülerdir. Eco, *Baudolino*’da Türkler, Araplar ve dolayısıyla da Müslümanları hem karakterler olarak ve hem de betimleme ve örneklendirmelerinde, dönemin İstanbul sakinlerinin de onlar hakkındaki görüşlerini içeren birçok göndermede bulunur ki mezkûr karakterler arasında Salâheddin de bulunmaktadır. Doğu, romanda, her şeyden önce cennet olarak nitelendirilir çünkü “Yeryüzü Cenneti bir

tanedir, Medlerin ve İranlıların ülkesinin ötesinde, uzak bir yerdedir” (s. 106). Doğu, ayrıca masallar ülkesidir. Abdül şöyle der romanda:

“Çocukluğumda, Kutsal Topraklar’dayken çok güzel ve korkunç bir öykü işitmişim. Antakya’dan fazla uzak olmayan bir yerde, dağlar arasında yalnızca kartalların girebildiği bir sarayda bir Sarazen soyunun yaşadığı anlatılırdı. Efendilerinin adı Alaaddin’di ve hem Sarazen prenslere, hem de Hıristiyan prenslere korku saçıyordu. Nitekim, sarayının ortasında, her tür meyveyle ve çiçekle dolu bir bahçe olduğu, içinde şarap, süt, bal ve su akan kanalların bulunduğu ve çevrede, eşi benzeri olmayan güzellikte genç kızların şarkı söyleyip dans ettikleri söyleniyordu” (s. 101).

İtalyan araştırmacı ve yazar Eco *Baudolino*’yu 2000 yılında yayımlar. Böylesi bir Doğu-Batı ayrımının çarpıcı bir şekilde verildiği görülse de romanın uzamı İstanbul, daha doğru bir deyişle yaklaşık olarak İ.Ö. birinci binde kurulmuş olan Konstantinopolis’tir. Yazarın tarihi olay ve kişilerle dolu romanını yazmadan önce İstanbul’a bizzat gelip şehrin sokaklarını ve önemli yapılarını gezerek incelediği ve genel anlamda şehrin atmosferini teneffüs ettikten sonra romanını kaleme aldığı bilinmektedir. Roman, zaman olarak, İstanbul’un Latinler tarafından istila edilip yerle bir edildiği, kutsal olanı kirletme, pisletme, yağmalama ve şehir halkına ve hatta din görevlilerine tecavüz etme gibi aşağılayıcı saldırıları da içine alan IV. Haçlı Seferi’nin İstanbul’u perişan ettiği takribi olarak 1204 yılında geçmektedir.

Okuyucu, başta Eco’nun yalancı Baudolino karakteri ile tarihsel olarak iyi bilinen Doğu Roma’lı tarihçi Niketas arasındaki konuşmalardan yola çıkarak gitgide tarihsel ve düşünsel bir yolculuğa çıkarken gerçek ve yalan arasında kaybolur gider. Öyle ki roman, yalan söyleme alışkanlığı olan ve uydurduğu yalanlar kadar uyduruk tarihsel belge üretecek kadar kimlik sorunları yaşıyan Baudolino adlı bir öykücünün olay örüntüsüne ve diğer karakterlerin hem güncel ve hem de tarihsel olanı algılamalarına tesir eden bir anlatıma sahiptir. Roman karakteri Otto, Baudolino’yu şöyle betimler: “‘Baudolino’nun söylediği her şeye inanma’ diyordu Otto gülümseyerek. ‘Çocuk doğuştan yalancı.’” (Eco, 2003, 58)

Yalanların, uydurmaların ve hezeyanların tarihsel gerçeklikle birbirine karıştığı romanda neyin gerçek, neyin hayal ya da uydurma olduğu içinden çıkılmaz bir labirente benzer ki gerçekle gerçek olmayan arasındaki zıtlık üstkurmacanın gereksinim duyduğu temel zıtlığı da oluşturmuş olur. Bu anlamda bir üstkurgu olarak eserde yazarın geleneksel yazım kuralları ve anlam çıkarma edimlerini ve tarihsel gerçekliği de sorgular ve hatta reddeder. Olası ve hatta gerçekte olmuş olanı okuyucuya aktarırken aynen resmi tarih yazımında olduğu gibi birtakım tuzaklar ve engebeler yaratır ki bu yönüyle metin çokbilinmeyenli bir denkleme benzetilebilir.

Romanın sonunda Baudolino İstanbul’dan ayrılmıştır. Niketas Pafnuzio’ya gider ve ona Baudolino ile tanıştıkları mekân olan Ayasofya’daki ilk karşılaşmalarından başlayarak ondan öğrendiği tüm öyküleri anlatır. Pafnuzio’nun önerisini içeren diyalog tarih yazımında tarihçinin rolünü göstermesi ve gerçeğin yapılandırılmasında tarihçiden beklenenin ortaya konulması açısından ilginçtir:

“Baudolino’nun anlattığı öyküyü nereye koymam gerek?”

“Hiçbir yere. Ona ait bir öykü bu. Hem sonra gerçek olduğundan emin misin?”

Hayır, her şeyi ondan öğrendim, onun bir yalancı olduğunu da ondan öğrendim.”

“Gördün mü işte” dedi bilge Pafnuzio, “bir tarih yazarı böyle belirsiz bir tanıklığa güvenemez. Baudolino’yu öykünden sil.”

“Ama en azından son günler, Cenevizlilerin evinde ortak bir öykümüz oldu.”

“Cenevizlileri de sil, yoksa yaptıkları kutsal emanetleri de söylemek zorunda kalırsın ve okurlarının kutsal şeylere olan güvenleri yok olur. Olayları hafifçe değiştirmek için biraz çaba gerekecek, Venediklilerden yardım gördüğünü söylersin. Evet, biliyorum, bu doğru değil, ama büyük bir tarihte küçük gerçekler, en büyük gerçek ortaya çıksın diye değiştirilebilir.” (Eco, 2003, 537)

Yalan ve gerçeğin birbirine karıştığı bu kurgusal düzlemde okuyucu kime ve neye inanacağını şaşırır. Bu çalışmada, yalan ve gerçeğin birbirine karıştığı ve bazen de birbirinin yerine geçtiği *Baudolino*’da türlü özellikleriyle betimlenen Türkler ve Müslümanlara ait romandan şavkıyan olası anlamlar tarih yazımı ve üstkurgu ilişkisi ekseninde değerlendirilecektir. Eco’nun *Baudolino*’sunda zikrettiği Türklerin ve Müslümanların tarih ve roman yazımı açısından olası anlamları tartışılacaktır.

Bulgular

Elbette *Baudolino*, Haçlı seferleri esnasında gelişen olayları ele aldığı için metinde sıklıkla savaş ve askerlik ile ilgili olaylara atıfta bulunmaktadır. Konya Türkleri’ni atlatmak için Arzruni “onları önce atların ayaklarını kırma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları bazı geçitlerden geçirmişti, sonra altı gün boyunca, güneş çarpmasından ölmüş bir karış büyüklüğünde, kertenkele leşleriyle kaplı taşlı bir yolda yürütmüştü” (340). Arzruni’nin ölüm sahnesi de yine bir savaş taktiğinin, bu sefer bir silah betimlemesinin yer aldığı ve tarihsel gerçekliğe dayanan bir kısımdır: “Bir ok ıslık çalarak havada süzüldü ve Arzruni’nin boynuna saplandı, bir anda ağzından kan gelen Arzruni, boğuk bir hıçkırık atarak yere düştü” (s. 470). Bu sahne ile Hunların ıslık çalan okları betimlenirken, Baudolino ve Şair; “Belki de Hunların okları senin derdine deva bir zehirle kaplıdır ve o kara taşların etkisini yok ediyordur” (s. 470) diyerek son bir ironik söylemde bulunurlar.

Romanda betimlenen savaş taktikleri bununla da kalmaz, Hunlar’ın, Sciapodeler ile vuruşurken kullandıkları savaş taktiği de ayrıntılarıyla betimlenir. Öyle ki, “Hunlar bu karmaşanın içine daldı ve kendi aralarında vuruşan düşmanlarını birer birer öldürdüler” denilmekte ve bu başarılı savaş taktiği “harika bir fikir geldi akıllarına” denilerek (s. 469) Eco’nun ironik anlatımıyla tarihsel gerçekliğin sunumuna lezzet katmaktadır çünkü tarihsel olarak Hunlara ait olan savaş taktiği önce geriye çekilme ve ardından da tekrar geriye dönüp düşmanı büyük bir şiddetle vurma taktiğini içerir ki bu kısım kitapta şöyle anlatılır:

Hun öncü birlikleri, ölen Sciapodelerin daha ilerisine giderken, artçı birlikler geri çekildi, böylece bir yandan Pigmeler diğer yandan Blemmalar birbirlerine doğru koşmaya başladılar (s. 469).

Hunlara ek olarak Türklerin romandaki yerine baktığımızda Niketas’ın İstanbul’u yağmalayarak yok etme noktasına getiren Haçlılara karşı Türkleri desteklediğini okuruz çünkü “Türkler asla böyle bir şey yapmazdı” der Niketas ve devam eder; “Onlarla ilişkilerimiz çok iyi. Kendimizi asıl Hıristiyanlardan korumamız gerekiyormuş (s. 51). Bu noktada hatırlamakta fayda vardır ki İstanbul’u 1204 yılında ele geçiren Katolik Haçlılar romanda “barbarlar” olarak geçmektedir. Böylesi bir söylemin, genelde Türkler için kullanıldığı bilindiğinden, özellikle Türk okuyucu için ilginç bir ayrıntı ihtiva ettiği

muhakkaktır. Bu ayrıntı, romanın taşıdığı onlarca ve hatta yüzlerce ironik söylemden yalnızca biridir.

Baudolino “biz Mağribileri sadece onların ülkesine gittiğimizde görürüz” derken aslında Müslümanlardan uzak yaşadığını beyan eder (s. 384) ancak içinde, Müslüman Abdül’e duyduğu derin bir sevgi yatar. Abdül, Mağribidir ancak annesi Hibernia’lıydı.² Saçları kıvılcık olan Abdül bu yönüyle Araplardan ayrılırdı. Abdül’ün babası Provence’lı olup, “Kudüs’ün fethinden sonra, elli yıl kadar önce denizaşırı topraklara yerleşen bir aileden geliyordu” (s. 78). Dolayısıyla Abdül, bir karakter olarak, Müslüman adını taşıyan ama Araplara da benzemeyen, Arapça konuşan ama Provence diline de hâkim, ilginç bir karakterdi çünkü

Abdül’ün anlatmaya çalıştığı gibi, denizaşırı krallıkların bu Frank soyluları, fethettikleri halkların geleneklerini benimsemişti, kafalarına sarık takıp Türk işi şeyler giyer, düşmanların dilini konuşturlardı ve neredeyse Kuran’ın dini buyruklarını da uygulayacaklardı (s. 78-79).

Abdül’ün ölümü yaklaşırken Abdül’ün hayalinde aşık olduğu ve “Prenssem” dediği hanım vardır ama bu esnada Abdül ve Baudolino arasında geçen konuşma iki erkek arasında geçen ironik ve hatta homoerotik bir dizi söz değişimini içerir:

“Seni seviyorum Abdül, bu yeter” diye son nefesini vermek üzere olan arkadaşının kulağına fısıldama yürekliliğini gösterdi Baudolino, o da gülümsedi... “Teşekkür ederim, aşkım” dedi Abdül (s. 368).

Eco’nun ironilerle dolu anlatımı burada da bitmez. Baudolino, Müslüman olan ve çok sevdiği Abdül’ün başını Hıristiyanlara, kutsal emanet olarak, tabiri caizse, kakalar. Baudolino, Abdül’ün kafasını “Diyakoz’a, İsa Efendilerini vaftiz eden kişiden arta kalan tek anı” olarak parlak bir kutu içinde hediye eder (s. 397). Hz. Yahya’nın aziz başı, Hıristiyanların en çok değer verdikleri kutsal emanetlerden biri olan bu kafatasının hikayesi de işte böyle bir düzenbazlığın, soysuz bir sahtekarlığın sonucudur.

Romanda Yahudiler hain bir halk olarak betimlenir ancak Yahudileri hainlikle suçlayan, bir Müslüman olan Abdül değil, Hıristiyanlardır:

Abdül, Hezekiel İsrail halkından olduğu için, dindaşlarından bazı bilgiler elde edebileceğini belirtmişti. Ve, arkadaşları kızarak Kitabı Mukaddes’in bir Yahudi’ye danışılarak okunamayacağını çünkü bu hain halkın kutsal kitapların metnini, gelecek İsa’yla ilgili her tür bilgiyi silmek için değiştirdiğini söyleyince de, Abdül Paris’in bazı önemli din bilginlerinin, gizli, gizli de olsa, hahamların bilgilerine, en azından Mesih’in gelişinin söz konusu olmadığı metinler için başvurduklarını açıkladı” (s. 138).

Burada Abdül’ün akliselimi temsil ettiği ve verdiği bilgilerin tarihsel gerçekliğinin olduğunu belirtmekte fayda vardır çünkü gerçekten de Ortaçağ Katolik dünyasında kutsal metinlerin açıklanmasında hahamlardan da yararlanıldığı bilinmektedir. Buna karşın Abdül’ün Hıristiyan arkadaşları ya bu bilgiye sahip değillerdir ya da duyguları onların mantıklı kararlar vermelerini engellemektedir. Hangi surette olursa olsun bir Müslüman olan Abdül, Yahudilere de nesnel olarak bakabilecek kadar akliselim ve bilgileriyle insanlara yol gösterecek kadar erdemlidir. Bütün bunlara karşın romanın karakterleri ne Yahudilere ne de

² Bugünkü İrlanda adası.

Yunanlara güvenir. Zosimos, “Bir Yahudi’ye güvendiğiniz için hepiniz aptalsınız!” diye feryat ederken, Şair de “Aptalız, ama senin gibi bir Yunan bozuntusuna güvendiğimiz için” (s. 326) diye bağırmaktadır.

“Sarazenler İsa’ya büyük bir peygamber olarak saygı gösterirler” der Solomon (s. 150) ve böylece Müslümanların Hıristiyanlarla iyi anlaşabilmeleri için bir zemin oluşturur ancak romanda en çok sevilen, saygı gören ve değer verilen tek bir karakter vardır ki o da sultan Salaheddin’dir. Her ne kadar roman Salaheddin’in, “Hıristiyanların ilerleyişini durdurmak için” hediye olarak Doğu Roma imparatoruna “zehirli buğday dolu tenekeler ve bir küp şarap yolladığını, şarabın da zehirli olduğunu” belirtse de bu durum “Hepsi palavra” (s. 300) denilerek geçiştirilir. Niketas ise şöyle der: “Büyük adam, Salaheddin Eyyubi, hemen anladı, ve bize kin beslemedi. Yine söylüyorum, bizim Türklerden korkacak hiçbir şeyimiz yok: bizim sorunumuz sizsiniz, siz sapkınlar daima” (s. 300). Burada belirtilen sapkınların Ermeniler olduğu da şu şekilde ifade edilir: “Ermeniler sizi kardeş gibi görüyordu. Onlar da sizin gibi sapkındır, kutsal resimlere tapmıyorlar, mayasız ekmeğ kullanıyorlar” (s. 300). Bu ve benzer örnekler, metnin yine ironik yapılar içerdığini göstermesi açısından önemlidir çünkü dinsel sapkınlık, metinde, ibadetlerde ikona kullanımı ve yenilen ekmeğin mayalı olup olmaması gibi dar anlamlı ve önemsiz ayrıntılara dayandırılarak açıklanmıştır. Sonuçta Salaheddin, romanda “bağışlayıcı” ve “yüce gönüllü” olarak zikredilir (s. 294) ve başka hiçbir karaktere tanınmayan imtiyazlı bir köşeye yerleştirilir. Alanyazına bakıldığında da görülür ki, Newby’nin (1983) de belirttiği gibi Salaheddin, bir Müslüman olmakla birlikte örnek bir Hıristiyan’da bulunması gereken bütün nitelikleri haizdir. Romanın başında, İstanbul Haçlılar tarafından yağma edilip, dışkı ve kanlarla Ayasofya kilisesi berbat edilirken, Baudolino, “eyerli bir atın üzerinde” ve “göğsünde büyük bir haç” ile “Ayasofya’ya” girdiği anda anlatıcı Baudolino’yu betimlerken ilk şu sözcükleri yazar: “Salaheddin gibi güzeldi” (s. 27).

Sonuç

Tarih biliminin ideolojik yönünü gösteren bu konuşma aslında tarihin ideolojik olmasını imler. Roman kişisi Pafnuzio’ya göre, insanların, topluluklarının devamı ya da bireysel veya kamusal çıkarlar uğruna olayların akışına müdahale ederek tarihi değiştirmesi olması gerektir. Pafnuzio’nun tabiriyle “büyük bir tarihte küçük gerçekler, en büyük gerçek ortaya çıksın diye değiştirilebilir” (Eco, 2003, 21-22) ki böylesi bir anlayış tarihin her döneminde görülen bir stratejidir diyebiliriz çünkü en azından ulusların tarih kitaplarına baktığımızda hiçbir ulusun kendini suçladığı görülmez. Kötü işleri yapanlar sıklıkla belirsiz kişiler olur ya da bir günah keçisi simgesel olarak bütün kabahatler ona yüklenirken ulusun onuru kurtarılmış olur. Böylesi bir düzlemde kötülere, ulusun devamı için inanmış olanlar neticede “kandırılmış” olur ve bu yüzden de bedel ödemek zorunda kalmazlar. Onlar, büyük idealler uğruna yalan söyler, kandırır ve hatta kandırılır. İşte tarih böylesi bir sarmalın, dikkatle düşünölmüş bir kurgunun sonucudur. Bu yalın gerçeğe dikkat çeken Eco aslında tarihin yalanlarla örölü bir düş bahçesi olduğunu da imlemiş olur.

Yalanlarla örölü tarihte üzerine şaibe düşmeden pırıl pırıl kalan tarihi şahsiyetler de bulunmaktadır elbette ki Baudolino’da bu şahsiyet sultan Salaheddin’dir. Dinsel gruplar arasında çıkan tartışma, kavga ve savaşlarda örnek dürüstlüğu, adaleti ve insanların ve mutluluğunu önceleyen ve hatta garanti altına alan Salaheddin romanın tek kusursuz karakteridir. Aslına bakılırsa Ortaçağ Avrupa yazınında da karşımıza çıkan Salaheddin, “Avrupalının tahayyölünde, barış, huzur ve güvenin simgesel düzlemdeki temsilidir diyebiliriz” Arıkan, 2021, 200). Bu açıdan bakıldığına da görülür ki Eco’ya (2003) göre bir kurgu olan tarih biliminin ya da en basit anlamıyla söylenegelen öykülerin kirletemediği erdemli bir liderdir Salaheddin. Doğu Roma’lı tarihçi Niketas ile yazar Eco’nun, Baudolino ve diğer roman kişilerinin yalanlarıyla lekeleyemediği Salaheddin aslında bu iki tarihinin birlikte kaleme aldıkları örnek Müslüman ve üstün insandır. Roman, bu yönüyle, Hıristiyan

tarihini yeniden yazıp bu tarihin hangi kaynaklardan beslendiğini ve nasıl yazıldığını açıklarken Salaheddin'e ayrıcalık tanır ve onu tarihin onurlu bir şahsiyeti olarak romanda zikreder.

Kaynakça

- Arikan, A. (2021). Ortaçağ, yüzük ve Salâhaddîn: Gotthold Ephraim Lessing'in *Bilge Nathan* ve James Clarence Mangan'ın *Üç Yüzük* anlatısı. *Litera*, 31(1), 177-202.
- Capozzi, R. (2016). Umberto Eco: Acute observer of our social and cultural history. *Italica*, 93(1), 5-22.
- Eco, U. (2003). *Baudolino*. (Çev. Şemsa Gezgin). İstanbul: Doğan Kitap.
- Hale, C. (2011). Umberto Eco takes semiotics to the masses. *ETC: A Review of General Semantics*, 68(3), 255-263.
- Newby, P. H. (1983). *Saladin in his time*. Londra: Faber & Faber.

TARİH DERS KİTAPLARINDA ORTAÇAĞ AVRUPA KÜLTÜRLERİNİN GÖRSEL MATERYALLER ARACILIĞIYLA SUNUMU

Prof. Dr. Arda ARIKAN

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0002-2727-1084

ÖZET

Ders kitaplarında, diğ er basılı ve çevrimiçi materyallerde oldu ğ u gibi, çeş itli görsel araçlar kimi zaman dekorasyon ve süsleme amacıyla ve kimi zaman da öğrenmeyi kolaylaştırıcı ya da soyut olan bilgi ve becerileri somutlaştırıcı etkileri oldu ğ u için sıklıkla kullanılmaktadır. Alanyazına bakıldığında görsel araçların öğrencilerin kavramsal bilgileri öğrenmelerinde ve özellikle de öğrencilere kazandırılacak olan bilginin somut bir şekilde duyu organları tarafından süreçlendirilmesi amacıyla görsel araçlar büyük önem taşımaktadır. Öğrenmeyi kolaylaştırıcı özellikleri bir yana görsel araçlar insan zihninde halihazırda var olan olumlu ya da olumsuz imge, bilgi, tecrübe ya da duyguları da tetikleyebilmekte ve böylece sözel bilginin zihinde süreçlendirilmesi ve sonuç olarak birer kazanım olarak edinilmesinde önemli etkileri olabilmektedir. Buna ek olarak görsel araçların, özellikle İnternet ortamında sıklıkla vakit geçiren genç kuşakların öğrenmelerinde, git gide daha fazla etkisi olduğunu da görmekteyiz. Dolayısıyla, eğitim ve öğretim araçları olarak ders kitaplarında kullanılan görsel araçların, bireysel oldu ğ u kadar kolektif bir bilinç ya da eğ ilim geliştirilmesinde etkili oldu ğ u söylenebilir. Gittikçe daha canlı renkler ve imgelerle dolu olan görsel araçlar, diğ er derslerde oldu ğ u gibi, Tarih derslerinde de gittikçe daha fazla kullanılmaya başlamış ve geçmişte daha ziyade dekorasyon ya da süsleme amaçlı olan ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgilerle çok az bağlantısı olan resim, şema, şek il ve sanat eserleri gibi görsel araçlar günümüzde iş lenen konuları besleyici, destekleyici ve zihinde somutlaştırıcı amaçlarla sıklıkla kullanılır olmuştur. Bu çalışmada da, ülkemizde Tarih derslerinde kullanılmakta olan ders kitaplarında Ortaçağ Avrupası'nın konu edinildiğ i ünitelerdeki görsel araçlar mercek altına alınmaktadır. Özellikle göstergebilim, imgebilim ve anlambilim gibi görsel araçların çözümlenmelerine odaklanan kuramlardan yararlanılarak mezkûr ders kitaplarında Ortaçağ Avrupası'nın hangi özelliklere sahip olarak öğrencilere sunuldu ğ u temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır. İkincil olarak, sunulan görsellerin incelenmesi ile Ortaçağ Avrupası'nın öğrencilerde hangi somutlaştırıcı ayrıntılarla iletildiğ i ele alınacak ve sonuç olarak çalışmada gençlerimizin Ortaçağ Avrupası'nı hangi imge ve anlamlarla somutlaştırılması hedeflendiğ i yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Ortaçağ Avrupası, görsel, imge, göstergebilim, ders kitabı

REPRESENTATION OF MEDIEVAL CULTURES THROUGH VISUAL MATERIALS IN HISTORY COURSEBOOKS

ABSTRACT

As is the case in various print and online materials, coursebooks contain visual materials for decorative purposes and enable learning by making the abstract notions and knowledge pieces concrete. Relevant literature suggests that visual materials help learners digest conceptual knowledge structures by making students use their senses in their learning processes. Apart from their instructional qualities that make learning easier and concrete, visual materials trigger positive and negative feelings, ideas, and images that learners bring to their learning spaces. In addition to that, now that younger generations are online more than ever, they are prone to learning through visual materials outside their traditional learning spaces. Hence, it can easily be said that visual materials can alter learners' personal and collective knowledge. Because they are colorful images that contain messages, history coursebooks contain visual materials that accompany the knowledge and skills resting in coursebooks. However, recent materials are created in the forms of paintings, schema, artwork, and diagrams prepared for functional purposes in opposition to the decorative entities of the past. These materials summarize the learning content in visual terms, resulting in a quicker grasp of the intended outcomes of instruction. In this study, visual materials that appear in the units targeting the teaching of Medieval European History are analyzed. This study aims to find the meanings of these materials in terms of the qualities ascribed to Medieval European history. Having studied the relevant literature on semiotics, imagology, and semantics, these visual materials with the details portrayed in these materials are carefully examined to hypothesize the images and meanings aimed to be passed onto the learners. Excavating these images and meanings is necessary to understand how such visuals shape learners' concretization of the Medieval period.

Keywords: Middle Ages, Medieval Europe, visual, image, semiotics, coursebook

Giriş

Tarih dersleri eğitim-öğretim ortamlarında gemişin öykülenmesini iermesi dolayısıyla diğer derslerden farklı bir konuma sahiptir. Hali'ye (2014) göre tarih dersleri "doğru bilinç oluşturma" işlevini barındırır çünkü "Sosyal bilimler arasında tarihin görevi, toplumların nereden geldiklerini ve nereye gitmekte olduklarını açıklamak gibi son derece hayati bir bilgi birikimi sağlarken, diğer yandan da ona yolunu sağlıklı bir şekilde çizebileceği bir de bilinç kazandırır" (s. 159).

Geleneksel olarak tarih dersinin işlenmesi ekseriyetle ders kitaplarındaki seçili kısımların ya da ünitelerin okunması ve öğretmen tarafından sorulan yanıtlar verilmesi yoluyla olur. Böylesi bir öğretim yönteminin uygulanması öğrencilerin okudukları ya da işittikleri bilgileri kısa süreli belleklerinde taşıması anlamına gelirken bilgilerin uzun süreli belleklerinde ne kadar süre ile kalabileceği öngörülemez. Bu açıdan bakıldığında görsel imgelerin sözlü bilgiyi görselleştirerek bellekte uzun süre tutulmasına yardımcı olduğundan söz edilebilir ki çeşitli araştırmacılar görsel araç gereç kullanımının bilgilerin uzun süreli bellekte tutulmasını kolaylaştırdığını ifade ederler (Yalın, 1999).

Ders kitaplarında, diğer basılı ve çevrimiçi materyallerde olduğu gibi, çeşitli görsel araçlar kimi zaman dekorasyon ve süsleme amacıyla ve kimi zaman da öğrenmeyi kolaylaştırıcı ya da soyut olan bilgi ve becerileri somutlaştırıcı etkileri olduğu için sıklıkla kullanılmaktadır. Alanyazına bakıldığında görsel araçların öğrencilerin kavramsal bilgileri öğrenmelerinde ve özellikle de öğrencilere kazandırılacak olan bilginin somut bir şekilde duyu organları tarafından süreçlendirilmesi amacıyla görsel araçlar büyük önem taşımaktadır. Öğrenmeyi kolaylaştırıcı özellikleri bir yana görsel araçlar insan zihninde halihazırda var olan olumlu ya da olumsuz imge, bilgi, tecrübe ya da duyguları da tetikleyebilmekte ve böylece sözel bilginin zihinde süreçlendirilmesi ve sonuç olarak birer kazanım olarak edinilmesinde önemli etkileri olabilmektedir. Buna ek olarak görsel araçların, özellikle İnternet ortamında sıklıkla vakit geçiren genç kuşakların öğrenmelerinde, git gide daha fazla etkisi olduğunu da görmekteyiz. Dolayısıyla, eğitim ve öğretim araçları olarak ders kitaplarında kullanılan görsel araçların, bireysel olduğu kadar kolektif bir bilinç ya da eğilim geliştirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Gittikçe daha canlı renkler ve imgelerle dolu olan görsel araçlar, diğer derslerde olduğu gibi, Tarih derslerinde de gittikçe daha fazla kullanılmaya başlamış ve geçmişte daha ziyade dekorasyon ya da süsleme amaçlı olan ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgilerle çok az bağlantısı olan resim, şema, şekil ve sanat eserleri gibi görsel araçlar günümüzde işlenen konuları besleyici, destekleyici ve zihinde somutlaştırıcı amaçlarla sıklıkla kullanılır olmuştur. Öğrencilerin görsel araçlar hakkındaki düşüncelerine baktığımızda görülmektedir ki Arıkan, Ünver ve Saraç Süzer'in (2007) araştırmasına göre, Türk Eğitim Tarihi dersi bağlamında öğrencilerin % 95'i dersin "görsel araçlarla (fotoğraf, film vb.)" desteklenmesini" istemektedir (s. 30) ki bu da görsel araçların öğrenciler açısından önemine işaret etmesi açısından önemlidir.

Görsel araç gereçlerin eğitim-öğretim ortamlarında kullanılması öğrencinin bilgiyi süreçlendirmesi açısından ele alındığında üç temel basamaktan oluşur ki bunlar görme, değerlendirme ve sentezlemedir (Canning-Wilson, 1999). Görme aşamasında birey görsel araç hakkında genel bir bilgi edinir ki bu yolla öğrenci görsel aracı imgeler yoluyla fark eder ve mevcut bilgileriyle ilişkilendirerek anımsar. Değerlendirme aşamasında öğrenci görsel aracı ayrıntılarıyla birlikte incelemektedir ki bu aşamada imgesel parçalar görsel aracın bütünüyle mukayese edilir ve tanımlama, tartışma ya da yargıya varma gibi birtakım kararlar ortaya konulur. Görsel aracın incelenmesinin son basamağı ise sentezleme olup bu aşamada öğrenci "eski eğitim-öğretim deneyimleriyle yeni görsel araçlı öğrenmesine dayanan bilgi ve görüşlerini bir araya getirerek genellemekte ve uzun süreli belleğinde korumaya başlamaktadır" (Arıkan, 2009, s. 3-4).

Tarih dersi özelinde değerlendirildiğinde öğrencilerin okuma metinleri ve görsel araçlar yoluyla "kavram karmaşasına" itildiği görülebilmektedir çünkü ülkemizde kullanılan ders kitaplarında "görselliği arttırmak amacıyla zaman zaman konuyla örtüşmeyen görseller kullanılmaktadır" (Hali, 2014, s. 164). Bu noktada ders kitaplarındaki görsel araçların süs mahiyetinde değil işlevsel olması zorunludur (Şahin, 2003). Görsel araçların işlevsel olması demek okunulan metin ile görsel araç arasında öğrencinin bağ kurması yani öğrencinin bilgi ve becerisiyle metinler, görseller ve kendi bilgi ve becerisi ekseninde düşünsel bir işi başarması olarak betimlenebilir. Örneğin, okuma metinlerinde geçen savaşçılarla ilgili bilgilerin görsel araçlarda sunulması zayıf bir işlev görürken aynı görsel araca bağlı olarak sorulan "Bu görsel araçta okuma metinlerinde geçen hangi bilgiler gösteriliyor?" sorusu görsel aracın işlevini artırmaktadır. Buna ek olarak aynı görseli kullanarak öğrenci metinlerde geçen bilgilerin doğruluğunu düşünmeye ve sorgulamaya itildiğinde görsel aracın işlevselliğinin en yüksek dereceye çıktığından bahsedebiliriz.

Ülkemizde 9. sınıflarda işlenen tarih dersi kitaplarında kullanılan görsel araçlar üzerine yapılan çalışmalar konuyla ilgili pek de olumlu sonuçlar ortaya koymamıştır. Örneğin, Demircioğlu (2013) araştırmasının sonucunda “Ders kitabındaki görsellerin niteliğiyle ilgili öğretmenlerin görüşleri incelendiği zaman, tarih öğretmenlerinin çoğunluğunun ders kitaplarındaki görsellerin öğrenciler nazarında yeterince ilgi çekici olmadığını düşündükleri görülmektedir” demekte ve “tarih öğretmenlerinin yarısından fazlası, [ders kitaplarındaki] görsellerin anlaşılır olmadığını ve düşünme becerilerini geliştirmedeği kanaatindedirler” (s. 105) demektedir.

“Devletlerin okullarda zorunlu olarak okuttukları tarih ders kitapları toplumların birbiri hakkında olumsuz imgeler geliştirmesine neden olmaktadır” (Deveci Bozkuş, 2014, 3385) çünkü aslında tarih dersleri geleneksel olarak “biz” ve “onlar” olarak iki kutuplu bir zeminde kurgulanır. Örneğin, Yunanistan’da okutulan tarih dersi kitaplarını inceleyen Demiröz (2017), bu kitapların “biz” ve “onlar” olarak iki kutuplu bir tarihsel düzlemde cereyan etmiş bir hayatta kalma mücadelesi olarak kurgulandığını şöyle belirtir:

“Yunanlılar şanlı Antik Yunan medeniyetinin devamıdır. Ancak tarihsel süreklilikleri ‘Türkler’ tarafından sekteye uğratılmıştır. Yunanlılar tarafından istenmeyen bu egemenlik kimi araştırmacıya göre 400 yıl, kimi araştırmacıya göre 600 yıl boyunca sürmüştür. Bu süre, çoğunlukla, Türk egemenliği anlamına gelen Turkokratia olarak adlandırılır. Turkokratia, genel olarak, şöyle resmedilir: Yunan ulusunun kendi topraklarında yaşarken zorla egemenlik altına alındığı, kötülük, mutsuzluk ve gerilikten başka bir şey yaşatılmadığı kölelik yılları. (s. 68)

Bu çalışmada da, ülkemizde Tarih derslerinde kullanılmakta olan ders kitaplarında Ortaçağ Avrupası’nın konu edinildiği ünitelerdeki görsel araçlar mercek altına alınmaktadır. Özellikle göstergebilim, imgebilim ve anlambilim gibi görsel araçların çözümlemelerine odaklanan kuramlardan yararlanılarak mezkûr ders kitaplarında Ortaçağ Avrupası’nın hangi özelliklere sahip olarak öğrencilere sunulduğu temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır. İkincil olarak, sunulan görsellerin incelenmesi ile Ortaçağ Avrupası’nın öğrencilerde hangi somutlaştırıcı ayrıntılarla iletildiği ele alınacak ve sonuç olarak çalışmada gençlerimizin Ortaçağ Avrupası’nı hangi imge ve anlamlarla somutlaştırılması hedeflendiği yorumlanacaktır.

Yöntem

Çalışmada yakın okuma yöntemi ve karşılaştırma tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın inceleme ve değerlendirme süreci, ders kitabının ilgili kısımlarındaki metinlerin ve görsel araçların hem parçaların hem de bütünün verdiği mesajların not edilmesi ve buluntuların karşılaştırılması yoluyla tamamlanmıştır. İmgelerin anlamlarının açımlanması göstergebilim, imgebilim ve anlambilim gibi görsel araçların çözümlemelerine odaklanan kuramlardan yararlanılmıştır. Çalışmada, Yüksel ve diğerleri (2019) tarafından yazılmış olan “Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı” başlıklı kitap incelenmiştir.

Bulgular

Aşağıda “Orta Çağ’da Dünya” başlıklı 3. Ünitenin içeriğinde bulunan görsel araçların bir dökümü ve araştırma sorusuna yanıt verecek nitelikte bir betimleme ve tartışması bulunmaktadır.

Haritalar

“Orta Çağ’da kurulan başlıca devletler” notuyla verilen görsel aslında bir fiziki harita olup haritanın üzerine Vizigot Krallığı, Bizans İmparatorluğu gibi yönetim adları yazılmıştır

(Görsel 1). Yine Kral Yolu başlıklı harita da böyledir ve İlk ve Ortaçağ'ların birbirine karıştığı bir düzlemde verilmiştir. Bu durum “İlk ve Orta Çağ'ın ticaret yolları” başlıklı haritada da böyledir. Sasaniler haritası dilsiz harita olarak yer almaktadır. Üzerinde sadece Sasaniler, kıta adları ve diğer bazı yönetimlerin adları bulunmaktadır. Aynı durum Moğol İmparatorluğu haritası için de geçerlidir. Bu açıdan bakıldığında haritaların ne siyasi ne de fiziki olduğu görülebilir. Fiziki haritaların üzerine devlet isimlerinin yazılması iki açıdan sakıncalıdır. Birincisi, devlet isimleri durağan bir şekilde Ortaçağ boyunca bu sınırlarda kalmamıştır. İkincisi, fiziki haritalarda zaten sınır yoktur. Bu ve benzer uygulamalar hem harita kullanımının doğasına uygun değildir hem de öğrencilerde kavram karmaşasına neden olabilmektedir.

Görsel 1. Harita

Mimarlık

Ortaçağ Avrupası ders kitabının ilk sayfalarında kale ve şato görseli bulunmaktadır (Görsel 2). Üniteye temel mimarlık birimi olarak kale ve şatoyu incelemektedir. Şato (illüstrasyon) başlıklı görselde yine bir şato bulunmaktadır” (s. 82). Yine “Kale (çizim)” başlıklı görsel şu metinle bağlantılı olarak sunulmuştur: “Konar-göçerlere etrafı surlarla çevrili olan güçlü şehirler zorluk çıkarmıştır (Görsel 3.14).” Surlarla çevrili şehirler, bu mesajla sadece konar-göçerlere zorluk çıkaran bir unsur olarak ele alınması eksik bir bilgidir çünkü Fatih Sultan Mehmet’e bile İstanbul’u kuşatırken büyük zorluklar çıkaran surlar, bu bilgiye göre, Osmanlı devletini de konar-geçer olarak kavramsallaştırmaya sebep olabilir.

Mimarlık unsurlarının Ortaçağ Avrupa’sı bağlamında ele alınmasında görülür ki insanların ezici ekseriyetinin kale ve şatolarda değil, derme çatma evlerde oturduğu bilinmektedir. Görsellerin kale ve şatolara odaklanması öğrencilere Ortaçağ Avrupa’sının barınma mekanları hakkında basmakalıp bir düşünce oluşturucu, eksik ve hatta hatalı bir imge sunmaktadır diyebiliriz çünkü özellikle Ortaçağ Avrupa’sında bir insanın evi aslında onun toplumsal statüsünü göstermektedir (Emery, 2005).

Görsel 3.2
Şato (illüstrasyon)

Görsel 3.6

Görsel 2. Şatolar

Ders kitabında ayrıca Mısır'ın Horus Tapınağı bulunmaktadır (Görsel 3). Bu görsel zaman olarak Ortaçağ ile ilgili değildir. Hemen bu görselden bir sayfa sonra günümüzde Çekya'da bulunduğu bilgisi bulunan Karlstejn Kalesi görseli bulunmaktadır. Mısır'daki Horus Tapınağı ile ilintili olan metin şöyledir: “Sermaye ve üretim araçlarının toplanma yeri olan firavunun sarayı, aynı zamanda ürünün de toplandığı bir zenginlik merkezi hâline gelmiştir (Görsel 3.5)” (s. 73). Bu metin de görsel de Ortaçağ ile ilgili değildir.

Görsel 3. Horus Tapınağı

Hindistan'da bulunan bir Hindu tapınağı, Oryantalist bir üslupla sunulan bir kervan görseli, yine Ortaçağ'dan çok önce darp edilmiş bulunan bir Roma sikkesi gibi görseller İlk ve Ortaçağ bağlamında sunulmuştur. Bu tarz görseller zaman ve mekândan kopuk, çağların özensizce sunulduğu başlıklar altında sunulmuş ve metinlere eşlik etmekle birlikte etkili bir öğretim tekniğı içermeyen unsurlardır. Doğu Türkistan'da bulunan Yarkent kalıntıları görseli de yine ticaret bağlamında verilmiş olup tarihsel düzleminin altı çizilmeden sunulmuş bir diğer görseldir.

Askerlik

Moğol İmparatorluğu ordusunda bulunan bir asker at üzerinde ve zırh giymiş olarak durmaktadır. Bu durum “Orta Çağ'da bir şövalye” ve “Bizans ordusunda ücretli asker” görseli için de böyledir. Yine “Bizans Ordusu” başlıklı görsel Doğu Roma askerlerini gösteren bir görseldir. “Kalkan ve mızrak” başlıklı görsel de orduda kullanılan savaş araçlarını göstermekle birlikte hangi orduya ait olduğu bilinmeksizin kullanılmış bir görseldir (Görsel 4). Zikredilen bu kalkan ve mızrak görseli metinde şöyle geçmektedir: “Savaşlar tarih boyunca; tarafların amacı, silahları (Görsel 3.13) ve sosyo-ekonomik durumlarına göre birbirlerinden farklılık göstermiştir.

Görsel 4. Mızrak ve Kalkan

Sağlık

Avrupa kùltürleri açısından bakıldığında en çarpıcı örnek ‘‘Veba salgını’’ altyazısıyla sunulan gòrseldir (Gòrsel 5). Gòrsel küçük ve özünùrlüęü düşüktür. Ortaçağ Avrupa’sının önemli bir tarihsel olayı olan veba salgını bu ders kitabında haritalardan bile küçük ve özensiz bir baskı kalitesiyle verilmiştir.

Gòrsel 3.3
Veba salgını

Gòrsel 5. Veba Salgını**Güzel Sanatlar**

Ortaçağ Avrupa’sının önemli gòrsel sanat eserlerinden olan heykellere de üniteye yer almıştır. Justinianus Kanunları’nı temsil eden adalet heykeli bunlardan biridir (Gòrsel 6). Heykel hakkında yer ve zaman bilgisi bulunmamaktadır. Daha da sorunlu bir şekilde gòrsel metinle şöyle bağ kurularak açıklanmıştır: ‘‘Justinianus Kanunları’nda (Gòrsel 3.16) suç ve ceza sisteminde suçluyu arındırma, iyileştirme ve caydırma amacı vardır’’ denilmekle birlikte gòrsel ile metnin bağlantısı zayıftır.

Gòrsel 3.16
Justinianus Kanunları’nı
temsil eden adalet heykeli

Gòrsel 6. Justinianus Kanunları

Aynı durum Cengiz Han heykeli içinde böyledir. ‘‘Cengiz Han heykelinden bir kesit (Moęolistan)’’ başlıklı gòrsel şu metinle sunulur: ‘‘Hükümdarlar, düzeni sağlamaya çalışırken kendi topluluklarının, kùltür ve gelişmişlik düzeyleri ile sosyal yapılarına göre hukuk kurallarını şekillendirmiştir. Justinianus’un hazırladığı kanunlar ve Cengiz Han’ın (Gòrsel 3.17) yasası bunlara örnektir.’’ Her ne kadar metnin kurgusu açısından iki tarihsel kişilik

arasında benzerlik kurulmuş olsa da iki tarihsel unsur içerik, zaman ve mekân olarak birbirinden ayrı ve alakasızdır. Bunların dışında ders kitabının heykelleri sanat eserleri bağlamında ele almadığı ve Ortaçağ Avrupa'sının sanatları hakkında bilgi vermediği de dikkat çekicidir.

Ticaret

Ünitenin sonunda yer alan “İpek Yolu kervanı anıtı (Kazakistan)” ve “İpek Yolu’na döşenen demir yolu (Çin)” İpek yolunun önemini çizmekle birlikte metinde anlatılan Ortaçağ ile ilgili olmayıp “Asya, Afrika ve Avrupa’yı birbirine bağlayacak olan Modern İpek Yolu Projesi” ile ilgilidir. Metinde ayrıca “2000’li yıllardan sonra artan sanayileşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte ciddi bir ekonomik büyüme performansı sergileyen Çin, hemen her ülkenin iş birliği yapmak istediği bir aktör hâline gelmiştir” (s. 84) denilmekte ve bu da üniteye işlenen diğer konu ve olaylara yaklaşımda görülmeyen bir bilgi kümesini işaret etmektedir. Bu ve benzeri görseller öğrencilerde zaman karmaşası oluşturacak niteliktedir (Görsel 7).

Görsel 3.18
İpek Yolu kervanı anıtı (Kazakistan)

Görsel 3.19
İpek Yolu’na döşenen demir yolu (Çin)

Görsel 7. İpek Yolu

Sonuç

“Tarih ders kitaplarının öğrencilerin kendi çevrelerine ve dünyaya bakış açılarını da şekillendirdiği göz önünde bulundurulduğunda, bu kitapların diğer ders kitaplarından ayrı bir noktada tutulması gerektiği açıktır” (Deveci Bozkuş, 2014, 3386). Daha önceki çalışmaların da belirttiği gibi öğrencilerin derslerinde işledikleri “kavramların kısa ve uzun süreli belleklerinde kalıcılıklarının araştırılması ve sınıf içi iletişim-etkileşimin kalitesinin sorgulanması” gerekmektedir (Arikan, 2009, s. 15). Buna karşın, incelenen kitapta özellikle haritaların zaman dilimi belirtilmeden sunulması tarihin dinamik ve değişken yapısına tezat teşkil etmekte, öğrencilerde çağlar boyunca bir devletin sınırlarının aynı kaldığı izlenimi vermektedir. Bununla birlikte haritaların diğer görsel araçlara oranla fazla sayıda sunulması yukarıda belirtilen sorunla ele alındığında, öğrencilerin tarihin zaman içinde dinamik ve değişken oluşu ilkesine ters düşmektedir. Bu düzlemde haritalar özelinde düşünüldüğünde yanıtlanması gereken önemli bir soru şudur: “Öğrencilerin öğrenmesi gereken bilgi tarih içinde devletlerin sürekli değişen ancak ders kitaplarında hiç değişmemiş gibi sunulan sınırları mıdır yoksa o uygarlıklara ait akışkan bir şekilde seyreden yer ve zaman bilgisi midir?”

İncelenen ders kitabında yer alan görsellerde bir takım kavramsal sorunlar da bulunmaktadır. Örneğin ders kitabında bazen Bizans, bazen de Doğu Roma terimleri kullanılmaktadır. “Doğu Roma parası üzerinde Justinianus” buna örnektir. Buna ek olarak görsel araçlar muhakkak

okuma metinleri ya da sözlü tartışmalar yoluyla bir “araç” olarak kullanılmalı yani bilginin kazanılmasında işlevsel hale getirilmelidir. Bu açıdan bakıldığında görsel araçların basit ve direkt olması yerine tartışılabilir nitelikte anlamsal boşluklar içermesi bir öneri olarak sunulabilir. Örneğin, okuma metnine eşlik eden Cengiz Han görseli yerine Cengiz Han’ın edimlerinden etkilenmiş halkların ya da yönetimlerin görsellerinin sunulması ve bu yolla öğrencinin düşündürülmesi uygun bir uygulama olabilir çünkü tarih dersi açısından bakıldığında amaç öğrencinin Cengiz Han’ın fiziki görünüşünden ziyade onun dünya tarihine olan etki ve katkısı olmalıdır. Buna ek olarak ilgili görselin Ortaçağ’da yapılmadığı, modern çağın bir eseri olması da yine öğrencilerde kavram kargaşası yaratacak niteliktedir. Maalesef, incelenen ders kitabında görsel araçların böylesi düşünsel amaçlara uygun olarak yazıldığını iddia etmek zordur. Takip eden çalışmaların tarih derslerinde kullanılması amacıyla yazılmış kitapları bu ve benzer şekillerde incelemesi yerinde olur. Ayrıca, ders kitapları hazırlama ve yayımlama süreçlerinde bu ve benzer çalışmalardan alınacak fikirlerin eyleme dökülmesi de yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Arikan, A. (2009). Edebiyat öğretiminde görsel araç kullanımı: Kısa öykü öğrenimi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 1-16.
- Arikan, A., Unver, S., ve Saraç-Suzer, H. S. Yabancı dil eğitimi programlarında Türk Eğitim Tarihi dersinin önemi ve içeriğine ilişkin öğrenci görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 24-32.
- Demircioğlu, E. (2013). Dokuzuncu sınıf tarih ders kitabında yer alan görseller hakkında öğretmen görüşleri: Trabzon örneği. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(7), 95-107.
- Demirözü, D. (2017). Yunan ilkököl edebiyat kitaplarında Türk imajı. *Litera*, 27(2), 65-89.
- Deveci Bozkuş, Y. (2014). Ermeni tarih ders kitaplarında Türk imgesi. *Yeni Türkiye*, 60, 3384-3429.
- Emery, A. (2005). Late-medieval houses as an expression of social status. *Historical Research*, 78(200), 140-161.
- Hali, S. (2014). Tarih öğretimi ve ders kitapları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3, 158-166.
- Şahin, C. (2003). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu: Sosyal Bilgiler*. Ankara: Gündüz.
- Yalın, H. İ. (2020). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*. Ankara: Nobel.
- Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardıç, M., Yıldız, S. (2019). *Ortaöğretim Tarih 9 ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları.

TAŞKENT KENT KİMLİĞİ OLUŞUMUNDA EMİR TİMUR KÜLTÜ

OĞuz Kağan BAYRAKDAR

ORCID: 0000-0001-7292-370X

Fatma Betül AYDEMİR

ORCID: 0000-0002-3445-8576

Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi

ÖZET

Kimlik, toplumsal olarak bireylerin tanımlayıcı parçasıdır. Birçok özelliğin birleŐiminden meydana gelen kimlik, insanlarla beraber kentler için de kullanılmaktadır. Farklılıkları ve benzerlikleri üzerinden kimlik tanımlamasına sahip olan kentler, zaman içerisinde baskın dinamiklerle kimlik edinimi yaşamıştır. Coğrafya, tarih, edebiyat, siyaset, ekonomi, yer altı zenginlikleri, gastronomi vb. etmenler bir kentin kimlik oluşumunda ön plana çıkmaktadır. Bunlar içerisinde tarih, geçmişten gelen güçlü etkiye sahip olduğu için diğerlerine nazaran hususi öneme sahiptir. Sokakları, caddeleri, evleri süsleyen tarihsel imgeler şehrin güçlü bir kimliğe sahip olmasını sağlamış ve şehrin tanımlayıcı dinamikleri haline gelmişlerdir.

Kadim geçmişi, binlerce yıllık kültürel tarihi ve birçok medeniyete ev sahipliği yapması hasebiyle Taşkent şehri de kimlik oluşumunda tarihi figürlerin ön plana çıktığı bir şehir olarak öne çıkmaktadır. Bağımsızlıktan sonra kendi milli kimliğini koruma ve diğer devletlerden farklılıklarını ön plana çıkarma hususunda kentin muhtelif noktalarına milli kültürün taşıyıcıları olan Ali Őir Nevai, Emir Timur gibi Őahsiyetlerin isimleri ön plana çıkmaktadır. Bu araştırmada tarihsel olarak önemli bir figür olan Emir Timur'un Taşkent kent kimliği ediniminde yeri ve önemi tartışılacaktır.

Anahtar Kelime: Kent Kimliği, Taşkent, Tarih, Emir Timur

ABSTRACT

Identity is the defining part of individuals socially. Identity, which is a combination of many features, is used for cities as well as people. Cities, whxich have an identity defination based on their difference and similarity from one another, have acquired an identity with dominant dynamics over time. Geography, history, literatüre, politics, economy, underground riches, gastronomy, etc. Elements can be an identity determinin factors in a city. Among them, histor has a special importance compared to others, as it has a strong influence from the past. The historical images that adorn the streets, avenues and houses have provided the city with a strong identity and have become the defining dynamics of the city.

Due to its ancient past, thouands of years of cultural history and being home to many civilizations, Tashkent has brought its historical figures to the fore in the formation of the identity. After the collapse of the Soviet Union, names such as Ali Őir Nevai and Emir Timur, who are the carriers of national culture, come to the fore at various points of the city in terms of protecting their national identity and highlighting their differences from other states. In this research, the importance of Emir Timur, who is a historical figure, in the acquisiton of Tashkent urban identity will be discussed.

Key Words: City Identity, Tashkent, History, Emir Timur

AN INVESTIGATION INTO THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF IRAQI ARABIC AND TURKISH SPEAKING LEARNERS OF ENGLISH AT THE UNIVERSITY LEVEL

Raghad Abdulsada Mezaal

M.A., Department of English Language Teaching

Assoc. Prof. Dr. Emrah G6rg6l6

ABSTRACT

Our objectives were first aimed to investigate if the two groups Turkish speaking-learners at Istanbul Sabahattin Zaim University and Iraqi Arabic-speaking learners at the University of Babylon enrolled in fourth stage of EFL were competent in English as a foreign language speakers, or if one of them was being more competent than the other due to some reasons. The second aim which was more important to us in identifying and explaining the deviations of the two groups of nonnative English speakers in their formulas of communicative competence speech acts behavior. For achieving what is mentioned above, we put these assumptions into a testing instrument. Thus, our data collection method was a discourse completion tasks (DCTs), a production questionnaire in which the participants responded to a given prompt.

However, our instrument was designed on giving the participants a range of twenty speech acts situations came as five situations of request, five situations of introduction, three situations for invitation, five apology situations, one of phatic communion situation and one ask for information. Furthermore, by comparing the findings with native speakers and along with the theoretical framework of speech acts behaviour we found that the two groups were relatively competent in their English language. Though we found some deviations on sociolinguistic patterns due to their cultural patterns and social factors. This comes as a result of the differences between native speakers and nonnative speakers of two cultures.

Key terms: communicative competence, cultural patterns, social factors, speech acts

HİNDİSTAN VE PAKİSTAN ARASINDA DERİNLEŐEN GÜVENLİK İKİLEMİ: KEŞMİR SORUNU

Feyzanur BAYRACI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
ORCID NO: 0000-0002-8842-6246

ÖZET

İngiltere'nin Hint alt kıtasından çekilmesiyle birlikte İslam ve Hindu kimliklerinin temelinde ayrıőan Pakistan ve Hindistan devletleri 1947 tarihinde bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bağımsızlıklarını kazandıkları bu tarihten itibaren iki ülke arasında daima savaşlar ve sıcak çatışmalar yaşanmıştır. Hindistan ve Pakistan bağımsızlıklarını elde ettikleri ilk günlerden itibaren birbirlerine karşı bir 'güvensizlik' hissiyatı içerisinde olmuşlar ve birbirlerini birer tehdit olarak algılamışlardır. Bu durumda Hindistan ve Pakistan arasında 'güvenlik ikilemi' yaşanmasına neden olmuştur. Şüphesiz Hindistan ve Pakistan arasında anlaşmazlık yaşanan konuların başında Keşmir gelmektedir. Keşmir bölgesi verimli toprakları ve yeraltı zenginlikleriyle önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. İki ülke içinde Keşmir'e hâkim olmak demek Güney Asya bölgesinde daha çok söz sahibi olmak demektir. Keşmir bölgesinde üzerinde yaşanan anlaşmazlık, Hindistan ve Pakistan'a stratejik kazanımlar sağlayabilecek dini, etnik ve bölgesel bir anlaşmazlıktır. Bu durum iki ülkenin Keşmir üzerinde üç kere savaşa girmesine ve bir dizi çatışma yaşanmasına neden olmuştur. Keşmir bölgesi Hindistan ve Pakistan arasında silahlanma yarışının arttığı, sınır sorunları nedeniyle iki ülkenin de birbirlerini tehdit olarak algıladığı ve iki ülke arasındaki güvenlik ikileminin derinleőtiği bir bölgedir.

Anahtar Kelimeler: Keşmir Sorunu, Güvenlik İkilemi, Hindistan, Pakistan

BETWEEN INDIA AND PAKISTAN DEEPINING SECURITY DILEMMA: THE KASHMIR ISSUE

ABSTRACT

With the withdrawal of Britain from Indian subcontinent, Pakistan and India dissociated on the basis of Islamic and Hindu identities, gained their independence in 1947. Since the date they gained their independence, there have always been wars and harsh clashes between these countries. Having gained their own independence, they felt mistrust each other and portrayed themselves as a threat in this way. Thus, this situation causes "the dilemma of security" between India and Pakistan. There is no doubt that Kashmir is the leading issue of the conflicts between India and Pakistan. Due to the its fertile land and having considerable underground wealth, the region of Kashmir has an important geopolitical position. For both countries, ruling this region-Kashmir- means having considerable rights to say about the region of South Asian. The dispute over the Kasmir region is a religious, ethnic and regional conflict that could bring strategic gains to India and Pakistan. This situation caused these two countries to go to war three times in this region-Kashmir- and to have a series of conflicts. The Kashmir region is a

region where the arms race between India and Pakistan has increased, the two countries perceive each other as a threat due to the border problems, and the security dilemma between the two countries is deepening in this way.

Key Words: Kashmir dispute, Security Dilemma, India, Pakistan

Giriş

1947 yılında İngiltere'nin Hint alt kıtasından çekilmesiyle beraber Hindistan ve Pakistan bağımsızlıklarını kazanırken aynı zamanda da birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. İki devlet arasında su kaynaklarının paylaşımı, doğal sınırlar, özel anlaşmalarla İngiltere'ye bağlı olan prensliklerin statüsü gibi birçok konuda anlaşmazlık yaşanmıştır. İngiltere bölgeden çekilirken prenslikleri Hindistan ve Pakistan devletlerinden birine istedikleri takdirde bağlanabilecekleri hususunda serbest bırakmıştır. Bölgede bulunan beş yüze yakın prenslikte çok büyük sorunlar yaşanmamasına rağmen Haydarabat, Gujarat ve Cammu Keşmir bölgeleri Hindistan ve Pakistan için çekişmeli bölgeler olmuştur. Bu durumun en büyük nedeni ise Haydarabat ve Gujarat da halkın çoğunluğunun Hindu fakat prenslerinin Müslüman olması, Keşmir de ise halkın çoğunluğunun Müslüman prenslerinin Hindu olmasıdır. Haydarabat ve Gujaratta ki sorun iki prensliğinde Hindistan'a bağlanması sonucu çözümlense de Keşmir Hindistan ve Pakistan arasında 1947 yılından günümüze kadar uzanan bir çatışmanın ana bölgesi olarak tarih sahnesinde tezahür etmiştir.

Keşmir doğal güzellikleri, verimli toprakları, bünyesinde barındırdığı nehirleri, yeraltı zenginlikleri ile "cennetten bir parça" olarak nitelendirilen önemli bir bölgedir. Aynı zamanda doğusunda ve kuzeyinde Çin ile batısında Pakistan ile güneyinde de Hindistan ile komşu olan Keşmir Hint alt kıtasında stratejik öneme sahip olan bir bölgedir. Keşmir her ne kadar "cennetten bir parça" olarak anılsa da bölgede Pakistan ve Hindistan arasında savaşlara ve kanlı çatışmalara neden olan bir bölge olmuştur. Önemli askeri ve silah kapasitelerine sahip bölge ülkeleri tarafından paylaşılmayan Keşmir yaklaşık 74 yıldır savaşların ve çatışmaların yaşandığı bir bölge olagelmıştır. Hindistan ve Pakistan devletleri tarafından paylaşılmayan bir bölge olarak karşımıza çıkan Keşmir iki ülke arasında doğrudan iki dolaylı olarak da üç savaş yaşanmasına neden olmuştur. Bağımsızlıklarını elde ettikleri tarihten itibaren birbirlerine karşı sürekli olarak "güvensizlik" hissedilen Hindistan ve Pakistan için çatışma kaçınılmaz olmuştur. İki devlette bağımsızlıklarını elde ettikten sonra birbirlerini birer tehdit olarak algılamış ve savunma harcamalarını sürekli olarak artırmışlardır. Birbirlerini tehdit olarak algılayan iki ülkede Keşmir topraklarının hâkimiyeti üzerine büyük endişeler taşımaktadırlar. Bunun sebebi Keşmir'in hâkimiyetini elde eden devletin diğer devlete daha yakın olması sonucunda daha büyük tehlikeleri beraberinde getirebilecek olmasıdır. Bu bağlamda Hindistan ile Pakistan arasında bir güvenlik ikilemi yaşanmaktadır. Pakistan ve Hindistan arasında yaşanan güvenlik ikilemini derinleştiren Keşmir bölgesi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Bu makale Hindistan ve Pakistan arasında çatışmaya neden olan Keşmir bölgesi üzerinden iki devletin yaşadığı güvenlik ikilemini ve bu ikilemin nasıl derinleştirdiğini konu edinmektedir. Bu bağlamda Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan güvenlik ikileminin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle "güvenlik ikilemi" yaklaşımı açıklanmaktadır. Daha sonra Keşmir bölgesinin kısa tarihçesine değinilerek Keşmir meselesinin nasıl ortaya çıktığı açıklanmış ve Keşmir'in Hindistan ile Pakistan için taşıdığı öneme değinilmiştir. Son olarak iki ülkenin de birbirlerini tehdit olarak algılayarak gerçekleştirdikleri çatışmalara yer verilmiş ve askeri güçleri ile kapasiteleri karşılaştırılmıştır.

Güvenlik İkilemi

Güvenlik ikilemi kavramı ilk olarak 1951 yılında ‘‘Political Idealizm and Political Realism’’ adlı eserde John H. Herz tarafından kavramsallaştırılan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı yıllarda Herbert Butterfield’da ‘‘History and Human Relations’’ adlı eserinde benzer bir yaklaşımı ele almaktadır. Savaşların nedenlerini tartıştığı bu eserinde Butterfield tarihin olağan seyrinde yaşanmış bazı savaşları bir ‘‘trajedi’’ olarak nitelendirmiştir. Bu savaşları birer trajedi olarak nitelendirmesinin nedenini ise aslında savaşma fikriyatında olmayan devletlerin bir şekilde savaşmak zorunda kalmaları durumu ile açıklamaktadır (Butterfield, 1951:16). Butterfield iki taraf arasında tarafların esasında savaşma niyeti taşımasa dahi birbirlerinin niyetlerinden emin olamamaları sonucu bir korku hissettiklerini, bu korkunun yanı sıra tarafların derin bir şüphe duygusuna kapıldıklarını ve bu durumun sonucunda da kaçınılmaz olarak tarafların savaşa sürüklendiğini ileri sürmüştür (Butterfield, 1951:18). Butterfield tarafından bu durum mutlak çıkmaz ve indirgenemez ikilem olarak tanımlanmıştır. Butterfield’a göre bireyler sürekli olarak başkaları tarafından kendilerine yöneltebilecek tehdit ve tehlikelere karşı bir korku durumu içerisindeyler. Butterfield’ın Hobbesvari korku olarak adlandırdığı bu korku durumu bireyleri kendilerini korumaya yönelik bir takım önlemler almaya itmektir. Öte yandan bireylerin aldıkları bu önlemler de diğer bireyler için korku ile şüphe hissiyatına ve diğer bireyleri de kendilerini korumak adına önlemler almalarına neden olmaktadır çünkü diğer bireylerde Hobbesvari bir korku içerisinde yaşamaktadırlar (Butterfield, 1951: 20).

Butterfield’ın indirgenemez ikilem olarak tanımladığı bu durumu John H. Herz 1951 yılında yayınladığı ‘‘Political Idealizm and Political Realism’’ adlı kitabında güvenlik ikilemi olarak kavramsallaştırmıştır. Herz güvenlik ikilemi kavramının kaynağını uluslararası sistemin anarşik yapısına atfetmiştir (Herz, 1950:5). Anarşinin hâkim olduğu bir ortamda bireyler veya gruplar öteki bireyler veya gruplar tarafından saldırıya uğrama, baskına maruz kalma, yok edilme gibi güvenlik endişeleri hissetmektedirler. Ötekinden hissettikleri bu korku durumu sonucunda bireyler, kendilerini gelebilecek tehlikelere karşı korumaya yönelik güvenlik tedbirleri alma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu durumun neticesinde güç birikimi elde etmeye yönelirler fakat yönedikleri bu güç birikimi bu seferde öteki bireyler tarafından tehdit olarak algılanmalarına neden olabilir. Böylelikle güç birikimi kısır bir döngü içerisinde girmektedir. Birbirlerinin niyetlerinden emin olamayan korku ve şüphe içerisinde kalan bireyler bu durumda ciddi bir ikilemle karşılaşmaktadırlar. Bu ikilem ‘‘Öldür ya da yok ol’’ veya ‘‘ilk saldıran ol ya da yok olma riskini göze al’’ şeklindeydir (Herz, 1950:9).

Barry Posen ise güvenlik ikilemini, birinin güvenliğini artırmak için yaptığı eylemlere karşı başkaları tarafından reaksiyon verilmesi sonucu güvensizliğin artması şeklinde tanımlamıştır (Posen, 1993:104). Posen’in yaptığı bu tanımlamadan yola çıkarak iki devlet arasında gösterilen reaksiyonların birbirlerine karşı kötü niyet taşımadıkları ve yalnızca kendi güvenliklerini artırmak için birtakım eylemlerde buldukları çıkarımında bulunabiliriz. Güvenlik ikileminin hissedildiği durumlarda, tarafların verdikleri tepkiler sonucunda güvenliğin azalması güvenliğin istikrarsızlaşması sonucunu doğurmakta ve bu durumda da güvenlik sıfır toplamlı bir oyun olarak algılanmaktadır (Jervis,1978:167). Tüm bu tanımlamalardan yola çıkarak iki devlet arasında güvenlik ikileminden bahsedebilmek için iyi niyet eksikliği, güvenliklerini artırıcı bir takım tedbirler ve şüphe gerekmektedir. Devletlerin askeri kapasitelerinde gerçekleştirdiği artış ve silahlanma kapasitelerinde gerçekleştirdikleri artış diğer aktörlerin şüpheye düşmesini ve korku hissetmesini tetiklemekte bu durumda bariz bir şekilde aktörler arasında güvenlik ikileminin hızla tırmanmasına yol açmaktadır.

Keşmir'in Kısa Tarihi

Keşmir sorunu 20. Yüzyılın ortalarında uluslararası gündemde önem kazanmış olmasına rağmen, sorunun asıl temelleri geçmiş yüzyıllardaki yaşanan gelişmelere dayanmaktadır. Keşmir sorununun ortaya çıkış nedeninin ve doğasının anlaşılabilmesi için bölgenin siyasi tarihinin ortaya konulması elzem nitelik taşımaktadır.

Çoğu çevre tarafından Keşmir ismiyle bilinen Cammu ve Keşmir, Pakistan, Hindistan, Çin devletlerine sınır olması ve Asya kıtasının tam ortasında yer alması nedeniyle 'Asya'nın Kalbi' olarak nitelendirilmekte ve stratejik bir bölge özelliği taşımaktadır (Eryüksel, 2017:47). Keşmir bölgesi sahip olduğu stratejik özelliğinden dolayı tarih boyunca birçok topluluğa ev sahipliği yapmıştır (Çebi, 2018).

Keşmir bölgesi sahip olduğu coğrafî avantajlarından dolayı tarih boyunca birçok kavim ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Paleoklimatoloji araştırmacıları Keşmir üzerindeki ilk yerleşimlerin M.Ö. 20000 ile 18000 yıl öncesine kadar uzandığına dair varsayımlar öne sürmüşlerdir (Şahbaz, 2019:158). Milattan önce başlayıp Müslümanların bölgede hâkimiyet kazandığı döneme kadar bölgede birçok kavim ve topluluk hâkimiyet sağlamıştır. Bölgede hâkimiyet sağlayan topluluklar sırasıyla; Nagalar, Pisachalar, Maurya İmparatorluğu, Kuşanlar, Ak Hunlar, Karkota Hanedanlığı, Raca Laltadat, Avanti Varman ve son olarak da Casengah hanedanlığı şeklindedir (Şahbaz, 2019:7).

Milattan sonra 7. Yüzyıldan itibaren Müslümanların bölgeye olan ilgisi artmaya başlamıştır. Bu ilgi neticesinde Müslümanların bölgeye yönelik faaliyetlerinin artmasıyla Hindistan 7. Yüzyılda büyük oranda Müslümanlaşmıştır. Fakat ilk zamanlar Hindistan'ın büyük bir bölümü Müslümanlaşmış olsa da Keşmir halkı çok daha geç tarihlerde Müslümanların etkisi altına girmiştir. Keşmir'i Müslümanlaştırmaya yönelik önemli adımlar atan Gazneli Mahmut 1015 ve 1021 yıllarında iki sefer Keşmir'i almaya çalışmış olsa da başarılı olamamıştır. Bu seferlerden 300 yıl sonra 1320 yılında nihayet Müslümanlar bölgede hâkimiyet sağlamışlardır. Bu hâkimiyet 1819 yılına kadar sürmüş bu tarihte Maharaca Sancit Singh bölgede hâkimiyeti ele alarak Müslüman halka karşı ırkçı bir tavır sergilemiştir (Şahbaz, 2019:176).

Sih yönetimi Keşmir'i bağımsız bir şekilde 1845 yılına kadar yönetmiştir. 1845 yılında ise İngilizlerin Keşmir'e saldırmasıyla bölgenin hâkimiyeti 1 yıl süren askeri ve diplomatik faaliyetler neticesinde 9 Mart 1846 tarihinde İngilizlere geçmiştir. Fakat İngilizler bölgede aktif bir şekilde varlık göstermeyip 7 gün sonra 16 Mart 1846 yılında Keşmir'i Sih'lere geri satmış ve İngilizlere bağlı bir Sih yönetimi bölgede faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Sih yönetimi Müslümanlara baskılarını devam ettirmiştir. Müslümanlardan gelen tepkiler ise dolaylı yoldan bölgede söz sahibi olan İngilizler tarafından göz ardı edilmiştir (Tavukçu, 2020).

Sih yönetiminin Müslümanlara karşı yapmış olduğu baskılar neticesinde, 1846 yılından itibaren Müslümanlar direniş faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır. Ufak çaplı direniş faaliyetleri 1932 yılında siyasi bir nitelik kazanmış ve Keşmir'deki Müslümanların haklarını savunmak amacıyla Müslüman Konferansı adı altında siyasi bir oluşum kurulmuştur. Müslüman Konferansı 1934 yılında Keşmir'de yapılan seçimlerde 21 sandalyenin 16'sını, 1936 yılında yapılan seçimlerde ise 21 sandalyenin 19'unu kazanarak büyük bir siyasi zafer elde etmiştir (Şahbaz, 2019:180).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından İngilizlerin sömürgelerinden ayrılma yönünde siyaset izlemesiyle birlikte İngiltere'nin Hindistan üzerindeki hâkimiyeti güç kaybetmeye başlamış ve Hindistan-Pakistan ayrılma sürecine giden yeni bir döneme girmiştir. Bu gelişmeyle birlikte de Keşmir bölgesinde yeni sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Yeni dönemin dinamikleriyle birlikte Keşmir 1947 yılından itibaren dünya kamuoyunca bilinmeye başlamıştır. Bu nedenden dolayı geçmiş dönemde yaşanan sorunların günümüzdeki Keşmir

sorununa etkisi göz ardı edilmeye başlanmıştır. Keşmir sorunu 1947 yılından itibaren Hindistan ve Pakistan arasında bölüşülemeyen bir toprak krizi gibi görülse de aslında sorunlar büyük ölçüde 1819 yılında Sihlerin bölgeyi ele geçirmesiyle başlamış, 1947 yılında ise yalnızca boyut değiştirmiştir. Fakat sorunun özünde yer alan etnik ve dini temelli sorunlar mevcudiyetini korumaya devam etmiştir (Eryüksel, 2020:48-49).

Keşmir, günümüzde Hindistan, Pakistan ve Çin arasında parçalanmış görünüme sahip olan bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bu üç ülke arasında dağılmış olan bölgeleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Hindistan denetiminde olan ve nüfusunun %70'ini Müslümanların %30'unu Hinduların oluşturduğu Cemma Keşmir bölgesi.
- Pakistan kontrolünde olan Gilgit, Baltistan ve Azad Keşmir bölgesi.
- Çin ve Hindistan arasında paylaşılmayan bir bölge olan ve Çin kontrolünde olan Aksai Çin bölgesi.
- Pakistan ve Çin arasında bölünmüş olan Şaksgam Vadisi (Aktaran Çebi, 2018).

Keşmir Sorunu

1947 yılında Pakistan, İngiliz Hint İmparatorluğunun parçalanması ve İngiltere'nin Güney Asya bölgesinden çekilmesiyle birlikte Hint Müslümanlarına yurt olma amacı taşıyarak bağımsızlığını ilan etmiştir (Arı, 2000:49). Hindistan ise bölgedeki diğer bazı prensliklerle birleşerek bağımsızlığını kazanmıştır. Ne var ki İngiltere Güney Asya bölgesinden çekilirken bağımsızlıklarını yeni elde etmiş olan Hindistan ve Pakistan birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Su kaynaklarının paylaşılması ve sınırlarla ilgili sorunlar, bölgede ki prensliklerin statüsünün açıklığa kavuşmamış olması Hindistan ve Pakistan arasında krizlere neden olmuştur (Mermer, 2020:4). Bölgedeki prenslikler Hindistan veya Pakistan'a katılma istekleri konusunda bağımsız bırakılmışlardır ve bu durumun sonucunda da bölgedeki üç prenslikte katılım konusunda sorunlar yaşanmıştır. Hindu çoğunluğa sahip ve Müslüman yöneticilerin olduğu Haydarabat ve Cunagarh ile Müslüman çoğunluğa sahip Hindu yöneticilerin olduğu Keşmir'de çeşitli problemler yaşanmıştır (Al-Ahsan, 2017:3). Keşmir devleti öncelikle her iki devlete de katılmayarak bağımsızlığını koruyarak özerk bir devlet olarak kalmayı tercih etmiştir. Bağımsızlık talebinin nedenleri arasındaki en önemli faktör Keşmir devletinin büyük bir toprak parçasına sahip olmasıdır. Aynı zamanda Hindistan, Pakistan, Çin ve Afganistan'a sınırı bulunan Keşmir devleti önemli bir coğrafi konuma ve jeopolitik öneme sahiptir (McCarthy, 2002:2).

Nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ve Hindu bir prens tarafından yönetilen önemli yeraltı zenginliklerine sahip olan Keşmir, tarih boyunca Hindistan ve Pakistan arasında büyük çatışmaların yaşandığı bir bölge olagelmıştır. Keşmir üzerinde ki ilk anlaşmazlık, nüfusunun Müslüman olması sebebiyle Pakistan'ın Keşmir'i kendi topraklarına katılmasını talep etmesi sonucu Hindistan'ın bu duruma karşı çıkması ile başlamıştır. Keşmir halkının iradesine bırakılan bu konuda her ne kadar bölge halkının büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Pakistan'a katılmak istese de prens Maharaca'nın kararıyla Cammu ve Keşmir Hindistan'a katılmıştır (Çebi, 2018:6). Bu karar günümüze kadar gelen Hindistan ve Pakistan çatışmasının temellerini oluşturmaktadır.

Hindistan ve Pakistan için Keşmir'in önemi

Etimolojik köken olarak özel bir anlamının olduğu düşünülen Pakistan kelimesi ilk olarak 1933 tarihinde Chaudri Rahmet Ali tarafından telaffuz edilmiştir. Pakistan kelimesinin özel olmasının nedeni ise şu şekilde açıklanmaktadır; "Pakistan" kelimesindeki bazı harfler bölgedeki Müslüman halkın çoğunlukta olduğu eyaletlerin baş harflerinden oluşmaktadır. Buna göre, p harfi Pencap'ı, a harfi Afgan'ı, k harfi Keşmir'i, s harfi Sind'i ve tan kısmı da

Belucistan'ı simgelemektedir (Chaudri, 1983:25). Pakistan sözcüğü içerisinde ki "k" harfinin karşılığını Keşmir'in temsil ediyor olması Pakistan devleti için önemlidir. Bu sebepten dolayı da Pakistan Keşmir'i coğrafi anlamda kendine ait bir parça olarak görmektedir. Bu durum Keşmir'in Pakistan için önemlerinden yalnızca bir tanesidir.

Keşmir, bünyesinde barındırdığı nehirler nedeniyle de Pakistan için önemli bir bölgedir. Pakistan'dan geçen nehirlerin üçü Keşmir'den üçü de Hindistan'dan doğmaktadır (Bayram, 2021:2). Keşmir de doğan İndus, Celum ve Cenab nehirleri Pakistan ekonomisi için çok büyük önem arz etmektedir ve Pakistan'ın tarım ekonomisinin canlı tutulabilmesi için buradaki nehirlerden gelen suların kesilmemesi adına bölgenin hâkimiyeti Pakistan için önemlidir (Kalis ve Dar, 2013:120). Keşmir'in Hindistan hâkimiyetinde olduğu takdirde Pakistan büyük bir su sorunuyla karşı karşıya kalacaktır.

Öte yandan Pakistan Keşmir'i stratejik öneme sahip olduğu için elde etmek istemektedir. Çünkü Hindistan Keşmir'de hâkimiyet kurarsa Pakistan doğal savunma sınırlarını kaybedecek ve bu durumda Pakistan, Hindistan'dan gelebilecek işgallere karşı tehdit hissederek silahlanma ve savunma harcamalarını artırmak zorunda kalacaktır. Aynı zamanda Hindistan'ın sınırında olması Pakistan için tehlikede hissettiren ve sürekli tetikte olmasını gerektiren bir şüpheye sebebiyet verecektir. Bu durumun bir sonucu olarak da Pakistan'ın hissettiği güvenlik ikilemi hızla artacaktır.

Hindistan içinde Keşmir önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Çünkü Hindistan, kendi topraklarını korumak adına Himalaya sıradağlarının devamı olan Keşmir bölgesine hava üsleri kurarak güvenliğini genişletme arzusu taşımaktadır. Bu durum da Keşmir'in Hindistan için taşıdığı jeostratejik önemi oluşturmaktadır. Keşmir'in Hindistan için önemini Cevahirhal Nehru 1947 yılında yaptığı bir konuşmada şu şekilde açıklamıştır:

“Coğrafi konumu nedeniyle Keşmir, Sovyetler Birliği, Çin ve Afganistan olmak üzere üç ülkeye sahip sınırlarıyla Hindistan'ın güvenliği ve uluslararası temaslarıyla yakından bağlantılıdır. Ekonomik olarak da Keşmir, Hindistan ile çok yakından ilgilidir. Orta Asya'dan Hindistan'a kadar olan karavan ticaret yolları Keşmir eyaletinden geçmektedir.” (Nehru, 1961)

Coğrafi açıdan önemli bir konuma sahip olan Keşmir'e Pakistan'ın sahip olması Hindistan için de önemli güvenlik endişeleri ortaya çıkaracaktır. Şayet Hindistan Keşmir'i kaybedecek olursa, savunma bölgesini de kaybedecek ve Pakistan ABD desteğiyle aldığı yardımlarla silahlanma bütçesini artırarak Hindistan sınırında büyük bir tehlike olarak Hindistan'ın karşısına çıkacaktır (Abedin, 2019:143). Bu durumda Hindistan'ın Keşmir'i tamamen kaybetmesi Pakistan'la aralarında ki güvenlik ikileminin derinleşmesine neden olacaktır.

Keşmir üzerinde Hindistan Pakistan Savaşları

Kuruldukları tarihten itibaren şüphesiz Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan çatışmaların en büyük nedeni Keşmir bölgesi üzerindeki anlaşmazlıkları olmuştur. Keşmir, Hindistan ve Pakistan arasında birçok savaşın yaşandığı bir bölge olarak tarih sahnesinde yer almaktadır. Hindistan ve Pakistan 1947 tarihinden bu yana bir dizi savaş yaşamış olsalar da makalenin bu kısmında iki devletin doğrudan Keşmir üzerinde yaşamış oldukları 3 savaş ele alınacaktır.

İlk olarak iki ülke 1947 yılında Keşmir de karşı karşıya gelmişlerdir. Keşmir'de çoğunlukta olan Müslüman halk Pakistan'a katılma talebinde bulunmuş fakat Pakistan'a katılım isteği sonucu netice vermemiş ve bölgedeki Müslüman halk Hindu yönetime karşı bir ayaklanma başlatmıştır. İlk olarak Mirkur ve Punç eyaletlerinde baş gösteren ayaklanmalara Pakistanlı bazı gruplarda destek vermiş ve yaşanan ayaklanma sonucunda 24 Ekim 1947'de Azad Keşmir İslam Cumhuriyeti kurulmuştur (Asef, 1971:15). Ayaklanmaların şiddetinin artması sonucunda Hindu Prens Maharaca Hindistan'dan yardım isteğinde bulunmuştur. Hindistan'da bu istek üzerine Cammu ve Keşmir bölgelerinin kendisine ilhakını kabul ettiği takdirde Maharaca'yı

koruyacağını belirtmiştir. Yaşanılan bu olay zerine Maharaja Cammu ve Keşmir'in Hindistan'a ilhakına dair anlaşmayı kabul etmiş ve Hindistan 26 Ekim 1947 tarihinde Cammu ve Keşmir'in kendisine ait bir toprak parçası olduğunu açıklamıştır (Aktaran ebi, 2018;8). Bu ilhaka dayanarak Hindistan bölgede ayaklanan Keşmirlileri bastırmak üzere Srinagar'a ordu göndermiş ve ayaklanmanın yayılmasını önlemek adına bölgeyi kontrol altına almıştır (Alaca, 2011;1). Keşmir devleti üzerinde emelleri olan Hindistan ve Pakistan arasında yaşanılan bu olaylar 1947 tarihinden günümüze kadar uzanan Keşmir meselesinin fitilini ateşlemiş olup aynı zamanda iki devlet arasında yaşanılan ilk savaştır (Alaca, 2011;1). Hindistan ve Pakistan arasında yaşanılan ilk savaş, 1 Ocak 1949 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından hem Hindistan hem de Pakistan'ın eyalette referandum düzenleme taahhütlerine bağlı kalmalarını öneren bir ateşkes düzenlenmesi ile sona ermiştir. Aynı zamanda Hindistan ve Pakistan arasında 27 Temmuz 1949'da, ateşkes hattı oluşturulmuştur. Ateşkes sonucu oluşan hatlar, daha sonra bölünen Keşmir'in fiili sınırlarını belirleyen hatlara dönüşmüştür (Aktaran ebi, 2018). Yapılan ateşkeste alınan kararlar doğrultusunda Pakistan'ın Keşmir'i silahsızlandırması ve Hindistan'ında askeri varlığının hukuka ve düzenin korunmasına uygun olarak azaltılmasını gerekliliği ortaya çıkmıştır (Aktaran Abedin, 2019:86). Ne Pakistan ne Hindistan ortaya çıkan bu gereklilikleri yerine getirmemiştir. Pakistan Keşmir'i silahsızlandırmak yerine daha fazla güç elde etmeye yönelmiştir. Bu durum Hindistan'ın Pakistan'a karşı hissettiği güvenlik ikilemini daha da alevlendirmiştir.

1965 yılına gelindiğinde Hindistan ve Pakistan arasında 2. Keşmir savaşı gerçekleşmiştir. Pakistan'ın bu savaşa girmeden önce ABD'den M48 Patton tankları alması Hindistan için korku ve endişeye neden olmuştur. Aynı zamanda Pakistan'ın ABD ile ilişkilerinin iyi bir düzeyde olması ve ABD'nin Pakistan'a silah yardımıyla bulunması Hindistan için tehlike arz etmektedir. İki devlet arasında güvenlik ikileminin yoğun olarak hissedildiği bu dönemde Keşmir üzerinde daha önce bir kez karşı karşıya gelen bu devletler ikinci defa bu topraklar üzerinde savaşa girmiştir. Nisan ayında güneybatı Hint-Pakistan sınırı boyunca seyrek bir yerleşim bölgesi olan Kutch'un Rann bölgesinde sınır devriyeleri arasında bir çatışma yaşanmıştır. Daha sonra Pakistan'ın Hindistan kontrolündeki bölgelere girmesiyle savaş şiddetlenmiş ve Hindistan'da Pakistan kontrolünde ki Lahor'a girmiştir (Ganguly ve Bajpai, 1994:33). İlk savaşta olduğu gibi ikinci savaşta da duruma müdahil olan BM Güvenlik Konseyi iki ülkeyi de sınırlarına geri çekilme ve iki ülkeye de kötüleşen durumun içinden çıkılması için ateşkes çağrısında bulunmuştur (UN Security Council 1965). Bu durumun yanı sıra ABD ve SSCB iki devlete de silah ambargosu uygulama kararı almıştır (Sidhu, 2006:173). Hem silah ambargosu hem de BM Kararı sonucunda önce Hindistan ardından da Pakistan ateşkesi kabul etmiştir.

Hindistan ve Pakistan arasındaki silahlanma yarışı bağımsızlıklarını elde ettikleri tarihten itibaren hep var olmuştur. İki lke arasındaki bu silahlanma yarışı 1990'larda dramatik bir şekilde artış göstermiştir. Mayıs 1998 tarihinde Hindistan, Pakistan sınırı yakınındaki batı l eyaleti Rajasthan'da yeraltı nükleer testleri gerçekleştirmiştir. Buna yanıt olarak Pakistan, Belucistan'da nükleer testler gerçekleştirmiştir (Ganguly, 2001:101). Bu durumun sonucunda her iki ülkede birbirlerinin şehirlerini vurabilecek uzun menzilli füzeler geliştirmiştir. Bu durum Hindistan ve Pakistan arasında açık bir şekilde güvenlik ikilemi yaşandığını göstermektedir. Hindistan ve Pakistan birbirlerinin niyetlerinden emin olmamakla beraber her iki devlette birbirine karşı korku ve şüpheyle yaklaşmakta ve savunma güçlerini giderek artırmaktadır.

Nükleer testleri gerçekleştirdikten sonra 1999 yılında Hindistan ve Pakistan tekrardan kendilerini tekrardan savaşın eşiğinde bulmuştur. Kargil savaşı olarak bilinen bu savaş Pakistan birliklerinin Keşmir'deki hattı açarak Hindistan'a sızması ve Kargil bölgesinde ki Hint topraklarını ele geçirmesiyle başlamıştır. Dras, Batalik ve Kargil gibi üç önemli konuma sızan Pakistan birlikleri Hindistan'dan gelebilecek kara saldırılarına karşı büyük bir avantaj elde etmiştir (Ganguly, 2001:114). Bu durum karşısında dünyada en büyük dördüncü hava

kuvvetlerine sahip olan Hindistan Pakistan'a karşı hava saldırıları başlattı. Hindistan ve Pakistan'ın, Keşmir'in Himalaya zirvelerinde girdikleri bu savaşta binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Lambeth, 2012:289).

Bu savaşların yanı sıra Hindistan ve Pakistan arasında birçok savaş ve çatışma yaşanmıştır. İki devlette tarih boyunca birbirlerini birer tehlike olarak görmüş ve Keşmir bölgesinin hâkimiyetini elde etmek istemiştir. Birbirlerinden algıladıkları tehlikeler ve Keşmir hâkimiyeti nedeniyle iki devlette hem savunma hem saldırı amaçlı silahlanma harcamalarına büyük bir pay ayırmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak geçmişten günümüze kadar Hindistan ve Pakistan arasında silahlanma yarışı giderek artmıştır. Silahlanma yarışı güvenlik ikilemi yaklaşımının temelini oluşturan önemli etkenlerin başında gelmektedir. Yaklaşımın ana çıkış noktasını oluşturan Silahlanma isteği veya gerekliliği devletlerin öncelikle kendi kaderini tayin hakkı sonrada birbirlerine karşı kullandıkları güç kapasitesinin artırımıyla doğrudan ilişkilidir. Hindistan ve Pakistan arasındaki güvenlik ikilemi temelinde oluşan Keşmir sorunu çatışmalarıyla ve savaşlarıyla askeri harcamalar neticesinde silahlanma yarışının en etkin şekilde görüldüğü bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Hindistan ve Pakistan Keşmir sorunu özelinde silahlanmaya yönelik harcamalarını arttırmışlardır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI)'nün 2017 raporuna göre silahlanma yarışında silah satın alan ülkelerin başında Hindistan gelmektedir. (SIPRI, 2017) Pieter Wezemann bunun nedenini ülkenin Çin ve Pakistan ile olan güvenlik ikilemi temelli çatışma potansiyeline bağlamaktadır (SIPRI, 2017). Bhumitra Chakma ise Hindistan'ın nükleer silahlar edinmeye yönelik tercih ettiği stratejisini, "bir devlet olarak, en iyi kendisini, Çin'i ve 1974 sonrası Pakistan'ı içeren zorlu bir güvenlik ikileminin domine ettiği stratejik bir çevrede korunduğu algısıyla, kendi güvenliğini en temelde bağlantılandırır" görüşüyle açıklamaktadır (Chakma, 2004). Öte yandan Pakistan çeşitli füze denemeleriyle ve ithal ettiği silahlarla bu durumu dengelemeye çalışmaktadır. Pakistan bu çalışmanın yapıldığı bugüne kadar kısa ve orta menzilli nükleer başlık taşıyabilme potansiyeline sahip füzelerin denemesini yapmaya devam etmektedir. İlk füze denemesini 1998'de yapan Pakistan, 1300 km menzile sahip Gauri balistik füzelerini fırlatmıştır. 2000' yılında Pakistan iki füze denemesi daha yapmıştır. 750 km menzilli, 500 kg'lık konvansiyonel ve nükleer başlık taşıyabilen Şahin-I füzesi başarıyla fırlatıldığı açıklanmıştır. Bunun yanı sıra 1500 km menzilli karadan karaya Gauri-II ve 290 km uzaklıktaki hedefleri vurabilen karadan karaya Gazneli füzelerinin denemelerinin başarıyla gerçekleştirdiğini duyuran Pakistan'ın ayrıca 100 ve 150 km menzilli ANZA-I ve ANZA-II füzeleri de bulunmaktadır (NTV, 2020). Pakistan ve Hindistan'ın birbiri ardına füze denemeleri yapmalarının ana amacı, uzaktan birbirinin askeri hedeflerini vurabilecek yeteneğe sahip olmak ve nükleer silah kartını, güvenlik ikilemi yaklaşımının ön plana çıkardığı caydırıcılık ilkesinin gücü olarak kullanmaktır. Keşmir bölgesindeki silahlanma yarışı genelde Güney Asya'daki güvenlik rekabetine özelinde ise bu rekabetin getirdiği güvenlik ikilemine neden olmaktadır. Askeri kapasite gücü farklılığının güvenlik ikilemini derinleştirdiği düşüncesinden hareketle Hindistan ve Pakistan'ın Askeri güçlerinin karşılaştırılması Tablo I 'de gösterilmiştir.

HİNDİSTAN VE PAKİSTAN'IN ASKERİ GÜÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

	<u>HİNDİSTAN</u>	<u>PAKİSTAN</u>
NÜFUS	1.326.093.247	223.500.636
SAVUNMA BÜTÇESİ	73.650.000.000 \$	12.275.000.000 \$
AKTİF ASKERİ PERSONEL	1.445.000	650.000
YEDEK ASKERİ PERSONEL	1.155.000	550.000
PARAMİLİTER KUVVETLER	2.527.000	500.000
SAVAŞ UÇAKLARI	542	357
SALDIRI HELİKOPTERİ	37	53

ROKET PROJEKTÖRLERİ	374	330
TANKLAR	4.730	2.680
DENİZ ALTI SALDIRI ARACI	17	9

(BU TABLO GLOBAL FİRE POWER'IN 2021 YILI ÜLKELERİN ASKERİ GÜÇLERİ İSİMLİ YAYINLANAN RAPORU İŞİĞİNDA HAZIRLANMIŞTIR.)

(<https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?country1=india&country2=pakistan>) (Tablo-I).

Bu tablodan hareketle; askeri kapasite farklılıkları ve silahlanma yarışı bölgede aktif şekilde devam etmektedir. Güney Asya ve Keşmir bölgesindeki bu silahlanma yarışının devletler için kaygıya, kaygısında güvenlik ikilemine dönüştüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Hindistan ve Pakistan arasında bölgesel güvenlik sisteminde meydana gelen artışlar/farklılıklar Keşmir bölgesine yönelik güvenlik tehditlerini arttırmaktadır. Bölgesel Güvenlik dinamiğindeki bu değişim güvenlik ikilemini derinleştirmektedir.

Sonuç

1947 tarihinde bağımsızlıklarını kazanan Hindistan ve Pakistan arasında ki Keşmir'in statüsünün netleştirilememiş olması iki ülkenin de Keşmir toprakları üzerinde hak iddia etmesine ve bu durumun bir sonucu olarakta savaşmalarına neden olmuştur. Keşmir halkının çoğunluğunu Müslümanların oluşturması nedeniyle Pakistan Keşmir'i kendisine ait bir parça olarak görmektedir. Aynı zamanda Pakistan kendi tarım ekonomisini ayakta tutmak içinde Keşmir de doğan önemli nehirlerle sahip olmak istemektedir. Çünkü Hindistan'ın Keşmir bölgesine hâkim olmasıyla birlikte nehirlerde Hindistan'ın kontrolüne geçecek ve Pakistan büyük bir su sorunuyla karşı karşıya kalacaktır. Öte yandan Hindistan içinde Keşmir büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle Keşmir'in jeopolitik konumu nedeniyle Güney Asya da söz sahibi olmak, kendi sınırlarını korumak, önemli ticaret yollarına sahip olmak Hindistan için mühim bir mevzudur. Keşmir bölgesi Hindistan ve Pakistan arasında tampon bölge konumundadır. Pakistan ve Hindistan birbirlerine karşı hissettikleri güvensizlik nedeniyle daima birbirlerini düşman olarak algılamışlardır. Bu durum iki ülkenin de birbirini tehdit olarak algılaması sonucu güvenlik ikileminde kalmaları sonucunu doğurmaktadır. İki ülke arasında tampon bölge olan Keşmir ise yaşanan bu güvenlik ikilemini daha da derinleştirmektedir. Keşmir'e hangi ülke hâkim olursa olsun bu durum diğer ülkenin sınırları üzerinde tehlike yaratacak ve birbirlerine karşı tehdit hisseden iki düşman ülke için çatışma kaçınılmaz olacaktır. Bu durum açık bir şekilde iki ülke arasında Keşmir bölgesinin yaşanan güvenlik ikileminin derinleştiğinin bir göstergesidir.

Keşmir bölgesinde üzerinde 1947, 1965 ve 1999 tarihlerinde doğrudan savaşa giren Hindistan ve Pakistan savunma harcamalarını, silahlanma kapasitelerini ve askeri kapasitelerini sürekli olarak artırmıştır. 1998 yılının Mayıs ayında ilk olarak Hindistan nükleer testler gerçekleştirmiştir. Hindistan'ın nükleer çalışmalarını hangi ülkeye karşı kullanacağı hususu belirsizlik taşımakla beraber ilk olarak bu durumu kendisine yönelik tehdit olarak algılayan Pakistan da nükleer testler gerçekleştirmiştir. Bu nükleer testler sonucunda iki ülkede birbirlerinin şehirlerini bombalayabilecek uzun menzilli füzeler elde etmiştir. Bu durum Hindistan ve Pakistan arasında açık bir şekilde güvenlik ikilemi yaşandığını göstermektedir. Hindistan ve Pakistan birbirlerinin niyetlerinden emin olmamakla beraber her iki devlette birbirine karşı korku ve şüpheyle yaklaşmakta ve savunma güçlerini giderek artırmaktadır. Geçmişten günümüze kadar gelen silahlanma yarışının yanına nükleer silah yarışı da eklenmiş ve güvenlik ikilemi iki devlet arasında bir paradoks oluşturarak sürekli birbirlerini tehdit olarak algılamalarına ve daha fazla güç biriktirmelerine yol açmıştır. Keşmir bölgesi günümüzde hala iki ülke arasında bir mesele olarak durmakta ve artık nükleer güç olan Hindistan ve Pakistan'ın yaşadığı güvenlik ikilemini daha da derinleştirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abedin, MJ, & ÖZTÜRK, A. (2017), Keşmir Sorunu ve Hindistan-Pakistan Nükleer Silahlanma Yarışına Etkisi.
- Al-ahsan, A. (2017). Bitmeyen Keşmir İhtilafı ve Çağdaş Küresel Yönetim ve Barış Üzerindeki Etkileri. *Al-Shajarah: Uluslararası İslam Düşüncesi ve Medeniyeti Enstitüsü (istac) Dergisi*, 22 (1), 1-27.
- Ali, C. M. (1983), "The Emergence of Pakistan", University of Punjab, Lahore.
- Arı, T. (2000). *Global politika ve Güney Asya: Keşmir sorunu ve nükleer yarış*. Alfa.
- Asef, M. B. (1971, November). Azad Kashmir: A Colony of the Islamic Republic of Pakistan. In *Pakistan Forum* Vol. 2, No.2, Middle East Research and Information Project (MERIP).
- BAYRAM, D. Ç. Keşmir Çatışmasının Tarihsel Kodları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7(1), 221-232.
- Butterfield, H. (1951). *History and Human Relations*.
- Chakma, B. (2004), *Strategic Dynamics and Nuclear weapons Proliferation in South Asia*, Bern: European Academic Publishers,
- Çebi, E. (2018), Keşmir Raporu: Tarihî Süreç ve Bölgeye Dair Çözüm Önerileri, Araştırma 75, İNSAMER, Ağustos
- Eryüksel, a. (2017). Hindistan alt Kıtası'nda Pakistan ile Hindistan Arasında Kanayan Bir Yara: keşmir. *Doğu Araştırmaları*, (17), 47-56.
- Ganguly, S. & Bajpai, K. (1994). India and the Crisis in Kashmir. *Asian Survey*, 34(5), 401-416.
- Ganguly, Ş. (2002). *Conflict unending: India-Pakistan Tensions since 1947*. Columbia University Press.
- Herz, J. H. (1950). Idealist internationalism and the security dilemma. *World Politics: A Quarterly Journal of International Relations*, 157-180.
- Jervis, R. (1978). Güvenlik İkilemi Altında İşbirliği. *World Politics: A Quarterly Journal of International Relations*, 167-214.
- Kalis, NA ve Dar, SS (2013). Keşmir'in Jeopolitik Önemi: Hint-Pak İlişkilerine genel bir bakış. *IOSR Beşeri Bilimler ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 116.
- Lambeth, B. S. (2012). Airpower in India's 1999 Kargil War. *Journal of Strategic Studies*, 35(3), 289-316.
- McCarthy, M. (2002) A Subject of Dispute: A Legal Analysis of the Claims of India and Pakistan to Kashmir, Durham theses, Durham University.
- Mermer, C. (2018), Keşmir Sorunu ve Pakistan Hindistan İlişkileri Üzerine Etkisi ss.367.
- Mermer, C. (2020), Hindistan ve Pakistan İçin Tarihi Kısaç; Keşmir Sorunu, Rapor, no 75, ss. 28.
- Posen, BR (1993). Güvenlik ikilemi ve etnik çatışma. *Hayatta kalma*, 35 (1), 27-47.
- Sidhu, W. P. S. (2006). The international community and Kashmir: mission impossible. *Kashmir: New Voices, New Approaches*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 171-186.
- Şahbaz, D. İki ulus teorisi ışığında Pakistan'ın kuruluşu ve bir sorunsal olarak Keşmir.

Global Fire Power (<https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?country1=india&country2=pakistan>) E.T 20.03.2021.

Kargil çatışması

http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/in_depth/south_asia/2002/india_pakistan/timeline/1999.stm E.T 27.03.2021

https://insamer.com/tr/kesmir-raporu-tarih-surec-ve-bolgeye-dair-cozum-onerileri_1584.html
Emrin Çebi (2018) E.T 18.03.2021

<https://www.sde.org.tr/analiz/aci-tebessum-ulkesi-kesmir-analizi-20327> Sinan Tavukçu
(2020) E.T 15.03.2021

Pakistan'ın Cephaneliğindeki Füzeler, NTV arşiv,
(<http://arsiv.ntv.com.tr/news/154803.asp#BODY>) E.T 20.03.2021

Pakistan ve Hindistan'ın silahlanma yarışı, NTV arşiv,
(<http://arsiv.ntv.com.tr/news/154803.asp>) E.T 21.03.2021

Sıprı Arms Transfers Database 20 Feb
2017.(<https://www.sipri.org/commentary/blog/2017/state-major-arms-transfers-8-graphics>)
E.T 20.03.2021

MARDİN'DE KOLERA SALGINI (XIX. YÜZYIL)**Eylem ÖZTÜRKÇİ**

Doktora Öğrencisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-0434-7717

ÖZET

Salgın hastalıklar, tarih boyunca dünyanın birçok yerinde devletleri ve insanları etkilemiştir. Bu salgın hastalıklardan biri olan kolera, XIX. Yüzyıl başlarında Hindistan'ın Ganj Nehri'nde ortaya çıkmış, ticaret yolları ve Hindistan'dan Hicaz'a gelen hacılar vasıtasıyla tüm dünyaya yayılmıştır. 1822'de Basra Körfezi'nden, Bağdat yoluyla Anadolu ve Akdeniz sahillerine ulaşarak Osmanlı coğrafyasında yayılmıştır. Bundan sonra gerek büyük salgınlar gerekse ara salgınlar halinde Osmanlı topraklarından eksik olmamış ve büyük çaplı zayiata sebep olmuştur. Diyarbakır Vilayetine bağlı bir sancak olan Mardin'de de farklı zaman dilimlerinde kolera etkili olmuştur. İlki 1848'de yaşanan kolera salgını halk arasında paniğe sebep olmuş ve halkın bir kısmı şehri terk etmiştir. Bu salgından sonra 1865'te yaşanan salgında da şehir kasıp kavrulmuş, birçok insan ölmüştür. Devlet, hastalığı kontrol altına almak amacıyla çeşitli önlemler almıştır. Tabip ve eczacılar büyük gayretler gösterip hasta olan kişileri tedavi etmişlerdir. Bu hizmetleri karşılığı kendilerine maaş ve harcırah ödenmesi yoluna gidilmiştir. Musul kaynaklı 1890'da ortaya çıkan kolera hastalığı da Mardin'i etkilemiş, sağlık çalışanları buraya gönderilip tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu sıhhi korunma tedbirleri alınmaya çalışılırken ahalinin desteği önemsenmiştir. Temizlik işlerinin yol, sokak ve hanelere ait kısmı ahaliye yaptırılmıştır. Alınan bu tedbirlerin yanı sıra karantina uygulanmış ve şehir kordon altına alınmıştır. Hastalığın çıkış yerinden dışarı yayılmasını engellemek, aynı yerde imha edilmesini temin etmek maksadıyla uygulanan bu yöntemle, giriş-çıkışlar denetim altında yapılmıştır. Hastalığın yok olması üzerine de kordon uygulamasına son verilmiştir. Mardin'deki kolera salgınında uygulanan bir diğer tedbir de tahaffuzhanenin kurulmasıdır. 1895 yılında etkili olan salgınını kontrol altına almak amacıyla burada bir tahaffuzhane yaptırılmıştır. Tahaffuzhanede, dışardan gelenler önce tıbbi muayeneye tabi tutulmuş, sonra eşya ve malları dezenfekte edilerek temizlik işlemlerinden geçirilmiştir. Bu çalışmanın amacı XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde birçok vilayette görülen kolera vakasının Mardin özelinde yol açtığı musap (hasta) ve ölüm vakalarının yanı sıra, bu salgına karşı alınan tedbirlerin neler olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Kolera, Salgın hastalık.**CHOLERA EPIDEMICS IN MARDIN (XIX CENTURY)****ABSTRACT**

Epidemics have affected states and people in many parts of the world during history. Cholera, which is one of these epidemic diseases, emerged in the Ganges River of India at the beginning of XIX century and spread all over the world via trade routes and pilgrims from India to the Hejaz. In 1822, it spread through the Ottoman geography by reaching the Anatolian and Mediterranean coasts from the Persian Gulf via Baghdad. After that, both large epidemics and intermediate epidemics took place on the Ottoman lands and caused large-scale casualties. Cholera was also effective in different time periods in Mardin that was a sanjak of Diyarbakır Province. The cholera epidemic, the first of which emerged in 1848, caused panic among the people and some of the people left the city. After that epidemic, the city was scorched in the epidemic in 1865, and a lot of people died. The state took various measures to

control the disease. Doctors and pharmacists made great efforts to treat sick people. In return for those services, they were paid salaries and allowances. The cholera disease originating from Mosul, which emerged in 1890, also affected Mardin and health professions were sent there and measures were tried to be taken. While trying to take those sanitary protection measures, the support of the people was given importance. The part of the cleaning works belonging to the roads, streets and households was carried out by the people. In addition to those measures, quarantine was implemented and the city was cordoned off. With this method, which was applied to prevent the spread of the disease from the exit place and to ensure that it was destroyed in the same place, the entrances and exits were made under control. Cord application was terminated after the disappearance of the disease. Another measure applied in the cholera epidemic in Mardin was the establishment of a quarantine station. So as to control the epidemic that was effective in 1895, a quarantine station was built here. In the quarantine station, those coming from outside were first subjected to a medical examination, then their belongings and goods were disinfected and cleaned. The aim of this study is to reveal the measures taken against this epidemic, as well as the cases of cholera (patients) and deaths caused by the cholera case in many provinces of the Ottoman Empire in the 19th century, especially in Mardin.

Key words: Mardin, Cholera, Epidemics.

MATEMİN SEMBOLÜ ŞEHİR: İŐGALDEN KURTULUŞA BURSA (1920-1922)

Dr. Öğr. Üyesi Sedef BULUT

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

ORCID: 0000- 0002-5525-584X

ÖZET

Batı Anadolu'da genel taarruza geçen Yunanlılar, 8 Temmuz 1920 günü Bursa'da hükümet konağıyla Belediye dairesini işgal etmişlerdi. Yunanlılar Bursa'da askeri bir idare kurarak halk üzerindeki baskılarını her geçen gün artırmışlardı. Köylülerin ellerindeki ürünlere, Yunan askeri iāe idaresi tarafından el koyulmuştu. Bunun yanı sıra Bursa'da yerli Rumlar ve Ermenilerden oluşan çeteler, Yunan askerlerinin himayesinde Bursa civarındaki köylerde yağma ve mezalimlerde bulunmuşlardı.

İşgal ve zulüm bütün şiddeti ile devam ederken Yunanlılar, Hürriyet ve İtilafçı memurlar vasıtası ile Milli Mücadele yanlısı yöneticileri cezalandırma yoluna gitmişlerdi. Bununla birlikte *Mücadele*, *İntibah* gibi gazetelerde Yunanlılar lehinde yazılar yazılmıştı.

Bursa'nın işgali Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) büyük bir tepki ile karşılandı. İzmir'in işgalinden bir yıl sonra Osmanlı devletinin eski başkenti olan Bursa'nın işgali halk arasında da büyük bir infial yarattı. Hatta 10 Temmuz 1920'de bir grup milletvekilinin verdikleri önerge üzerine, TBMM Başkanlık kürsüsüne yas alameti olarak siyah örtü serildi. Bu örtü daha sonra Yunan işgali altındaki tüm şehirlerin uğradığı zulmün simgesi oldu. 6 Eylül 1922'de Türk ordusu İzmir'e doğru ilerlerken, Meclis kürsüsündeki siyah örtü yine milletvekillerinin teklifleri üzerine kaldırıldı. 10 Eylül 1922'de ise Bursa'nın işgali sona erdi.

Bu bildiride, Bursa'nın, işgalin sembolü haline gelmesi ve bunun kamuoyundaki tesirleri üzerinde durulacak, TBMM Zabıt Cerideleri, arşiv belgeleri, basın, telif ve tetkik eserler çerçevesinde konu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Bursa, Yunan mezalimi, siyah örtü, TBMM, işgal, kurtuluş.

A SYMBOLİC CITY OF THE MOURNING: BURSA STARTING FROM OCCUPATION TO FREEDOM (1920-1922)

ABSTRACT

The Greeks who already started an attack in Western Anatolia, occupied the government office and the municipality office in Bursa on July 8, 1920. By establishing a military administration in Bursa, the Greeks increased their pressure on people day by day. The products of the peasants were captured by the Greek military administration. In addition, gangs of local Greeks and Armenians in Bursa carried out looting and atrocities in the villages around Bursa under the support of Greek soldiers.

While the occupation and persecution continued with all its violence, the Greeks tried to punish administrators who supported National Struggle through Liberal Union officials. Besides, articles favoring Greeks were written in newspapers such as *Mücadele* and *İntibah*.

The occupation of Bursa invoked a great reaction in the Turkish Grand National Assembly (TBMM). One year after the invasion of Izmir, the occupation of Bursa, the former capital of the Ottoman Empire, created a deep anger among people. In fact, upon the proposal of a group of deputies on July 10, 1920, a black cloth was laid on the rostrum of the Grand National Assembly of Turkey as a sign of mourning. This cloth later became the symbol of the persecution of all cities under Greek occupation. While the Turkish army was advancing towards İzmir on September 6, 1922, the black cloth was removed again upon the proposals of the deputies. Finally, the occupation of Bursa came to an end on September 10, 1922.

In this paper, it will be tried to evaluate the public reaction to the occupation of Bursa which became a symbol of all occupations within the framework of the documents in Grand National Assembly of Turkey, archival documents, press and research works.

Keywords: Bursa, Greek atrocities, Black cloth, Turkish Grand National Assembly, Occupation, Liberation.

TURGUT ÖZAKMAN'IN *ROMANTİKA* ROMANINDA YASAK AŞK**Dr. Öğr. Üyesi Mahir KARACAR**

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0003-0999-8949

ÖZET

Turgut Özakman, *Romantika* romanında yasak aşkı konu alır. Romanda yasak aşk üniversiteden istifa eden eski bir akademisyen ile onun eski bir öğrencisi arasında yaşanmaktadır. Doğan 1960 darbesinden sonra bazı akademisyenlerin üniversiteden atılmalarını protesto etmek için üniversitedeki görevinden istifa etmiştir. Küçük bir kırtasiye açan Doğan bir gün tesadüfen kendisini gören Arzu ile görüşmeye başlamıştır. Daha ikinci görüşmesinde Doğan eski öğrencisi Arzu'ya karşı bazı duygular hissetmeye başlamıştır. Neticede Doğan Arzu'ya aşkını itiraf edince Arzu'da kendisini sevdiğini söylemiştir. Romanda gerek Doğan ve gerekse Arzu ikisi de mutsuz bir evlilik yaşamaktadır. İkilinin evlilik hayatlarında mutluluğu bulamamaları onları bir boşluğa sürüklemiş ve neticede bu boşlukta yasak bir aşk doğmuştur. Romanda Arzu ve Doğan ikisi de yasak aşka adım atmadan önce vicdanen rahatsızlık duymakta ve bu noktada kararsızlık yaşamaktadır. Ancak ikisi de duygularına boyun eğerek ne yazık ki eşlerine sadakatsizlik göstermiş ve büyük bir ahlaki yozlaşmanın kucacağına düşmüşlerdir. Doğan ve Arzu arasındaki yasak ilişkide önceleri sınırlar vardır. Arzu el ele tutuşmaktan ileriye gitmeyeceklerini söylemiş, Doğan da bu sınırı kabul etmiştir. Ancak zamanla ikili bütün sınırları geçmişlerdir. Vuslat aşkı bitirir düşüncesinden hareketle Arzu ve Doğan'ın aşkının bitmesi beklenirken bu yasak aşk bitmemiş her geçen gün yeni boyutlar kazanmıştır. Arzu; Aziru, Albertina ve Azize olmak üzere üç farklı isim almıştır. Aziru ve Albertina aşkın cinselliğe dönüştüğü dönemde Arzu'nun almış olduğu isimdir. Azize ise Arzu'nun torun sahibi olup da eski sınırlarına çekilerek bir aşk yaşamaya karar verdiği dönemdir. Neticede Arzu torun sahibi olduktan sonra aşkı yeni bir boyut kazanmıştır. Denebilir ki bu noktadan sonra Arzu ve Doğan'ın aşkı dostluğa dönmüştür. Böylece 1962'de başlayan bu yasak aşk takvimler 1989'u gösterdiğinde bile hâlâ devam etmektedir. Bu çalışmamızda *Romantika* romanında yasak aşk konusu incelenmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken öncelikle aşk tanımlanmaya çalışılmış, aşkın Doğu ve Batı medeniyetlerinde nasıl algılandığı gösterilmiştir. Daha sonra Doğan ve Arzu'nun uzun yıllar boyunca devam eden yasak aşkının nasıl ve neden başladığı anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özakman, *Romantika*, Aşk, Yasak Aşk**FORBIDDEN LOVE IN TURGUT ÖZAKMAN'S *ROMANTİKA*****ABSTRACT**

Turgut Özakman deals with forbidden love in his novel *Romantika*. In the novel, forbidden love is experienced between a former academic who resigned from the university and a former student of his. Doğan resigned from his post at the university to protest the expulsion of some academics from the university after the 1960 coup. Doğan, who opened a small stationery shop, started to meet with Arzu, who saw him by chance one day. In his second meeting, Doğan started to feel some feelings towards his former student Arzu. As a result, when Doğan confessed his love to Arzu, Arzu also said that he loved her. In the novel, both

Doğan and Arzu live in an unhappy marriage. The fact that the couple could not find happiness in their married life dragged them into a void, and as a result, a forbidden love was born in this void. In the novel, both Arzu and Doğan feel uncomfortable with their conscience before taking a step into forbidden love and are indecisive at this point. However, both of them gave in to their feelings and unfortunately showed unfaithfulness to their spouses and fell into the lap of great moral corruption. There were limits to the forbidden relationship between Doğan and Arzu. Arzu said that they would not go further than holding hands, and Doğan accepted this limit. However, over time, the couple crossed all borders. Based on the idea that Vuslat will end love, while Arzu and Doğan's love was expected to end, this forbidden love did not end and gained new dimensions with each passing day. Desire took three different names: Aziru, Albertina and Azize. Aziru and Albertina is the name that Arzu took when love turned into sexuality. Azize, on the other hand, is the period when Arzu has grandchildren and decides to have a love affair by retreating to her old borders. After all, after Arzu had grandchildren, her love gained a new dimension. It can be said that after this point, the love of Arzu and Doğan turned into friendship. Thus, this forbidden love, which started in 1962, continues even when the calendars show 1989. In this study, the subject of forbidden love in the *Romantika* novel has been tried to be examined. While doing this, first of all, love was tried to be defined and how it was perceived in Eastern and Western civilizations was shown. Then, it is explained how and why the forbidden love of Doğan and Arzu, which continued for many years, began.

Keywords: Turgut Ozakman, *Romantika*, Love, Forbidden Love

Giriş

Türk edebiyatında en çok işlenen konu şüphesiz aşktır. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı, Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı ve Yeni Türk Edebiyatı hepsi de kaynağını aşktan almaktadır. Aşk teması Türk edebiyatından çıkarılacak olursa edebiyatın temeli yıkılır. Böylesine önemli bir konuyu tanımlamakta oldukça zordur. İskender Pala aşkı şöyle tarif etmektedir:

Aşk (ışk) kelimesinin sözlük anlamı ‘sarmaşık’ demektir. Bahçeye düşen sarmaşık tohumu nasıl bütün bahçeyi sarıp sarmalar, hatta dışarı taşarsa; gönle düşen aşk tohumu da bedeni sarıp sarmalar, oradan etrafa yayılır. Nice fidanlar, selviler, çınarlar, bir sarmaşık tarafından sarılınca gitgide sarmaşık dalları arasında görünmez oluyorsa, aşk sarmaşığı da insan fidanını öyle kaplayıp görünmez eyler, yok eder. Sarmaşığın özelliği, sarıldığı ağacı içten içe kurutması, bitirmesi, sonunu hazırlamasıdır. Nitekim aşk da insanı sarınca onu içten içe eritip yok eder. Dıştan görünen yalnızca aşktır ve aşık da çevresini görmez olur (2005: 27).

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye aşkta akıl ve mantık aranmaması gerektiğini aşkın bir nevi delirmek olduğunu ifade etmektedir. Aşık bu halden ya kendini öldürerek ya da derdinden ölerək kurtulabilir, yoksa başka bir şekilde bu dertten kurtulamaz. Bu yönüyle aşk sarhoşluk gibidir. Kişi sevdiğini gördüğü andan itibaren iradesini kaybeder ve sarhoş olur (İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'den Aktaran: Özcan, 2008: 18). Alberoni “[y]aygın kanıya göre gerçək aşk, küçük uyuşmazlıkların kendiliğinden aşıldığı sürekli bir mutluluk ve mükemmel bir anlayış durumudur” (2006: 34) der. Nevzat Tarhan ise aşk için şöyle demektir: “Aşk ruhumuzda yaşanırken bedenimizi vasıta olarak kullanır. Nefsimiz ister, kalbimiz sever, aklımız değerlendirir, bilincimiz tanımlar ve ruhumuz bağlanır” (2014: 11). Arthur Schopenhauer, Spinoza'nın aşkı şu şekilde tanımladığını ifade etmektedir: “Aşk/sevgi, dış bir neden tasarımının eşlik ettiği bir ürpertici uyarımdır” (Spinoza'dan Aktaran: Schopenhauer, 2011: 17). Peyami Safa “[d]ar bir anlayışa göre, aşk sevilmeğk arzudur. (...) Kimine göre de

aşk sevgilisinin vücuduna ve ruhuna sahip olmak ihtiyacıdır” (2016: 95) diyerek aşkı tarif etmeye çalışır. Son olarak Mehmet Kaplan “(a)şk sevmek demektir” (2016: 199) diyerek aşkı tarif etmiştir. Aşkın tanımı elbette bu kadarla sınırlı değildir. Konu üzerine söz söyleyen her sanatçı veya düşünür kendince bir aşk tanımı yapmıştır.

Tarhan tasavvuf felsefesinden hareketle aşkın “en kadim bilgi” olduğunu ifade etmektedir: “Tasavvuf ehli ‘Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim’ kudsî hadisini şöyle açıklar: Allah’ın kendi hüsnüne, cemaline aşkı neticesinde bir başka bilinçte bilinmek istemesi kâinatın yaratılma sebebidir. Allah, cümle kâinatı kendinden bir parça olarak yaratmıştır. Kâinata kendini yarattıklarının gözünden temaşa etmek için” (Tarhan, 2014: 25-26). Dolayısıyla tasavvuf felsefesi aşk kavramı üzerine inşa edilmiştir. Tasavvuf felsefesinde sevgili Allah olduğu için âşık bu dünyada yaşadığı süre içerisinde onu göremez ve ona kavuşamaz. Bundan dolayı mutasavvıflar ölümü istemekte ölüme “şeb-i arûs” (Mevlana) adını vermektedir. Genel itibarıyla Doğu edebiyatlarında ve felsefesinde ayrılık arzulanır, sevgiliye kavuşma “hamlık” olarak görülür. Safa aşkın büyüklüğünü tetikleyen unsurların başında sık görüşmemenin geldiğini düşünmektedir. Safa’ya göre daha çok eski zaman âşıkları için geçerli olan bu problem aşkın idealize edilmesini sağlamıştır (2016: 104). Safa “Aşkın doğması için sevgiliyi görmek, aşkın büyümesi için sevgiliyi görmemek lâzımdır.” (2016: 111) demektir. Yine Doğu edebiyatında ve felsefelerinde aşkın kademeli olarak ilerlediğinden bahsedilmektedir. Âşık önceleri sevgiliye kavuşamadığı için çok üzülmeğe ise de zamanla bu duruma alışarak bu durumu kanıksamaktadır. Artık olgunluğa erişen âşık aşkın derdinden yakınmaz:

Tıpkı bunun gibi sevginin başlangıcında seven feryat figan eder, ağlayıp inler, yanar yakılır, kalbindeki ateşin dumanı ağzından ah olarak çıkar. Ama sevgi kemale erip de sevenin varlığını ele geçirincede artık inlemeler ve ağlamalar son bulur, seven latif bir cisme dönüşür; kusurluluk biter, paklık başlar. Yani ateşin alevi büyüdüğü vakit dumanı azalır, hatta kaybolur gider. Bu durumda sevilen seven için kesif bir dumana dönüşür. Hem de bütün alevi örten bir duman (Pala, 2013: 2-3).

Doğu edebiyatı ve aşk deyince ilk akla gelen elbette divan şiiri olmaktadır. Divan şiirinde bir sevgilinin birden çok âşığı bulunmaktadır. Dolayısıyla her şair de kendisini bir âşık olarak görmekte ve en büyük acıyı kendisinin çektiğini düşünmektedir. Divan şairine göre ayrılık acısı âşığı olgunlaştırmaktadır. Bundan dolayı şair daha fazla ayrılık acısı çektiğini göstermeye çalışarak aşkı ispat etmeye çalışır (Pala, 2005: 59). Bu bilgilerden hareketle Doğu edebiyatında vuslat değil hicranın makbul görüldüğü iddia edilebilir.

Batı edebiyatında ve felsefesinde durum biraz daha farklıdır. Arthur Schopenhauer, aşk ve cinsellik arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu düşünür. Bu noktada tensel zevkten uzak bir düşünce ile âşık olduğunu iddia edenlerin kendisini çok takdir etmeyeceğini söyler ve bu konudaki fikirlerini şöyle açıklar: “Çünkü bütün aşklar, istedikleri kadar uçarı, tensellikten, dünyevilikten uzak, ayakları yerden kesik görünsünler, sadece cinsel dürtüde temellenirler; hatta bu âşıklık hali, sadece yakından belirlenmiş, daha özelleşmiş, hatta sözcüğün en dar anlamıyla bireyselleşmiş cinsel dürtüdür” (2011:17). Aşkı bilimsel bir gözle tetkik etmeye çalışan Schopenhauer doğrudan aşkı cinsellikle bağdaştırmaktadır. Schopenhauer gibi katı görüşlere sahip olmayan Batılı düşünürler bile aşkı belli bir mantığa oturtmaya çalışır. Örneğin LaFollette sevmek üzerine değerlendirme yaparken tarafların neden birbirlerini sevdiklerini bilimsel temellere oturtmaya çalışır ve şöyle der: “Sonuçta, hem seven hem de sevilen, birtakım nedenlerden ötürü sevmek ve sevmek ister; ve bu nedenler her birinin karakter özelliğine dayanmalıdır. Ancak söz konusu olan herhangi bir karakter özelliği de değildir, yalnızca insanın kimliğini oluşturanlar önemlidir. Bu ise, paranın neden sevmek için iyi bir neden olmadığını açıklamaktadır” (1999: 84). Oysa Doğu edebiyatında ilk görüşte aşk

söz konusudur. Âşık sevgiliyi görür görmez ona vurulduğu için onun aslında âşık olmak için mantıklı bir gerekçesi yoktur. Çünkü bu gerekçeleri bilecek kadar sevgiliyi tanımamaktadır. Âşık sevgilinin güzelliğine vurulmuştur. Yine konu üzerine düşüncelerini ileri süren İskender Pala Doğu ve Batı edebiyatlarında aşkın ele alınmasının farklılık arz ettiğini belirtir. Söz gelimi Batı şiirinde şair sevgilisinden bahseder adını anar mahremiyetlerini anlatabilir. Oysa Doğu şiirinde şair sevgilisinden bahsetmekle beraber mahremiyetlerini açığa çıkarmaz, öyle ki çoğu zaman sevgilisinin adını anmaktan bile imtina eder (Pala, 2005: 34).

Modern Türk edebiyatının ilgilendiği bir konu da yasak aşktır. Yasak aşk üzerine değerlendirme yapan Nurullah Çetin yasak aşkı şöyle tarif etmiştir: “‘Yasak aşk’ ifadesiyle kastedilen, evli erkek ya da kadınların; özellikle de kadınların yasal bir evlilik sınırları içinde kalarak başka karşı cinsleriyle gizlice yaşadıkları aşktır” (2002: 19). Nurullah Çetin yasak aşkın romanlarda işlenmesinin nedenlerini şöyle açıklamaktadır:

Yazarların bu temaya eğilmelerinde Fransız realist romancıların etkisi olduğu muhakkaktır. Ayrıca romanı sürükleyici, dikkat çekici yapan etkenlerden biri de okuyucunun gizli şeylere olan merak güdüsüdür. Evli iki insanın aşkı o kadar ilgi çekici değildir ama toplum, kanunlar ve din tarafından onaylanmayan ve gizli gizli yaşanan yasak bir aşk, okuyucu için oldukça ilgi çekicidir. Dolayısıyla romancıların böyle bir temaya yer vermelerinde değişik etkenler rol oynamıştır (2002: 19).

Modern Türk edebiyatında yasak aşk konusunun işlendiği en meşhur eser Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* romanıdır. Romana isim olarak da verilen yasak aşk romanının temelini teşkil eder. Yine Cumhuriyet Dönemi Türk romanlarından *Romantika* romanında bu konu işlenmiştir.

Romantika Romanı

Doğan Hoca “sanat tarihi kürsüsünde doçenti[r]” (Özakman, 2017: 6). 27 Mayıs 1960 darbesinde 147 öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırılmasını protesto etmek için istifa etmiştir. Doğan'ın eşi bu istifa olayı karşısında eşine destek olmak bir yana onu ağır şekilde eleştirmektedir. “‘Sana mı kaldı dünyayı düzeltmek’” (Özakman, 2017: 6) diyen eşi Doğan Hoca'yı bu noktada yalnız bırakmıştır. Eşinden istediği desteği bulamayan Doğan hayal kırıklığına uğramıştır. Bir süre iş aramış ancak herhangi bir iş bulamamıştır. Sonunda küçük bir kırtasiye dükkânı açmaya karar vermiştir. Eşi bu kararına da sert tepki göstermiştir. Çünkü “küçük bir esnafın eşi olmayı bir türlü onuruna yedireme[mekte]di[r]” (Özakman, 2017: 7). Eşinin bu tutumu Doğan'ın ondan uzaklaşmasına yol açmıştır. Zaten ilişkilerinde soğukluk bulunan çiftin arası iyice açılmıştır. Aslında Doğan bu olaylardan önce de karısı ile ayrı dünyaların insanları olduklarını anlamıştır. Ancak bunu anladığında artık çok geçtir evli ve çocuklu bir ailedirler: “Bir antik heykel kadar da ruhsuz olduğumu anladığım zaman, artık iş isten geçmişti. İki çocuklu dışı süslü, içi çürük bir aileydik.” (Özakman, 2017: 11) cümlesi ile özetlenen Doğan'ın hayatı bu şekilde sürmektedir. Eşinin bu tutumu Doğan'ın kendisinden uzaklaşmasına yol açtığı gibi zaman içinde onun başka birinde aşkı aramasına da yol açacaktır.

Doğan üniversiteden ayrıldıktan sonra tek destekçisi küçük kızı Şirin'dir. Şirin'in başından bir evlilik geçmiş boşanınca tekrar baba evine dönmemiş kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmaktadır. Annesi Şirin'in yaşam tarzından dolayı Şirin ile de pek iyi anlaşmamaktadır. Lakin baba kız ara ara buluşup beraber vakit geçirmektedir. Hatta Şirin bu buluşmalara arkadaşlarını da getirmektedir. Babasının annesi ile arasında herhangi bir gönül bağı kalmadığını bildiğinden arkadaşı Sanem ile babasının arasını yapmayı bile denemiştir. Lakin Doğan, Sanem de istekli olduğu halde bu işe rıza göstermemiştir. Şirin babasının neden gönülsüz davrandığını babasının hatıra defterini okuyunca anlayacaktır. Doğan, kalp krizi geçirip hastaneye kaldırılınca Şirin onun hatıra defterini odasında bulup okumuştur. Hatıra

defteri özel bir Őifreyle yazılmıştır; ancak Şirin ve Sanem bu Őifreyi çözmeyi başarmıştır. Defterde Doğan ve Arzu'nun yasak aşkı anlatılmaktadır.

Doğan, yeni açtığı kırtasiyesinde otururken dışarıda eski bir öğrencisi onu görerek içeri girmiştir. Arzu, Doğan'ın üniversiteden istifa ettiğini ve kırtasiye açtığını duyunca çok Őařırmıřtır. Ertesi gün çay ocağı ve çay takımı alarak kırtasiyeye gelmiştir. Schopenhauer'in tezine göre aşkın temelinde cinsel dürtü yatmaktadır (2011: 17). Romanda Doğan'ın aşkının başlaması bu minvalde olmuştur. Arzu'nun güzelliği daha ikinci gelişinden itibaren Doğan'ın dikkatini çekmiştir: "Lanet olası bakışlarım ikide bir biçimli bacaklarına kayıyor. Diz kapakları gamzeliymiş. Bilekleri ince. Kendimi zorlukla topladım" (Özakman, 2017: 45). Görüldüğü gibi Doğan'ı ilk etkileyen Arzu'nun maddi yönü olmuştur. Doğan'ın hem de bir öğrencisinden gördüğü andan itibaren etkilenmesinin temelinde karısı ile yaşadıkları olumsuzluklar vardır. Karısı ile mutlu bir hayat süremeyen Doğan'ın ilk etapta cinsel dürtülerle Arzu'ya yöneldiği görülmektedir. O gün biraz sohbet ettikten sonra Arzu kırtasiyeden ayrılmıştır. Ancak Doğan'ın aklı Arzu'da kalmıştır: "Olayları düşünürken aklım Arzu'ya takılıp kaldı. İçimde ayaklanan bazı başıboş duyguların, bir kırlangıç sürüsü gibi sessizce ve hızla, bu sıcak hayale doğru akmaya başladığını sezince dehşete düştüm" (Özakman, 2017: 48). Bu andan itibaren Arzu Doğan'ın içinde yavaş yavaş büyümektedir. Doğan önceleri bu duygularından dolayı vicdan azabı çekmektedir. Romanda Doğan'ın yaşadığı vicdan azabı Şöyle dile getirilmektedir: "Bana güvenmekten başka kusuru olmayan, evli barklı, hayatından memnun bir öğrencim hakkında birtakım haksız, yakışsız duygulara kapıldığım için de utandım" (Özakman, 2017: 50). Doğan bu noktada gönlü ve aklı arasında gidip gelmektedir. Sonuçta yasak aşkın gayri ahlaki bir durum olduğunu bilmektedir. Özellikle de gönlünü kaptırdığı kişinin eski bir öğrencisi olması onu daha büyük bir çıkmaza sürüklemektedir. Ancak duygularına söz geçiremeyen Doğan teselliyi sadece onu görmekle yetinmekte bulur. "Hiç olmazsa ara sıra görür, havasında yaşardım. Bu da bana yeter de artardı bile" (Özakman, 2017: 53). Doğan bu duygular içerisinde boğuşurken Arzu ve sınıf arkadaşları her pazar Doğan'ın kırtasiyesinde buluşmaya karar vermiştir. Bu görüşmeler Doğan Hoca'nın ilgisini iyice artırmıştır: "Yakın olmaktan korkuyorum. Sevgim ten tutkusuna dönüşmek üzere." (Özakman, 2017: 55) diyen Doğan Arzu'ya karşı cinsel duygular beslediğini kabullenmiştir. Eşinin de kayıtsızlığı sonucu Doğan'ın bu duyguları aşka evrilmiştir. Nitekim 1 Mayıs günü Gül Bahçesinde buluştuklarında Doğan, Arzu'ya aşkını itiraf etmiştir. Bu itiraf karşısında Arzu'da Doğan'ı sevdiğini şu cümlelerle dile getirmiştir: "Benim de içimde eskiden beri sizin için bir mum yanıp dururdu zaten. Kolayca anlayabileceğiniz sebeplerle bu küçük ateşi büyütmemek için çok savaştım. Ama olmadı başaramadım" (Özakman, 2017: 61). Görüldüğü gibi Arzu da tıpkı Doğan gibi duygularına kapılmamak için kendisi ile çok mücadele etmiştir. Ancak o da tıpkı Doğan gibi duygularına yenik düşmüştür. Böylece romanda uzun yıllar sürecek bir yasak aşk başlamıştır.

Aslında Arzu da tıpkı Doğan gibi eşinden uzak kaldığı için bu yasak aşka sürüklenmiştir. Romanda alınan şu parçadan da anlaşılacağı üzere aslında Arzu severek evlenmemiştir: "Babası, 'Namuslu, becerikli, dürüst, işi de iyi, daha ne istiyorsun?' diye bastırıyordu. Annesi de öyle. Zavallı Arzu karşı çıktı ama ne çare, sonunda boyun eğdi" (Özakman, 2017: 49). Annesinin ve babasının zoru ile Arzu bu evliliğe razı olmuştur. Neticede evlendikten sonra Arzu ve kocası arasında bir aşk gelişmemiştir. Arzu aralarındaki soğukluğu ve uzaklığu Şöyle dile getirmektedir: "İşlerinin bir kısmı Ankara dışında. O yüzden sık sık oralara gider. Burada olduğu zaman da eve genellikle geç ve içkili gelir. Bir sürü uğraşı, ilişkisi, siyasi hesapları var. Ortak yanımız yok gibi bir şey" (Özakman, 2017: 63). Görüldüğü gibi Arzu ve kocası iki farklı dünyanın insanıdır. Üstelik kocasının başka kadınlarla da ilişkisi vardır ve Arzu bunları bilmektedir. Bu açıdan bakıldığında denilebilir ki evlilikleri formalite icabı devam etmektedir. İkiliiyi bir arada tutan küçük kızlarıdır. Tarhan bütün insanların bağlanmaya gereksinim

duyduğu görüşündedir. Ona göre kadınların bağlanma ihtiyacı erkeklerinkinden fazladır: “Bütün canlılarda bağlanma ihtiyacı vardır. Bağlanma duygusunun ortaya çıkmasında kadın erkek farkı önemlidir. Bunun biyolojik bir açıklaması vardır. Oksitosin hormonu erkeklerle oranla kadınlarda daha çok salgılanır. Bu, aynı zamanda annelik hormonudur. Kadınların kolay bağlanmalarının nedeni duygusal açıdan daha disiplinsiz olmaları değildir. Vücut kimyamız bağlanma ihtiyacımızı da yönetir” (Tarhan, 2014: 21). Bu noktadan bakıldığında eşine bağlanamayan Arzu’nun Doğan’a bağlanması kaçınılmaz olmuştur. Bununla birlikte Arzu’nun ve Doğan’ın eşlerinin onlara istedikleri sevgiyi vermemeleri Arzu ve Doğan’ın yasak aşk yaşamalarını haklı çıkartmaz. Neticede ahlak kuralları ve eşlere karşı olması gereken sadakat bağı yasak aşka mani olmalıdır. Ancak Arzu ve Doğan vicdan ve duyguları arasında çok gidip gelmişler ne yazık ki ikisi de duygularına yenilmişlerdir. Roman bu yönüyle *Aşk-ı Memnu* romanını hatırlatmaktadır. *Aşk-ı Memnu* romanında da Bihter ve Behlül duygularına yenilerek yasak aşka adım atmışlardır. İki roman arasındaki fark ise romanların sonudur. *Aşk-ı Memnu*’da yasak aşk ortaya çıkmış, Bihter bu hatasını canıyla ödemiştir. Oysa *Romantika* romanında yasak aşk ortaya çıkmaz üstelik kahramanlar romanın sonunda bile mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir.

Romanda Arzu da Doğan’a âşık olduğunu söyleyince aralarında mesafeli bir ilişki olmasını istemiştir. Arzu için el ele tutuşmak sınırdır. Bunun ötesine geçemeyeceğini Doğan’a söylemiş ve Doğan da bu şartı kabul etmiştir. Arzu da Doğan da daha ileriye gitmeden birbirlerini sonsuza dek sevecekleri yönünde birbirlerine teminat vermektedir: “Hayır yavrum, sahici bir sevgi tükenir mi, bir ömüre bile sığmaz. (...) İstiridye hayatında nasıl bir tek inci yapabiliyorsa, ben de ancak bir kez sevebilirim ve sizi seviyorum” (Özakman, 2017: 72). Roman bu yönüyle de kısmen *Eylül* romanını hatırlatmaktadır. Romanda Suad ve Necip birbirlerini sevdiği halde sırf Süreyya’ya ihanet etmemek için sevgilerini kalplerine gömerler. İkisi de Süreyya’ya leke getirecek bir hareket içerisine girmez. *Romantika* romanında da romanın başlarında Arzu ve Doğan’ın aşkı böyle bir görünüm vermektedir. İkisinin eşlerini aldatmadan yasak aşkın son bulacağı sezilmektedir. Ancak durum böyle olmamıştır.

Arzu ve Doğan birbirlerine açıldıktan sonra sınırlı bir şekilde görüşmüştür. Çift genellikle gece telefonda görüşmekte ara sıra da Ankara’nın تنها yerlerinde buluşmaktadır. Bu buluşmalarda Arzu’nun çizdiği sınır olan el ele tutuşmanın ötesine geçmemektedirler. Çiftin bu kaçamak buluşmaları ve telefonla görüşmeleri aralarındaki aşkı iyice artırmıştır. İskender Pala âşğın vuslatı mı yoksa ayrılığı mı tercih ettiği sorusunu dile getirmektedir. Pala’ya göre gerçek âşık geçici olan vuslatı istemez, bunun yerine insanı olgunlaştıran ayrılığı ister. Vuslatı istemek aşk konusunda “acemilik, hamlik” belirtisidir. Bundan dolayı gerçek âşık vuslattan kaçınmalıdır (Pala, 2005: 19). Pala’nın da belirttiği gibi Arzu ve Doğan birbirinden uzak kaldıkça aşk yolunda önemli bir merteye kat etmiş ve sevgileri giderek aşka dönmüştür. Ayrılık adeta çifti olgunlaştırmış hamlikten kurtarmıştır.

Yaklaşık iki yıllık bir görüşmenin sonunda Arzu’nun teyzesi durumu farkına varmış ve yeğenin kocasını aldatmasına çok kızmıştır. Arzu’yu bir daha Doğan’la görüşmemesi için sıkı takibe almış ve Arzu’ya yeminler ettirmiştir. Bu olaydan sonra Arzu ve Doğan’ın görüşmeleri sekteye uğramıştır. Doğan bir kasa kiralayarak Arzu için oraya mektup bırakmaktadır. Arzu da aynı şekilde duygularını mektup ile yazmakta ve bu kasaya koymaktadır. Bunun dışında Arzu dışarı çıktığı günlerde fırsat buldukça postaneden Doğan’ı aramaktadır. Bu gelişmeler olurken Doğan Arzu’nun evini gören bir inşaattan bir ev almıştır. İnşaat tamamlandığında Doğan her gün evinden Arzu’yu görebilecektir. Bu esnada Arzu teyzesine isyan etmiş ve eğer Doğan ile telefonda görüşmesine izin vermezse her türlü çılgınlığı göze alacağını söylemiştir. Bu tehdit üzerine teyzesi Arzu’nun Doğan ile telefonda görüşmesine izin vermiştir. Teyzenin bir engel olarak araya girmesi zaten az görüşen Doğan

ve Arzu'nun hiç görüşmemesine yol açmıştır. Peyami Safa az görüşen kişilerde aşkın artacağını belirterek şöyle demektedir:

Eski zamanın en büyük engellerinden biri sevgililerin birbirlerini sık görmek imkânından mahrum olmalarıydı. Arzuyu yıprandıran temaslar azaldıkça ihtiras artıyor, sevgililer birbirlerinin reel taraflarını, kusurlarını ve zaaflarını göremez olunca her birisi ötekinin gözünde bir ideal sırrına bürünüyordu. Bu türlü aşklarda, sevgilinin vücudunda ve ruhunda kaba olan her taraf, sevenin gözlerindeki dumanla örtünür ve görünmez olur. Sevgilinin hüviyetini kaplayan sis, berelenmiş bir deriyi kapatan pudra gibi realiteye makyaj yapmıştır (2016: 104).

Peyami Safa'nın alıntıladığımız düşüncesinden hareket ettiğimizde Arzu ve Doğan'ın birbirini az gördüğü için birbirlerinin kusurlarını göremediklerini ve bundan dolayı birbirlerini daha çok sevdiklerini iddia edebiliriz. Nitekim romanda teyzesi yeğeninin isyanından sonra onun Doğan ile görüşmesine razı olmuştur. Teyzesinin tek şartı yüz yüze görüşmemeleridir. Arzu teyzesinin bu şartını kabul etmiştir. Böylece Arzu ve Doğan yeniden telefonla görüşmeye başlamışlardır.

Romanın ilerleyen sayfalarında Arzu ve Doğan aşkı yavaş yavaş boyut değiştirmektedir. Önceleri Arzu'nun çizdiği sınırların dışına çıkmayan çift Doğan'ın yeni aldığı eve taşınmasıyla bu sınırları bir kenara bırakmıştır. Bu yeni evinde Doğan çalışma odasından Arzu'nun evini görmektedir. Arzu günden güne Doğan'ı baştan çıkaracak kıyafetler giyinerek ona görünmektedir: “Bornoğunu asıp hasıra bağdaş kurdu, bana bakıp güldü, yavaşça mayosunun üstünü çıkardı” (Özakman, 2017: 119). Daha önce el ele tutuşmaktan öteye geçmeyeceğiz, diyen Arzu, Doğan yandaki binaya taşındıktan sonra değişmiştir. Artık bu çizgisini kendisi aşmaktadır. Yani Doğan ile Arzu'nun aşkı yavaş yavaş cinsel zemine kaymaktadır. Arzu'nun kendi sınırlarını kendisinin yıkmasının arkasında kocasıyla olan ilişkisi etkili olabilir. Kocasının Arzu'yu aldatması belki de Arzu'yu böyle bir duruma sevk etmiştir. Kocasının yaptığı yanlışa Arzu da başka bir yanlışa karşılık vermiştir. Üstelik üstsüz güneşlenmesi Arzu'nun tek teşhiri değildir. Arzu bir gece Doğan için bir gösteri hazırlamıştır. Arzu sanat tarihinde yer edinen çıplak resimleri odasında perdesi açık bir şekilde canlandırmaktadır. Tabi bu sırada Doğan odasından onu izlemektedir. Doğan bu sırada izlediği manzarayı şöyle tarif etmiştir: “Çıplaktı. Sadece küçük bir çarşafı kucaklarını gizlemişti. Kanepeye yan oturup bir bacağına aşağıya sallandırdı, ötekini kırdı, dizlerinin ve kucaklarının üzerine çarşafı serdi. Bir süre bekledikten sonra telefona uzandı” (Özakman, 2017: 121). Arzu'nun canlandırdığı resim Antonio Allegri Correggio'nun Danae adlı resmidir. Sanat tarihi hocası olan Doğan resmin kime ait olduğunu ve hangisi olduğunu hemen anlar. Arzu o gece Doğan için başka resimleri de canlandırır. Yukarıda da belirtildiği gibi Doğan, Arzu'ya komşu olduktan sonra Arzu kendi belirlediği çizgisini her gün biraz daha esnetmiştir. Neticede resim gösterisinden birkaç gün sonra Doğan eşini ve çocuklarını tatile gönderecektir ve Arzu'yu evine çağıracaktır. Bu buluşmalarda Arzu bütün sınırları ortadan kaldıracaktır. Böylece Doğan, Arzu için yazdığı ve eski bir Kopt şiiri dediği şiirini tamamlama fırsatı bulacaktır. Romanda Arzu ile Doğan'ın bir araya gelmesinden sonra yasak aşkın bitmesi beklenmektedir. “Gerçekten de aşk, karşılıklı oturmak, yüz yüze veya aynı noktaya bakmak, şiir okumak, sevgiliden utanacak kadar terbiyeli davranmak, güzel şeylerden bahsedip gülmek ve asla iffet sınırlarının ötesine uzanmamaktır. Çünkü aşk bakmakla güzelleşir, konuşmakla zenginleşir ama dokunmakla bozulur” (Pala, 2005: 20). İskender Pala'nın da iddia ettiği gibi aşk dokunmakla bozulmaktadır. Ancak romanda bunun aksi olmaktadır. Vuslattan sonra da Doğan ve Arzu aşkı devam etmiştir. Nitekim babasının hatıra defterini okuyan Şirin babası ile Arzu arasındaki aşkı şöyle tarif etmektedir: “Azalacağına gittikçe çoğalan, yediveren gülü gibi bir aşk bu. İncelik ve şefkat dolu sevgi sahneleri, hoş, ilginç konuşmalar, uzun aralıklarla

kısa, coşkulu buluşmalar” (Özakman, 2017: 136). Neticede Arzu ve Doğan’ın aşkı yıllar içinde yeni bir dönüşüm yaşıyor. Tensellikten tamamen sıyrılıp tamamen duygusallığa yönelen bir dönem başlıyor. Zaten romanda Arzu üç farklı isimle anılıyor: Aziru, Albertina ve Azize. Aziru ve Albertina aşkın cinselliğe evrildiği dönemde Arzu’nun almış olduğu isimdir. Azize ise Arzu’nun torun sahibi olup da eski sınırlarına çekilerek bir aşk yaşamaya karar verdiği dönemdir. Romanda bu dönem şöyle anlatılıyor: “Arzu artık bir anneanne olduğunu, yaptıklarını düşündükçe torunundan utandığını söylüyor, belki teyzesinin etkisinde kalıyor, ya da menapoz psikolojisi ile böyle bir duyguya kapılıyor, cesaretini yitiriyor, her neyse ilk gündeki sınırların bile gerisine çekiliyor” (Özakman, 2017: 145). Şirin bu aşkın aldığı son hali şöyle tarif ediyor:

‘Hayır, bitmiyor, değişik bir üslupla sürüyor. Yine her gün konuşuyorlar. Gerektikçe mektuplaşıyorlar. Babam daha şefkatli oluyor. Arzu da babamın korktuğu kadar azizelik taslamıyor. Belli sınırlar içinde eski tadını koruyor. Şaka yapıyor, şarkı söylüyor, eğlendiriyor, hatta babamı tatlı tatlı işletiyor. Bizim gümleneceğini sandığımız ebedi aşk edebiyatını, daha incelterek zenginleştiriyorlar. İşte böyle garip, tensellikten arınmış, soyut bir aşk. Ya da ikisi için yepyeni bir aşk. Başlangıçta olduğu gibi yine sestem ve sessizlikten kurulu bir dünyada yaşamaya başlıyorlar’ (Özakman, 2017: 145).

Peyami Safa aşk üzerine düşüncelerini sıralarken aşkın bir süre sonra dostluğa evrilmesi gerektiğini düşünür. Safa’ya göre zaman içerisinde dostluğa dönüşmeyen aşk bıkkınlık ve tiksinti ile sonlanma tehlikesi ile karşı karşıyadır (2016: 100). Doğan ve Arzu’nun aşkının gelinen noktada adeta bir dostluğa da dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Romanın sonlarına doğru Doğan’ın neden kalp krizi geçirip hastaneye kaldırıldığı da anlaşılmaktadır. Arzu’nun teyzesi ölmüştür. Kızı da evlenip evden ayrıldığından kocası ile yalnız kalmıştır. Kocası teyzenin ölümünden sonra yüz göz olmaya başlamıştır. Bunun üzerine Arzu kocasından ayrılarak kızının yanına Kanada’ya gitmeye karar vermiştir. Bu kararını Doğan’a söyleyince aralarında tartışma yaşanmıştır ve ikisi küsmüştür. Böylece Doğan üzüntüden kalp krizi geçirmiştir. Şirin babası hastanedeyken babasının hatıra defterinden bütün olayı öğrendiğinden Arzu’yu bularak ona babasının durumunu anlatmıştır. Bunun üzerine Arzu Kanada’ya gitmekten vazgeçtiğini söylemiştir. Şirin bu haberi babasına verince babası adeta yeniden canlanmıştır. Şirin ve babası Arzu’nun kocasını terk ettiğinde nerede kalacağını düşünmektedir. Şirin babasına Arzu’nun kendi evinde kalmasını teklif etmiştir. Babası bu teklifi kabul etmiştir. Arzu da bu teklifi kabul edince Arzu, Şirin’e taşınmıştır. Babası biraz toparlanınca babasını da alarak Gül Bahçesi’ne götürmüştür. Burada Arzu kendisini beklemektedir. Böylece 1962’de Gül Bahçesi’nde başlayan aşk 1989’da bile hâlâ Gül Bahçesi’nde bütün tazeliğini koruyarak devam etmektedir.

Sonuç

Türk edebiyatında geniş yer bulan aşk konusu roman türünde de yer edinmiştir. Yasak aşk konusu ise aşk konusuna nazaran daha az işlenmiştir. *Romantika* romanı konusu yasak aşk olan bir eserdir. Doğan ve Arzu arasındaki arzu zamanla sevgiye, sevgiden aşka dönüşmüştür. Romanda Arzu ve Doğan arasında bir aşk yaşanması için adeta uygun bir zemin hazırlanmaya çalışılmaktadır. Söz gelimi Doğan’ın karısı son derece kibirli, sosyetik özentileri olan ve Doğan’a gerçek bir aşkla bağlı olmayan bir kadındır. Doğan hassas bir insan olarak eşiyle aşk yaşamayı isterken eşi sadece maddi beklentilerinin karşılanması ve çevresine iyi bir izlenim vermeyi düşünmektedir. Öte yandan aynı şekilde Arzu’da kocasıyla isteyerek evlenmemiştir. Ailesinin zoruyla bu evlilik olmuştur. Üstelik kocası ilgisiz bir insandır ve onu aldatmaktadır. Bütün bunlara rağmen Arzu ve Doğan’ın evlilikleri dışarıdan problemsiz ve mutlu bir evlilik olarak görülmektedir. Yaşadıkları mutsuzlukları sadece Arzu ve Doğan farkındadır ve bundan

dolayı ıstırap çekmektedirler. Belki de bu hafifletici sebeplerden dolayı romanda yasak aşk konusu aşk temi etrafında işlenmiş ve romanın kahramanları büyük bir günâh işlemelerine rağmen romanın sonunda cezalandırılmamıştır. Gerekçeleri ne olursa olsun Arzu ve Doğan duyguları ile hareket etmiş ve bu noktada büyük bir ahlaki kuralı ihlal ederek eşlerine sadakatsizlik etmişlerdir. Bundan dolayı ikilinin arasında yaşanan gizli olaylar yasak aşktır.

Kaynakça

- Alberoni, F. (2006). *Aşk kapıyı çalınca*. (Çev. Emre Bayoğlu). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Çetin, N. (2002). II. Abdülhamit dönemi Türk romanında "Aşk-ı Memnu" teması. *Türkoloji Dergisi*, 15 (1), 19-59.
- Kaplan, M. (2016). *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 12. Baskı.
- LaFolette, H. (1999). *Kişisel ilişkiler: sevgi kimlik ve ahlâk*. (Çev. Ferma Lekesizalın). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım.
- Özakman, T. (2017). *Romantika*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 12. Basım.
- Özcan, R. (2008). *Türk romanında aşk (1872-1900)*. (Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kırıkkale.
- Pala, İ. (2005). *Kitâb-ı aşk*. İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Basım.
- Pala, İ. (2013). *Aşka dair*. İstanbul: Kapı Yayınları, 12. Basım.
- Safa, P. (2016). *Kadın aşk aile*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 9. Basım.
- Schopenhauer, A. (2011). *Aşkın metafiziği*. (Çev. Veysel Atayman). İstanbul: BS Yayınları.
- Tarhan, N. (2014). *Aşk terapi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

**THE EFFECTS OF TEXT-BASED INSTRUCTION ON SECONDARY STUDENTS'
LISTENING, WRITING, AND SPEAKING SKILLS THROUGH DISTANCE
LEARNING**

Heba SAYID MOSHWEH

Yüksek Lisans, Eğitim Yönetimi ve Denetimi

Doç. Dr. Emrah GÖRGÜLÜ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı,
İngiliz Dili Eğitimi Bilim Dalı

ABSTRACT

This study aimed at developing writing, listening, and speaking skills for 30 secondary students of Tenth Grade and Eleventh Grade in Teaching English Language Center, which is (Modern Language Teaching Center) in Jordan in Amman, through distance learning, by using the Text-Based Instruction or Genre- Based approach, (TBI), between 15 of November 2020 and 15 of March 2021 (for 4 months). The researcher taught the students by using Text-Based Instruction.

The study contained a proficiency test, in order to determine the original level of students before implementing the Text-Based Approach (TBI). Next, three achievement tests come. Between each test and the one after, the researcher applied TBI on 15 texts; 5 texts then an Achievement Test came, and so on. In addition, 3 comparisons are conducted analytically and statistically. The study took place for 4 months between 15 of November 2020 and 15 of March 2021.

The following instruments were designed by the researcher: a proficiency test, an achievement test 1, an achievement test 2, and an achievement test 3.

This study, thus, demonstrated that the text-based approach is effective in developing writing, listening, and speaking skills. The study showed significant improvement in student performance, and each test was better than the one before.

Keywords: Text-Based Instruction, Genre, improvement, productive skills, perceptive skills, listening, writing, speaking.

**ANALYSIS OF EVERYDAY LIFE IN THE CONTEMPORARY NOVELS:
ARLINGTON PARK (2006), THE SECRET INTENSITY OF EVERYDAY LIFE
(2009) AND RECIPE FOR A PERFECT WIFE (2019)**

Öğr. Gör. Güzde Han

Boğaziçi Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-8437-7395

Doç. Dr. Nalan Turna

Yıldız Teknik Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-7511-609X

ABSTRACT

The notion of everyday has been infused with new energy and understanding within everyday life studies since Henri Lefebvre's writings of 1950s and 1960s. The sociological approach to everyday life practices has situated the notion in a creative dynamism. Thus, it possesses multifaceted realities that can be both oppressive and liberating. In this sense, this paper will analyze three contemporary novels entitled *Arlington Park* (2006) written by Rachel Cusk, *The Secret Intensity of Everyday Life* (2009) written by William Nicholson, and *Recipe for a Perfect Wife* (2019) by Karma Brown. By considering these novels, the present paper will focus on the everyday life practices of female protagonists to discover the dialectical power that everyday life holds. It will show how everyday life is regarded to be heterogeneous and holds a variety of meanings for its social actors. Therefore, understanding, recognizing, and valuing the everyday domestic labor of housewives and women strive to overcome the general and common understanding that it is insignificant. The paper also aims to look for ways to accentuate the value that everyday practices hold in transforming, emancipating, and oppressing the female protagonists in the novels mentioned above. The analysis here is based on the everyday life practices of women in the suburbs of London and New York in which they are narrated as both inactive and active, altruist and selfish, authentic and oppressed. In the space of reinventing and revaluing everyday life practices opened by everyday life studies, these contradictory characteristics embedded in each identity help to show the dialectical nature of everyday life. In this respect, by making alienation, oppression, and emancipation the key concepts in understanding the human situation of housewives and women, this paper will indicate that they can forge themselves an identity within their everyday life practices. In order to do that, it will use Henri Lefebvre's dialectical definition of everyday, Agnes Heller's humanization of the notion, and Rita Felski's feminist criticism of Lefebvre's analysis. With the help of Lefebvre's critique of everyday which proposes that everyday practices carry the potential of de-alienation, the female protagonists are given a chance to have a saying in their lives. Additionally, the routine and everyday habits are not seen as negative things that entrap the women. With the theorization of Felski, women can find emancipation within the repetitiveness of their everyday life in the suburbs. In addition to that, Heller proposes that emancipation is only attainable on an individual level. She manifests everyday as a sphere of transformation for the individual actor, and this consciousness lies in the humanization of the everyday notion. In this regard, lives, characters and everyday life practices of the housewives, mothers, wives, and daughters in the novels will be analyzed to look for ways of disalienation and emancipation. Therefore, this paper proposes that only within the mediator space that everyday creates can there be a transformation.

Key Words: Everyday Life, Everyday Resistance, Rise of Suburbia, Suburban Motherhood, Domestic Sphere, Practices of Housewives, Production of Space, Suburb and City

**CENGİZ AYTMATOV’UN ROMANLARINDA KARIN HOYRAT YÜZÜ
THE WILD FACE OF SNOW IN CENGİZ AYTMATOV'S NOVELS**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GÜNDOĞDU

İstinye Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-5856-1447

ÖZET

Cengiz Aytmatov’un romanlarında kış mevsimi ya da kar, oldukça hacimli bir çalışmanın konusu olabilir. Hatta bu konu hakkında küçük bir tez bile hazırlanabilir. Çünkü doğa ve doğaya ait olan unsurların, kır hayatının fazlasıyla yer tuttuğu romanlarındaki mekân, uzun ve ağır kış mevsimlerine ev sahipliği yapan kuzey doğu bölgelerdeki bozkır topraklarıdır. Dolayısıyla Aytmatov’un romanlarında detaylı kış ve kar tasvirleri vardır.

Romanlarda yer yer kar fırtınasının saldırganlığına temas edilir, insan ve hayvanları nasıl aciz durumda bıraktığı anlatılır. Kasım ayında kar aniden gelmesi ile korkunç yüzünü göstererek yılkılarda çalışan çobanları ürkütürken, tren istasyonunda çalışan işçilere de büyük zorluklar çıkarır. Aytmatov, kış ve karı kişileştirme ile onu ak buğrasına binip gelen ve insanları cin gibi çarpan korkunç bir varlığa benzetir. Bazen de çobanların feryadına cevap vermeyen bir baba olarak gösterir. Yoğun kar yağışı doğudan batıya, batıdan doğuya giden tren katarlarını bile engellerken, bozkırın güçlü develerine ve vahşi kurtlarına diş geçirememektedir. Atlar ve koyunlar ise yoğun kar yağışı altında en çok mağdur olan hayvanlardır.

Aytmatov yer yer de kış ve karı parlak ve esrarengiz olması tarafıyla tasvir eder. Kimi zaman bir nevi panteizmi andıran karı yüceltme ya da kara karşı duyulan saygı metaforunu işler. Bu romanlarda insanların karla barışık olması ve kar yağışından, kokusundan zevk alması gibi durumlar söz konusu olur. Bazı kahramanlar karlı havayı ciğerlerine doldurur ve ondan ayrılmak istemezler.

Bu sunumda Aytmatov’un romanlarında kış ve kar temalarına ışık tutulacak ve bu konu hakkında daha detaylı bir çalışma yapabilmek için bir yol haritası sunulacaktır. Yazıya kaynak olarak Aytmatov’un üç önemli romanı, Sarı-Özek bozkırında Yedigey ve devesi Karanar’ın macerasını anlattığı *Gün Olur Asra Bedel*, yine bozkırlarda kolhoz ve yılık hayatını Gülsarı adlı bir at ve sahibi Tamanbay üzerinden anlattığı *Elveda Gülsarı* ve Isık-göl civarındaki Mujunkum’da yaşayan Akmar ve Taşçaynar adlı kurtların başına gelenleri anlattığı *Dişi Kurdun Rüyalari* alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Cengiz Aytmatov, romanlarda kış ve kar, panteizm, Gün Olur Asra Bedel, Elveda Gülsarı, Dişi Kurdun Rüyalari

ABSTRACT

In Chinghiz Aitmatov's novels, winter or snow can be the subject of a rather big study. Even a small thesis can be prepared on this subject. Because the place in his novels, in which nature and elements belonging to nature and rural life have a great place, is the steppe lands in the north-eastern regions that host long and heavy winter seasons. Therefore, there are detailed depictions of winter and snow in Aitmatov's novels.

In the novels, the aggression of the blizzard is touched on from time to time, and it is told how it leaves people and animals helpless. With the sudden arrival of snow in November, it shows

its terrible face and frightens the shepherds working in the farm lands, and causes great difficulties for the workers at the train stations. Aitmatov, personifying winter and snow, likens him to a terrible being who rides on a big camel's white back and strikes people like demons. Sometimes he shows up as a father who does not answer the cries of the shepherds. While heavy snowfall prevents even trains going from east to west and west to east, it cannot put a tooth on the mighty camels and wild wolves of the steppe. Horses and sheep are among the animals that suffer the most under heavy snowfall.

Aitmatov sometimes depicts winter and snow as bright and mysterious. It sometimes uses the metaphor of glorifying snow or respect for snow, which resembles a kind of pantheism. In these novels, there are situations such as people being at peace with snow and enjoying the snowfall and its smell. Some heroes characters fill their lungs with snowy air and do not want to leave it.

In this presentation, the themes of winter and snow in Aitmatov's novels will be illuminated and a roadmap will be presented to conduct a more detailed study on this subject. As a source for the article, Aytmatov's three important novels, *The Day Lasts More Than a Hundred Years*, in which he tells about the adventure of Yedigey and his camel Karanar in the Sary-Ozek steppe; *Farewell, Gulsary*, in which he tells about the life in collective farms in the steppes through a horse named Gulsarı and its owner Tamanbay; and *Dreams of The She-Wolf*, in which he tells what happened to the wolves named Akmar and Tashçaynar, who lived in Muyunkum in the vicinity of Issyk-Kul.

Keywords: Chingiz Aitmatov, winter and snow in novels, pantheism, The Day Lasts More Than a Hundred Years, Farewell Gulsary, Dreams of The She-Wolf

PRO-SOSYAL DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ (PSDÖ) GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Doç. Dr. M. Yüksel ERDOĞDU
ORCID: 0000-0001-6403-5630
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İlknur Ecem BAYKUT
ORCID: 0000-0001-9822-9736

ÖZET

Bu araştırmanın ana amacı ergenlik döneminde bulunan bireylerin prososyal davranışlarını ölçmeyi amaçlayan bir ölçme aracının geliőtirilmesidir. Araştırmanın katılımcıları İstanbul ili Küçükçekmece bölgesinde yaşayan ortaokul ve lise öğrencilerinden olmak üzere 540 kişiden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlilik çalışması için açımlayıcı ve doğrulamayı faktör analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi ile ölçeğin özgecilik, öz değer, sempati ve empati olarak adlandırılan 4 alt ölçekten oluştuğu gözlenmiş bu 4 alt ölçeğin kuramsal yapısı doğrulamayı faktör analizi ile doğrulanmıştır. Tüm ölçek maddelerinin açıkladığı varyans da 66,75 olarak ölçülmüştür. Ölçeğin uyum indeksleri incelendiğinde [RMSEA=,04 SRMR=,05, CFI=0.95, GFI=0.94, AGFI=,91, NFI=,95] uyum değerlerinin yüksek olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin tüm maddelerinin ayırt edicilik değerleri t testi ile test edilmiş ve maddelerin ayırt edicilikleri anlamlı bulunmuştur. Alt ölçek maddelerinin birbirleri ile korelasyonu ,46 ile ,61 arasında değişmektedir. Ölçeğin tüm alt faktörleri ile testin toplam ölçek puanlarının Cronbach alpha değerleri hesaplanmış ve güvenirlilik değerlerinin ,74 ile ,91 arasında değiştiği gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Özgecilik, Öz değer, Sempati, Empati, Pro-sosyal davranış

PRO-SOCIAL BEHAVIOR SCALE (PSSO) DEVELOPMENT STUDY

ABSTRACT

The main purpose of this research is to develop a measurement tool that aims to measure the prosocial behavior of individuals in adolescence. The participants of the research consist of 540 people, including secondary and high school students living in the Küçükçekmece region of Istanbul. For the validity study of the scale, exploratory and confirmatory factor analyzes were performed. With exploratory factor analysis, it was observed that the scale consisted of 4 subscales called altruism, self-worth, sympathy and empathy, and the theoretical structure of these 4 subscales was confirmed by confirmatory factor analysis. The variance explained by all scale items was also measured as 66.75. When the fit indices of the scale are examined [RMSEA=.04 SRMR=.05, CFI=0.95, GFI=0.94, AGFI=.91, NFI=.95], it can be stated that the fit values are high. The discrimination values of all items of the scale were tested with the t-test and the discrimination of the items was found to be significant. The correlation of subscale items with each other ranged from .46 to .61. Cronbach alpha values of all sub-factors of the scale and the total scale scores of the test were calculated and it was observed that the reliability values ranged between .74 and .91.

Key words: Altruism, Self-worth, Sympathy, Empathy, Pro-social behavior

ADLERYAN AŐAĐILIK VE ÜSTÜNLÜK KOMPLEKSİ ÖLÇEĞİ KISA FORMU'NUN TÜRK KÜLTÜRÜNE UYARLANMASI: GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye DERİN
Sakarya Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-9102-7561

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Sedat ŞAHİN

Aksaray Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-2499-1617

ÖZET

Bu araştırmada; Adleryan AŐađılık ve Üstünlük Kompleksi Ölçeği-Kısa Formu'nun Türk kültürüne uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Uyarlama sürecinde öncelikle, üç bağımsız dil uzmanı tarafından ölçeğin İngilizce formunun Türkçeye çevirisi gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin çevirileri incelendikten ve ortak bir görüş elde edildikten sonra taslak Türkçe form oluşturulmuş ve bu form geri çevirisi yapılmak üzere önceki süreçten farklı üç bağımsız İngilizce dil uzmanına gönderilmiştir. Daha sonra ölçeğin orijinal ve çeviri İngilizce formları karşılaştırmalı olarak incelenerek ölçeğin Türkçe ön uygulama formu oluşturulmuştur. Bu form, maddelerin dil açısından anlaşılabilirliğini kontrol etmek amacıyla hedef grup ile benzer özelliklere sahip 30 kişiye uygulanmıştır. Uygulama sonucunda anlaşılmadığı belirlenen maddeler yeniden düzenlenmiş ve ölçeğe son şekli verilmiştir. Bu aşamadan sonra ölçek, 15-65 yaş arasında olan 331 kişiye (192 kadın, 139 erkek) uygulanmış ve elde edilen veriler ile ölçeğin açımlayıcı faktör analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. AFA sonucunda, ölçeğin üstünlük kompleksi alt ölçeğinde yer alan onuncu maddesinin faktör yükünün çok düşük olduğu görülmüş ve bu madde analizden çıkarılmıştır. AFA sonucunda ortaya çıkan iki faktörlü ve 19 maddeden oluşan ölçek; doğrulayıcı faktör analizini (DFA) gerçekleştirmek üzere 15 yaş ile 64 yaş arasındaki 192 kişiye (113 kadın, 79 erkek) uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre DFA uyum iyiliği değerleri; CMIN/DF=1.88, RMSEA= .068, CFI= .90, IFI= .90, TLI=.89, GFI=.86, AGFI=.82 olarak bulunmuştur. Buna göre ölçeğin 19 maddeli ve iki faktörlü yapıda kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin aŐađılık ve üstünlük kompleksi alt ölçekleri arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayısı hesaplanmış ve bu değer; -.244 bulunmuştur. Bu sonuç, ölçeğin aŐađılık ve üstünlük kompleksi alt ölçekleri arasında negatif yönde ilişki olduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliği iç tutarlılık yöntemiyle incelenmiştir. Bu kapsamda aŐađılık kompleksi alt ölçeği için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı .89; üstünlük kompleksi alt ölçeği için hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı .78'dir. Bu değerler, ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğunun göstergesidir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Adleryan AŐađılık ve Üstünlük Kompleksi Ölçeği Kısa Formu'nun Türk kültüründe, 15 yaş ve üzerindeki bireylerin aŐađılık ve üstünlük kompleksi düzeylerini belirlemeye yönelik olarak kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirtilebilir..

Anahtar Kelimeler: AŐađılık ve üstünlük kompleksi, Ölçek uyarlama, Geçerlilik, Güvenilirlik.

ADAPTATION OF THE ADLERIAN INFERIORITY AND SUPERIORITY COMPLEX SCALE- SHORT FORM TO TURKISH CULTURE: STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

ABSTRACT

In this study; it is aimed to adapt the Adlerian Inferiorty and Superiority Complex Scale-Short Form to Turkish culture and to examine its psychometric properties. In the adaptation process, first of all, the English version of the scale was translated into Turkish by three independent linguists. After the translations of the scale were examined and a common view was obtained, the draft Turkish form was created and this form was sent to three independent English language experts, different from the previous process, for back translation. Afterwards, the original and translated English forms of the scale were examined comparatively and the Turkish pre-application form of the scale was created. This form was applied to 30 people with similar characteristics to the target group in order to check the language comprehension of the items. The items determined to be incomprehensible were rearranged and the scale was given its final form. After this stage, the scale was applied to 331 people (192 women, 139 men) aged between 15-65 years. Exploratory factor analysis (EFA) of the scale was performed with the collected data. As a result of the EFA, the factor load of the 10th item in the Superiority Complex subscale of the scale was found to be very low and this item was excluded from the analysis. The two-factor scale that emerged as a result of EFA and consists of 19 items; in order to perform the confirmatory factor analysis (CFA), it was applied to 192 people (113 women, 79 men) between the ages of 15 and 64 years. According to the analysis results, CFA goodness of fit values; CMIN/DF=1.88, RMSEA= .068, CFI= .90, IFI= .90, TLI=.89, GFI=.86, AGFI=.82. Accordingly, it was determined that the scale consisted of 19 items and had a two-factor structure and the goodness of fit values were at an acceptable level. In addition, in order to examine the relationship between the inferiority and superiority complex subscales of the scale, the Pearson Product-Moment Correlation coefficient was calculated and this value was; -.244 was found. This result shows that there is an negative relationship between the inferiority and superiority complex subscales of the scale. The reliability of the scale was examined using the internal consistency method. In this context, the Cronbach Alpha coefficient calculated for the inferiority complex subscale was .89; The Cronbach Alpha coefficient calculated for the superiority complex subscale is .78. These values indicate that the scale is a reliable measurement tool. According to the results obtained, the Adlerian Inferiorty and Superiority Complex Scale-Short Form may be claimed to be a valid and reliable measurement tool in Turkish culture that can be used to determine levels of inferiority and superiority complexes of individuals aged 15 and over.

Keywords: Inferiorty and superiority complex, Scale adaptation, Validity, Reliability.

**ÖĞRETMENLERİN ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİNE İLİŞKİN
ÖZ YETERLİK ALGILARININ İNCELENMESİ
(KOCAELİ İLİ GEBZE İLÇESİ ÖRNEKLEMİ)**

Dr. Öğretim Üyesi Gülşah TURA
Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID: 0000-0002-0611-7993
Ruken POLAT ÇALIŞKAN
Gebze Rehberlik ve Araştırma Merkezi
ORCID: 0000-0003-2879-0553

ÖZET

Özel yetenekli öğrencileri akranlarından ayıran birçok özellikleri bulunmaktadır. Bu öğrencilerin yüksek potansiyellerinin desteklenebilmesi ve farklılaşan özelliklerine hitap edilebilmesi için eğitimsel düzenlemeler gerekmektedir. Eğitimsel ihtiyaçlarına uygun farklılaştırmanın yapılabilmesi için öğretmenlerin bu konuda bilgi ve yeterliklerinin bulunması verilecek eğitimin niteliği açısından önem arz etmektedir. Bu noktada öğretmen öz yeterliliği özel yetenekli öğrencilerin eğitimi açısından önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Kocaeli ilinin Gebze ilçesinde görev yapan sınıf ve branş öğretmenlerinin özel yetenekli öğrencilerin eğitime ilişkin öz yeterlik algılarını ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Kocaeli ili Gebze ilçesinde görev yapan 205 sınıf ve branş öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırma betimsel tarama modeli esas alınarak tasarlanmıştır. Veri toplama araçları olarak kişisel bilgi formu ve Üstün Yeteneklilerin Eğitime İlişkin Öz yeterlik Ölçeği (Tortop, 2014) kullanılmıştır. Verilerin dağılımına ilişkin analiz Kolmogorov-Smirnov testi ile yapılmış, tüm ölçek ve alt ölçeklerden alınan puanların normal dağılmadığı tespit edilmiştir ($p < .05$). Verilerin analizinde non-parametrik Wilcoxon İşaretli Sıralar, Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis testleri ile, öz yeterlik alt boyutları arasındaki ilişki Spearman Sıra Farkları Korelasyon Katsayısı ile analiz edilmiştir. Analizlerde anlamlılık düzeyi $\alpha = .05$ kabul edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre çalışma grubunun özel yeteneklilerin eğitime ilişkin öz yeterliklerinin orta düzey olduğu; kişilik özellikleri ve yaratıcılığı destekleme yeterliği puanları arasında anlamlı farklılık olmadığı; diğer tüm puanlar arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Kişilik özellikleri ve yaratıcılığı destekleme yeterliği arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Ölçek alt boyut puanlarının kişilik özellikleri ve yaratıcılığı destekleme yeterliliği boyutlarında en yüksek; akademik yeterlik boyutunda en düşük olduğu görülmektedir. Çalışma grubunun özel yetenekli öğrencilerin eğitime ilişkin genel öz yeterlik düzeyleri cinsiyete, yaşa, mesleki kıdeme göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Öz yeterlik, Özel yetenek, Öğretmen yeterliği

**EXAMINATION OF TEACHERS PERCEPTIONS OF SELF-EFFICIENCY
TOWARDS THE EDUCATION OF GIFTED STUDENTS
(SAMPLE OF GEBZE DISTRICT OF KOCAELİ PROVINCE)**

ABSTRACT

There are many characteristic that distinguish gifted students from their peers. Educational arrangements are required in order to support the high potentials of these students and to address their differing characteristics. In order to make differentiation according to their

educational needs, it is important for the quality of the education to be provided that teachers have knowledge and competencies in this subject. At this point, teacher self-efficacy emerges as an important factor in the education of gifted students. The aim of this research is to reveal the self-efficacy perceptions of the classroom and branch teachers working in the Gebze district of Kocaeli province regarding the education of gifted students. The sample of the research consists of 205 classroom and branch teachers working in Gebze/Kocaeli in the 2020-2021 academic year. The research was designed based on the descriptive survey model. Personal information form and Gifted Education Self-efficacy Scale for Teachers (Tortop, 2014) were used as data collection tools. Analysis of the distribution of the data was made with the Kolmogorov-Smirnov test, and it was determined that the scores obtained from all scales and subscales were not normally distributed ($p < .05$). In the analysis of the data, the relationship between the non-parametric Wilcoxon Signed Ranks, Mann-Whitney U and Kruskal Wallis tests, and the relationship between the subdimensions of self-efficacy was analyzed with the Spearman Rho Correlation Coefficient. The level of significance in the analyzes was accepted as $\alpha = .05$. According to the results of the research, the self-efficacy of the study group regarding the education of the gifted was moderate; there is no significant difference between personality traits and creativity fostering qualification scores; It was found that there was a significant difference between all other scores. A high level of positive correlation was found between personality traits and creativity fostering qualification. The highest sub-scale scores in the dimensions of personality traits and creativity fostering qualification; It is seen that the academic qualification sub-scale is the lowest. The general self-efficacy levels of the sample regarding the education of gifted students do not differ significantly according to gender, age and professional seniority.

Keywords: Self efficacy, Gifted, Teacher efficacy

İLKOKUL 4. SINIF İNSAN HAKLARI, YURTTAŞLIK VE DEMOKRASİ DERS KİTABINDA ÇOCUK HAKLARI İÇERİĞİNİN İŞLENİŞİ

Dr. Hasan BOZKAYA

Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Hatay, Türkiye
ORCID: 0000-0003-1272-0921

ÖZET

Başkalarının yaşama şekline müdahale etmeden kendi yaşamımıza yön verme özgürlüğüne hak denir. İnsan haklarının geliştiğı toplumlarda adalet ve eşitliğinde geliştiğı görülmektedir. Bu durum insan haklarının önemini ortaya koymaktadır. İnsan olmanın nitelikleri ve bu niteliklerin haklarla olan ilişkisi çocukların bedensel ve zihinsel bakımdan özel güvence ve korunmasını gerekli kılmaktadır. Çocuk hakları, insan hakları kavramının içinde ele alınması gereken bir konudur. Bugün, dünyanın birçok yerinde var olan insan hakları ihlalleri, çocuk boyutunda daha geniş kapsamlı ve büyüyerek, müdahale edilmesi daha zor bir şekilde yer almaktadır. İlkokulda, çocukların hangi haklara sahip olduğı ve bu hakların öğretilmesinde insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda ilkokul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında çocuk hakları içeriğine ilişkin kazanımlara yer verilmesi ve bunun ders kitaplarına uygun bir şekilde yansıtılması önemlidir. Bu araştırmanın amacı ilkokul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında çocuk hakları içeriğinin nasıl işlendiğini belirlemektir. Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun olarak tasarlanmıştır. İlkokul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabının doküman incelemesi yoluyla betimsel analizi yapılmıştır. Analiz yapılırken kontrol listesinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular; kazanımlarla tutarlılık, aynı sınıfta okutulan diğer derslerle ilişkilendirme ve içeriğin oluşturulmasında öğrenme-öğretme ilkelerine uygunluk yönünden incelenerek yorumlanmıştır. Ders kitabının betimsel analizi sonucunda; çocuk haklarına ilişkin ders kitabı içeriğinin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programındaki kazanımları büyük oranda yansıttığı belirlenmiştir. Öğretim programındaki çocuk hakları konusuna ilişkin kazanımların ders kitabına yansıtılmadığı kısımlarda ise konular işlenirken ilişkisiz ve gereksiz bilgilere yer verildiğı, kazanımlar temelinde verilmesi gereken bilgilere yer verilmediğı görülmüştür. Ayrıca ders kitaplarının aynı sınıf düzeyinde okutulan diğer derslerle ilişkisinin çok az olduğı tespit edilmiştir. Ancak sosyal bilgiler dersi etkin vatandaşlık ünitesinin ise doğrudan ilişkili olduğı tespit edilmiştir. Ders kitabının; somuttan Soyuta, bilinenden bilinmeyene ve yakından uzağı ilkesine dikkat edilerek hazırlandığı dolayısıyla öğrenme ve öğretme ilkelerine uygunluk yönünden de büyük oranda uygun olduğı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Yurttaşlık, Demokrasi, Çocuk Hakları, Ders Kitabı.

ELEMENTARY SCHOOL 4. PROCESSING OF THE CONTENT OF CHILDREN'S RIGHTS IN THE TEXTBOOK OF HUMAN RIGHTS, CITIZENSHIP AND DEMOCRACY IN THE CLASSROOM

ABSTRACT

The freedom to direct our own life without interfering with the way of living of others is called right. It is seen that in societies where human rights have developed, justice and equality have developed. This situation reveals the importance of human rights. The qualities of being human and the relationship of these qualities with rights necessitate special assurance and protection of children physically and mentally. Children's rights are an issue that should be addressed within the concept of human rights. Today, human rights violations that exist in many parts of the world are taking place in the child dimension in a more comprehensive and growing way, more difficult to intervene. In primary school, human rights, citizenship and democracy lessons play an important role in teaching what rights children have and teaching these rights. In this context, it is important to include the achievements of children's rights in the 4th grade primary school human rights, citizenship and democracy textbook and to reflect this in the textbooks appropriately. The purpose of this research is to determine how the content of children's rights is handled in the 4th grade primary school human rights, citizenship and democracy textbook. The research was designed in accordance with the qualitative research method. A descriptive analysis of the primary school 4th grade human rights, citizenship and democracy textbook was made through document analysis. The checklist was used during the analysis. Obtained findings; Consistency with the achievements, associating with other lessons taught in the same class, and compliance with the learning-teaching principles in the creation of the content were analyzed and interpreted. As a result of the descriptive analysis of the textbook; It has been determined that the content of the textbook on children's rights largely reflects the achievements in the human rights, citizenship and democracy curriculum. It has been observed that in the parts of the curriculum where the acquisitions on the subject of children's rights are not reflected in the textbook, irrelevant and unnecessary information is included while the subjects are being studied, and the information that should be given on the basis of the acquisitions is not included. In addition, it has been determined that the textbooks have little relationship with other courses taught at the same grade level. However, it has been determined that the active citizenship unit of the social studies course is directly related. The textbook; It was concluded that it was prepared by paying attention to the principle from concrete to abstract, from the known to the unknown, and from near to far, so it was largely suitable in terms of compliance with learning and teaching principles.

Keywords: Human Rights, Citizenship, Democracy, Children's Rights, Textbook.

YATILI BÖLGE ORTAOKULU ÖĞRENCİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ İLE PROJE HAZIRLAMA VE EĞİTİM ALMA İSTEKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Emre SOYTÖRK

YL. Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-4392-6121

Dr. Öğt. Üyesi Hatice KARAER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-7745-9387

ÖZET

Bu araştırma yatılı bölge ortaokulu öğrencilerin demografik özellikleriyle proje hazırlama ve eğitim alma istekleri arasında ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını 2018-2019 eğitim öğretim yılının Güz yarısında Karadeniz Bölgesinde bulunan bir Yatılı Bölge Ortaokulundaki 5-8. Sınıflarında öğrenim gören 123 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, iki bölümden oluşan görüş formundan ve yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmelerden toplanmıştır. Veriler, betimsel içerik analizi ile olumlu olumsuz şeklinde iki kategoride analiz edilmiştir. Öğrencilerin demografik özellikleriyle ilişkili olup olmadığını belirlemek için Spearman sıra farkları korelasyon katsayısı hesaplanmış, anlamlılık düzeyi $p < ,01$ ve $p < ,05$ alınmıştır. Ayrıca iki ya da daha fazla ölçümlenmiş maddeler için kullanılan Cronbach alfa güvenirlik katsayısı hesaplanmış ve 0,836 bulunmuştur.

Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin proje hazırlama ve eğitim alma istekleri ile projenin onlara sağlayacağı yararlaraya yönelik görüşlerinin benzer ve olumlu görüşlerinin olumsuz görüşlerinden daha fazla olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %74,0'ü Proje hazırlamak isterken %78,0'i proje eğitimi almak istemektedir. Hem proje hazırlamak hem de proje eğitimi almak isteyenlerin %69,1 olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin bazı demografik özelliklerine göre anlamlı ilişki bulunurken bazılarına göre bulunmamaktadır. Ayrıca öğrencilerden bazıları çevrelerinde gördükleri problemlere çözüm bulmak için çalışmak istedikleri ve birkaç proje konusunun olduğu söylenebilir. Öğrencilerin ilgi, motivasyon, akademik başarılarının arttırılması, derslerin daha zevkli ve eğlenceli hale getirilmesi, boş zamanlarını daha verimli geçirebilmeleri, aile özlelerini gidermek, kendilerinin donanımlı yetiştirebilmeleri için proje yapma ve eğitim alma istekleri karşılayacak şekilde onların düzeylerine uygun, ihtiyaçlarını ve meraklarını giderecek şekilde Proje Tabanlı öğrenmeye önem verilmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Proje Tabanlı Öğrenme, Proje Hazırlama, Proje Eğitimi

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PROJECT PREPARATION AND REQUESTS RECEIVE EDUCATION WITH THE DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF BOARDING REGIONAL SECONDARY SCHOOL STUDENTS

ABSTRACT

This research was carried out to investigation of the relationship between project preparation and requests receive education with the demographic characteristics of boarding regional secondary school students. A cross-sectional survey model was used in the research. The participants of the research, it consist of 123 students studying in 5-8th grade students in a Regional Boarding Secondary School in the Black Sea Region in the Fall semester of the 2018-2019 academic year. The data were collected from the two-part vision form and semi-structured face-to-face conversations. The data were analyzed in two categories as positive and negative with descriptive content analysis. In order to determine whether it is related to the demographic characteristics of the students, the Spearman rank difference correlation coefficient was calculated and the significance levels were taken as $p < ,01$ and $p < ,05$. In addition, the Cronbach alpha reliability coefficient used for two or more items was calculated and found to be 0,836.

According to the findings, it was determined that the students' opinions about the between project preparation and request receive education and the benefits of the project to them were similar and their positive opinions were more than negative opinions. While %74,0 of the students want to prepare project, %78,0 of them request receive education It has been determined that %69,1 people want to both project preparation and request receive education. While there is a significant relationship according to some demographic characteristics of the students, it is not according to some. In addition, it can be said that some of the students want to work to find solutions to the problems they see around them and they have a few project subjects. It is recommended to increase the interest, motivation, academic achievements of the students, to make the lessons more enjoyable and fun, to spend their free time more efficiently, to satisfy their family aspirations, to give importance to Project-Based learning in a way that satisfies their willing to make projects and receive education so that they can train themselves well-equipped, appropriate for their level, and satisfying their needs and curiosities. It is recommended to increasing students' interest, motivation, academic success, making lessons more enjoyable and entertaining, spending their spare time more productively, meeting their family longings, in accordance with their level to meet to projects and requests receive education for them to be equipped to give importance to Project-Based learning in a way that will satisfy their needs and curiosities.

Keywords: Project Based Learning, Preparing project, Project Education

GİRİŞ

Proje Tabanlı Öğrenme (PTÖ), gelişmiş ülkelerde eğitim sisteminin içinde daha önceden dâhil edilmiş olsa da ülkemizde 2002'den sonra TÜBİTAK'ın teşvik etmesinden sonra hızla yaygınlaşmaya başlamıştır (Karaer, Karaer, Şahin ve Parmaksız; 2010; Karaer, Karaer, ve Şahin, 2009). Ortaokul ve ortaöğretim okullarında birçok nedenlerden dolayı pekçok öğrencinin proje tasarlama ve üretme sürecini yaşamadığı veya yeteri kadar proje çalışması içinde bulunmadığı bilinmiş olsa da TÜBİTAK ve yerel kurum ve kuruluşların proje çalışmalarına önem vermesi, projeye ilgili eğitimler ve yarışmalar düzenlemesi ile öğretmen

ve öğrencilerin proje çalışmalarının arttığı bilinmektedir. (Karaer ve Karaer, 2012a, b; Karaer, Karaer, Parmaksız ve Akaydın, 2010).

PTÖ, yapılandırmacılığa dayalı önemli bir yaklaşım olduğundan öğrencilerin aktif katılımı ile birbirleriyle ve öğretmenleriyle sürekli etkileşim halinde olmalarını sağlamaktadır. Öğrenciler aşamalar halinde hedeflerine ulaşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla şu şekilde verilebilir: (1- Bireysel veya grup olarak problem belirlenir, 2- Plan ve program hazırlanır, 3- Araştırmalar yapılır, 4- İşbirliği ile süreç yönetilir, 5- Ürün ortaya konulur, 6- Ürün belli bir gruba sunulur. Bu aşamalar incelendiğinde projenin başından sonuna kadar olan süreçte öğrenci(ler) inaktif şekilde görev ve sorumluluk aldığı ve değerlendirme öğrenci(ler)in süreçteki performansına göre yapıldığı söylenebilir. Bu süreçte öğrencilerden bir taraftan proje hazırlamaları diğer taraftan öğretmenlerinin verdiği bilgilere ilave olarak kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yeni bilgiler öğrenmeleri beklenmektedir. Ayrıca bu süreçte öğrencilerden yaratıcılıklarını, problem çözme, araştırma, inceleme vb. becerilerini geliştirmeleri de beklenmektedir. PTÖ'de öğrencileri proje tasarlamaya ve üretmeye istekli olmaları için öğretmenlerin teşvik etmesi ve öğrenim süresinde proje yapması belirtilmektedir. Ayrıca öğrencilerin proje tasarlama ve üretme süreci asla bilimsel amaçlı ve büyük çapta bir öğrenme süreci olarak algılanmaması gerekmektedir (Olgun, Yavuz ve Yokuş, 2019).

PTÖ, öğrencilerin tutumlarına (Acar, 2011; Güngörmüş ve Uysal, 2018; Karaçallı, 2011; Kızıkan, 2015; Köse, 2010; Quek, Wong, Diyaraharan, Liu, Peer ve Williams, 2007; Tabuk ve Özdemir, 2010; Yıldırım, 2011), akademik başarısına (Alpat, Azman ve Alpat, 2018; Arıbaş ve Fırat, 2010; Atıcı ve Polat, 2010; Atik, 2009; Değirmenci, 2011; Karaçallı, 2011; Keskin, 2011; Kızıkan, 2015; Köse, 2010; Kummin, ve Rahman, 2010; Nacaroglu, 2015; Özensoy, 2017; Uysal, 2015; Yıldırım, 2011; Yılmaz, 2015), eleştirel düşünmeye (Bingöl, 2019; Birinci, 2008), öğrenme yeterliliğe (Balaman, 2017), yaratıcı düşünmeye (Birinci, 2008; Eşsizoglu, 2013; Korkmaz, 2002; Yıldız, 2012), mantıksal düşünmeye (Çıbık, 2006) ürün oluşturma isteğini artırdığını gösteren çalışmalar (Demirhan, 2002) bulunmaktadır. Ayrıca kavramsal anlamaya (Kılıç, 2015), kalıcılığa (Karaçallı, 2011), farkındalık düzeylerine (Acaray, 2014; Ursavaş ve Aytar, 2018; Yucasu, 2015), görüşlerine (Atıcı ve Polat, 2010); akademik öz-yeterliklerine (Aydın, Atalay ve Göksu, 2017; Fidan ve Mutlu, 2018), bilimsel süreç becerilerine (Acar, 2011; Yılmaz, 2015), performanslarına (Güngörmüş ve Uysal, 2018), yazma becerilerine (Kılıç, 2015; Taşkın ve Tayşi, 2018), motivasyonlarına (Aydın ve diğerleri, 2017; Keskin, 2011), yazma kaygısına (Taşkın ve Tayşi, 2018), yansıtıcı düşünmeye (Urhan ve Erdem, 2018), bilgi verme (Bayraktar, 2015; Korkmaz ve Kaptan, 2001), meta analiz çalışması (Ayaz ve Söylemez, 2016; Demiray, 2013; Yavuz ve Yavuz, 2017), uygulanması (Karaer, Karaer ve Şahin, 2009; Özel, 2013; Yılmaz, 2017,) etkililiğinin incelenmesi (Karaer, Karaer, Parmaksız, Akaydın, 2010), öğretim programı ve kitap inceleme (Kavcar ve Erdem, 2017), değerlendirme (Karaer, ve Karaer, 2012a, b; Karaer, Karaer, Şahin ve Parmaksız, 2010) vb. çalışmalar bulunmaktadır. İlave olarak işbirliğine (Serttürk, 2008) grup çalışmasının yararlı olmaya, etkili öğrenme süreci oluşturmaya, kendilerini geliştirmelerine (Aydın, 2012) karar verirken yalnız kendi fikirlerine değil karşısındakinin de fikirlerine önem vermeye, farklı yaklaşımlara karşı hoşgörülü olmaya, zorluklarla başa çıkmaya olumlu katkısı olduğunu göstermektedir. Yavuz ve Yavuz (2017), 2002-2014 yıllarında fen eğitimi ve PTÖ ile ilişkili tezlerin içeriğini incelediği çalışmasında PTÖ'nin öğrenci başarısı ve tutumu üzerine etkilerinin araştırıldığı çalışmaların çoğunlukta olduğunu açıklamışlardır.

Proje hazırlama uzun bir zaman alığında gerçekleşen bir süreci kapsadığından öğrencilerin projeye ilgili ne/ler düşündüğü, görüşlerinin olumlu bulunup bulunmadığı, proje tasarlama ve üretmeye istekli olup olmadıkları, çekincelerinin olup olmadığı, fırsat verilirse proje çalışmalarına katılmak isteyip istemeyecekleri gibi konuların önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda bu araştırma Yatılı Bölge Ortaokulu (YBO) öğrencilerinin proje hazırlama ve eğitimini alma isteklerinin nedenlerine yönelik görüş ve düşüncelerini ortaya çıkarttığı ve demografik özelliklere göre anlamlı ilişki bulunup bulunmadığını göstermesi açısından alan yazına katkı sağlayacağı söylenebilir.

Bu araştırma YBO öğrencilerinin proje hazırlama ve eğitim alma istekleri ile demografik özellikleri arasında ilişkinin olup olmadığını belirlemek ve neden istedikleriyle ilgili görüş ve düşüncelerinin ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmada aşağıdaki iki sorunun yanıtı aranmıştır.

1. Öğrencilerin proje hazırlama, proje eğitim alma istekleri ve projenin onlara sağlayacağı yararları yönelik olumlu ve olumsuz görüş ve düşünceleri nelerdir?
2. Öğrencilerin demografik özellikleri ile proje hazırlama ve eğitim alma istekleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcılarını 2018-2019 eğitim öğretim yılının Güz yarıyılında Karadeniz Bölgesinde bulunan bir Yatılı Bölge Ortaokulundaki (YBO) 5-8. Sınıflarında öğrenim gören 123 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin kişisel bilgilerinin frekans ve yüzde oranları tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1. YBO öğrencilerinin demografik bilgilerin frekans ve yüzde değerleri

	Cinsiyet		Sınıf				Fen Bilgisi Dersini Sevme		
	Kadın	Erkek	5.	6.	7.	8.	Evet	Hayır	Kısmen
f	56	67	23	28	41	31	81	6	36
%	45,5	54,5	18,7	22,8	33,3	25,2	65,9	4,9	29,3
	Gitmek İstedikleri Lise Türü				Çalışmak İstedikleri Meslek Grubu				
	Fen	Anadolu	Meslek	Diğer	Sağlık	Güvenlik	Hukuk	Öğretmen	Diğer
f	53	34	17	19	33	38	8	34	10
%	43,1	27,6	13,8	15,4	26,8	30,9	6,5	27,6	8,1

YBO öğrencilerin %45,5'i kadın, %54,5'i erkektir. Çalışmaya en fazla katılım yedinci sınıf (%33,3) öğrencilerinde olurken en az (%18,7) beşinci sınıf öğrencilerinde olduğu görülmektedir. Öğrencilerden sadece %4,9'u fen bilimleri dersini sevmediği, %43,1'i fen lisesine gitmek istediği, %30,9'u güvenlik, %27,6'sı eğitim ve %26,8'i sağlık alanlarında çalışmak istedikleri belirlenmiştir (Tablo 1).

Verilerin Toplaması

Verilerin toplamada iki bölümden oluşan görüş formundan ve yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmelerden toplanmıştır. Görüş formunun birinci bölümünde öğrencilerin demografik bilgilerini içeren beş soru (Tablo 1) bulunmaktadır. İkinci bölümde öğrencilerin proje hazırlama ve eğitimini alma isteklerine yönelik görüşlerini içeren iki kapalı, üç açık uçlu soru olan toplam beş soru aşağıda verilmiştir:

1. Proje hazırlamak ister misiniz? Evet Hayır
2. Neden proje hazırlamak istiyorsunuz?
3. Proje eğitimi verilmiş olsa katılmak ister misiniz? Evet Hayır
4. Neden proje eğitimine katılmak istiyorsunuz?

5. Proje hazırlamak ve eğitimini almak size ne gibi yararlar sayılayabilir.

Görüş formu çoğaltılmadan önce uzman görüşü alınarak son şekli verilmiştir. Ayrıca her sınıftan gönüllü öğrencilerle yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış olup görüşmeler kaydedilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde görüş formuna benzer soruların yanında günlük yaşamda problem olarak düşündüğünüz konular var mı, varsa o probleme çözüm bulmak için proje yapmak ister misin, neden? Sorusu sorularak zengin veri setinin oluşması sağlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmanın soracağı soruların olduğu bir protokolü hazırlamak zorunda değildir. Araştırmacı katılımcı ile yaptığı görüşmenin gidişatına göre soruları hazırlayabilir, başka sorular sorabilir vb. esneklik olması nedeniyle kullanılması uygun görülmüştür. Bununla birlikte araştırmacı katılımcıların yanıtlarını yeterli görebilir veya daha detaylı isteyebilir, katılımcı daha önce bir soruyu başka bir soruyla birlikte yanıtlamışsa araştırmacı aynı soruyu sormayabilir (Ekiz, 2003).

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde öğrencilerin demografik bilgileri ile proje hazırlama ve eğitim alma isteklerine yönelik kapalı uçlu soruların yanıtları frekans ve yüzde değerleri olarak verilmiştir. Öğrencilerin demografik özellikleri (cinsiyet, sınıf, fen bilgisi dersini sevme, gitmek istedikleri lise türü ve ileride çalışmak istedikleri meslek grubu) ile proje hazırlama, proje eğitimi alma ve her ikisini birlikte yapma istekleri arasında ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemiştir. Bunun için SPSS 22 programı ile non-parametrik testlerden Spearman sıra farkları korelasyon katsayısı hesaplanmış olup anlamlılık düzeyi $p < ,01$ ve $p < ,05$ alınmıştır. Korelasyon katsayıları eksi ya da artı işareten bağımsızdır, ilişkinin gücünü korelasyon katsayısının (r) sayısal değeri belirlemesinin yanında etki büyüklüğü hakkında bilgi verir. Korelasyon katsayılarının etkisi için değişik görüşler bulunsa da son yapılan çalışmada Gignac ve Szodoraj (2016), 708 çalışmanın meta analizi sonucunda korelasyon katsayısının 0,10-0,19 küçük, 0,20-0,29 arası orta ve 0,30-1,0 arasını büyük etki olarak yorumlanmaktadır (Cevahir, 2020). Ayrıca öğrencilerin “Proje hazırlama ve proje eğitimi alma isteklerinin nedenlerine yönelik görüşlerinden bazı alıntılar verilmiştir. Öğrencilerin yapmak istedikleri projelerle ilgili problem cümlelerinden oluşturulan kodlar ve bazı alıntılarının yanında proje konusunu belirleyen öğrencilerin birkaç proje isimleri verilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Araştırmanın katılımcılarını oluşturan YBO öğrencilerinin demografik bilgileri, veri toplama araçları, toplanan verilerin neden toplandığı ve nasıl analiz edildiğine yönelik gerekli tüm bilgiler yöntem bölümünde detaylandırılarak açıklandığı için geçerliliğin sağlandığı düşünölmektedir. Araştırmada öğrencilerin proje hazırlama ve eğitimi alma isteklerinin değişkenler açısından incelenmeden önce güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bademci (2006)’ye göre, iki ya da daha fazla ölçümlenmiş maddeler için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı kullanılabilir. Analiz sonucunda Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,836 bulunmuştur. Öğrencilerin proje hazırlama ve eğitim alma isteklerinin nedenlerine yönelik görüşlerinden elde edilen verilerden oluşturulan kategori ve kodlara uygun olup olmadığını alanında uzman öğretim elemanlarının görüşleri alınarak teyit ettirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen altı alt problemi dikkate alınarak elde edilen bulgular tablolar (Tablo 2-6) halinde verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

YBO öğrencilerinin proje hazırlama, eğitimi alma ve her ikisini birlikte yapmak isteyenlerin frekans ve yüzde değerler Tablo 2’de görölmektedir.

Tablo 2. *YBO öğrencilerin proje hazırlama ve eğitim alma isteğine yönelik görüşlerinin frekans ve yüzde değerleri*

	Proje Hazırlama İsteği			Proje Eğitim Alma İsteği			Her İkisini Yapma İsteği		
	Evet	Hayır	Boş	Evet	Hayır	Boş	Evet	Hayır	Boş
f	91	28	4	96	27	-	85	38	
%	74,0	22,7	3,3	78,0	22,0	-	69,1	30,9	

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin proje hazırlama isteği %74,0'ı olurken %22,7'si hazırlama istemedikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin %78,0'ı proje eğitimi almak isterken %22,0'si istememektedir. Her ikisi birlikte yapmak isteyen öğrenciler %69,1 olduğu görülmektedir.

Tablo 3. *YBO öğrencilerin proje hazırlama isteklerinin nedenlerine yönelik olumlu olumsuz görüşleri*

Görüşleri	Kodlar	f	%
Olumlu	Eğlenme, heyecanlanma	36	28.35
	Sevme	31	24.41
	Bilgilenme	20	15.75
	Kendini geliştirme	6	4.72
	İsteme	6	4.72
	İnsanlığa faydalı olma	5	3.94
	Merak etme	5	3.94
	Grupla çalışmayı öğrenme	4	3.15
	Yapmak istediği proje yapma	2	1.57
	Boş vakti doldurma	2	1.57
	Araştırma yapmayı öğrenme	1	0.79
	Derslere odaklanma	1	0.79
	Motivasyonu artırma	1	0.79
	Öğretmenler tarafından beğenilme	1	0.79
Diğer	6	4.72	
Olumsuz	Zor, daraltıcı ve sıkıcı olduğunu düşünme	8	40,00
	Yeteneğinin olmadığını düşünme	6	30,00
	Proje yapmayı sevmeme	2	10,00
	Aklıma yeni fikirler gelmeme	1	5,00
	Bilgisi olmama	1	5,00
	Çekinme ve sosyal olmadığını düşünme	1	5,00
Diğer	1	5,00	

Tablo 3'de öğrencilerin proje hazırlama isteklerinin nedenlerinin benzer olduğu, olumlu görüşlerinin olumsuz görüşlerin frekanslarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin proje hazırlama istekleri arasında bilgilenme, sevme, eğlenme için isteklerini, bu düşünceye sahip olan öğrencilerin diğer görüşlere oranla daha fazla olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin proje hazırlamak istememe nedenlerinin isteme nedenlerinde olduğu gibi benzer ve frekanslarının oldukça düşük olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin tüm değişkenlere göre

proje hazırlamayı istememe nedenleri arasında zor, daraltıcı, sıkıcı olmasının yanında yaptığı projelerin güzel olmadığı ve yeteneği bulunmadığına yönelik görüşlerinin diğer görüşlere oranla daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. *YBO öğrencilerin proje eğitim alma isteklerinin nedenlerine yönelik olumlu olumsuz görüşleri*

Görüşleri	Kodlar	f	%
Olumlu	Proje yapmayı isteme/sevme	24	20.16
	Yeni bilgiler öğrenme	21	17.65
	Kendimi geliştirme	20	16.81
	Proje aşamaları hakkında bilgi edinme	17	14.29
	Eğlenme	16	13.45
	Başarılı olma	10	8.40
	Merak etme	3	2.52
	Yeni tasarımlar oluşturma	2	1.68
	Proje yaparken kendisini iyi hissetme	2	1.68
	Proje hakkındaki görüşlerini ifade etme	2	1.68
	Boş vakitlerini değerlendirme	1	0.84
	Bilimi daha iyi öğrenme	1	0.84
	Olumsuz	İstememe,/sevmeme	7
Projeyi başkalarına anlatmayacağını düşünme		2	8.7
Kendimi geliştirmek istememe		2	8.7
Ne yapacağını bilememe		2	8.7
Aklına yeni fikirler gelmeyeceğini düşünme		2	8.7
Sosyal olmadığı düşünme		1	4.35
Çekinme		1	4.35
Eğlenceli bulmama		1	4.35
Yeteneğinin olmadığını düşünme		1	4.35
İyi bir şey olmadığını düşünme		1	4.35
Daha önce proje yapmama		1	4.35
Zor olduğu düşünme		1	4.35
Küçük düşmekten korkma		1	4.35

Tablo 4’de öğrencilerin proje eğitimi alma isteklerinin nedenlerinin benzer olduğu, olumlu görüşlerinin olumsuz görüşlerinin frekanslarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin proje eğitimi alma istediklerinin nedenlerine yönelik olumlu görüşleri proje hazırlama isteklerinin nedenlerinde yönelik olumlu görüşleri gibi benzer olduğu ve belli görüşlerin diğer görüşlerden fazla olduğu görülebilir. Olumlu görüşleri arasında proje yapmayı istedikleri ve sevdikleri, yeni bilgiler öğrenme, proje yapmayı isteme, kendilerini geliştirme görüşlerinin diğer olumlu görüşlere göre fazla olduğu görülebilir. Öğrencilerin proje eğitimi almaya yönelik olumsuz görüşlerinin de benzer olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin olumsuz görüşleri arasında proje yapmayı istemedikleri ve sevmedikleri için proje eğitimi almak istemedikleri tespit edilmiştir.

Tablo 5. *YBO öğrencilerin proje hazırlama ve eğitim almanın sağlayacağı yararlaraya yönelik görüşleri*

Görüşleri	Kodlar	f	%
Sağlayacağı Yararlar	Kendini geliştirebileceği	39	25.50
	Yeni bilgiler öğreneceği	37	24.18
	Derslerinde ve kariyerinde başarılı olacağı	25	16.34
	Kendini iyi hissedeceği	10	6.54
	Projenin aşamalarını öğreneceği	8	5.23
	Eğlenceli, heyecanlı bir ortam sağlayacağı	6	3.92
	Proje yapmayı isteme/sevmeyi artıracacağı	4	2.61
	İnsanlığa faydalı olabileceği	3	1.96
	İcat, tasarım yapmayı sağlayabileceği	3	1.96
	Diğer	18	11.76

Tablo 5’de öğrencilerin proje hazırlama ve eğitim almanın onlara sağlayacağı yararlaraya yönelik görüşleri incelendiğinde görüşlerin olumlu olduğu olumsuz görüş bulunmadığı, proje hazırlama ve eğitimi alma istekleriyle ilgili olumlu görüşlerine benzerlik gösterdiği görülebilir. Öğrencilerin görüşleri arasında kendilerini geliştirebileceği, yeni bilgiler öğreteceği (f=37), derslerinde ve kariyerinde başarılı olabilecekleri görüşleri bulunmaktadır. İlave olarak proje yapmayı isteme ve sevmeyi artıracacağı, eğlenceli, heyecanlı, güzel bir ortam sağlayacağı (f=6), projelerde (aşamaları, yapımı vb.) hakkında bilgi sahibi olabilecekleri gibi görüşlerinin diğer görüşlerden fazla olduğu belirlenmiştir.

YBO öğrencilerinin günlük yaşamda problem olarak gördükleri sorunlardan oluşturulan kodlar ve proje yapmak istedikleri konular aşağıda verilmiştir. Ayrıca öğrencilerin doğrudan alıntılarında bazıları sunulmuştur.

Tablo 6. Öğrencilerin proje yapmak istemelerine neden olan problem cümlelerinden oluşturulan kodlar

Kodlar
Doğaya zarar vermelerini engellemek için teknolojik aletler yapma
Kapalı veya kalabalık ortamların havasını temizleyen teknolojik aletler üretme
Yenilenebilir enerji kaynağı üretme
Suyla çalışan teknolojik aletler üretme
İnsanların otobüslerde yaşadıkları sorunlara çözüm üretme
Depremde binaların yıkılmasını önleme
Ev iş yeri vb. yerlerde hayatı kolaylaştırmak için teknolojiden yararlanma
Trafik kazaları önlemek için teknolojiden yararlanma
Su israfını önlemek için yapılabilecekleri belirleme

Kendi aralarında üç ya da dört kişilik gruptaki öğrencilerin günlük yaşamda problem olarak gördükleri ve proje yapmak istemelerine neden olan problemlerden bazıları aşağıda verilmiştir:

1. “Doğa’ya neler, nasıl zarar vermektedir? Bunların doğaya zarar vermelerini engellemek için teknolojik aletler var mıdır? Varsa nelerdir? Bu zararları ortadan kaldırmak için teknolojik aletler yapılabilir mi?”

2. “Kapalı ortamlarda veya kalabalık ortamlarda neden hava ağır kokar? Nefes almak zorlaşır? Bu gibi durumlar için nasıl teknolojiler üretilmiş veya üretilbilir?”

3. “Kullanılan enerji çeşitleri nelerdir? Nelerden elektrik üretilir? Yenilenebilir enerji çeşitleri ve yenilenemez enerji çeşitleri nelerdir? Bunlardan enerji nasıl üretilmektedir? Yenilenebilir enerji kaynağı üretilbilir mi?”

4. “Su teknolojisi nedir? Suyla çalışan teknolojik aletler nelerdir veya su ile çalışması teknolojik aletler var mıdır, varsa nasıl çalışmaktadır?”

5. “İnsanların yerel otobüslerde yaşadıkları sorunlar nelerdir? Bu sorunları yaşanma nedenleri nedir? Bu sorunları çözmek için nasıl çözümler üretilmiş veya ne gibi çözümler üretilbilir?”

6. “Ev içlerinde insanların en çok zorlandıkları, yapmaktan üşendikleri yapmayı istemedikleri işler nelerdir? Bu işler için üretilmiş teknolojik eşyalar varsa nelerdir? Hayatı nasıl kolaylaştırabilir miyiz?”

7. “Trafik kazalarına neden olan sebepler nelerdir? Bu hataları önlemek için nasıl tedbirler alınmıştır? Bu hatalarla ilgili farklı teknolojik aletler düşünülebilir mi? Örnekleri var mı?”

Öğrencilerin problem olarak gördükleri sorunlar günlük yaşamda hemen herkes tarafından bilinen problemler olduğu, yaşanabilir temiz bir doğada (çevrede), birbirlerine saygılı, işlerini kolaylaştıracak şekilde teknolojiden yararlanmak istedikleri, su enerji vb. konularda duyarlı oldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin belirledikleri problem cümlelerinden oluşturdukları proje konularından bazıları aşağıda verilmiştir:

Tablo 7. Öğrencilerin oluşturduğu gruplar ve projeleri

Grup Adı	Proje Adı
Ay Yıldız	Kolaysa Geç
Osmanlı Projecileri	Atık Suyla Bitki Sulama
Muhteşem Dörtlü	Güneşten Kaçan Rüzgâr Gülü
Gecenin Öfkesi	Otomatik Kaza Bildirimi
Şimşekler Takımı	Sınıfta Ses Var

Tablo 7’de öğrencilerin oluşturduğu projeler incelendiğinde problem olarak gördükleri sorunlarla proje konularının ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin kendi aralarında üç ya da dört kişilik gruplardan bazıları proje konusunu belirlerken bazıları ailelerin yanında oldukları ve/veya Pandemi (Covid-19 salgını) nedeniyle bir araya gelemedikleri için proje konularını belirleyememişlerdir. Pandemiden önce bir araya gelip proje konusunu belirleyen öğrencilerin problem olarak gördükleri sorunlarla proje konularının ilişkili olduğu belirlenmiştir. Örneğin “Güneşten Kaçan Rüzgâr Gülü” projenin konusu problem cümlelerinden oluşturulan kodlardan “Yenilenebilir enerji kaynağı üretme” ile ilişkili olduğu söylenebilir. Öğrencilerin problem cümleleri ve proje konuları incelendiğinde fen bilimleri ile ilgili olduğu ve daha çok fizik alanıyla ilişkili konuları içerdii tespit edilmiştir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 8. YBO öğrencilerinin demografik özellikleriyle proje hazırlama, proje eğitimi alma ve her ikisini birlikte yapma istekleriyle ilgili Spearman sıra farkları korelasyon sonuçları

Cinsiyet	Sınıf	FBDS	GİLT	ÇİMG	PHİ	PEAİ
----------	-------	------	------	------	-----	------

Sınıf	r	-,129					
	p	,155					
Fen bilimleri dersini sevmeye (FBDS)	r	-,195*	,168				
	p	,030	,064				
Gitmek istedikleri lise türü (GİLT)	r	-,018	,300**	,219*			
	p	,839	,001	,015			
Çalışmak istedikleri meslek grubu (ÇİMG)	r	,199*	,066	,191*	,188*		
	p	,027	,469	,034	,038		
Proje Hazırlama İsteği (PHİ)	r	-,040	-,012	,216*	,042	-,066	
	p	,663	,891	,017	,644	,467	
Proje Eğitimi Alma İsteği (PEAİ)	r	,012	-,134	,182*	,235**	-,062	,515**
	p	,899	,139	,044	,009	,496	,000
Her İkisini Birlikte Yapma İsteği (HİBYİ)	r	,011	-,186*	,167	,145	,020	,662**
	p	,907	,039	,066	,109	,826	,000

**P<0,01; *p<0,05

Tablo 8’de öğrencilerin demografik özellikleriyle proje hazırlama ve eğitimi alma istekleri arasındaki ilişkinin olup olmadığını gösteren Spearman sıra farkları korelasyon sonuçları görülmektedir. Buna göre cinsiyetleri ile fen bilimleri dersini sevmeye düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki ($r=-,195$; $p<0,05$) olurken çalışmak istedikleri meslek grubu arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki ($r=,199$; $p<0,05$) olduğu görülebilir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile gitmek istedikleri lise türü arasında pozitif yönde anlamlı ilişki ($r=,300$; $p<0,01$) olurken proje hazırlama ve eğitimi almayı birlikte yapma istekleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki ($r=-,186$, $p<0,05$) olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin fen bilgisi dersini sevmeye düzeyleri ile gitmek istedikleri lise türü ($r=,219$, $p<0,05$), çalışmak istedikleri meslek grubu ($r=,191$; $p<0,05$), proje hazırlama ($r=,216$; $p<0,05$) ve eğitimi alma ($r=,182$; $p<0,05$) isteği arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin gitmek istedikleri lise türü ile çalışmak istedikleri meslek grubu ($r=,188$; $p<0,05$), ve proje eğitimi alma isteği ($r=,235$; $p<0,01$) arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin çalışma istedikleri meslek grubu ile proje hazırlama, proje eğitimi alma ve her ikisini birlikte yapma istekleri arasında ilişki bulunmadığı Tablo 7’de görülmektedir. Öğrencilerin proje hazırlama istekleri ile proje eğitimi alma istekleri ($r=,515$; $p<0,01$), her ikisini birlikte yapma isteği ($r=,662$; $p<0,01$) arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülebilir. Öğrencilerin proje eğitimi alma istekleri ile her ikisini birlikte yapma isteği ($r=,793$; $p<0,01$) arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ilişki olduğu görülebilir.

Genel olarak Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin demografik özellikleriyle proje hazırlama ve eğitimi alma istekleri arasında ilişkinin etkisi incelendiğinde düşük, orta ve yüksek etkinin olduğu ilişkiler belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

- ✓ YBO öğrencilerinin %74,0’ü proje hazırlamayı, %78,0’i projeye ilgili eğitimi almayı ve %69,1’i her ikisini birlikte yapmayı istemeleri gelecek açısından ümit verici olduğu,
- ✓ Öğrencilerin proje hazırlama ve eğitimi alma isteklerinin nedenleriyle ilgili olumlu görüşlerinin olumsuz görüşlerinden fazla ve eğitimi alma isteklerinin benzer olduğu,
- ✓ Öğrencilerin büyük çoğunluğu proje hazırlama ve eğitimi almayı istemesi günlük yaşamda karşılaştıkları problemlere çözüm bulmak ve donanımlı yetişmek istedikleri,

- ✓ Öğrencilerin görüş ve düşüncelerinin kendilerini geliştirmek, iyi bir eğitim alıp ileride hayal ettiği meslekte çalışmak istedikleri,
- ✓ Öğrencilerin görüş ve düşüncelerinin benzer olması onların ailelerinden uzakta yatılı okudukları için birbirlerini etkilediği ve sosyal çevrelerinin benzer olduğundan kaynaklanabileceği,
- ✓ Öğrencilerin çoğu daha önceden proje süreci yaşamadıkları ve yaşamak istedikleri,
- ✓ Öğrencilerin proje ile sosyal çevrelerinin sınırlarını genişletmek için PTÖ'yü fırsat olarak gördükleri, derslerin dışında boş zamanlarını değerlendirecek, motivasyonlarını artıracak monotonluktan kurtaracak ve gelişimlerine katkıda bulunacak aktivitelerle uğraşmak istedikleri,
- ✓ Öğrencilerin öğretmenlerini sevdikleri, onlara kendilerini beğendirmek istedikleri gibi görüşlerinin olması yatılı öğrenim gördüklerinden ailelerinden çok öğretmenleriyle birlikte oldukları için öğretmenleri ve arkadaşlarıyla iletişimlerini artıracaklarının farkında oldukları,
- ✓ Öğrencilerin proje hazırlama ve eğitim almanın sağlayacağı yararlaraya yönelik görüş ve düşüncelerinin isteme nedenleriyle ilgili görüş ve düşünceleriyle paralellik gösterdiği, proje yaptıklarında onlara neler kazandıracaklarının farkında oldukları,
- ✓ Öğrenciler yaşanabilir temiz bir doğada (çevrede), birbirlerine saygılı, işlerini kolaylaştıracak şekilde teknolojiden yararlanmak istedikleri, su, enerji gibi konularda duyarlı oldukları,
- ✓ Öğrencilerin cinsiyetleri ile fen bilimleri dersini sevme düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki olurken çalışmak istedikleri meslek grubuna arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu,
- ✓ Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile gitmek istedikleri lise türü arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olurken proje hazırlama ve eğitim almayı birlikte yapma istekleri arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu,
- ✓ Öğrencilerin fen bilgisi dersini sevme düzeyleri ile gitmek istedikleri lise türü, çalışmak istedikleri meslek grubu, proje hazırlama ve proje eğitimi alma isteği arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu Öğrencilerin gitmek istedikleri lise türü ile çalışmak istedikleri meslek grubu, proje eğitimi alma isteği arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu,
- ✓ Öğrencilerin çalışma istedikleri meslek grubu ile proje hazırlama, proje eğitimi alma ve her ikisini birlikte yapma istekleri arasında ilişki bulunmadığı,
- ✓ Öğrencilerin proje hazırlama istekleri ile proje eğitimi alma istekleri, her ikisini birlikte yapma isteği arasında pozitif yönde ilişki olduğu,
- ✓ Öğrencilerin proje eğitimi alma istekleri ile her ikisini birlikte yapma isteği arasında pozitif yönde ilişki olduğu,
- ✓ Öğrencilerin demografik özellikleriyle proje hazırlama ve eğitim alma istekleri arasında düşük, orta ve yüksek ilişki olduğu,
- ✓ Öğrenciler proje yaparak ve eğitimlere katılarak kendini geliştiren, sürekli yeni bilgiler öğrenen, gelecekte karşılaşılabilecekleri problemleri çözebilen bireyler haline gelecekleri ve yapacakları projeler sayesinde geleceği şekillendirmede önemli rol oynayacaklarının farkında oldukları söylenebilir.

Bu sonuçlardan hareketle,

- ✓ YBO proje yapma ve eğitim alma istekleri karşılayacak şekilde derslerin PTÖ'ye göre tasarlanması ve uygulamasının yapılması,
- ✓ YBO öğrencilerine uygun tasarlanacak PTÖ'de kendilerini geliştirebilecekleri şekilde düzenlenmesi,,
- ✓ YBO öğrencilere yapılacak PTÖ kapsamında verilecek proje eğitimlerinde onların düzeylerine uygun olan, ihtiyaçlarını ve meraklarını giderecek şekilde hazırlanması ve uygulanması için olanakların sağlanması ve gereken önemin verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. N. (2011). *Proje tabanlı öğrenmenin fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel süreç becerilerine ve biyolojiye yönelik tutumlarına etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Acaray, C. (2014). *Fen ve teknoloji öğretiminde proje tabanlı öğrenme yönteminin çevre bilgisine ve enerji farkındalığına etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Alpat, S. K., Azman, Ö. Ö., ve Alpat, Ş. (2018). Spektroskopik analiz yöntemi uygulamalarında proje tabanlı öğrenme yaklaşımının kimya öğretmen adaylarının akademik başarılarına etkisi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 214–240.
- Arıbaş, S. ve Fırat, Ş. (2010). İlköğretim 4. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersine yönelik akademik başarıları üzerinde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(186), 310–319.
- Atıcı, B. ve Polat, H. (2010). Web tasarımı öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarıları ve görüşlerine etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 1(2), 122–132.
- Atik, C. (2009). *İlköğretim fen ve teknoloji öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarıları üzerine etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Ayaz, M. F. ve Söylemez, M. (2016). Proje tabanlı öğrenmenin öğrencilerin fen derslerine yönelik tutumlarına etkisi: bir meta-analiz çalışması. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 6(1) 112 – 137.
- Aydemir, A. (2019). *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile desteklenmiş fen eğitiminin 6. Sınıf öğrencilerinin akademik başarısına ve fen dersine karşı tutumuna etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Aydın, S. (2012). *Proje tabanlı öğrenme ortamlarının biyoloji öğretmen adaylarının öz-düzenleme seviyeleri ve öz-yeterlik inançları üzerine etkisi*.Yayınlanmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, S., Atalay, T. D, ve Göksu, V. (2017). Proje tabanlı öğrenme sürecinin ortaokul öğrencilerinin akademik öz -yeterlikleri ve motivasyonları üzerine etkisinin incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 676–688.
- Bademci, V. (2006). Tartışmayı sonlandırmak: Cronbach'ın alfa katsayısı, iki değerli [0,1] ölçümlenmiş maddeler ile kullanılabilir. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 438-446.

- Balaman, F. (2017). Dijital öykülemenin öğrencilerin proje tabanlı sanal öğrenme yeterliklerine etkileri. *CurrentResearch in Education*, 3(2), 81–94.
- Bayraktar, H. V. (2015). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 709–718.
- Bingöl, P. (2019). *Sosyal bilgiler öğretiminde proje tabanlı öğrenmenin ders başarısı ve eleştirel düşünmeye etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Birinci, E. (2008). *Materyal tasarımı ve geliştirilmesinde proje tabanlı öğrenmenin kullanılmasının öğretmen adaylarının eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve bilimsel süreç becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Cevahir, E. (2020). *SPSS ile nicel veri analizi rehberi*, birinci baskı, İstanbul. Kibele Yayınları.
- Çıbık, S. A. (2006). *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının fen bilgisi dersinde öğrencilerin mantıksal düşünme becerilerine ve tutumlarına etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Değirmenci, Ş. (2011). *Fen ve teknoloji dersinde ‘canlılar ve enerji ilişkileri’ ünitesinin öğretilmesinde proje tabanlı öğrenmenin öğrenci başarısına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Demiray, P. (2013). *Proje tabanlı öğrenme modelinin etkililiği: Bir meta analiz çalışması*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirhan, C. (2002). *Program geliştirmede proje tabanlı öğrenme yaklaşımı*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fidan, N., ve Mutlu, F. (2018). Fen bilimleri ve sınıf öğretmenlerinin proje tabanlı öğretim uygulamalarına ilişkin öz yeterliliklerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (46), 41-73.
- Gignac, G. E. & Szodorai, E. T. (2016). Effect size guidelines for individual differences researchs. *Personality and individual differences*, 102, 74-78.
- Güngörmüş, G. Ş., ve Uysal, M. P. (2018). Proje tabanlı ve mobil uygulama destekli öğrenmenin öğrencilerin tutum ve performansına etkisi. *Journal of Strategic Research in Social Science*, 4(4), p.53-66.
- Karaçallı, S. (2011). *İlköğretim 4. Sınıf fen ve teknoloji dersinde proje tabanlı öğrenme yönteminin akademik başarıya, tutuma ve kalıcılığa etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Burdur.
- Karaer, F. ve Karaer, H. (2012a, 4-7 Mayıs). *Branş öğretmenlerine düzenlenen proje tabanlı hizmet içi eğitimlerin değerlendirilmesi (Samsun örneği)*. IV. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi. İstanbul, Türkiye.
- Karaer, H. ve Karaer, F. (2012b, 4-7 Mayıs). *İlköğretim ve ortaöğretim öğretmenlerinin proje tabanlı hizmet içi eğitime katılma isteklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. IV. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, İstanbul, Türkiye.

- Karaer, H., Karaer, F. ve Şahin, N. (2009, 21-23 Mayıs). *Sınıf öğretmenliğinde çevre eğitimi dersinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımına göre uygulanması*. 8. Ulusal sınıf öğretmenliği eğitimi sempozyumu Eskişehir, Türkiye.
- Karaer, H., Karaer, F., Parmaksız, İ., Akaydın G. (2010, 16-18 Mayıs). *Ortaöğretim öğretmenleri için düzenlenen bilim danışmanlığı ve eğitimi önünden destekleme çalıştayının etkililiğinin değerlendirilmesi*. Uluslararası Öğretmen Yetiştirme Politikaları ve Sorunları Sempozyumu II. Ankara, Türkiye
- Karaer, H., Karaer, F., Şahin, N. ve Parmaksız, İ. (2010). Ortaöğretim öğretmenlerine düzenlenen bilim danışmanlığı çalıştayının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 39 (187), 225-239.
- Kavcar, N. ve Erdem, A. (2017). Fizik öğretim programları ile fizik ders kitaplarının proje tabanlı öğrenme açısından incelenmesi. *Online ScienceEducationJournal*, 2(1), 11-44.
- Keskin, E. (2011). *Proje tabanlı öğrenme yönteminin ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin başarı ve fen motivasyonlarına etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Kılıç, A. (2015). *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının yaşamımızdaki elektrik ünitesinde ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin kavramsal anlamalarına ve yazma becerilerine etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Kızıkan, O. (2015). *İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin maddenin yapısı ve özellikleri ünitesindeki başarılarına ve fen bilimleri dersine karşı tutumlarına proje tabanlı öğrenmenin etkisi*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Korkmaz, H. (2002). *Fen eğitiminde proje tabanlı öğrenmenin yaratıcı düşünme, problem çözme ve akademik risk alma düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Korkmaz, H., ve Kaptan, F. (2001). Fen eğitiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 193-200.
- Köse, M. (2010). *İlköğretim 7. sınıf fen ve teknoloji dersi "kuvvet ve hareket" ünitesinin öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin başarı ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kummin, S.,& Rahman, S. (2010). The relationship between the use of metacognitive strategies and achievement in English.*Procedia – SocialandBehavioralSciences*, 7, 145-150.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2013).Ortaokul ve imam hatip ortaokulu bilim uygulamaları dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıf) öğretim programı, T.C. Millî eğitim bakanlığı talim ve terbiye kurulu başkanlığı, Ankara
- Nacaroğlu, O. (2015). *Proje tabanlı öğrenmenin fen bilgisi öğretmen adaylarının fotosentez konusundaki akademik başarısına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Olgun, H. Yavuz, A. ve Yokuş, E. (2019). *Ortaöğretim proje hazırlama ders kitabı*. (Baskı 1) Devlet kitapları, Ankara.

- Özel, M. (2013). *Proje tabanlı öğrenme yönteminin ilköğretim 2. kademe fen ve teknoloji derslerindeki uygulanmasının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Özensoy, A. (2017). Proje tabanlı öğrenme modelinin sosyal bilgiler dersinde başarıya etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (9), 165-175.
- Quek, C. L., Wong, A. F. L., Diyaraharan, S., Liu, W. C. L., Peer, J. & Williams, M. D. (2007). Secondary school students' perceptions of teacher-student interaction and students' attitude towards project work. *Learning Environments Research*, 10, 177-187.
- Serttürk, M. (2008). *Fen öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının ilköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin fen başarısı ve tutumuna etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Tabuk, M., ve Özdemir, A. Ş. (2010). Proje tabanlı öğrenmede çoklu zekâ yaklaşımının öğrencilerin matematiğe karşı tutumlarına etkisi. *Education Sciences*, 5(3), 674-686.
- Taşkın, Y., ve Tayşi, E. K. (2018). Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının yazma becerisine ve yazma kaygısına etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 1226-1240.
- Urhan, N., ve Erdem, M. (2018). İşbirlikçi proje tabanlı öğrenme sürecinde dijital belgesel üretiminin yansıtıcı düşünmeye katkısı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 27-53.
- Uysal, M. P. (2015). Yazılım mühendisliğinde deneysel bir çalışma: proje tabanlı ve proje destekli yöntemlerin ürün ve akademik başarıya etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi* 24 (2), 226-237
- Yavuz, G., ve Yavuz, S. (2017). Fen eğitiminde proje tabanlı öğretimle ilgili tezlerin içerik analizi: Türkiye örneği (2002-2014). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 255-282.
- Yıldırım, H. (2011). *Probleme dayalı öğrenme ve proje tabanlı öğrenme yöntemlerinin ilköğretim öğrencilerinin başarılarına ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, F. N. (2015). *Fen bilimleri öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının 6. sınıf öğrenci başarısı ve bilimsel süreç becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Yılmaz, M. (2017). *İlköğretim öğrencilerinin proje tabanlı öğrenme modeline dayalı güvenli internet kullanımı uygulamalarının değerlendirilmesi- Hollandalı öğrencilerle bir eylem araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yucasu, Ş. (2015). *Proje tabanlı öğrenme yönteminin fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.

THE MIDLOTHIAN ELECTION CAMPAIGNS OF 1879-80 AND THE OTTOMAN EMPIRE

Assist. Prof. Dr. F. Begüm Yildizeli

Bilecik Seyh Edebali University, Department of International Relations

ORCID: 0000-0001-6312-8405

ABSTRACT

As a fourth time Prime minister, William E. Gladstone was a dominant figure in shaping the British foreign policy. The Eastern Question and the Ottoman Empire were always important in the long life of the Grand Old Man. Gladstone and Benjamin Disraeli was great rivals on the political arena and had deeply personal political struggle throughout the 1870s. In 1879, Gladstone's Midlothian campaigns and the following general election of 1880 influenced the nature of British party politics as well as the British politicians' approaches to national elections. On 8 March 1880, the intended dissolution of the second Disraeli Ministry was announced. In that respect, this early dissolution can be assessed as an informal victory of Gladstone and evidence for having the weight of foreign issues on his new cabinet's political agenda. Following Disraeli's call for an election, Gladstone started his second Midlothian campaign on 16 March 1880 with a journey to Edinburgh from London.

It is logical to analyse the features of the Midlothian as to its essentiality for Gladstone's role during the Eastern Question. Particularly, the importance of the campaign for this research comes from its speciality following a national awakening. For that reason, it is crucial to examine Gladstone's political stances throughout the campaign. By the same token, this paper also seeks to find answers to the questions as to what extent did Gladstone refer to his Eastern Question campaign and how can his policy be defined; 'Political opportunism' or 'public trust in a politician'?

Keywords: Eastern Question, General election of 1880, Victorian party politics, Midlothian campaigns

1879-80 MİDLOTHİAN SECİM KAMPANYALARI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

ÖZET

Kraliçe Viktorya döneminde dört kez başbakan olan William E. Gladstone, İngiliz dış politikasını şekillendirmede baskın bir figürdü. Büyük yaşlı adamın uzun yaşamında Doğu Sorunu ve Osmanlı İmparatorluğu her zaman önemliydi. Gladstone ve Benjamin Disraeli, siyasi arenada büyük rakiplerdi ve 1870'ler boyunca derinden kişisel siyasi mücadele verdiler. 1879'da Gladstone'un Midlothian kampanyaları ve ardından gelen 1880 genel seçimleri, İngiliz parti siyasetinin doğasını ve İngiliz politikacıların ulusal seçimlere yaklaşımlarını etkiledi. 8 Mart 1880'de, Disraeli ikinci hükümetinin feshedildiği açıklandı. Bu bakımdan, bu erken feshetme, Gladstone'un gayri resmi bir zaferi ve yeni kabinesinin siyasi gündeminde dış meselelerin ağırlığına sahip olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Disraeli'nin seçim çağrısının ardından Gladstone, ikinci Midlothian kampanyasına 16 Mart 1880'de Londra'dan Edinburgh'a bir yolculukla başladı.

Doğu Sorunu sırasında Gladstone'un rolü için ve gerekliliği konusunda Midlothian'ın özelliklerini analiz edilmelidir. Özellikle, bu araştırma için kampanyanın önemi, kampanyanın ulusal bir uyanış olarak değerlendirilmesinden gelmektedir. Bu nedenle, kampanya boyunca Gladstone'un politik duruşunu incelemek çok önemlidir. Aynı şekilde, bu çalışma Gladstone'un Doğu Sorunu kampanyasına ne ölçüde atıfta bulunduğu ve politikasının nasıl tanımlanabileceği sorularına da yanıt bulmaya çalışmaktadır; 'Siyasi fırsatçılık' mı, yoksa 'halkın bir politikacıya duyduğu güven' mi?

Anahtar kelimeler: Doğu Sorunu, 1880 Genel Seçimleri, Viktorya dönemi Parti Politikası, Midlothian Kampanyaları

There is little doubt that economic and imperial considerations formed the foundation of British foreign policy towards the Ottoman Empire. A broader framework, however, was implemented due to the shadow of 'The Eastern Question'; a shadow which influenced the attitudes of statesmen throughout the nineteenth century. Traditionally, the Eastern Question is a broad term; it describes the events and line of vision concerning the fate of the weakened Ottoman Empire, with particular regard to her Balkan and Middle Eastern territories. The matter of the guardianship of the Ottoman provinces (in order to secure passage between the Mediterranean Sea and the Indian Ocean), otherwise known as the 'Great Game', enhanced the importance of the Eastern Question.

Beside the economic and political underpinnings, one significant aspect of British policy towards the Porte was the status of Christian subjects under Turkish rule. During the longest century of the Ottoman Empire In the meantime, Anglo-Ottoman diplomatic relations developed. The nature and scope of Ottoman foreign affairs had been limited to European imperial interests, vis-à-vis one another, and their determination to dominate Eastern affairs.

The fourth son of the merchant John Gladstone, William Ewart Gladstone was born on 29 December 1809 in Liverpool. The family's Scottish ancestry meant that William was brought up in the Evangelical tradition, and his strong Christian values remained a constant throughout his life. During William's early childhood, his father enhanced both the economic well-being and social status of his family through business and political engagements.¹ Sir John Gladstone was one of the financial supporters of the Tory statesman George Canning and he chaired the election committee which assured Canning's success in Liverpool. Sir John's personal achievements were an 'inspiring image' for his sons, particularly for his youngest.²

Gladstone developed a deep enthusiasm for Greek ethnology and literature, and the subjects of Homer and religion became an intertwined 'central intellectual preoccupation' of his life.³ He regularly read studies on history, politics, and culture, including Homer, Cicero, Herodotus, David Hume and Edward Gibbon. Although he assessed Hume to be 'greater' historian than Gibbon, whose style he considered to be 'highly ornamented'⁴, it is clear that

¹ S. G. Checkland, *The Gladstones, a Family Bibliography 1764-1851*, (Cambridge: C.U.P, 1971), p. 93.

² Richard Shannon, *Gladstone: God and Politics*, (London: Continuum Books, 2007), p. 3.

³ David Bebbington, *The Mind of Gladstone: Religion, Homer and Politics*, (Oxford: Oxford University Press, 2004)

⁴ Diary entry for 12 March 1827, M. R. D. Foot and H. C. G. Matthew (eds.), *The Gladstone Diaries*, vol. i., p. 105.

Gibbon's work was to be significantly influential as it inspired Gladstone to read and consider Gibbon's account of Mahomet.⁵

Gladstone had always regarded the Ottoman nation states with ethnic-religious differences independently from the Sublime Porte's Islamic character of the state. Concerned about the conquering dominant Turks, he defined the existence of the Turkish government and the Turkish race in the European provinces of the Ottoman Empire to be 'very peculiar and in an unexemplified condition.'⁶ To Gladstone, absolute power was established under the direct government of the Turks in a 'wretched system' despite the socio-ethnic structure of the society and the number of different -religious identities.⁷

While this statement has racist overtones, it is evident that this was an expression of a loss of confidence and trust towards Ottoman provincial governors. The following question arises: how did Gladstone become convinced that the Turkish government was unable to adapt itself to the modernization process, and what was the nature of the compromise in terms of her Christian subjects that she was obliged to make? It is nevertheless true that the Crimean War, and the subsequent humanitarian questions until the Bulgarian Agitation, aided Gladstone's mental and theoretical processes. Distinguishing the stance of the Turkish government from the English government in terms of protecting the rights and properties of the community, further reveals Gladstone's appreciation for the safeguarding the religious freedom of non-Muslims by the British.⁸

In 1855, the Ottoman government was issued £5 million second loan at 102.6 percent with an interest rate of four percent per annum, in order to 'enable his Imperial Majesty the Sultan to prosecute with Vigour the War against Russia in which He is at present engaged in conjunction with their said Majesties His allies; Her Majesty and Her Majesty the Emperor of the French.'⁹ The loan was secured on the Egyptian Tribute with the customs of Smyrna and Syria to be remitted to the Bank of England, and the full amount of One Half Year's Interest and Sinking Fund on the whole amount of the said Loan to be raised under the conjoint guarantee of Britain and France.¹⁰ From the British point of view, however, the objections to the guarantee raised by the opposition in the Parliament, according to Anderson, were due to 'ancient prejudices, financial, constitutional and diplomatic.'¹¹ Gladstone was reluctant to admit the loan under the terms of the 1855 guarantee. Gladstone's objections to the loan were not founded on moral grounds, nor did they come from his antagonism towards the Ottoman Empire. His argument 'was confined entirely to the terms, tenure, and construction of the treaty, and the effect of those terms upon the position of the relative parties to it.'¹²

Defeated in the 1874 election by Disraeli, Gladstone resigned as leader of the Liberal party and it was generally assumed that he had retired. Later in his life, he recalled 'I was most

⁵ Edward Gibbon, *The History of the Decline and the Fall of the Roman Empire*, Volumes I–VI (London: Strahan & Cadell, 1776–1788). See his summary of chapters in the Gladstone Papers (hereafter GP), located at the British Library (hereafter BL), BL Add MS 44717 fol.64, 'Epitome of Gibbon's Fall and Decline of the Roman Empire.', See 'Diary entry for 3 February 1827, M. R. D. Foot and H. C. G. Matthew (eds.), *The Gladstone Diaries*, vol. I, p. 104.

⁶ William E. Gladstone, *The Slavonic provinces of the Ottoman Empire*, (London, 1877), p. 5.

⁷ *Ibid*, p. 16

⁸ Gladstone, *The Slavonic provinces of the Ottoman Empire*, p. 16.

⁹ BL GP Add MS 44586, ff. 93-5, fol. 93, 'Turkish Loan, A bill to enable her majesty to carry into effect a Convention made between Her Majesty, His Majesty the Emperor of the French, and His Imperial the Majesty of Sultan, 21 July 1855'

¹⁰ BL GP Add MS 44586, ff.93-5, fol. 94.

¹¹ Anderson, 'Great Britain and the Beginnings of Ottoman Public Debt, 1854-55', p. 56.

¹² Hansard, *Parliamentary Debates*, third series, 139 (27 July 1855), cc1463-513.

anxious to make the retirement of the ministry. I had served for more than forty years. My age 65', he wrote with a desire for 'an interval between parliament and the grave.'¹³ During his tenure in Downing Street, Disraeli's vision of British imperial and foreign policies, including his attitude to the Eastern Crisis of 1875-78, differed significantly from that of Gladstone's non-interventionist policies for the Empire and approaches to crucial issues in foreign affairs.

Since the Crimean War, Gladstone's thinking about the Ottoman Empire had been consistent factor which reflected his underlying deep concern as to the rights of protection over all non-Muslim subjects. Gladstone's speech, in fact, was deemed to be a 'vindication'¹⁴ of the policy that the Turkish government had failed to actively implement reforms which presents ample evidence of this distrust. He did, however, promoted the religious equivalent between Muslim-Christian subjects all over the Empire and this set of relevant background beliefs helped to justify Gladstone's approach to British policy towards the Porte. In his passion for religious freedom, Gladstone showed a sympathy not only to Christian subjects with biblical faith but also seemingly sincere to the Muslim community. Nonetheless, it became apparent that Gladstone was becoming increasingly irritated with the unresolved Ottoman problems; all the same, he adhered to the principle of preserving her territorial integrity and political independence.

The very depth of Gladstone's indignation for the Turkish administration at this time has contributed to the development of a particular misinterpretation regarding Gladstone's subsequent attitude towards the Turks. For instance, Sir Charles Adderley charged Gladstone of 'turning the Turks bag and baggage out of Europe' in his speech at Hanley.¹⁵ Gladstone himself uttered words of a similar effect by saying that he meant to go no further than suggesting a long-lasting solution: 'Charles Adderley simply fell into a gross blunder. The Turks to be removed from are mentioned in a list of civil and military employés. i.e Government officers. Just before, I speak of the Turkish executive power and of the future arrangements to be made with the 'Mahometan minorities.'¹⁶ Gladstone's Bulgarian campaign and the rhetorical framework proceeded with public speeches and national meetings. There is little doubt that the Blackheath speech on 9 September 1876 can be considered as the culmination of his rhetorical intelligence and its repercussions amongst the audience.

It would be fair to state that the Bulgarian Agitation was immediately turned into a sentiment that connected the various strata of the British public in the light of Gladstone's vision. 'I have not your responsibilities to the party' Gladstone wrote to Lord Granville, 'but I have for the moment more than your responsibilities to the country, in this sense that I feel myself compelled to advise from time to time upon the course of that national movement which I have tried hard to evoke, and assist in evoking.'¹⁷ An anti-Turkish feeling in government policies towards the Porte was substantially high and Gladstone had to endeavour to explain this willingness publicly.

Once the background for an election campaign had been established, it is logical to analyse the features of the Midlothian as to its essentiality for Gladstone's role during the Eastern Question. Particularly, the importance of the campaign for this research comes from its speciality following a national awakening. For that reason, it is crucial to examine Gladstone's political stances throughout the campaign. By the same token, this chapter also

¹³ Morley, *The Life of William Ewart Gladstone*, vol. II, p. 498.

¹⁴ Matthew, *The Gladstone Diaries*, vol. ix., p. 103, '8 February 1876'

¹⁵ BL GP Add MS 44452 fol. 87 'Mr. Gladstone and Sir Charles Adderley', 21 October 1876.

¹⁶ BL GP Add. MS 44452 fol. 82 'The Potteries' 22 October 1876

¹⁷ Ramm, *The political correspondence of Mr. Gladstone and Lord Granville 1876-1880*, I, 'Mr. Gladstone to Lord Granville on 7 October 1876', p. 13.

seeks to find answers to the questions as to what extent did Gladstone refer to his Eastern Question campaign and how can his policy be defined; ‘Political opportunism’ or ‘public trust in a politician’?

Gladstone’s Midlothian campaigns and the following General Election of 1880 influenced the nature of British party politics as well as the British politicians’ approaches to national elections. Meisel defines the Midlothian Campaigns of 1879 and 1880 as ‘the great events of nineteenth century British politics’ by addressing to Gladstone’s politics at Midlothian as the main evidence that was ‘well-suited to the political conditions of the last two decades of the nineteenth century.’¹⁸ From a different angle, Matthew assesses the Midlothian Campaign ‘as the way towards the secular humanitarianism of twentieth-century Liberalism,’ also by referring to George Malcolm Young’s observation that¹⁹: ‘the mind of 1890 would have startled the mind of 1860 by its frank secularism’.²⁰

On 24 November 1879, in his diary, Gladstone described the first Midlothian campaign which began with a train journey from Liverpool to Carlisle, Hawick and Galashiels, as ‘a triumphal procession’ and an ‘extraordinary day.’²¹ Morley was a witness of the campaign which he portrays as follows; ‘The stations where the train stopped were crowded, thousands flocked from neighbouring towns and villages to main centres on the line of route, and even at wayside spots hundreds assembled, merely to catch a glimpse of the express as it dashed through.’²² Gladstone also recorded that ‘both from the numbers and the enthusiasm with solitary groan or howl and fireworks, torches at Dalmeny with Lord Rosebery.’²³

From the beginning of the campaign, the majority of newspapers across the political spectrum showed a great interest in Gladstone’s journeys, reminiscent of press reports during the Bulgarian Agitation of 1876. Once again, the newspaper reading public could read diametrically opposed the versions of the same meetings. For instance, the *Daily News* on 25 November reported that Gladstone’s presence in Scotland was a sign of satisfaction with which the Liberal party waits for the long-delayed challenge to the electoral struggle²⁴ whereas *the Northern Echo* on the same day by referring to Gladstone’s position and the *Liberal Committee in Newcastle upon-Tyne* who judge a constituency solely from its Parliamentary representatives was the last town in the Kingdom which would be expected to send an address congratulation and approval to the leader of the national revolt against the Anglo-Turkish Alliance.²⁵

Unsurprisingly, the content of Gladstone’s speeches was a synthesis of Lord Beaconsfield Cabinet’s economic, social and foreign policy ‘faults’ or ‘shortcomings’ of Whig politicians, particularly the Prime Minister, Disraeli. Meisel defined the Midlothian as ‘a platform’ in which Gladstone succeeded in bringing a broad range of foreign and domestic policy issues such as Liberal Party leadership, critiques of Disraeli’s foreign policy mainly referring back to

¹⁸ Joseph S. Meisel, *Public Speech and the Culture of Public Life in the Age of Gladstone*, (New York: Columbia University Press, 2001), p. 243 and 245.

¹⁹ See related article by James A. Colaiaco, ‘The Historian as Insider: G. M. Young and Victorian England’, *The History Teacher*, Vol. 16, No. 4 (Aug., 1983), pp. 523-539.

²⁰ George M. Young, *Portrait of an Age*, (London: Phoenix Press, 1960), p. 166 in Matthew, Gladstone diaries..., p. 42.

²¹ Matthew, *Gladstone Diaries...vol. ix*, p. 461.

²² Morley, *The Life of William Ewart...*, p. 587.

²³ Matthew, *Gladstone Diaries*, p. 461.

²⁴ ‘London, Tuesday, 25 November’, *The Daily News*, 25 November 1879.

²⁵ ‘Mr. Gladstone’s position’, *The Northern Echo*, 25 November 1879.

the Bulgarian atrocities and the religious qualities of the campaign.²⁶ Needless to say, foreign policy was the headline, especially the Eastern Question. Hence, the essential question to be asked is: to what extent did Gladstone refer to the Eastern Question and what was it about Gladstone's rhetoric that so influenced the masses in these speeches?

In order to assess the major significance of the speeches related to Tory foreign policies, and especially the Eastern Question and relations with the Ottoman Empire, it would be logical to simply examine the content of his speeches which were also published in Edinburgh in due course.²⁷ In his first Midlothian speech, his references to the Eastern Question were the developments such as the Andrassy Note in 1875 and the Berlin Memorandum of 1876. He directly addressed the Tory Government asking 'whether the facts of the case bear out, or whether they (Tory speakers) do not absolutely confute that assertion' by defining their insensitivity of against the real facts.²⁸ He further added 'was it faction in the Liberal Party to remain silent during all these important acts, and to extend their confidence to the Government in the affairs of the Turkish Empire, even when that Government was acting in contradiction to the whole spirit, I may say, of civilised mankind-certainly in contradiction to the united proposals of the five Great Powers of the continent of Europe?'²⁹ By referring to the humanitarian aspect of the Bulgarian Agitation, he reminded the audience that he was the one who had awakened the national feeling against the acts of the government. He strongly denied the accusations labelling him as a political opportunist on the way to return to politics and justified his acts throughout the Eastern Question.³⁰

While Gladstone's second Midlothian speech of 1879 contained references to the Eastern Question such as 'the Oppressive Government of the Turk', his third Midlothian speech was based on the principles of foreign affairs and recent relations with the Ottomans, for example the Berlin Treaty and Cyprus. In that respect, his speeches at West Calder, Waverley Market and Glasgow covered the 'prospective and fundamental' foreign policies of Great Britain and attitudes to the Ottoman Empire from Gladstone's perspective. For instance, he stated six principles of foreign policy that can also be assessed as 'election promises'.³¹ Particularly, his references to freedom of the nations were mainly the marks of the Eastern Question as to its humanitarian aspects.

Besides the expenses of humanity and economy, the religious aspect of the Eastern Question can also be considered as a part of that campaign. For example, on 28 December 1879 Gladstone entered these remarks in his diary which can be analysed in terms of his religious approach to the Eastern Question and again during the Midlothian Campaign, 'For the last 3 and half years I have been passing through a political experience which is I believe without example in our Parliamentary history. I profess it to believe it has been an occasion, when the battle to be fought was a battle of justice humanity freedom law, all in their first elements form the very root, and all on a gigantic style. The word spoken was a word for millions, and for millions who themselves cannot speak. If I really believe this then I should regard my

²⁶ Joseph S. Meisel, *Public Speech and the Culture of Public Life in the Age of Gladstone*, (New York: Columbia University Press, 2001) p. 244.

²⁷ William E. Gladstone, *Midlothian Speeches 1879 with an Introduction by M. R. D. Foot*, (New York: Humanities Press, 1971)

²⁸ Gladstone, *Midlothian Speeches 1879...*, p. 39.

²⁹ *Ibid*, p. 39.

³⁰ 'It is true that it was said with reference to me that any made use of the susceptibilities of the country for the purpose of bringing himself back to office was worse than those who had perpetrated the Bulgarian Massacres.' *Ibid*, p. 40.

³¹ 'Just legislation and economy, to preserve peace, to maintain the Concert of Europe, to avoid needless engagements, to acknowledge the equal rights of the nations and a love of freedom.' *Ibid*, p. 40.

having been morally forced into this work as a great and high election of God. And certainly I cannot but believe that He has given me special gifts of strength, on the late occasion especially in Scotland.’³²

In the shadow of the clash between ‘the Jingoers’ and ‘the true liberals’, the general election started on 30 March 1880. Gladstone recorded this day with a prayer to gain victory, ‘May God from heaven guide every one of them: and prosper or a base and baffle us for His Glory: lift us up, or trample us down, according as we are promoting or opposing what he knows to be the cause of Truth, Liberty and Justice.’³³

Having regard to the above analysis of historiography, it comes clear that the Midlothian campaign was not just a rise in Gladstone’s party politics as well as the official fact that led him to success but also a foundation election in British political history. This said, it also showed the stage of a foreign affair reached within four years period. In other words, the Bulgarian uprising with its humanitarian, religious and social features in the Ottoman Empire echoed to the Disraeli government’s pro-Turkish secular foreign policies. Eventually, by being transformed into a national matter inside Victorian society, the Bulgarian agitation of 1876 was the beginning of the contemporary rituals in British party politics. In this regard, it can be argued that these alterations were engendered in the roles and policies of the Liberal statesman. Most important of all, this wind of change eventually ended with an alteration in Anglo-Ottoman relations.

³² Matthew, *Gladstone Diaries...*, vol. ix, p. 471.

³³ Matthew, *Gladstone Diaries...vol.ix*, p. 496.

**SOCİOECONOMİC DETERMİNANTS OF THE HOUSEHOLD OUT-OF-POCKET
HEALTH CARE EXPENDİTURES
HANEHALKININ CEPTEN SAĞLIK HARCAMALARININ SOSYOEKONOMİK
BELİRLEYİCİLERİ**

Burcu ÜZER

Master Student, Ankara Yildirim Beyazit University, Institute of Social Sciences, Department
of Public Finance

ORCID: 0000-0001-7259-9647

Asst. Prof. Abdullah TİRGİL

Ankara Yildirim Beyazit University, Faculty of Political Sciences, Department of Public
Finance

ORCID: 0000-0002-4491-4459

ABSTRACT

Out-of-pocket health care payments lead to a tremendous financial burden, especially for the poor. Turkey introduced a health system reform in 2003 to reduce inequity among its citizens, especially for those with limited resources. This paper aimed to analyze the socioeconomic determinants of out-of-pocket health care payments. We also showed how out-of-pocket health spending evolved in Turkey over the years. We analyze the period after 2003 where significant changes have been made to reform the health care system in Turkey. We use data from Household Budget Surveys covering the 2003-2018 period. We use the Ordinary Least Squares (OLS) method to identify the underlying predictors of household health care spending. Findings indicate that the non-contributory health insurance program reduces out-of-pocket health care spending for households by 14%, which means that the insurance program for the poor provided some protection. More education leads to more out-of-pocket spending, indicating educated people can search for other health care options even if they need to pay for them. Having elderly and kids at home is correlated to more health spending. Moreover, compared to 2003, between 2006 and 2009, average health care spending has been declined. However, afterward, out-of-pocket health care payments have been risen in Turkey, indicating less protection towards the financial burden of health care payments.

Keywords: out-of-pocket health care payments, health insurance, health system reform

DEMOKRAT PARTİ EKONOMİ POLİTİKALARININ İKTİSADİ POPÜLİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Nasiye Şahin

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, SBE, İktisat YL
ORCID: 0000-0001-6005-5466

Dr. Öğr. Üyesi Zafer Öztürk

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
ORCID: 0000-0002-9173-0628

ÖZET

Demokrat Parti dönemi Türk Demokrasi Tarihi'nde gerek ekonomik gerekse siyasal ve sosyal açıdan birçok ilki yaşatan ve içerisinde barındıran bir dönem olmuştur. Kendinden önceki tek parti iktidarı döneminden farklı olarak siyasal ve ekonomik açıdan birçok farklı uygulamalara gidilmiş ve bu uygulamaların bir kısmı tartışma konusu olmuştur. Özellikle ekonomik alandaki uygulamalar gerçeklikten uzak, popülist politikalar olarak değerlendirilmiştir. Demokrat Parti döneminin ilk yıllarındaki olumlu şartlar ekonomi açısından iyi bir izlenim yaratsa da bu olumlu koşulların ortadan kalkması ile popülist ekonomi politikaları gün yüzüne çıkmıştır. Türk Siyasi Tarihi'nde bu dönem ekonomik ve siyasal popülizmin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Bu çalışmada Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları önceki hükümetlerin uyguladığı ekonomi politikaları ile karşılaştırılmış ve dönemin ekonomi politikalarının başarısı ya da başarısızlığı değerlendirilmiştir. Bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarının hangilerinin popülist politikalar olarak değerlendirilebileceği açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada iktidarın ilk yıllarında uygulanan tarım politikaları ve sonrasında uygulanan bazı para ve maliye politikalarının iktisadi popülizm olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, İktisadi Popülizm, Demokrat Parti

EVALUATION OF THE ECONOMIC POLICIES OF THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD IN TERMS OF ECONOMIC POPULISM

ABSTRACT

The period of the Democratic Party has been a period that has brought many firsts both economically, politically and socially in Turkish Democracy History. Unlike the one-party rule that preceded it, many different applications were made in terms of politics and economy, and some of these practices have been the subject of discussion. Especially the practices in the economic field have been evaluated as populist policies that are far from reality. Although the favorable conditions in the first years of the Democratic Party period created a good impression on the economy, populist economic policies came to light with the disappearance of these positive conditions. In Turkish Political History, this period has been accepted as the beginning of economic and political populism.

¹ Bu çalışma Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında devam etmekte olan tezden faydalanılarak hazırlanmıştır.

In this study, the economic policies of the Democratic Party period were compared with the economic policies implemented by the previous governments and the success or failure of the economic policies of the period was evaluated. It has been tried to explain which of the economic policies implemented in this period can be considered as populist policies. In the study, it has been concluded that the agricultural policies implemented in the first years of the government and some money and fiscal policies implemented afterwards can be evaluated as economic populism.

Keywords: Populism, Economic Populism, Democratic Party

Giriş

Popülizm kavramı sadece günümüzde değil geçmiş dönemlerde de tartışma ve merak konusu olmuştur. Popülizmin ve popülist hareketlerin temelinde kişilerin veya yönetimlerin kabul görme ve varlığını sürdürme kaygısı yatmaktadır. Bu kaygıda sosyal bilimlerin inceleme alanına girmiş ve günümüze kadar süregelmiştir. Popülizm kavramı sosyal bilimlerin birçok alanı ve konusu gibi tek bir tanımla açıklanamamıştır. Taggart popülizmi aynı türden insanlar arasında kabul görmüş bir fikir birliği olarak tanımlarken Canovan ise “yönetici seçkinlerin karşıtı” olarak tanımlamıştır. Popülizmin siyasetle bu kadar derin bir geçmişinin olması, ileriki dönemlerde yönetimler vasıtası ile ekonomiyi de etkilemiştir. Buna bağlı olarak da seçilmişlerin uyguladığı her politika popülizm tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

Demokrat Parti dönemi öncesinde yönetimde bulunan 27 yıllık tek parti iktidarı döneminde popülist politikalardan çok, daha gerçekçi ve ülke çıkarlarına uygun politikalar uygulanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen liberal iktisat politikaları ileriki dönemlerde yerini devletçi ve müdahaleci iktisat politikalarına bırakmıştır. Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında ülkenin çıkarlarına, ihtiyaçlarına ve o zamanki şartlarına göre devlet her dönem farklı bir ekonomi politikası uygulama yoluna gitmiştir. Hazırlanan sanayi planları ile ekonomik kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır. Buradaki ana amaç ülkenin büyümesini ve kalkınmasını sağlamaktır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise savaşın olumsuz etkilerini en aza indirmek için çeşitli kanunlar çıkarılmış ve ekonomiyeye bu kanunlar ile yön verilmeye çalışılmıştır. Bu kanunların çıkartılması ve uygulanması sırasında yaşanan tartışmalar sonucu Demokrat Parti kurulmuş ve 1950 yılında iktidara gelmiştir. Çok partili siyasal hayat ile birlikte ekonomi politikalarında da dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Artık siyasi partiler iktidara gelmek ya da iktidarda kalmak için geniş halk kesimlerinin oyunu almak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle de ekonomi politikalarında popülist olarak değerlendirilebilecek uygulamalar yaşanmaya başlanmıştır.

Türkiye açısından genel bir değerlendirme yapıldığında ise popülizm Türk siyasal hayatına Demokrat Parti ile girmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları Cumhuriyet dönemi ekonomi politikaları karşılaştırılmış ve Demokrat Parti ekonomi politikalarının iktisadi popülizmin kavramı çerçevesinde tartışılmaya çalışılmıştır.

1. Popülizm Kavramı

Popülizm Latince genel olarak “halk”, kullanılış biçimine göre bazen de “kalabalık” anlamına gelen *populus* sözcüğünden gelmektedir. *Populus* kelimesi birçok anlam içerse de çoğunlukla “egemenler olarak halk”, milletler olarak halklar”, yönetici seçkinlerin karşıtı olarak “sıradan insanlar” anlamına gelmektedir (Canovan, 2004:247-248).

Birçok sosyal bilimsel terimler gibi popülizmin tek ve ortak kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Farklı dönemlerde farklı bakış açıları ile ortaya atılmış birçok tanımdan söz edilebilmektedir (Toprak, 2013:33). Farklı dönemlerde ve şartlarda, farklı ideolojiler altında

ortaya çıksa da popülist hareketlerin ortak bir düşünce sistemi üzerinden şekillendiği dikkati çekmektedir (Laclau, 1985:160). Taggart’a göre popülizm ise eleştiri niteliği taşımaktadır. Ona göre popülizm aynı türden fikre sahip insanları popülerlik etkisi ile bir araya getiren bir unsur olmuştur (Taggart, 2014:13).

Popülizm tanımının farklılık ve çeşitlilik göstermesinin iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki akademisyenler arasında hangi siyasi fenomenin popülizm kapsamına girdiği konusunda fikir birliğinin sağlanamamış olmasıdır. Siyasi fenomenin belirsizliğinden kasıt, hangi baskın ve yaygın ideolojik görüşün popülizmi daha iyi yansıttığı ya da içinde barındırdığının tam olarak belirlenememiş olmasıdır. İkinci nedeni ise popülizmin ortaya çıktığı yere ve zamana göre değişiklik gösteriyor olmasıdır (Canovan, 1999). Bu durumdan hareket ile popülizm; liberalizm ve milliyetçilik ideolojilerinde olduğu gibi belli sınırları ve fikirleri olan bir kavram değildir. Popülizm ortaya çıktığı yerdeki kavram ne ise o kavrama karşı bir söylem geliştirmektedir. Bu da popülizm hakkında genel bir tanım yapılmasını imkânsız hale getirmektedir (Hacıoğlu, 2018:8). Tüm bu çoklu tanımlara rağmen Taggart popülizmi bir kriz karşısında anayurdun; siyaset karşıtı, içi boş, evrensel olmayan ve sürekli değişen bir şekilde yüceltilmesi olarak tanımlamıştır (Taggart, 2004:6).

Dünyada farklı ülkelerde siyasal uygulamalara baktığımızda popülizmin çeşitlendiği görülmektedir. Bu çeşitlilik hem gelişmiş sanayi toplumlarını hem de az gelişmiş 3. Dünya ülkelerini kapsamaktadır. Her ülkenin sosyo ekonomik yapısına, demografik yapısına ve yönetim yapısına göre popülizmin değişiklik gösterdiği görülmektedir. Buradan da hareketle üç tip popülizm türü karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: Tarım popülizmi, Latin Amerika popülizmi ve Yeni Sağ popülizmidir (Yetkin, 2010:21)

Tarım popülizmi çiftçi ve köylü hareketleri ile entelektüel tarım sosyalizmi şeklinde kendini göstermektedir. Tarım popülizmine en belirgin örnek Rusya gösterilmektedir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Rusya’da entelektüel özellikli Narodnikler’in popülizmidir. Bu popülizm Rus köylülerin eşitlik mücadelesine arka çıkan popülizm türüdür (Jagers ve Walgrave, 2007:322). Latin Amerika popülizmi 1940’lı ve 50’li yıllarda otoriter rejime karşı olan popülizm türüdür. Arjantin ve Brezilya merkezli olarak değerlendirilmektedir. Latin Amerika popülizmi denildiğinde akla ilk gelen Juan Domingo Peron’dur. Peron’un popülizmi yönetimi elinde bulunduran işçi sınıfının popülizmidir (Işıklı, 2006: 39). Temelinde Peron popülizmi; siyasette güçsüz olanlar lehine ve güçsüz olan kesimin desteği ile yürütölen, güçlü merkezileşme eğilimini de beraberinde getiren bunu da “halk” için yaptığını savunan son olarak da karizmatik lider hipotezine dayanan liderlik siyasetidir (Taggart, 2004:83-84). Yeni popülizm kavramı siyasi yelpazenin aşırı sağ kısmında yer alan partiler tarafından parti sistemlerine, hükümet partilerinin hakimiyetine tepki olarak savunulan ve belirli siyasi liderlerle ile bütünleştirilen popülizm türüdür. Diğer popülizm türlerinden ve tanımlarından farklı olarak yeni popülizm tek bir parti ya da eylemle sınırlı kalmamaktadır (Taggart, 2004:96).

Türkiye’de popülizm düşüncesinin temeli Osmanlı Devleti’ne dayanmaktadır. 2. Abdülhamit döneminde yaşanan II. Meşrutiyetin ilanı ile popülizm bizde de başlamaktadır. Rusya’da ortaya çıkan halkçılık diğer bir deyişle “halka doğru” hareketi ile Osmanlı tebaasının bir arada tutulacağı düşünölmektedir. Yusuf Akçura ve Ahmed Ağaoğlu gibi aydınlar uzun zaman arayış içinde hareket etmektedirler. Bu arayışlarının farkına vararak popülizm kültürünü de Osmanlı Devleti’ne empoze etmeye çalışmaktadırlar. Bunun da ancak monarşilerin yıkılıp halk iradesinin yansıtılması ile gerçekteleşeceği görüşündedirler (www.populizmtarihioylar.net).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti halkı sınıfsız, karışık bir kitle göröntüsü vermektedir (Toprak, 2013:420). Bu karışık kitle göröntüsü içeren halkı yan yana, bir araya getirmek ve bir ulus devlet kurabilmek için farklı ve yeni ideolojik düşünceler ortaya atılmaya ve benimsenmeye başlanmaktadır. Bunun sonucunda da köklü değişikliklere gidilmeye karar

verilmektedir. Bu köklü değişikliklerin içeriğini ekonomik, siyasal ve toplumsal konular oluşturmaktadır. Atatürk inkılapları olarak bilinen tüm bu yenilikler ise popülizm temelini oluşturmaktadır (Eraslan, 2003:277).

Mustafa Kemal Atatürk siyasal ve toplumsal alanda yapmak istediği değişiklikleri destekleyecek argümanları arama eğilimine girmektedir. Bu argümanları ise popülist söylemlerde bulmaktadır. Yani popülist söylem ve eylemler ile yapılan değişiklikleri ve yenilikleri desteklemeye çalışmaktadır. Buradaki amaç tüm bu evreleri halka mal etmeye çalışarak reformların kalıcı olmasını sağlamaktır (Eraslan, 2003:279). Atatürk'e göre popülizmin içeriğinde de zamanla farklılıklar meydana gelmektedir. Farklı yıllarda yapmış olduğu farklı popülizm tanımları bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. 13 Eylül 1920'de yaptığı bir konuşmasında popülizmi "bürokrasi ile halkı yakınlaştırmaya yönelik bir doktrin" olarak tanımlamaktadır. Eylül 1921 de yaptığı konuşmada ise hükümeti "halkın hükümeti" olarak tanımlayarak popülizm kavramına sosyalist bir boyut kazandırmaktadır (Kazancıgil, 1997:198).

Çok partili dönemde popülizm Demokrat Parti ile başlamaktadır. DP'ye göre CHP'nin popülizm anlayışı aşılması gereken bir engel olarak görülmektedir (Sunar, 1990:749). CHP'nin tepeden inme uygulamaları, "halk için halka rağmen" anlayışı yıkılarak yeni bir popülizm anlayışı geliştirilmek istenmektedir. Muhalefet olduğu dönemlerde temelleri atılan 1950'de de iktidara gelmesi ile güçlenen DP popülizmi CHP'nin tek parti iktidarında uyguladığı devlet popülizmine karşı ortaya çıkmaktadır. DP kadrosu köylü kesimin sorunları ile ilgilenen bir parti konumuna gelmekte bunu da seçimlerde başarı sağlamak için yapmaktadır (Ayata, 1996:43). Demokrat Parti'nin popülizm anlayışına göre ülkede toplumsal değişimin olması ekonominin iyileştirilmesi ile paralellik göstermektedir. Toplumsal değişimlerin tepeden inme bir şekilde gerçekleşmesi yerine liberal iktisat politikaları benimsenerek dolaylı şekillerde halkın modernleşmesi amaçlanmaktadır (Sunar, 1990:42). Bu yönü ile ele alındığında DP'nin başarısı halka sağladığı refah ile açıklanabilmektedir. Bu yöndeki ilerleyiş ve gidişat CHP popülizminde var olan devletçilik politikaları ve militarist değişim olgusunun tam tersi olarak ortaya çıkmaktadır (Duman, 1996:419).

2. İktisadi Popülizm Kavramı ve Unsurları

Ekonomik popülizm de denilen bu kavram politik- ekonomik durumu olduğundan daha vahim göstererek halkın ilgisini çekmek adına uygulanan ekonomi politikalarıdır. Popülist iktisat politikaları ile halkın istek ve beklentileri kullanılmakta ve bu istek ve beklentiler ekonomik vaatler ile oy potansiyeline dönüştürülmektedir. Bu nedenle popülist ekonomik yaklaşımlar ilk zamanlar olumlu sonuçlar verse de ilerleyen süreçlerde realist politikadan, gerçeklik ve bilimsellikten uzaklaştığından dolayı ekonomik krizlere neden olmaktadır. Ekonomik krizlerle birlikte mevcut hükümet krizleri yani siyasal krizler de meydana gelmektedir. Ekonomik ve siyasal istikrarsızlık baş göstermektedir (Sandıklı, 2016). Cansen (2013)'e göre iktisadi popülizm kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: "Külfeti geleceğe ertelenmiş, nimeti güncel olarak paylaşılan ekonomi politikaları." Yani gelecekteki sonuç düşünülmeden sadece oy kaygısı ile uygulanan yanlış iktisat politikalarıdır.

İktisadi popülizm ile ilişkilendirilen birtakım teoriler bulunmaktadır. Kamu Tercih Teorisi de bunlardan bir tanesidir. Bütün siyasi partilerin asıl amacı iktidarı ele geçirmektir. Bunun içinde en önemli araç uygulayacağı ekonomi politikasıdır. Bu nedenle bu teori önemli yer tutmaktadır. Kamu Tercih politikası biliminin ekonomik analizi olarak tanımlanmakta ve yorumlanmaktadır. Buchanan bu duruma şu şekilde değinmektedir: "Seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz sonuçların birleşimi ile ilişkilendirmeye çalışmalıyız" (Kuşat ve Dolmacı, 2011: 132). Buna göre seçmen yani birey kendisine en iyi hizmeti sunacak partiye oy vermekte politikacı ise seçilmesini garanti edebilecek ekonomik politikayı sunmaya

çalışmaktadır. Bu nokta da ekonomik popülizm devreye girmektedir. Bireyler faydalarını, politikacılarda oylarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar.

İktisadi popülizm açısından önemli olan kısmı ise ekonomik yozlaşma kısmıdır. Politikacılar tekrar seçilmeyi garantilemek için kamu harcamalarını arttırıcı bununla birlikte vergileri reel olarak azaltıcı politikalar uygulamaktadırlar. Tamamen oy karşılığı olarak yapılan bu uygulama ise iktisadi anlamda yozlaşmanın da temelini oluşturmaktadır. Seçildikten sonra da açık finansman uygulamalarının olumsuz sonuçları gereği bütçe açıkları meydana gelmekte ve bu açıklar vergi oranı ve mal ve hizmet fiyatlarında artışı getirmektedir (Kuşat ve Dolmacı, 2011:132-133). Siyasi destek sağlamak amacıyla mali genişleme süreci oluşturulmaktadır. Seçilme kaygısının önem arz ettiği durumlarda seçmenleri etki altına alabilmek adına cari kamu harcamaları orta vadeli ekonomik performansı olumsuz etkilemektedir. Reel döviz kurunun değer kazandığı bir ekonomide bütçe açıkları giderek artmakta ve cari hesap açıklarına neden olmaktadır. Bunun sonunda ödemler dengesi bozulmakta ve dış yardım zorunlu hale gelmektedir (Gökalp ve Avcı, 2002:2-3).

İktisadi popülizm demokratik ülkelerde karşımıza seçim ekonomisi olarak da çıkmaktadır. Genel olarak en sık başvurulan uygulama seçim öncesi devlet harcamalarının özellikle transfer harcamalarının arttırılması, vergilerin düşürülmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Genişleyici maliye politikası uygulanmaktadır. Seçimlerden sonra da uygulanan bu politikaların doğuracağı enflasyonu önlemek için de daraltıcı para ve maliye politikaları uygulanmaktadır. Ancak bu politikalar her seçim dönemi öncesi uygulanmamaktadır. Seçimleri kaybetme riski yüksek olan iktidarlar tarafından uygulanmaktadır. Özellikle Türkiye’de iktidarları seçim ekonomisi uygulamaya iten nedenlerin başında ilk dönemlerdeki yüksek büyüme oranlarının sonraki dönemlerde yakalanamaması yani düşmesi gelmektedir. Özellikle Menderes döneminde tereddütsüz bu durum karşımıza çıkmaktadır (Akarca, 2020).

Popülist ekonomi yönetimi iktidarların ekonomiyi yönlendirirken kendi siyasi çıkarlarını esas almakta ve bu durumu muhalefete karşı haksız rekabet unsuru olarak kullanmaktadır. Her seçim dönemi ile birlikte popülist davranışlar da ortaya çıkmaktadır. Siyasi partiler oy kaynaklarının ilgisini çekmek adına birtakım vaatlerde bulunmaktadırlar. Bunların başında gelen vaatler; memura zam, öğrenciye af, çiftçiye yüksek destekleme fiyatı ve yatırımcıya sübvansiyonlar şeklindedir. Muhalefet partilerinin popülist gücü ise vaatler şeklinde gerçekleşmektedir. İktidar olduktan sonra bu vaatler gerçekleştirilmeyi beklemekte ancak gerçekleşmemektedir (Kuşat ve Dolmacı, 2011:137-138).

İktisadi popülizm unsurları bir başka ifade ile iktisadi popülizm kriterleri ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle beraber her ülkede benzer nitelik taşıyan yanları da bulunmaktadır. Bizim ülkemize göre popülist sayılan bir ekonomi politikası başka ülkelerde olması gereken olağan bir durum olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu kriterleri belirleyen olgu bazen uluslararası kuruluş olmakla birlikte bazen de o ülke ekonomisinin yerel dinamikleridir (Sayan ve Berument, 1997:176). İktisadi popülizmin unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

➤ İktisadi popülizmin temel göstergeleri arasında iç ve dış açıklardaki büyüme önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iç ve dış açıkları önlemek için uygulanan birtakım istikrar programları da bu durumun sonucunu oluşturmaktadır (Sayan, Berument, 1997:176).

➤ Konjonktürel analizlerin yapılıp yapısal sorunların göz ardı edilmesi ve sistematik bölüşüm politikaları yerine belli gruplara mahsus dağıtım yapılması da popülist ekonomi politikalarına örnek oluşturmaktadır. Popülizmin refah devletlerinde görülen hizmet şeklini kendine benimsemesi de yine popülisttir (Özkan, 2004:38-39).

➤ Seçim dönemlerinde kaynakların düşünülmeden sınırsızca kullanılması en belirgin örneklerdendir. Sübvansiyonlar, ücret artışları kredi ve ikramiye benzeri kitlesel

destekler verilmektedir. Yine bozuk ekonomik duruma rağmen enflasyona karşı ürünlere yüksek fiyatlar verilerek belli kesimden oy alınmak istenmektedir. Bu yapılan tüm yardım, teşvik ve kredilerin temelinde de oy kaygısı güdülmektedir (Yılmaz, 2018:94). Bu duruma ek olarak seçim dönemi süresince hükümetler sık sık tüketim savurganlığı içerisine girmektedirler. Vergiler kısılmakta, transfer harcamaları arttırılmaktadır. Kamu harcamaları hemen sonuç alınan halkın ilgisini çekecek gösterişli projelere doğru çarpık bir şekilde aktarılmaktadır (Kuşat ve Dolmacı, 2011:139).

➤ Yine seçimlerden önce ekonomik durum gözetilmeden ücret ve maaşlara zam yapılması da popülist olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu durum birkaç aşamada ekonomiyi olumsuz şekilde etkilemektedir. İlk aşamada verilen bu zamlar bütçeye başka yerlerden gelen kaynaklar doğrultusunda zarar vermemektedir. Bu açıklar başka gelirler ile finanse edilmektedir. İkinci aşamada kamu harcamalarının artması sonucu enflasyon artışı yaşanmaktadır. Buna rağmen sonraki aşamalarda devlet harcamalarını azaltmamakta ve sonucunda bütçe açığı kriz ile sonuçlanmaktadır (Bavılı, 2017: 94).

➤ Seçim ekonomisi bağlamında seçim dönemlerinde sıkça kullanılan politikalardan birisi de para politikasıdır. Genişletici para politikaları seçim dönemlerinde iktidarların vazgeçilmez bir politikası olmaktadır. Bu durum sonucunda uygulanan genişletici para ve maliye politikaları ile politik etkinlik azalmakta, kaynak dağılımı bozulmakta, piyasaların işleyişi azalmaktadır. Beraberinde enflasyon, işsizlik, kronik bütçe açıkları meydana çıkmaktadır (Kuşat ve Dolmacı, 2011:141).

➤ Kamu borçlanması da bazı durumlarda popülist bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Popülist rant dağıtımına, harcama yapmaya fakat bu harcamaların finansmanını karşılaması gereken vergileri toplamamaya yönelik politikalardır (Çalık, 2012:191).

➤ Enflasyonist finansman uygulamaları da popülizmin en somut örnekleri arasında gösterilmektedir. Oy kaygısı ile ihtiyacı olan kesim hangisi ise o kesime sübvansiyonlar arttırılmakta ve sonucunda da harcama kalemi de artmaktadır. Harcama fazlalığı da ekonomi de enflasyonist bir baskı yaratmaktadır (Keyder, 1989:167).

3. Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları

Demokrat Parti ekonomi politikaları, ekonomide devletçi anlayışın terk edilerek yerine liberal anlayışın benimsenmesi şeklinde bilinse de aslında devletçi uygulamalardan hiç vazgeçilmemiştir. Teoride liberal, uygulamada ise devletçi kalmıştır. İlerleyen süreçte ekonomide müdahaleci anlayış giderek artmış ve istenilen sonuç alınamamıştır. Kamunun ağırlığının hala fazla olduğunu gösteren detay ise imalat sanayinde ve birçok sektörde kamu kesiminin katma değer payının %50'nin üzerinde gerçekleşmesidir (Taş, 2004:8-9). Tarım alanında dış yardımların etkisi ile elde edilen başarıların kısa süreli olması ve diğer sektörlerde aynı başarının bir türlü yakalanamaması ekonomiyi krizin eşğine getirmiştir. Her ne kadar istenilen sonuçlar gerçekleşmese de DP Türk ekonomisinin gelişimine ve büyümesine katkı sağlamıştır. Fakat bu büyüme ve gelişme gelişmiş ülkelere düzeyinde olmamış ve Türkiye yeterince sanayileşmemiştir (Yılmaz, 2005:114).

Demokrat Parti'nin tarım politikasını şekillendiren ana unsur ise köy halkının desteğini sağlamak noktasında gerçekleşmiştir. Çünkü o zamana kadar köylü sınıfı dışlanmış ve iktidar ile arasına sınıfsal farklılıklar girmişti. Menderes hükümeti de önce bu çerçevede politikasını şekillendirdi. Kampanyasının merkezine “köylüyü mürefa kılmak” yani köylünün refahını sağlama anlayışını koymuştur. DP bu yaklaşımında çok başarılı olmuş ve kırsal kesimin ekonomik açıdan memnun kalması DP'ye olan desteği de arttırmıştır (Oktar ve Varlı, 2010:6).

1950'ye kadar tek parti iktidarı hızlı sanayileşmeye öncelik verdiği için tarım sektörü eskiye oranla daha az gelişim göstermiştir. Bu nedenle DP iktidarı tarıma dayalı kalkınmaya öncelik vermiştir. İki temel ilke benimsenmiştir tarımsal kalınma modeli için, bunlardan ilki ekilebilir tarımsal alanların arttırılması ikincisi ise tarım sektörünün pazar payının arttırılması olarak

düşünülmüştür (Sungur, 2016:9). Türkiye'nin tarımsal kalkınma anlayışını benimsemesinde dış ülkelerin ve kuruluşların etkisi de olmuştur. Marshall Planı ile bu kalkınma hamlesi başlatılmış ve tarımsal üretim için destek kredileri verilmiştir. Traktör alımı ile tarımda makineleşmeye geçilerek modern tarıma da geçiş yapılmıştır. Köy halkı başlarda bu makineleşme hamlesine temkinli yaklaşsa da sonrasında çok çabuk sürece uyum sağlamıştır. DP iktidarı boyunca ülkeye çok sayıda zirai alet ve makine girmiş ve buna bağlı olarak da tarımsal ürün miktarı ve verimliliği de artırmıştı (Özer, 2014:65).

Tarımın yanı sıra sanayi alanına da öncelik verileceği parti programında bahsedilmişti. Sanayileşme özel kesim öncülüğüne gerçekleştirilecek, devlet olabildiğince müdahaleden uzak durarak sadece ihtiyaç duyulduğunda varlığını gösterecekti (Baytal, 2007:552). Demokrat Parti'nin içe dönük dışa kapalı yapıdan, dışa açık daha liberal yapıya geçmesini sağlayan iki kanun çıkarmıştı. 1951 ve 1954 yıllarında çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, ülke dışından ülke içine nakit girişi sağlayarak, sanayi ve birçok sektördeki alanlarının finansmanını oluşturmuştur. Hızlı kalkınmada sanayileşmenin öneminin büyük olduğunu düşündükleri için yerli sermayeyi yetersiz görmüşlerdir (Çalık, 2012:189).

İthal ikameci sanayileşme modeli bu dönemde de uygulanmaya devam edilmiştir. Bu politika, iç piyasada en çok talep edilen malların üretimini ülke içinde yaparak bu ürünlerin ithalatını kısıtlamak şeklinde gerçekleştirilen bir politika türüdür (Ulusoy, 2019:158). Özel kesim dayanıklı tüketim mallarına ülke içinde talep çok olduğundan dolayı bu sanayi koluna ağrlık vermiştir. Kamu kesimi ise alt yapı yatırımlarına, ara ve yatırım mallarına yönelmiştir. Dünya Bankası'nın teknik ve mali yardımlarından yaralanan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası da ithal ikameci sanayileşme modeline uygun şekilde kurulan ve hareket eden özel sektöre, tüketim malı üretiminde ciddi destek finanse etmiştir (Bahar, 2005:78).

Demokrat Parti döneminde uygulanan para politikasının temel özelliği, büyümeyi kolaylaştırmalı ve büyümenin önünde engel teşkil etmemeliydi. Demokrat Parti hükümeti yatırımlarını başlarda dış kaynaklara bağlamış fakat umduğunu bulamayınca Merkez Bankası kaynaklarına yönelmiştir (Kanca, 2002:56). Tedavüldeki para miktarı 1950 yılında 900 milyon lira iken 1954'te 1379 milyon TL'ye çıkmıştır. Bu ilk dört yıl para arzı artmış fakat büyük bir enflasyonist bir baskı oluşmamıştı. Bunun nedeni o dönem yurt içi üretim fazlalığına ve dış yardımların etkisine dayanıyordu (Coşar, 2005:35). Hükümet ekonomi politikasının merkezine para arzının arttırılmasını yerleştirmiş ve bu artışı kamu harcamalarının ve yatırımlarının finansmanında kullanmıştı. Para basmak başlarda ekonomide bir canlanma yaratmış ancak 1954'ten sonra durum tersine dönmüş, üretimin azalması ile birlikte para artışları enflasyonu beslemişti (Ulusoy, 2019:152). 1960 yılına gelindiğin de ise piyasadaki para miktarı on yıl içinde dört kat artış sağlamıştı. Finansmanın diğer bir ayağı olan banka kredileri de maksimum ve gereksiz şekilde kullanılmıştır. 1950 yılında 1275 milyon lira olan banka kredileri 1957 yılına gelindiğinde 7787 milyon liraya ulaşmıştır (Kanca, 2002:56-57). Para politikasında olduğu gibi maliye politikasında da genişletici politikalar uygulanmıştır. 1950-1960 yılları arasında kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı %16 iken 1960 yılında bu oran %12'ye düşmüştür (Takım, 2012:173).

1950 yılı DP iktidarı ile birlikte dış ticarete serbestleşme adımları devam etmiştir. Birkaç kalem mal haricinde ithalat üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır (Takım, 2012:174). Bu serbestleşme ile birlikte gümrük kotalarında esnekliğe gidilmiş ve iktidarın ilk üç yılında serbestliğe gidilen oran toplam ithalatın %65'ini oluşturmuştu. Bu benimsenen politika dış ticarete açık vermeye devam edilmiştir. Fakat dış ticarete uygulanan bu liberalizasyon politikasından 1953 yılı sonunda vazgeçilmiştir. Çünkü ithal mallara bu serbestlik ile talep artmış, ihracatta küçülme yaşanması sebebi ile ihracat gelirleri azalmış ve döviz stokları bitmişti. İhracatın ithalat giderlerini karşılayamaması sebebi ile ithalata kısıtlama getirilmiştir (Ulusoy, 2019:156).

İhracatın düşmesinin sebebi doların TL karşısında değerinin düşmesi olmuştur. Bunun sonucunda ithalat artmış, değerlenen TL olunca ihracat gelirleri azalmıştır. Oluşan dış ticaret açığı kapanamaz hale gelmiştir. İthal edilen mallar karşısında ödeme gücü oluşunca giderek ithalat da azalmış ve ithal tüketim malları piyasada bulunamayınca karaborsacılık meydana çıkmıştır. İthalat kaleminin en önemli unsurlarından olan ara ve yatırım malları da ülkeye giremeyince üretim de yavaşlamıştır (Sertel ve Sanyürek, 2016:754). Oluşan dış açığın en temel sebebi dünyada tarımsal ürün ihtiyacının azalması olmuştur. Kore Savaşı'ndan sonra tarım ürünlerine olan talep azalmış ve hava koşulları Türkiye aleyhine değişmiştir. Tarımsal ürün ihracatından elde edilen gelir azalmış sonucunda da dış ticaret dengesi bozulmuştur (Baytal, 2007:563).

Demokrat Parti döneminde devletçi politikalarından vazgeçilip serbestleşmeye geçilmesi, IMF'ye üye olduktan sonraki süreçte Türkiye'ye dış yardım ve kredi aktarımının sağlanması, yabancı yatırımcıların ve sermayenin yapılan düzenlemeler ile ülkeye girişinin sağlanması ve son olarak yatırımlara büyük oranda ağırlık verilmesi sebebi ile ekonomik büyüme gerçekleşmiştir (Emiroğlu vd., 2012:81). Uygulanan bütün ekonomi politikalarının ana amacı büyüme olmuştur. Para politikası ve sanayi politikaları başta olmak üzere tüm politikalar büyümeyi kolaylaştırıcı olmalı ve büyümede sürekliliği sağlamalıydı. DP öyle de yaptı ne olursa olsun büyüme odaklı politik adımlar attı (Kanca, 2012:56).

Gelir dağılımında adalet büyümenin değil kalkınmanın bir unsurunu oluşturduğu için hızlı büyüme ile gelir dağılımında adalet her zaman aynı doğrultuda hareket etmez. Gelir dağılımında adaletin sağlanması için maliye politikası araçları önemli yer tutmaktadır. Devlet kamu harcamaları, transfer harcamaları ve vergiler ile geliri yeniden dağıtabilmektedir (Takım, 2012:181). 1946 ile 1953 yılları arasında milli gelir dolayısı ile büyüme önemli bir şekilde artmış ve kişi başı gelir oldukça yükselmiştir. Ancak kişi başı gelirin yükselmesi gelir dağılımında adaletin olduğu anlamına gelmemiştir. Çünkü o dönem tarım sektörünün üretime ciddi katkısı olduğundan dolayı milli gelirden en çok payı da tarım kesimi almıştır. Tarım dışı sektörlerde çalışanların milli gelirden aldığı pay azalmıştır. Bölüşüm sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Boratav, 2005:102-103).

4. Demokrat Parti Ekonomi Politikalarının İktisadi Popülizm Açısından Değerlendirilmesi

DP'den önceki tek parti iktidarı döneminde ülkenin gelişebilmesi için sanayiye öncelik verilmiş ve tarım sektörü ikinci plana atılmıştı. DP döneminde ise sanayi sektörü ikinci plana atılarak tarım sektörü öne çıkarılmış bununla birlikte de köylü kesimin desteği sağlanmıştır. Toplam yatırımlar içinde tarıma ayrılan payların artması, toplam krediler içinde tarım sektörüne verilen kredilerin aynı şekilde diğer sektörlerle göre payının artması, tarım ürünlerine uygulanan taban fiyatlarının yüksek tutulması iktisadi popülizmin spesifik örneklerindedir. DP iktidarının ilk üç yılı uyguladığı tarım politikaları olumlu hava koşulları ve Kore Savaşı'nın Türkiye lehine ekonomik etkileri dolayısı ile başarılı olmuş fakat 1954'ten sonra da şartların Türkiye aleyhine değişmesi nedeni ile Demokrat Parti tarım politikalarını mevcut şartlara göre uyarlayamamıştır.

1954 sonrası değişen ekonomik şartlara aynı tür politikaların uygulanmasında ısrar edilmesi tarım kesiminin oy potansiyelini koruma eğilimi taşıdığı için popülist politikalar kapsamına girmektedir. Tarımla uğraşan kesimin nüfusunun diğer kesimlere göre nicel olarak fazla olması oy potansiyeli olarak görülmüş ve buna göre hareket edilmiştir. Popülizm içeren bütün politikaların temelinde halkın refahından ziyade oy getirisi yatmaktadır. Bazen bu durum sosyal devlet anlayışı ile iç içe geçerek bir karışıklık da yaratmıştır.

1950 öncesinde uygulanan ithal ikameci politikalar 1950 sonrasında da uygulanmaya devam etmiştir. Yurt içinde üretilen ürünleri desteklemek için ithalat yasaklanmış ve yerli üretici tekel gücü kazanmıştır. Bu uygulamada yine iktisadi popülizmin spesifik bir örneğini

oluşturmaktadır. Hükümet ekonomi politikasının merkezine para arzının arttırılmasını yerleştirmiş ve bu artışı kamu harcamalarının ve yatırımlarının finansmanında kullanmıştır. Para basmak ve kredi almak ana politikaları olmuştur. Para basmak başlarda ekonomide bir canlanma yaratmış ancak 1954'ten sonra durum tersine dönmüş, üretimin azalması ile birlikte para arzı artışları enflasyonu beslemiştir. Bu şekildeki enflasyonist finansman uygulamaları da popülizmin yine en somut örneğini oluşturmuştur. Devletin en önemli gelir kaynağı olan vergilerin seçimlerden önce azaltılması ile devlet bir gelir kaybı yaşamış ve harcamalara finansman bulma zorluğu çekmiştir. Bu durum neticesinde de bütçe açığı meydana gelmiş ve DP hükümeti bu açığı yine kendi içinden karşılamaya başlamış ve sonucunda para basarak para arzını arttırmıştır. Sürekli borcu borçla kapatmış ya da halkın gözünde oy potansiyelini kaybetmemek için halkın cebinden almayıp Merkez Bankası kasasına yönelmiştir. Sonucunda da enflasyon artarak devam etmiş ve ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu dönemde sabit kur politikası uygulaması izlenmeye devam edilmiş, bu da doların TL karşısında değerini düşmüştür. Bunun sonucunda ithalat artmış, değerlenen TL olunca ihracat gelirleri azalmıştır. Oluşan dış ticaret açığı kapanamaz hale gelmiştir. Oluşan bu iç ve dış açıklardaki büyüme uygulanan bu politikanın yine popülist bir politika olduğunu kanıtlar niteliktedir. Gelişmekte olan ülke konumunda olan Türkiye içinde kalkınmadan çok her anlamda büyümeye öncelik verilmesi de popülist ekonomi politikasıdır. Oy maksimizasyonu gereği hareket eden DP iktidarı kendisine oy potansiyeli oluşturan köylü sınıfına ağırlık vermiş ve diğer sektörler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bunun neticesinde bölüşüm sorunu ortaya çıkmış ve ekonomi popülizm ile iç içe geçmiştir.

Bunlara ek olarak seçim dönemlerinde özellikle kamu harcamalarının ve yatırımların arttırılması, vergilerin düşürülmesi sonucu kamu gelirleri azalmıştır. Bu harcamaların oy kaygısı ile yapılması ve finansmanının para arzıyla sağlanması da iktisadi popülizmin en derin örneğidir. Seçim ekonomisi başlı başına zaten bir popülist ekonomi anlayışıdır. Ülke ekonomisinin gelecekteki durumu düşünülmeden sadece o güne yönelik tüm harcamalar ve yatırımlar ekonomik popülizmin ayağını oluşturmuştur. Eldeki kaynaklara bakılmadan seçim vaatlerinde bulunulması ve bir kısmının seçim öncesinde yardım adı altında yerine getirilmesi de yine realiteden uzak bir ekonomi politikası olmuştur.

Sonuç

Çok partili siyasal hayata geçiş ile birlikte iktidara gelmek ya da iktidarda kalmak için geniş halk kesimlerinin desteğini almak gerekmektedir. Bu nedenle uygulanan iktisat politikaları oy almak için şekillendirilmiştir. Uygulanan iktisat politikaları ülkenin şartlarına göre değil de tamamen toplumdaki çoğunluk kesimin istek ve beklentilerine göre şekillendirilmiş bu da ekonominin daha da bozulmasına ve ekonomik krizlere yol açmıştır. Demokrat Parti dönemi ekonomik ve siyasi açıdan popülizmi her anlamda yaşatan bir parti olarak Türk Siyasi Tarihi'ne geçmiştir. Özellikle ekonomi alanında uyguladığı politikaların her şarta ve duruma göre güncellenmemesi, değişen koşullara rağmen ısrarla aynı politikaların devam ettirilmesi de ekonomik popülizmin göstergesi olmuştur.

Ülkenin sorunları, değişen koşulları ve olanakları hesaba katılmadan birçok ekonomi politikası uygulanmıştır. Nitelikten çok niceliksel yatırımlar ve harcamalar ön planda tutularak halkın desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Her politikanın temelinde büyüme amacı güdülmüş fakat bu büyüme niceliksel olarak kalmıştır. Bu politikalar iktidarın ilk yıllarında işe yarayan ve Demokrat Parti 1954 seçimlerinde en büyük oy oranına ulaşmıştır. Mevcut oy potansiyelinin korunması için de ilerleyen süreçlerde popülist politikalar devam etmiştir. 1960'lara doğru gelindiğinde ise ülke ekonomisi giderek bozulmuş ve istikrar paketleri ile kötü gidişat engellenmeye çalışılmıştır. DP iktidarının ilk yıllarında uygulanan tarım politikaları ve

sonrasında uygulanan bazı para ve maliye politikalarının iktisadi popülizm olarak değerlendirmek mümkün olarak görölmektedir.

Kaynakça

- Akarca, A. (2020). Üç Tür Popülizm ve Ekonomik Uygulamaları. *Para Analiz Dergisi*.
- Ayata, S. (1996). Patronage, Party and Satate: *The Politicization of Islam in Turkey*, *Middle East Journal*, 50(1), 40-56.
- Bahar, O. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesinde Uygulanan Sanayileşme Politikaları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 64-90.
- Bavılı, N. (2017). Popülizmin Neresindeyiz? Toplumsal Refah Üzerine Bir Araştırma: İran Deneyimi, Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti Ekonomi Politikaları 1950-1957, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 545-567.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Canovan, M. (1999). Trust The People! Popülizm and the Two Faces of Democracy, *Political Studies*, 47(1), 2-16.
- Canovan, M. (2004). Popülizm for Political Theorists, *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 241-252.
- Coşar, Nevin (1995). *Türkiye'de Devletçilik*, Bağlam Yayınları, Ankara.
- Çalık, Ümit (2012). Demokrat Parti Dönemi İktisat Politikalarına Yeni Bir Yaklaşım, *Liberal Düşünce*, Sayı 65, s: 187-197.
- Duman, Doğan (1996). Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Emiroğlu, Atiye, Nezahat Koçyiğit ve Senem Kesici (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 8, s:73-92.
- Eraslan, Cezmi (2003). *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, 1. Baskı, Kurumsaati Yayıncılık, İstanbul.
- Gökalp, Faysal ve Mehmet Avcı (2002). Türkiye Ekonomisinde Mali Disiplinsizlik Olgusu, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı 7, s:3-14.
- Hacıoğlu, Nurcan (2018). Türkiye'de Popülizmin Siyasal Söylem Üzerinden Ölçülmesi: Nicel Bir Metin Analizi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*,
- Işıklı, A (2006). Neoliberalizmin Latin Amerika Serüveninde Kırılmalar, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 30, Sayı 251, s. 21-57.
- Jagers, Jan ve Walgrave, Stefan (2007). Popülizm as Political Communication Style: and Empricial Study Of Political Parties Discourse İn Belgium, *European Journal of Political Research*, Sayı 46, s: 319-345.
- Kanca, Osman (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 19, s:47.
- Kazancıgil, Ali (1997). Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm , Ersin Kalaycıoğlu-Yaşar Sarıbey (Ed.), *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der Yayınları, s: 185-205.
- Keyder, Çağlar (1989). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kuşat, Nurdan ve Nilgün Dolmacı (2011). Kamu Tercihi Teorisi Çerçevesinde Seçim Ekonomisi Kavramının Değerlendirilmesi, *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, s: 129-145.
- Laclau, Ernesto (1998). *İdeoloji ve Politika*, (Çev. Hüseyin Sarıca), Belge Yayınları, İstanbul.
- Müller, J.W. (2017). *Popülizm Nedir?* (Çev. Onur Yıldız), İletişim Yayınları, İstanbul.

Oktar, Suat ve Arzu Varlı (2010). Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, s:1-22.

Özer, Sevilay (2014). “Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları,” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 31, s:61-80.

Özkan, Fulya (2004). 1950’li Yılların Popülizm Açısından İncelenmesi, *Journal of Historical Studies*, s. 32-47.

Sandıklı, Atilla (2016). Türk Dış Politikasında Popülizm, *Bilgesam*

Sayan, Serdar, Hakan Berument (1997). Türkiye’de Siyaset, Ekonomik Popülizm ve Hükümetler, *H. Ü. İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı2, s. 176.

Sertel, Savaş ve Bora Sanyürek (2016). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Verdor Raporu, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 42, s:749-765.

Sunar, İlkay (1990). Popülizm and Patronage: The Democracy Party and Its Legacy In Turkey, *II Politico*, 55(4), s. 745-757.

Sungur, Zahide (2016). Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Tarım Politikaları ve Etkileri, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 14, s:1-24.

Taggart, Paul (1995). New populist Parties In Western Europe, *West European Politics*, 18(1), s: 34-51.

Taggart, Paul (2004). *Popülizm, (Çev.: Barış Yıldırım)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Takım, Abdullah (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 67, Sayı 2, s:157-187.

Taş, Mahir (2004). Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Paketi, *Mevzuat Dergisi*, Sayı 76, s:1-16.

Toprak, Zafer (1992). Popülizmin Türkiye’deki Boyutları, *Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği*, s. 41-65.

Toprak, Zafer (2013). *Türkiye’de Popülizm (1908-1923)*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.

Toprak, Zafer (2014). Dünden Bugüne Popülizm ve Demokrasi Paradoksu, *Politik Kültür Dergisi*, Sayı 10, s. 22-27.

Ulusoy, İzzettin (2019). Menderes Dönemi İktisat Politikaları, *Çukurova Üniversitesi İBBF Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, s:145-161.

Yetkin, Barış (2010). Bir Siyasal İletişim Tarzı Olarak ü: Turgut Özal’ın “icraatın içinden” ve Recep Tayyip Erdoğan’ın “ulusa sesleniş” Konuşmalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Antalya.

Yılmaz, Aslıhan (2019). Demokrat Parti Döneminde Alınan Kararların Ekonomi Politikalarına Yansımaları, Etkileri ve Sonuçları, *Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Diyarbakır.

Yılmaz, Ensar (2016). 1950 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasal Sonuçları, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, s:35.

<http://www.populizmtarihiolaylar.com/sozluk>. (Erişim Tarihi: 12.11.2019).

**ANIMISM:
IS IT A SIGN OF COGNITIVE DEVELOPMENT OR LIVING IN HARMONY WITH
ALL BEINGS?**

Dr. Salim KAYA

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-7082-7677

ABSTRACT

Animism focuses on whether anything has a soul or a spirit, but animism is reviewed with different points such as religion (belief) by anthropologist and cognitive development by psychologists. In the late 19th century, animism was risen “a part of indigenous approach” by Edward Taylor (1871) that human and non-human have a soul or a spirit in their body or shape. *Aborigines* living in Australia; *Maoris* living in New Zealand; *Yanomami* living on the borders of Venezuela and Brazil; and *the Native Americans* (redskin) living in America and Canada are shown as examples to the indigenous.

In the early 20th century, animism was appeared as “a part of the cognitive development” by Jean Piaget (1929) that children believe everything has a soul until they understand differences between alive and not alive. In other words, he said that each child is an animist in their early ages. Both anthropologists and psychologists indicate that examining a soul in something is human nature and nurture.

Nowadays, parents and kindergarten teachers guide children’s differences between alive and not alive in order to improve their cognitive development. However, in this case, children learn that something, which is not alive, will never be hurt. As a result of this, children may destroy their toys by throwing them to wall or ground. It might be thought that there is not any wrong with this behaviour, but this behaviour may encourage children to damage other objects around them because of not being damaged. After a while, the children might start shifting their aggressive attitudes from “not alive” objects to “alive” objects as the next step.

Indigenous people train their children to respect all things, as they believe that everything has a soul like us. Furthermore, they teach their children to protect the environment as they think that the environment is alive like us. As a result, the indigenous education approach provides better living conditions for individual, everyone and everything at the moment and in the future. In other words, there might be a chance to have better lives in the world via an indigenous approach.

Overall, if animism is noticed as a part of cognitive development, there might not have decent behaviour towards object perceived by people as “not alive” and from those objects to “alive”. If animism is regarded as a part of the indigenous approach, there might have a wonderful environment as well as peace among people. For this reason, animism, which includes teaching how-to live-in harmony with all living and non-living beings, should be prioritized in educational approaches in families and schools, instead of taking account of cognitive development.

Keywords: *animism, natives, child development, cognitive development, animate, inanimate, family, school, education*

ANIMİZM:**BİLİŞSEL GELİŐİMİN GÖSTERGESİ Mİ YOKSA BÜTÜN VARLIKLARLA BİRLİKTE UYUM İÇİNDE YAŞAMAK MI?****ÖZET**

Animizm, herhangi bir Şeyin ruhu veya canı olup olmadığına odaklanmaktadır, ancak animizm antropologlar tarafından din (inanç) ve psikologlar tarafından bilişsel gelişim gibi farklı gürüŐlerle incelenmektedir. 19. yüzyılın sonlarında, animizm, Edward Taylor (1871) tarafından, insan olanların ve insan olmayanların bedenlerinde veya Őekillerinde bir ruha veya bir cana sahip olduğuna dair “yerlilerin yaklaşımının bir parçası” olarak ortaya çıkmıştır. Avusturalya’da yaşayan *Aborjinler*; Yeni Zelanda’da yaşayan *Maoriler*; Venezuela ve Brezilya sınırlarında yaşayan *Yanomamiler*; ve Amerika ve Kanada’da yaşayan *Kızılderiler*, yerlilere örnek olarak gösterilmektedir.

20. yüzyılın başlarında ise animizm, çocukların canlı olan ve canlı olmayan arasındaki farkı anlayana kadar her Şeyin bir ruhu olduğuna inandıkları “bilişsel geliŐimin bir parçası” olarak Jean Piaget (1929) tarafından ifade edilmiştir. Diğer bir deđiŐle, Piaget her çocuğun erken yaşlarda animist olduğunu söylemiştir. Hem antropologlar hem de psikologlar herhangi bir Şeyin içerisinde ruhun olup olmadığının incelenmesinin, insan doğasından ve yetiŐtirilmesinden kaynaklandığını belirtmektedirler.

Günümüzde ebeveynler ve anaokulu öğretmenleri, çocukların bilişsel geliŐimlerini geliştirmek için canlı olan ve canlı olmayan arasındaki farklara yönelik rehberlik etmektedirler. Fakat bu durum, çocuklara canlı olmayan bir Şeyin asla incinmeyeceğini de öğretmektedir. Bunun sonucu olarak çocuklar oyuncaklarını duvara veya yere atarak yok edebilirler. Bu davranıŐta bir yanlıŐlık olmadığını düşünebilir, fakat nasıl olsa bu cansız olan nesne hasar görmediğinden dolayı bu davranış çocukları çevrelerindeki diğer nesnelere zarar vermeye teşvik edebilir. Hatta, bir süre sonra bu çocuklar, saldırganca olan tutumlarını bir sonraki adım olarak “canlı olmayan” nesnelere “canlı olan” nesnelere yönlendirmeye baŐlayabilirler.

Her Şeyin bizim gibi bir ruhu olduğuna inandıklarından dolayı yerliler çocuklarını her Şeye saygı duymaları konusunda eğitmektedirler. Ayrıca, doğanın bizim gibi canlı olmasına da inandıklarından dolayı çocuklarına çevreyi korumayı da öğretmektedirler. Sonuç olarak yerlilerin eğitim anlayışı, bireye, herkese ve her Şeye Şu anda ve gelecekte daha iyi yaşam koşulları sağlamaktadır. Başka bir deyişle, yerlilerin yaklaŐımıyla dünyada daha iyi hayatlara sahip olma Őansı olabilir.

Genel olarak, animizm bilişsel geliŐimin bir parçası olarak fark edilirse, insanlar tarafından “canlı olmayan” olarak algılanan nesnelere ve bu nesnelere “canlı olana” nesnelere doğru istenilmeyen davranışlar olabilir. Animizm yerlilerin yaklaşımının bir parçası olarak kabul edilirse, insanlar arasında barış olduğu kadar huzurlu bir ortam da olabilmektedir. Bu nedenle aile ve okullardaki eğitim yaklaşımlarında, animizmi bilişsel geliŐimin göstergesi olarak almak yerine canlı ve cansız bütün varlıklarla birlikte uyum içinde yaŐamanın öğretilmesini içeren animizmin ön planda tutulması gerekir.

Anahtar kelimeler: *animizm, yerliler, çocuk gelişimi, bilişsel gelişim, canlı, cansız, aile, okul, eğitim*

19. YÜZYIL OSMANLI EKONOMİSİNDE GALATA BANKERLERİNİN ROLÜ: BALTAZZİ AİLESİ ÖRNEĞİ

Dr. Ünal ERYILMAZ
Hazine ve Maliye Bakanlığı
ORCID: 0000-0002-9056-4963

ÖZET

Klasik dönemde gerçekleştirilen fetihler neticesinde elde edilen toprakların ekonomiye kazandırılmasını sağlayan tımar sistemi bu dönemde Osmanlı Devlet düzeninin bel kemiğini oluşturmaktaydı. Ancak, iç ve dış faktörlerin etkisiyle tımar sistemi gibi kurumların tahribata uğraması, Osmanlı Devleti'ni iç ve dış borçlanma sürecine sürüklemiştir. Bu gerilemeyi durdurabilmek gayesiyle Osmanlı Devleti 19. yüzyılın başından itibaren köklü değişikler içeren bir dizi reformlar gerçekleştirmiştir. Bu değişikliklerle klasik Osmanlı devlet yapısından modern devlet yapısına geçiş sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak modernizasyon çabalarına rağmen, süregiden ayaklanmalar, savaşlar ve kaybedilen topraklar hem siyasi hem de mali olarak giderek artan sorunlar yumağına dönüşerek Devletin sonunu getirmiştir.

19. yüzyıldan itibaren başlayan iş borçlanmalarda Osmanlı hazinesinin sıkça başvurduğu ve geçmişte sarraflığa dayanan Galata bankerleri, Osmanlı tebaası gayrimüslim tacirler ve Levantenlerden oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Galata bankerleri ile finansal ilişkileri, Duyunu Umumiye İdaresinin kurulmasına kadar geçen süre zarfında, takriben bir yüzyıl devam eden bir sürece sahiptir. Galata bankerleri, Osmanlı Devleti ile olan finansal ilişkilerinden ve borçlanmalarda oynadıkları rolden dolayı eleştirilere de maruz kalmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin mali sorunlarının sebebi değil sonucu olduğu aşıkardır. Galata bankerleri, söz konusu mali problemlerin giderilmesi ve hazinenin finansman ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamışlardır.

Önde gelen Galata bankerlerinden olan Baltazzi ailesi 1746 yılında Venedik'ten göç ederek İzmir'e yerleşmişse de Baltazzilerin Osmanlı hükümetleri ile ilişkileri 19. yüzyılın ortalarından itibaren artmıştır. Osmanlı hükümeti ve Hanedan mensuplarıyla yakın ilişkiler geliştiren Baltazzi ailesi, Osmanlı vatandaşı olmadığı halde mülk edinme izni alan ilk yabancılar olmuştur. Emmanuel Baltazzi, Osmanlı Devleti'nde ilk şirket olan Şirket-i Hayriyye'nin kuruluşunda önemli rol oynamış ve 1849 yılında J. Alleon ile birlikte Osmanlı Devleti'nin ilk bankası olan Dersaadet Bankasını kurmuştur. Theodore Baltazzi, Aristide Baltazzi ve ailenin diğer bazı fertlerinin de istikraz, iltizam, tarım, madencilik ve sanat gibi çeşitli alanlarda önemli katkıları olmuştur. İç borçlanmalarda, Osmanlı Devleti'ne en çok borç veren Galata bankerlerinden olmuşlardır.

Baltazzi ailesine ilişkin değerlendirmelerin daha nesnel olabilmesi için, kendilerinin de dinlenmesi, geçmişte yaşanan hadiseler hakkında görüş ve yorumlarının alınması önemli bir yaklaşımdır ve bu bakımdan Oğlakçı (2007)'nin Alex Baltazzi ile gerçekleştirdiği mülakat birincil kaynak hüviyeti taşımaktadır. Bu nedenle, çalışmanın son bölümünde Oğlakçı (2007)'nin Baltazzi ailesinin o tarihte yaşayan en kıdemli ferdi olan Alex Baltazzi ile gerçekleştirdiği mülakat ele alınarak Baltazzilerin Osmanlı Devleti hakkındaki görüşleri birinci elden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Alex Baltazzi ile yapılan mülakatta kendilerinin de ifade ettiği üzere, Osmanlı toplumsal düzeninin, Avrupa'dakinden farklı olarak, rekabeti ve artı değer için üretimi sakıncalı gören, dayanışmacı yapısı, askeri-sivil bürokratik yapının işleyişi ile topluma hâkim olan dini-kültürel değerler, Müslüman toplum içerisinde girişimci sınıf oluşumuna ve bu sınıf aracılığıyla sermaye birikimine engel olmuştur. Müslüman burjuvazi sınıfının oluşmaması nedeniyle, bu sınıfın sosyal ve ekonomik rolünü Osmanlıdaki gayrimüslim azınlıklar oynamıştır. Sadece

finansal ilişki ağı ve roller bakımından değil, sanat, estetik, dđnya gđrüşü ve modernleşme sürecinde rol model olma noktasında sahip oldukları burjuva değerleri ile toplumsal dinamikler içerisinde önemli bir unsur olmuştur. Buna rağmen, Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Cumhuriyetin kuruluşu sürecinde uygulanan bazı politikalar ve yaşanan toplumsal olaylar nedeniyle, toplumun bu önemli kesimi kaybedilmiştir. Yerine ikame edilmeye çalışılan ve milli burjuvazi denilen kesim ise esasen burjuva değerlerini içselleştirememiş, iktisadi ve sosyal konumlarını oluşturma ve sürdürme noktasında devlete bağımlı kalan ve varlığını siyasi sürece bağlı olarak devam ettiren, etkin olmayan bir girişimci sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Baltazzi, Osmanlı, Galata Bankerleri, Tanzimat Fermanı, Duyunu Umumiye

THE ROLE OF GALATA BANKERS IN THE 19TH CENTURY OTTOMAN ECONOMY: THE CASE OF THE BALTAZZI FAMILY

ABSTRACT

The timar system, which enabled the lands obtained as a result of the conquests in the classical period to be brought into the economy, constituted the backbone of the Ottoman imperial order in this period. The destruction of institutions such as the timar system under the influence of internal and external factors however dragged the Ottoman Empire into the process of domestic and external borrowing. In order to stop the decline, the Ottoman Empire carried out a series of reforms that included radical administrative, fiscal and military changes since the beginning of the 19th century. With these changes, the transition from the classical Ottoman state structure to the modern state structure was tried to be achieved. However, despite the modernization efforts, the ongoing uprisings, wars and the lost lands turned into an increasing ball of problems both politically and financially and brought the end of the Empire.

Starting from the 19th century, the Ottoman treasury frequently received short term loans from the Galata bankers, whose history was based on money changers, consisted of non-Muslim Ottoman merchants and Levantines. The financial relations of the Ottoman Empire with the Galata bankers lasted for about a century, until the establishment of the Public Debt (Duyunu Umumiye) Administration. Although the Galata bankers were criticized for their financial relations with the Ottoman Empire and the role they played in borrowings, it is obvious that Galata Bankers were not the cause of the financial problems of the Ottoman Empire. Galata bankers played an important role in eliminating these financial problems and meeting the financing needs of the Ottoman treasury.

Although the Baltazzi family, one of the leading Galata bankers, migrated from Venice in 1746 and settled in Izmir, the relations of the Baltazzi with the Ottoman increased since the middle of the 19th century. The Baltazzi family, which developed close relations with the Ottoman government and Dynasty members, became the first foreigners who were allowed to acquire property even though they were not Ottoman citizens. Emmanuel Baltazzi played an important role in the establishment of the Company of Hayriyye, the first company in the Ottoman Empire, and in 1849, together with J. Alleon, he established the Dersaadet Bank, the first bank of the Ottoman Empire. Theodore Baltazzi, Aristide Baltazzi and some other members of the family also made important contributions in various fields such as loan, tax collecting, agriculture, mining and art. They were one of the Galata bankers, who gave the most loans to the Ottoman Empire in domestic borrowings.

In order to establish an objective treatment about the Baltazzi family case, it is important to listen to them and to get their opinions and comments about the events in the past, and in this respect Oğlakçı (2007)'s interview with Alex Baltazzi is the primary source. Oğlakçı (2007) interviewed with Alex Baltazzi, who was the most senior member of the Baltazzi family living at that time and received the Baltazzi's views on the Ottoman State at first hand.

In the interview Alex Baltazzi expressed that The Ottoman Empire has a very different political, military, and social structure from the West and the social order adopted by the Ottoman Empire prevented the formation of a bourgeoisie class in the society. Non-Muslim people's lifestyles have acquired a place in social life that can be described as bourgeoisie as a result of their commercial activities. However, as a result of some wrong policies implemented, the non-Muslim people were mostly lost. The structure, which was tried to be created in place of non-Muslims bourgeoisie, didn't yield the desired effect. This new social structure, which can be described as the national bourgeoisie, has turned into a group that seeks to benefit and continuous support from the state instead of building a separate entity.

Keywords: Baltazzi, Ottoman, Galata Bankers, Tanzimat reforms, Ottoman Public Debt Administration

TÜRKİYE’DE SOSYAL DEVLET İLKESİ PERSFEKTİFİNDEN GENEL SAĞLIK SİGORTASI UYGULAMASI

Dr. Serdar ŞAHİN

Sosyal Güvenlik Kurumu

ORCID: 0000-0001-9217-5112

ÖZET

1961 ve 1982 Anayasalarına göre Türkiye Cumhuriyeti sosyal devlet ilkesini benimsemiştir. Sosyal devlet ilkesinin önemli bir ayağını da bütün vatandaşların sağlık hizmetlerinden en kolay ve etkin biçimde faydalanması oluşturmaktadır. 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte yaşanan dönüşüm sağlık alanında etkisini göstermiştir. 2000’li yıllarda sosyal güvenlik alanında yaşanan dönüşümün bir parçası olan Genel Sağlık Sigortası uygulamasıyla sosyal güvencesi olmayan hiç kimsenin kalmaması amaçlanmıştır. 31.05.2006 tarihinde kabul edilen 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile yasal zemini oluşturulan Genel Sağlık Sigortası 01.01.2012 tarihinden itibaren zorunlu olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu metinde teoride vatandaşların sosyal güvencesiz kalmamalarını amaçlayan Genel Sağlık Sigortası uygulamasına ilişkin gerek mevzuatta gerekse de uygulama noktasında yaşanan sorunlar açıklanmış olup, Kanunun zorunlu hale gelmesinden itibaren İstanbul’da ilgili kurum ve alanda çalışmaktan kaynaklanan tecrübeyle Türkiye’de Genel Sağlık Sigortası uygulamasının evrimi göz önünde bulundurularak yaşanan sorunlar için bazı çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Genel Sağlık sigortası prim sisteminin sadeleştirilmesi, 1990 yıllardan beri devam eden ve düşük gelir grubundaki vatandaşların devlet hastanelerinden ücretsiz olarak faydalanmasını öngören yeşil kart uygulaması, öğrenciler ve 25 yaş altındakiler gibi farklı gruplar için tanınan haklar ve tüm borçlular faiz silme ve taksitlendirmeler kanunları önemli gelişmelerdir. 1990’lı yıllardan itibaren uluslararası göç hareketlerinin odağında yer alan bir ülke olan Türkiye, bölgesinde yaşanan savaş ve istikrarsızlıkların da etkisiyle milyonlarca mülteci ve göçmenin yaşadığı bir ülke pozisyonuna gelmiştir. Bu sebeple son dönemde Genel Sağlık Sigortası ile ilgili önemli başlıklardan birini de yabancı uyruklular oluşturmaktadır. Suriyeli mülteciler 6458 sayılı Geçici Koruma Kanunu kapsamında sağlık hizmetlerinden faydalanmaktadır. Yabancı uyruklu gruplar içerisinde Türkiye’de sosyal güvenceye sahip olanlar ile bakmakla yükümlü oldukları kişiler tüm sağlık kuruluşlarından faydalanabilmektedirler. Sosyal güvencesi bulunmayan yabancı uyruklular ise isteğe bağlı olarak Genel Sağlık Sigortası sistemine dâhil olabilirler. Genel Sağlık Sigortası ile ilgili tebligat, bildirim uygulamaların yapılmasının yanı sıra sosyal güvence bilinci aşıl原因 kamu spotu, duyuru ve haberlerin artırılması önemli bir noktadır. Kayıt dışının yüksek seviyede olduğu Türkiye’de Genel Sağlık Sigortası uygulamasının kayıt dışı istihdamı teşvik etmek gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği hesaba katılarak kayıt dışı istihdam ile daha etkin bir biçimde mücadele edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Devlet, Genel Sağlık Sigortası, Gelir testi, sosyal güvence, sağlık hizmetleri.

UNİVERSAL HEALTH INSURANCE FROM THE WELFARE STATE PRINCIPLE PERFECTIVE IN TURKEY

ABSTRACT

The Republic of Turkey has adopted the welfare state principle according to the 1961 and 1982 Constitutions. Welfare state principle is that all citizens use from health services in the easiest and most effective way. The transformation experienced with the transition to the free market economy in Turkey since the 1980s has shown its effect in the field of health. Which is a part of the transformation in the field of social security in the 2000s in Turkey, it is aimed to avoid anybody who does not have social security with the Universal Health Insurance. Universal Health Insurance, the legal basis of which was established with the Social Insurance and Universal Health Insurance Law (5510) enacted on 31.05.2006, started to be implemented compulsorily as of 01.01.2012. It was explained what kind of problems the Universal Health Insurance, which aims the citizens not to be without social security in theory, caused by the problems in both the legislation and the implementation point, and the Universal Health Insurance in Turkey with the experience of working in the relevant institution and field in Istanbul since the law became. Some suggestions have been made to solve the problems experienced by considering the evolution of the practice, in this text. The simplification of the Universal Health insurance system, the “green card” that has been going on since the 1990s and allowing low-income citizens to use from public hospitals free of charge, the rights granted for different groups such as students and those under 25, and the laws on interest deletion and installments for all debtors are important developments. Turkey, which has been at the center of international migration movements since the 1990s, has become a country where millions of refugees and immigrants live with the effect of war and instability in its region. Foreign nationals have recently been one of the important topics regarding General Health Insurance. Syrian refugees use from health services within the scope of the Temporary Protection Law No. 6458. Among the foreign national groups, those who have social security in Turkey and their dependents can use from all health institutions. Among the foreign national groups, those who have social security in Turkey and their dependents can benefit from all health institutions. Foreign nationals who do not have social security can optionally be included in the Universal Health Insurance system. It is an important point to increase the public service announcements, announcements and news that raise awareness of social security, as well as notification the Universal Health Insurance. It should not be forgotten that in Turkey, where the unregistered employment is high, it is necessary to combat unregistered employment more effectively, taking into account that the implementation of the General Health Insurance may have negative consequences such as encouraging unregistered employment.

Keywords: Welfare State, Universal Health Insurance, Income Test, social security, Health services.

1. GİRİŞ

Bu bildiride 1961 ve 1982 Anayasalarında devletin temel niteliklerinden biri olarak sayılan sosyal devlet ilkesi (Madde 2) açısından Türkiye’de Genel Sağlık Sigortası uygulamalarının yıllar içerisindeki evrimine ilişkin bazı tespitlerde bulunmak ve konuya ilişkin saha tecrübesine sahip birisi olarak yaşanan sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik bazı çözüm önerileri sunmayı amaçlıyoruz. Bu kapsamda ilk olarak dünyada ve Türkiye’de sosyal

devletin gelişimini kısa bir şekilde ele alınacak daha sonra da Genel Sağlık Sigortası uygulamaları bu çerçeveden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.SOSYAL DEVLETİN GELİŞİMİ

Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan sanayi toplumlarının içerisinde buldukları şartlar devletlerin vatandaşlarına karşı görevleri kapsamında sosyal devlet ilkesinin doğuşunu hazırlamıştır. Sosyal devlet olmanın en belirgin özelliği vatandaşların kendilerini güvende hissetmesidir. Bu çerçevede sosyal devlet; Vatandaşlarının sosyal durumlarıyla ilgilenmek suretiyle onlara asgari bir yaşam seviyesi temin etmekle görevli devlet türü olarak tanımlanabilir. Başka bir tanıma göre; Sosyal devlet, amacı herkesin mutluluğu ve toplumun refahı olan bir devlet sistemini ifade eder. (Gören,2000:21) Bu noktada sosyal devlet ve refah devleti kavramlarının farklı dil ve kültürlerde aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığını (Almanca’da sozial staat- sosyal devlet ve İngilizce’de welfare state- refah devleti) belirtmek gerekmektedir. Coşkun Can Aktan’a göre;

Sosyal devlet, müdahaleci, düzenleyici, yeniden dağıtıcı ve girişimci bir devlet anlayışıdır. Sosyal devlet, bireylere hak ve özgürlüklerin sağlanması bakımından pozitif bir devlet anlayışıdır (Aktan, 1995: 73-74).

Sosyal devletin toplumun refah koşullarını iyileştirme amacı ile sosyal güvenlik kurumları oluşturma ve adaleti yaygınlaştırma temelinde şekillendiği söylenebilir. (Aydın, Çakmak,2017:1) Bu yönüyle sosyal devlet ya da refah devleti Avrupa’da ortaya çıkmış, 1929’daki Büyük Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı sonrası şartlarda özellikle 1945-1970 arasında en güçlü dönemini (altın çağını) yaşamış bir kavramlaşmıştır. Müdahaleci devleti ima eden bu devlet türü 1970’lerden itibaren yaşanan ve dünya ekonomisini derinden etkileyen stagflasyon sonrasında eleştirilmeye ve neo-liberal politikalar güçlenmeye başlamıştır.

Dünyadaki bu gelişmelere koşut olarak Türkiye’de sosyal devlet ilkesine 1961 ve 1982 Anayasalarında yer verilmiştir. 1961 Anayasası’nın 2. Maddesinde; “Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.” ifadesi yer almaktadır.1961 Anayasası’nın 48. ve 49. Maddelerinde “sosyal güvenlik ve sağlık hakkı” na işaret edilmektedir.

“Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindedir.” (Madde 48)

“Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.” (Madde 49) Yine 1961 yılında Anayasa’nın kabulünden kısa bir süre önce yürürlüğe giren 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun ile sosyal devletin sağlık hizmetlerine bakan yönü ile ilgili önemli bir adım atılmıştır.

Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararları ile serbest piyasa ekonomisine geçilmiş bununla birlikte 1982 Anayasa’sının 2. maddesinde “sosyal devlet” vurgusu yapılmış ve Anayasa’nın 60. maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” ifadesi yer almıştır.

1982 Anayasa’sının 56. maddesinde; “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.” ifadelerine yer verilmiştir.

1980 sonrası dönem Türkiye’de ve dünyada sosyal devlet anlayışının ve yerini neo-liberal politikaların almaya başladığı, Sovyetler Birliği’nin yıkılması neticesinde sosyalizmin etkisini yitirmesiyle birlikte sosyal devlet ilkesinin de geri plana atıldığı bir dönemdir. Bu dönemde ABD ve Avrupa’daki gelişmelerin de etkisiyle Türkiye’de ekonomide serbestleşme,

özelleştirme ile devletin görev ve işlevlerinin daraltılması özel sektörün güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu yöndeki çabalar sosyal güvenlik sistemini ve sağlık hizmetlerinin sunumunu da doğrudan etkilemiştir.

3.TÜRKİYE’DE GENEL SAğLIK SİGORTASI UYGULAMASI

Bu noktada Genel Sağlık Sigortası uygulamasıyla 1982 Anayasa’sının 2. ve 60. Maddesinde işaret edilen sosyal devlet ilkesinin ilişkisini incelemeye geçebiliriz. Genel Sağlık Sigortası ile Anayasanın ilgili maddelerindeki hükümlerin gerçekleştirilmesi, sağlık güvencesiz kimsenin kalmaması amaçlanmaktadır.

Türkiye’de 1983-2002 döneminde kamu sağlık kuruluşlarının işletme biçimine dönüştürülmesi ve sağlık çalışanlarının önemli bir bölümünün sözleşmeli olarak istihdam edilmesiyle serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlık hizmetleri üzerindeki etkileri görülmeye başlanmıştır. Türkiye’de nüfus artışı ve kentleşmenin bir sonucu olarak ekonomik ve sosyal bir dönüşümün yaşandığı bu dönemde 1980 öncesine ait norm, tutum ve davranışların terk edilmeye başlandığı söylenebilir. Sosyal devletin zayıflaması da bu kapsamda değerlendirilebilir.

Refah devletinin sosyal devletle aynı anlama gelmesi Avrupa ülkelerinde üretilen refahın güçlü bir devlet organizasyonunun temeli olması ve vatandaşlara sosyal haklar ve sosyal yardımlar olarak geri dönüşüyle ilişkili olduğu söylenebilir. Nüfusun yüksek olduğu, üretimin sağlam temellere dayanmadığı, istihdam olanaklarının yeterli olmadığı ve devletin ekonomik olarak güçlü olmadığı ülkelerde ise sosyal devletin sürdürülebilirliğinden söz edilemez. Bilindiği gibi; “Sosyal devletin temel amaçlarından birisi; işsizliği ortadan kaldırmak ve tam istihdamı sağlamak için mücadele etmek ve kişilerin bir iş edinmeleri için gerekli koşulları sağlayarak kendi geçimlerini temin edebilecekleri bir iş bulmaktır.” (Yay,2014:149)

İşsizlik çok boyutlu ekonomik bir problemdir. Türkiye gibi işsizliğin kronik bir hal aldığı ülkelerde işsizliğin başka sosyo-ekonomik problemleri tetiklediği açıktır. Bu problemlerden biri de sosyal devletin bir gereği olarak sosyal güvenceye sahip olmayan kişilerin sağlık hizmetlerinden faydalandırılmasıdır. Çünkü sağlık hizmetlerinin finansmanı meselesi devlet harcamalarının önemli bir kalemini oluşturmaktadır. Nüfus artışı, çarpık kentleşme ve işsizliğin bir sonucu olarak Türkiye’de 1990 sonrasında sosyal güvencesiz nüfus sayısal ve oransal olarak giderek yükselmiştir. “18.06.1992 tarih ve 3816 sayılı Kanun Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun” ile Türkiye’de ekonomik durumu iyi olmayan (kişi başi hane geliri asgari ücretin 1/3’ünden daha az olan) sosyal güvencesi bulunmadığı ve bakmakla yükümlü olanlar statüsünde olmadığı için sağlık hizmetlerinden faydalanamayan milyonlarca vatandaşın sağlık hizmetlerinden faydalandırılması amaçlanmıştır. Bilinen adıyla “Yeşil Kart” uygulaması olan bu sistem sağlık hizmetlerinin finansmanı noktasında başka problemlerin doğmasına yol açmıştır.

Türkiye’de uzun yıllar içerisinde artış gösteren sosyal güvenlik açıkları 1994 ve 2001 Ekonomik Krizlerinin etkisiyle ciddi boyutlara ulaşmış, sağlık sisteminin sürdürülebilirliği ve finansmanı noktasında önemli sorunlar ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede 2003 yılında uygulamaya konulan “Sağlıkta Dönüşüm Programı” ile Anayasa’da işaret edilen Genel Sağlık Sigortası için gerekli zemin oluşturulmuştur. Bu kapsamda 2006 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı kanunun ilgili maddesi kapsamında 01.10.2008-31.12.2011 tarihleri arasında vatandaşların talep etmeleri halinde Genel Sağlık Sigortası tescilleri yapılmakta iken, GSS 01.01.2012 tarihinden itibaren sosyal güvencesi olmayanlar için zorunlu hale getirilmiştir. (5510 sayılı kanun,60. Madde)

5510 sayılı Kanunun 3. maddesinde 60. maddede sayılan kişiler genel sağlık sigortalısı olarak tanımlamıştır. Bu maddenin ilk bentlerinde sosyal güvencesi olanlar sıralanmaktadır. Esas olarak Genel Sağlık Sigortası kapsamına girmeyen kişilerin sıralanması Kanunun kapsamının genişliğinin anlaşılması noktasında 60. Maddenin ilerleyen kısımlarında kapsam dışında kalan kişiler olarak;

-İkametgâhı Türkiye’de bulunmayanlar,

-Tutuklu ve hükümlüler,

-Er, erbaş ve yedek subay okulu 6ęrencileri,

-Yabancı bir ülkede sosyal sigortaya tabi olduğundan sözleşmeli ülke adına sağlık yardımları karşılananlar,

-5510 sayılı K. geçici 20. maddesi kapsamındaki banka, sigorta ve reasürans Şirketleri, ticaret odaları, sanayi odaları, borsalar veya bunların teşkil ettikleri birliklerin, personeli için kurulmuş bulunan Emekli Sandığı Kapsamında olanların iştirak ile bu sandıklarından gelir ve aylık bağlanmış olanlar ve bunların bakmakla yükümlü olduğu kişiler,

-Milletvekilleri ve Milletvekilliğinden emekli olanlar,

-Anayasa mahkemesi başkanı ve yeleri,-Anayasa mahkemesi başkan ve üyelerinden emekli olanlar ve bunların dul ve yetimleri,

-Yabancı ülkedeki bir kuruluş tarafından, Türkiye’de bir iş için gönderilen ve yabancı ülkede sigortalı olanlar,

-Türkiye’de kendi adına bağımsız çalışanlardan, yurtdışında ikâmet eden ve o ülkenin sosyal güvenlik mevzuatına tabi olanlar,

-Kamu kurumlarının dış temsilciliklerinde görevli sözleşmeli personelden ve o ülkenin sosyal güvenlik sistemine tabi Türk vatandaşları,

-Türkiye’de oturma izni almış olan yabancı uyruklulardan, kendi ülkelerinde sigortalı olmayan ve yerleşim sresi bir yılı geçmeyenler,

-Yurtdışı alışma sürelerini borçlanarak emekli olanlardan, Türkiye’de ikâmet etmeyenler sayılır.

Görüldüğü gibi Genel Sağlık Sigortası Türkiye’de sosyal güvencesi olan “neredeysi herkesin” kapsama alınması amaçlanmaktadır. Buradan hareketle sosyal güvencesi olan kişiler ile bakmakla yükümlü olan kişilerin sağlık hizmetlerinden faydalanabildikleri söylenebilir. Kanun çerçevesinde kişinin bakmakla yükümlü oldukları; eşi, çocukları, anne ve babasıdır.

Zaten 5510. Sayılı Kanunun 61. Maddesine göz atıldığında 1982 Anayasa’sındaki sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak dezavantajlı gruplar da dâhil olmak üzere sosyal koruma altına alınacak grupların sıralandığı görülecektir.

Devlet, harp ve vazife Őehitlerinin dul ve yetimleriyle, mall ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

Bu noktada GSS uygulaması ile amaçlanan hiçbir sosyal güvencesi olmayan kişilerin sisteme dâhil edilmeleridir. Sosyal güvencesi olmayan kişiler ise 1992 yılından bugünden kadar

devam eden Yeşil kart uygulamasından faydalanabilmek için ikamet ettikleri ilçedeki Kaymakamlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda "Gelir Testi" yaptırmakta kişi başi hane gelirleri brüt asgari ücretin 1/3' ünden daha az olması durumunda 2012 öncesinde olduğu devlet hastanelerinden ücretsiz olarak faydalanabilmektedir. Gelir seviyesi brüt asgari ücretin 1/3' ünden daha fazla olan vatandaşlar ise brüt asgari ücretin %3 üne tekabül Genel Sağlık Sigortası primlerini aylık olarak ödemek suretiyle Sosyal Güvenlik Kurumu ile anlaşmalı bütün hastane ve eczanelerden faydalanabilmektedirler. 2021 yılı itibariyle brüt asgari ücret 3577,50 TL ve kanunun 60. Maddesinin c. bendinde yer alan yeşil kart için kişi başi hane geliri azami 1192,33 TL'dir.

4.GENEL SAğLIK SİGORTASININ EVRİMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bu noktada Türkiye'de Genel Sağlık Sigortası'nın 2012 sonrasındaki evrimini incelemeye ve sorunlara işaret ederek çözüm önerileri sunmaya geçebiliriz. 01.01.2012 tarihinden Genel Sağlık Sigortasının zorunlu hale gelmesiyle birlikte Gelir testi yapan Kaymakamlıklara bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında ve Gelir testinden çıkan sonuca göre sağlık aktivasyon işlemlerini yapan Sosyal Güvenlik Merkezleri'nde iş yoğunluğu ortaya çıkmıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında kişi başi hane gelirinin tespit edilmesi noktasında gerek mevzuat gerekse de sistemsal sorunlar yaşanmakta olup, Gelir testi sonucunun denetimi noktasında da boşluklar bulunmaktadır. Bu sebeple özellikle Gelir testi sonuçlarının c/1, g/1, g/2, g/3 şeklinde kademelendirildiği 01.01.2012-31.03.2017 döneminde önemli hak kayıpları yaşanmış, mağduriyet ve yersiz ödemeler ortaya çıkmıştır. Bu sorunların giderilmesi için yıllar içerisinde ıkarılan Genel Sağlık Sigortası borcunun faizini silme ve anaparayı taksitlendirme esasına dayalı yapılandırmalar kalıcı bir çözüm niteliği taşımamaktadır. Aynı şekilde Genel Sağlık Sigortası, Bağ kur ve diğer prim borularının devlet hastanelerinden ayaktan tedavilerinin belirli sürelerle kadar faydalandırılmaları olumlu bir adım olmakla birlikte geçici bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Bir başka yönden bakıldığında yapılandırmalar ve borç ertelemeleri Genel Sağlık Sigortası primlerinin ödenmesi açısından çözüm olmamış ve ödenen primler son derece düşük bir seviyede kalmıştır.

10.02.2016 tarihinden itibaren lise mezuniyetinden 20 yaşını, üniversite mezuniyetinden itibaren 25 yaşını geçmemek şartıyla iki yıl kendilerine bakmakla yükümü olanların sağlık yardımlarından faydalanma hakkı verilmesi öğrenciler ve yeni mezunlar için atılmış olumlu bir adımdır. 14.04.2016 tarih ve 6704 sayılı Kanun ile 5510 sayılı Kanuna geçici 69. Madde eklenmiş ve böylece Genel Sağlık Sigortalıların Kanunun yayın tarihinden önce tahakkuk eden 25 yaşından önce çıkan borçlarının tahsilinden vazgeçilmiştir. Bu şekilde özellikle öğrencilerin ve gençlerin Genel Sağlık Sigortası ile ilgili yaşadıkları sorunların giderilmesi noktasında önemli bir adım atılmıştır.

01.04.2017'den itibaren prim kademelendirilmesinin sadeleştirilerek 60/g veya 60/c olarak belirlenmesi Genel Sağlık Sigortası'nın evrimi içerisinde atılan en önemli adımlardan biridir. Böylece kişi başi hane geliri brüt asgari ücretin 1/3'ünden fazla olanların Genel Sağlık Sigortası primleri tek kademe olarak belirlenmiş ve brüt asgari ücretin %3'ü olarak sabitlenmiştir. (2021 yılı için 107,32 TL) Gelir seviyesi daha düşük olanlar için ise 60. Maddenin c bendi kapsamında Yeşil Kart uygulaması devam etmektedir. Bu konuyla ilişkili bir çözüm önerisi olarak Genel Sağlık Sigortasının etkinlik, verimlilik ve hakkaniyete uygunluğu açısından, Kaymakamlıklara bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında yapılan Gelir Testi ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nda yapılan aktivasyon işlemlerinin tek çatı altında toplanması, uygulama birliğinin tesis edilmesi ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi elzemdir.

Genel Sağlık Sigortası ile ilgili tebligat, bildirim uygulamaların yapılmasının yanı sıra sosyal güvence bilinci aşılayan kamu spotu, duyuru ve haberlerin artırılması önemli bir noktadır. Ayrıca kayıt dışının yüksek seviyede olduğu Türkiye’de Genel Sağlık Sigortası uygulamasının kayıt dışı istihdamı teşvik etmek gibi olumsuz sonuçlar doğurabileceği hesaba katılarak kayıt dışı istihdam ile daha etkin bir biçimde mücadele edilmesi gerektiğini belirtmeliyiz.

Kaymakamlıklara bağlı Sosyal Yardımlaşma tarafından 2022 sayılı kanun çerçevesinde bağlanan maaş engelliler ve 65 yaş üstü vatandaşlar için hem bir gelir kaynağı hem de sosyal güvence anlamına gelmekte olup, Türkiye’de sosyal devlet ilkesinin bir yansıması olarak milyonlarca vatandaş için önemli bir yasal zemin ve uygulama olarak öne çıkmaktadır.

Genel Sağlık Sigortasının bir ayağını da yabancı uyruklular ile ilgili iş ve işlemler oluşturmaktadır. Yabancı uyruklular Türkiye’de çalışma izni almak suretiyle 4/a zorunlu sigortalı olmakta, işveren olarak 4/b Bağ kur kaydı ve 4/b isteğe bağlı sigortalı olabilmektedirler. Ayrıca 1 yıldan uzun süredir Türkiye’de ikamet iznine sahip olan yabancılar Genel Sağlık Sigortası primi ödeyerek sağlıktan faydalanmaktadırlar. Genel Sağlık Sigortası primleri aylık olarak Türk vatandaşları için brüt asgari ücretin yüzde %3’ü, yabancı uyruklular için brüt asgari ücretin % 24’ü olarak tahakkuk etmektedir. Türkiye’ye göç edenlerin sosyo-ekonomik şartları göz önüne alındığında 2021 yılı için 858,60 TL’ye tekabül eden bu yabancı uyruklu Genel Sağlık Sigortası priminin yüksek bir miktar olduğu açıktır. Prim oranının yüksek tutulması devletin bir koruma mekanizması olarak düşünülebilir. 6458 sayılı kanunda kapsamında Geçici koruma sigortasına sahip olan Suriyeli mülteciler sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak faydalandırılmaktadır. Yabancı uyruklu öğrencilerin bir kısmı Türkiye Burslusu oldukları için genel sağlık sigortası primleri devlet tarafından ödenmekte olup, diğer öğrenciler yıllık prim ödemektedirler.

SONUÇ

Türkiye’de 1961 ve 1982 Anayasalarında yer verilen sosyal devlet ilkesi 1980’li yıllardan itibaren dünyadaki gelişmelere koşut olarak mevzuat ve uygulamada gerileme eğilimine girmekle birlikte etkisini sürdürmektedir. Sosyal devlet ilkesi perspektifinden bakıldığında Genel Sağlık Sigortası uygulaması kimi eksiklikleri olmakla birlikte Türkiye’de vatandaşları koruyan ve sosyal güvencesiz vatandaşın kalmamasını öngören bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. 2012’den itibaren zorunlu hale gelen bu uygulama sadece Türk vatandaşlarını değil Türkiye’de yaşıyan yabancı uyrukluları da kapsayan ve sağlık hizmetlerinden faydalanmalarının yolunu açan bir uygulama olarak gözükmektedir. Sağlık sisteminin sağlam temellere oturması ve sürdürülebilirliğinin ne kadar önemli olduğunun bir kez daha ortaya çıktığı COVID-19 pandemisinin devam ettiği bu günlerde Genel Sağlık Sigortası’nın mevzuat ve uygulama yönünden geliştirilerek eksikliklerin giderilmesi sosyal devlet ilkesinin bir gereği olduğu gibi ülkemizde yaşıyan herkesin sağlık hizmetine ulaşmasının kolaylaştırılması yönüyle insan haklarının da bir gereğidir.

KAYNAKÇA

AKTAN C. C. (1995), “21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet, Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler”, (İstanbul: TÜSİAD Yayınları).

AYDIN M. Kemal, ÇAKMAK Eyüp Ensar, “Sosyal Devletin Temelleri”, (Bilgi (34), 2017 Yaz s.1).

GÖREN Zafer, “Sosyal Devlet”, (Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2000).

YAY Serdar, “Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum”, (2014, s.149).

1961 Anayasası, Madde 2,48,49.

1982 Anayasası, Madde 2,56,60.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Madde 60,61.

18.06.1992 tarih ve 3816 sayılı Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun.

224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun.

YÖNETİMİN TEMEL FONKSİYONLARINI YERİNE GETİRMEDE TOPLANTI YÖNETİMİNİN ANLAMI VE ÖNEMİ

Dr. Öğretim Üyesi SİBEL GÖK

Şırnak Üniversitesi, Silopi Meslek Yüksekokulu
ORCID: 0000-0003-3387-5949

ÖZET

Toplantı yönetimin ayrılmaz bir parçasıdır. Kamu ya da özel sektör fark etmeksizin çeşitli nedenlerden dolayı toplantılar düzenlenmektedir. Bu toplantıların her birinin amacı diğerinden farklılık gösterse de hepsinde ortak olan özne yönetimdir. Başarılı bir yönetim sergilenmesinde, toplantıların ve dolayısıyla toplantı yönetiminin önemi büyüktür. Çünkü toplantılardan elde edilen sonuçlara göre her iş, durum ve olaya yön verilmektedir. Nitekim toplantılar, yönetimin temel fonksiyonları olarak nitelendirilen planlama, örgütleme, yönetme, koordinasyon ve denetleme kavramlarının etkin bir şekilde yerine getirilmesinde kullanılan/kullanılması gereken önemli bir araçtır. Ancak toplantı ve toplantı yönetimine gereken özenin gösterilip gösterilmediği ve değerinin anlaşılıp anlaşılmadığı tartışmalıdır. Bu çalışma da, yönetimin temel fonksiyonlarını yerine getirmede toplantı yönetiminin önemi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yönetimin Temel Fonksiyonları, Toplantı, Toplantı Yönetimi.

THE MEANING AND IMPORTANCE OF MEETING MANAGEMENT IN FULFILLING THE BASIC FUNCTIONS OF MANAGEMENT

ABSTRACT

Meeting is an integral part of management. Meetings are held for various reasons, regardless of the public or private sector. Although the purpose of each of these meetings differs from the other, the common subject in all of them is management. Meetings, and therefore meeting management, are of great importance in displaying a successful management. Because, according to the results obtained from the meetings, every business, situation and event is directed. As a matter of fact, meetings are an important tool used/should be used in the effective fulfillment of the concepts of planning, organization, management, coordination and supervision, which are described as the basic functions of management. However, it is debatable whether the necessary attention is paid to the meeting and the management of the meeting and whether its value is understood. In this study, the importance of meeting management in fulfilling the basic functions of management will be discussed.

Keywords: Basic Functions of Management, Meeting, Meeting Management.

1. GİRİŞ

Gerek iş gerek sosyal hayatta çeşitli toplantılar dzenlenmektedir. Bu toplantıların her birinin amacı diğerinden farklılık gsterse de hepsinde ortak olan özne yönetimdir. Çünkü iki ya da daha fazla kişinin bir arada olduğu ve belli bir amacı gerçekteŐirmeye çalıştığı yerde yönetim söz konusudur.

İster kamu ister özel sektör olsun burada dzenlenen toplantılarda aslında yönetimin temel fonksiyonları yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, geleceğe yönelik planlamalar ve dzenlemeler yapmak, belli iş veya konu için belli sayıda personeli görevlendirmek, belirlenen konu ya da projeyi yönetmesi için çeşitli departmanlara yöneticiler atamak, departmanlar arasında eşgüdümün sağlanması için çeşitli dzenlemelerde bulunmak ve tüm bunların ne kadarının yapıldığını hangi yönlerin eksik kaldığı bilmek dzenlenen toplantılar aracılığıyla olmaktadır. Örneğin, bir kurumun beş yıl içerisinde yapacaklarının belirlendiği stratejik planları hazırlanırken toplantıya ihtiyaç duyulur. Ya da bir üniversitenin hangi bölümlere ihtiyaç duyduğu, hangilerine duyulan ihtiyacın azaldığı/kalmadığı, üniversitenin vizyonunun misyonunun ne olacağının belirlendiği tartıŐıldıđı yerlerdir toplantılar. Bu nedenle de aslında çeşidi ne olursa olsun toplantılar; yönetimin temel fonksiyonları olarak nitelendirilen planlama, örgütlenme, yönetme, koordinasyon ve denetleme' nin yerine getirildiği yerdir. Bu yüzden de toplantı ve dolayısıyla toplantı yönetimi büyük öneme sahiptir.

Bu çalışmada, toplantının, yönetimin temel fonksiyonlarını yerine getirmede önemli bir araç olduğu varsayımından hareketle yönetimin temel fonksiyonlarını yerine getirmede toplantı yönetiminin anlamı ve önemi tartışılacaktır. Bu kapsamda çalışma giriş bölümünden başka 4 temel başlık halinde organize edilmiştir. İlk olarak; yönetim kavramı ile ilgili bilgi verilecek daha sonra yönetimin temel fonksiyonları (planlama, örgütlenme, yönetme, koordinasyon ve denetleme) açıklanacak, ardından toplantı, toplantının amacı, önemi ve çeşitleri, toplantının yeri, zamanı ve süresi ve toplantı yönetimi ile ilgili bilgiler verildikten sonra son olarak, yönetimin fonksiyonlarını yerine getirmede toplantı yönetiminin niçin önemli olduğu açıklanacaktır.

2. YÖNETİM

Belirli bir amacı gerçekteŐirmeye çalışmak için iki ya da daha çok insanın bir araya gelmeleri halinde bir grup oluşturmaları ve bu grubun üyelerinin de beraber çalışmaları durumu söz konusu olacaktır. Grubun üyeleri belirlenen amaçları gerçekteŐirmek için, grup amaçlarını kendi bireysel amaçları üstünde tutmak zorunda kalabilirler. Yönetime olan ihtiyaç da burada ortaya çıkmaktadır. Yönetim, grup üyelerini yönlendirmeyi ve çabalarını eyleme dönüştürmeyi sağlar. Yönetim sadece iki bireyin çabalarını koordine etmek söz konusu olduğunda bile gereklidir (Ergun & Polatoğlu, 1988, s. 3).

İki kişi ağır bir taŐı yuvarlamak için işbirliği yaptıklarında yönetimin iki ana unsuru; yani amaç ve işbirliğine dayanan eylem ortaya çıkar. Bu durumda yönetim, ortak amaçları gerçekteŐirmek üzere iŐbirliđinde bulunan kişi gruplarının eylemleridir (Simon, Smithburg & Thompson, 1985).

Emretmek, kumanda etmek, karar vermek ve aynı zamanda uygulamak (Tortop, İsbir, Aykaç, Yayman & Özer, 2010) anlamına gelen yönetme otoriteye dayanır. Otorite ise insanlara iş yaptırabilme gücü anlamına gelen meŐru yetki veya güce dayanır. Yöneticiler otoritelerini kullanarak emir ve kararlarının uygulanmasını sağlayabilirler (Aydın, 2011, s. 61).

Yönetim; örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için, planlama, örgütleme, yöneltme ve denetim süreçleri yolu ile bütün kaynakların koordine edilmesidir. Bu açıdan bakıldığında yönetimin sadece özel örgütler veya kamu örgütleri içinde değil, belli amaçlara ulaşmak için grup çabası gösterilen her yerde olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle yönetim evrenseldir (Ergun & Polatoğlu, 1988, s. 4).

Yönetim, toplumun kaynakları üretken kılmaları için özellikle görevlendirdiği, yani örgütlü ekonomik gelişme sorumluluğunu yüklediği organ olması sebebiyle modern çağın temel ruhunu yansıtır. Aslında yönetim zaruridir, bu ise, oluşturulduktan sonra neden çok hızlı bir şekilde büyüdüğünü ve çok az engelle karşılaştığını açıklamaktadır (Drucker&Maciariello, 2005, s. 5).

Örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olan araçların belirlenmesi plan kavramını ortaya çıkarmaktadır. İster kısa ister uzun süreli amaçlara bağlı olarak yapılsın, bir örgütün planları, belirlenen amaçların ne ölçüde gerçekleşebileceğini kestirmek için bir temel oluştururlar. Yapılan planların uygulanabilmesi için yönetim, ne çeşit bir yapı gerektiğini belirlemek zorundadır. Örgütün gerçekleştireceği amaçlara göre, örgütlenme, çeşitli birimlerde meydana gelecektir. İyi bir örgütlenme, planların başarılı bir şekilde uygulanabilmesini mümkün kılar. Yönetimin belirlenen örgüt amaçları ve planlar doğrultusunda örgütü ve örgüt üyelerini yöneltmesi gerekir. Yöneltme görevi bir örgütün insan unsuru ile ilgilidir. Bu nedenle örgüt üyelerinin iyi bir liderlik ve iletişim kalıbı altında, örgüt amaçları doğrultusunda güdülenmeleri ve bu iş için özendirilmeleri gerekecektir (Ergun & Polatoğlu, 1988, s. 3-4).

Yönetim, bir örgütü daha etkili ve verimli yapmaya başlamadan önce, örgütün işbaşarımını ölçmelidir (Ergun, 2015:114). Denetim süreciyle çok geniş bir örgütsel etkinlik alanının ölçülmesi imkanı vardır. Kuşkusuz ölçülecek etkinlik alanına bağlı olarak bazı güçlüklerle karşılaşma ihtimali de vardır. Örneğin bir işçinin işbaşarımını ölçmek, sınav yaparak bir öğrencinin başarısını değerlendirmekten daha zordur(Ergun, 2015, s. 114).

Yönetim, örgütün amaçlarını gerçekleştirebilmek için bir dizi başarı ölçütleri belirler. Örgütün beklenen başarı ölçütlerine ne ölçüde ulaştığını belirlemek için, bu ölçütler ile gerçekleştirilen işlerin bir karşılaştırması yapılır. Bunun yapılması yöneticinin denetim görevini meydana getirir. Yapılan denetim sonucunda gerekli düzeltmeler gerçekleştirilir. Bu düzeltmeler planların değiştirilmesini de gerekli kılabilir (Ergun & Polatoğlu, 1988, s. 4).

Yönetim süreci örgütsel bir sistem içinde meydana gelir. Her türlü örgüt büyük sosyo-ekonomik sistemin bir parçasını oluşturur. Yönetim sürecinin planlama örgütleme yöneltme ve denetim olarak sayılan dört işlevi de bir sistem olarak düşünülebilir ve bunların her biri ayrı birer alt sistem oluştururlar. Bunlar birbirleri ile ilişkilidir: yönetsel fonksiyonların her birinin etkili olabilmesi diğer üç fonksiyonun gerçekleştirilmesine bağlıdır. Örnek olarak planlamanın başarılı yapılabilmesi için örgütlenme, yöneltme ve kontrol eylemlerinin iyi yürütülmesi gerekir, bunların uygulanabilmesi veya gerekiyorsa eğer bazı değiştirmelerin yapılabilmesi için uygun şekilde denetim gerekecektir. Her fonksiyon, iç ve dış kaynaklardan devamlı olarak bilgi ile beslenen bir alt sistemdir. Dış çevre ile yakın bir iletişim, örgütün imkânlarının bilinmesi ve kontrol sisteminin ne oranda etkili olduğunun belirlenmesi planların yapılmasını kolaylaştıracaktır. Mevcut olan ve gelecekte gerekecek olan insan gücü ihtiyacının bilinmesi örgütlenmeyi kolaylaştıracaktır. Bu bilgi değişimi iyi bir yöneltme ve kontrol sisteminin sağlanması için de gereklidir (Ergun & Polatoğlu, 1988, s. 4-5).

Özetle, en az iki kişinin olduğu yerde yönetim vardır ve yönetim ise amaç ve iş birliği kavramlarının var olduğunu ispatlar. Yönetim bir ihtiyaçtır ve insanlar olduğu sürece var olmaya devam edecektir. Bu nedenle söz konusu insan olunca sadece bir amacı gerçekleştirmek yeterli olmayacak bu döngü sürekli olarak devam edecektir. Söz konusu bu

döngüyü devam ettirme de çeşitli nedenlerden dolayı insanların belli aralıklarla bir araya gelmeleri gereken durumlar olacaktır. Örneğın planlama yaparken, belli nitelikteki kişi veya kişileri seçip iş başına getirirken, farklı bölümler arasında uyum sağlamaya çalışırken, ya da sonuçlar gözden geçirilirken insanların bir araya gelmeleri gerekir. İşte tamda bu nokta da en başta iletişim olmak üzere çeşitli yönlerden yönetime katkı sağlayacak toplantı kavramı gündeme gelmektedir. Dolayısıyla toplantılar, yönetim de yöneticiler tarafından kullanılması gereken önemli ve etkili bir araçtır.

3. YÖNETİMİN TEMEL FONKSİYONLARI

Her yönetimde belirli fonksiyonların uygulanması gerekir. Dolayısıyla, her yöneticinin yerine getirmesi gereken belirli fonksiyonlar vardır (Aydın, 2007, s. 71; Aydın, 2011, s. 33).

Yönetimi bir süreç olarak gören Henry Fayol, yönetimin fonksiyonlarını; planlama, örgütlenme, yönetme (emir-kumanda), koordinasyon (eşgüdüm) ve denetleme olarak belirlemiştir (Aydın, 2011, s. 33-34). Bu sıralamaya itibar edilerek yönetimin fonksiyonları sırasıyla incelenecektir.

3.1. Planlama

Planlama yönetimin ilk ve temel fonksiyonudur. Bir amacın gerçekleştirilmesi için nelerin, nasıl, neden, ne zaman, ne ile ve kim tarafından yapılacağının önceden kararlaştırılarak bir hareket tarzının belirlenmesi anlamına gelmektedir (Aydın, 2006, s. 3; Aydın, 2011, s. 34). İleriye bakma ileriye düşünme anlamına da gelen planlama, eski bir kavram ve yönetsel fonksiyon olmakla beraber, yönetim konusunda gittikçe önemli hale gelen rolü nedeniyle, günümüzde büyük öneme sahiptir (Aydın, 2011, s. 34).

Plan, bir bakıma yönetsel örgütlerin belli amaçlar doğrultusunda ve belli biçimlerde işleyeceklerinin güvencesidir. Bütün kaynakların tek amaca yöneltilmesi, kıt kaynakların ikincil alanlara kaymasını önleyecek biçimde kaynak kullanımının denetim altına alınması, yönetsel önceliklere göre belli kaynakların belli karar merkezlerinin buyruğuna girmesi ve emek verimliliğiyle çalışma disiplinini en yüksek düzeyde tutacak parasal ve parasal olmayan özendiricilerin yönetsel yapıyla bütünleştirilmesi çabalarına düzen ve örgütlülük getiren bir yazılı belge, örgütü adım adım amaçlarına götüren bir yol göstericidir (Fişek, 1975, s. 217-218).

Ulaşmak istenen amaçların tespit edilmesi, onların nasıl yapılacağı, ne zaman yapılacağı, kim tarafından gerçekleştirileceği, şu an için sahip olunan maddi ve manevi imkânların neler olduğunun eyleme geçilmeden evvel bir bütün halinde göz önünde tutulmasıdır. Planlama, bulunulan yer ile ulaşılması tasarlanan yer arasında bir köprü kurma uğraşıdır. Planlama ussal bir yönetimin temel şartı olmakla birlikte, belirlenen amaçların ve bu amaçlara ulaştıracak imkân ve vasıtaların tespiti, tayini ve seçimi işlemidir (Parlak, 2011, s. 625-626).

Planlama, geleceği hesaplamak, onu hazırlamak ve faaliyete geçmek anlamına gelmesi nedeniyle yönetimin tamamını değil ancak geniş ölçüde etkili olan kısmını oluşturur (Fayol, 2013, s. 78).

Kaynakların optimum kullanımı gözetilerek hazırlanması ve bilimsel teknolojik gelişmeler doğrultusunda gerektiğinde değişiklikler yapılabilecek şekilde esnek olması gibi özellikler iyi ve doğru bir planının taşıdığı özellikler arasında yer alır. Plan, bir kararlar sistemidir, seçilen bir amaca yöneliktir ve geleceğe yönelik bir faaliyettir. Planlar gelecek ile ilgilidir ancak, hep şimdiki zamanda gerçekleştirilen eylemler ile yapılırlar. Yönetimin amaçlarına ulaşabilmesi için planlama son derece önemli ve faydalıdır. Planlama yöneticiye ne yapması gerektiğini ya da ne yapabileceğini bildirir ve yönetici de ona uygun şekilde hareket eder (Aydın, 2011, s. 34-35).

Yöneticinin çalışmalarını basit hale getirmesi ve çalışmalar da işbirliği sağlaması planlamanın faydaları arasında yer alır. Amaçların ne olduğu ya da nereye gidileceği daha önceden bilindiğinde söz konusu amaçlara ulaşmak kolay hale gelir. Ayrıca belirtilen süreler içinde çalışmaları gerçekleştirmek, izlemek ve eşgüdüm sağlamak imkanı bulunur. Planlama ile işgücü, personel, malzeme, para ve yer en etkili ve en ekonomik şekilde kullanılır (Tortop vd., 2010, s. 38). Farklı nedenlerden dolayı planlama yapılır. Bu nedenler planlama ihtiyacının doğduğu kaynağa göre farklılık gösterir.

Örneğin Aydın, (2011, s. 35) planlamanın gelişmesine önemli bir sebep olarak kaynakların sınırlı oluşunu buna karşın ihtiyaçların sınırsız olmasını gösterir. Planlama gereksinimi kaynakların ihtiyaçları karşılamaya yeterli olmamasından kaynaklanmaktadır. Kaynakların sınırlı olması ve pek çok işi yapma ya da amacı gerçekleştirme isteği, işlerin önceliklerinin belirlenmesini, sıraya konulmasını, yani plan programa bağlanmasını zorunlu kılmıştır. Planlama yapmaya sadece bu sebeplerden dolayı ihtiyaç duyulmaz bunların dışında da planlama yapmayı gerektiren nedenler vardır.

Örneğin, hizmetin süreklilik göstermesine rağmen hizmet sunan görevlilerin bir görevde devamlı kalmayıp zamanla yer değiştirmek durumunda kalmaları planlama yapmanın bir başka sebebidir. Ayrıca planlamanın gelişmesini sağlayan bir başka sebep ise yönetsel sorunların karmaşık olmasıdır (Aydın, 2011, s. 35). Uygulamada farklı plan çeşitleri mevcuttur.

Zorlayıcı ve demokratik planlar uygulama biçimine göre; kısa, orta ve uzun süreli planlar ise sürelerine göre planlar kapsamında değerlendirilir (Tortop vd., 2010, s. 41). Planlama, birçok biçimde ortaya çıkabilir. Başlıca şekli, örgütte etkisi görülen yanı ve en etkili geci iş planıdır. İş planı; beklenen sonuç, izlenecek hareket yolu, geçilecek dönemler ve kullanılacak araçlar anlamına gelmektedir. İş planı, yakın olayları, bu olaylar hakkında edinilen fikre göre, oldukça açık bir biçimde gösteren ve gelecekteki hadiselerin giderek daha belirsiz bir şekilde görüldüğü bir gelecek tablosudur. Özetle iş planı, örgütün bir müddet için tahmin edilen rotasını saptamak üzere hazırlanmış bir tablodur (Fayol, 2013, s. 78).

Örgüt yöneticisi kendine ait yönetim görevini yerine getirmiş olmak için iş planını hazırlamaya başlar; iş planı ile işin amaç ve kapsamını gösterir; ortak görevde her birime düşen payı saptar; çalışan birimleri birbirleri ile bütünleştirir; işin genelini koordine eder; özetle, izlenecek rotayı belirler. Bu rota üzerinde iyi bir yönetimin ne ilkelerine ne de kurallarına muhalif hiçbir şey bulunmamasına, tersine alınan önlemlerin o ilkelerin ve kuralların uygulanmasını kolaylaştırmasına özen göstermek gerekir. Yani, örgütlerde yönetici ve yardımcılarının iş planı hazırlamak için gereken teknik, ticari, mali vs. yeteneklere bir de önemli bir yönetim yeteneği eklemek gerekmektedir (Fayol, 2013, s. 79).

3.2. Örgütlenme

Örgüt; bir amaca ulaşmak için yasal olarak örgütlenmiş kişilerden meydana gelen geniş gruptur. Belirli bir otorite ilişkileri grubunu içeren, büyük bir insan grubudur. Sanayileşmiş toplumlarda, hayatın birçok yönünü etkileyen çok sayıda örgüt türü bulunmaktadır. Tüm örgütler, biçimsel anlamıyla bürokratik olmasalar bile, örgütlerin gelişimi ile bürokratik eğilimler arasında oldukça yakın bağlantılar vardır. Örgüt ile eş anlamlı olarak teşkilat, kurum, kuruluş gibi isimler de kullanılır. Günümüzde toplumlar büyük oranda örgütlü toplumlardır. Toplum içinde pek çok örgüt türü bulunmaktadır. Gerek kuruluş gerekçeleri ve prosedürleri, gerek büyüklükleri, gerek işlevleri ve gerekse mensupları itibarıyla birçok örgüt vardır (Parlak, 2011, s. 595-596).

Örgütlenme ise, bir kuruluşun amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan yer, araç-gereç ve personelin sağlanması, bunların belirli bir sistem dahilinde bir araya getirilmesi ve kişiler ile birimler arasında görev ve yetki dağılımının yapılmasıdır (Aydın, 2006, s. 9).

Örgütlenme evrensel bir yönetim sürecidir. Örgüt olan her yerde örgütlenmede vardır. Bir örgütün verimli bir şekilde görevini yerine getirebilmesi için sağlam kurulmuş bir sisteme ihtiyacı vardır. Bu sistem de geçerli kavramlara ve ilkelere dayanmalıdır (Ergun & Polatoğlu, 1988, s. 99).

Örgütlenme bir işletmenin organizasyonunu yapmak, onun işlemesi için malzeme, tesisat, sermaye, memur ve işçi gibi gerekli bütün unsurlar ile donatılması anlamına gelmektedir (Fayol, 2013, s. 93). Örgütlenme özel olarak bir kuruluşta çalışan yönetici ve personelin yetenek, beceri, bilgi ve tecrübelerini dikkate alarak başlıca görevlerini, yetki ve sorumluluklarını, kuruluş içi ve dışı ilişkilerini, haberleşme yollarını, bağlı olduğu üst organlarını, bu organlara karşı vereceği raporları, bunların niteliğini ve zamanını belirleyen bir yapısal plan anlamına gelmektedir (Parlak, 2011, s. 597).

Örgütlenmeye ihtiyaç duyulur çünkü örgütlenme; yetki ve sorumlulukların belirlenmesini, kimin kime emir vereceğini ya da emir alacağını bilmesini, örgütte çalışanlar arasında sıkı bir ilişki kurulmasını sağlar. Ayrıca iyi bir örgütlenme yapısına sahip olan örgütler teknik gelişmelere ayak uydurabilir ve yenilikleri yakından takip edebilir(Tortop vd., 2010, s. 54). Her birinin yararlı ve sakıncalı yanları olmakla birlikte, örgütlerde kararların alınış şekli ve emirlerin akımı göz önünde tutularak; dikey örgütlenme, görevsel örgütlenme, dikey ve kurmay örgütlenme, komite tipi örgütlenme olmak üzere dört farklı örgütlenme tipinden bahsedilebilir(Tortop vd., 2010, s. 56-58).

Örgütlenme tipi ne olursa olsun örgütlenmede en önemli husus insandır. Yani bir örgütün ya da diğer bir ifadeyle teşkilatın oluşturduğu insanların işle ilgili sahip oldukları bilgi ve deneyimler ön plana çıkar. Örgütü meydana getiren insanların belli bir amacı gerçekleştirmede ortaya koyacakları bilgi, deneyim, tecrübe, davranış şekilleri vb. yönetimin temel olarak adlandırılan örgütlenme fonksiyonu yerine getirmede büyük önem arz eder. Ancak doğru insanlar (bilgi, tecrübe, eğitim, vb. bakımından) bir araya getirildiğinde yönetimde örgütlenme fonksiyonu tam olarak yerine getirilmiş olur.

3.3.Yönetme

Yönetim, yönetmek ve yönlendirmek anlamına gelmektedir (Fişek, 1975, s. 235). Yönetim işbirliğine dayanan davranışlarla ilgilidir. Bu nedenle çalışanların hepsi yönetim adı verilen eylemin içinde bulunur. Ayrıca, bütün insanlar hayatları boyunca başkalarıyla işbirliği yaptıklarından dolayı, herkesin yönetimle ve yönetimin bazı sorunları ile tanışıklığı bulunmaktadır. Çeşitli dernekler, kilise, okul ve hatta aile bile amaçlarına ulaşabilmek için yönetime ihtiyaç duyarlar. Yönetim eylemlerinin çoğu bilinçsiz (istenerak ama biçimsel olarak tasarlanmamış) olmakla beraber yine de yönetim niteliğini taşırlar. Baba genellikle ailenin başı sayılır, fakat başkanlığa oylama ile getirilmemiştir. Eğer kılıbık değilse, aile için gerekli kararları alıp aile üyelerine gerekli görevler vererek bir yönetim işi gerçekleştirir (Simon vd., 1985, s. 3).

Yönelme, eldeki kaynakları akılcı ve etkin şekilde kullanarak, örgütlenmiş yapıyı önceden belirlenen amaçlara yönlendirme işlevidir. Diğer bir ifadeyle, yönelme mevcut kaynakları en ussal ve etkin şekilde kullanarak belli bir yapıyı en kısa ve kestirme yoldan belli amaçlara yöneltebilme güç ve çabasıdır. Sevk ve idarenin temel fonksiyonlarından biri olan yönelme, astların kendilerine düşen işleri başarıyla gerçekleştirebilmelerini sağlamak ile yükümlüdür (Parlak, 2011, s. 861). Ayrıca yönetme, bir anlamda emir-kumanda anlamına gelmektedir (Aydın, 2011, s. 67).İnsanların yönetilmesi, usullerin yönetilmesi ve kaynakların yönetilmesi

konuları yönetmenin kapsamındadır. Örneğin; Para, zaman, malzeme ve yer unsurları kaynakların yönetilmesi kapsamında yer alır (Tortop vd., 2010, s. 83).

Yönetme, amaçların seçilmesi, belirlenmesi ve belirlenen amaçlara ulaşmak için gereken tüm araçların kullanılmasıdır. Karar vermek, haber vermek, örgütlendirmek, harekete geçirmek ve yükseltmek üzere yönetmenin beş unsuru bulunmaktadır (Tortop vd., 2010, s. 91). Yönetimin amacı, az kaynak ve zaman kullanmak suretiyle daha fazla verim elde etmektir. Yönetim bir beşeri ilişkiler olayıdır, insanların beraber yaşamalarının doğal sonucudur ve sosyal bir gereksinimdir (Aydın, 2011, s. 23).Diğer bir ifadeyle yönetim, belirlenen amaçları gerçekleştirmek için gerekli olan araçlarla ilgili bir etkinlik veya süreçtir (Ergun, 2015, s. 3).

Yönetim kavramı yönetme işlevinin yanı sıra yardım ve işbirliği fonksiyonlarını da kapsar. Dolayısıyla, çağdaş yönetici kavramının sadece kendi personeli yönetmekle kalmayan, başka kurumlara yardım eden ve işbirliği yapan yönetici tipini açıklamaktadır (Aydın, 2011, s. 23).Bir örgütün başarısı için yetenekli yöneticilere sahip olması son derece önemlidir. Çünkü yöneticiler devamlı bir süreç olan yönetimin gereklerini yerine getirirler. Örneğin planlama yapar, kaynakları harekete geçirir ve onları dağıtır, son olarak ise tüm bunların denetimini gerçekleştirir (Ergun, 2015, s. 88).En az yönetim kavramı kadar önemli olan bir diğer kavram ise yöneticidir. Eğer yönetici olmazsa tüm bu fonksiyonlar yerine getirilmez. Dolayısıyla tüm bu fonksiyonları yerine getiren kişi olması sebebiyle yönetici kavramı önem teşkil eder. Bu nedenle yönetici kavramının tanımını yapmak gerekir.

Yönetici, bir kuruluşun başında bulunan, emrinde personel çalıştıran, emir ve kumanda eden; karar veren, üst düzeyde sevk ve idare eden kişidir. Aynı zamanda yönetici bir anlamda da yönetme çalışmalarını yürüten, yönetimin bütün fonksiyonlarını kendisi ya da yardımcıları vasıtasıyla yerine getiren kişidir. Demek oluyor ki yönetici, her zaman bir planlamacı, örgütçü, sevk ve idareci, koordinatör ve denetçi gibi çalışır. Lider de bir yönetici tipidir. Liderlik, bir yöneticinin hem faaliyetleri hem de davranışları ile ilişkilidir. Faaliyet ve davranışın ikisi, bunların nasıl açıklandığı ve nasıl ölçüldüğü bir yöneticinin tarzını meydana getirir. Lider, insanları bir amaç peşinde bir araya getirebilen kişidir. Bir kişinin lider olarak kabul edilebilmesi, önce üstün özelliklerinin onu izleyenler tarafından onaylanmasına, bu niteliklerin onlara güven vermesine ve etkisini benimsemelerini sağlamasına bağlıdır (Aydın, 2011, s. 61-67).Yöneticiden de liderden de başında buldukları örgütü ya da teşkilatı iyi yönetmeleri diğer bir ifadeyle yönetimin temel fonksiyonlarını etkin ve verimli bir şekilde yerine getirmeleri beklenir. Çünkü yöneticiye ya da lidere bu yüzden ihtiyaç duyulur.

3.4.Koordinasyon (Eşgüdüm)

Koordinasyon, yönetimle ilgili birimlerin belirli bir amacı gerçekleştirmek için aynı konuda çalışan diğer kuruluşlarla ve birimlerle işbirliği yapmalarıdır (Tortop vd., 2010, s. 104). Koordinasyon, bir örgütün işlemlerini kolaylaştıracak ve başarı olmasını sağlayacak biçimde bütün çalışmalarını uyumlu hale getirmektir. Bir insanın evini ne çok büyük ne çok küçük yaptırmaması, araçları yapacağı işe uygun seçmesi, yolu arabaya göre açması, tehlikelere göre güvenlik önlemi almasıdır. Özetle, eşyaya ve işlere uygun ölçüleri vermek, amaca göre araç sağlamak demektir (Fayol, 2013, s. 160).

En genel anlamıyla koordinasyon, bir grup insan faaliyetinin birbirine bağlanması olduğu için eşgüdümün sağlandığı teşkilatlar ile, sağlanmamış olduğu teşkilatlar birbirinden farklı uygulamalar gösterirler. Koordinasyonun olduğu bir teşkilatta, idari birimler birbirleri ile haberli ve uyum içinde çalışır. Öte yandan, değişen koşullara karşı, uyum sağlamak teşkilat açısından kolaylaşmıştır. Buna karşılık koordinasyon yok ise idari birimlerin birbirlerinden haberdar olmaları ve uyum içinde bulunmaları da, söz konusu değildir. Koordinasyonun olmadığı teşkilatlarda, sorumluluktan kaçma, kişisel çıkarların ön plana alınması ve disiplin bozuklukları da görülmektedir. Eşgüdüm, aynı zamanda teşkilatların kuruluş amaçları

nedeniyle de zorunludur. Teşkilatların varlık sebebi, bir hizmet ve ürün üretirken çeşitli üretim unsurlarını bir araya getirerek verimli bir sonuç elde etmektir. Dolayısıyla teşkilatın kendisi koordinasyonu sağlama aracıdır (Tortop vd., 2010, s. 103).

Koordinasyon, yönetsel etkinliğin ön koşulu ve aynı zamanda temel aracıdır (Fişek, 1975, s. 237). Koordinasyon hem yönetimle, ilgili birimlerin iyi teşkilatlanmış olmaları ve ilişkilerin iyi düzenlenmiş olmasıyla hem de teşkilat psikolojisi adı verilen beşeri ilişkilerle yakın ilişkilidir. Teşkilatların ve ilişkilerin iyi düzenlenmiş olması ve insan ilişkilerinin pozitif yönde gelişmesi, eşgüdümü kolaylaştırır. Yüz yüze gerçekleştirilen toplantılar ve görüşmeler, hizmet içi eğitim çalışmaları eşgüdümün gerçekleşmesinde önemli bir etkidir. Koordinasyonda, en büyük sorumluluk, yöneticilere aittir. Yöneticiler çalışanların gönüllü ve istekli çalışmalarına önem vermeli buna karşın baskı ve otoriter davranışlardan kaçınmalıdır. Çünkü gönüllü ve istekli çalışmalar hem başarı oranını ve verimliliği artırır hem de koordinasyonun sağlanmasını kolaylaştırır (Tortop vd., 2010, s. 104). Eşgüdüm, bir örgütteki birimlerin organizasyonel amaçları gerçekleştirmek için aynı konuda çalışan diğer kuruluşlarla ve birimlerle uyumlu olarak işletilip, işbirliğinin sağlanması sürecidir (Parlak, 2013, s. 208).

Bir kuruluşun düzenli şekilde çalışabilmesi için, tüm bölüm ve birimleri arasında işbirliğinin sağlanması gereklidir. Bir teşkilatta işbirliğinin sağlanması, verimliliği önemli ölçüde etkiler. Eşgüdümün sağlanmasında yöneticinin görevi bir orkestra şefine benzetilebilir. Orkestra şefi, çeşitli müzik aletlerinin kullanılmasında uyumu sağlayarak güzel bir parça çalınmasını sağlar, müzik aletlerinin birbirlerine uymamaları durumunda ise hiçbir anlam çıkmaz. Yönetimde de durum aynıdır. Yönetici yönetim görevini yerine getirdiği kuruluşta, emrinde çalışan personeli, orkestra şefinin durumunda olduğu gibi, karşılıklı anlayış ve uyumlu işbirliği içinde çalıştırma imkanı bulursa, verimlilik artar, para, zaman, yer ve malzeme israfı önlenir (Tortop vd., 2010, s. 104). Tek tip bir örgütlenme şekli olmadığı gibi farklı koordinasyon çeşitleri bulunmaktadır.

Altı farklı koordinasyon tipi bulunmaktadır. Bunlar; yatay ve dikey, inandırıcı, komiteler yoluyla, hiyerarşiye dayanan, iç ve dış, yapı ve görevle ilgili koordinasyon şeklinde sıralanabilir.

Koordinasyon çeşitleri; yatay ve dikey koordinasyon, inandırıcı koordinasyon, komiteler yoluyla koordinasyon, hiyerarşiye dayanan koordinasyon, iç ve dış koordinasyon ve son olarak yapı ve görevle ilgili koordinasyon olarak sayılabilir (Parlak, 2013, s. 214-215).

3.5. Denetleme (Kontrol)

Denetleme yönetimin fonksiyonlarının sonucusudur. Denetleme, yönetimin amaçları doğrultusunda planlanan işlerin sonucunu görmek için yapılır (Aydın, 2006, s. 31). Ayrıca denetleme, örgütün amaçlarına ulaşip ulaşmadığının ya da verilen görevlerin yerine getirilip getirilmediğinin hiyerarşiye bağlı olarak yaptırımli bir şekilde izlenmesidir (Fişek, 1975, s. 238).

Denetleme; bir kuruluşun faaliyetlerinin ve işlemlerinin hedeflere, bütçelere, kurallara ve standartlara uygun olarak yürütülmesini veya işlemlerini güvence altına almak üzere incelenmesi şeklinde açıklanabilir. Denetim, yönetsel işin bir parçası olup, bununla ödevleri inceler, neyin yapılmakta olduğunu izler, yapılması gerekenlerle karşılaştırır ve karşılaştırılanlar ile gerçekleşen arasında sapmalar varsa gerekli düzenlemeler yapar (Parlak, 2013, s. 156-215). Bir örgütte kontrol, her şeyin yapılan plana, verilen emirlere ve kabul edilen ilkelere uygun olarak yürüyüp yürümediğini denetlemek anlamına gelmektedir. Kontrolle amaçlanan ise, yapılan hataları, yanlışları ortaya çıkarıp, onları düzeltmek ve bir daha tekrarlamalarını önlemektir. Kontrol eşyaya, işlere, insanlara kısacası her şeye uygulanır.

İdari bakımdan, ortada bir plan olup olmadığını ve onun günü gününe uygulanıp uygulanmadığını, sosyal yapının mükemmel olup olmadığını, çalışanlara mahsus özet örgüt şemalarının kullanılmakta olup olmadığını, kumanda işinin ilkelere göre yürüyüp yürümediğini, koordinasyon toplantılarının düzenli yapıp yapılmadığını anlamak gerekir (Fayol, 2013, s. 165-166).Denetimi gerçekleştirmek üzere farklı denetim türlerinden bahsedilebilir.

Denetim yapıldığı zamana göre; ön denetim, anında denetim ve sonradan yapılan denetim olmak üzere üç farklı şekilde gerçekleşebilir (Parlak, 2013, s. 219).Denetim, belirli bir işlem veya eylem gerçekleştirilmeden önce yapılıyorsa ön denetim; bir eylem ya da projenin uygulanması sırasında yapılıyorsa anında denetim; eğer değerlendirme bir işlev veya eylem tamamlandıktan sonra yapılıyorsa sonradan denetim adı verilir (Ergun & Polatoğlu, 1988, s. 345-346). Denetlemenin, yönetim içi (idari) ve yönetim dışı yollarla yapılan denetleme olmak üzere çeşitleri de bulunmaktadır (Aydın, 2011, s. 77).Bir denetlemenin etkili olabilmesi için uygun zamanda yapılması ve yaptırımının olması gerekir. Başarıyla yapılmış bir denetlemeden elde edilen sonuçlar tam zamanında gelmeyecek olursa, hiçbir işe yaramaz. Sonra, denetlemeden elde edilen maddi sonuçlar bile bile ihmal edilecek olursa, o denetime gerek kalmaz. Yönetimin planlama, örgütlenme, kumanda ve koordinasyondan ibaret olan diğer unsurları gibi denetleme de devamlı bir dikkate ve çok defa ince bir yeteneğe muhtaçtır (Fayol, 2013, s. 167-168).

Özetle, her yönetimde planlama, örgütlenme, yönetme, koordinasyon ve denetleme fonksiyonlarının en uygun, rasyonel ve verimli bir biçimde yerine getirilmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, bunlar her yöneticinin yerine getirmesi gereken fonksiyonlardır. Yönetici, başarılı, verimli ve etkili iş ya da hizmet üretimi için bütün bu fonksiyonların gereğini en iyi biçimde yerine getirmelidir. Yani yönetici her zaman iyi bir planlamacı, örgütçü, sev ve idareci, koordinatör ve denetçi gibi çalışmalı ya da bu fonksiyonları yerine getirmek üzere hiyerarşik ya da kurmay personelini iyi bir biçimde istihdam etmelidir (Aydın, 2006, s. 39).

4. TOPLANTI

Toplantı, birden fazla kişinin, bir sorun, bir olay ya da olgu üzerinde görüşme yapmak amacıyla bir araya gelmeleri demektir (Aydın, 2015, s. 242). Diğer bir tanıma göre toplantı; yöneticilerin ortak problemleri çözümlenmek amacıyla bir araya gelip belirli konular üzerinde tartışmaları süreci, bir gündem üzerinde görüşmek amacıyla ilgililerin katılımıyla gerçekleştirilen birleşim şeklinde ifade edilmektedir (Şen, 2013, s. 4). Bir başka tanıma göre ise toplantı; üç ya da daha çok kişinin bir araya gelerek yüz yüze bir çalışma içine girmeleridir (Doyle&Straus, 1982, s. 11).

Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere toplantı denildiği zaman “insanların belirli bir konu hakkında konuşmak ve/veya tartışmak üzere belirli bir zamanda ve belirli bir yerde toplanmaları” anlaşılmaktadır. Ancak Son yıllarda teknolojiye görülen gelişmenin sağladığı imkân sayesinde, insanlar belirli bir mekânda bir araya gelmeden de toplantı yapabilmektedirler. İnsanların aynı yerde toplanmadan toplantı yapmaları telekonferans yöntemiyle gerçekleştirilen toplantılar ile mümkün olmaktadır. Katılımcılar aynı ortamda olmamalarına rağmen hepsi aynı mekanda toplanmış gibi toplantı yapabilmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde telekonferans “ses ve görüntünün uzağa iletilmesi yoluyla katılanların bir arada olmamalarına karşın birbirleriyle konuşup görüşebildikleri elektronik konferans türü” şeklinde tanımlanmaktadır (sozluk.gov.tr, 2019). Çeşitli nedenlerden dolayı toplantılar telekonferans yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. Örneğin; insanlar zamandan tasarruf etmek istediklerinde, ya da herhangi bir sebepten dolayı işyerine gelemediğinde veya herhangi bir salgın hastalık nedeniyle insanların bir yerden bir yere gitmeleri kısıtlandığı zamanlarda vs.

bu toplantı şeklinden faydalanıldığını görmek mümkündür. Özellikle son yıllarda kamu kurumları başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlarda sıklıkla örneklerini görmek mümkündür. Telekonferans yöntemiyle gerçekleştirilen toplantılarda insanların bir arada olmaları ya da aynı mekanı paylaşmaları gerekmediği gibi, hatta katılımcıların her biri farklı ülkelerde de olabilir. Bu ise özellikle teknolojiye meydana gelen değişimlerin etkisiyle beraber toplantı yapmak için bir araya gelme şeklinin de değişime uğradığını göstermektedir. Çünkü telekonferans yöntemiyle belirli bir mekânda toplanma zorunluluğu ortadan kalkmış olmaktadır.

Yukarıda verilen tanımlardan ve açıklamalardan yola çıkarak toplantı kavramını yeniden tanımlamak gerekirse: “birden fazla insanın belirlenen bir zamanda bir araya gelerek belirli konular üzerinde yüz yüze konuşmaları” şeklinde ifade edilebilir.

4.1. Toplantının Amacı Önemi Ve Çeşitleri

Bir meseleyi halletmek, bir karar almak için toplantı gerçekleştirilebileceği gibi, çeşitli hususlarda bilgi alışverişinde bulunmak, sunulan bir bilgiyi takip etmek ya da yalnızca gevezelik yapmak için de toplantı yapılabilir. Yalnızca toplantı yapalım demek yetmez, önemli olan toplantıyı neden yaptığınızı bilmektir (Doyle&Straus, 1982, s. 202).

Önemli bir yönetim aracı olan toplantı, yöneticilerin zamanının büyük bir kısmını alır. Birçok yönetsel karar toplantı gerçekleştirilmek suretiyle alınır. Toplantı aynı zamanda bir iletişim yolu ve bir kontrol tekniğidir (Aydın, 2015, s. 242). İnsan ilişkileri temelde iletişime dayanır. Eğer iyi iletişim kurulabilirse insan grupları ve bireyler arasında iyi ilişkiler geliştirilebilir (Aydın & Taş, 2013, s. 21). Toplantıların yöneticilerin zamanlarının büyük bir kısmını alıyor olması, yönetim açısından gerek toplantı gerekse toplantı yönetiminin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Örneğin bu konuda Doyle veStraus, (1982, s. 12)kişinin teşkilat içindeki başarı seviyesi arttıkça katılacağı toplantı sayısının da artacağını belirtir. Orta seviyedeki bir yönetici çalışma hayatının %35’ini, yüksek seviyede bir yönetici ise %50 ya da daha çoğunu toplantılara harcayabilir. Yani iş hayatının yarısı kadar zamanı toplantılara katılmak ya da toplantı yönetmek için harcamak mümkündür.

Yönetimde uygulanan pek çok toplantı çeşidi ve yöntemi bulunmaktadır. Bu toplantıların bazıları moral yükseltmek, bilgi aktarmak ve bilgi alışverişinde bulunmak; bütün faaliyetleri uyumlu bir tarzda devam ettirebilmek için işbirliği sağlamak maksadıyla yapılır. Bazı toplantılarsa, problemleri çözmek, karara varmak amacıyla gerçekleştirilir. Bazıları da zor bir kararın sorumluluğunu paylaşmak için yapılır. Yönetici, başarılı ve verimli bir toplantı yapabilmek için ilk olarak ne çeşit toplantı düzenlediğini iyi bilmek ve ona göre yönetmek durumundadır (Aytürk, 1990, s. 170-171). Toplantı çeşidi ile ilgili olarak Doyle ve Straussu önemli değerlendirmeyi yapar:

“Karar vermek için yapılan bir toplantı ile bilgi alışverişi için yapılan bir toplantı arasında büyük fark vardır. Öyleyse niçin ikisi de aynı şekilde yapılsın? Değişik türden toplantıların başarılı olması için değişik rol ve usullerin uygulanması gerekir. Bazı toplantılarda katılma oranı az olmalıdır. Bazıları geniş tutulabilir. Bir kısmı belli şahısların toplantıda bulunmasını gerektirir”.Dolayısıyla bir yöneticinin başarılı bir toplantı yönetimi gerçekleştirmesini belirleyen en önemli faktörlerden bir tanesi toplantı çeşididir. Çünkü toplantıya kimlerin katılacağı ve katılımcıların sayısı, toplantının yapılacağı yer, toplantının yapılacağı zaman, toplantı yapma yöntemi toplantı türüne göre farklılık göstermektedir” (Doyle&Straus ,1982, ss. 202-203).

Yönetimde uygulanan toplantı türleri ise şöyledir: Emir toplantısı, istişare toplantısı, koordinasyon toplantısı, heyet toplantısı, kurul toplantısı pazarlık toplantısı (Aytürk, 1990, s. 170-171).

4.2. Toplantının Yeri Zamanı Ve Süresi

Her toplantı kendisine özgü olmakla birlikte toplantı için seçilen yerden konuşmacılara kadar, yüzlerce değişken toplantı sonucunu etkileyebilir. Toplantının başarılı bir şekilde sonuçlanması için toplantının amacının iyi belirlenmiş olması, toplantıya kimlerin katılacağıın önceden bilinmesi, toplantının gündeminde nelerin olduğunun bilinmesi, toplantıyı kimin yöneteceğinin belirlenmiş olması ve toplantıda kullanılacak destekleyici materyallerin hazırlanması gibi hususlar önem taşımaktadır. Ancak bunların dışında toplantının zamanı, yeri ve süresi büyük önem arz etmektedir (Aydın, 2015, s. 243-244).

Toplantı başarısını etkileyen en önemli faktörlerin başında zaman faktörü öne çıkmaktadır. Özellikle toplantıya başlama zamanı, toplantıda geçirilen zaman oldukça önemlidir.

Bir toplantının başarılı bir biçimde sonuçlanabilmesi için ilk olarak toplantıya zamanında başlamalı ve makul bir sürenin sonunda bitirilmelidir. Toplantıya zamanında katılmayanlar beklenmemelidir. Geç gelen olursa, onlar için baştan beri yapılanlar, özet olarak bile olsa tekrar edilmemelidir. Bu, toplantı için zamanında gelenlerin zamanını boşa harcamak demektir. Özellikle toplantıyı düzenleyenlerin zamanında toplantıya katılması son derece önemlidir. Toplantıya gidildiğinde eğer toplantıyı düzenleyenler vaktinde gelmemişse, toplantının iptal olduğu varsayılarak normal işe dönülmelidir. Belki en çok 5 dakika beklenebilir (Aydın, 2015, s. 243-244).

Bir toplantıda harcanan zaman kişiyi yapmayı sevdiği başka birçok güzel şeylerden alıkoyabilir. İnsanın sahip olduğu zaman ise en kıymetli kaynaklardan biridir. Herkes bu kıymetli sermayesini çok akılcıca ve yerinde harcamak ister (Doyle&Straus, 1982, s. 13).Doyle ve Straus,toplantı zamanı ile ilgili şu önemli değerlendirmeyi yapar:“*Şayet katılanlara en az toplantıdan bir gün önce (tercihan bir hafta öncesinden) tafsilâtlı bir gündem verilirse, herkes toplantıya hazırlıklı gelir; toplantıların başında meydana gelen karışıklıkların da büyük ölçüde veya tamamen önüne geçilmiş olur. Usul ile ilgili soruların çoğu önceden halledilmiş olacağından toplantı daha az zamanda, daha başarılı olarak biter*(Doyle&Straus, 1982, s. 252)”.

Toplantı zamanı (toplantıya başlama zamanı, toplantı gününün ve saatinin katılımcılara makul bir süre önce haber verilmesi) ve toplantı süresinin dışında toplantının başarısını etkileyen bir diğer unsur ise toplantı yeridir.

Toplantıların başarısı fiziki şartların olumlu olmasına, rahat ve huzurlu bir ortama bağlı bulunmaktadır. O yüzden toplantı yeri, tipi ve boyutları dikkatle seçilmeli; ısı, ışık, havalandırma gibi unsurlar dikkate alınmalıdır. Ayrıca toplantı odasının veya toplantı salonunun hoş ve güzel görünümlü olmasına da dikkat edilmelidir (Aytürk, 1990, s. 172).

Ayrıca eğer toplantı telekonferans yöntemiyle gerçekleştiriliyorsa, toplantının gerçekleştirileceği mekân olarak bu kez kullanılan ağ ya da internet vs. dikkate alınması gerekir. Ses ve görüntünün net olduğundan, konuşulanların herkes tarafından izlenip dinlenebiliyor olmasından ve en önemlisi toplantı boyunca kesintisiz bir şekilde toplantının devam edeceğinden (internet kesintisi vs. olmayacağından) emin olunmalıdır.

4.3. Toplantı Yönetimi

Toplantı yönetimi; toplantının ve toplantıya katılanların planlanması ve organizasyonu ile katılımcıların yönetimi, koordinasyonu ve denetlenme süreci şeklinde değerlendirilebilir.

Bir toplantının başarılı olması ve yönetsel faaliyetler için gerekli ve isabetli kararın alınmasına zemin oluşturması için diğer önemli bir konu da toplantının iyi ve doğru bir biçimde yönetilmesidir. Çünkü iyi yönetilmeyen toplantılar genellikle verimsiz ve karşılıklı tartışmalarla geçer. Bu ise, yönetim için çok değerli olan zamanı aldığı gibi aynı zamanda stres meydana getirir (Aydın, 2015, s. 246).

Bir toplantının başarısını ölçmek için iki yol bulunmaktadır. İlki, toplantı neticesinde nelerin elde edildiğidir. Toplantıdan beklenen sonuçlara varılabildi mi? sonunda neler yapılabildi, hangi konular halledildi, grup ne gibi kararlar aldı? Varılan çözüm yolları ve kararlarda yararlı bir yenilik bulunuyor mu? Özet olarak, toplantıların verimlilik muhakemesini yaparken toplantılardan elde edilen sonuçlara bakılması gerekir. Varılacak sonuçlar kuruluşun ya da grubun görevini yapmasına ve hedeflerine varma kabiliyetine doğrudan etki edecektir. Bu hedefler kazanç, hizmetlerin paylaşılması, grubun varlığını sürdürmesi ya da grup üyelerinin beklemedikleri tatmine ulaşmaları biçiminde olabilir. Diğer yol ise şöyle açıklanmaktadır:“İkincisi, toplantının nasıl bir gelişme gösterdiğine, toplantının takip ettiği yola bakmaktır. Meselelerinize nasıl çözüm buldunuz? Kararlar nasıl alındı? Grup bir arada ne derece ahenkli çalışabildi? Toplantı, katılanlar üzerinde ne gibi etkiler bıraktı? Herkes toplantıya aktif olarak katılma imkânı buldu mu, yoksa toplantı sadece bir kişinin hakimiyeti altında mı sürüp gitti? Toplantıya katılanlar katılmaktan memnun kaldılar mı? Toplantıdan bir zevk alabildiniz mi? Gündemdeki meselelerin görüşülmesine bizzat katılmaya teşvik veya davet edildiniz mi? katılanlar birbirlerinin fikirlerinden ilham alarak bunları birleştirmek yoluna mı gittiler, yoksa toplantı sadece benliklerin çarpışması şeklinde mi cereyan etti? ” (Doyle&Straus, 1982, s. 17-18).

Verimli toplantıların rastlantı olmadığını ifade eden Şen'e göre (2013, s. 61), verimli toplantılar İyi bir şefin çalıştırdığı bir orkestranın sonucuna benzer. Çoğu zaman toplantı öncesi, toplantı sırasında olduğundan çok daha fazla çalışma gerektirir. Toplantının kendisi, buz dağının üstünde görünen kısma, suyun altında kalan bölüm ise toplantıyı verimli kılmak için yapılan planlama ve hazırlık çalışmalarınıdır.

Buradan aslında toplantıyı yönetmek kadar toplantı öncesi yapılan hazırlıkların toplantının başarısını doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Toplantılardan beklenebilecek sonuçlar verimlilik, etkililik, fikir üretme, toplantıya katılanların aktif katılımlarını sağlamak ve kesin kararlara varmak gibi şeylerdir (Doyle&Straus, 1982, s. 32). Eğer bir toplantının yapılma amacı/amaçları ile toplantı sonucu/sonuçları uyuşmuyorsa, bu söz konusu toplantının başarılı bir şekilde yönetilmediği anlamına gelir.

Yönetimde toplantıların etkili ve verimli, başarılı ve faydalı olması yöneticinin uyguladığı tekniklere bağlıdır. Yönetimde toplantı tek çare olmadığı gibi en iyi iletişim aracı da değildir. Bu yüzden yöneticiler toplantıları, yönetme ve karar vermede tek araç olarak görmemelidir. Toplantı yöneticinin elinde bulunan sevk ve idare araçlarından sadece bir tanesidir. Diğer araçlar ise; raporlar, yazılar, notlar, telefon konuşmaları ve karşılıklı görüşmelerdir. Yönetimde en etkili iletişim yolu yüz yüze görüşme olup, en iyi yönetme tarzı ise, çok yöntem ile yönetmedir (Aytürk, 1990, s. 179).

Bir yöneticinin toplantı düzenlemesi her zaman iyi sonuçlar getirmeyebilir. Aytürk' e göre, (1990, s. 179-180) bir yönetici kötü bir toplantı yapmaktansa hiç toplantı yapmamalı onun

yerine ilgili kişileri çağırarak ikili görüşme yapmalı ya da yazılı not, rapor istemeli ya da telefonla konuşmayı tercih etmelidir.

Bir yöneticinin toplantı yapması gereken durumlar şunlardır (Doyle&Straus, 1982, s. 200-201):

- a. gruptan bilgi ya da tavsiyeler beklendiği zaman
- b. grubun karar verme ya da problem çözmeye katılması istendiğinde
- c. bir konunun açıklığa kavuşturulması gerektiğinde
- d. bir bütün olarak grupla paylaşmak istediğiniz bir konunuz olduğunda
- e. grup bizzat toplantı istediğinde
- f. değişik gruplardan kimseleri ilgilendiren bir konu olduğunda
- g. ortada çok açık olmayan ya da kimleri ilgilendirdiği tam belli olmayan bir sorun olduğunda.

Yönetimde tek başına gerçekleştirilen değişiklikler, düzenlemeler ve tek başına alınan kararlar daima tepkiye ve dirence neden olur. Bu yüzden yeni bir karar almak, yeni bir düzenleme yapmak ya da uygulamada bir değişiklik yapılmak istendiğinde yönetici bunu ilgili kişilerin katılımını sağlayarak toplantı yöntemiyle gerçekleştirmelidir (Aytürk, 1990, s. 180).

Toplantı yapmanın iyi bir fikir olmadığı durumlar ise şöyledir (Doyle&Straus, 1982, s. 200):

- a. yeni personel almak, işten çıkarmak, ücret tartışmaları gibi şahsi konularda
- b. verilerin yetersiz olduğu ya da iyi hazırlık yapılmadığı durumlarda
- c. bir telefon, kısa not, ya da özel görüşmeyle halledilebilecek hususlarda
- d. bazı grup üyelerine açıklanmaması gereken mahrem ve gizli hususlarda
- e. kararın peşin olarak verildiği hallerde
- f. toplantıya götürmenin önemsiz olduğu konularda
- g. grup arasında fazla kırgınlık ve düşmanlık olduğu, bunun giderilmesi ve grubun birlikte çalışabilmesi için zamana gereksinim duyulduğu durumlarda.

Yöneticinin toplantı yapılmasına ihtiyaç olup olmadığına dair aldığı karar, yöneticinin toplantı yönetimindeki başarısını doğrudan etkileyen unsurlardan biridir. Çünkü toplantı yapılmasının gerekli olmadığı durumlarda toplantı düzenlemek, olmayan sorunların meydana gelmesine neden olabilir.

Toplantı yönetimindeki başarısızlık ise bir zaman kaybıdır (Aytürk, 1990:176). Oysa zaman hem yönetici hem de yönetimini üstlendiği kurum için çok önemlidir. Yönetici zamanı da iyi kullanabilmelidir. Ve personelinin de zamanını boşa harcamamalıdır. Dolayısıyla başarılı bir toplantı yönetimi gerçekleştiremeyen yönetici sadece kendi zamanını boşa harcamakla kalmaz aynı zamanda hem personelin hem de çalıştığı kurumun zamanını boşa harcamış olur. Bu durumda stres ortaya çıkar. Stres ise bir kurumun başarısını etkileyen en önemli faktörlerden biridir.

Buraya kadar anlatılanlardan toplantının başarısını etkileyen en önemli faktörlerin başında; toplantıya başlama zamanı, toplantıda geçirilen süre, toplantı günü ve saati, toplantı yeri ve toplantıyı yöneten kişi gelmektedir.

5. YÖNETİMİN TEMEL FONKSİYONLARINI YERİNE GETİRMEDE TOPLANTI YÖNETİMİNİN ANLAMI VE ÖNEMİ

Yönetim planlama, örgütlenme, yönetme, koordinasyon ve denetleme gibi aşamalardan oluşan bir süreçtir (Aydın, 2011, s. 23). Yönetim; geleceği tahmin-planlama, örgütlenme, işler için en uygun koordinasyonu sağlama ve kontrol etmektir. Planlama; geleceği keşfe çalışarak faaliyet programı hazırlamaktır. Örgütlenme; işletmenin maddi ve sosyal ikili yapısını meydana getirmektedir. Yürütme; personeli faaliyete geçirmek anlamına gelmektedir. Koordinasyon; tüm faaliyetleri birbirine bağlamak, birleştirmek ve uyumlu hale getirmektir. Kontrol ise; her işin ve her şeyin işletmenin kabul edilmiş düzenine uygun olarak ve emirler çerçevesinde yürüyüp yürümediğini takip etmektir (Fayol, 2013, s. 31).

Yönetim, grup çabasıyla işlerin başarıma sanatı ve ilmidir. Yönetim bir bilim ve aynı zamanda sanattır. Çünkü, yönetici, kuruluşta (teşkilatta), var olan kaynakları en iyi şekilde kullanma ve insanları etkili ve verimli bir biçimde çalıştırma görev ve sorumluluğundadır. Bu yüzden, yönetim daha çok, insan yönetme sanatı ve bilimidir (Aytürk, 1990, s. 1).

Örgüt, kısaca belirli bir amacı gerçekleştirmeye çalışan ve ayrı parçalardan meydana gelen bir sitemdir (Aydın, 2006, s. 9). Diğer bir ifadeyle örgüt, etkinlikleri ve etkileşimleri amaca yönelik olarak yapılandırılmış bir küme insandır (Ergun, 2015, s. 77). Örgütler, her şeyden evvel insanlardan meydana gelen sosyal varlıklardır. Örgütlerin başında bulunan yöneticilerde, grup halinde bir araya gelmiş ve belli bir amaç için örgütlenmiş olan bu insanları (personeli), hedefe ulaşmak için, ahenkli bir biçimde ve iş birliği içinde, etkili ve verimli olarak yönetmek sorumluluğunda ve mecburiyetinde olan insanlardır. Çünkü insan, örgütlerin ve yönetimin hammaddesidir. İnsanı verimli yönetmek ise esastır. Dünyada anlaşılması en güç ve kompleks bir varlık olan insanın teşkilat içinde etkili ve verimli bir biçimde çalıştırılması, sosyal ve psikolojik bir varlık olarak da mutlu ve hoşnut edilmesi zor bir uğraştır. Başarılı kuruluşların ardında daima başarılı ve faydalı insan ilişkileri bulunur. Yönetimde başarılı olmak için her şeyden evvel yönetimin temel ögesi olan insana ilgi ve saygı göstermek; insana önce insan olduğu için önem ve değer vermek gereklidir. Bu da, hiç şüphesiz, başarılı ve faydalı insan ilişkileriyle mümkün olabilir (Aytürk, 1990, s. 2-32). Her meslekte, her hizmet alanında ve her sektörde yönetimin verimli ve başarılı olmasında, personelin moral ve motivasyonunun sağlanmasında anahtar kelime “insan ilişkileri” dir. Her türlü insan ilişkileri karşılıklı ve iki taraflı bir iletişim yoludur (Aydın & Taş, 2013, s. 22).

Bugün için iletişim bireysel ve toplumsal bakımdan büyük önem taşımaktadır. Toplumsal ya da bireysel bir problemi çözmek için insanların düşünce alışverişinde bulunmaları, yani birbirleriyle iletişim kurmaları şarttır. Çünkü iletişim, kişinin hayatını daha anlamlı hale getirmekte ve kolaylaştırmaktadır. Bir toplumda, toplumu meydana getiren bireyler konuşma ve tartışma yeteneğine sahip değilse herhangi bir sorunla karşılaştığı zaman sorunun insani bir biçimde çözümlenmesi mümkün olmayacaktır. Aksine bireyler iletişim kuramadıkları için sorunlar birbirlerine eklenerek daha da büyüyüp karmaşık ve içinden çıkılmaz bir duruma gelecek ve böyle bir olgu ise sürtüşme ve çatışmayı beraberinde getirecektir. Söz konusu bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için bireylerin diğer kişilerin fikirlerine karşı hoşgörülü olması ve sorunların konuşularak çözülmeye çalışılması gerekmektedir (Işık, Öztekin, Öztekin & Biber, 2013).

Yönetimde başarıyı sağlamak için, öncelikle, yöneticiler ve astlar arasında etkili ve verimli bir iletişim (haberleşme) ortamı olması gerekir. Toplantı; yönetimin iletişim ve eşgüdüm diğer bir ifadeyle haberleşme ve koordinasyon kaynağıdır (Aytürk, 1990, s. 122-169). Örgütlerin büyük çoğunluğu toplantılar olmaksızın fonksiyonlarını yerine getirememektedirler (Şen, 2013, s. 6).

Toplantılar, eğer gösteriş ve boş laflardan ibaret değilse, grubun ya da teşkilatın sıhhatli çalışması noktasında büyük önem taşır. Gerçekte grup üyelerinin grup şuurunu

geliştirmeleri, ancak aynı yerde toplanarak beraber çalışmaları ile mümkün olur. Bu toplantılar bireylerin kendi gruplarını nasıl gördükleri; kararlara ne biçimde katıldıkları; gerek ekip halinde, gerekse tek başlarına ne kadar iyi çalışabildikleri üzerinde doğrudan etki yapar. Toplantıların çoğu da su yüzündeki halkalanmalar gibi bir etki vücuda getirir. On beş kişinin yaptığı bir toplantı, günün geri kalan kısmında ya da bir hafta boyunca ya da ilnihaye 300 kişinin nasıl çalışacaklarına etki edebilir (Doyle&Straus, 1982, s. 18).

Bu etki, bir kuruluş için olumlu ya da olumsuz olabilir. Kendisinden ok Şeyler beklenen bir toplantı sonunda hiçbir Şey başarılamaz ya da toplantıya katılanlar hayal kırıklığına uğrayıp asabileşirlerse, bu asabi halleriyle işlerine ya da evlerine dnecekleridir. Sonuçta katılanlar sükûnet bulmak için yalnızca kendi zamanlarını boşa harcamakla kalmaz, aynı zamanda çevrelerindeki vakitlerini de berbat ederler. Bunlar başarısız geçen toplantıların gizli zararlarını oluşturur (Doyle&Straus, 1982, s.18-19). Burada başarısız geçen bir toplantının gizli zararlarının sadece toplantıya katılan kişiye etkilemekle kalmadığı, geniş bir alanı etkilediği görülmektedir.

Diğer taraftan olumlu yönü ile toplantılar, kuruluşların görevlerini iyi icra etmeleri üzerinde gayet güzel etkide bulunabilir. Kuruluş içindeki toplantılar ne kadar geliştirilebilirse işbirliğiyle yapılacak grup çalışması, grup yeleri arasındaki irtibat, grup üyelerinin morali ve verimliliği de o oranda artmış olur (Doyle&Straus, 1982, s. 19).

Yönetimde toplantıların etkili, verimli, başarılı ve faydalı olması yöneticinin uyguladığı tekniklere bağlıdır. Yöneticiler, bilgi aktarmak, bilgi alışverişinde bulunmak, herkesin aynı bilgiyi aynı anda ve aynı biçimde öğrenmesini sağlamak ve gerekli kararları almak için sık sık toplantı yaparlar. Fakat bazı yöneticiler toplantı yönetiminde başarılı olamazlar. Bu başarısızlığın birinci sebebi yöneticinin toplantı yönetimi konusunda eğitilmemiş ve yetişmemiş olmasıdır. Her yönetici yönetimde başarılı olabilmek için toplantı yönetimi ile ilgili temel ilkeleri ve teknikleri iyi bilmek ve uygulamak mecburiyetindedir (Aytürk, 1990, s. 25-180).

İyi organize edilen toplantılarda yalnızca toplantı süresince pek çok işler başarılmış olmaz, aynı zamanda toplantı bittikten sonra da toplantıya katılanlar daha iyi çalışabilir duruma gelirler. Bunun tersi durumda yani kötü geçmiş bir toplantıdan çıkanlar ise buzdolapları etrafında toplanmış, toplantının ne kadar kötü geçtiğinden bahseder ve işe dönebilmek için sınırlarını yatıştırmaya çalışır. İyi bir intiba ile toplantıdan ayrılan katılımcılar, işlerine çok daha rahat dönerler. Kişi kendi ekibini sever ve birlikte yapacakları Şeyler hakkında iyi ve mitvr düşüncelere sahip olursa, kendisine düşen işleri daha bir gayretle yerine getirmeye çalışır. Çünkü kendi ekibinin puan kaybetmesini istemez ve yapacaklarını da grup için faydalı ve anlamlı işler olarak görür (Doyle&Straus, 1982:100-101).

Nerede olursa olsun düzenlenen toplantılarda kurum adına verimli ve etkili kararlara alabilmek için, gerçekleştirilen toplantılar amacına hizmet etmeli dolayısıyla bir kişiye veya kurumu hedef alma amacı gtmemeli, kişisel çıkar sağlama amacıyla çatışma ve huzursuzluk ortamının yaratıldığı alanlar olmamalı, bireysel çıkarların değil de kurumsal çıkarları gözetmek üzere insanların bir araya geldiği yerler olmalıdır (Gök, 2019, s. 159). Yönetimin görevi insanların ortak performans göstermesini mümkün kılmak, güçlerini etkin, zaafalarını ise etkisiz kılmaktır. Örgüt bundan ibarettir ve yönetimin kritik ve belirleyici bir faktör olmasının sebebi de budur (Drucker&Maciariello, 2005, s. 47).

Örgüte ve sosyal yapının bütün parçalarına karşı yükümlülükleri kendisine hatırlatılmadığı taktirde en iyi çalışanlardan meydana gelen ekip bile çabucak bozulur. Çalışanları daima gözü açık bulundurmanın ve çalışanların görevlerini kolay hale getirmenin en iyi çaresi, departman yöneticilerinin yapacakları toplantı ve görüşmelerdir. Departman yöneticileri arasında haftada bir gerçekleştirilecek toplantı ile, örgütün durumu hakkında genel müdürlüğe bilgi vermek, çeşitli birimlerin birbirine karşı yapacakları yardımın derecesini tayin etmek ve bir arada

bulunmalarından istifade edilerek örgütün genel çıkarını ilgilendiren çeşitli konuları çözüme kavuşturmak amaçlanmaktadır.Bu toplantılarda örgütün iş planı yapılmaz, ancak o planın olayların seyrine göre gerçekteşmesini kolaylaştıracak yöntemler üzerinde konuşulur. Her toplantıda konuşulacak konuların kapsamı kısa bir zaman için, örneğın genelde bir haftalık olmalı ve sadece bu müddet için işlerin koordinesi ve çalışmanın düzeni belirlenmelidir (Fayol, 2013, s. 162).

Toplantıyı yöneten kişi, sözlü ve sözsüz bütün ipuçlarını yakalamaya her an hazır olmalıdır. Toplantılar insani olaylar oldukları için, toplantıya katılan herkesin belli ihtiyaçlarının, duygularının ve düşüncelerinin olduğu gözden kaçırmamalıdır. Toplantıya katılanların çoğu kendi kişisel gündemlerini kendileri belirlemiştir. Katılımcıların bu değerlerini gözden kaçırmadan toplantının saptanan hedefler doğrultusunda devam ettirilmesi gerektiği unutulmamalıdır (Şen, 2013, s. 61).

Fayol, (2013, s. 163) örnek olarak büyük bir endüstri işletmesinin çeşitli birimlerinde izlediği yöntemi şöyle açıklar: Her birimde, bütün departman yöneticileri haftanın belli bir gününde müdürün başkanlığında toplantı yaparlar. Her departman yöneticisi sırasıyla kendi bölümündeki işlerin gidişini, karşılaştığı güçlükleri, ihtiyaç duyduğu yardım ve düşündüğu çözümleri açıklar. Genel müdür, ortaya konulan ya da kendi teklif ettiği konular hakkında hazır bulunanların görüşlerini alır, müzakereden sonra işler bir karara bağlanır. Konunun halledilmesinde gerekli olup da bu komisyonun gündemine alınmayan bir iş kalmamasına dikkat edilmelidir. Söz konusu yöntem uygulandığı yerlerde çok başarılı olmuştur.Bu toplantıların her biri için tutanak tutulmalı ve gelecek oturumda müzakereden önce okunup onaylanmalıdır. Bu tutanaklar, genellikle departman yöneticilerinin dışında bir sekreter tarafından tutulur (2013:163). Toplantı sonuçlarının yer aldığı söz konusu bu tutanakların kayda alınış şekli de önemlidir. Çünkü bu tutanakların tam ve eksiksiz hazırlanması gerekir. Toplantı sonucunda elde edilen bu tutanaklar, bir anlamda toplantının özetini anlamına gelmektedir. O yüzden özellikle gerçekteştirilen toplantıların kayda alınmasında dikkat edilmesi gereken husus bu tutanakların kim tarafından ve nasıl tutulduğu ile ilgilidir. Çünkü bu tutanaklar toplantının özünü yansıması bakımından kurum adına değerlidir.

Her biri kendi bölümünde yetki sahibi olan söz konusu bu kişilerin bir araya gelmeleri, müdüre bir konuyla ilgili, başka bir tarzda elde edilmesi mümkün olmayacak kadar hızlı, net ve isabetle kararlar alabilme fırsatı verir. Nispeten kısa bir zaman içinde, en fazla bir, iki saat; müdür işlerin genel durumu hakkında bilgi sahibi olur, aynı zamanda birkaç servisi birden ilgilendiren kararlar alır ve çeşitli şubelerin birbirine yapacakları yardımları belirler. Toplantı sonunda her yönetici ne yapacağını bilerek ve bir hafta sonra ne yapacağını bildireceğini düşünerek toplantıdan ayrılır (Fayol, 2013, s. 163).

İşte bu güzel ve kestirme yoldan anlaşma ve anlaşarak çalışma yöntemi, onsekiz kat fazla zaman ve çaba sarf edilse bile, komisyonlardaki kadar hiçbir yerde bulunmaz.Bu nedenle müdürlerin bu araca çok ihtiyaçı vardır ve bu araca çok önem verirler. Müdürler hafta içinde komisyonda görüşülmesini gerekli gördükleri şeyleri not ederler ve toplantıların kayıtlarına bizzat geçirirler. Komisyon görüşmelerinin daima nezaketle ve herkes için faydalı bir biçimde geçmesine dikkat edilir.İyi yönetilen her toplantı her zaman yararlıdır. Bunun için biraz hünere gereksinim vardır. Aksi taktirde komisyon toplantıları tatsız, can sıkıcı ve boş bir hale gelebilir. Komisyon toplantılarından iyi sonuç almasına bilen bir müdür, bunu başaramayan diğer yöneticiden üstün sayılır (Fayol, 2013, s. 163-164).Yönetici konumunda bulunan üstlerle, astların yapacakları toplantıların önemi, işbirliği ve ortak anlaşmayı sağlamak suretiyle denetime yardımcı olmalarından kaynaklanır. Bu şekil toplantılar, hiyerarşi piramidinin her kademesinde gerçekteştirilebilir ve o kademedeki var olan sorunların ortaya çıkartılarak çözümlenmelerini sağlar. Fakat bu sonucun ortaya çıkması için yapılacak toplantıların şekli önemlidir. Çünkü tek taraflı olarak yöneticinin fikirlerini belirtmesi ve

yöneticinin astlarıyla diyalog kuramaması toplantıdan beklenen sonucun doğmasını engeller (Tortop vd., 2010, s. 123).

6. SONUÇ

İster kamu ister özel sektör olsun İki ya da daha fazla insanın belli bir konu, durum veya olay üzerinde konuşmak, karar vermek, bilgi alışverişinde bulunmak gibi daha birçok nedenden dolayı toplantı yapmaları gerekebilir.

Toplantıların yapılma nedenlerinden yola çıkarak aslında toplantıların, yönetimin temel fonksiyonlarını yerine getirmede önemli bir araç olduğu sonucu çıkarılabilir. Örneğin bir toplantı; kurumun ulaşmak istediği amaçları tespit etmek, personelin görev yetki ve sorumluluklarını paylaşmak, kaynakları etkin bir şekilde yönlendirmek, kurumun bütün çalışmalarını uyumlu hale getirmek ya da yapılması istenen işlerin ne kadarının yapıp ne kadarının niçin yapılmadığını öğrenmek üzere düzenlendiğinde, sırasıyla planlama, örgütlenme, yönetme, koordinasyon ya da denetleme fonksiyonlarının yerine getirildiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla toplantılar yönetimin temel fonksiyonları yerine getirmede önemli bir araçtır.

Başarılı bir toplantı yönetimi gerçekleştirildiğinde yönetimin temel fonksiyonları etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilir, kurumda çalışan personel ve dolayısıyla kurumda bu durumdan birçok yönden fayda sağlar. Bu doğrultuda toplantılar; personelin moral ve motivasyonunun artırılması, doğru ve güvenilir bilginin aktarılması, iyi insan ilişkileri geliştirilmesi, zamanın iyi kullanılması, sorunların daha ortaya çıkmadan çözülmesi konuları başta olmak üzere daha birçok konuda önemli katkıda bulunabilir. Bir kurumun başarılı bir şekilde yönetilmesinde toplantının ve dolayısıyla toplantı yönetiminin önemli payı vardır. Başarılı bir toplantı yönetimi gerçekleştirmek ise önemli ölçüde yöneticinin sahip olduğu bilgi beceri ve tecrübeye bağlıdır.

Yönetim sanat olarak nitelendirildiğine ve yönetici de bu işlevi yerine getiren kişi olduğuna göre; yönetici bir bakıma bir sanatçının görevini ve sorumluluğunu üstlenmektedir. O zaman yönetici sevk ve idare eden kişiliğinin yanı sıra aynı zamanda bir sanatçıdır. Ya da en azından bir sanatçının taşıması gereken özelliklerinden bazılarını taşıması gereken kişidir. Toplantıyı yöneten kişinin; insan ilişkilerinden anlayan, mantıklı hareket eden ancak gerektiğinde duygusal yönü olan (empati yapabilen) toplantıya katılanları yönetecek yeterli donanıma sahip, insanlarla etkili iletişim kurabilen ve zamanı iyi kullanabilen biri olması gerekir.

Düzenlenen toplantıların başarılı bir şekilde sonuçlanmasında toplantıyı yöneten kişinin payı büyüktür ama tek başına yeterli değildir. Toplantının başarılı bir şekilde sonuçlanması için, toplantıya katılanlar da en az toplantıyı yöneten kişi kadar sorumludur. Katılımcıların toplantıya hazırlıklı gelmeleri, iyi insan ilişkileri geliştirebilmeleri dolayısıyla iletişimi güçlü, nezaket kuralları dahilinde hareket eden, alanı ile ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip kişilerden oluşması toplantı sonucunu olumlu yönde etkiler. Bunun tam tersi durumda ise sorun çözmek, belli bir karara varmak ya da kurum için herhangi bir ilerleme kaydetmek şöyle dursun; toplantılar yeni sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlanan ortamlar olarak işlev görür. Sonuç olarak; toplantı yönetiminde sergilenen başarı, yönetimin temel fonksiyonlarının etkin bir şekilde yerine getirilmesinde önemli paya sahiptir.

KAYNAKÇA

Aydın, A.H. (2006). Kamu Yönetimi ve Polis. Ankara: Gazi Kitabevi.

Aydın, A.H. (2007). Yönetimin Fonksiyonları. S. Güney (Ed.) *Yönetim Ve Organizasyon* içinde (ss.72-100). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Aydın, A.H. (2011). Yönetim Bilimi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aydın, A.H., & Taş, İ.E. (2013). Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler Kavramlar Kurumlar-Uygulamalar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aydın, A.H. (2015). Yönetim Bilimi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aytürk, N. (1990). Başarılı Yönetim Ve Yöneticilik Teknikleri Yönetim Sanatı. Ankara: Emel Yayınevi.
- Doyle, M., & Straus, D. (1982). Toplantı Yapma Sanatı. Ramazan Saruhan (Çev.). İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Drucker, P. F., & Maciariello, J. A. (2005). Gün Gün Drucker Ünlü Düşünürün Yapıtlarından Seçilmiş 366 Fikir Ve Motivasyon. İstanbul: TheDailyDruckerHarperBusiness, Mess Yayın No:469.
- Ergun, T., & Polatoğlu, A. (1988). Kamu Yönetimine Giriş. Ankara: TODAİE Yayınları No:222.
- Ergun, T. (2015). Kamu Yönetimi Kuram-Siyasa-Uygulama. Ankara: TODAİE.
- Fayol, H. (2013). Genel Ve Endüstriyel Yönetim-Administration Industrielle Et Generale. M. Asım Çolakoğlu (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Fişek, K. (1975). Yönetim. Ankara: SBF Yayını No:387.
- Gök, S. (2019). Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Ve İl Kamu Hastaneleri Birlikleri: Yönetim Ve Örgütlenme Bağlamında Bir Değerlendirme. Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Işık, M., & Öztekin, A., & Öztekin, H., & Biber, L.(Ed.) (2013). Genel ve Teknik İletişim. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Parlak, B. (2011). Kamu Yönetimi Sözlüğü. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Parlak, B. (2013). Yönetim Bilimi ve Çağdaş Yönetim Teknikleri. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Simon, H.A., & Smithburg, D.W., & Thompson, V.A.(1985). Kamu Yönetimi. Cemal Mihçioğlu (Çev.). Ankara: SBF Yayınları.
- Şen, O., (2013). Toplantılara Kavramsal Yaklaşım, Toplantı Yönetimi. A. A. Doğan (Ed.) *Toplantı ve Sunu Teknikleri İçinde* (ss.2-27, 60-87). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Tortop, N., İsbir, E.G., Aykaç, B., Yayman, H., & Özer, M. A. (2010). Yönetim Bilimi, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2019). 13 Ekim 2019 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/>. adresinden erişildi.

KURUMSAL EĞİTİM PROGRAMI UYGULAMALARININ HASTANE ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞA VE MOTİVASYONA ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kasım KOYUNCU

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi
Bölümü, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programı
ORCID: 0000-0002-8279-6342

Sevinç SAY

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim
Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi
ORCID: 0000-0003-1656-2182

ÖZET

Bu araştırmada, hastane çalışanlara uygulanan kurumsal eğitim programlarının çalışanların örgütsel bağlılık ve motivasyon düzeyleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma evrenini İstanbul ilinde Sağlık Bakanlığı'na bağlı özel hastanelerde çalışanlar oluşturmuştur. Örneklem ise İstanbul ilinin her iki yakasında bulunan Sağlık Bakanlığı'na bağlı özel hastanelerde çalışan, kolayda örnekleme yöntemiyle araştırmacı tarafından kolaylıkla ulaşılabilen birimlerden belirlenen ve araştırmaya gönüllü katılmayı seçen 139 hastane çalışanıyla sınırlandırılmıştır. Araştırmanın verilerinin toplanmasında; araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel ve Eğitim Programlarına İlişkin Bilgi Formu; Türkçe'ye geçerlilik ve güvenilirlik analizleri Wasti (2000) tarafından yapılmış olan Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Dündar, Özutku ve Taşpınar (2007) tarafından geliştirilmiş olan Motivasyon Ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmanın uygulama bölümünde nicel araştırma teknikleri kullanılmış, verilerin analizlerinde SPSS programından yararlanılmıştır. Kişisel ve eğitim programlarına ilişkin değişkenler ve ölçeklerden alınan skorlara yönelik verilerin öncelikle betimsel analizi yapılarak frekans, yüzde, ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri verilmiştir. Ölçeklerden alınan puan ortalamalarının kişisel değişkenlere ve eğitim programlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği t testi ve ANOVA testi (ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında) ile değerlendirilmiştir. Anlamlı farklılık saptandığında bu anlamlılığın hangi gruplar arasında olduğunun saptanabilmesi için LSD Post Hoc testi yapılmıştır.

Araştırma sonucunda hastane çalışanlarının örgütsel bağlılıkları orta düzeyde, motivasyonları ise yüksek düzeyde bulunmuştur. Kırk bir (41) yaşın altında, kadın ve bulunduğu kurumda dahil olmak üzere şimdiye dek kurumsal gelişim eğitimi almamış olanların devam bağlılıklarının düşük olduğu görülmüştür. Lisans mezunlarının içsel ve genel motivasyonlarının yüksek lisans/doktora mezunlarına kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Buldukları kurum dahil olmak üzere şimdiye dek kurumsal gelişim eğitimi dışındaki diğer eğitimleri almamış olanların duygusal bağlılıklarının, dışsal ve genel motivasyonlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Kurumdaki toplam çalışma süresi 1-2 yıl, 3-5 yıl ve 6-10 yıl olan çalışanların duygusal, normatif ve örgütsel bağlılıklarının ve ayrıca içsel, dışsal ve genel motivasyonlarının, toplam çalışma süresi 11-15 yıl olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Son bir yıl içinde işten ayrılmayı düşünenlerin içsel ve genel motivasyonlarının, ayrılma düşüncesi yaşamayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür. Katılımcıların yüzde 90,65'i genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını çalışanlar için yararlı bulmaktayken yüzde 87,05'i bu

programları süre ve içerik yönünden yeterli bulmamaktadır. Kurumsal gelişim eğitimlerini yararlı bulmayanların duygusal, normatif ve genel örgütsel bağlılıklarının yanı sıra içsel, dışsal ve genel motivasyonlarının da anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim Programları, Hastane, Kurumsal Eğitim, Motivasyon, Örgütsel Bağlılık.*

THE IMPACT OF CORPORATE TRAINING PROGRAMS ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND MOTIVATION IN HOSPITAL EMPLOYEES

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the effect of institutional training programs applied to hospital employees on the organizational commitment and motivation levels of the employees.

The population of the research has been composed of employees in public and private hospitals affiliated to the Ministry of Health in Istanbul. The sample was limited to 139 hospital employees who work in hospitals, which are affiliated to the Ministry of Health on both sides of the city of Istanbul, selected from the units easily accessible by the researcher and chose to participate in the study voluntarily. In collecting the data of the research; The Information Form on Personal and Educational Programs developed by the researcher, the Organizational Commitment Scale, of which the validity and reliability analyzes were made in Turkish by Wasti (2000), and Motivation Scale developed by Dündar, Özutku and Taşpınar (2007) were used.

Quantitative research techniques were used in the application part of the study, and IBM's SPSS program was used in data analysis. Descriptive analysis of the data regarding personal variables, variables related to educational programs, and scores obtained from scales was first made and their frequency, percentage, mean, standard deviation, minimum, and maximum values were given. Whether the mean scores obtained from the scales and their dimensions differ significantly according to personal variables and educational programs was evaluated with the t-test (in the comparison of two groups) and the ANOVA test (in the comparison of more than two groups). When a significant difference was detected, the LSD Post Hoc test was used to determine which groups this significance was in.

As a result of the research, the organizational commitment of the hospital staff was found to be medium and their motivation was found to be high. It was seen that those under the age of 41, women, and those who have not received institutional development training, had low continuity commitment. It was seen that the intrinsic and general motivation of undergraduate graduates was significantly lower than those of master's/doctoral graduates. It was seen that the emotional attachment, extrinsic and general motivations of those who have not received any other training other than corporate development training, including their institution, were lower. It was seen that the emotional, normative and organizational commitments as well as internal, external and general motivations of employees with a total working time of 1-2 years, 3-5 years and 6-10 years in the institution were significantly lower than those with a total working time of 11-15 years. It was seen that the intrinsic and general motivations of those who thought to quit in the last year were significantly lower than those who did not have the idea of quitting. While 90.65 percent of the participants generally find corporate development training programs useful for employees, 87.05 percent do not find these programs sufficient in terms of duration and content. It was seen that those who did not find institutional development

training useful had significantly lower internal, external and general motivations as well as significantly lower emotional, normative and general organizational commitments.

Keywords: *Training Programs, Hospital, Corporate Training, Motivation, Organizational Commitment.*

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Temel olarak eğitim programları; kişisel gelişime yönelik eğitim programları, meslekî ve teknik gelişime yönelik eğitim programları ve kurumsal gelişime yönelik eğitim programları olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Kişisel gelişime yönelik eğitim programları; kişilerin gerek fiziksel gelişimlerinin nasıl sağlanacağını gerekse mevcut potansiyellerinin nasıl kullanılacağını belirlemeye yönelik bir başlangıç noktasıdır. Bu programlar, kişilere kendilerini daha iyi tanıma, gerek zayıf gerekse güçlü yönlerini keşfetme, artırdıkları farkındalık düzeyiyle kişilerin hali hazırdaki potansiyellerini keşfetme, bunları en etkili şekilde kullanma ve geliştirme, kişilerde birçok olumlu niteliğin gelişmesini sağlama gibi yönleriyle önem arz eder (Dereli, 2016). Kurum çalışanlarında bu gibi olumlu etki yaratımı sağlayan pek çok kişisel gelişim programına rastlanmaktadır. Bunlar arasından; yaşam koçluğuna yönelik programlar (Jantunen, 2019; Martinez, 2016; Ünal, 2017; Yeltan, 2007), sağlıklı iletişim geliştirme programları (Erdem ve Erdem, 2014; McGill, 2019; Nakatani, 2006; Özmen, 2014; Şenyıl-Güzelderen, 2018), stres yönetimine ve öfke kontrolüne yönelik programlar (Başaran, 2018; Yöndem, 2006), hızlı okuma programları (Dereli, 2016; Akbabaoğlu, 2019), hafıza geliştirme programları (Cihangiroğlu, 2009; Okçu, 2011; Özmen, 2014) ve diksiyon düzeltme programları (Bülbül, 2019; Güvey-Aktay, 2019; Tezeken, 2015) başlıca kişisel gelişim eğitim programlarına örnek verilebilir. Meslekî gelişime yönelik eğitim programlarıyla genelde kurumda orta düzey ve üzerinde meslekî kıdeme sahip çalışanların iş hayatındaki belirli bir meslekle ilgili bilgiler, beceriler ve iş alışkanlıkları kazanması hedeflenirken, teknik gelişime yönelik eğitim programlarıyla çalışanın eğitim sağlanan teknik konuyla ilgili ileri düzeydeki teknik bilgileri ve uygulama becerilerini kazanması hedeflenir (Alkan, 1994). Meslekî eğitime yönelik faaliyetler, örgün eğitimin dışındaki bütün eğitsel faaliyetler içinde yaygınlığı en yüksek olan faaliyetlerdir (Şükür, 2012). Kurumsal eğitim ise kurum çalışanlarına öğrenmeye ilişkin birtakım fırsatlar sunmadaki rolü ile yetişkinlerin eğitilmesinde ve insan kaynakları alanında önem arz eden disiplinler arası bir uygulama alanı şeklinde tanımlanabilir (Aratemur-Çimen, 2009). Çalışanların kurumsal gelişimine yönelik programların başlıcaları Liderlik ve Yönetim Becerilerini Geliştirme Programları, Müşteri ve Tüketici İletişim Programları, İşyerinde Etik ve Anti-Taciz Programları, Genel Güvenliğe ve Acil Durum Prosedürlerine Yönelik Programlar ve Siber Güvenlik Protokollerine Yönelik Programlar olarak sıralanabilir (TTBT, 2019). Dünya genelinde üretime odaklı çalışmadan bilgiye odaklı çalışmaya geçişle birlikte kurumsal eğitime, kurum verimliliğinin artırılmasında ve kurumun içinde bulunduğu pazarda sahip olduğu rekabet gücünün korunmasında çalışanlarını işle ilgili güncel ihtiyaçlar doğrultusunda donatmada yeni bir yol şeklinde başvurulmaya başlandığı (Levin, 2005) ve bu doğrultuda çalışanların eğitimine yönelik önemli miktarlarda harcamalar yapılmaya bağlandığı görülmüştür (Daley, 1999). Kurumlarda eğitim, bir yandan stratejik önemini artırırken, diğer yandan da kurumsal gelişime yönelik eğitime ilişkin araştırmaların sayısında da ciddi derecede artış gözlemlenmektedir (Aratemur-Çimen, 2009).

Temel olarak örgütsel bağlılık kavramı, bir çalışanın çalışmakta olduğu kuruma karşı davranışını gösterir. Çalışan kurumuna karşı bir bağlılık gösteriyorsa, bu bir “örgütsel bağlılıktır (Rodrigues, Bastos ve Moscon, 2019). İş yaşamı ve uygulanan yaklaşımlardaki değişiklikler, yönetimi görel olarak daha iyi olan kurumlarda insan kaynaklarına yönelik

yatırımları artırmış; bu özellikleri taşıyan kurumlar, çalışanların geliştirilmesi, eğitilmesi, ödüllendirilmesi ve performanslarının değerlendirilmesini kapsayan performans yönetiminde önem arz eden bir konu haline gelmiştir. Çalışanlarda örgütsel bağlılığın azalması işe devamlılık oranını azaltmakta ya da istifa etme oranları artırmakta, bundan dolayı da kurum tarafından önemli harcamalar yapılarak yetiştirilen kalifiye çalışanların elde tutulmasını zorlaştırmaktadır (Yeltan, 2007). Buna benzer olumsuzlukların önlenmesi amacıyla kurumlar tarafından, çalışanlarda örgütsel bağlılığı artırmaya yardımcı olan kurumsal gelişime yönelik eğitim program ve uygulamalarına verilen ağırlığın artırılması gerekmektedir. Nitekim, literatürdeki sayısız araştırmada kurumsal gelişime yönelik eğitim program ve uygulamalarının çalışanlarda örgütsel bağlılığı artırmada doğrudan ve anlamlı düzeyde etkide bulunduğu (Akıncı, 2018; Cesário ve Chambel, 2017; Çoğaltay ve Karadağ, 2016; Karakaş, 2011; Liu, Norcio ve Tu, 2008; Yeşil, 2015), bir kısım araştırmada ise bu etkinin farklı unsurlar aracılığıyla dolaylı yoldan gerçekleştiği (Aktuğ, 2016; Alanezi, 2011; Kırılak, 2018) bildirilmiştir.

Çalışanlara kurumsal gelişime yönelik eğitim verilmesinin önemini artıran bir diğer unsur da bu eğitimlerin motivasyonlarına olan olumlu katkısıdır. Williams ve Burden'a (1997) göre motivasyon, kişiyi belli bir hedefe erişmede sarf edeceği fiziksel ya da zihinsel çabalarda süreklilik sağlayan bilişsel bir teşvik aracıdır. Çalışanların motivasyonu ise Mataj (2018) tarafından çalışanlar üzerinde, bir işi seçme, o işe devam etme ve o işte başarılı olmada büyük çaba sarf etmeye yönlendiren itici bir güç olarak tanımlanmıştır. Çalışanların işe alınması ve işe yönelik temel eğitimleri sonrası motivasyonlarının sağlanması ve artırılması, kurumsal hedeflerin yakalanması amacıyla kendilerinden beklenen gayreti göstermelerinde büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla kurumların çalışanların gereksinimleri arasında yer alan tazminata ilişkin ücretler, başlangıç beklentileri, kurumun halihazırdaki uygulama ve politikaları çerçevesinde çalışanların içsel ve dışsal gereksinimleri gibi unsurlar da yeterli düzeyde karşılanmalıdır. Diğer yandan, önemli kademelere sahip veya önemli kademelerde bulunan kalifiye çalışanların elde tutulması ve değerli işgücünün kuruma çekilmesi sırasında kurumun diğer çalışanlarının memnuniyet ve motivasyonunun da korunması gerekmektedir (Tyler, 2010). Fakat, çalışanların motivasyonuna ilişkin çalışmalarda, kurum çalışanlarının başlangıçtaki beklentilerinin kurum tarafından kendilerine sunulanlardan daha yüksek olduğu algılandığında, çalışanlarda motivasyonu ve örgütsel bağlılığı azalttığı saptanmıştır (Poon, 2004). Bundan dolayıdır ki kurumlar, çalışanlarının kurumsal gelişimine yönelik eğitimlerle motivasyonlarını, iş tatminlerini, işe ve çalışmaya yönelik performanslarını ve ayrıca örgütsel bağlılıklarını artırma, işten ayrılmaya yönelik niyet ve kararlarını azaltma yönünde büyük çaba sarf etmektedirler. Çalışanlara, kişisel gelişimlerine de katkıda bulunacak kurumsal eğitimin yanı sıra karar almaya ve problem çözmeye ilişkin süreçlere katılma fırsatlarının sağlanması, işgücünün daha etkili kullanılabilmesinde ve motivasyonlarının artırılmasında en etkili yollardan biridir (Yeltan, 2007). Nitekim, literatürdeki araştırmalarda (Aktan, 2000; Alanezi, 2011; Duran, 2017; Güllü, 2015; Konya, 2013; Kahya, 2011; Sofu, 2017; Yavuz, 2017) kurumsal gelişime yönelik eğitim program ve uygulamalarının çalışanlarda motivasyonu artırmada etkili olduğu bildirilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

İstanbul ili Sağlık Bakanlığı'na bağlı özel hastanelerinde çalışanlara uygulanan kurumsal eğitim programlarının çalışanların örgütsel bağlılık ve motivasyon düzeyleri üzerindeki etkisinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada; nicel araştırma modelleri içinden bir değişkenin diğerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini saptamayı sağlayan t testi (iki grubun karşılaştırmasında) ve ANOVA testi (ikiden fazla grubun karşılaştırmasında),

ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında anlamlı farklılık saptandığında bu anlamlılığın hangi gruplar arasında olduğunun saptanabilmesini sağlayan LSD Post Hoc testi kullanılmıştır (Kayri, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada bağımlı değişkenler örgütsel bağlılık düzeyi ve motivasyon düzeyi iken bağımsız değişkenler seçilmiş kişisel değişkenler ve kurumsal eğitim programı uygulamalarına ilişkin çeşitli değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu değişkenlerin neler olduğu, veri toplama araçlarının açıklandığı takip eden bölümlerde sunulmuştur.

2.2.Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini İstanbul ilinde Sağlık Bakanlığı'na bağlı özel hastanelerde çalışanlar oluşturmaktadır. İstanbul ilinin büyüklüğü, pandeminin getirdiği zorlu koşullar ve evrenin tamamına ulaşmada zaman açısından ve maddi açıdan güçlükler nedeniyle örneklem, İstanbul ilinin her iki yakasında bulunan Sağlık Bakanlığı'na bağlı 3 özel hastanede çalışan, kolayda örnekleme yöntemiyle araştırmacı tarafından kolaylıkla ulaşılabilen birimlerden belirlenen ve araştırmaya gönüllü katılmayı seçen 139 hastane çalışanıyla sınırlandırılmıştır.

2.3.Veri Toplama Araçları

Araştırmada 3 farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar; Kişisel ve Eğitim Programlarına İlişkin Bilgi Formu, Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Motivasyon Ölçeği'dir.

Kişisel ve Eğitim Programlarına İlişkin Bilgi Formu araştırmacı tarafından geliştirilmiş olup yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, kurumundaki çalışma süresi ve son bir yıl içinde işinden ayrılma düşüncesi taşıyıp taşımadığı gibi 6 adet sosyo-demografik ve işten ayrılma düşüncesine ilişkin bilgiyi ve şu an çalıştığı kurum dahil olmak üzere katılımcının şimdiye dek çalıştığı kurumlarda geçmişte kurumsal gelişim eğitimi alıp almadığı, şu an çalıştığı kurum dahil olmak üzere katılımcının şimdiye dek çalıştığı kurumlarda geçmişte kurumsal gelişim dışında diğer eğitimleri (kişisel gelişim, meslekî ve teknik gelişim, vb. eğitimler) alıp almadığı, genel olarak kurumsal gelişime yönelik eğitim programlarının yarar sağlayıp sağlamadığı, genel olarak kurumsal gelişime yönelik eğitim programlarının içerik ve süre açısından yeterli düzeyde olup olmadığı gibi 4 adet eğitim programlarına ilişkin bilgiyi/görüşü belirlemeyi amaçlayan toplam 10 maddeden oluşmaktadır.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği'nin orijinali Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe'ye geçerlilik ve güvenilirlik analizleri Wasti (2000) tarafından yapılmıştır. Ölçekte üç boyut (duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığı) altında toplanan toplam 18 madde bulunmaktadır. 1-6. maddeler arasındaki toplam 6 madde duygusal bağlılık boyutunu, 7-12. maddeler arasındaki toplam 6 madde normatif bağlılık boyutunu ve 11-18. maddeler arasındaki toplam 6 madde ise devam bağlılığı boyutunu oluşturmaktadır. (1)Hiç katılmıyorum, (2)Katılmıyorum, (3)Ne katılıyorum ne de katılmıyorum, (4)Katılıyorum ve (5)Tamamen Katılıyorum şeklinde 5'li Likert tipinde puanlandırılan ölçek ile çalışanların kuruma yönelik bağlılık düzeyleri ölçülmektedir. Olumsuz ifadelerden oluşan 3, 4, 6. ve 7. maddeler ters puanlandırılmaktadır. Boyutlardan ve ölçek genelinden alınan puan ortalamaları toplam puanların madde sayısına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Ölçekte herhangi bir kesme noktası belirlenmediğinden 3 orta düzeyi, 3'ten düşük puanlar düşük düzeyi, 3'ten yüksek puanlar ise yüksek düzeyi ifade etmektedir. Bu bakımdan değerlendirme açısından eşit puan aralıklarından oluşan 1,00-1,80 puan için "Çok düşük", 1,81-2,60 puanlar arası "Düşük", 2,61-3,40 puanlar arası "Orta", 3,41-4,20 puanlar arası "Yüksek", 4,21-5,00 puanlar arası ise "Çok yüksek" şeklinde bir yorumlama yapılmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, çalışanda yüksek örgütsel bağlılık düzeyini ifade etmektedir. Wasti'nin (2000) çalışmasında ölçeğin güvenilirlik katsayıları kamu çalışanları için sırasıyla 0,79; 0,75 ve 0,58; özel sektör çalışanları içinse sırasıyla 0,78; 0,80 ve 0,60 olarak bulunmuştur. Ölçeğin araştırmada kullanılabilmesi için Wasti'den yazılı izin alınmıştır. Araştırmamızda ise örgütsel bağlılık ölçeği güvenilirlik

katsayısı hastane çalışanları için 0,85; ölçek boyutlarının güvenilirlik katsayıları ise duygusal, normatif ve devam bağlılığı boyutları için sırasıyla 0,75; 0,77 ve 0,72 bulunmuştur.

Motivasyon Ölçeği; Dündar, Özutku ve Taşpınar (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte iki boyut (içsel motivasyon ve dışsal motivasyon) altında toplanan toplam 24 madde bulunmaktadır. 1-9. maddeler arasındaki toplam 9 madde içsel motivasyon boyutunu, 10-24. maddeler arasındaki toplam 15 madde ise dışsal motivasyon boyutunu oluşturmaktadır. (1)Hiç katılmıyorum, (2)Katılmıyorum, (3)Ne katılıyorum ne de katılmıyorum, (4)Katılıyorum ve (5)Tamamen Katılıyorum şeklinde 5’li Likert tipinde puanlandırılan ölçek ile çalışanların çalıştıkları kurumda mevcut bulunan motivasyon kaynaklarının çalışanların motivasyon düzeylerine etkisi ölçülmektedir. Ölçekte herhangi bir kesme noktası belirlenmediğinden 3 orta düzeyi, 3’ten düşük puanlar düşük düzeyi, 3’ten yüksek puanlar ise yüksek düzeyi ifade etmektedir. Bu bakımdan değerlendirme açısından eşit puan aralıklarından oluşan 1,00-1,80 puan için “Çok düşük”, 1,81-2,60 puanlar arası “Düşük”, 2,61-3,40 puanlar arası “Orta”, 3,41-4,20 puanlar arası “Yüksek”, 4,21-5,00 puanlar arası ise “Çok yüksek” şeklinde bir yorumlama yapılmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, çalışmada yüksek motivasyon düzeyini ifade etmektedir. Dündar ve ark.’nın (2007) çalışmasında ölçeğin güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0,83 ve 0,84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin araştırmada kullanılabilmesi için Dündar’dan yazılı izin alınmıştır. Araştırmamızda ise motivasyon ölçeği güvenilirlik katsayısı hastane çalışanları için 0,85; ölçek boyutlarının güvenilirlik katsayıları ise duygusal, normatif ve devam bağlılığı boyutları için sırasıyla 0,95; 0,90 ve 0,93 bulunmuştur.

2.4.Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada ölçekler aracılığıyla katılımcılardan elde edilecek verilerin çözümlenmesinde IBM’in SPSS programı kullanılmıştır. Kişisel değişkenler, eğitim programlarına ilişkin değişkenler ve ölçeklerden alınan skorlara yönelik verilerin öncelikle betimsel analizi yapılarak frekans, yüzde, ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri verilmiştir. Daha sonra ölçek ve boyutlarından alınan puan ortalamalarının kişisel değişkenlere ve eğitim programlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği t testi (iki grubun karşılaştırmasında) ve ANOVA testi (ikiden fazla grubun karşılaştırmasında) ile değerlendirilmiştir. Anlamlı farklılık saptandığında bu anlamlılığın hangi gruplar arasında olduğunun saptanabilmesi için LSD Post Hoc testi yapılmıştır. Ölçek ve boyutlarından alınan puan ortalamalarının değerlendirilmesinde 1,00-1,80 puanlar arası için “Çok düşük”; 1,81-2,60 puanlar arası için “Düşük”; 2,61-3,40 puanlar arası için “Orta”; 3,41-4,20 puanlar arası için “Yüksek” ve 4,21-5,00 puanlar arası içinse “Çok yüksek” skalası kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının kişisel ve eğitim programlarına ilişkin bilgilerine yönelik frekans ve yüzde değerleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Hastane Çalışanlarının Kişisel ve Eğitim Programlarına İlişkin Bilgilerine Yönelik Frekans ve Yüzde Değerleri

Kişisel Özellikler	Gruplar	f	%
Yaş	25-30 yaş	46	33,09%
	31-35 yaş	37	26,62%
	36-40 yaş	40	28,78%
	41-45 yaş	16	11,51%
Cinsiyet	Kadın	55	39,57%
	Erkek	84	60,43%
Eğitim Düzeyi	Lisans	99	71,22%

Kişisel Özellikler	Gruplar	f	%
	Yüksek Lisans/Doktora	40	28,78%
Medeni Durum	Bekâr	54	38,85%
	Evli	74	53,24%
	Boşanmış/Dul	11	7,91%
Kurumdaki Toplam Çalışma Süresi	1-2 yıl	18	12,95%
	3-5 yıl	60	43,17%
	6-10 yıl	48	34,53%
	11-15 yıl	13	9,35%
Son Bir Yıl İçinde İşten Ayrılmayı Düşünme Durumu	Hayır	107	76,98%
	Evet	32	23,02%
Şu An Çalıştığı Kurum Dahil Olmak Üzere Şimdiye Dek Çalıştığı Kurumlarda Geçmişte Kurumsal Gelişim Eğitimi Alma Durumu	Hayır	74	53,24%
	Evet	65	46,76%
Şu An Çalıştığı Kurum Dahil Olmak Üzere Şimdiye Dek Çalıştığı Kurumlarda Geçmişte Diğer Eğitimleri (Kişisel Gelişim, Meslekî ve Teknik Gelişim, vb. Eğitimler) Alma Durumu	Hayır	59	42,45%
	Evet	80	57,55%
Genel Olarak Kurumsal Gelişim Eğitim Programlarını Çalışanlar İçin Yararlı Bulma Durumu	Hayır	13	9,35%
	Evet	126	90,65%
Genel Olarak Kurumsal Gelişim Eğitim Programlarını Süre ve İçerik Yönünden Yeterli Bulma Durumu	Hayır	121	87,05%
	Evet	18	12,95%
Toplam		139	100,00%

f: frekans, %: Yüzde

Tablo 1'deki bulgulara göre; örnekleme dahil olan 139 hastane çalışanın 46'sı (yüzde 33,09) 25-30 yaş aralığında, 84'ü (yüzde 60,43) erkek, 99'u (yüzde 71,22) Lisans mezunu, 74'ü (yüzde 53,24) bekâr evli, 60'ının (yüzde 43,17) kurumdaki toplam çalışma süresi 3-5 yıl olup 107'si (yüzde 76,98) son bir yıl içinde işten ayrılmayı düşünmediğini, 32'si (yüzde 23,02) ise son bir yıl içinde işten ayrılmayı düşündüğünü belirtmiştir. Bunun yanı sıra, katılımcıların 74'ü (yüzde 53,24) şu an çalıştığı kurum dahil olmak üzere şimdiye dek çalıştığı kurumlarda geçmişte kurumsal gelişim eğitimi almadığını, 80'i (yüzde 57,55) şu an çalıştığı kurum dahil olmak üzere şimdiye dek çalıştığı kurumlarda geçmişte diğer eğitimleri (kişisel gelişim, meslekî ve teknik gelişim, vb. eğitimler) aldığını, 126'sı (yüzde 90,65) genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını çalışanlar için yararlı bulduğunu ve 121'i (yüzde 87,05) ise genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını süre ve içerik yönünden yeterli bulmadığını belirtmiştir.

Katılımcıların örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçekleri ve boyutlarından aldıkları puan ortalamalarına yönelik betimsel istatistikler Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Katılımcıların Ölçek ve Boyutlarından Aldıkları Puan Ortalamalarına Yönelik Betimsel İstatistikler

Ölçekler ve Boyutları	N	\bar{X}	SS.	Min.	Maks.	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Duygusal Bağlılık Boyutu	139	3,60	0,49	2,50	4,33	-0,28	-1,18
Normatif Bağlılık Boyutu	139	3,45	0,53	1,67	4,17	-0,90	0,97
Devam Bağlılığı Boyutu	139	2,75	0,57	1,17	3,83	-0,14	-0,24
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÖLÇEĞİ	139	3,27	0,43	2,17	4,00	-0,27	-0,52
İçsel Motivasyon Boyutu	139	3,83	0,54	2,44	5,00	0,34	0,37
Dışsal Motivasyon Boyutu	139	3,43	0,61	1,80	4,47	-0,76	0,29
MOTİVASYON ÖLÇEĞİ	139	3,58	0,54	2,25	4,50	-0,30	-0,38

N: Katılımcı sayısı, \bar{X} : Aritmetik ortalama, SS.: Standart sapma, Min.: Minimum değer, Maks.: Maksimum değer.

Katılımcıların ölçek genelinde puan ortalamaları örgütsel bağlılık ölçeğinde $3,27\pm 0,43$ (orta); motivasyon ölçeğinde ise $3,58\pm 0,54$ (yüksek) bulunmuştur. Örgütsel bağlılık ölçeğinin boyutlarından alınan puan ortalamalarına bakıldığında; duygusal bağlılık boyutunda $3,60\pm 0,49$ (yüksek), normatif bağlılık boyutunda $3,45\pm 0,53$ (yüksek) ve devam bağlılığı boyutunda $2,75\pm 0,57$ (orta) puan olduğu görülmektedir. Benzer şekilde motivasyon ölçeğinin boyutlarından alınan puan ortalamalarına bakıldığında; içsel motivasyon boyutunda $3,83\pm 0,54$ (yüksek) puan ve dışsal motivasyon boyutundaysa $3,43\pm 0,61$ (yüksek) olduğu saptanmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek içinse gerek ölçek gerekse ölçek boyutları bazında tüm verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmış, bu değerler -1,5 ila +1,5 arasında olduğu için ölçek ve boyutlarına ilişkin verilerin her birinin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Son bir yıl içinde işten ayrılmayı düşünme durumuna göre katılımcıların örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçekleri ve boyutlarından aldıkları puan ortalamalarının anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız iki örneklem t testi yapılmış, elde edilen bulgular Tablo 3'de sunulmuştur:

Tablo 3. İşten Ayrılma Düşüncesine Göre Örgütsel Bağlılık ve Motivasyon (t-Testi)

Ölçekler ve Boyutları	İşten Ayrılma Düşüncesi	N	\bar{X}	SS.	t	p
Duygusal Bağlılık Boyutu	A.Hayır	107	3,63	0,50	1,26	0,210
	B.Evet	32	3,50	0,46		
Normatif Bağlılık Boyutu	A.Hayır	107	3,48	0,57	1,26	0,210
	B.Evet	32	3,35	0,39		
Devam Bağlılığı Boyutu	A.Hayır	107	2,76	0,58	0,69	0,491
	B.Evet	32	2,68	0,51		
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÖLÇEĞİ	A.Hayır	107	3,29	0,46	1,32	0,189
	B.Evet	32	3,18	0,32		
İçsel Motivasyon Boyutu	A.Hayır	107	3,91	0,57	3,35	0,001**
	B.Evet	32	3,56	0,32		
Dışsal Motivasyon Boyutu	A.Hayır	107	3,48	0,63	1,84	0,068
	B.Evet	32	3,26	0,49		
MOTİVASYON ÖLÇEĞİ	A.Hayır	107	3,65	0,57	2,56	0,012*
	B.Evet	32	3,38	0,33		

n: frekans, \bar{X} : Aritmetik ortalama, SS: Standart Sapma, t: t test değeri, p: anlamlılık değeri, * p<0,05, **p<0,01.

Tablo 3'e göre; katılımcıların yalnızca motivasyon ölçeğinin geneli ve içsel motivasyon boyutundan aldıkları puan ortalamaları son bir yıl içinde hiç işten ayrılmayı düşünme durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Son bir yıl içinde hiç işten ayrılmayı düşünmeyenlerin içsel (3,91±0,57) ve genel (3,65±0,57) motivasyonu, son bir yıl içinde işten ayrılmayı düşünenlerinkine (içsel: 3,56±0,32, genel: 3,38±0,33) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir (içsel t=3,35; p=0,001, genel t=2,56; p=0,012). Diğer yandan, gerek örgütsel bağlılık ölçeği ve ölçeğin tüm boyutlarında (duygusal, normatif, devam) gerekse motivasyon ölçeğinin dışsal motivasyon boyutunda alınan puan ortalamaları arasında son bir yıl içinde hiç işten ayrılmayı düşünme durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Katılımcıların şu anki kurumları da dahil olmak üzere şimdiye dek çalıştıkları kurumlarda geçmişte kurumsal gelişim eğitimi alma durumuna göre örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçekleri ve boyutlarından aldıkları puan ortalamalarının anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız iki örneklem t testi yapılmış, elde edilen bulgular Tablo 4'de sunulmuştur:

Tablo 4. Şu Anki Kurum da Dahil Olmak Üzere Şimdiye Dek Çalışılan Kurumlarda Geçmişte Kurumsal Gelişim Eğitimi Almış Olma Durumuna Göre Örgütsel Bağlılık ve Motivasyon (t-Testi)

Ölçekler ve Boyutları	KGE Alma Durumu	N	\bar{X}	SS.	t	p
Duygusal Bağlılık Boyutu	A.Hayır	74	3,60	0,51	0,04	0,970
	B.Evet	65	3,60	0,48		
Normatif Bağlılık Boyutu	A.Hayır	74	3,47	0,50	0,39	0,698
	B.Evet	65	3,43	0,57		
Devam Bağlılığı Boyutu	A.Hayır	74	2,63	0,46	-2,52	0,013*
	B.Evet	65	2,87	0,64		

Ölçekler ve Boyutları	KGE Alma Durumu		N	\bar{X}	SS.	t	p
	A.Hayır	B.Evet					
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÖLÇEĞİ	A.Hayır		74	3,24	0,41	-0,91	0,364
	B.Evet		65	3,30	0,46		
İçsel Motivasyon Boyutu	A.Hayır		74	3,82	0,49	-0,18	0,854
	B.Evet		65	3,84	0,60		
Dışsal Motivasyon Boyutu	A.Hayır		74	3,45	0,40	0,28	0,779
	B.Evet		65	3,42	0,78		
MOTİVASYON ÖLÇEĞİ	A.Hayır		74	3,59	0,40	0,14	0,885
	B.Evet		65	3,58	0,66		

n: frekans, \bar{X} : Aritmetik ortalama, SS: Standart Sapma, t: t test değeri, p: anlamlılık değeri, * p<0,05, **p<0,01.

Tablo 4'e göre; katılımcıların yalnızca örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı boyutundan aldıkları puan ortalamaları kurumsal gelişim eğitimi alma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Kurumsal gelişim eğitimi almış olanların devam bağlılığı (2,87±0,64), kurumsal gelişim eğitimi almamış olanlarınkine (2,63±0,46), kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir (t=-2,52; p=0,013). Diğer yandan, gerek örgütsel bağlılık ölçeği ve ölçeğin diğer boyutlarında (duygusal, normatif) gerekse motivasyon ölçeği ve tüm boyutlarından (içsel ve dışsal motivasyon) alınan puan ortalamaları arasında şimdiye dek çalıştıkları kurumlarda geçmişte kurumsal gelişim eğitimi alma durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Katılımcıların şu anki kurumları da dahil olmak üzere şimdiye dek çalıştıkları kurumlarda geçmişte kurumsal gelişim dışında diğer eğitimleri (kişisel gelişim, meslekî ve teknik gelişim, vb. eğitimler) alma durumuna göre örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçekleri ve boyutlarından aldıkları puan ortalamalarının anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız iki örneklem t testi yapılmış, elde edilen bulgular Tablo 5'de sunulmuştur:

Tablo 5. Şu Anki Kurum da Dahil Olmak Üzere Şimdiye Dek Çalışılan Kurumlarda Geçmişte Kurumsal Gelişim Eğitimi Dışındaki Diğer Eğitimleri Almış Olma Durumuna Göre Örgütsel Bağlılık ve Motivasyon (t-Testi)

Ölçekler ve Boyutları	Diğer Eğitimleri Alma Durumu		N	\bar{X}	SS.	t	p
	A.Hayır	B.Evet					
Duygusal Bağlılık Boyutu	A.Hayır		59	3,49	0,46	-2,42	0,017*
	B.Evet		80	3,69	0,51		
Normatif Bağlılık Boyutu	A.Hayır		59	3,37	0,56	-1,57	0,118
	B.Evet		80	3,51	0,51		
Devam Bağlılığı Boyutu	A.Hayır		59	2,73	0,50	-0,35	0,727
	B.Evet		80	2,76	0,61		
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÖLÇEĞİ	A.Hayır		59	3,19	0,44	-1,70	0,091
	B.Evet		80	3,32	0,42		
İçsel Motivasyon Boyutu	A.Hayır		59	3,77	0,50	-1,17	0,246
	B.Evet		80	3,88	0,57		
Dışsal Motivasyon Boyutu	A.Hayır		59	3,24	0,61	-3,37	0,001*
	B.Evet		80	3,58	0,56		*
MOTİVASYON ÖLÇEĞİ	A.Hayır		59	3,44	0,51	-2,81	0,006*
	B.Evet		80	3,69	0,53		*

n : frekans, \bar{X} : Aritmetik ortalama, SS: Standart Sapma, t : t test değeri, p : anlamlılık değeri, * $p<0,05$, ** $p<0,01$.

Tablo 5'e göre; katılımcıların örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık boyutundan ve motivasyon ölçeğinin geneli ve dışsal motivasyon boyutundan aldıkları puan ortalamaları kurumsal gelişim eğitimi dışındaki diğer eğitimleri (kişisel gelişim, meslekî ve teknik gelişim, vb. eğitimler) alma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Kurumsal gelişim eğitimi dışındaki diğer eğitimleri almış olanların duygusal bağlılığı ($3,69\pm0,51$), dışsal ($3,58\pm0,56$) ve genel motivasyonu ($3,69\pm0,53$) bu eğitimleri almamış olanlarınkine (duygusal bağlılık $3,49\pm0,46$; dışsal motivasyon $3,24\pm0,61$ ve genel motivasyon $3,44\pm0,51$) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir (sırasıyla $t=-2,42$ $p=0,017$; $t=-3,37$ $p=0,001$ ve $t=-2,81$ $p=0,006$). Diğer yandan, gerek örgütsel bağlılık ölçeği ve ölçeğin diğer boyutlarında (normatif, devam) gerekse motivasyon ölçeğinin içsel motivasyon boyutundan alınan puan ortalamaları arasında şimdiye dek çalıştıkları kurumlarda geçmişte kurumsal gelişim dışındaki diğer eğitimleri alma durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Katılımcıların genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını çalışanlar için yararlı bulma durumuna göre örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçekleri ve boyutlarından aldıkları puan ortalamalarının anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız iki örneklem t testi yapılmış, elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur:

Tablo 6. Genel Olarak Kurumsal Gelişim Eğitim Programlarını Çalışanlar İçin Yararlı Bulma Durumuna Göre Örgütsel Bağlılık ve Motivasyon (T-Testi)

Ölçekler ve Boyutları	KGE'yi Yararlı Bulma Durumu	N	\bar{X}	SS.	t	p
Duygusal Bağlılık Boyutu	A.Hayır	13	3,24	0,16	-2,80	0,006*
	B.Evet	126	3,64	0,50		*
Normatif Bağlılık Boyutu	A.Hayır	13	3,09	0,36	-2,63	0,010*
	B.Evet	126	3,49	0,53		
Devam Bağlılığı Boyutu	A.Hayır	13	2,65	0,60	-0,61	0,540
	B.Evet	126	2,75	0,56		
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÖLÇEĞİ	A.Hayır	13	3,00	0,26	-2,42	0,017*
	B.Evet	126	3,29	0,44		
İçsel Motivasyon Boyutu	A.Hayır	13	3,52	0,52	-2,19	0,030*
	B.Evet	126	3,86	0,53		
Dışsal Motivasyon Boyutu	A.Hayır	13	2,69	0,84	-5,02	0,000*
	B.Evet	126	3,51	0,52		*
MOTİVASYON ÖLÇEĞİ	A.Hayır	13	3,01	0,57	-4,35	0,000*
	B.Evet	126	3,64	0,50		*

n : frekans, \bar{X} : Aritmetik ortalama, SS: Standart Sapma, t : t test değeri, p : anlamlılık değeri, * $p<0,05$, ** $p<0,01$.

Tablo 6'ya göre; katılımcıların örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı boyutundan aldıkları puan ortalamaları haricinde örgütsel bağlılık ölçeği ve diğer alt boyutlarından (duygusal ve normatif bağlılık) ve ayrıca motivasyon ölçeği ve tüm boyutlarından (içsel ve dışsal motivasyon) aldıkları puan ortalamaları genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını çalışanlar için yararlı bulma durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Kurumsal gelişim eğitimlerini yararlı bulanların duygusal bağlılığı ($3,64\pm0,50$), normatif bağlılığı ($3,49\pm0,53$) ve genel örgütsel bağlılığı ($3,29\pm0,44$) ve ayrıca içsel ($3,86\pm0,53$), dışsal ($3,51\pm0,52$) ve genel

motivasyonu (3,64±0,50), kurumsal gelişim eğitimlerini yararlı bulmayanlarınkine (duygusal bağlılık 3,24±0,16; normatif bağlılık 3,09±0,36; genel örgütsel bağlılık 3,00±0,26; içsel motivasyon 3,52±0,52; dışsal motivasyon 2,69±0,84; genel motivasyon 3,01±0,57) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir (sırasıyla $t=-2,80$ $p=0,006$; $t=-2,63$ $p=0,010$; $t=-2,42$ $p=0,017$; $t=-2,19$ $p=0,030$; $t=-5,02$ $p=0,000$; $t=-4,35$ $p=0,000$).

Katılımcıların genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını süre ve içerik yönünden yeterli bulma durumuna göre örgütsel bağlılık ve motivasyon ölçekleri ve boyutlarından aldıkları puan ortalamalarının anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız iki örneklem t testi yapılmış, elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur:

Tablo 7. Genel Olarak Kurumsal Gelişim Eğitim Programlarını Süre ve İçerik Yönünden Yeterli Bulma Durumuna Göre Örgütsel Bağlılık ve Motivasyon (T-Testi)

Ölçekler ve Boyutları	KGE'nin Süre ve İçeriğini Yeterli Bulma Durumu	N	\bar{X}	SS.	t	p
Duygusal Bağlılık Boyutu	A.Hayır	121	3,59	0,50	-0,50	0,620
	B.Evet	18	3,66	0,46		
Normatif Bağlılık Boyutu	A.Hayır	121	3,46	0,55	0,45	0,652
	B.Evet	18	3,40	0,39		
Devam Bağlılığı Boyutu	A.Hayır	121	2,74	0,58	-0,20	0,842
	B.Evet	18	2,77	0,51		
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÖLÇEĞİ	A.Hayır	121	3,27	0,45	-0,08	0,933
	B.Evet	18	3,27	0,31		
İçsel Motivasyon Boyutu	A.Hayır	121	3,85	0,56	1,27	0,205
	B.Evet	18	3,68	0,37		
Dışsal Motivasyon Boyutu	A.Hayır	121	3,43	0,63	0,05	0,962
	B.Evet	18	3,43	0,46		
MOTİVASYON ÖLÇEĞİ	A.Hayır	121	3,59	0,56	0,53	0,600
	B.Evet	18	3,52	0,38		

n: frekans, \bar{X} : Aritmetik ortalama, SS: Standart Sapma, t: t test değeri, p: anlamlılık değeri, * $p<0,05$, ** $p<0,01$.

Tablo 7’ye göre; katılımcıların gerek örgütsel bağlılık ölçeği ve tüm boyutlarından (duygusal, normatif ve devam bağlılığı) gerekse motivasyon ölçeği ve tüm boyutlarından (içsel ve dışsal motivasyon) aldıkları puan ortalamaları genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını süre ve içerik yönünden yeterli bulma durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının örgütsel bağlılıkları orta düzeyde, motivasyonları ise yüksek düzeyde bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların devam bağlılıkları orta düzeyde olmasına karşın duygusal ve normatif bağlılıklarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Bu durum, yani katılımcıların devam bağlılıklarının diğer boyutlardakine göre daha düşük olması, genel örgütsel bağlılıklarının da orta düzeyde çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla hastane yöneticilerinin çalışanlarında devam bağlılıklarını yükseltecek uygulamalarda bulunması önerilebilir ki bu sayede genel örgütsel bağlılıkları da yükseltilebilir. Bu yönde yapılacak uygulamalar tüm çalışanlara yönelik olabileceği gibi özellikle anlamlı düzeyde düşük devam bağlılığına sahip olduğu saptanmış olan 41 yaşın altında, kadın ve bulunduğu kurumda dahil

olmak üzere Şimdiye dek kurumsal gelişim eğitimi almamış olanların öncelikli hedeflenmesi gerekmektedir.

Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının genel motivasyonlarının yanı sıra içsel ve dışsal motivasyonları da yüksek bulunmuş olmasına karşın lisans mezunlarının içsel ve genel motivasyonlarının yüksek lisans/doktora mezunlarına kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu da görülmüştür. Bu doğrultuda hastane çalışanlarının içsel ve genel motivasyonlarını yükseltilebilmesi amacıyla hastane yöneticilerinin çalışanları arasında lisansüstü eğitimi teşvik etmesi önerilebilir.

Araştırmaya katılan hastane çalışanları arasından buldukları kurum dahil olmak üzere Şimdiye dek kurumsal gelişim eğitimi dışındaki diğer eğitimleri (kişisel gelişim, meslekî ve teknik gelişim, vb. eğitimler) almamış olanların duygusal bağlılıklarının, dışsal motivasyonlarının ve genel motivasyonlarının bu eğitimi almış olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla hastane çalışanlarında duygusal bağlılık, dışsal ve genel motivasyonun yükseltilebilmesi için hastane yöneticilerine çalışanlar için kurumsal gelişim eğitimi dışındaki diğer eğitimleri de sağlamaları önerilebilir.

Araştırmaya katılan hastane çalışanları arasından kurumdaki toplam çalışma süresi en yüksek olan (11-15 yıl) çalışanların daha düşük olan (1-2 yıl, 3-5 yıl, 6-10 yıl) çalışanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek duygusal, normatif ve örgütsel bağlılığa ve ayrıca içsel, dışsal ve genel motivasyona sahip olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla hastane çalışanlarında örgütsel bağlılık ve motivasyonun artırılabilmesi için hastane yöneticilerine çalışanlarını elde tutma konusunda çaba göstermeleri, özellikle çalışanlarının kurumda 11 yıl ve üzeri çalışmalarını sağlamaya yönelik uygulamalarda bulunmaları önerilebilir.

Araştırmaya katılan hastane çalışanları arasından son bir yıl içinde işten ayrılmayı düşünenlerin içsel ve genel motivasyonlarının, ayrılma düşüncesi yaşamayanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla hastane çalışanlarında içsel ve genel motivasyonun yükseltilebilmesi için hastane yöneticilerine çalışanlarda işten ayrılma düşüncesini azaltacak uygulamalarda bulunmaları önerilebilir.

Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının yüzde 53,24'ü Şu an çalıştığı kurum dahil olmak üzere Şimdiye dek çalıştığı kurumlarda geçmişte kurumsal gelişim eğitimi almamış olsa da tüm katılımcıların yüzde 90,65'i genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını çalışanlar için yararlı bulduğunu bildirmiştir. Ancak, tüm katılımcılar arasından kurumsal gelişim eğitimlerini yararlı bulmayanların duygusal, normatif ve genel örgütsel bağlılıklarının yanı sıra içsel, dışsal ve genel motivasyonlarının da anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda hastane çalışanlarında örgütsel bağlılık ve motivasyonun artırılabilmesi için hastane yöneticilerine çalışanlar arasında kurumsal gelişim eğitimlerinin yararına yönelik bilgilendirme ve eğitimler sağlaması önerilebilir.

Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının neredeyse tamamına yakını genel olarak kurumsal gelişim eğitim programlarını çalışanlar için yararlı bulduğunu bildirmişken, yine tüm katılımcıların tamamına yakını bu programları süre ve içerik yönünden yeterli bulmadığını belirtmiştir. Bu bulgular doğrultusunda; hastane çalışanlarında devam bağlılığın artırılabilmesi için yöneticilere çalışanlara sağlayacakları kurumsal gelişim programlarını süre ve içerik yönünden geniş tutmaları önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akbabaoğlu, M. (2019). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Üst Bilişsel Okuma Stratejileri, Okuma Motivasyonları ve Kitap Okuma Alışkanlığına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi: Afyonkarahisar İli Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Akıncı, G. (2018). *Generation Y Preferences at Workplace in Relation to Job Satisfaction & Organizational Commitment* (Unpublished Master's Thesis), Bahcesehir University, Istanbul.
- Aktan, C. (2000). *Maslow'un Motivasyon Teorisi*. Ankara: Demet Yayınevi.
- Alanezi, A. (2011). *Communication Satisfaction and Its Relationship to Organizational Commitment Among Secondary Teachers in Kuwait. The College of Graduate and Professional Studies Department of Educational Leadership* (Unpublished Doctoral Thesis), Administration, and Foundations Indiana State University, Indiana.
- Alkan, C. (1994). *Mesleki ve Teknik Eğitim Esasları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1): 1-18.
- Aratemur-Çimen, C. (2009). *Professional Development in Corporate Training Through Learning Experiences in the Workplace* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Başaran, S. (2018). *İletişim Temelli Eğitim Programlarının Kurum Çalışanlarının Duygusal Emek Davranışları Üzerindeki Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Bülbül, A. H. (2019). *Duygusal Tasarımın Çoklu Ortam Uygulamalarında Kullanımının Bilişsel Yüke, Motivasyona, Konu İlgisine ve Öğrenmeye Etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Cesário, F. S. ve Chambel, M. J. (2017). Linking Organizational Commitment and Work Engagement to Employee Performance, *Knowledge and Process Management*, 24(2): 152-158.
- Cihangiroğlu, N. (2009). *Örgütsel Bağlılığın Belirleyicileri Olarak Örgütsel Adalet ve Kararlara Katılım* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çoğaltay, N. ve Karadağ, E. (2016). The Effect of Educational Leadership on Organizational Variables: A Meta-Analysis Study in the Sample of Turkey, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 16(2): 603-646.
- Daley, B. J. (1999). Novice to Expert: An Exploration of How Professionals Learn, *Adult Education Quarterly*, 49(4): 133-147.
- Dereli, B. (2016). *Kurumsal Eğitim Planlaması ve Geliştirilmesi (Çağrı Merkezinde Eğitim Planlaması ve Geliştirilmesi)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Ankara.
- Duran, S. (2017). *Hizmet İçi Eğitimin İşgören Motivasyonuna Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Dündar, S., Özutku, H. ve Taşpınar, F. (2007). İçsel ve Dışsal Motivasyon Araçlarının İşgörenlerin Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2): 105-119.
- Erdem, A. ve Erdem, M. (2014). DinleleAnlat Dinleme ve Konuşma Yeterlikleri Ölçeğinin Geliştirilmesi, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(4): 418-432.
- Güllü, T. (2015). *Eğitim ve Geliştirme Programlarının Çalışanların Motivasyonuna Etkisi ve Bankacılık Sektöründe İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Kayseri.

- Güvey-Aktay, E. (2019). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Diksiyona İlişkin Görüşleri, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (20): 1-19.
- Jantunen, R. (2019). *Enabling Change through Coaching Approach* (Unpublished Master's Thesis), Laurea University of Applied Sciences, Vantaa, Finland.
- Kahya, V. (2011). *Hizmet İçi Eğitim Programlarının Kamu Çalışanlarının Motivasyonuna Etkisi: Eti Maden İşletmelerinde Bir Uygulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Kayri, M. (2009). Araştırmalarda Gruplar Arası Farkın Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) Teknikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1): 51-64.
- Konya, E. V. (2013). *Bankalarda Hizmet İçi Eğitimin Çalışan Motivasyonu Üzerine Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.
- Levin, A. C. (2005). Changing the Role of Workplace Design within the Business Organisation: A Model for Linking Workplace Design Solutions to Business Strategies, *Journal of Facilities Management*, 3(4): 299–311.
- Liu, S. W., Ralph, N. ve Tu, J. T. (2008). Mediating Effects of Job Characteristics on Job Satisfaction and Organizational Commitment of Taiwanese Expatriates Working in Mainland China, *The Business Review*, Cambridge, 9(2): 62.
- Martinez, J. (2016). *Life Coaching and Therapy: Possibilities in Dual Practice* (Unpublished Master's Thesis), St. Catherine University, Minnesota, USA.
- Mataj, E. (2018). *Determinants of Employee Motivation: Gender, Size of Organization and Status of Employee* (Unpublished Master's Thesis), İstanbul Aydın University, İstanbul.
- McGill. (2019). *CFRN 416 – French Written Communication Strategies for Workplace (8 CE units)*. McGill, (Çevrimiçi) https://www.mcgill.ca/continuingstudies/files/continuingstudies/cfrn416_frcommstrategiesforworkplace.pdf, 25 Mart 2021
- Nakatani, Y. (2006). Developing an Oral Communication Strategy Inventory, *The Modern Language Journal*, 90(2): 151-168.
- Okçu, V. (2011). *Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıkları ve Yıldırma Yaşama Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özmen, M. (2014). *Mağaza Çalışanlarının Duygusal Zekâ, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Bir Araştırma: Antalya İli Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Ankara.
- Peters, R. S. (2015). *The concept of motivation*. Routledge.
- Poon, J. M. L. (2004). Effects of Performance Appraisal Politics on Job Satisfaction and Turnover Intention, *Personnel Review*, 33(2): 322-334.
- Rodrigues, A. C. de A., Bastos, A. V. B. ve Moscon, D. C. B. (2019). Delimiting the concept of organizational commitment: empirical evidence of the overlap between the entrenchment and the continuance mindset. *Organizações & Sociedade*, 26(89): 338–358.
- Sofu, S. (2017). *İşletmelerde Oryantasyon Eğitimi ile Motivasyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Şenyıl-Güzelderen, M. M. (2018). *Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinin Yabancı Dil Kaygı Düzeyleri ve Sözlü İletişim Stratejileri Arasındaki İlişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şükür, C. (2012). *Yerel Yönetimlerin Eğitim Faaliyetlerinin Ekonomiye Katkısı: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi - (KO-MEK Örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edibali Üniversitesi, Bilecik.
- Tabachnick, B. & Fidell, L. (2013). *Çok Değişkenli İstatistikleri Kullanma*. Allyn & Bacon.

- Tezekan, Ö. (2015). *Sivil Havacılık Kabin Hizmetleri Eğitim Programı ile İlgili Hava Yolu İşletmelerinde Görevli Eğitimcilerin ve İdarecilerin Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- TTBT. (2019). *Infographic: 5 Major Types of Corporate Training Programs*. The Thought Bulb Team, (Çevrimiçi) <https://thethoughtbulb.com/major-corporate-training-programs/>, 19 Mart 2021.
- Tyler, T. R. (2010). Why People Cooperate: The Role of Social Motivations, *Motivation (Psychology) social aspect*, 320(2): 14-22.
- Ünal, S. (2017). Yeni Bir Meslek Alanı Olarak Yaşam Koçluğu ve Yaşam Koçluğunun Topluma Sunumu, *The Journal of Academic Social Science Studies* (61): 489-509.
- Wasti, S. A. (2000). Meyer ve Allen'in Üç Boyutlu Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi. 8. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kayseri, 25-27 Mayıs 2000, 401-410.
- Williams, M. ve Burden, R. L. (1997). *Psychology For Language Teachers*. New York: Cambridge University Press.
- Yavuz, S. (2017). *İnsan Kaynakları Yönetiminde Hizmet İçi Eğitim Faaliyetlerinin İş Motivasyonuna Etkisi: Belediye Uygulaması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi, Ankara.
- Yeltan, A. (2007). *Effect of Coaching on Job Satisfaction* (Unpublished Master's Thesis), Marmara University, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11.b. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yöndem, Z. D. (2006). *Kişilik Dinamikleri ve Stresle Başa Çıkma*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.